KRUPA SÁNDOR O. F. M.

A Sarló - Kalapács Bilincseiben

FRANCISCAN FATHERS • CATHOLIC PUBLISHING COMPANY, INC.

A SARLÓ-KALAPÁCS BILINCSEIBEN

Kiadta a
Katolikus Magyarok Vasárnapja
Franciscan Fathers Catholic Publishing Co., Inc.
1739 Mahoning Avenue
Youngstown, Ohio 44509. U. S. A.

A SARLÓ-KALAPÁCS BILINCSEIBEN

KRUPA SÁNDOR

1976
Youngstown, Ohio
U. S. A.

A SARLÓ-KALAPÁCS BILINCSEIBEN

TARTALOM

ELŐSZÓ 11

ELSŐ RÉSZ 13

I. NYOMON A VÉREBEK 15
II. VÉRPRÉS-VALLOMÁS 37
III. KÉSZ A BILINCS 53
IV. A TITOKZATOS "TAU" 71

MÁSODIK RÉSZ 85

V. "TIED A BÖRTÖN" 87
VI. TÖVISEK, KORONATÖVISEK 102
VII. SZÉTFRÖCCSENT AGYVELŐ 113
VIII. "ISTEN PRÓFÉTÁJA" 126
IX. ŐRTORNYOK PUSKACSÖVÉN 139
X. BITÓFÁK ÁRNYÉKÁBAN 158
XI. SZADISTA ÁVÓ-SOK MARKÁBAN 189
XII. LÉGY KÉRLELHETETLEN A NÉP ELLENSÉGEIVEL! 224
XIII. ZAKATOL A VÖRÖS FALANSZTER 250
XIV. VÉR-KERESZTÚT 277

HARMADIK RÉSZ 303

XV. LEHULL A BILINCS 305
XVI. LÁTHATATLAN BÉKLYÓK 322
XVII. TÚL A VASFÜGGÖNYÖN 337
XVIII. ITTHON 351
UTÓSZÓ 355

ELŐSZÓ

Miért írtam börtönélményeimet?

Mert ezzel fogadalmamat váltom be; édesanyám testámentumát teljesítem. Sokak, elsősorban Király Kelemen atya 25 éves sürgetésének teszek eleget, aki számtalanszor mondotta: Isten és történelem ellen vétkezik, ha nem írja le!

Miért ilyen sokára?

Szerettem volna elkerülni, hogy bárkinek ártsak vele. Az élmények olyan mélyek és fájók, féltem újraélésüktől. Még 25 év után is annyira felkavartak, hogy írásakor nem egy reggel ébren talált.

Börtönélményeim rendkívüliek?

Nem hinném. Inkább a legegyszerűbbek közül valók. De szentül hiszem, hogy a kommunista börtönélet minden alapanyaga benne van. Általa mindenki börtönélete elképzelhető és megis[illegible]rhető. Másokétól abban különbözik, hogy pap, ferences pap éli [illegible] és az utóbbi színezi egyénivé. A magyar kommunista börtönökről nem sokan írtak még részletesen, paptól pedig én még egyetlen egyet sem olvashattam. Az utóbbit szeretném pótolni. Irásom figyelmeztető halk kiáltás a vörös éjszakában!

1974 karácsonyára elkészült jó kétszáz oldalnyi terjedelemben. Olvasóim kérték, írjam le bővebben, ne hagyjak ki semmit. Ámbár a mostani terjedelme ennek akar eleget tenni, mégsem állítom, hogy most már mindent leírtam.

Közben megjelent Mindszenty bíboros hercegprimásunk csodálatos könyve börtönélményeiről, az Emlékirtaim és Szolzsenyicin Gulag Szigetcsoport című megdöbbentő könyve, a börtönélet lexikona. Két ilyen könyv után lehet és érdemes még valamit írni a börtönről? Eltekintve attól, hogy a börtönélet tenger, azt gyűszűkkel kimeríteni nem lehet, Mindszenty hercegprímás börtönélete egyszemélyes volt és nem közösségi rabélet, a vele való bánásmód is különbözött minden tekintetben a közönséges rabokétól. Szolzsenyicin könyve pedig nem magyar börtönökről szól, bármennyire is orosz utánzat a magyar börtön. A két könyv élményeimet igazolja és teszi elevenebbé.

Nagyon nehéz a leírt dolgokat érzékeltetni azokkal, akik sosem álltak nyomozó, vallató, kínzó, elítélő bíró előtt, illetőleg nem éltek börtönben, nem voltak rabok. Természetesen elsősorban a kommunista és méginkább a magyar börtönökre gondolok. A körtönéletet

rémessé nem annyira a nagy események teszik, hanem inkább a testet, lelket senyvesztő mindennapi egyformaság. Hogyan mutathatnánk be az olvasónak ezt unalmas ismétlések nélkül? Az események elbeszélése feltételezi, hogy az olvasó sokat tud a magyarországi múlt eseményeiből, a jelenkori helyzetről. De nem annyira, hogy nemtudása miatt a könyv érthetetlenné válnék.

A vasfüggöny és minden más függöny mögötti rendszer mindent megtesz, hogy börtöneiről ki ne szivárogjon semmi. Sőt mindent megpróbál annak elhitetésére, hogy az általa elítélt rendszerekhez képest igazságszolgáltatása, nyomozási, kihallgatási, bíráskodási rendszere és börtöne nagyon humánus, szinte ideális. És mivel valami mégis kiszivárgott vagy kiszivárog, a propaganda teljes erejével azon dolgozik, hogy meggyőzze a világot: ha lettek volna is az elején hibák — elvégre forradalommal kezdődött — ma már szó sem lehet ilyenekről. Sőt maga a rendszer, a kommunizmus arca is megváltozott, "emberibbé" vált.

Pedig a valóság az, hogy semmit sem változtak. Igazságszolgáltató és rabtaró magatartásuk lényegükből fakad és táplálkozik: kommunista világnézetükből. Ha megváltoznának, uralmuk és börtöneik máról holnapra szétesnének. Ha élni akarnak, csak lényegük szerint cselekedhetnek.

Mindent igyekeztem leírni legjobb emlékezetem szerint, azonban 25 év elég sok idő ahhoz, hogy az éles kontúrokat elmossa. De nem hiszem, hogy a lényegben valahol is tévednék. Ha olykor valaki nem tudná elhinni az olvasottakat, nem csodálkoznék, én sem hinnék el mindent, ha másutt olvasnám. Az emberről alkotott fogalmaink tiltakoznának ellene. De mégis el kell hinni, mert ez a valóság. Ezért kell mindent megtennünk, hogy az embereket felvilágosítsuk, a kommunizmus terjedését megakadályozzuk, illetőleg ilyen rendszereket eltüntessünk a földről.

DeWitt, 1975. október 23. Kapisztrán Szent János ünnepén

ELSŐ RÉSZ

"Tanácsot tartottak, hogyan foghatnák el
és ölhetnék meg Jézust cselvetéssel."
(Mt. 26, 4)

Mindnyájan Krisztus titokzatos testének tagjai vagyunk. Ha mi szenvedünk, ha nekünk fáj valami, ha bennünket bántanak, akkor igazában és tulajdonképpen Jézus szenved, Jézusnak fáj, Jézust bántják.

Amikor tehát perbefogásunkon mesterkedtek és elveszítésünkön tanácskoztak (mivel mi Jézus testének tagjai vagyunk), Jézust szándékozták ismét perbefogni, ismét elveszteni.

I. fejezet

Nyomon a vérebek

"Ha maga az Isten ülne a székében, mi őt is kényszeríteni tudnánk, hogy azt mondja, amit mi akarunk."

(Magyar kommunista nyomozó.)

"Jobb egy embernek meghalnia, mint . . ."

Villám nem csap le váratlanul tiszta égből!

Előjelei vannak a viharnak. Kialakulásához idő kell. Tudja ezt a kommunista párt is. Ezért fogdmegjeivel ernyedetlen hangyaszorgalommal gyűjteti be az anyagot és ereszti ki ebeit kielégíthetetlen szenvedéllyel kiszemelt áldozata nyomába. Csak akkor nyugszik, ha már előtte fekszik az áldozat és nekikezdhet feldarabolásának. Tragikus, hogy az áldozat csak akkor tudja meg, hogy már régóta nyomába szaglásztak, mikor a vérebek foga közt vonaglik.

Esetem sem kivétel. Sokáig nyomomban jártak. De ezt csak később, az ügyész, a kihallgatók, detektívek, bírák kérdéseiből és megjegyzéseiből láttam.

Az összegyűjtött anyagból a legfontosabbakat és legjellegzetesebbeket mutatom be, melyek világossá teszik "bűnömet", leleplezik a kommunisták aljas céljait és érthetővé lesz: miért is írtam meg ezt a könyvet.

* * *

Egyik kihallgatóm háromszöget rajzolt le elém.

— Milyen vallásos jel ez? — kérdezte.

— A Szentháromságé — feleltem.

— Nem — válaszolta —, hanem a párté, a kommunista párté. Jelentése: A PÁRT MINDENT LÁT, MINDENT HALL ÉS MINDENT TUD!

Ezzel a mindentudásukkal roppant szerettek kérkedni. Aggódó gonddal vadásznak intim, titkos jelenetekre, kis jelentőségűekre,

jellegtelenekre, mitsemmondó cselekedetekre, elejtett szavakra, lényegtelen helyzetekre. Ezeket dörgölik aztán az áldozat orra alá. És boldogok, mikor elképedni látják a kiszemelt áldozatot. Varázsfegyvernek tartják. Valóban el is szédítik velük a szerencsétlen áldozatot, mint a görény bűzével a fán ülő tyúkokat. Nem mer semmit elhallgatni, mert szentül hiszi, hogy mindent tudnak. Még azt is, amit titokban gondolt. De még azt is, amire álmában sem gondolt. Vall hát, vall, vall megállíthatatlanul . . .

A párt valóban mindent tudhat. Emberek ezrei állnak rendelkezésére. A legszentebb helyeken és közösségekben is ott vannak szaglászói, besúgói. Ezeken kívül ezer és ezer eszköz áll rendelkezésére nyomozó munkájában.

Rákosi és pártja a leigázó vörös hadsereggel és pontos tervekkel jött Magyarországba. A tervek közé tartozott a papság, elsősorban a szerzetesek, eltiprása, majd az Egyház gúzsbakötése és a hit eltüntetése. Kezdetben csak nagyon óvatosan léptek egyet-egyet, "hogy zavargás ne támadjon a nép között" (Máté 26, 5). A népet ámítani kellett szóval és tettel egyaránt. A kommunizmus nem ellensége a vallásnak, mondották, sőt barátja! Ezért kezdetben újjáépíttették a munkássággal a megrongált templomokat, államköltségen javíttatták ki a katolikus iskolákat — és kérkedve kérdezték: melyik katolikus vagy vallástisztelő állam tette volna ezt meg? Így a nép még eleinte hitte, hogy a kommunizmus nem ellensége a vallásnak, és elhitték, amit a kommunisták hangoztattak, hogy a "vallás mindenkinek magánügye". De ez csak bűvészmutatvány volt: szemfényvesztés, semmi több.

A párt első pillanattól kezdve szemmel tartott minden papot és szerzetest és titokban nyomukba eresztette vérebeit. Buzgón gyűjtötte ellenük a terhelő adatokat, kifürkészte gyengéiket, vágyaikat, ambícióikat, összeírták barátaik és ellenségeik nevét. Gyűlt az anyag a kiszemeltek tudta nélkül.

Egyszer aztán megindult a vadászat. Nem voltak válogatósak, csapdáztak elefántot, lőttek oroszlánt, horgásztak kis és nagy halakat. Még a szúnyogra is rácsaptak, ha fülükbe zümmögött. Mindegyiket halálos ellenségnek tartották, nem volt kivétel. Vesszen mind! ki előbb, ki utóbb, minél előbb, annál jobb. Hallatlan ravaszsággal, csalással és gazsággal gyúrták egybe vádirataikat, halálos rémületbe ejtve a naívakat, akik azt hitték: együtt dolgozhatnak a párttal, a kommunista párttal!

Én elég hamar karmaik közé kerültem, megelőzve Mindszenty hercegprímás urat is. Nem mintha kívánatos nagy vad lettem volna, de kis környezetemben, Decrecenben, ismertek. A kommunisták tudták, hogy nem vagyok velük, sőt ellenük dolgozom, mert elsősorban az ifjúsággal, városi és tanyasi gyermekekkel foglalkozom. És ezek kényes területek, hiszen a párt az ifjúságra akarta építeni istentelen vörös jövőjét. "Akié az ifjúság, azé a jövő!" — volt a jelszó. Élet-halál kérdést látott a parasztság meghódításában eszmei

vonalon. Ezt azonban papok által vezetett és hívő ifjúsággal nem tehette. Már csak ezért is vesznie kellett a papoknak.

Helyzetemet súlyosbította, hogy semmi jelét sem mutattam, hogy abba szándékozom hagyni munkámat, sőt láthatták, hogy még nagyobb lendülettel folytatom azt. Ezért a párt kimondta felettem a kaifási ítéletet: "Jobb, hogy egy ember haljon meg a népért, mintsem hogy az egész nép elpusztuljon" (János 11, 50).

Bilincsbeverésemnek ez volt egyetlen igazi oka. A többi csak porhintés a nép szemébe, Annás és Kaifás hamis játéka. Nem merték igazi bűnömet keresztfámra írni, koholtak helyette a nép számára elfogadhatóbbat. Ürügyként összeszedtek minden elszórt banánhéjat, hogy látványosan és igazolhatóan elbuktassanak, bilincsbe verjenek és mint nemkívánatost, a küzdőtérről leléptessenek. Az ötágú vörös csillagnak sikerült is!

HINTA-PALINTA POLITIKA

Gyűjtötték ellenem az adatokat, örömmel fogadtak minden rólam és ellenem szóló jelentést, és újrafogalmazták azokat kommunista jogi és "tolvaj" — nyelven. Így lett a jóbarátból ellenség, a szeretetből gyűlölet, a kicsiből nagy, az igaziból hamis. A legkisebb darab is fontos volt a mozaikban. Készenlétben állt a lándzsa, az epe, a szivacs, a szegek, a korbács és a töviskoszorú is, csak éppen a keresztet kellett összeütni. A kálváriára vezető utat egyaránt borítják a kis és a nagy kövek.

Legnagyobb bűnöm az ifjúsággal való foglalkozás volt, amit egyszerűen így nevezhetünk: *játszótér.*

Játszóterünk katolikus iskolánk területén működött és ismert volt, mert többször írtak róla a debreceni újságok is. Egyébként is: a jó bornak nem kell cégér. Újsághirdetés nélkül is ezrek keresték fel. Nyitva állt mindenki előtt, kicsinek, nagynak minden megkötés nélkül. Háború előtt és alatt egész nap nyitva tartottuk, hogy a vagongyári munkások gyermekeiket napközben biztonságos felügyeletben hagyhassák, míg máskor csak vasárnap állt rendelkezésre. Felszerelése elsőrangú volt. Kilométerre elhangzó hangszóróink rádióval, 150 hanglemezzel, zenével, mesékkel, sportesemények közvetítésével szórakoztatták a közönséget. Voltak sportszereink, játék- és sportcsapataink, egyesületeink az érettebb fiatalságnak, melyekben — mint a játszótéren mindenben — katolikusok és kálvinisták egyaránt résztvettek. A játszótérre a papok ügyeltek fel és irányították, de akadt sok segítőtársuk szülőkből és a nagyobb fiatalságból. Volt szép kölcsönkönyvtárunk és egy kutyánk is, a mindenkitől kedvelt Mackó.

Nem csoda hát, ha nemcsak telepünk gyermekei és ifjúsága özönlött oda, hanem a város másik végéből és messzi tanyákból is jöttek fiatalok és szülők egyaránt. A szülők, míg élvezték gyermekeik vidám játékát, maguk is velük szórakoztak és tapsoltak a szín-

padon szereplőknek, mert kitűnő színészegyüttesünk is volt. És minden mindenkor ingyen. Vidámpark volt a játszótér mindenki számára.

Játszóterünkről nyáron 200-300 gyerekkel mentünk kirándulni a debreceni Nagyerdőbe, mely a város szélén feküdt klinikáktól szegélyezve. Ez az impozáns számú gyermeksereg párokba állítva végigkígyózta Debrecen kanyargós utcáit víg énekszóval, zsivajjal, kacajjal, kiskocsikkal, zászlókkal. Idősebb ifjak és a szülők kísérték őket, utánuk meg ment a lovasszekér, amely a nagy kondérokat és főzéshez szükséges élelmet vitte. Ugyanis mindenki ingyen kapott finom ebédet és uzsonnát. Kint pedig egész nap játszottak a nagyobbak felügyelete és irányítása mellett.

Ugyancsak a játszótér programjába tartozott, hogy kimenjünk a legközelebbi tanyaközpontokra. Ott az erdőben oltárt emeltünk és színpadot, mert délelőtt istentisztelet volt, délután pedig nagyszabású színielődás vagy majális-szerű mulatság. A közeli tanyákból dőltek hozzánk a vendégek, ajándékokkal örvendeztetve meg a városiakat. Később a tanyasiakból is szerveztünk játékgárdát és felváltva szórakoztatták egymást.

Játszóterünknek egyetlen szépséghibája akadt: kicsi volt ennyi gyermek számára. A vagongyár már adott egy igen szép területet új játszótérnek, sőt megígérték, hogy körül is kerítik, bevezetik a vizet, villanyt; úszómedencét, futballpályát, színpadot és mellékhelyiségeket építenek. A többi meg a mi dolgunk. Pénzünk régen megvolt hozzá, de a háború megakadályozott kivitelezésében. Nem mertük elkezdeni, de terveztük, hogy ha a háborúnak vége lesz, azonnal hozzálátunk. Ki gondolta volna akkor, hogy a ránkszakadó vörös uralom széttapos minden álmot, a "gyermekálmokat" is.

Debrecenben október elején történt a "felszabadulás", orkánszerű pusztítással, rablással, rombolással, fosztogatással. Olyan lett városunk, mint az elpusztult Jeruzsálem, melyről már Jézus megjövendölte, hogy kő kövön nem marad benne. Ebben a városban, mikor más még a háza ablakait sem hozta rendbe, mi már előadtuk Karácsonykor, petróleumlámpa világa mellett, a Betlehemi bakter című közismert karácsonyi színdarabot. Minden színházi felszerelésünk elpusztult — a színpadunkon orosz katonák laktak előzőleg —, mégis gyönyörű lett a darab, mert a szülők hallatlan munkával és áldozattal papírból varázsolták elő a legszebb jelmezeket. Sokan — gyermekek és felnőttek egyformán — könnyeiken át nézték és arra gondoltak, hogy most mindnyájan, a felszabadulás dicsőségére, istállóban élünk, mint a betlehemi kis Jézuska. A darab mellett még bátorságunkat is bámulták, hogy máris merünk valamit rendezni, hogy hisszük: nincsen vége as életnek és lesz még tavasz is a világon . . .

Ám az ünnepek után mindjárt jelentkeztek az adóhivataltól az új urak. Morcos, szúrós tekintetű se-beretvált, se-fésült alak jött.

— Van engedélyük előadást tartani? Fizetnek adót az előadások után? Nem? Mit gondolnak? Ebből baj lehet, baj, nagy baj!

— Játékengedélyünk van régről. Adó? Az "átkos" Horthy-rendszer alatt sosem kértek adót tőlünk. Nem ám, elvtárs, nem ám. Hiszen

ingyenesek az előadások és a szegény vagongyári munkások gyermekeit is szórakoztatjuk.

— Aki kabarézni akar, fizessen!

— Éppen most fizessen a "proli", mikor "proletárdiktatúra" van? Nézze, előttünk a diadalkapu, melyen át "felszabadítóink" jöttek és azon még mindig ez a felírás olvasható.

— Ezek nem munkás, hanem burzsuj gyerekek. A munkások gyerekei a KISZ-be (Kommunista Ifjúsági Szövetség) mennek vagy a pártba. Kell a pénz a gyárak újjáépítésére és a parasztnak ekére . . . Nézze, egyezzünk meg. Ne az előadások után fizessenek, hanem évi átlagot. De fizetni kell. Nem lehet ma már a népet büntetlenül szipolyozni.

Elfogadtuk az átlagot és fizettünk. Mit tehettünk volna mást? De tett az adóellenőr. Bent a pártban megsúgta, milyen dicsérőleg nyilatkoztam az "átkos" Horthy-rendszerről.

Másutt még az iskolák sem nyíltak meg, mikor már játszóterünk is működött. Még az oroszok is odajártak, mert másutt ilyet nem láttak. Az egyik kamasz katonájuk, bármennyire erőszakolta is, nem bírt a hintával lendületbe jönni. Ugyanakkor mellette egy nyolc éves lányka már az iskolánk tetejéig repült hintájával. A gyerekek körülállták és nevették. Végül a fiatal katona megunta, leugrott, elővette revolverét és nagy káromkodással rálőtt a hintára, majd eloldalgott.

A "felszabadulás" után is jártunk kirándulni a Nagyerdőre és ki a tanyákra. A gyerekek hosszú, kígyózó sora éppen úgy rágyújtott kedvenc nótáira, mint addig. De míg azelőtt senki nem lepődött meg ezeken a nótákon, addig most csodálkoztak, ámultak és amin addig épültek, most egyesek kegyetlenül botránkoztak. Legkedveltebb ifjúsági indulónk volt az *Ifjú szívünkből . . .* kezdetű. Szövegét a velünk menetelő egyik atya, Marosszéki Zoltán írta, zenéjét a híres Forrai-család egyik fiatal tagja szerezte. Az induló nemcsak a lábat vitte előre, de a szívnek is szárnyakat adott. A felnőttek is megtanulták gyermekeiktől és velük együtt énekelték. Hiszen mindenkinek szólt, akinek a szíve fiatal és hite erős.

Ifjú szívünkből új nóta száll,
zöld lombos ágon zeng száz madár.
Testvérünk minden: hegy, róna, völgy,
Bármerre lépünk, szebb lesz a föld.
Célunk a béke, tettünk mindig a jó!
Isten kezében élni de jó!

Rombol és pusztít vak gyűlölet.
Nem kell az nékünk, csak szeretet!
Szent Ferenc lelke tettre tüzel,
szebb, új világot építünk fel.
Célunk a béke, tettünk mindig a jó!
Isten kezében élni de jó!

(Később Tamás Alajos ferences atya, ismert nevű karnagy írt hozzá zenét. Igen sok zeneművet írt Alajos atya, köztük a Nándorfehérvár című oratóriumot, melyet hanglemezen itt lehet kapni Amerikában.)

Ez az induló ottani két gimnáziumunk közkedvelt indulója lett. Az ifjúság még ma is lelkesedéssel énekli, mint valamikor a debreceni játszótériek.

Hosszú éneklő sorunknak a rendőrök is utat biztosítottak, azonkívül sok bámészkodót is kicsaltak az utcára. Nem győztek csodálkozni:

— Különös, nincsen vörös zászlójuk!

— A gyerekeken nincsen vörös nyakkendő!

— Atyaúristen! Nem hiszek a fülemnek! Mikor kanyarodtunk vissza? Nem is vettem észre!

— Mit énekelnek ezek: Szebb, új világot épitünk fel?! Nem a kommunizmust!

— Uramisten! Ezek Isten tenyerén akarnak élni?

Akik így beszéltek, azok csillogó szemmel integettek és próbáltak velünk énekelni. De voltak más vélemények is.

— Nem kommunista gyerekek? Hogyan merészkedtek ki akkor?

— Mit mondanak: Pusztít és rombol a vak gyűlölet! — és ez nem kell nekik? Hát mi kell? A posványos szeretet? Ki fizet meg akkor fiainkért?

— Tudja ezt a párt? Hogyan tűrheti ezeket a fasiszta fattyúkat?

— Nézd csak, mezítlábas csuhások vezetik őket! Ez hallatlan . . .

Egy pék mindebből nem hall semmit, de szalad ki, mint máskor, és frissen sült kenyeret rak a gyerekek kocsijára. A gyerekek meg éneklik köszönetül:

Isten kezében élni de jó!

Őket még nem érdekli a párt, úgy látszik, nem izgatja a péket sem. Egyelőre.

Kint a Nagyerdőn folytatódik a jókedv, rotyognak a kondérok, önfeledten játszanak a gyerekek, csak Mackó kutyánk ugat és nyüszít. Bőrkabátos, micisapkás alak közeledik, pedig nyár van. A bőrkabát jelzi, hogy a mai rendszerben jelentős szerepe lehet. Odaódalog, mintha csak véletlenül járna arra.

— Valami baj van? — kérdem tőle.

— Nincs velem, de lehet mással — felelte.

— Miért?

— Mert tüzet raknak az erdőben és ennyi gyereket idecsődítenek.

— Tűzrakásra engedélyünk van régóta. A "gyerekcsődítésnek" pedig örül a párt, mert azt tanítják: foglalkozni kell az ifjúsággal. Mi azt tesszük.

— De nem a KISZ-szel és a párttal karöltve, hanem ellene. Nem a papok dolga a gyereknevelés. Maguknak az oltárnál a helyük!

— Azért foglalkozunk mi a gyerekekkel, mert a KISZ és a párt nem teszik.

— Mennyien vannak?

— Háromszáz körül.

Közben a gyerekek körülállták őt is, meg a kondért és kanalukkal kezdték verni csajkájukat.

— Éhesek vagyunk!

— Ebédet kérünk!

— Osztják-e már?

És csaptak olyan harangozást, hogy "vendégünk" hangjából semmit nem lehetett hallani. Mintha a pártot emlegette volna még, de aztán továbbállt. Mackó még egyszer megugatta és próbálta nadrágszárát elkapni.

Nyomunkban szaglászó véreb volt, szállította gazdáinak az anyagot. A párt talán most még csitította: Nyugalom! Eljön mindennek az ideje, nem elég érett még a nép . . .

MEGSZÓLALNAK AZ ELNÉMULT HARANGOK

Debrecennek hamarább volt barna csillaga Faddy Ottmár ferences atya személyében, mint vörös csillaga Rákosi Mátyásban. És a lakosság jobban szerette a barnát, mint a vöröset. Érthető is volt ez, mert míg Debrecen lakosságának nagy része elmenekült a papsággal együtt, Faddy Ottmár atya — velem együtt — ottmaradt. Sőt még el sem bújtunk, hanem a templom ajtajában vártuk a "dicsőséges felszabadító orosz hadsereget". Nem életet vártunk tőlük, hanem a halált, de ezt a halált a templomban akartuk.

Városunkat elözönlötték a haramiák. Csak Ottmár atya nem retteget. Ő volt az első, aki ki mert lépni az utcára, mikor még fütyültek a golyók és robbantak a repülőgépekről ledobott bombák. Ő nyitotta ki a megrémültek óvóhelyeinek ajtaját hangos "Dicsértessék a Jézus Krisztus!" köszöntéssel. Széles lendülettel, mosolygó arccal, az élet reményét sugározta rájuk ferences köszöntésével: "Áldás, békesség!" Később sokan mondták: Ottmár atyában a feltámadást hirdető angyalt látták: Ne féljetek! Élünk! Reménykedünk!

Ottmár atya szólaltatta meg először a hatóságok parancsára az elnémult harangokat. Az egész városban csak a mi templomunk harangja hirdette az esti Úrangyalára: Üdvözlégy, Mária . . . Pedig az orosz parancsnokság adta ki rendeletbe, hogy minden templomban szólaljanak meg a harangok, legyen minden úgy, mint eddig. Hiszen nincsen itt vallásüldözés! Szólaljanak meg a harangok, melyeket az istentelen fasiszták elnémítottak! De mégsem merték megtenni, hiszen ki kellett volna menni este is az utcára, ahol a járókelőket golyók köszöntötték és kétségbeesett asszonyok segélykiáltásai. A mi rendházunktól is jó 50 métert kellett gyalogolni a templomig. Közben az orosz hadsereg szünet nélkül dőlt be a városba. Mindenki gyanús volt, aki ilyenkor mozdulni mert. Hátha kém vagy rájuk leső ellenség. De Ottmár atya nem törődött effélével. Ment, hogy meghúzza az olyan régen elnémított harangokat és nyelvük által világgá kiáltsa: Még élünk Isten kegyelméből! Emberek, imára fel! . . . Két marokra kapta a harangkötelet és zengett, búgott nagy harangunk, olyan varázsos erővel, mint még soha.

A templomunk előtt éppen elvonuló katonák megdermedtek: mi ez? Harangoznak? Éppen, mikor ők a templom előtt mennek el? Tiszteletükre vagy árulásukra? Óh, ez csak árulás lehet, jel az ellenségnek, hogy most vonulnak be. Vad lövöldözésbe kezdtek és körülvették a templomot. Ottmár atya feléje meredő puskacsövek erdejébe lépett ki. Mosolygott, boldog volt. A martalócokat meglepte a barátcsuha. Megdöbbentek. Ez lenne a kém, aki a németeknek jelez? És még mosolyog is? De azért ordítoztak: spion, spion! Tisztjük a falnak állította, hogy azonnal lelövi. Ottmár atya nyugodtan nézett szembe a puskacsövekkel és mosolygott. Nem tudta, miről van szó, de természetesnek vette, hogy ennek be kell következnie. Ha nem a templom lépcsőjénél, hát a falánál ölik meg. De akkor már ott termett egy tolmács, akinek Ottmár atya elmondta, hogy az orosz városparancsnok rendelte el a harangozást és azt is, hogy a templomban mindent úgy végezzenek, mint régen. Mi rosszat tett hát?

— Ilyen nincs! — ordítozta az orosz tiszt. — Ez hadszíntér, felvonulási terület. Fasiszta kém vagy! Agyonlövünk . . .

De mégsem lőtték agyon. Talán, mert túl nyugodtan várta a halált? Vagy, mert ki volt adva parancsban: kíméletesen bánjanak az egyházzal, a papsággal. Ellensúlyozni kell a német propogandát, bebizonyítani: nem ellenségei egyházaknak, vallásoknak, papoknak. A tiszt is el tudta hát képzelni, hogy ilyen rendelkezést már kiadtak a városban. Káromkodva elvonult csapatával.

Ám a falhozállítás jelenetét meglátta egy magasrangú magyar tiszt. Nem állhatott meg, de tudta, milyen vége lehet az ilyen orosz magatartásnak. Szentül hitte, hogy agyonlőtték Ottmár atyát. Ezt jelentette is Budapesten a ferences főelöljárónak, mint szemtanú. Az atyát megsiratták, imádságokat és szentmisét végeztek érte, és nevét beírták az áldozatok listájába.

Ottmár atya nemcsak hogy nem halt meg, de igen nagyon elemében volt. Kellett a dolgos kéz. A harangok egyelőre megint elnémultak ugyan, de helyettük ő maga hirdette az Istent; reggel, délben, este imára, munkára, kitartásra és reménykedésre szólítva fel a nepet. Az oroszok bejövetele előtt az embereket a bombázás elől helyeztük el, bejövetelük után pedig az állati vadságú "felszabadítók" elől rejtettünk nőket templomban, toronyban, oltár mögött, rendházunk padlásán, ágyak alatt. Ennivalót hordtunk ki nekik, még messzi tanyákra is. Elláttuk őket szentségekkel. Nemcsak iskolánkat és játszóterünket nyitottuk meg elsőnek, de elsők voltunk, akik a kirabolt népet cipővel, ruhával, élelemmel látták el, a tanyasiaknak kocsit, lovat szereztünk. Hosszú időn át nemcsak saját házunkat, de híveink házát is javítgattuk, különösen a megrongálódott tetőzetet. Hetekig kint éltünk az erdőben és fát vágtunk, hogy legyen a híveknek is, nekünk is tűzrevaló fánk. Játszóterünk nagyszerűen működött és még töben jártunk kirándulásra, mint eddig, még a város vörös helyettes polgármesterének a lánya is velünk jött. Szerettek minket, népszerűek voltunk. Nem lehetett ellenünk kötelet-kérő felvonulásokat rendeztetni. Még most nem! Egyek voltunk nemcsak saját

híveinkkel, nemcsak a gyári munkásokkal, de még a reformátusokkal is.

Ennek, persze, a párt nem örült. Fogcsikorgatva figyelte az eseményeket, de semmit nem tudott tenni egyelőre. Tűrnie kellett. Népszerűségünket saját javára akarta kiaknázni. Ottmár atyát akarták felhasználni csaléteknek, mert remélték, hogy vele tart az egész ifjúság. Ennek a ravasz gondolatnak a kivitelezése nem is látszott lehetetlennek, mert Ottmár atya a maga jóságos szíve után ítélte meg az embereket és mindenkinek hitt. Hitte azt is, hogy hazánkban nem lehet orosz kommunizmus, legfeljebb egy kicsit rózsaszínűbb demokrácia. Éppen ezért örömmel vette, mikor a párt meghívta ifjúsági csoportjának, a MADISZ-nak társelnökévé. Valóban sok ifjút vonzott egyénisége. Persze, Ottmár atya úgy gondolta, hogy a vörösöket tudja majd egy kicsit fehérre mosni. A párt meg úgy gondolta, hogy majd elkövet az atya valami ballépést és akkor akár örökre is elnémíthatják. De Ottmár atya a velük való "együttműködés" folyamán átlátott rajtuk és azért távozni készült. Ezt megelőzendő, a párt gyorsan "felmondott" neki, hogy elítélhessék és kígyót-békát kiálthassanak rá. Már dörgött felette az ég, közeledett a vihar, mely ki is tört, még hamarább, mint bárki is gondolhatta volna.

Ottmár atya nagyszerű szónok és jó előadó volt. Népszerűsége, közismertsége miatt is megkérte őt a kisgazdapárt, hogy tartson előadást politikai gyűlésükön. Mint szókimondó ember, ilyeneket mondott előadásában: ". . . mikor a béketárgyalásokon határainkat szabdalták, a pártok többet ajánlottak fel ellenségeinknek hazánkból, mint amit azok kértek". Ezt természetesen a kommunistákra értette, a kommunistáknak ez a magatartása ismert volt. Már Nagy Ferenc akkori miniszterelnök is hangoztatta, hogy a kommunisták a magyar területi igényeket, mint ártalmas revizionista és soviniszta követeléseket emlegették. Mivel az oroszok a csehektől Kárpátalját, a románoktól Besszarábiát és Bukovinát akarták, ezeket az országokat nem kárpótolhatták, csak magyar területekkel. Így Magyarország lett a fő háborús bűnös. A világnak is bizonyítani kellett, hogy hazánk, mint legfőbb bűnös, megérdemli feldarabolását.

Természetesen ez a kijelentés villámcsapásként hatott a pártgyűlésen. Gyalázza a kormányt! — kiáltotta a párttitkár és maga sietett a kommunista pártnak jelenteni az ügyész után kiáltó botrányos esetet. A kommunisták örültek legjobban, hogy nem nekik kell a vádaskodást megkezdeni, hanem itt az alkalom, hogy Debrecen barna csillagát letöröljék az égről. A vád máris készen volt: párt- és kormánygyalázás!

Mikor a bíróság kitűzte a tárgyalást, ott volt az egész város, elsősorban a nyilastelepi hívek és a vagongyári munkásság. A párt látványos tárgyalást akart rendezni, ahogyan azt Moszkvától tanulta. Hadd lássa a nép, milyen áruló, demokráciaellenes a papjuk, milyen hálátlan az Egyház, pedig a párt kenyerén él. A legnagyobb tárgya-

lótermet jelölték ki és újságjaikban is oldalakon át hozták a felnagyított vádakat.

Azon a nyáron nagy szárazság perzselte Debrecent. A tikkadt melegben az emberek mégis megtöltötték a termet és a környező utcákat is, ahová nagyszámú rendőrséget rendeltek ki. Ottmár atya védőügyvédje egy budapesti, ismert, jónevű zsidó ügyvéd volt, akit tisztelői választottak. Míg a tárgyalás folyt, az utcán rekedt nép letérdelt és hangosan imádkozták a rózsafűzért. A pártnak ez persze nem tetszett, de az még kevésbé, hogy az "ellentüntetésre" kirendelt munkásság, melynek kiabálnia kellett volna: "Kötelet a papnak, kötelet az árulónak!", — meg sem mukkant.

Így megpróbálták a népet lovasrendőrökkel elzavarni a környékről, azzal az ürüggyel, hogy hangoskodásukkal zavarják a tárgyalást. Ám a nép az egyik utcán kiment és a másikon visszajött. Mit tehettek? Kardlapozni nem merték őket, ezt túl sokat emlegették a múltban a Horthy-rendszer számlájára írva. De valamit mégis kell tenni. Kirendelték hát a tűzoltóságot. De a nagy fecskendők nem indultak meg. A nép nevetett. Isten ujját látta benne — és a tűzoltók rokonszenvét. Egyszercsak a dühöngő polgármester rontott közéjük, aki valamikor önkéntes tűzoltó lehetett, ő megindította a gépeket és a legvastagabb csővel maga sugározta a vizet a népre. De senki nem vette tragikusan, hiszen a hőségben szinte jól esett egy kis hűsítés. Mikor aztán a "locsolómester" eltűnt, a nép is visszahúzódott és tovább imádkoztak, énekeltek.

Mikor a vagongyári munkások délután kijöttek munkából és meghallották, hogy feleségüket lelocsolták, maguk is odatódultak. Ez már riasztóbban hatott a pártra. Mi lesz, ha a munkásság nemcsak feleségük mellé áll, hanem a vádlottnak is pártját fogja? Egykét hangoskodó fiatal nőt elfogtak ugyan, de nem akartak több olajat önteni a tűzre.

Ebben az izzó hangulatban történt meg délután az ítelethirdetés: "A vád alól a bíróság felmenti a vádlottat, mert nem kritizálta jobban a kormányt, mint azt állásánál és papi méltóságánál fogva megteheti."

Tehát nem merték elítélni! Még nem voltak elég erősek, hogy egy ilyen közkedvelt papot rács mögé dugjanak. Papíron felmentették hát, de a valóságban soha.

A nép örömujjongásban tört ki. Először a tárgyalóteremben hangzott fel: Győzött as Isten! És mennydörgésként folytatódott kint az utcán. Az emberk könnyeztek, egymást ölelgették, a házak pedig visszhangozták:

Győzött az Isten!
Győzött az ima!
Éljen, éljen Ottmár atya!

Kűlönösen egy középkorú férfi ajkán hangzott hangosan: Éljen Ottmár atya! A detektívek, rendőrök rá is szóltak, hogy csendesedjék

le, de ő csak tovább fújta boldogan. Zsebében állítólag kézigránát lapult, melyet abban az esetben, ha Ottmár atyát elítélik, a bíróság közé szándékolt dobni.

Rendházunktól meglehetősen messzi volt a tárgyalóterem, a város másik végén. A nép mégis vállára véve akarta hazavinni Ottmár atyát. Ez a pártnak nem tetszett, így felajánlották, hogy a rendőrségi autón szállítják haza. De a nép nem engedte, hogy hősüket ellopják, körülvették az autót és lassú menetben kísérték haza, közben szünet nélkül kiáltozva:

Győzött az Isten!
Győzött az ima!
Te Deum!
Éljen Ottmár atya!

Én előrefutottam, hogy megvigyem az örömhírt és elkészítsem a templomot. Mikor megláttam a közeledő tömeget, újra megszólaltattam a harangokat. Olyan Te Deumra harangoztam, amilyet az a kis templom még nem látott. Tódult a nép mindenfelől, mintha csodát látni jönnének. Az is volt ez: csoda!

A vesztesek nem felejtették el és soha nem bocsátották meg neki ezt a győzelmet. Nekem pedig bűnömül rótták fel a későbbiek folyamán, hogy "tüntetést szerveztem és harangozással demokrácia elleni lázadásra izgattam a népet."

A RENDŐRKAPITÁNY MARXJA

A "felszabadulás" után játszóterünkön dolgoztam. Nem volt ott vége a sok piszkos és nehéz munkának. Hirtelen egy rendőr állt elém: az új rendőrkapitány hivat, szeretne megismerkedni velünk. Hirtelen nem tudtam, mit mondjak. Nem tetszett az egész és nem is én vagyok az elöljáró. Kicsit borzosan válaszoltam hát:

— Ha valami baj van velünk, idéztessen be, módja van rá. Ha meg nincs, akkor egyforma a távolság. Van nekünk is itt éppen elég dolgunk.

Másnap délben, ahogy épp bekaptam az ebédem, beállított az új rendőrkapitány. Elegánsan, feszesen, új állásának dicsfényében. Én meg szerzetesi ruhámban voltam ugyan, de az magán viselte a napi nehéz munka nyomait, foltos, szakadozott, festékes volt.

— Krupa főtisztelendő urat keresem.

— Én vagyok. Köszöntöm, rendőrkapitány úr! — Rám nézett hitetlenkedő szemekkel. Ez lenne, ez a munkától piszkos, zsíros, elnyűtt, sovány ember, aki neki azt a hetyke választ küldte? Nem hitte.

— Azt a Krupát keresem, aki tegnap a játszótérről üzent nekem.

— Igen, én vagyok az! De nem a plébános. Ő a városban van.

— Új ember vagyok a városban. Sok szépet hallok a ferences atyákról. Szerettem volna, ha tiszteletüket teszik nálam és megismerkedünk.

— Valamikor az volt a szokás, hogy a városba jövő új tisztviselők tisztelegtek először a plébánosoknál. Mi meg ezt a szabályt szerettük volna megtartani. Azért nem mentünk. Nem, még hívásra sem.

— Bocsánatot kérek — keseredett el az arca és látszott: megsértődött —, hogy nem így tettem. De nagyon el vagyok foglalva. Sok aktuális témát hozott szóba. Majd egyszer csak ezzel állt elő:

— Úgy látom, önök sokat dolgoznak a népért. Ha Marxot olvasnák, bizonnyal összefognának a párttal és együtt dolgoznánk a nép javára.

— Marxot olvastam, hivatalból is tanulmányoztam fiatal koromban. Persze, ez már régen volt. De most öreg fejjel is elolvasnám, ha meglenne. Márcsak azért is, mert úgy hallom, hogy utóbb eléggé megnyirbálták. Ugyan mit hagyhattak ki belőle? Egyesek azt mondják — persze, a reakciósok —, mindig az aktuális időhöz szabnák. Nem lenne szíves kölcsönadni?

Elvörösödött. Látszott, kitörne, de fékezi magát:

— Sajnos, nekem jelenleg nincs meg. De majd igyekszem megszerezni és elküldeni. — Persze, sohasem küldte el. Helyette egy kommunista gyűlésen elmondotta találkozásunkat és beszélgetésünket. Hangsúlyozta: ha minden kommunista olyan munkás, bátor és öntudatos lenne, mint a ferencesek, hamar megvalósulhatna kommunista államunk.

Mégis, ez a dicséret nem akadályozta meg az illetékes hatóságokat abban, hogy nevem mellé írják: "Megvetéssel packázott az új rendőrkapitánnyal."

KINEK POFON, KINEK KARD . . .

Az oroszok beözönlésekor tankosok helyezkedtek el mellettünk. Örök rettegésben tartották a népet, de minket is, holott tudtuk, parancsuk van: templomokat, papokat nem szabad bántani! Persze, csak propagandából. Októberi forradalmuk nagy ünnepnapjain részegek voltak egész nap. De tilos volt nekik fegyvert viselni és kilépni az utcára. Mégis az egyik átjött hozzánk és fosztogatni kezdte a már úgyis kifosztott szerzetházunkat. Mindjárt mondtam neki "kifogástalan", most tanult új ázsiai nyelven: "Ruszki szoldát nyet zabrányi!", azaz: az orosz katona nem lop! Rettentő dühös lett. Óbégatta: ő nem is lop. És hogy így, meg úgy, majd megmutatja, hogy nekik fasiszták nem parancsolnak. Elment, de mindjárt harmadmagával tért vissza, kardokkal felszerelve. Csodás, milyen bátrak voltak a kardtalan szerzetesekkel szemben. Úgy hadonásztak fegyverükkel, mint a karmesterek a pálcájukkal. Mindnyájunkat be-

akloztak az egyik szobába. Aztán a többit sorba járták és összevagdaltak minden bútort, képet, szőnyeget, amit csak találtak. Bosszúrombolás. Mielőtt elhagyták volna a lakást, elköszönésként az ajtóban, engem megpofoztak, Ottmár atyát kardlapozták, egyik testvért vakolókanállal verték, öreg szakácsnénkat pedig mellbevágták. Majd diadalmasan elvonultak.

Mi csak nevettünk a személyek méltóságának ilyen pontos lemérésén — Szent Imre Gellért csókjain —, de Ottmár atya dühös lett. Hogyne, hiszen éppen tegnap mondották az orosz parancsnokságon az összegyűjtött papoknak: a katonaság részéről semmi bántódásban nem lehet részük. És ma meg már pofoznak bennünket? Fejére vágta még el nem zabrált kucsmáját és be a parancsnokságra. Az eset déltájban volt.

Mikor esteledni kezdett, hirtelen lefékezett házunk előtt egy teherautó. Éppen a kapuban álltam s egy öreg, csendes orosszal "beszélgettem". A teherautóból állig felfegyverzett katonák ugráltak le, az orosz csendőrség! Ottmár atya velük. Tisztjük kezében korbács, azzal veri csizmaszárát. Ordítanak s a vadkanok mindjárt az én öreg ruszkimnak esnek. Elkapják többfelől s, mint valami korpászsákot, behajítják a kocsiba. Én védem: jó ruszki — de hiába. Hogyan merészelt kijönni az utcára? Föl vele! Tolmácsot is hoztak. Mutassuk meg, parancsolta a tiszt, kik bántottak bennünket! Sötét éjszaka? Mind egyformák. Rettentően hasonló mongol-képűek. Több százból ki tudja kiválasztani? És ki merné?? Mi már gyakorlatból tudtuk, milyen vérengzően bosszúállók. Megbántásukért akár egy egész családot felkoncoltak.

Éjszakai pihenésükből felzavarták a tankosokat. Kihajtották mind, csak úgy ingben-gatyában. Mint a barmokat, rúgták, korbáccsal noszogatták őket. Komolyan azt hittük, hogy itt vérengzés lesz. Ma éjjel térdig járunk ruszki vérben. És már nagyon bántuk az esetet. Sorba állították ezt a sok részeg, bamba embert s el kellett menni előttük, hogy megkeressük a tetteseket. Én csak egy jellegzetes forradásos képüt ismertem meg. De nem szóltam semmit, mert nagyon vésztjóslóan intett szemesarkából: ne áruljam el! Nem is tettem. De Ottmár atya holtbizonyossággal mutatott rá, mert ez viselkedett a legpimaszabbul. Föl a másik mellé. Már repült is.

A tankosok tisztjei tiltakoztak. Védték legényeiket. Őrültségnek tartották, hogy ellenségeik kedvéért megalázzák legényeiket. De hiába. A korbácsos tiszt cárként vagy Sztálinként uralkodott a helyzeten. S úgy látszott: kész sortüzet adatni rájuk. Utolsó pillanatban, elmenetelük előtt, Ottmár atya mondja a csendőr tisztnek: Ti elmentek, de mi itt maradunk! Mi lesz velünk? — Ne félj, atyuska — veregette meg biztatólag Ottmár atya vállát —, hajatok szála sem gorbül meg! Mi, persze, ezt nem hittük el. Kordánkat minden éjjel az ablak keresztfájára erősítettük, hogy azon ereszkedjünk le, mint valamikor Szent Pál, ha menekülnünk kell. Nem kellett. Egyik éjszaka úgy eltűntek mellőlünk, hogy észre sem vettük.

Bántalmazónk elvitele után másnap, amikor Ottmár atya a városban volt, én meg ismét a kapunk előtt, hirtelen megállt előttem egy fekete autó, halottszállító kocsi. Orosz tiszt szállt ki belőle. Kinyitotta a kocsi hátsó ajtaját és intett, hogy szálljak be oda. Hm. Nem valami biztató! Élve halottas kocsiba ülni? Miért? Mit akarnak? Agyonlőni, felakasztani a tegnapi esetért? Így nem lesz hát semmi bántódásunk? Felakasztást és agyonlövést mutattam magamon a tisztnek. Nem értette a jelbeszédet. Egy darabig csodálkozva nézett rám, hogy az előkelő helyet nem akarom elfoglalni, aztán elnevette magát. Becsapta az ajtót és beültetett maga mellé a kocsiba. A városházára vitt. Tolmács által kérdeztette: Hol van az a katona, akit tegnap este elvittek, mert az az ő legénye? Persze, bármennyire nyaggattak, semmit sem tudtam mondani. (Később megtudtuk, hogy kórházba vitték őket.) Végül elengedtek nagy örömömre, hogy gyalog hazamehetek.

Bizony, már rég elfedtem ezt a dolgot, amikor a rendőrség két rendbéli "orosz hadsereg gyalázásával" vádolt . . .

VAN DOKUMENT?

Rendházunk négy kerékpárját már az előőrs-oroszok elvitték, így kénytelenek voltunk gyalog járni, pedig nem gyerekjáték hetenként 150 kilométerre kikutyagolni a környező tanyákra. Még kerékpárral is nehéz hóban, fagyban, esőben, sárban, szélben, viharban vagy kánikulában. Mégis elhatároztam, hogy megpróbálom a biciklit. Összeállítottam egyet kölcsönkért részekből; izgulva indultam az első próbaútra. Nemsokára megkérdezték a járókelők:

— Kolumbán atya, van kerékpár-igazolványa? Orosz őrség áll a város szélén és akinek nincs igazolványa, elveszik kerékpárját, lovát, kocsiját, mindenét.

Hogyan lehetett volna igazolványom, hiszen az oroszok vadásztak az igazolványokra. Mindig igazolványt kértek és ha kezükbe kaptak egyet, azt nem adták vissza. Örök titok, hogy minek is gyűjtötték? Egy alkalommal három személyi igazolványt vittem magammal, sapkám alatt, harisnyámban és zsebemben. Egyiket sem hoztam vissza.

Jobbnak láttam hát most is visszafordulni és igazolványt készíteni. Összeszedtem plébániánk minden pecsétjét, plébániánk két fejléces papírjára felírtam: DOCUMENTUM. Persze, magyarul gépeltem, kerekpárom számát pirossal örtam, gondolva, hogy a magyar szöveget úgysem tudják elolvasni, de a számot össze tudják hasonlítani.

Valóban, már messziről lobogtatták piros zászlójukat: Sztoj! Sztoj! Megállni!

— Jeszt dokument? (Van igazolvány?)

Kivettem az egyiket és átnyújtottam. Persze, csodálkoztak, de mivel nagyon újnak látszott, gondolták, most adhatták ki és most kap-

hattam. Összehasonlították a számokat és mivel azt rendben találták, tovább engedtek. Persze, a "dokument"-ot nem adták vissza. De nem sokat törődtem vele, örültem, hogy nem vették észre a csalást. Többen kérdezték, hogy honnan van igazolványom, de nem magyarázgattam, hanem fel a "paripára" és hajrá, gyerünk. Igen örültem, de, persze, később csodálkoztam, mikor illetékes helyen "igazolvány-hamisítást és az orosz hadsereg félrevezetését". emlegették.

Akkor azt gondoltam, hogy csak az orosz katona ilyen együgyű. De hamarosan rájöttem, hogy a "neveltjeik" is. Pócspetribe kellett mennem kisegíteni, ahol akkor még Asztalos János volt a plébános, akit később rendőrgyilkossággal vádoltak és ítéltek el. Hozzánk a hely vagy hetven kilométernyire lehetett. Kerékpáron, szerzetesi ruhában és porköpenyben indultam. Nagykálló közepén az út többfelé ágazott. Nem tudtam, merre vezet az utam. Meg a közelben sok romos épületet láttam. Pihenni is jól esett volna, hát megálltam és kérdeztem a járókelőket: utam és a romok felől. Ahogy beszélgettünk, egy bulldogképű férfi tolakodott közénk. Felém bökte igazolványát: "Hivatalos személy vagyok. Igazolja magát. És mutassa meg utazási engedélyét!"

Azt még megértettem, hogy igazoltatnak — túlságosan divatos volt ez azokban az időkben —, de milyen "utazási" engedélyt akar ez? Elővettem személyi igazolványomat, mely tele volt más hivatalos írásokkal is. Odaadtam neki. Élvezze, keresse. De megjegyeztem: "Sajnos, utazási engedélyem nincs! Nem tudtam, hogy ilyesmi is kell. Eddig ezt sohasem kérték. Pedig hetenként 150 kilométert járok az országutakon." Míg ezeket mondottam, ő forgatta írásaimat. A kíváncsi nép meg egyre gyűlt. Bámészkodtak. Biztosra vették, hogy bennem valami pápista — a lakosság protestáns — kémet fogtak. Pont falujuk közepén. Azonban az emberem hamarosan felkiáltott: "De hiszen a keresett engedély itt van ! Miért tagadta le?" Csodálkozásban rajtam volt a sor. Hogyan lehet az hogy ott van, ami nekem nincs? Ugyan melyik szent sietett segítségemre? Még csoda árán is, hogy bajba ne kerüljek? Node, sohase tudhatja az ember. Isten sokszor saját kedvéért is tesz efféléket.

— Miért tagadnám, ha lenne? De nekem nincs, mert nem is volt! Ott mégis van? — kérdeztem s nyújtottam a nyakam — velem együtt a sok bámuló —, hogy hadd lássam az igazi csodát. Protestánsok között nem mindennapi a csoda. Nekem csak egy pillantás kellett a mutatott papírra, és máris láttam, hogy ez csak egy olyan "kommunista" csoda. Nem nagy értékű. De mindenesetre jó! Nevettem, mert a kerékpárokat szedő oroszok jutottak eszembe. S velem együtt nevettek az emberek is. Miért? Ők nem tudhatták a csoda titkát. Talán azért, mert akkor még a nevetés nagyon ritka tünemény volt az országunkban. Nevettek hát, mert más is nevetett. Akkor elv volt: mindig azt csinálni, amit más. Meg lehet, azért is nevettek, mert a bulldogképű nem lehetett kedvencük. Bezzeg ő nem nevetett, hanem dühösen ránk kiáltott:

— Ne nevessenek. Hivatalos személy vagyok!

— Már hogyne nevetnénk — motyogtam neki —, mikor egy hivatalos személy kerékpár-igazolványt utazási igazolványnak néz. Fordítsa meg a másik oldalát. Ott van magyarul is! (Való, ekkor már adtak ki kerékpár-igazolványt.) Míg az emberek nevettek, a hivatalos forgatta írásomat, mondottam a magamét:

— Milyen meggyalázása ez a demokráciának! Tudatlan tisztviselőkkel zaklatja alattvalóit, mintha nem kínozna meg úgyis eléggé bennünket az élet.

Rákvörösen nyújtotta vissza írásaimat:

— Mehet, amerre akar! Előbb-utóbb úgyis lefogják!

— Azt már nem! Még vagy harminc kilométert kerékpározzak és onnét hozzanak vissza? Intézzük el véglegesen itt a dolgot. Tisztán akarok látni. Gyerünk a rendőrségre!

Jó kiállású férfi elé állított. Elmondotta neki: igazoltatott és kérte utazási engedélyemet, de ez nem volt. Miután leírták adataimat, én kezdtem rá:

— Ilyen rendelkezést Debrecenben nem kirdettek ki, sem plakáton, sem újságokban. Eddig nem is kérte tőlem soha senki, pedig egész héten országúton vagyok. — Mire a főfő nagy csodálkozásomra azt felelte, ilyenről ő sem tud. Diadalmasan akartam ránézni a bulldogra, de ő már valami írást húzott ki a zsebéből s a főnöknek átadta. Az többször elolvasta, majd így szólt:

— Itt az van, az orosz katonai hatóságtól kell engedélyt kérnie annak, aki tiltott helyen vagy időben akar utazni, járni. Márpedig Nagykálló nem tiltott hely. Dél pedig sehol sem tiltott idő. Elvtárs, nyugodtan mehet.

De én nem siettem. Máris lovon ültem, holott még kerékpárra sem szálltam. Rázendítettem:

— Micsoda gyalázat, oktalanul zaklatni az embereket, mintha nem lenne elég bajunk. Ilyen tudatlanokat alkalmazni? Debrecenben majd jelentem az illetékeseknek.

Persze, én nem jelentettem sehol. De ők igen: "a demokrácia nyilvános gyalázása"-ként.

SZTÁLIN HÁBORÚS BŰNÖS!

Plébániánkon is élénk pártélet folyt. Pártházukban gyűjtötték, formálták, alakították a kommunistákat. Vezetőjük egy hitehagyott piarista pap, titkárjuk pedig egy fiatal munkás volt. Azt mondja egyszer a titkár Ottmár atyának: "Miért nem járnak el a gyűléseinkre? Ha megismernék a kommunizmust, mellénk állnának s együtt dolgoznánk." (Érdekes, az új rendőrkapitány is effélét rebegett.) "Mert nem hívnak — felelte az atya. — De ha ez meghívás, már el is fogadtuk."

Elmentünk. Fiatalsággal együtt egész banda. Mikor dőltünk befelé és még egyetlen kommunista sem volt ott, nagy pillogva

nézte az elnök, mi lesz itt, mit akar az Egyház. Megmondottuk. Mondotta, maradhatunk. Küldöncöket eresztett, hogy jöjjönek a kommunisták, mert felvonult az Egyház, valami nem jót akarhatnak. Azonban még így is kezdéskor számbeli fölényben voltunk. A kommunisták nem valami vadképű fiatalok. Inkább olyan öregebbek, olyan szelíd, biztató arcúak. A falon Sztálin, Lenin és Rákosi nagy képe, nemzeti színben, kokárdával. Nemzeti kommunisták ezek? Mi lesz a nemzetköziséggel? De még különösebb, hogy a titkár hiányzott.

Sok mindenről beszéltek, különösen az anyagról és az atomról. Majd "véletlenül" az atomról átcsúsztak az atombombákra, meg a bombázásokra. Persze, cudarul elítélték a háborút. Mindenki háborús bűnös volt, csak az orosz nem. Angliát, Amerikát is ezek közé sorolták, mert Magyarországot is terror-módon bombázta. A népet verték, hangsúlyozta az elnök, s nem az ellenséget vagy hadi célokat. Úgy csináltak, mintha segíteni akarnának, holott csak a pusztítás volt a céljuk.

Nem az ilyen állítás, hanem a hallgatás gurított engem méregbe. Mindenki úgy hallgatott, mintha színigazság hangzott volna el. Hallgatott még Ottmár atya is, meg az egész Egyház. Pedig saját bőrünkön tudtuk, tökéletesen hamis állítás. Ekkor felálltam:

— Ha háborús bűnös a német, Hitler, mert céltalanul bombázott, mert elsősorban a népet verte s azt akarta terrorizálni, akkor legalább olyan bűnös az orosz és Sztálin! Sőt! Itt, Debrecenben tapasztaltuk, ellenségeink — különösen Anglia, Amerika —, szándékosan sohasem bombázott lakónegyedet. Csak véletlenül. Amikor elcsúszott a szőnyegbombázás. A gyár másik fele helyett a kerítésnél levő kis apró házakra estek a bombák. Egyanekkor az orosz bombázását elkezdte a várostól legalább hat kilométerre, és szórta, szórta látatlanba, mintha mákot szórt volna, mindenhová: utakra, kivétel nélkül. Az igazság ez. Miért nem háborús bűnös tehát az orosz, kiváltképpen pedig Sztálin?

Az elnök felugrott, mintha alulról rúgtak volna alá. A párt szentélyében ilyet állítani, ahol a főoltárkép Sztálin? Szentségtörés!! A kommunisták szájtátva néztek egymásra. Meg a mennyezetre is: nem szakad le? Ilyen Sztálin-gyalázás? Így megrágalmazni a dicső orosz hadsereget? Hej, Uramisten, mi lesz itt? Ki marad élve?

Fújta is a magáét az elnök, ahogyan esze, szíve s párthűsége bírta. Életét védte. De még így sem látszott, hogy elvtársait sikerült meggyőznie az ellenkezőjéről. Zavaros, forró lett a helyzet. Minél jobban magyarázkodott, annál jobban. Végül egy öreg, ősz, tisztes kinézésű magyar állott fel:

— Elvtársak, ne veszekedjünk! Ami volt, volt! Ahogyan volt, úgy volt. Aki bűnös volt, az volt! Ki tudja igaziból az igazit? A volton már nem változtathatunk. Inkább a jövőbe nézzünk! A vörös zászló mellé öleljük a nemzetiszínűt is, hogy boldogabb, magyarabb, keresztényibb országot csinálhassunk.

Ottmár atya ekkor felugrott. Elkapta az öreg magyar kezét:

— Látja, ebben benne vagyunk. Egész magyar szívünkből, benne.

Isten áldja meg a szép szavaiért és magyar, nemzetiszínű szívéért . . . Mikor lesz a legközelebbi gyűlésük?

Persze, nem mondották meg. Nem is hívtak többé. Új helyiségbe költöztek. Elnökük lebukott. Titkárukat menesztették. Engem pedig — belül — elkönyveltek, mint aki: Sztálint gyalázta, a dicső orosz hadsereget nyilvánosan becsmérelte; németbérenc, kirívó ellensége a pártnak és a demokráciának!

Ma is csodálkozom, hogyan nem akasztottak fel mindjárt? Miért nem hurcoltak el az oroszok azonnal Szibériába?!

MÁRIÁVAL A DEMOKRÁCIÁÉRT

Politikailag, gazdaságilag, világnézetileg egyre forróbb helyzetben jártam ki Vámospércsre vasárnaponként, hogy ott gyóntassak, keresztteljek, temetéseket, esküvőket előkészítsek, prédikáljak és szentmisét mondjak.

Nagyon bántotta a pártot, hogy az országos választásokon csúfos vereséget, szenvedett. Nem haladt kellő ütemben a demokratizálás. A termelés csökkent. Élelemben, ruházatban és mindenben nagy volt a hiány. Minden vonalon ellenállást tapasztalhattak. A papi perek (például Kiss Szalézé) és az iskolaperek nem a terveik szerint sikerültek.

Itt volt aztán Mindszenty gigászi egyénisége! Egyre világosabb: ő az ország igazi Rákosija, mert utána megy a nép, rá hallgat. Ő minden ellenállásnak szellemi forrása. Mária-évével, a Boldogasszony-évvel, hallatlanul megmozgatta a népet. Zarándoklatain olykor másfél millió ember ostromolta imájával az eget! Ugyanekkor soha nem látott, impozáns méretű, néma-hangos tüntetések ezek: hitünk, magyarságunk mellett és az idegen eszmék ránk kényszerítése ellen. Magával sodorta a másvallásúakat is. Benne látták ők is minden reményük vezércsillagát. Csak a papságuk részéről kellett volna egy kis megmozdulás, s nem lehetetlen, hogy hitben is egyek lettünk volna! (Nem hihetetlen az, ha pl. csak arra gondolunk, Hitler uralma kezdetén 300 protestáns pap — híveivel együtt — csatlakozott volna a katolikus egyházhoz, ha az nyíltan kiáll a nácizmus ellen.)

Az ellenálló népben a lelket a Püspöki Kar körlevelei, de különösen Mindszentyé, tartották. Egyre sűrűbben jelentek meg ezek. Titkos futárok kézbesítették. Felolvasása, maghallgatása letartóztatást jelenthetett papnak, hívőnek egyaránt, vagy legalább zaklatást. Ezt mindenki tudta. Izgalom és feszültség töltötte meg templomainkat. Mikor pedig megtörtént az úgynevezett "pócspetri eset" — iskola államosításával kapcsolatos népgyűlésen agyonlőttek egy rendőrt —, fehéren izzóvá hevült minden. Beleremegett a párt is — legalább látszólag. Mi lesz, ha a nép megmozdul? Gyilkos fegyvert ragad? Pócspetri nagykiterjedésű környékét megszállták katonák, rendőrök, rendőrkutyák, detektívek. Mindenhol ébren figyeltek minden szóra, minden mozdulatra. Különösen a templomokban! Féltek, féltek, mint mindig azok, akiknek nincs igazuk, akik maguk a vétkesek. Ágtörés-

ben fegyver ropogását vélték hallani; a vércse vijjogásában pedig a forradalmi tömeg hajráját . . . A félőkből, vigyázókból, detektívekből a mi falunkba is jutott, hiszen nem voltunk Pócspetritől olyan messze . . .

VÉREBEK A TEMPLOMBAN

Gondolom, úgy május utolsó vasárnapján lehettünk, amikor a szentmisén két Mindszenty-körlevelet kellett felolvasnom. Ezen a vasárnapom elsőáldozás is volt. Tehát előtte gyerekek és hívek gyóntatása. Így hát nem juthatott idő külön szentbeszédre. Ezért felolvasás közben, magyarázatként, pár szót közbeszúrtam. A templomban már csak az elsőáldozás miatt is többen voltak a szokottnál. Ott volt a falu két rendőrje is. Egyik az őrs parancsnoka. Jámborságból vagy más indítóokból? Nem tudom. Általában járni szoktak a szentmisére. Közelebbi kapcsolatba sohasem kerültem velük. Természetesen voltak ismeretlenek is, mint mindig, mert, különösen mostanában, reformátusok is eljövögettek. Így hát nem ismertem mindenkit. Könnyen meghúzódhatott közöttük detektív is. (Valószínű, hogy a későbbi nyomozó ott is volt. De nem emlegette. Azonban csak így tudta jól formázni a vádanyagot s adni a tanúk szájára.)

Egyik körlevél bemutatta, mi volt Magyarország hercegprímásainak sorsa. Hányat öltek meg közülük, hány került börtönbe s hánynak kellett száműzetésbe mennie! Még a vak is látta, mit akart ezzel Mindszenty hercegprímás mondani. Az egész világnak akarta jelezni: készülnek őt is elintézni és csak a legrosszabbakra számíthat! Hamarosan beáll mártír elődei sorába! Beleremegtünk. E prófétálásban sokunk sorsát is jelezni véltük.

Az iskolák államosításáról szólt a másik körlevél. Hangsúlyozta az egyházak jogát iskoláikhoz. Országos szavazatot kívánt. Kérte a híveket, ne támogassák az iskolák államosítását. Minden körülmény között tartsanak ki hitük mellett. "Olvan fontos kérdés az iskolák államosítása — hangsúlyozta a körlevél —, hogy ezt csak országos szavazással lehet eldönteni. Szavaztassák meg a népet. De nem merik, mert elenyésző szavazatot kapnának." Ehhez én ennyit jegyeztem meg: "Annyit, hogy egy kalapban elvihetnék. Azért nem merik."

Majd szóba került a pócspetri eset. Hangsúlyoztam nekik: "A mi eszközünk nem lehet mások legyilkolása. Elveink győzzenek s ne fegyvereink. A mi leghatalmasabb fegyverünk az IMA. A mi erős várunk az Isten."

Figyelmeztettem őket: ne higgyenek a rádiónak, újságnak s előadásoknak, hiszen ezek telve hazugsággal, elferdítésekkel és elhallgatásokkal. Imádkozzunk Mindszenty hercegprímásunkért, aki ma nemcsak katolikus hitünknek, hanem magyarságunknak is egyetlen igaz védője és megingathatatlan bástyája. Adjon Isten neki

erőt, hogy ellenei meg ne törhessék! De imádkozzunk magunkért is, hogy a nehéz órákban majd meg ne inogjunk!

Pár nap múlva megsúgták, hogy beszédemmel kapcsolatban már kihallgatások folynak a faluban. Mégpedig: kemény kézzel! Hét közben, mint máskor, kimentem hitoktatni. Nekem úgy tűnt, mintha valami különös csend és ijedelem ülte volna meg a falut. Senki sem mert megszólítani. Másik oldalra mentek, ha látták jöttemet. Hát, persze, közéjük ugrott a vérengző farkas. Íme, fél a nyáj! Mi lesz, ha beléjük is mar? Tudtam: okkal félnek! Nem faggattam hát őket. Úgy tettem, mintha semmit se tudnék, még csak nem is sejtenék. Nekik családjuk van. Elég, ha nekem lesz bajom. Persze, a nyomozók szemmel tartottak. Figyelték minden lépésemet: kivel beszélek, hová megyek, kit és hogyan gyúrok vagy próbálok befolyásolni. Biztosra vették: szimatolni mentem ki és gaz munkájukat ellensúlyozni. A népet megfélemlíteni, befolyásolni és a tárgyalásra elkészíteni. Remélték, hátha elvétem a lépést és még inkább csapdájukba esem. Figyeltek . . .

A következő vasárnapi istentiszteleteken sem tettem semmi megjegyzést az egész ügyre. Mintha nem is érdekelne, amit ellenem kotyvasztanak. Vagy mintha azt hinném: nem lesz a dologból semmi! Pedig érdekelt. Hiszen csontjaimban már éreztem a közeledő vihart. Mintha valami ördög fújta volna a fülembe, egyre jobban hallottam ezt az éneket: "Hiába menekülsz, hiába futsz, a sorsod elől futni úgyse tudsz . . ." Ki akar elfutni? Azért, mert nem futok elébe? Ha féltem volna ilyen sorstól, kikerülhettem volna, mint annyi más. Nem minden apostolnak előbb-utóbb ez a sorsa? "Quo vadis?" Hová? Péterrel a keresztemért! . . . De a gonosz csak egyre fújta, zümmögte fülembe: "Hiába menekülsz, hiába futsz . . ."

A MÉRLEG BILLENÉSRE TELE!

Mivel az iskolák államosítását minden napra vártuk és a mi játszóterünk annak területén volt, megkezdtük leszerelését, mentését. Először bezártuk. Sohasem felejtem el, a következő vasárnapokon milyen szomorúan álltak gyerekeink a kerítésénél és százszor megkérdezték: Nem lesz már többet játszótér, nem lesz mozi, nem lesz színdarab, kirándulás . . .? És miért nem? És miért nem? Mit mondhattam volna nekik? Csak ezt: gyerekek, majd megpróbáljuk máshol! Itt a szabad sportpályán, meg . . . Itt a kiskocsi, itt a futball, menjetek, játsszatok velük . . . Türelem, majd, majd . . . Ezzel a reménnyel segítettek minden mozgathatót elszállítani. Ekkor már rendőr állt örökké rendházunk előtt. Miért? Csak sejtettük, de sohasem tudtuk meg hivatalosan. Orra előtt vittünk be hát mindent. Miénk volt minden. Nem loptuk! És nekünk mindenre szükségünk lesz. Hiszen folytatni akarjuk a játszóteret akár földön, akár égen!

Az állam rajtaütésszerűen akarta az államosítást végrehajtatni. Ezért nem jelölték ki a napot és órát. Hanem csak hirtelen egyszer megjelentek, mint a mi településünkön is. Hozzánk pont akkor jöttek, amikor a plébános, Ottmár atya, nem volt otthon. Engem hívott a bizottság. Szabadkoztam: én nem vagyok a plébános, tehát az erre jogos személy! Nem vagyok illetékes!

— Nem baj — felelték. — Mégis legyen jelen a plébánia egyik papja. Adja át az iskolát, annak rendje, módja szerint és írja alá a jegyzőkönyvet.

— Nem megyek! Én sem iskolát, sem egyebet nem adok át! Még a jegyzőkönyvet sem írom alá. Sőt, tiltakozom! Tiltakozom. Az államosítás önkényes! A nép és vallásunk akarata ellen történik.

Megtörtént: nélkülem és ellenem az iskola államosítása!

Persze az "egyebek" nagy része nem, mert — mint jeleztem — azok már nem voltak az iskola területén. Mind, ami nem volt beépítve vagy lebetonozva. Mikor szóvá tette a bizottság ezt, világosan megmondottam nekik: Ezek nem a katolikus iskoláéi, még csak nem is az egyházközségé, hanem lényegében az enyém. Mindent egyházközség nélkül szereztünk és csináltunk. Sőt előadásainkért, a terem használatáért, még fizettünk is az egyházközségnek. Nem adom hát oda. Szükségünk van rá. A gyerekek megmaradtak, nem lettek államosítva, sem az egész világ, így hát lesz hely, ahol majd folytathatjuk a játszótér életét. A vagongyár már régen adott is erre helyet, területet. Most nekikezdünk és felépítjük azt! A magyar gyermekekért érdemes! És talán ebben még a párt is segít, hiszen ő is szereti a gyerekeket!

Mégis, még a börtönben is utánam jöttek. Új vádiratot lebegtetett orrom alá a nyomozó: elloptam az iskola moziját! Ha megvan, s nem akarom vétségeim listáját növelni, adjam át ezt s mindent, ami az iskoláé volt, mint a mozi is! Ezeket ezután is a gyerekek javára fordítják.

— Nem, nem adok semmit. A mozit itt és itt vettem, járjanak utána. Egyébként az igazgató igazolhatja, sohasem volt az iskoláé sem ez, sem a többi. Magam akarok a magyar gyerekekkel foglalkozni!

De csak nevetett rajtam: — Naiv! Hogyan képzeli, ha egyszer ki is szabadulna, még mindig foglalkozhat a gyerekekkel az, akit a nép ellenségeként ítélnek el, aki lázít, gyilkolásra uszít? Ha eddig nem tudta, tudja meg: az ifjúság a párté — a kommunista párté és nem az Egyházé! Kizárólagosan a párté. El a kezekkel hát a gyerekektől.

Az iskolák államosítása utáni nap reggelén nagy betűkkel hozták az újságok:

"Az iskolák államosítása rendben megtörtént. Egyetlen kivétel a nyilastelepi kat. iskola. Ennek átadását a plébánia papja, Krupa Kolumbán szerzetes megtagadta. Magatartása demokráciaellenesnek mutatkozott."

De nem sokkal később már a következő hírrel álltak elő az újságok:

"P. Krupa Sándor Kolumbán ferences szerzetest a rendőrség kihallgatta. Készíti ellene a vádiratot: lázítás és bujtogatás címén. Előre láthatólag a tárgyalást hamarosan kitűzik."

Tehát: a mérleg nyelve lebillent. A kopók behordtak annyi anyagot, amennyi egy ember elvesztéséhez túlságosan is elég!

Asztalra hát az áldozattal!

Daraboljuk fel!

Ügyészek, bírák: a nagy késekkel előre!

A ti munkátok következik!

II. fejezet

Vérprés — vallomás

"A kivizsgálás folyamán nem kell anyagot s biztosítékokat keresni . . . Az első kérdés ez legyen: melyik osztályhoz tartozik . . . Ezek döntsék el, mi lengyen a sorsa a vádlottnak."

(M.J. Lacisz cseka-főnök)

AZ ELSŐ JÚDÁS

Mielőtt az utolsó híradás megjelenhetett volna rólam az újságokban, ki kellett hallgatnia a rendőrségnek. Ez úgy július első felében lehetett.

Ragyogó biztatással sütött a reggeli nap, amikor a kihallgatásra elindultam: "Meg nem jelenés esetén elővezettetem!" Madarak életről daloltak, méhek vidám zümmögéssel gyűjtötték az aranyló virágport. Csak kedvenc Mackó kutyám szűkölt utánam. Talán csak azért, mert most nem jöhetett velem? Vagy ő jobban tudta, az ilyen út legtöbbször nem az életbe, hanem a halálba vezet? S ennek első állomása a kihallgatás, a "vérprés-vallomás".

Mivel olyan sokára hívtak erre a kihallgatásra és eddig nem tartóztattak le, valahogyan reménykedtem, egy kis korholással, figyelmeztetéssel és fenyegetéssel megúszhatom. De józanabb belsőm mégis arra kényszerített, mindent úgy készítsek el: nem lesz visszatérés.

Ezért a rendőrség előtti kerékpárőrzőt kértem, ha estig ezért a kerékpárért nem jönne senki, szíveskednék plébániánkra eljuttatni. Ígérte. Magyarázatot nem kért. Tudta, miről van szó. Háromszoros díjat fizettem neki, mint régen a halálbamenők hóhéraiknak. Őszintén szabadkozott.

A kerékpárok körül egy volt kamasz iskolás növendékünk őgyelgett. Olyan sandán nézett minden emberre, olyan kinyúló fülekkel hallgatódzott, hogy ordított róla: már most rendőri besúgó! Apja plébániánkon kőműves volt, persze, most detektív. Fia meg, úgy látszik, besúgóinas. Akarta hallani utolsó szabad szavam. Íme, az első Júdás sorainkból. Ó, milyen hosszú sor következik majd utána évek során. Törvény lenne, a gonosz élet törvénye, hogy Júdás nélkül nem lehet keresztrefeszítés?

Felfelé menet a lépcsők két oldalán domborművek, a múltban megölt rendőrökről. Szomorú. "A törvényvédőket megölték a törvénytiprók." És ma? Igaz lenne, hogy a törvényvédők ölik meg a törvénytartókat? Ezt suttogták. Persze, csak suttogták. Hangosan senki sem merte kimondani. Szégyenpír futotta el arcomat, hogy katolikus pap létemre elhittem ezt a makacs népsuttogást, el, ha csak egy pillanatig is.

Meglehetősen nagy s jól tapétázott szobába vezettek. Nem túlságosan barátságosan — no de ilyent ki várhatna a rendőrségen? —, ám nem is nagyon ellenségesen. Pár gépírónő, meg pár lézengő ült bent. (Csak később tudtam meg, hogy ezek a látszólagos ténfergők voltak azok, akik szükség esetén gyorsan "vérprésekké" váltak, ha erre szükség volt.) A kihallgató — ügyész? — hosszú, sovány ember. Rám első pillanatban azt a benyomást tette: "nem rajong ügyemért." Dr. Nagynak hívták. (Kivételesen ideírtam nevét. Később ugyanis senki sem akarta elhinni, hogy a demokráciánkban ilyen kihallgatás is lehetséges, mint az enyém volt.) Persze, nézésükből, be nem mutatkozásukból könnyű volt kitalálni: előttük nem gyanúsított, még csak nem is vádlott, hanem már régen elítélt vagyok. Régen döntött a párt. És ez is a levegőben úszkált. Suttogtak, búgtak róla az emberek. Gondoltam hát: kezdődik darabom lejátszása, cirkusza, az úgynevezett "kihallgatás." Csak később tudtam meg, ez a legtöbb embernek halálkamrát, vérprést jelentett. De én akkor még nagyon zöldcsőrű voltam ilyenekben s nem fogtam fel, mit akar mondani kihallgatóm mindjárt ezzel a mondatával: "Eszközeink vannak az igazság megszerzésére . . ."

HÉBERÜL, LATINUL, GÖRÖGÜL

Kihallgatóm mindjárt figyelmeztetéssel kezdte: "Csak az igazat vallja, mert . . ." Különösen kihangsúlyozta, "eszközeink vannak". Ugyanakkor hozzátette: ha úgy érzem vagy gondolom, hogy valamelyik vád hamis, csak mondjam meg bátran.

Tagadhatatlan, nyitánynak a második mondata biztatóan hangzott, ha az előbbi hangsúlyában nagy fenyetetés is bújkált. Feltett szándékom volt, hogy akkor is az igazság mellett maradok, ha az káromra lesz. Így képtelenek lesznek keresztkérdésekkel hazugságba keverni. Jézus példája állt előttem: "Azért jöttem, hogy tanúságot

tegyek az igazságról". Joggal botránkozhatnának meg majd a hívek, ha meghazudtolnám, letagadnám az ő igaz állításaikat, vallomásaikat.

Három óra hosszat is tarthatott kihallgatásom. Azért ebből arra következtettem, sok tanút hallgathattak ki a detektívek ellenem. A menet elég tisztességes volt. Olykor elég forró s nekik kellemetlen lehetett, mert egyszer azt mondta kesernyésen, gúnyosan a kihallgatóm: "Ön úgy beszél, mintha mi lennénk a kihallgatottak és nem a kihallgatók; a vádlottak s nem a vádlók." Valóban, igaz, én így is éreztem, hiszen annyi badarsággal jöttek elő, hogy nem volt nehéz leckéztetni őket. Egyébként mindent elismertem, amit mondottam. De egy betűt sem abból, ami hazug állítás vagy valamelyik kijelentésem félremagyarázása volt, illetve amit kommunista jogi megfogalmazásba csomagoltak.

Sok kérdésükre ezt válaszoltam: "Nem emlékszem rá. De mondhattam, mert gondolatvilágommal egyezik." (Ezt nem kellett volna tennem, mert így sok "nem kívánatos" gondolatomat megismerték.) Más kérdésekre pedig: "Nem emlékszem rá. De nem is mondhattam, mert gondolatvilágommal nem egyezik." Mikor a gépíró valamit véglegesen leírt a vallomásomból, mindig felolvasta. Tehettem rá megjegyzést, javíttathattam benne.

Persze, közben sokat vitáztunk vallásról, kommunizmusról, papok gazdagságáról, papi uralomról, kizsákmányolók kiszolgálásáról, pártokról, de mindenekelőtt Mindszentyről. Közben meg-megvillantak az ebek által behordott "anyagaim." Még a kihallgatás elején bizonygatta, hogy a párt mennyire a szegény népért dolgozik. A ferencesek is mindig a nép barátai voltak. Nevük is ezt igazolja. Miért nem dolgozik hát most a két népbarát együtt? (Immár harmadszor állnak ezzel elő!) Miért lesznek inkább bujtogatók, lázítók, rendőrölők, a demokrácia gyalázói? Nem látják, hogy a párt milyen nagyot lendített a szegény nép életszínvonalán? Valósággal mindenükről gondoskodik. A párt tenyerén hordozza a népet.

"Jó, hogy ezeket mondja — kezdtem a választ —, mert eszembe juttatja, hogy mielőtt ide indultam volna, bejött hozzám egy szegény vagongyári munkásanya. Előadta, hogy fiát nyaralásra vinné a párt." Mire a kihallgatóm belevágott: "Látja, mit tesz a párt? Ezeket a kis kukacokat a párt máris nyaralásra viszi ingyen! Mikor tették ezt a régi rendszerben és hol? "Nem nehéz erre felelnem" folytattam. "Hiszen, mikor tíz évvel ezelőtt Pécsett dolgoztam, ott a város is, meg az egyházközségek is a BALATONRA vitték ingyen a gyerekek százait, vagy nagy kirándulásokra. Így tették Berényben, Hatvanban, Füleken, Egerben, hogy csak párat említsek. S mellé nagy játszótereket is építettek számukra, mint itt, nálunk is. Ezt csak mellékesen, mert be szeretném fejezni az előbbieket. Szóval, vinnék a kisfiút, de vannak feltételek! Mégpedig ruhafeltételek. Ilyen minőségű és ennyi, meg ennyi alsó kellene. Azonban ilyen az én kisfiamnak nincs. Venni meg nem tudok. Nem tudna az atya segíteni? Milyen szomorú lenne, ha a ruha miatt a kisfiam lemaradna a

nyaralásról. — Természetesen adtam neki! Ingyen! Lehet, hogy utoljára adtam neki vagy adhattam a szegénynek, mert mától kezdve a nép ellenségeként kezelnek. De kérdem tisztelettel, ha úgy van, mint ön állítja, miért hozzám jött ez a munkás, a nép ellenségéhez, segítségért és miért nem a párthoz? És ha már el tudják őket vinni nyaralni, miért nem tudnak nekik pár kis ruhadarabot is adni? Talán azért jött hozzám ez a szegény munkásasszony, mert jobban bízott Egyházában, mint pártjában? S ha igen, akkor nem együtt dolgozunk-e a párttal? Mi kifogásolnivaló lehet hát életünkben?"

Felelet? Lehajtott fő és gyorsan más témára ugrott.

Mikor kész lett a jegyzőkönyv, elolvasásra kezembe adták. Micsoda semmiségek — legalábbis nekem így hangzottak. Micsoda ellentmondó butaságok! Végül a következő három pontban véltem összefoglalhatónak vádjaimat:

1. Izgatás az államrend ellen.
2. Bujtogatás rendőrgyilkolásra.
3. Valótlan hírek terjesztése.

De ha lélekben így összefoglaltam, már nem látszottak olyan ártatlanoknak. Most láttam csak: milyen kegyetlenül hangzanak. Mintha minden állítás egy nagy szög lenne s rá egy nagy kalapácsütés! Három! És nem is akármilyen három. Kész a vádlevél: három mondatban. Máris szögezhetik fel a keresztfámra . . . Három vád egy nyelven. Jézus feje fölött csak egy vád volt felírva: "Héberül, latinul és görögül" (Ján. 19, 20). Melyik hangzik ártatlanabbul? A háromnyelvű egy vád? Vagy az egynyelvű három vád? Ha Jézusból halál jött ki, mi jön az enyémből?

Mintha messziről hallottam volna üvölteni:

Feszítsd meg! Feszítsd meg!

Krupának meg kötelet!!

Közben szinte öntudatlanul aláírtam ezt a "kötelet." S ezzel a nyomasztó hallucináció már el is tűnt . . .

Füttyentettem magamban: nulla az egész! A tárgyaláson úgy szétpukkasztom őket, mint gyerek a léggömböt. Puff! És máris nincsenek. Ha egyáltalán ilyenből lehet tárgyalás? Izgatás az államrend ellen, mert Mindszenty körleveleit felolvastam? Ugyan! Csak azt mondottam, amit ő. Különbet semmi esetre sem! És eddig őt körleveleiért senki kérdőre nem vonta. Miért akkor engem?

Bujtogatás rendőrgyilkolásra? No, ez meg abszolút hazugság. Erre igaz tanút sem élőben, sem holtban nem állíthatnak! Valótlan hírek terjesztése? Majd viszek nekik saját lapjaikból egy kosárra valót bizonyítékul. Egy betűt sem állítottam, egy valótlant sem mondottam! Hát akkor mit akarnak velem vagy mit tehetnek velem?

Mégis, mikor kihallgatóm ezt mondotta: "Elmehet!", nem akartam hinni a fülemnek. "Letartóztatom!" — természetesebben hangzott volna. Rémisztően ilyen hírek keringtek. De nem. Nem marasztalt.

"Elmehet!" — ismételte.

A bámészkodó fogdmegek között kitámolyogtam az ajtón . . .

Lefelé menet már nem volt olyan sötét a rendőrségi épület. Nem volt izadság- és vérszagú, mint amikor jöttem. A falon haldokló rendőrök mintha csak játékosan henteregnének — saját vérükben — a szép zöld fűben. Kerékpárőrzőm is mintha vidámabban nézett volna. Sehogy sem akart belemenni, hogy még egyszer fizessek. Csöndes kacagással mondtam neki: "ez a váltságdíjam, tudja, a 30 ezüstpénz! Hiszen azt hittem, nem látom meg többé magát sem." Könny csillant meg szeme sarkában. Nyugtalanul felnézett a rendőrség ablakaira. Talán onnét figyelni szokták? Kamaszom még sunyibban ólálkodott. De most nem kellett fülét nagyon nyújtania, mert belekiáltottam: "Jancsikám, ne búsulj! Foghatsz te még ma görényt!" Mintha indulatosabban nézett volna vissza. De én már nem törődtem vele. Nicsevó! Semmi sem számít! Csak az, hogy egyelőre szabad vagyok. Még enyém az Ég, enyém a Föld, minden madarával, minden virágával és . . . és minden emberével. Előre!

Kerékpárom úgy száguldott hazafelé, mintha motor hajtotta volna. Szálltam s közben észre sem vettem, hogy eszem mégis a kihallgatáson jár. Miért mehetett ez ilyen szelíden? Ilyen simán? Még egy pofont sem kaptam! Túlságosan mindent beismertem? Hát mit tehettem volna mást? Ami igaz, az igaz! Nem volt mit kinyomniok belőlem? Saját vallomásom elég elítélésemhez? Hogyan verhetnek másokat ilyenkor agyon, tesznek présbe? Nekem meg még csak fejemre sem koppantottak. Sokan imádkoztak értem? Kitől kaphatnék erre feleletet? . . .

Mackó kutyám várt az ajtóban. Azóta nem mozdult. Rámugrott. Nyüszített. Mintha száz éve nem látott volna, úgy ugrándozott körülöttem. Ő maga sem hitte, hogy még egyszer viszontlát? . . . Gyere, hűséges Mackó kutyám és ugrándozzunk örömünkben egész nap együtt . . .

NE BÁNTSÁTOK AZ ANYÁMAT!

Hogy mi minden történhetett volna velem a kihallgatáskor, csak a börtönben tudtam meg, azoktól, akik vérprésbe kerültek. Még hallgatni is borzalmas volt, hát átélni. Most sem tudok aludni éjszaka, ha rájuk gondolok. Ettől kezdve, s mióta magam is sokon átmentem, nem bírom senki szenvedését nézni, még televízión sem. Talán még a másvilágon sem. Mik és milyenek is lehettek ezek?

Szolzsenyicin Gulág c. könyvében a szenvedésekről szóló fejezetét így vezeti be: "Ha Csehov értelmiségi hőseinek, akik folyton azt találgatják, mi lesz hosszú harminc-negyven év múlva, valaki azt felelte volna, hogy Oroszországban negyven év múlva kínvallatás lesz, hogy vasabronccsal szorítják össze az emberek koponyáját, hogy savas fürdőbe mártják őket, hogy gyorsforralón tüzesített nyársat dugnak az alfelükbe ("titkos pecsét"), hogy meztelenen lekötözve hangyákkal és poloskákkal maratják őket, hogy csizmával lassan szétnyomják a nemi szervüket, s ami látszatra a legenyhébb:

heteken át álmatlanul s szomjaztatással gyötrik vagy összeverik véres hústömeggé, akkor egyetlen csehovi darab sem úgy végződnék, ahogy végződik, mert minden hős az elmegyógyintézetben kötött volna ki."

Nem tudom, olvasómnak hogyan hangzanak ezek. De nekem úgy, mintha fülemet a nagy egri Rákóczi haranghoz kötötték volna s ezren húznák azt: Vessz meg! Süketülj meg! Őrülj meg! Pedig ezek még így elég elméletileg hangzanak. Nézzük egyiket-másikat részletesebben!

Mit kellett például egyik rabtársunknak szenvednie, aki a gyűjtőben megőrült!? A Kisfogházban sínylődött velünk egy fiatal ember. Úgy tudtuk, hogy katonatiszt volt. Hosszabb büntetése lehetett, ha nem is halálos. Mint jó zárkatársat tartottuk számon. Csendes volt, nyugodtnak látszott. És mégis mi történt?

Egyik reggel felé rettentő emberi ordításra ébredtünk: "Ne bántsátok az anyámat! Ne bántsátok az anyámat!" Megfagyott bennünk a vér. Ilyen rémes ordítozásra ébredni? "Ne bántsátok az anyámat!" Magasan levő cellaablakunkból jött a hang. Ott térdelt emberünk. Az ablak széles párkányú volt, igy elfért. Görcsös szorítással markolta az ablak vasrácsozatát. Rázta, mint egy rémült állat, ha feje felett ég a ketrece. S kétségbeejtően ordította: "Ne bántsátok az anyámat!" Haja égnek állt. Homlokáról csorgott a verejték. Szeme valami különös vad homályban villódzott . . . Megőrült?

Egyesek csendesen noszogatták: "Gyere le onnét, János! Nincs itt a te anyád. Feküdj le. Csendesedj! Rosszat álmodtál." De ő, mintha semmit sem hallott volna. Csak tovább markolta a vasat és rázta, rázta kegyetlenül. Egyre krákogóbb, egyre rekedtebb hangon. Hangereje is egyre fogyott, gyöngéd rimánkodássá szelidült: "Ne bántsátok az anyámat."

Már sírt, amikor szobaparancsnokunk kikopogott az őrségnek. Jöjjenek, mert egyikünknek elborult az elméje. "Hadd boruljon, nincs még nyitás" — hangzott a kegyetlen válasz. Mégis nem sokára állig felfegyverzett őrség rontott be a cellánkba. A hírhedt, gyűlölt Jehlicska osztályvezetővel élükön. Kezében szorongatta pisztolyát. S odasúgta nekünk: "Ne féljetek. Agyonlövöm, mint egy veszett kutyát!" És mutatta fegyverét. Persze, egy percig sem kételkedtünk állításában, mert valóban, nekik egy beteg ember annyi, mint a veszett kutya. Azoktól minden kitelik, akik a anyját is úgy meg tudják kínozni fia szeme láttára, hogy végül is elborul az elméje.

Valóban úgy húzták ki, mint egy állatot. Még bilincsbe is verték . . . Soha többé nem hallottunk róla. Nagy, néma csend maradt utána. És mindenki szívében rettegés, azok miatt, akiket szeret. Bármit tehetnek a hóhérok, hiszen tanú nincs, védőügyvéd nincs a kihallgatáskor, vallatáskor. Nálunk nincs. De igazi demokratikus államokban van!

Mindenkiben azonnal felvetődik a kérdés: dehát, miért kínozzák kihallgatásakor a vádlottat? Nem ismeri el tetteit? Tagad? Ez a gondolat lenne a legtermészetesebb. De nem elegendő válasz, mert

kultúrnemzetekben nem köteles senki maga ellen vádaskodni, nem köteles bűneit beismerni! Sőt, ha be is ismerte, nem lehet elítélésénél saját vallomása döntő. Nem köteles szülő, közeli rokon vallani fia, vagy rokon ellen. Hát akkor hogyan üthetnék, ha a vádlott maga nem vall? De valahogyan mégis megértenénk, ha azért verik, mert nem vall, nem ismeri el bűneit. Legtöbbször nem ezért kínozzák halálra, hanem, mert azt nem vallja, amit vallatói szeretnének, hogy valljon és olyan tényeket ismerjen el, amit soha életében nem tett és olyanoknak nevét mondja be, akiket nem is ismer! Legtöbb ember két pofont sem viselne el bűnei be nem vallása miatt. De ha más ártatlanról van szó, az már halálos kérdés! S azért sokan, nagyon sokan a legborzalmasabb kínzásokat is el tudják, el is akarják viselni.

GYÓNTATÓSZÉK-MINDSZENTY-TRAPP

"Az utolsó szóig igaz" címmel Ruff Lajos így írta le vallatását: Parancsuk volt arra, hogy megszerezzék a neveket, amelyek a fejemben voltak. S mindent elkövettek, hogy szóra bírjanak. "Elfelejtette? Jó. Álljon a falhoz és gondolkozzék . . ." — mondták reggel nyolckor. S másnap, déli tizenkét órakor még mindig ugyanott álltam. Egy héten keresztül nem hagytak aludni. Az úgyis éhezést jelentő ételadagot felére csökkentették. Újra és újra vertek. Tüzes vassal égették a kezemet és a lábszáramat. Olyan kevés kell ahhoz, hogy szinte elviselhetetlen kínokat tudjunk okozni egy embernek. Egy öngyújtó, egy izzó villanykörte elég hozzá.

Aztán jönnek az "érdekesebb" módszerek. Az úgynevezett "gyóntatószék", ahogyan a rabok nevezték. Ez egy 50 x 50 cm alapú fa cella, az alján külön bemélyített hellyel a lábak számára. Ide állítják be a foglyot, rácsukják az ajtót s 4-5 napig feléje sem néznek. Ha összecsuklik a fáradtságtól, legfeljebb megroggyant helyzetben pihenhet. Enni nem kap s a szükségletei elvégzésére nem engedik ki. Négy-öt nap múlva egy félig vagy egészen elájult, összepiszkolt roncs zuhan ki a cellából, mikor az ajtót kinyitják.

A "vizes-szoba" ugyancsak "hosszúlejáratú" eljárás volt. Egy koromsötét szoba, melybe csípőmagasságig hideg vizet engednek. Leülni, pihenni nem lehet, mert akkor ellepi az embert a víz és megfullad. Ezt nem lehet tovább bírni . . . — gondolja. S aztán még sokáig, órákig, napokig bírja. A vízzel ellepett részek elérzéketlenednek, mintha nem is tartoznának a testhez. A félöntudatban csendesen pislákol az élet. S ott a sötétben, az emberi lehetőségek legmélyén minden lefoszlik, amit kint fontosnak, elengedhetetlennek hittünk. Hiszen oly könnyű mindent elvenni tőlünk. Eleinte még fáj, hogy vége az egészségnek, a hideg víz talán gyógyíthatatlan betegséget okoz, ami rosszabb, mint a halál, de aztán ez is lényegtelenné válik és nem marad meg más a fekete csendben, csak az, ami igazán fontos. Mert az a diktátorok hatalma fölött áll. Egy ember tiszta szeretete, aki talán abban a pillanatban is ránk gondol, s ez a gondolat melegít

és átöleli a lelket. És a hit Istenben. Akinek fel tudjuk ajánlani a fájdalmat. S a fájdalom ebben a pillanatban megszűnik. A hívő nem szenved. Igazán nagy kárt csak mi magunk tudunk okozni magunknak. Aki érzi ezt, akinek lelkében van egy szilárd pont, az boldog és szabad lehet, még ott, a vizes szobában is, az ötödik napon."

Vagy itt van Mindszenty hercegprímásunk kihallgatása, aki rabtársunk volt, nem egy helyen megosztotta velünk börtönünket. Ha nekünk nem is szóval mondotta el, de leírta halhatatlan "Emlékirataim"-ban. Mindszenty kardinális atyánk már rég túl volt 72 órai "nemalváson", két hét óta tartó, éjjelenként legalább háromszori gumibotozáson, dragoláson — kábító és akarat-, ideg-befolyásoló orvosszereken —: de mégsem tört meg! Hihetetlen! Hihetetlen. Csak rajta keresztül értjük meg, hogyan bírtak első mártírjaink annyit és úgy szenvedni, mint ők. Ezek a hitből élők. S ezekről mondotta csodálatos szépen előbb Ruff: "a diktátorok hatalma fölött áll." Pedig meg kell törni, ha az ég, pokol össze is omlik.

Föntiek után ismét kínzói előtt áll. Mindszenty, korunk legnagyobb vértanúja, így irja le:

"Nem felelek. Előveszi — a vallató és kínzó őrnagy — kihallgató szerszámait: egyik kezében van a gumibot, a másikban kinyitott, hosszú, éles kést tart. Parancsokat ad, nagyokat kiált, és mint lovardában a lovat, ügetésre fog. Hátamra (teljesen mezítelen) és lágyékomra hullanak a gumibot ütései. Hatalmában van egész testem; kerget, űz. Percig szünetet tart s így fenyeget: — Szétverlek, felaprítalak reggelig. Hulládat darabokban a kutyáknak vetem és a csatornába dobom. Most mi vagyunk az urak!

A lábamat fájósan szúrják a szálkák. Kimerülve lihegek a futástól; de futok, mert így kevesebb botot kapok. Gyenge vagyok, kimerült, minden idegszálam és egész testem kínban van.

Lehet úgy éjfél után 2-3 óra, amikor belátja, hogy az ütlegelés és futás, bár elcsigáz és gyötör, nem hozza meg az eredményt az ő számára . . ." Tudta, mennyire szereti az anya és fia egymást, azért ezzel állt elő:

"Ha meg nem vallod, hajnalra ide szállíttatom az anyádat. Meztelenül állittatlak eléje. Anyádat itt üti meg a guta, de meg is érdemli, mivel téged hozott a világra! Te leszel a gyilkosa!

Aztán tovább ütlegel, miközben nyargalnom kell. Én azonban hallgatok."

"A vallató tovább kérdez és ver. A szívem, a lábam már nem bírja. Idegrendszerem minden ütésre szinte vitustáncba kezd. Senki sem ismerne rám, aki csak egy hónappal előbb is látott. Sokat elbírunk, de mégis véges az erőnk. Ez a nyargalás és gumibotozás hajnalig tart."

Megnémul az ember, amikor olvassa. Nem kap lélegzetet. Fuldoklik. Lehetetlen. Ilyen emberi aljasság lehetetlen! Pedig ez még nem minden! Bizony nem! Hasonló borzalmakról tanúskodik az egész világ. Minden rab tele volt ilyennel. Azért nem lesz nehéz az alábbiakban csak úgy egy "litániányit" leírni, amikről személyes tapasztalatom volt vagy a rabtársaim beszélték el.

A KÍNZÁSOK KIS LEXIKONA

A vallatásnál alkalmazott kínzásoknak legfőbb célja, hogy vallomáshoz, mégpedig kedvező vallomáshoz, jussanak. Eszközeiket legtöbbször a személy egyéniségéhez és erejéhez mérik. Cél: vallania kell. Sokaknál az is elég, ha napokig nem engedik aludni. Nem hinné az ember, milyen borzalmas kín az álmosság. És ez nemcsak kín, de akaratgyöngévé teszi az embert és értelem nélkülivé. Elég, ha felpeckelik a szemhéját és órákon át villanylámpába kell néznie. Ha napokon át fejére vizet csepegtetnek egyforma lassúsággal. Ha napokig állnia kell s lába elefántlábbá dagad. Ha leverték kéz-, lábkörmeit vagy kiszaggatták, illetőleg tűt, szeget vertek alá. Nőknél gumibottal kifordították a méhet. Ha napokon át éjszakánként kihallgatásra viszik. Ha árammal ütik legérzékenyebb szerveit: szemét, fülét, nyelvét, száját s nemi szerveit. Ha fejét hegyes ceruza támasztja a falhoz. Ha sós ételt adnak neki, de utána vizet nem. Forró szobába viszik, halálra izzasztják. De víz nincs. Állítják: szomjúság a legkegyetlenebb kínzások egyike. Nem lehet kibírni!

Ha ezek nem használnának, akkor jönnek a többiek, keményebbek, lágyabbak. Szögre felkötik, kezénél fogva, és gumibotokkal kékre verik, vagy csak úgy mezítelenül a földön hemperegve püfölik. Van olyan lyuk, szinte csak kémény, melyben csak állni lehet. Se levegő, se világosság benne. Ha ez nem töri meg, alulról kezd benne a víz emelkedni, egyre feljebb. Fel a nyakig, fel a szájig; ha lábujjra áll, utána, fel, fel . . . S mikor már majdnem megfulladt, a víz visszaereszkedik. Aztán kezdődik újra minden. Addig verik a lábat, míg megdagad. Ekkor cipőt húzatnak vele s így vízbe állítják. A bőr szorít, halálosan. Hallottam, hogy kinyomták anyjából a gyereket, és kényszerítették, hogy kondérba keverve egyék belőle. Nagy hidegről nagy melegre viszik a vádlottat. Fegyverrel, késsel körüllövik, körülhajigálják, mint a cirkuszban. Természetellenes testtartásban kötik ki, minden porcikáját görcs rázza. Férfiaknál gyújtózsinórt tesznek a nemi szervre s meggyújtják, vagy gumit égetnek rá, a nőknek meg a mellükre. Férfiakba vékony csövet dugnak be. Ott porrá törik. Hónapokig, évekig elviselhetetlen kínokat szenved. Sokszor említik a férfi legérzékenyebb részének meggyötrését. Mindszenty atyánk is tudott róla, de papi szeméremmel elhallgatta. Azonban Szolzsenyicin Gulágjában lexikoni precizitással leírja. Így:

"Levetkőztetnek, hanyatt fektetnek a padlón, szétterpesztik a két lábadat, erre is, arra is ráül egy pribék, lefogják a kezedet, s a nyomozó — a nők nem húzódnak ettől — szétrakott lábad közé áll és csizmája (vagy cipője) orrával lassan, céltudatosan s egyre erősebben meglapítja a padlón azt, ami valamikor férfiasságod volt, közben merően a szemedbe néz s egyre ismételgeti kérdéseit és felszólításait az árulásra. Ha nem talál idő előtt egy árnyalattal erősebben nyomni, akkor tizenöt másodperced van az ordításra, hogy mindent bevallasz, hogy hajlandó vagy börtönbe juttatni azt a húsz embert is, akiket követelnek rajtad vagy akár nyomtatásban legyalázni mindazt, ami szent előtted."

Beszéljünk az emberi akaratot meggyöngítő, értelmet, ítéletet elhomályosító dragokról, gyógyszerekről? Kötetre való lenne. Jelek szerint egyre jobban ezt és pszichológiai eszközöket használnak. Rájöttek: a testet könnyebb megtörni a lelket nehezebb. Azért ezt préselik testi-lelki eszközökkel. Ezekhez tartozik, hogy beviszik feleségét, lányát vagy fordítva, ill. anyját, s ha nem vall, azokat kínozzák előtte, vagy őt azok előtt. Fenyegetik: ha nem vall, azokat is elintézik . . . Sok meggyötörtnek már a halál nem fenyegetés, hanem elérhetetlen álom. Szívesen meghalna. De felesége, gyermekei, anyja szenvedéseinek is ő legyen az oka, ő legyen hóhéra amiért nem vall?? Őrjítő! Hát vall. Elhihető ilyenek után, ha azt állították a szemtanúk, hogy Mindszenty, a megtörhetetlennek látszó szikla: magát vádolta a tárgyaláson, annyira, alig tudták leállítani? S közben szájából és orrából folyadék csöpögött s még csak le sem törülte?

Minden hihető. Az egyre többet emlegetett "agymosást" még meg sem említettük. Pedig, szinte ez mindennek a "teteje" s az egyre jobban alkalmazott "vérprés".

AGYMOSÁS-LÉLEKMOSÁS

Én erről legtöbbet egy Kínában misszionáriuskodó katolikus pap tollából olvastam, aki maga is átment ezen ott. Persze, nem elméletileg írta le, hanem megdöbbentő gyakorlati kivitelezésében. Ahogyan rajta s vele véghezvitték. Olyan sikerrel, hogy börtöntársait már ő igyekezett a legvadabb kommunistává formálni a cellában! Mindszenty hercegprímásunk megdöbbentő egyszerűséggel, soha el nem felejthető világossággal és hátborzongatóan írja le, ahogyan vele ezt tették. Olvassuk elámbár csak részlet —, hogy valami fogalmunk legyen arról az ördögi módszerről, amikor a lelket fenekestől kifordítják, megsemmisítik, és tökéletesen megváltoztatják. Hogyan?

"A vallatás tárgya egész éjjel most is az összeesküvés és kémkedés. Az ember annyiszor hallja, annyiféleképpen állítják be és konstruálják meg előtte az összeesküvés vádját, hogy a végén úgy érzi: nem is tett egyebet egész életében, csak összeesküvéseket szervezett, nem dolgozott, nem aludt, nem lélegzett hanem szüntelenül a köztársaság megdöntésére szervezkedett. Ezeknek a szervezkedéseknek, összeesküvéseknek és mozgalmaknak a központjában maga a szerencsétlen vádlott tehetetlenül ott áll a sokféle részlettel, vádlott-társakkal, ismeretlen nevekkel, dátumokkal, helyekkel. Az egész eljárás leginkább a bábszínházra emlékeztet, ahol a madzagot rángató rendőrség keze nem látszik. A színpad süllyeszthető, emelhető, forgatható és a vádlott bénultan ott áll a ráhatások központjában, de mire felocsúdnék, már változik a szín. Elérkezik az idő, amikor maga is kezdi szőni a mesét, színezni a forgó diszleteket, beismerni a teljesen képtelen, eddig még álmában sem álmodott szervezkedéseket, összeesküvéseket . . . Napról-napra elcsigázottabb lettem és testi erőm is nagyon hanyatlott . . . Megijedtem az olyan

jelenségektől, hogy táncoló színes köröket kezdtem látni a falon és olykor magam előtt a levegőben . . . Ahogyan ellenállásom hanyatlik, úgy fészkeli be magát lelkembe az apátia, a bénultság, a közöny. Minden mindegy. Az igaz és a hamis szinte azonossá válik. Átalakul körülöttem a világ: másképp látom a dolgokat, mint amikor ide beléptem. Napokon és éjjeleken át szakadatlanul ismétlik előttem "bűneimet". Fáradt, bénuló állapotomban kezdem elhinni, hogy talán mégis bűnös vagyok. Oly sokszor eljátsszák a témát a forgószínpad egyre növekvő sebességével, hogy a különböző változatokban leírt, előadott és kiszínezett összeesküvési drámában kezdem rájuk hagyni hol ezt, hol azt, végül pedig mindent. Nagy bizonytalanságomban csupán egyet érzek: innen nincs kiút és a bénuló idegrendszeren, a testen át ezek az új behatások bevonulnak a belső emberbe, agyába és lelkébe. Összerombolják öntudatának szerkezetét, eltépik ellenálló erejének a szálait. Emlékezet, értelem, akarat, a nagy és szent értékek tudása elgyengül, elhalványul, szinte már csak pislákol.

Ebbe a kábultságba belevegyülnek valahonnan a folyosóról — távolról, de majdnem minden irányból — a mások kétségbeesett jajgatásai, amelyeket még felfog a fül, de szinte csak a tudat küszöbe alatt: és kínnal teli éjszakákon. Az akaratbénító és kábító szerektől való félelmemben már alig eszem, és szabad levegőre, sétára az ott töltött 39 nap alatt egyszer sem engednek.

Egy erős, eddig soha nem tapasztalt félelemérzés keríti hatalmába egész lényemet . . . Ma nem kételkedem abban, hogy ezt a mindent háttérbe szorító félelemérzést orvosi beavatkozással hozták létre. A vallatók ezt a mesterségesen támasztott félelemérzést állandóan növesztették és felerősítették úgy, hogy a továbbiakban ez az uralkodóvá tett félelem megbénította elhatározásaimat és cselekedeteimet."

És mi történt a tárgyalásakor? Mindent beismert, minden vádat, amit aztán az "Emlékirataim"-ban megcáfolt és visszavont mint hazugságot!

Hadd mondjak el még egy esetet, mely szinte összefoglalja az eddigieket. Az illető, aki keresztülment ezen, fülbesúgta, mintha gyónna. Érthető. S melléje nem is egyszerű pap volt. Talán éppen ezért is kellett annyit szenvednie.

ELFELEJTETTEM A NEVEM!

Sokáig laktunk egy cellában. "Kenyértársam" is volt, azaz vele osztottam meg porciónkat. Sőt, még betegségünkben is sorstársak voltunk. Megtörték, de el nem veszítették. Örök reménykedő maradt a nagy esemény után is. Hite tartotta élve?

Saját "bűneinek" beismerését hamar elintézte. A baj csak akkor jött, amikor soknevű listát tettek eléje. Nem csak az állítás volt hamis, hanem a listázottak nagy részét még csak nem is ismerte. Hogyan írhatná hát alá ezeknek a halálos ítéletét? Nem írta! Saját

vádjának elejtését ígérték neki s szabadulást. Más kínján, vérén, s melléje hamisan? Nem írta! Rokonságának lebuktatásával és megkínzásával ijesztgették. Nem írta alá.

Ekkor indították meg a vérprést!

Bemelegítőként: órákon való állás; villanybanézés; véletlen meglökés, hogy a szoba egyik végétől a másikig zuhant, és szakadatlan éjjeli kihallgatások . . . Nem írta alá! Jött hát a gumibot: elölről, hátulról, alulról, felülről. Ahol találták. Puhították . . . Nem írta alá! Noha éjjelenként már alig állt a lábán. Ekkor valamelyik hóhér észrevette, hogy betegesen érzékeny a piszokkal szemben. Undorodik a mocsoktól, piszoktól. Szinte jobban fél tőle, mint a veréstől. Ekkor ördögi gondolata támadt az egyik vallatójának. Vagy talán nem is most jött ez a gondolat? Máson is kipróbálták?

Bevezették a személyzet egyik kagylós árnyékszékébe. Olyan helyre állították, ahol a mennyezet lyukas volt, illetőleg az egyik kagyló, és így a felső illemhelyről a szenny vastaga és vékonya aláhullott. Felülről végezték rá szükségleteiket az emberek. Ezt súgta nekem: — Ez volt életem szenvedéseinek a legnagyobbja! Nem szenny, de még más ember érintését sem bírta. Egyszerűen reszketett a legkisebb piszoktól. És most? Itt a bűzcsatorna alatt: mocsokkal, undorral locsolják, trágyázzák! Mellette az őr. Meg sem moccanhatott hát és ki sem térhetett. Előtte a géppisztolyos őr, felette meg Róma kloakája! Ha mégis elhúzódni, ellépni próbált, vigyorogva visszalökte, golyót ígért neki. Gúnyolta:

— Jobb ez neked, te hülye!? Nem lenne ésszerűbb aláírni és a gyilkos gazembereket hóhérkézre adni?

Nem írta alá!

Már akkor reszkettem, ha rágondoltam: megint a "tisztasági" fürdőre visznek. Borzalom. Más szennye, piszka csurogjon, potyogjon rám, ruhámra, hajamba, számba, orromba? Ha a cellámba mentem — persze, egyedül voltam a cellában —, bűzlöttem, mint az árnyékszék-tisztitók. Mintha rothadó hulla lennék . . . Piszok az ujjamon, melyet valamikor szent olajjal kentek fel. Mellyel az Úr szent Testét fogtam és híveimnek nyújtottam . . . Uramisten . . ., hogyan bírtam ki?

Mégsem írtam alá! Nem írhattam, mert ártatlanokat juttatok a börtönbe, ha nem is akasztófára. Pedig nem egyszer, nem kétszer fürdettek ott, ahol talán még senkit.

Hóhérai hamarabb megunták az ocsmányságot, mint ő. Belátták, ezzel nem lehet megtörni. Visszatértek hát a veréshez, de most szisztematikusan csinálták. Elsősorban a fejét agyabugyálták. Annyira, hogy úgy érezte, a feje méhkas, zümmögő méhkas, mely sem éjjel, sem nappal nem hallgatott el. Száját nem tudta becsukni. Úgy érezte, fogai megnyúltak, valóságos agyarakká lettek s kilógtak, mint a vadkané. Már csak ezek miatt sem tudott aludni, nem tudott enni. Élő halottként vezették újra és újra a vérprésbe. S közben százszor megkérdezték: — Aláírja? Sokszor felelte: — Nem! De, de egyszer mégis:

— Igen!

Sebtében kezébe nyomták a tollat s eléje a tintát. De ő nem írt semmit. Csak üresen nézett maga elé.

— Miért nem írja? — kiáltottak rá.

— Mit írjak? — nyögte.

— Hát a nevét!

— Hogyan hívnak? Mi a nevem? Elfeledtem . . .

Megmondották neki. De ő csak bámult, reszketett a keze, szeme a semmibe nézett. Még mindig nem írt semmit.

— Miért nem írja? Ne cirkuszozzék itt, mert újra kezdjük a mókát!

— Hogyan kell leírni? Hogy is hivnak?

Gyorsan leírták neki a nevét és ő ákombákom betűkkel lassan lemásolta azt.

A saját nevét!

Így működik a vasprés. Így az agymosás. Így a millió formájú hóhérmunka, kínvallatás, így kapják meg az "önkéntes bűnvallomást"!

Ezek a hóhérok — a legtudományosabb alapon — már annyira ismerik az emberi test gyöngeségeit, az idegek és a lélek teherbíró képességeit, annak határait, hogy biztosra veszik: MINDENKI METÖRHETŐ! Előbb vagy utóbb. Kérdés csak az időmennyiség körül lehet. Csodálatos, mennyire tudta ezt Mindszentynk. Mennyire tudott eszközeikről, módszereikről. Már elfogatása előtt. Egy pillanatig sem verte hát a mellét Szent Péterként: "Uram, ha mindenki megtagad, én soha!" Ha mindenki megtörik, én soha! Ezért, elfogatása előtt, ezt írta papjainak: "Ha valamikor mást mondanék, mint eddig mondottam, tudjátok be kínzásnak és emberi gyöngeségnek." Prófétaként látta előre sorsát és megmondotta. És igaz volt, amit mondott, mert való: Őt is megtörték a tudattalanságig.

Mikor Szolzsenyicin, emlegetett művében, egész litániányi kínzatást elsorolt, ezt kérdezi: "Soroljuk-e még tovább? Hányat soroljunk még fel? Mit ki nem találnak a dologtalanok, jóllakottak és érzéketlenek? . . .

Testvér! Ne ítéld meg azokat, akik elbuktak, akik gyengének bizonyultak s olyant is aláírtak, amit nem kellett volna . . . Ne vess rájuk követ!" Ha valaki mégis a kínzások millióit akarná ismerni, csak olvassa el könyvét: szenvedések, kínzások nagy lexikona az. Az egész könyve szinte csak erről szól. Hogy orosz? Ne feledd, az egész világ hóhérjai hozzájuk járnak iskolába! Amit ott tanultak, azt csinálják itt. S merem állítani, sokszor felülmúlják mestereiket!

NINCS MÁS: VALLOM, BEISMEREM!

Egyszerűen az elmondottakat nem akarja az ember elhinni. Lehetetlen. Pedig ezek közül nem is újdonság egyik-másik. Tudjuk például. Nepomuki Szent Jánosról, hogy a király irtózatosan meg-

gyötörte. Majd csak úgy volt hajlandó szabadon bocsájtani, ha aláírja, hogy semmi bántódás nem érte! (Mintha nem mi tanultuk volna ezt tőlük, hanem ők tőlünk!) De a szentet annyira meggyötörték, hogy a nevét képtelen volt leírni! Ezt makacsságának tulajdonították és folyóba fullasztották. Vagy itt van egy magyar eset. Pekri Lajos nemes, haramiavezér a török-korban. Elkommunizálta mindenki vagyonát, vagy így, vagy úgy, akitől csak tudta. Így ez egyik plébánosét is meg akarta szerezni. Meghívta hát magához ebédre. A legfinomabbakkal etette és itatta. Azután egy kényelmes székbe ültette. Azonban, valahányszor a pap édesen szunyókálni kezdett, felrázatta. Addig tette ezt, míg a pap kínjában elő nem adta neki elrejtett pénzét. Lám, Rákosiék a nemesektől is tanulnak. Nem bánják, ha nem is eredeti a módszerük, csak célravezető legyen. És az!

Egy gondolat ötlik fel azok fejében, akik elfeledték, hogy a nyomozás, ítélet s börtön: színdarab. Ezért szereplőik nem gátolhatják egymást, akármilyen undorító, aljas is az. Egyik nyomozó, másik bíró, harmadik fogházőr. A darab csak úgy darab, úgy lehet sikerre vinni, ha mindenki a legtökéletesebben végigjátssza a szerepét. A felötlő gondolat pedig ez: ne engedje magát kínozni a vádlott, hanem ismerjen el nyomozóinak mindent! A tárgyaláson pedig, a nagy nyilvánosság előtt, vonja vissza, jelentse ki: félt, azért írta alá vagy, mert megverték, kínozták stb., stb.! . . . Így megússza a sok szenvedést és el sem lehet ítélni! Tagadhatatlan, szépen hangzik. De mi lesz akkor a megírt darabbal? Pedig ezt le kell játszani. Ezzel az ötlettel sokan próbálkoznak is, mint például az én esetemben is a tanúk ezt tették. Mi történhet ilyenkor? Hogyan folytatódik a darab?

Jó, ha újabb vádat nem kap ezzel. Ugyanis a bíró mondhatja: "Hogyan meri gyalázni ilyen állításokkal a demokráciát? Hogyan bizonyítja, amit mond? Hogy csupa seb? Ki, mi okozta? Ki tudja, hátha rokonai vagy rabtársai! Vagy saját maga, hogy így csapjon be bennünket. Tessék a bizonyítékaival előállni!" Már rosszabb, ha ezt mondja: "Felfüggesztem a tárgyalást és a vádlottat újranyomozásra visszaadom a rendőrségnek." Ott pedig kezdődik a kínzatás elölről, új erővel, lendülettel, meg bosszúval, mert próbálta őket a közönség előtt gyűlöltté tenni. Ő meg újra szenvedett. Mikor megunta, ismét aláírta. De a tárgyaláson visszavonta. Persze, ilyen már ritkábban akadt. Cellánkban egyik rabtársunk is így tett. Újra vissza hát a rendőrségre, nyomozás-kiegészítésre, ami még több verést, kínzást, szenvedést jelentett. Végül belátta: nincs más lehetőség, szerepét el kell játszania. Akkor már úgy érezte: jobb a halál, mint az élet. Aláírta azt is, amit soha nem követett el . . .

Kérdezhetem tehát, nem tudták a bírák, hogy így megy a nyomozás? Nem tudták az ügyészek? Dehogyisnem! Ők maguk adták erre az utasítást! Kivághatja egyik varjú a másik szemét? Vedd tudomásul egyszer s mindenkorra: nem igazságot kereső és osztó bírák és rendszer ez, hanem őrült eszméiket elérni akaró hóhérok, akiknek csak az az igazság, amit ők akarnak és az a szent, amit ők tesznek!! Céljaik elérésére minden eszköz jó, mert jelszavuk ez:

Miért akarják hát mégis gazságaikat eltüntetni? Hiszen az illetőt tárgyalásra sem engedik addig, míg a kínzás jelei el nem tűnnek! (Mégis került cellánkba olyan, akinek teste még a tárgyaláskor is olyan volt, mintha tintába mártották volna.) Csak a nem cinkostársaik előtt teszik, csak a be nem avatottak elől rejtik. Miért? Mert a farkas mindig szeret báránybundában jelentkezni, az ördög meg angyal képében. Nem akarják elvadítani maguktól a NÉPET, addig, míg mindenki hóhércsizmájuk alatt nem fetreng . . . Utána meg már azt tehetik, amit akarnak s úgy tehetik, ahogyan nekik jólesik!

A börtöni borzalmak egyike az, hogy ezek a hóhérok verték örökké a fejünkhöz: milyen borzalmas, embertelen, kegyetlen, gyilkos volt a Horthy-rendszer és börtöne. Ezért kell most nekünk ilyen kegyetlenül szenvedni. Visszafizetnek csak. Ideadták a régi börtönökről szóló könyvet, pl. Vass Zoltán: 16 év a börtönben címűt, hogy lássuk: milyen pokol volt a régi börtön, s mennyire mennyország a mostani. El is olvastuk biztatás nélkül, de mikor azért könyörögtünk: tegyék a mi börtönünket "olyan" kegyetlenné, legalább ötven százalékra, amilyen az átkozott Horthy-rendszer alatt volt, akkor elkobozták az ilyen könyveket s nem volt szabad többé olvasni. Mert kiderült: az ő börtönük mennyország volt, a miénk meg kettőzött pokol, különösen akkor, amikor már teljesen a demokrácia elvei, szelleme szerint ment benne az élet. Sírva nevetett az ember: micsoda humánus rendszer volt az akkori rendszer: volt ügyvéd, volt kihallgatás, volt fellebbezés, bírót, államot pörbe lehetett fogni, és ingyenes panzió volt benti életük. Sokaknak büntetés, ha ki kellett jönni. Erről később majd mindenki meggyőződhet. De addig hadd említsek erre egy példát:

Mikor bekerültem a debreceni börtönbe — amikor még eléggé az "átkozott" Horthy-rendszer törvényei uralkodtak bent —, raboskodott egy öreg cigány is. Tavasz közeledett, s büntetése lejáróban volt. Hónapokkal előtte kezdte a sírást, hogy most már ki kell mennie a kemény életbe. Mikor itt jobban megvan, mint kint a bárók, hercegek. Van meleg lakás, jó ruhája, kijárhat a városba, úr. Kezén mennek át "érintetlenül" a csomagok, cigaretták, és ezek a régi urak köszönnek neki. Vigasztalták a rabok: "Ne sírj, Zsiga bácsi, ősszel majd bejössz megint." "Igen — felelte —, de mikor lesz még ez?" Kérdem, ugyan bejött-e volna egy év múlva? Mondjuk a Gyűjtőbe vagy Vácra? De tudjuk, hogy régen sok rab bent maradt a börtönben, ha életfogytiglan elítélt volt és szabadult. Megszokta már. Neki jobb volt bent, mint kint. Kérdem: megszokta-e volna a miénket?

Régi közmondás állítja: "Borzasztó Isten büntető malmának kerekei közé kerülni!" Az új közmondás pedig így hangzik: "Nincs borzalmasabb, mint a kommunisták — istentelenek — kezébe kerülni." Azért: "Uram, nem csodálkozom, hogy mindezt a

szörnyűséget látva — talán léted legszormorúbb pillanatában — ezt mondottad:"

"Bánom, hogy embert teremtettem! (Gen. 6, 6.)

Egyetlen teremtményed sem fajzott el ősszándékodtól annyira, mint az ember. Nem elég már neki, hogy Darwinnal majomtól származtatja magát, hanem egyre büszkébb, hogy Szuperállattá vált! Te angyalaid fölé helyezted őt, ő meg állattá süllyedt! Akit szent Fiad Testével etettél és Vérével itattál, disznók mosléka után nyúl. Akinek jobbodon trónt készítettél, Lucifer balján csörtet egy székért. Uram, valóban állat lenne teremtésed koronája? És még csak nem is szégyenli, nem is bánja! Vagy magad akarnád, hogy ilyen legyen: égből zuhant Sátán mása? Bizony, bizony, ha erre gondolok, bánt is, pirulok is, hogy ember vagyok . . . Téged pedig megértelek: bánod legszebb, legnagyobb tettedet, "hogy ember teremtetett."

III fejezet

Kész a bilincs

Pilátus: "Mi az igazság?" Deák bíró: "Minket nem érdekel az igazság."

CSAK AZ IGAZAT MONDJÁTOK!

Végre az egyik napon megjött a tárgyalásra szóló idézés. Hangsúlyozta, meg nem jelenés esetén karhatalommal állítanak elő. És ha idejében nem nevezem meg ügyvédemet, a bíróság maga nevez ki egyet számomra.

Nem neveztem meg védőügyvédemet. Minek? Annyira már ismertük a népbírósági ügymenetet, hogy ezt fölöslegesnek tartsuk. Mindenki előtt ismert: a párt dönt és ezt a népbíróság keresztülviszi. A demokrácia bíróságai nem mások, mint a párt végrehajtó hatalma! Minek hát az ügyvéd? Csak azért, hogy a pénzt kidobjuk és a cirkusz lejátszásához segédkezet nyújtsunk? Tudtunk már a zérós és duplalazérós ügyvédekről is. Ezek a legmegbízhatóbb kommunisták, ÁVÓ-sok. Ha nem nevetséges, hát őrület, az ártatlan bárányka megvédését farkasra bízni. Ekkor már szórták, söpörték, tisztították az Ügyvédi Kamarát. Tehát, nem maradhatott benne, nem működhetett mint ügyvéd, akiben nem bíztak meg. Életükért rettegtek a megmaradtak. Hogyan védhették volna hát azt igaz szívből, akit a párt, a demokrácia bűnnel vádol? Melyik ügyvéd akar kliensével börtönbe kerülni? Így hát a legtöbb ügyvéd nem védője védettjének, hanem legtöbb esetben cserben hagyja, a párt szándékát viszi keresztül, védettjét elárulja, becsapja, a bíróság és az ÁVÓ cinkosa, besúgója; nem védő, de velük együtt ítélethozó. A legjobb eset, hogy ha már nem véd, de legalább nem is vádol. Legtöbbször elismeri a vádakat és esetleg enyhébb ítéletet kér, ha mer. Ahol nincsen igazság, irgalom sincs. Minek hát az ügyvéd?

(Dr. Pogány András budapesti fiatal ügyvéd: Város a homályban c. könyvében önmagáról azt állítja: megkísérelt segíteni ott, ahol nevetségesen kevés ügyvédi erejéből segíteni tudott. S ezt a magatartást más ügyvédeknél is hangsúlyozza. Nos, ha ilyen is volt — és nem csak "csirke" — ügyekben —, ne csak tisztelet adassék nekik, hanem nagy megbecsülés is, mert az ilyen ügyvéd abban az időben igaz magyar és hős volt.)

Hamarosan megkaptam az értesítést, hogy már kineveztek számomra védőügyvédet. Mivel én nem kerestem fel, egyik este jelentkezett a rendházunkban. Nyíltan megmondottam neki: semmi támogatást nem várok tőle és szolgálatát nem igénylem. Hiszen ő éppen olyan tehetetlen, mint én, holott nem vádlott. Két nullából nem lehet egyes soha! Nem is tiltakozott. Hangtalanul, magába roskadtan ment el.

Híveimnek a tárgyalás előtti vasárnap utolsó szavamként hangsúlyoztam — már nem tudom, hogy rendőreim ott voltak-e még — nem kérem, hogy bármit is tagadjanak vagy hazudjanak érdekemben. Én vállalom, amit mondtam. Elvégre könnyű lenne nehéz időkben Isten igéjét hirdetni, vallásunk ügyét szolgálni, ha nem akarnánk szavainkért helytállni, és tetteinkért a felelősséget vállalni. Ez szélhámos apostolkodás lenne. De kérem: csak azt mondjátok, ami igaz. Csak az igazat mondjátok, akkor is, ha az talán nehéz lesz! De méginkább, semmi áron ne fogadjátok el azt, ami nem igaz! Imáikba ajánlottam magam, hogy a megpróbáltatást Istennek tetszően el tudjam viselni. Biztattam őket, ha el is tűnnék a pásztor, ne széledjen szét a nyáj! Maradjanak hűek Istenhez, hitükhöz, kis templomukhoz és magyar hazájukhoz: még áldozatok árán is! Ne feledjék, hogy a legnehezebb időkben van hozzánk Isten és Nagyboldogasszonyunk a legközelebb. Nehéz idők közeledhetnek, amilyet még nem látott a magyar. Ígértem, én sem felejtkezem el róluk, míg élek. És remélem, hogy Isten trónusa előtt egykor valamennyien találkozunk . . .

Amit utoljára láttam belőlük: könnyes szemük volt.

Ugyanezt látták ők is. Mert való igaz: nem könnyű a hiveknek a paptól s a papnak a hívektől elszakadni örökre.

Otthon is minden ügyemet úgy intéztem el, mint aki többé nem jön vissza. Így is lett. Mert amikor kiszabadultam, sem rendházunk, sem plébániánk nem volt már és a hívekkel való találkozást tilalmazta a rendőrség. Legtöbbjükkel nem is találkoztam többé soha . . .

Utolsó napjaimat, de különösen éjszakámat, arra fordítottam, hogy vádjaikra cáfolatot keressek, állításaimra pedig igazolást. Sok bizonyítékot szedtem össze, elsősorban újságjaikból. Végeztével sem tudtam elaludni, pedig nagyon elcsigáztak az utóbbi napok. Különös, mi megy ilyenkor végbe testben-lélekben. Nem éppen a getszemáni halálfélelem, hiszen ekkor még Istenért, Egyházért szenvedni és meghalni kívánatos volt, hanem valami nyomasztó, sötét érzés. Mintha az ember kezdene elszakadni az élettől és zuhanna, zuhanna lefelé . . . Mibe? Mibe? Ha tudná az ember! Ilyenkor már inkább gyöngeségünket érezzük, mint erőnket. És máris magányosság borul ránk.

Mintha az élet, halál minden harcát magunkban kellene végigharcolnunk, megvívnunk. Senki nem szól, senki nem kérdez — még rendi testvér sem. Senki nem erősít, bátorít, segít! A magánosság, elhagyatottság getszemáni óráit, éli az ember . . . Nehéz ezt az állapotot leírni annak, aki maga nem élte át. Talán nem is lehet. Jézusét sem szavakkal írta le az evangélista, hanem "az arcáról földre hulló vércseppekkel".

1948. december hetedike.

Mintha ezen a reggelen a nap sem kelt volna fel. Olyan szürkén, homályosan fagyoskodott az ég. Pedig a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének a vigiliája. A Sátán-tipró Asszonyé! Annak a kígyónak a fejére lépőé, aki már utánam is kivetette sziszegő fullánkját, hogy sarkamba marhasson. Ez az ő órája és ideje lenne? Hiszen még csak vigilia van. Hogyan ragyoghatna hát a Napbaöltözött Asszony? És különös, hogy éppen Mária-évének, a Boldogasszony évének bezárási előestéje is . . ., illetőleg reggele . . .

Fagyos, ólmos-jeges volt az út. Házunk előtt elcsúszott egy kocsiba fogott tehén. Mennyire vergődött, de nem bírt felállni. Papirost gyújtottak alája. Borzasztó! Kínzással akarnak beléje erőt önteni? A papír sziszegve lángol alatta, ő meg csak vergődik, s vele együtt az én lelkem is . . . Nem előjel ez? Nem jövendő életem szimbóluma? Pár perc s már alám is gyújtják a tüzet . . . Kik? Híveim? Ellenségeim?

A tanúk már a kijelölt tárgyalóterem előtt álldogáltak. Még ekkor sem tudtam, kik is igazán a tanúk, az ügyész által kiválasztott tanúk. Egyszere elnémultak, amikor beléptem. Jobbról, balról kellő távolságból néztek. Különös, legtöbbje még köszönni sem mert. Úgy néztek, mintha bűnösnek éreznék magukat. Nem engem: önmagukat! A két rendőröm korlátnak támaszkodva várt. Az őrmester és a szakaszvezető. Odaléptem hozzájuk:

— Maguk is segítenek majd kötelet vetni a nyakamra?

— Ó, nem! — Elpirultak, Talán az őrmester mondotta: — Ó, dehogy! Nem leszünk hóhérok!

Hamarosan beszólítottak a terembe és leültettek a vádlottak padjára.

Vádlottak padja! Hogyan nem írt még rólad senki rémes regényeket? Hogyan?? Hiszen a világ legnagyobbjait tartottad öledben, adtál nekik helyet, kemény, durva támasztékot, hogy életük legborzalmasabb órájában földre ne zuhanjanak?! Hány ártatlan ült már rajtad? Mondd csak: nem több ártatlan, mint bűnös? Kik voltak a nagyobb emberek: az ártatlanok vagy a bűnösök? Hogyan bírod mind a kétfélét egyforma közönnyel, hidegséggel, sőt keménységgel szolgálni? Milyen fából vagy? Ki lehet apád, anyád, kik tanítóid, hogy a világ legrettegettebb teremtménye lettél? Vagy már neked mindegy — ezredek óta úgy elfásultál —, akár bűnös, akár ártatlan? Igaz lenne, hogy a világ legnagyobb bűnösei nem is ültek volna rajtad, míg a legártatlanabbjai rajtad végezték életüket? Hogyan lehetsz ilyen érzéketlen, vagy nem tudnád: egyetlen isteni megbízással sem éltek

vissza annyira az emberek, mint az "igazságszolgáltatással"? Ó, vádlottak padja, cserzett vagy a bűntől és az ártatlanságtól. Érzéketlen és szívtelen vagy tehát, mint maga az igazságszolgáltatás!? Mégis légy üdvözölve. Hiszen pár pillanatra a te tenyered tart magasabban a földtől. Morituri te salutant!

HÓHÉROK — KUPECEK

Előttem sötétlett a tisztelt népbíróság, melyet a nép csak népbutaságnak nevezett. Középen Dr. Deák Gyula, egyetlen igazi, végzett bíró mint elnök. Jobbján és balján elosztva mint népbírák Krausz József, Riszman László, Szima József és Mikkai Mihály. Ötágú csillagként terpeszkednek a kis teremben, mint az ég és a föld vitathatatlan urai, bitorlói. A népbírókat a pártokból úgy válogatták össze, minden pártból egyet. Tudatlan, nagy részük nagyon is egyszerű ember. Talán legtöbbjük tud olvasni. Mindegyiknek legnagyobb értéke, hogy pártjának jó tagja, megbízható! Csak játsszák a bírák szerepét. Egyszerűen végrehajtók. Mégis itt vannak, mert dicsőséget jelent, pöffeszkedhet s jópénzért lophatja a napot! Legöntudatosabb köztük a kommunista. Ő már öntudatosan képviseli a pártérdeket, ha kell, ingyen is. Hogy itt van, érthető. De hogyan nem süllyed el a kisgazdapárti? Talán ott az a parasztruhában levő csizmás? Hát nem tudná, nem azért segítette pártját a nép hatalomra, hogy a kommunisták uralkodjanak az országban s pusztítsák mindazokat, akik nem kommunisták? Miért vagy te itt, te legszerencsétlenebb áruló? Nem érzed: te és ti ültök legközelebb helyünkre?! Népbíróság, valamikor a történelem ítélőszéke előtt ti lesztek a föld leggyalázatosabbjai! Nagyon gyöngén jellemezett benneteket az egyik vádlott, amikor azt mondta: "nem népbíróság ez, hanem kupecek, csiszárok, hóhérok". Az elnök? Olyan fogvicsorgató éhes farkasnak látszott, aki naponként tör be a karámokba, s áldozatait halomra őrli gyilkos fogaival. Talán az ő szeméből lángol legtöbb megvetés, gyűlölet.

Az ügyészben már feszülni látszott az öntudat. Társaival a demokráciában gyűlölt és retegett. Élvezték: ügyész vagyok! Modern idők Tertullusza és a Sátán ügyvédje. Széles lendülettel rakosgatta iratait. Mutogatta: mennyire készült. Mennyi adatot szedett össze! Nincs menekvés. Kíváncsi pillantást vetett a népre: milyen támogatást várhat? Uszíthatók? Cinkosai? Engem is szakértelemmel mérlegelt: milyen vad lappanghat bennem? Mintha nem sokra becsült volna. Kezdené már az előadást . . .

Védőügyvédem? Már a helyén ült. Mintha beszakadt mellére ez lett volna írva: "Bocsánatot kérek, tisztelt nepbíróság, de nem én vagyok a vádlott!"

És a nép? Ijedten, tanácstalanul, mint azok a bárányok, melyek látják, hogy pásztoruk a farkas foga között vonaglik! Nehezen szedik a lélegzetet. Egymásnak is alig mernek súgni valamit. Hát

még amikor olvasták a vádíratot, mely összefoglalva körülbelül így hangzott:

Rendőrgyilkolásra bujtogatás!
Valótlan hírek terjesztése!
Izgatás az államrend ellen!

Majd a bíró megkérdezte: Elismerem-e a vádakat? Hozok-e fel valamit védelmemre? Bűnösnek érzem-e magam?

Felálltam. S kezdtem: hogy gyilkolásra bujtogattam volna? Ez annyira hamis állítás, hogy ezt senki bebizonyítani nem tudja. Ennek a vádnak önmagában kell összeroskadnia! Ezzel hát nem is foglalkozom.

A valótlan híreket illetően szeretném írással s egyébbel bebizonyítani, hogy semmit sem mondottam, csak azt, ami az újságokban volt és rádiók hoztak. És ha azok hazugságok voltak, rámutattam. Kezembe veszem az újságok, folyóiratok kivágott cikkeit. Itt van például az első eset. Helyi újságunknak egyik öregasszony elmondotta, milyen kegyetlenül bánt vele P. Kiss Szaléz plébánosunk, mikor a felszabadulás utáni nyomorban hozzá ment segélyért. Az igazság pedig az, hogy Kiss Szaléz Debrecenből jóval ezelőtt ment el Gyöngyösre lakni. Hogyan bánhatott hát mégis kegyetlenül itt az öregasszonnyal? Ki hazudott itt: az újság vagy én?

Itt van egy másik eset . . . Ekkor azonban Deák bíró közbekiáltott: "Kérem, hagyja abba! Minket nem érdekel az igazság! Minket nem érdekel, hogy igazat mondott vagy hamisat! Ezért fölösleges bizonyítania. A bíróságot csak az érdekli, hogy

amit mondott, azzal izgatta-e a népet vagy sem!?

A nyomozás pedig azt igazolta, hogy igen!"

No, lám! Milyen hamar kibújt az ördög a bűzös lyukából. A vádiratban még azt hangsúlyozták, valótlan híreket terjesztettem, melyek alkalmasak voltak lázításra! Annyira, bizonyította a vádírat, hogy egyesek rendőröket akartak gyilkolni. Most meg már nem érdekli őket: valót vagy valótlant mondottam-e vagy sem. Ezzel máris megdöbbentően igazolódott az a gyanúnk: nincs itt semmi értelme a védekezésnek! Nem az igazságot keresik itt, hanem a már kész vádat, helyesebben, még a fel nem olvasott ítéletet akarják végrehajtani. Minek hát a szót fecsérelni? A párt döntése ellen nincs hatalom! Minek szerepeljek hát tovább a cirkuszukban? Leültem.

— Akkor nincs több szavam!

HAMIS TANÚKAT KERESTEK ELLENE (Mt. 26, 59)

Következtek a tanúk. Azt talán nem is kell hangsúlyoznom, hogy csak a vádhatóság által hívott tanúk voltak. A részünkről megnevezetteket nem fogadták el. Elsőnek falunk őrsparancsnokát, Juhász Andrást szólították be, már csak állásánál fogva is. Nem lehetett

szemükben utolsó ember az, aki még akkor őrmesterként egy faluban őrsparancsnokolhatott. Azonban meg kell vallanom: semmi gonoszság, semmi aljasság vagy nagy pártszolgálat nem rítt le róla. Megnyugtató külseje volt. Mégis, mikor felolvasták nyomozási jegyzőkönyvét, még a lélegzetem is elállt. Egyszerre szívemet torkomban éreztem zakatolni. Olyan rémeseket vallott. És még ő mondotta, hogy nem lesz hóhér? Nem hittem volna, hogy ilyen nagy színész. Már kezdtem templomba való járásában is kételkedni. Besúgóként, ellenőrként járhatott csak oda. Erre ez egy jegyzőkönyvre akasztófát adhatnak! A légy zümmögése repülő-bömbölésként hatott. S ebbe a csendbe dörrent bele magabiztosan a bíró:

— Őrmester elvtárs, így volt, ahogyan a jegyzőkönyvben van?

És most jött a döbbenet. Mert az őrmester határozottan és mindenki füle hallatára ezt felelte:

— Nem! Nem így volt!

Egyesek az izgalomtól felugrottak. Mások sokatmondóan összenéztek. Most mi lesz? A bíró felugrott:

— De akkor hogyan írta alá? Miért írta alá?

S még én kacagni szerettem volna, ügyészünknek villogott a szeme, sötétedett az arca, mint a vihar előtti felhőké. Ügyvédem feszengett, mintha tűkön ülne. A tisztelt népbíróság bambán bámult és kiáltozta: "Miért írta alá? Miért?"

Őrmesterünk tenyerébe fogta homlokát. Mintha gondolkoznék nagyon. S nem is hallaná, hogy a kérdések orkánja hogyan viharzik feléje.

— Nem! Nem emlékszem ilyen kijelentésekre — törte meg a várakozást. Egyiknél — másiknál határozottan az ellenkezőjére emlékezett.

— Például? — gúnyolódik a bíró.

— Ne rendőröket öljünk, hanem imádkozzunk!

— Dehát akkor azt mondja meg, jó ember — bugyborékolták a kupecek, az emberkupecek, kis fekete népbírók —, miért írta alá, ha most meg azt állítja, nem úgy volt, miként a tanúvallomásában van?

— Úgy volt, kérem — kezdte a tanú elnehezedve —, hogy mikor hazamentem a templomból, őrségünkön találtam egy detektívet. Kérdezte, hol voltam. És miről volt ott szó? Pár szóval elmondottam neki. Erre ő leült és írt. Csak akkor tudtam meg, hogy szavaimat írta le, amikor elémbe tette a papírt, hogy írjam alá nyomozási tanúvallomásomat. Hittem, azt írta, amit mondottam. Kolléga. Nem akartam megalázni azzal, hogy nem hiszek neki, hogy feltételezem, nem azt írta vagy megváltoztatta. Így, olvasás nélkül, aláírtam. De kérem, én ilyeneket nem mondtam. És nem is mondhattam. Mert nem így volt!

Mintha torkon vágták volna a tisztelt népbíróságot, úgy elnémult. Minden népbíró az ügyészre nézett. Az már ugrott is, mint párduc a vadra. Felkapta törvénykönyvét, forgatta, forgatta és kiáltotta: "Maga rendőr? S melléje őrsparancsnok? S nem tudná, hogy hamis jegyzőkönyv aláírásért öt év börtön jár, legalább öt? Állásvesztés? És ezer más?" Hadarta, hadarta. És tovább forgatta szél-

vészként törvénykönyve lapjait, mintha még az "ezer mást" is ki akarná halászni belőle. A szép, nagyszál rendőr egyre kisebb lett. Rogyadozott. Arca elfelhősödött. Inogott, mintha szédülne. Látszott, verejtékezve mérlegeli: "Öt év börtön? Állásvesztés? És ezer más?" Túl sok ez egy embernek! S miért? Más igazságáért vesszen el ő és talán családja is? . . . Ez nem lehet. Ezt senki sem kívánhatja. Ő egyszer megmondotta az igazságot, többször nem teheti . . ."

— Régen volt már ez — nyögte végül —. Jó fél éve? Talán már most nem jól emlékszem vissza. Akkor jobban emlékezhettem. Lehet, hogy úgy volt, ahogyan a jegyzőkönyv mondja.

És nemcsak aláírta mostani vallomását, hanem még esküt is tett rá, hogy az igaz!

Így lett hát az ő vallomása az az alapkő, melyre az egész vád és bizonyítás épült. Az a vallomás, melyre a tanú még az imént állította: nem úgy volt! S benne a legsúlyosabb, a rendőrgyilkolásra való bujtogatás.

A szakaszvezetőnk már ügyesebben járt el. Ő is beismerte, hogy olvasás nélkül írta alá, de a jegyzőkönyvet a magaénak vallotta, kivéve a rendőrgyilkolásra való uszítást. A bíróságnak elég volt az előbbi cirkusz. Nem élezték ki, miért írta alá akkor, ha most meg tagadja? Engedték futni. És ő futott!

Aztán jöttek a többiek egymás után. Nem emlékszem már a sorrendre. Még arra sem, hányan is voltak? Mintha többen lettek volna, mint a tárgyalási jegyzőkönyv elsorolja őket. Azonban egy miatt sem kellett szégyenkeznem. Ha vallomásaikban voltak kisebb elferdítések vagy hazugságok, illetve helytelen beállítások, mindnek volt bátorsága nemcsak kijavítani azt, hanem még azt is bevallani, hogy tanúvallomásukat csak kényszer hatása alatt írták alá! Egyik azért, mert állásvesztéssel fenyegették, másik, mert egész nap a napra állították, harmadik, mert nem engedték haza családjához, stb., stb. És csak utánuk jött az öreg Csut Gábor.

DE NEM TALÁLTAK!

Jellegzetes, élettől, munkától megviselt idős magyar földmíves. Olyan igazi kálvinista kemény nyakkal! Hogyhogy nem ismerem? Hol állhatott a templomban, hogy sohasem láttam? Lábán csizma s kezével ugyancsak gyűri kucsmáját. Arca mintha kovakőből lenne. Mintha nem szokta volna meghajlítani derekát. Bajusz- és szemállása olyan "neijedjmeg" magyar. Akinek ősei láttak tatárt, törököt, ő meg "felszabadító" mongolokat. S mintha most is effélék állnának vagy ülnének vele szemben, féloldalt, támadó állásba helyezkedve hallgatta nyomozási jegyzőkönyvének olvasását. Hej, a teremtésit. Ő vallotta volna, hogy azt mondtam: Úgy kell elbánni a rendőrökkel, mint Pócspetriben! S ez annyira feltüzelte volna, hogy a templomból kimenet biztatta a jámbor férfiakat: Így kell a rendőrökkel elbánni! Mintha velünk együtt lélegzetet sem vett volna, úgy hallgatta.

— Így volt? — kérdezte tőle a bíró?

— Nem, kérem! — vágta ki az öreg Csut, mint Szilveszter estéjén a huszonegyjét. — Nem, kérem! — S mellét úgy kidomborította, mintha buzogányütést várna. Megint fellélegeztünk. Hátha ő lesz Botondunk és igazságával átüti a párt acélkapuját? A párt a látszat miatt néha maghátrálni kényszerült.

— Hát akkor hogyan volt? — ripakodott rá Deák bíró.

— Instálom, nem tudom!

— Nem tudja? — Egyre érthetetlenebbül néz mindenki. Az ügyész már megint ugrásra kész. Majd ő elintézi ezt is! Nézd csak ezt a . . .

— Nem tudja? Hát nem a maga jegyzőkönyve az? Nem a maga írása van itt, Csut Gábor? Jöjjön csak ide! Nézze meg — biztatja a bíro nyomott uralommal, de látszik, már a robbanás határán van.

Az öreg odament. Alaposan megnézte, mintha nem tudna a maga kezeírására ismerni. Vagy nem jól lát?

— Instálom, az enyém! De mégsem tudom!

— Hogyhogy nem tudja, hiszen aláírta, elismerte?

— Mégsem tudhatom, tisztelt népbíróság, mert én nem járok abba a templomba. Én református vagyok. A miénkbe járok. Csak éppen akkor mentem el a katólikus előtt, mikor ők meg kijöttek. Valaki így láthatott ott. És beadott tanúnak!

— Node, akkor hogyan és miért írta alá ezt a súlyos tanúvallomást? — feszegette tovább a bíró dagadt, vörös képpel.

— Kérem, mert vertek!

— Ki verte?

— A detektív!

— Mivel?

— Kézvel! Engem az apám sem vert meg soha. Hát ne üssön akkor egy nyomozó. Kérem, így írtam alá!

A tisztelt népbíróság keselyű tagjai nem roppantak össze. Legfeljebb csőrüket hegyezgették jobban. Tudták ők, hiába itt minden botondoskodó Csut Gábor. Az ítélet nélküle, sőt ellene is meglesz. Mit számít az, "hogy az egész főtanács hamis tanúbizonyságot keresett, hogy halálra ítélhesse Jézust, de nem talált?" (Mt. 26, 59-60.) Megy az anélkül is, mint ment kétezer évvel ezelőtt. Persze, jobb lett volna — már a közönség miatt is —, ha nincsennek ilyen szépséghibák. De ki gondolta, hogy ilyen egyszerű emberek lehetnek kovakőből vagy gránitból faragva? Haláláig tanul a jó kommunista!

Én azonban reménykedtem. Fel a fejjel! Nem büntetéssel, hanem kitüntetéssel hagyod el ezt a termet. Hát nem vonta-e vissza mindenki a vallomását? Vagy nem változtatták-e meg lényegükben? Saját tanúik! Nem én hívtam s válogattam őket. Nemde, mikor a bíró a nép ellenségének nevezett s te azt mondottad: itt a nép mögöttem, kérdezzék meg őket, sohasem merték megkérdezni!? S egyetlen hang ellened a népből nem jött. Csak a bíró mondotta ilyenkor: Ezért a kijelentéséért rendreutasítom! (Akkor még nem tudtam, hogy ez jogi kifejezés s azt jelenti: mivel az illető nem viselkedett "szoba-

tisztán" a tárgyaláson, majd a börtönben ezért külön büntetést kap.) A párt és bíróság nálam is kijelenti: Állásával járó hatáskörét nem lépte túl sem szóval, sem tettel, felmentjük. Elmehet!

AZONNALI LETARTÓZTATÁSÁT INDITVÁNYOZOM!

Dr. Deák felállt s kijelentette: a tárgyalást bezárja. Majd további tárgyalást tűz ki. Megidézi a nyomozót, hogy tisztázódjék, tényleg használt-e erőszakot. Ítélet csak utána lehetséges.

Ekkor az ügyész állt fel:

— Tisztelt Népbíróság, mivel a vádlott büntetése előre láthatólag súlyos lesz, azonnali letartóztatását indítványozom!

Pár perces félrevonulás és tanácskozás után Dr. Deák kihirdette:

— Az ügyész indítványát elfogadta a népbíróság. Így a vádlott letartóztatását elrendelem. Kérem a terem kiürítését és a vádlott elvezetését.

Milyen egyszerű egy embert elsüllyeszteni a demokráciában!

Fegyházőr ült mellém. Ott volt kéznél. Jól rendezett darabnál nem hiányozhat a szereplő, amikor be kell lépnie. Alig vettem észre. Gondolataim kezdtek kavarogni. Az ég borult felettem. Sötétedett . . . Tehát, kész a bilincs? Láthatatlanul is máris kezemen látom, érzem. Szeplőtelen Fogantatás vigiliáján győzött a Sátán! Meglepetésként jött? Nem érzek semmi különöset: sem jót, sem rosszat. Sem gyűlöletet, sem szeretetet. Sem megnyugvást, sem méltatlankodást. Égben és földön elő volt ez írva. Legyen meg az Isten akarata. Csak, mintha egy kicsit fáradt lennék . . .

És ki hinné, hogy egyetlen ember kihallgatása fél évbe kerül? Igaz, detektívről van szó! Hóhérok és emberkupecok kenyérszállítójáról. De így volt. Tisztánlátásért előadom itt mindjárt sorjában.

Koncz Zoltán nyomozó nagy úr lehetett. Nekem elég volt egy idézés. Őt néggyel is alig lehetett becsalogatni. Nem vezettették elő! Sok dolga miatt elnézték neki. Vagy egyszerűen már nem volt sürgős? Lakat alatt már nem sürgős az eset? Az első tárgyalásra szerzetes ruhámban kísértek és bilincs nélkül, nem úgy, mint más foglyokat. Szégyen az, amikor az ember után fegyveres őr lépked? Ilyenkor le kell sütni a szemet és szégyenkezni? A másodiknál — miért, miért nem — felrakták a bilincset. Hozzá akartak szép lassan szoktatni? Egészen valami különös érzés először látni és érezni bilincset csuklónkon, főleg ha úgy érzi az ember: ártatlan. Rabtársaim azt mondották, hogy ekkor érezték először, hogy nem emberek, hanem állatok! Malomkövet kötöttek általa nyakukra. Sárba, piszokba gázolták őket. Érdekes, én meg azt éreztem, szárnyakat kapok vele és emelkedem felfelé. Fel Jézushoz, az apostolok, szentek, mártírok beláthatatlan sokaságába. A bilinccsel leszek igazi testvérük! A római világban volt, aki szabadulása után egyenlő súlyú aranylánccal cserélte fel. Velünk is ez történik majd egykor a mennyek országában. Dísz lesz, kitüntetés!

Ezek az aranyszárnyak másoknak mégsem lehettek valami biztatóak, mert egyszer egy asszony letérdel az út szegélyére amint mentem láncomat csörgetve, s kitárta karját:

— Atyám, ha a zöldellő ággal ezt cselekszik, mi lesz a száraz ágakkal? (Luk. 23, 31.) És keresztvetésre emelte kezét, hogy áldjam meg. Próbáltam, de valahogyan nem akart sikerülni a bilinccsel.

— Menjen, mig jó dolga van! — morogta neki az őr, és tuszkolt, hogy minél hamarabb eltűnjünk. Többé nem hoztak láncolva. És lehetőleg szűk mellékutcákon loptak be a tárgyalóterembe. Nem szerették az utcai jelenetet, ha az a nép szimpátiáját mutatta. Ítélet volt ez ellenük! Ilyenkor mégis sikerült pár hívőt meglátnom. Örültem nekik. Egyesek integettek. Mások szemében könny csillogott. Voltak, akik virágcsokrot szorongattak. Talán felmentésemre gondoltak s akkor virággal szerettek volna köszönteni? Előreszaladtak, bújtak kapuk aljában, hogy többször láthassanak . . .

MÉLTÓ A BÖRTÖNRE!

Már nem emlékszem, miből tudtam meg, hogy ez lesz az utolsó tárgyalásom. Ez lesz az az utolsó "találka". Hogy ítélethozatal lesz. De tudtam. Kértem hát az ügyészt, hadd írjam le, amit az utolsó szó jogán mondani akarok. Nehezen, de megengedte. Papírt, tintát adtak. Zárkába csuktak s eléje őrt állítottak. Nem annyira védekezés akart ez lenni, mint inkább bűntelenségem hangsúlyozása s annak kiemelése: amit tettem, papi lelkiismeretemből tettem. S ezzel Istent, igazságot és népünket szolgáltam. Roppant csodálkozásomra a kész írást elvette tőlem az őr. Tiltakoztam. Azonban ő az ügyészre hivatkozott. S ígérte annak nevében, hogy tárgyaláskor visszakapom.

Az ítélet előtti éjszaka mindig többé-kevésbé a getszemáni éjszaka megismétlése a vádlottnak, rabnak. Mert lehet megpróbáltatásának első vagy utolsó napja, estéje. Ki ne szeretne szabad lenni? Ki ne szeretne élni? Ki ne kiáltaná hát: ha lehetséges, múljék el a pohár? Főleg, ha már fél év óta ismeri a rabélet ezer keserűségét. Ki ne szeretné Istent tovább szolgálni? De a papi lélek meg is hajlik, mint Mesteréé: Ha ezután bilincsekben akarod szolgálatomat, legyen meg a Te akaratod!

De szerencsére itt van még egy erősítési lehetőség. Még misézhetek. Misézhetnék Szent Veronikáról, akit Jézus szenvedéseinek jelei csodálatossá tettek. Vagy I. Szent Pius pápáról, aki vérével védte egyházát. Én mégis a szent kereszt votiv miséjét választottam. Utolsó misémet kezdhettem más introitussal? "Jézus Krisztus keresztjében kell dicsekednünk. Mert egyedül benne van üdvünk, életünk és feltámadásunk." Szent Pál e szentmise leckéjében égi harsonát fúj: "Testvéreim, Krisztus engedelmes lett, mégpedig a kereszthaláláig!" Ilyen szentmise után már könnyebb nemcsak elolvasni, de búcsúzóként is elmondani az oltárkép feliratát: "Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem ez a pohár. De egyébként ne az én, hanem

a Te akaratod legyen meg." Es végül felkelni, indulásra készen Jézussal mondani: "Gyerünk, mert közeledik, aki engem elárul."

Zárkatársaim érzékenyen vettek tőlem búcsút. És szívből kívánták, hogy sohase lássanak többé viszont: rabként!

A tárgyalóterem ismét tömve volt. Elvett írásomat tényleg visszakaptam. (Már tudta az ügyész, mit akarok mondani!) A népbírók helyükön. Utoljára ültem le kemény padomra, mert az annyiszor hívott nyomozó tényleg ott állt a bíróság asztala előtt a nép megvető pillantásaitól kísérve. És már mondta is:

"Becsületszavamra kijelentem, hogy senkivel sem cselekedtem törvényellenesen!" Ugyanis a kommunista nem eszküszik Istenre, mert nem hisz benne. Helyébe a maga becsületét állította, mely, hogy mennyit ér, nem kell elemezni. De a bíróságnak aranyértékű. A többinek ezzel ellenkező állítása és esküje csak pehely, rongy, súlytalan alumínium, még csak nem is vas, réz vagy lom, de az övé tiszta arany! Éppen ezért még csak ugyanarra a mérlegre sem tehetők. Íme, az igazság mérlege véglegesen lebillent. Igazolva a vád minden betűje. S ennek megingathatatlan sziklája saját kopójuk becsületszsava. Micsoda törvények uralkodnak nálunk, hogy pofozás, fenyegetés, haza nem engedés nem törvényellenes cselekedet a nyomozó részéről? És most jönnek a bírók és megbüntetik, akik hamisan esküdtek? Ha a nyomozó igazat mondott, akkor ezeknek hazudniok kellett. A hazug vallomást pedig keményen büntetik a demokratikus törvényeink. Valami itt nincs rendjen. Szerettem volna odakiáltani, de már megint a bíró beszélt:

— Mivel bebizonyosodott, hogy nyomozáskor erőszak nem történt, a bíróság továbbra is teljesen igazolva látja a vádpontokat, vagyis: lázítás, bujtogatás, valótlan hírek terjesztése és demokrácia elleni izgatás történt. Kérem az ügyész elvtársat!

Míg az ügyész habzott ellenem, a zsoltárost hallottam:

"Gőgjüket nyakláncként viselik.
Szívük gonoszságban izzik.
Agyuk költője az ítéletnek,
Gúnyolódnak, gonoszul beszélnek.
Magasból elnyomást terveznek.
Szájukat égre emelik.
És a földön bosszújukat hirdetik." (Zs. 72.)

Mintha csak szája által kiáltana Pilátus ítélőszéke előtt a tömeg: Méltó a börtönre!

A bíró engedte, hogy megjegyzést tegyek az ügyész vádbeszédjére. Mire ezt mondottam: "Hányszor hallottam a tárgyalás alatt, hogy a nép ellensége vagyok. Nem egyszer kértem: itt a nép, kérdezzék meg, hadd valljon színt a bíróság előtt. De sohasem kérdezték meg a népet. Most magam is azt mondom: nincs erre szükség. Itt ül soraikban valaki, aki egyedül is meg tudja mondani, hogy milyen ellenségei voltunk a népnek. Éveken át a gyerekek százait vittük hetenként a legnehezebb időkben is kirándulni, leginkább a Nagyer-

dőre. Ingyen ebédet, uzsonnát kapott mindenki. Mikor közeledett az ebéd és a gyerekek már éhesek voltak, tányérjaikat, csajkáikat verték kanalaikkal: Osszák már az ebédet, osszák már! Nos, közöttük verte tányérját az a hölgy is, aki most újságíróként ott ül soraikban." S ezzel rámutattam egy jó kövér, fiatal lányra. (A helyettes polgármester lánya volt, azé, aki vízzel locsolta az utcai imádkozókat Ottmár atya perének tárgyalásakor.)

A leány az ügyész, mellett ült. Sokat járt játszóterünkre is. Lehet, hogy éppen azért jött, hogy régi "szépséghibáját" most valahogyan eltakarja elítélő tudósításával. Székében szinte hátraesett. Hisztériásan sikította: "Nem igaz! Hazugság!"

A nép vidult. Tetszett nekik a jelenet. Visszakiáltották: "De igaz! Úgy volt! Ismerjük. Ott volt!" A bírák már azt sem tudták: a népet vagy a lányt csillapítsák. Ugyész, bírák körülvették a hisztériázó lányt: "Ne sírjon, Jucika! Ne adjon erre semmit! Nem hisszük. Pimasz állítás!" Nem volt könnyű a lányt lecsillapítani. Még akkor is szipogott, amikor Dr. Deák bíró kirendelt védőügyvédemnek intett, hogy most rajta a sor. Felállt végtelen alázattal — tisztelt népbíróság, bocsánatot kérek, hogy élek — és csak valami effélét motyogott: "Enyhébb ítéletet kérek!"

Ekkor a szándarabban megint én következtem az utolsó szó jogán.

Felálltam s kezdtem olvasni papíromat. De a főhóhér hamarosan rámkiáltott:

— Tessék letenni a papírt! Nem szabad olvasni! Kívülről mondja!

Az emberi aljasság ilyen megnyilatkozására végleg elöntött a harag. Hát már a látszatra sem adnak? Mi értelme van itt egy szónak? Ennyit mondottam hát csak:

— Nem érzem magam bűnösnek! Papi kötelességemet teljesítettem. Felmentésemet kérem!

Leültem. A bíróság pedig bevonult ítélethozatalra, illetve ítéletszövegezésre. Móka. Kész volt az már régen. Elszívtak egy-két cigarettát, ittak egy kis feketét s máris visszajöttek. Ítéletolvasásra fel kellett állnunk. Itt van szóról szóra, csak a paragrafusok számát hagyom el.

"A Magyar Köztársaság nevében!

Krupa Sándor Kolumbánt a népbíróság külön tanácsa bűnösnek mondja ki. Ezért 4 évi börtönbüntetésre, tíz évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére, vagyonának egyötöd elkobzására, valamint 505 forint és a még felmerülő költségek megfizetésére ítéli.

Indokok:

A vádlott tagadta, hogy a vád tárgyává tett kijelentéseket megtette volna vagy hogy a vád szerinti módon használta volna. Vádlott tagadásával szemben a főtárgyaláson kihallgatott Erdélyi Istvánné, Krejcsi Ferenc, Kecseti András, Csut Gábor, Juhász András, Kreiter

Ignác, Takács Zoltánné, Koncz Zoltán tanúvallomása (tehát Koncz nem csak nyomozó, de tanú is lett volna? Vagyis ott volt az inkriminált beszéden?), vádlott részbeni tényelőadása és a főtárgyalás egyéb adatai alapján a következő tényállást állapitotta meg:
Vádlott 1948. évi jún. hó 6-án napján Vámospércs községben a katolikus templomban istentiszteletet tartott. Eközben felolvasta a Hercegprímás körlevelét, amihez a következő kijelentéseket tette: "Ha most széjjelnézünk és figyelünk egy kicsit vagy meghallgatjuk a rádiót, vagy újságot olvasunk, azt látjuk és azt tapasztaljuk meg, hogy minket, katolikus hívőket, meg akarnak fosztani a lelki szabadságunktól, el akarják venni az iskoláinkat, hogy ne nevelhessük az igazi hitben a legdrágább kincsünket, az édes gyermekeket, és az Isten ellen és mi ellenünk nevelik pogányoknak. Hogyha az iskolákat államosítani fogják, bekövetkezik az, ami Franciaországban tapasztalható, ott is államosították az iskolákat és ebből adódott az, hogy a gyermekeket pogányoknak nevelték és így később egy embernek két felesége, egy asszonynak két férje volt. Együtt laknak és nincs, nem is kell gyermek, ezt olvassuk az Új Ember katolikus lapból, éppen azért ajánlom mindenkinek azt olvasni."

Beszéde során még beszélt a pócspetri esetről. Azt elítélte. Majd még a következő kijelentésekkel kísérte a körlevél felolvasását: "Azt mondják, hogy demokrácia van, hát akkor legyen demokrácia és adják a nép kezébe az iskolák államosításának az ügyét. Engedjék, hogy a nép szavazza meg. De ezt nem engedik, mert tudják, hogyha engedik, akkor egy kalapban elvihetnék azokat a szavazatokat, melyek az iskolák államosítása mellett állanak. Ne álljatok az iskolák államosítása mellé, mert a római katolikus egyház úgyse fogja megengedni, hogy az iskolákat államosítsák, akármilyen erőszakkal vagy törvénnyel is akarják kényszeríteni."

A bizonyítékok mérlegelésével kapcsolatban kiemeli a külön tanács, hogy a nyomozás során a tanúk igazolták a megállapított tényállást. A főtárgyaláson már Erdélyi Istvánné, Krejcsi Ferenc, Kecseti András, Csut Gábor, Krejter Ignác tanúk *részben*, illetőleg *egészében visszavonták nyomozási vallomásukat, de egyik tanú sem tudott elfogadható indokot adni, hogy miért módosították vallomásukat. Azt az állításukat ugyanis, hogy a nyomozás során kényszer és verés hatása alatt vallottak volna, Koncz Zoltán nyomozó határozottan megcáfolta.*

Ezért a külön tanács figyelemmel Juhász András tanú (az őrmester) határozott vallomására és a többi tanúk a nyomozás során tett és a főtárgyaláson feltárt, valamint a főtárgyalási vallomásoknak egybevetése és együttes mérlegelése alapján valónak és bizonyítottnak fogadta el a fentiekben megállapított tényállást.

A bűnösség kérdését vizsgálva a külön tanács megállapította, hogy a vádlottnak a fenti tényállásban megállapított kijelentései tartalmuknál, támadó erejüknél és az elkövetés körülményeinél fogva *izgató hatásúak* és alkalmasok arra, hogy egyrészről a demokratikus államrend ellen az ellenszenv, a gyűlölet érzését felkeltsék, másrészt

ezeknek a kijelentéseknek a megtételével a gyülekezetben nyilvánosan olyan *valótlan* hírt terjesztett, mely alkalmas arra, hogy a közrendet és a köznyugalmat megzavarja.

Minthogy pedig büntethetőséget kizáró ok nincs, beszámítást kizáró ok nem forog fenn, a külön tanács vádlott bűnösségét a vád szerint, a rendelkező rész értelmében megállapította és megbüntette. A büntetés kiszabásánál enyhítő körülményként mérlegelte a külön tanács vádlott büntetlen előéletét, súlyosbító ezzel szemben magasabb képzettsége.

A kiemelt bűnösségi körülményekre figyelemmel a külön tanács vádlottat alanyi bűnösségével és cselekményei tárgyi súlyával arányban négy évi börtönbüntetéssel és a törvényben előírt mellékbüntetésekkel sújtotta.

A külön tanács a védelem tiltakozása ellenére Krejcsi Ferenc, Kecseti András, Juhász András, Koncz Zoltán tanúkat vallomásaikra megeskette, mert törvényes akadály nem forgott fenn.

Mellőzte a külön tanács a védelem részéről kért további bizonyítást, mert a tényállást tisztázottnak látta és így a további bizonyítástól eredmény nem várható.

Debrecen, 1949. július 11.

Aláírások"

Ha valaki figyelmesen elolvassa ezt, nyilván látja, milyen hitvány játékot játszik a világon mindenhol a kommunista bíróság. Miért osztogatnak ők NÉGY évet? Tudták ők ennek aljasságát, azért próbálták olyan szép külsőbe öltöztetni, amilyenbe csak lehetett. De még így is dugták a világ elől. Magam is jóformán csak akkor olvastam el, amikor Vácra szállítottak s lopva kinyithattam a táskámat. Letétben kellett tartani. Mikor meg ki akartam jönni Amerikába s az amerikai követség kérte ítéletem másolatát, nem akarták kiadni! Hetekig hitegettek, ekkor jöjjek, akkor jöjjek, mert az illetékes ÁVÓ-s hatóság nincs itt. S mikor végre szemük elé kerültem, ingerülten kérdezték: "Mit akar vele?" "Én semmit! Az amerikai követségnek kellene, mert kivándorlok!" "Ó, mi tudjuk, mit akarnak vele!" (Gondolták, majd kint propagandát csinálunk s megmutatjuk a világnak: hogyan megy itt a népbíróság, miért zárják be az embert!) "Vegye tudomásul, soha az életben nem kapja meg!" Nem is adták ki. Kicsempésztem az eredetit, így tudtam most leírni. Cipőmbe, talpam alá dugtam. Sohasem felejtem el, mennyit izgultam miatta, míg vonatunk át nem lépte a vasfüggönyt.

Ítélethirdetésem után ügyvédem, tiltakozásom ellenére is, fellebbezett enyhítésért. Az ügyész nem. A büntetés mennyiségével meg volt elégedve. Meg is lehetett!

NEM ALKUSZOM A BŐRÖMRE!

Már régen a budapesti Gyűjtőfogházban raboskodtam, mikor a Népbíróság Országos Tanácsától, vagyis a legfőbb fellebbezési

fórumtól, annak is az ügyészétől, azt az ajánlatot kaptam: vonjam vissza a fellebbezésemet, akkor hivatalból ő sem fellebbez. Marad az ítélet úgy, ahogyan az elsőfokú hatóság hozta. Négy év! Nem is válaszoltam. Nem alkuszom a bőrömre! Vagy megérdemlem a négy évet, vagy semmit! Micsoda aljas üzlet! Hát ez a demokrácia igazságszolgáltatása? Adok, veszek?

Nem! Nem alkuszom a bőrömre!

SÁTÁNI SZÍNJÁTÉK

Ha valaki kételkednék s azt hinné: túlzás, hivatkozhatom Mindszenty hercegprímásunk ítéletére, amelyről ő bebizonyítja az emlékirataiban: sátáni színjátszás volt. Hivatkozhatom azokra az esetekre is, amelyeket ő maga mint példákat leírt az emlékirataiban. Szolzsenyicin is megrendítő példákkal bizonyítja ezt. Mindezt le nem írhatom. Helyettük hadd hivatkozzam két rendkívüli esetre. Egyikre azért, mert ferences eset és ismernünk kell a későbbiek megértése miatt. Másikra pedig azért, mert az egyik legnagyobb és legkegyetlenebb kommunistáról szól. Tehát Kiss Szaléz atya és Rajk László esete. Az utóbbinál a kormány hivatalosan nyilatkozott: az ítélet színjátszás volt, igazságtalan. Rehabilitálták.

Ekkorra a kommunista párt már elhatározta, hogy a nem kommunista ifjúsági szervezeteket mind feloszlatja. És hogy ez könnyebben menjen, hamis eseteket gyártott. A leghírhedtebb a gyöngyösi eset lett s ennek főszereplője, Kiss Szaléz ferences atya, Gyöngyösön teológiai tanár, kispapok mestere, a helybeli KALOT vezetője. Szaléz atya nagyszerű szónok, kiváló szervező, jó író, az ifjúság lánglelkű apostola volt. Vezetésével Gyöngyösön és sok más helyen a keresztény ifjúsági szervezetek olyan eredményesen munkálkodtak, hogy a helyi kommunista szervezet nem tudott erőre kapni! Ez pecsételte meg Szaléz atya sorsát. Ifjúsággal foglalkozni a párton kívül, bűn a kommunizmus ellen. El kellett tehát vesznie s vele sok magyar ifjúnak és papnak! Az ügybe mindenáron Mindszentyt is bele akarták keverni, hogy megrendítő csapást mérhessenek az Egyházra is. Óriási esetet csinált belőle a párt és hírszolgálata.

1946-ban Gyöngyösön az ifjúság állítólag megölt két orosz katonát. Kútbe vetették őket. A gyilkosok? KALOT TAGOK! Kiss Szalézt kiáltották ki az ifjak felbujtójának és fennen hirdették, hogy erre még a gyóntatószéket is felhasználta. Újságok, rádiók, gúnylapok, röpgyűlések és tiltakozó gyűlések második véres kezű Kún Páternek nevezték — ez hírhedt nyilas pap volt — és tömeggyűlésekkel is halálát követelték. Ámbár a drámát teljes rivaldafénynél játszották, mégis nyilvános tárgyalásra Szaléz atyát sohasem vitték. Csak vádjairól írtak hosszú ideig, de soha ítéletéről. Egyik börtönből a másikba hurcolták. És azok állítása szerint, akik vele találkoztak, illetőleg együtt ültek, példátlan kegyetlenséggel kínozták. Ő pedig csodálatos erővel, hősiességgel viselt minden szenvedést. A magyar

kommunisták kezéről átcsúszott az orosz katonaság vésztörvényszéke kezébe. Ők sem tudták volna megtörni? Mert egyszer csak nagy csend lett. Nem írtak már róla semmit. És úgy eltűnt, hogy a mai napig sem lehet róla biztosat tudni. Legvalószínűbbnek látszik, hogy valamelyik orosz kényszermunka táborba vitték s ott fejezte be mártír életét. Róla mondotta Hercegprímásunk: "P. Kiss Szaléz nyitja meg a magyar mártirpapok sorát." (Életrajzát P. Király Kelemen írja.)

A másik eset a Rajk-pör.

Demokráciánk legnagyobb pörei közé tartozik annak a Rajk Lászlónak az elítélése, akit nagy kommunista szíve még Spanyolországba is elvitt, hogy harcoljon Franco ellen. Itthon is a legnagyobbak, legmegbízhatóbbak között emlegették s az egyik legfontosabb pozíciót bízták rá. És mégis? Egyszer ő is a nyomozók kezébe került — vele aztán igazán nem bántak kesztyűs kézzel —, majd kommunista bírói elé, ahol ország-világ előtt rábizonyították — megdönthetetlenül —, imperialista bérenc, kém, hazaáruló! . . . Halálra ítélték. Kivégezték. És szégyenletes módon eltemették. Így történt a nyilvánosság előtt! A valóság a következő:

Az 1956-os szabadságharcosok Rákosi Mátyás villájában találtak egy magnószalagot, melyről megtudták, hogy Kádár János meglátogatta Rajk Lászlót börtönében elítélése előtt. Majd előadta neki, hogy a kommunizmus — még inkább az orosz — érdeke miatt halálra kell őt ítélni. De *ezt csak látszatra!* Mert utána — Rákosi Mátyás ígéretének megfelelően — a legnagyobb titokban Oroszországba lopják ki. Tehát, ha nem akar meghalni, a tárgyaláson úgy viselkedjék, hogy ez keresztülvihető legyen. És Rajk, a vérbeli kommunista, aki rendszerük és módszerük minden sátáni furfangját és gonoszságát ismerte — a halál szorító markában —, hitt nekik. A tárgyaláson nem védekezett. Sőt elősegítette önvallomással és váddal vádlóinak munkáját. Halálra ítélték — a megegyezés szerint, és kegyetlenül ki is végezték — a megegyezés ellenére. Akasztófáján már tudta, hogy becsapták, mint ő annyi mást, de már későn volt. Nyakán a hóhérkötéllel mit sem használt utolsó kiáltása:

"Ártatlanul halok meg!" Elsüllyedt jeltelen sírjában.

Azután 1956-ban kiásták!! Rehabilitálták még a feleségét is. Az akkori kommunista kormány pedig az egész világ ámulatára kijelentette:

"ARTATLANUL lett elítélve és kivégezve!"

Szerettem volna tudni, mit szólhattak ehhez az állításhoz azok a bírák, akik elítélték, ott, az újrahantolt sír előtt? Semmit? Mert tudták: a sátáni színjátszáshoz ez is hozzátartozik. Ez lett megírva már régen zárójelenetnek.

Nagy katonai és párti pompával újra eltemették. Díszes sírhelyet kapott. Hős lett a hazaárulóból! Makulátlan kommunista az imperialista bérencből! A leghűségesebb szolgája pártjának a kémből! — ugyancsak a *bírák* megfellebbezhetetlen ítélete szerint.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Rajk-perrel kapcsolatban állítólag 3 ezret ítéltek el, végeztek ki, valószínűleg éppen olyan ártatlanul, mint Rajkot. De őket nem ásták ki és új sírjuknál nem jelentette ki a vörös kormány ország-világ előtt: "Ártatlanul haltak meg!" Megdöbbentő, hogy minden diktátor, minden zsarnok és minden rendszer mindenkor megtalálja azokat a bírákat, akik a legártatlanabbat is halálra ítélik, mert így kívánja zsarnoki rendszerük.

Kételkedhet még ezek után valaki, hogy a kommunista perek nem előre megírt színdarabok, komédiák vagy rémdrámák?

KÉT OLTÁR — KÉT GOLGOTA

Rég elfeledtem az egész színjátszást s a rabéletben térdig gázoltam már, amikor megjött a feljebbviteli fórum végleges döntése és ítélete. Lényegében ez: nem látja beigazoltnak a gyilkolásra való bujtogatást, ezért a négy évet háromban véglegesíti.

Nos, az ítélet dátumától kezdve: igazi, látható és láthatatlan bilincseket viselő rab vagyok és nem letartóztatott! Jogos a rabruha, jogos a bilincs és jogos a szenvedések tengere! Jogos három év után a szabadulás, ha megérem és ha . . . Egyet elengedtek. Mégis kérdés: gyilkos élet ez itt! Ezért elég nekik a három év? Ennyi idő elég, hogy az ifjúságot kiszakítsák kezemből? És ha kiszabadulnék, hol lesznek akkor már az ifjak és hol a hívek?

Még ezt is hangsúlyozza a legfőbb irat: ez év december 7-ig egy évet letöltöttnek számít!

Mikor is kezdődött hát? Szeplőtelen Fogantatás vigiliáján. Szeplőtelen Fogantatás . . . ? Megjelenik előttem az egri ferencesek csodaszép főoltárképe. Az oltártól csaknem a mennyezetig ér. Rajta a Napbaöltözött, Sátántipró Boldogasszony. Előtte, lábánál éltem le gyerekkoromat, ifjúságomat s előtte mondottam el első szentmisémet, a primíciát. Hogy is volt az?

Zsúfolva a templom. Zengnek-bongnak azok a harangok, melyeket gyerekkoromban annyiszor megszólaltattam. Aranyba-ezüstbe öltözötten vonulok be templomunk nagykapuján a vakító fényben csillogó főoltárhoz, az örök Golgotához, hogy a vér nélküli áldozatot megismételjem. Körülöttem dalmatikás kerubokként azok, akik szerettek, akiket szerettem, édesanyám, testvéreim . . . Nagy titkon mit is imádkoztam bemenet? Istenem, de régen gondoltam erre. "Uram, add, hogy szenvedhessek az emberekért. A szegény, bűnös, szenvedő emberekért!"

Óh, te ifjú papi szív! Akkor még nem tudtad, hogy Isten sokszor éppen azt az imádságunkat hallgatja meg, melynek meghallgatását talán már később nem is nagyon kívánjuk? Óh, lángoló, ifjú papi szív, te még akkor nem tudtad: szenvedést kérni vakmerőség és erőink túlbecsülése? Uram, ha szenvedést adsz, adj elegendő erőt elviselésére! Nem gondolod, hogy Isten végre most meghallgatta régi imádságodat? Itt van hát az új primíciás oltárod, a második

Golgota, a börtön, mely már véres is lehet saját véredtől! Mert neked az Úr kegyességéből két oltárt adott, két Golgotát. Lépj hát új oltárodhoz is ezekkel a szavakkal:

— Uram, irgalmazz . . . — És mutasd be vértelen-véres rabáldozatodat naponként . . . élőkért és holtakért . . .

Olvasóm, már tisztán látod, hogyan is jutottam el a második oltárhoz . . . De nem tudod, hogyan az elsőhöz. Pedig a kettő szervesen összefügg. A második nem magasztosulhatott volna fel az első nélkül. Arra épült. Abból nőtt fel. Azon virágzott ki . . .

IV. fejezet

A titokzatos "Tau"

Látszik a kapunk ide már,
Mögötte könnyes szeme vár,
Minden gyémántnál ékesebb,
Minden csillagnál fényesebb,
A menny sincs soha oly közel,
Mikor az anyám átölel.

(Tollas T.: Hazafelé.)

HA NEM LENNE PAP ÉS GYÓNTATÓSZÉK!

Édesapám az első világháborúnak mindjárt az első hónapjaiban 130 ezer emberrel együtt bevonult katonának Przemysl várába, melyet még az Osztrák-Magyar Monarchia, épített és Magyarország kapujának számított az oroszok szomszédságában. A mai lengyelországi Krakkóhoz közel lévő orosz határnál fekszik. Az oroszok hamarosan körülzárták őket. Háromszori sikertelen kitörés után a téllel rájuk szakadt minden nyomorúság, úgyhogy többen haltak meg éhségtől és járványos betegségektől, mint fegyvertől. Édesapámat is vérhas vitte el. Ott maradt tízezer honvédtársával. Halálhírét csak utcánkbeli társai hozták meg pár megőrzött holmijával. Öt árvát hagyott maga után. A legidősebb nyolc éves lehetett. Sohasem tudtam elfelejteni, édesanyánk mily néma szomorúsággal járt-kelt heteken át fekete ruhájában, mint egy élő halott, s fájdalmában nem volt más vigasza, csak a templom, ima és árvái.

Olyan korán kezdtem ministrálni járni, hogy az első alkalommal, amikor a nagy misekönyvet egyik oldalról át kellett a másikra vinnem, fejemen keresztül a földre zuhant. Szerettem a templomot titokzatosan sercegő gyertyáival, tömjénillatával, a nagy Mária-képével és tabernákulumával. Egyre jobban megkedveltem a ferences atyákat, akiknek templomába jártunk, akik szerették a híveket — de

a hívek is nagyon szerették őket —, és minket, gyerekeket is. Szerettem nagyon titokzatosnak tűnő zárdájukba be-besurranni, udvarukon az atyákkal játszani. Örültem, hogy hittanra is ők tanítanak.

Édesapám halála után már eltelt pár esztendő — a háború okozta nyomorúság a városokban közben egyre nőtt —, mikor egyszer hazajött édesanyánk a templomból kisírt szemmel s ezt mondotta: "Ha nem lenne pap és gyóntatószék, már nem élnék!" Én éretlen fejjel nagyon megriadtam és csak néztem, néztem rá. Megértettem: nagyon nehéz lehet neki az élet. Jobban szeretne meghalni, mint élni. Életemben ekkor jött először az a gondolatom: Én is pap leszek! És majd megvigasztalom őt is! Ettől kezdve másként jártam ministrálni, mint eddig; más szemmel figyeltem a barátok életét, mint eddig, úgy, mint aki majd egyszer soraikba lép . . .

FAKARDOK ÉS KONGÓ HARANGOK

1918-ban Egerben is kitört a forradalom. A háború pokla egyszerre a kommunisták poklává vált. Rémes hírük lett egyszerre. Remegett az egész város és környéke: kit hurcolnak el, kit ölnek meg . . ? Egyik szombatesti litániáról ezzel az idegszaggató hírrel rohantunk haza: Éjjel elhurcolják a barátokat! Úgy hallottuk, ha viszik őket, megkongatják a nagy Rákóczi-harangukat. Hideg futkározott a hátunkon. Miért nem akadályozzák meg a nagyok? Tanakodtunk: mit tehetnénk? Vagy azért kongatják a harangokat, hogy mindenki segítségükre szaladjon? Hogyan, ha ezt nem tudják az emberek? Krétát szereztünk és házak falára, kerítések oldalára nagy betűkkel ráírtuk: "*Éjjel elhurcolják a barátokat! Ne engedjétek!*" Arra is jól emlékszem, míly izgalommal, félelemmel tettük ezt. Már sejtettük, ha elcsípnének a kommunisták, talán minket hurcolnának el először, ha ugyan nem vernének agyon ott sebtiben. De mégis írtuk: "Éjjel elhurcolják . . ." Elvégre, tenni kell valamit a papokért, hiszen ezzel hitünket védjük.

Háború alatt mindig katonásdit játszottunk. A mellettünk levő öreg temető erre nagyszerű hely volt. Szomszédunk, ócskavasas, sindelyt is árult. Ebből csentünk és készítettük belőle szuronyainkat, puskáinkat és kardjainkat. Ezeket a fegyvereket a lícium nevű bokor piros bogyójával jó "véresre" festettük. Nos, ezen az estén ezeket a fegyvereket az utcaajtónk mellé tettük, hogyha kongatnak éjjel, el ne feledjük, magunkkal vigyük. Persze, kutyánkat sem hagyjuk majd otthon!

Mintha halott lenne a házban vagy nagy beteg, olyan szomorú csend ülte meg szobánkat. Édesanyánk négy égő gyertyát ragasztott az asztalra, jelképéül a négy papnak, s egyet még, mely a ferences testvéreket jelezte. Én úgy éreztem, hogy ezek a nyugtalanul égő gyertyák koporsót vesznek körül és mi virrasztunk a halott mellett. Majd édesanyánk az Evangéliumból felolvasta, miként mentek ki a poroszlók nagycsütörtök éjjelén a Getszemáni kertbe kardokkal és

dorongokkal felszerelve, hogy elfogják Jézust a sötétség leple alatt, az áruló Júdás vezetésével . . . Életemben soha ilyen izgalmasan és lélegzetelállító életszerűséggel nem hangzott ez a rész. Szinte hallottuk, hogyan ver a martalócok szíve, hogyan szuszognak, amikor kapaszkodnak fel a hegyre, láttuk, milyen ijesztő imbolygó árnyakat csavar belőlük kormos fáklyájuk fénye; hallottuk Júdás áruló csókját, meg Jézus kérdő szavát, majd a katonák földre zuhanását. Úgy zuhantak s akkorát puffantak, mint az egri harangok, amikor letaszították őket a magas tornyokból, hogy ágyút készítsenek belőlük . . . S ha a Nagytemplom harangja negyedet vagy órát ütött, felugrottunk, riadtan összenéztünk: kongatnak, kongatnak? Édesanyánk elővette a rózsafüzért és közösen végeztük a fájdalmas titkokkal, azokért, akiket éjjel elvisznek s talán meg is halnak. Így múltak az órák. Erőnk egyre fogyott, csak az olykori órarészt jelző kongások villanyoztak fel ismét. Szemünk közben lecsukódott hol rövidebben, hol hosszabban: kegyetlenül álmosak voltunk. Mondotta is párszor édesanyánk: "Hát nem tudtok velem egy órát virrasztani? . . ." Reggel ágyban ébredtünk. Első kérdésünk ez volt: kongattak, kongattak? Édesanyánk mosolyogva felelte: "Nem! Csak aludjatok tovább nyugodtan!" Aludjunk? Felugrottunk: gyerünk ministrálni!

A riasztó hírek inkább szaporodtak mint fogytak. Suttogták, hogy már agyon is lőttek valakit; egy kislányt golyójuk talált volna el az utcán. Az érseket arcul verik, papokat kínozzák és mind meg akarják ölni. Kivégzésük napja ki is lenne jelölve. S velük mindazokat, akik templombajárók. A templomokat bezárják, a hittantanítást eltiltják . . . Otromba, ijesztő plakátok dörgedezték a falakon: "Reszkess! te sötétben sujkáló! Reszkess, te ellenforradalmár!"

Egyik éjjel aztán betörték a mi ajtónkat is. Állig felfegyverzett kommunisták rohantak ránk. Édesanyánkra ráordítottak, hogy öltözzék fel s menjen velük. "Papimádó!" Ő nyugodtan fogadta a felszólítást, de mi, gyerekek, annál nagyobb bömbölésbe kezdtünk. "Fogjátok be a pofátokat, mert titeket is agyonlövöldözünk!" Édesanyánk csitított: "Ne féljetek! Ne sírjatok! Hamar visszajövök! Tudjátok . . ." De nem engedték befejezni mondatát. Tuszkolták kifelé, minket meg befelé. Az ajtónkban a kutyánk próbálta valamelyik lábát elkapni. Belerúgott: "Kuss, te barát-kutya!" Elmentek. Mi meg egész nap az utcaajtóban ültünk és vártunk . . . Vártuk édesanyánkat. De bizony nem jött hamar. Pár nap is eltelt. Közben megtudtuk, hogy nemcsak őt vitték el, hanem a harmadikrendiek nagyrészét összeszedték a városban. Miért? Mi édesanyánkra ekkor úgy néztünk, mint mártírra, s elhatároztuk, ha egyszer minket is visznek, olyan bátrak leszünk, mint ő. És nem bőgünk, mint most!

Édesanyánk sohasem beszélt erről az eseményről. Ám bennünk bábeli toronyként maradt meg emléke s ezt a tornyot megraktuk a legrémesebb gyermeki elképzelésekkel. Amikor erről beszélgettem a jelenleg Kanadában élő, idős Mária nénivel, azaz Orosz Mártonnéval, Erzsébet nővérünk legjobb barátnőjével — neki és férjének nagy érdemük van könyvem megszületésében —, ő világította meg a tör-

tenteket. Szerinte 1919. május 2-án mindenkinek el kellett mennie a városház előtti Dobó-szobros piactérre, ahol a kommunista polgármester, Szepesi András, az erkélyről kihirdette: augusztus 2-án megölünk minden papot és minden apácát, hacsak ötezer ember nem kéri életbenmaradásukat.

A városra szakadt félelem és rettegés azonban nem bénította meg cselekvésükben a kitűnő egri ferences harmadrendieket. Huszonöten — köztük Mária néni és édesanyánk — aláírást gyűjtő ívekkel járták a megriadt utcákat. Az emberek készségesen adták aláírásukat. Zsidók is. Sőt, ezek még kisgyermekeik nevét is aláírták. A gyűjtőknek nevük és pontos címük aláírásával kellett szavatolniok az aláírások hitelességét. Az ívek beadása után a rendőrség nagy hirtelen összeszedte az aláírás-gyűjtőket a dohánygyár melletti börtönbe. Majd ötven szuronyos katona a kis csapatot egy részeges, volt pincér, "bíró" elé állította. Először egyenként, majd közösben azt a vallomást akarták kicsikarni belőlük: A papok és az apácák bujtattak fel bennünket az aláírások gyűjtésére! De se puskatus, se fenyegetés, se ígérgetés nem lett eredményes. Egyre csak a polgármester "elvtárs" kijelentésére hivatkoztak. Készek voltak szenvedni hitükért, papokért, szerzeteseikért! Szent Ferenc szelleme és Dobó lelkülete hevítette őket. Így édesanyámék bátor kiállásukkal sokak életét mentették meg. Ebből mi, gyerekek, valamit sejtettünk, de mivel világosan nem láttunk, a képzelődés annál szinesebb képeket festett lelkünkbe.

Pár jelenet még megmaradt emélkezetemben, melyeknek tanúja voltam. Milyen bátran állt szemben a martalócokkal P. Fehér Péter, mikor számonkérték — holott nem is ő volt a házfőnök —, miért fehéres a vörös zászlójuk a tetőjükön? "Parancsra tegnap kellett befestenünk egy lepedőt. Éjjel eső lett, kimosta. Helyette vörösek a cserepek. Nem elég ez?" Mi, gyerekek, mennyire megbotránkoztunk, amikor a klauzurát feltörték és a kis szerzetes-cellákba családos kommunistákat tettek. Ezek iszonyú lármát, veszekedést, kiabálást rendeztek a vasárnapi misék alatt. Hangzott tőlük az egész templom. Mennyire izgultunk, amikor megsejtettük, hogy az atyák egyikemásika civil ruhában éjjel a városban rejtőzködik. Reggelenként külön számoltuk, nem hiányzik-e valamelyikük? Hogyan hasaltunk a Tetemvár tetején és lestük izgulva a vörösök és a csehek harcát, majd a románokét. Milyen öröm volt számunkra, mikor egyik vasárnap délután a litánia alatt ágyúdörgés rázta meg templomunkat: jönnek a felszabadítók, akik a kommunisták rémuralmának véget vetnek! S mikor eljött az ideje (ezt olvashattuk piros plakátjaikon: "Az idők komolyságára való tekintettel a délutáni ünnepély elmarad!"), szaggathattuk le a városházát díszítő vörös rongyokat, lobogókat, a Dobó-szoborról a veres krepp-papírokat és verhettük le az ünnepély kivilágítására felrakott villanykörték százait. Majd láttunk menekülő vöröskatonákat "rekvirált" kocsijukban részegen elterpeszkedve. Egyiknek mellén hatalmas rongy-szív és torkaszakadtából bömbölte nótáját. Majd egyre gyorsabban futottak, menekültek vágtató kocsi-

kon. Menekültek, mint a poloskák a fény elől s vetkőztek át nagy sietséggel "fehérré."

Aztán egyik vasárnap délután vége lett a vörös rémuralomnak. Rég nem látott öröm töltötte be a várost és minden szívet. Mi, gyerekek, kimentünk az öreg temetőbe és ott ünnepélyesen elégettük azt a vörös rongyot, melyet a városházáról zsákmányoltunk.

ÁLOM VAGY VALÓSÁG?

Nagyobb ministráns koromban egyszer bementünk az atyák egyházi szertárába. Aranyló keresztek, csillogó kelyhek, csodás hímzésű miseruhák, ékkövekkel kirakott palástok s külön szekrényben egy igen nagy, drágakövekkel, majolikával díszített szentségtartó. A sok más mellett még pár oltárkő is. Nemrég renoválták a templomot. Egy-két oltárt eltávolítottak belőle. Ezek oltárköveit őrizték itt. Tisztelő félelemmel nézegettük. A sekrestyés testvér kezünkbe adta. Remegett a kezünk. Hiszen tudtuk, hogy szentek ereklyéi, a vértanúk csontjai vannak benne. Egyikét-másikát ki is lehetett nyitni. Kis fényes szelencében névvel ellátott aranyszalag fogta össze a csontokat. A testvér nem tudta elolvasni a nevüket, csak azt állította: vértanúk . . . Nem tudtam felejteni őket. Izgatott kilétük és vértanúságuk. Szentbeszédekben sokszor hallottuk, hogy régen mennyire tisztelték a relikviákat. Boldog volt, aki ilyet szerezhetett. Volt, akinek maga a szent adott saját csontjaiból, mint pl. a svéd Szent Brigittának Szent Tamás apostol. Ezért gondoltam: nem lenne az bűn, ha egyiket elvinném és tisztelném. Legközelebb "elloptam". Magammal hordoztam s úgy éreztem: erő jön ki belőle, mint Jézus ruhájából, melytől meggyógyult a vérfolyásos asszony. Volt, amikor házioltárunkba rejtettem és mécsest gyújtottam tiszteletére.

Egy éjjel azt álmodtam, állok s az egyik emeleti ablak vasrácsa mögül ferences szerzetes néz le rám. Majd kinyújtotta egyik karját s úgy integetett, mintha hívna. Megbabonázva engedtem a hívásnak. De ekkor a kar elvált a testtől s mintha pehelyből lenne, könnyed himbálódzással ereszkedett alá. A kar mindig kisebb lett. És mikor elkaptam, már csak olyan kicsi lett, mint az én kis relikviám, de piros vércseppektől ékes. Még az aranyszalag is rajta volt a névvel. Próbáltam elolvasni, de nem ment. Felnéztem a börtönablakra. Azonban a szerzetes már eltűnt. Megijedtem. Mi ez? És felébredtem . . .

Sokáig hánykolódtam az ágyban és próbáltam megfejteni: mit jelenthet ez? Talán az a mártír jelent meg, akihez relikviám tartozik? Akarja, hogy visszavigyem? Miért integetett? Hívott? Hová, börtönbe vagy szerzetbe, vagy mindkettőbe? Hátha maga Szent Ferenc jelent meg? . . . De nem tudtam dűlőre jutni. Mégsem árultam el titkomat senkinek sem, még gyóntató atyámnak sem. Bizonnyal csak kinevetne: álom! Holott nekem máris több volt, mint álom. Sohasem tudtam a hívó-kéz látomásától szabadulni. Egyszer mégis visszacsempésztem relikviámat régi helyére, azzal az elhatározással: valamikor megpróbálom megoldani a vele kapcsolatos titkot.

SZEMÉBEN ÖRÖKMÉCS ÉGETT.

Gimnáziumba kerültem. Az a Károlyi Bernát atya vitt beiratkozni a ciszterciek gimnáziumába, aki később hosszú évekig Kínában volt misszionárius, majd itthon, az oroszok beözönlése idején, Kecskemétnek és környékének lett szíve, lelke. Kétszer is becsukták a kommunisták, de az ezrével felvonuló tanyasiak miatt ki kellett engedni. Budára került. Ott is becsukták. Járta mint rab a börtönöket, viselve a poklok poklát, s lett a rabok eszménye hallatlan bátorságával, vasidegeivel és szeretetével. Végül a Gyűjtőfogház rabkórházában halt meg.

Az egri ferences atyák megengedték, hogy több társammal együtt mint diák, ingyen bent lakhassam a zárdájukban. Ekkorában lett e rendház tagja P. Erdős Apollinár, aki később szintén kiment Kínába misszionáriusnak, majd onnét a kommunistáktól kiűzve, Amerikába került, itt működött áldásosan s halt meg jámborságáról ismerten. Őt nevezték ki felügyelőnknek, lelkivezetőnknek és tanítónknak. Mi szentnek tartottuk, mert szemében mindig olyan menynyei fény csillogott, mintha örökmécs égne benne. És tudósnak, mert mindig könyv volt a kezében. Mindnyájan sokat köszönhettünk neki, mert kincseiből bőven részesített bennünket. És a ferences hivatást nemcsak gyújtogatta bennünk, de lángra is lobbantotta.

Nevem miatt sokan tót vért szimatoltak bennem, bár a lexikonok szerint Eger tiszta magyar város. P. Apollinár volt, aki ezt mondotta: "Lehetsz te török is. A Krupa név a Nagymagyarország térképén — a Dráva-Száva körül — szerepel város- és folyónévként is. Sőt, ebben a Krupa városban már a XIV. század elején ferences kolostor is állt. Ezenkívül, mikor a törökök végleg kivonultak Egerből, száz török család maradt itt s ezeket Palásty ferences atya keresztelte meg. Így lehet, hogy a te őseid is ezek közül valók. Meg úgy tudom, hogy ez a szó a török szótárban is szerepel . . ." Ettől kezdve kicsit büszkébb lettem nevemre.

Ha alkalom adódott, különösen sétán, szeretett beszélni a város történelméről és a ferencesekéről. Ő emlegette mindig, lehetséges, hogy Szent Ferenc Egerben is járt. Legalábbis ezt hirdeti a minoriták harangjának egyik felirata. Ígérte, majd egyszer megnézzük. Az első egri ferences kolostor talán 1219-ben épült. Kilit püspök alapításaként, esetleg éppen akkor, mikor Szent Ferenc itt járt. Első templomukat 1300-ben építették a város északi részén a vár és az Eger patak között, a Boldogságos Szűz tiszteletére, mely hamarosan híres, messziről látogatott búcsújáró hely lett. Törökök pusztították el mindkettőt. Sohasem épültek újra. Az Eger várát körülzáró keresztény seregnél tábori lelkészként a már említett Palásty András atya is működött, s mint ilyen, az elsők között lépett be az átadott várba és a vár Szent Mihály templomából pasztorálta ferences társaival az egész vidéket. Majd a püspöktől a mai Káptalan utcában kaptak helyet (török mecset állt rajta), zárda és templom építésére. Tornyába maga Rákóczi küldött harangot. Kötelén mi, gyerekek, szerettünk hintázni. A nagy pestis idején hősiesen viselkedtek és lettek valóban a nép barátai, miként vagyunk mi is, kései utódaik.

KETTŐS ARANYKORONA

Édesanyámmal az egyik nyári napon elmentünk a dohánygyár mellett, ahol lánykorában dolgozott. Átmentünk a vásártéren s az érseki palota kertjének falához értünk. Előttünk, a falon, egy kisebb márványtábla volt. Alatta elszáradt virágok. A táblán: ". . . ellenforradalmár Mészöly . . . 1919." Édesanyám meghatódva mondotta:

— Látod, ezt a tisztet itt lőtték agyon a kommunisták! Mártír lett a hazájáért! Fiam, ha erre jársz, tégy ide mindig egy szál virágot; ha mást nem, hát egy gyermekláncfüvet. Megérdemli! Mártír.

Ő két piros rózsát tett oda abból a csomóból, melyet vitt haza a kis oltárunkra. Még egy Üdvözlégyet is adtunk melléje. Ahogy innét a Nagytemplom oldalához kanyarodtunk, még hozzátette:

— Fiam, a kommunisták a vallásnak és hazának egyformán ellenségei. Ha nagy leszel, küzdj ellenük!

— Édesanyámat is elhurcolták. Talán meg is kínozták. Hogy van az, hogy nekünk, gyerekeknek, sohasem beszélt erről?

— Fiam, nem kíméltek minket sem, ha nem is bántottak mindnyájunkat. De, tudod, az ember nem dicsekszik azzal a szenvedéssel, melyet hitéért, hazájáért szenvedett. Elég, ha ezt fent beírják az Élet Könyvébe.

Ha vele voltunk, sohasem mentünk el templom mellett, hogy pár pillanatra be ne tértünk volna. Bementünk a Nagytemplomba is, mely nagyságával és szépségével mindig olyan mennyországszerű volt. Egyenesen a baloldali szószék mögötti oltárhoz vezetett. Miután letérdeltünk a dobogójára, ő gyengéden elhúzta az oltár díszes terítőjét. Az oltár alatt, vastag üveg mögött, teljes nagyságában egy püspök feküdt. Az oltár szentje volt, Szent Simplicius vértanú. Édesanyám ugyanolyan meghatódottsággal mondotta, mint az imént a márványtáblánál:

— Látod, ő is mártír. A hit mártírja. A másik meg a hazáé. Nincs szebb, mintha valaki mindkettőért hal meg. Így kettős aranykoronát viselhet. Legszebb a kettős aranykorona a fejen!

Benyúlt kosarába s ennek a mártírnak is két piros rózsát tett az oltárára.

"A FEHÉR RUHÁBA ÖLTÖZÖTT FÉRFI."

Talán már harmadikos, negyedikes gimnazista is lehettem, amikor Apollinár atya néhányunkat elvitt a szervita szerzetes atyák templomába, mely az Eger patak és a vár között fekszik északra. A templom közepén letérdelt és nagy T-t krétázott a padlóra. Majd nagy körrel körülgloriolázta. S ekkor így szólt: "A legenda szerint mikor Szt. Ferenc atyánk Egerben járt, lehet, hogy éppen ezen a helyen állt. A testvérek ekkor választották ki ezt a helyet, hogy első zárdájukat és templomukat ide építsék. Titokzatos "tau"-ját rajzoltam ide. A zsidó ÁBC-nek utolsó betűje az úgynevezett "tau".

Ez a betű régi írásokban T, azaz keresztformájú volt. A Szentírásban Istennek külön jele, pecsétje, mellyel azokat jelölte meg, akiket lefoglalt magának. Mivel e betű alakja keresztünkhöz hasonlít, keresztszóval is fordítják. Szent Ferenc a kereszt titokzatos szimbólumát látta benne és így is használta. Kézjegye lett. Így találjuk Leó testvérnek adott áldásán; ezt karcolja fel Szent Mihály arkangyal búcsújáró helyének sziklájára is. Ez jelentette nála a keresztjelet. S ezért szerette a neki kedvelt helyekre felírni vagy azok homlokára rajzolni, akiket Isten kiválasztott szolgálatára. E szent helyen imádkozzatok velem együtt, hogy sok egri fiú kapja meg az Égtől ezt a titokzatos taut, a kiválasztás jelét."

Ekkor kitárta a karját és kerubként imádkozta a Miatyánkot. Mi meg csak seppegtük utána, mert szerfölött meg voltunk hatódva. Mikor felállt, hüvelyk ujjával mindnyájunk homlokára rajzolta Isten és Szent Ferenc kézjegyét . . . Én úgy éreztem: csontomig beleégetődik!

Innét egyenesen felmentünk a várba s leültünk a legmagasabb részén, a Kálvária-domb tetején. Előttünk terült el a régi szép város a délutáni napsütésben. Gyönyörködtünk benne, mint az apostolok Jeruzsálem látásán. Mint gyűrűn a drágakő emelkedett ki a székesegyház. Vele szemben a tudomány csarnoka, a csodaszép Líceum. Aztán templomtornyok égre mutató ujjai mindenfelé aranyzsinórként szegélyezve a Káptalan utcával és a püspöki palotával. Apollinár atya, mintha mindebből semmit se látott volna, kinyitotta Bibliáját és Ezekiel próféta látomását olvasta nekünk:

— Egy emberhez hasonló lény tűnt fel. Attól lefelé, ami derekának látszott, tűz volt, a derekától fölfelé meg fénylett valami, mint az érc. Ekkor hangosan fölkiáltott fülem hallatára: "Gyertek elő!" És lám, megjelent hat férfi. Közülük az egyik fehér ruhába volt öltözve, oldalán meg íróeszközök voltak. Ekkor a fehér ruhába öltözött férfit hívta és így szólt hozzá: "Járd be a várost, járd be egész Jeruzsálemet és jelöld meg tauval azoknak az embereknek a homlokát, akik siránkoztak és bánkódtak a szörnyűségek miatt, amelyeket művelnek benne." A többieknek meg ezt mondotta fülem hallatára: "Menjetek utána, járjátok be a várost és pusztítsátok. Öreget, ifjút, hajadont, gyereket és asszonyt egyaránt öljetek meg. Akinek azonban tau van a homlokára írva, azt ne bántsátok."

Mi még ilyen részt sohasem hallottunk a Szentírásból. Sem templomban, sem másutt. Tehát ez az a tau, melyet Apollinár atya homlokunkra rajzolt? Vele Istené lettünk? Ő pedig ezután a Titkos jelenések könyvét nyitotta ki és megint olvasta:

— Ezután négy angyalt láttam, a föld négy sarkán álltak. Majd láttam, hogy napkeletről egy másik angyal száll fel, az élő Isten pecsétje volt nála. Határozott hangon szólt a négy angyalnak; akiknek hatalmuk volt rá, hogy ártsanak a földnek és a tengernek: "Ne ártsatok se a földnek, se a tengernek, se a fának, míg meg nem jelöljük homlokukon Istennek szolgáit."

Visszamenet csak a titokzatos tau-ról és Isten pecsétjéről volt

szó. Soha életemben ilyen izgalmas írásmagyarázaton nem vettem részt, sem előtte, sem utána.

Másik alkalommal szintén a várba mentünk. Egy kis kápolnaszerűséghez vezetett bennünket. Egyik földalatti folyosónak a nyílását alakították ezzé. Benne egy oltár s ennek asztalában feküdt "Jézus a sírban". Nagy vasrácsozat zárta el a kápolnát. Mindnyájan ismertük ezt a helyet. Apollinár atya így beszélt:

"A legenda szerint mikor az egri vár ostroma után a ferences atyák vissza akartak térni a városba, Dobó István egyik utóda elkergette őket, sőt, egyiküket keresztre kötve éhhalállal ölte volna meg. Ezért készítették volna a hívek ezt a kis kápolnát. Persze, akkor még nem ilyen volt ez a hely. Azóta rájöttek, hogy ez a vári keresztút utolsó állomása, Jézus sírbatétele. Látjátok, a város tele van ferences emlékkel, vérükkel, szenvedésükkel. Nem lenne hát "méltó és igazságos", ha minél több egri fiú lépne nyomukba?

Én az utolsó szavakat már alig hallottam. Eszembe jutott már halványulni kezdő régi emlékem. Elnémultam s rosszul éreztem magam. Az atya észrevette s megkérdezte: "Csak nem vagy rosszul, Sándor, olyan sápadt az arcod?" "Nem — feleltem —, de valami eszembe jutott s az bánt." "Mi lenne az?" Nem mertem a többiek előtt megmondani, csak révedeztem a sírjában fekvő Jézusra és a keresztre kötött szerzetes, meg bántó emlékem közé. A várból lemenet azonban ismét megkérdezett az atya s ekkor megvallottam neki:

— Mikor még kisebb elemista voltam, egy csintalan lelenc fiúval barátkoztam. Jóval idősebb volt nálam, mégis szerettem vele járni. Nagyon cigarettázott. Kellett rá a pénz, kellett a "nyolcas" paklikra. Loptuk hát rá a pénzt. Leginkább tojást loptunk a szomszéd Jaksiuk tyúkjai alól. Eladtuk. Magának dohányt vásárolt, nekem meg cukorkát. De eljártunk ide a várba is. Ide, a sírban fekvő Jézushoz. Mágnespatkóval kihuzogattuk azokat a krajcárokat, melyeket a jámbor emberek Jézus elé dobáltak be. Most látom, Jézus sírjának rablója lettem s meggyalázója annak a helynek, ahol egy ferences őérette meghalt . . .

— Sándor, meggyóntad ezt már?

— Valószínű, de nem emlékszem rá.

— Nos, akkor vegyük úgy, hogy most gyóntad meg, én meg azonnal feloldozlak. Aztán felejtsd el a dolgot. Semmi sem történik véletlenül. Ha kicsi korodban tudatlanul Jézus megrablója lettél és kifosztója, nagykorodban szolgálatoddal ezerszeresen visszaadhatod. Ha gyerekes csínytevéseddel szentségtelenítetted a helyet, majd felnőttként erényeiddel megszentelheted. Csak ne légy süket Isten hívó kegyelmével szemben . . .

Házunk felett az öreg Rókusz temető terült el. Helyes kis kápolnája volt, de benne már csak búcsúnapján, meg Mindenszentek estéjén tartottak istentiszteletet. Azért mondom öregnek, mert régóta nem temettek bele. Így hát nemcsak kerítése hiányzott itt-ott, hanem kidőltek keresztjei, beszakadtak kriptái, besüppedtek sírhantjai s helyükön dús fű zöldült. Szerettünk idejárni, még nagyobbacska gimnazista korunkban is. Romantikus, rejtett, izgalmas hely volt.

Egyik alkalommal feljött az a fiú is, aki mindnyájunkat megtanított már cigarettázni. Én otthon titokban már nagyapám pipáját is próbálgattam. De olyan büdös volt, hogy egész életemre elment a kedvem még a cigarettázástól is. Ő reálba, mi meg a ciszterci gimnáziumba jártunk.

Valamelyikünk éppen akkor bújt elő egy emberi koponyával a kezében az egyik beszakadt kriptából. Ki-be hordozgattuk ezeket. Szerettük velük egymást riasztgatni, de különösen a kisebbeket vagy a lányokat, ha arra merészkedtek.

— Hát ti mit csináltok itt, sötétben bujkáló majmok? — köszöntött ránk a nagyfiúk fölényével, mert nálunk idősebb volt.

— Miért lennénk mi sötétben bujkálók? (Ezek a szavak nagyon gyanúsan hangzottak, hiszen emlékeztünk még a kommunista plakátokra.) Hát te már nem bújtál be velünk a kriptákba? És miért lennénk majmok mi, te meg nem?

Nekidőlt az egyik korhadó keresztfának s úgy nevetett:

— Márpedig ti sötétben bujkáló majmok vagytok! Majmok, mert majomtól származtok s nem Istentől, miként ezt a Bibliátok gyerekeknek meséli, csuhásaitok meg nektek papolják. A mai tudomány szerint a majomtól származtok. De ti nem hiszitek, azért vagytok sötétben bujkálók. Meg hisztek abban az Istenben is, aki nincs sem mennyben, sem földön. És nem hisztek abban az Istenben, aki van, és itt a földön van, a Vörös Istenben!

Most képedtünk el csak igazán. Azt hallottuk, hogy az istentelen kommunisták kezdenek megint előbújni rejtekeikből, mint svábbogarak, meg a patkányok, ha a baj elmúlt, s ha most nem tehetik fegyverrel, korbáccsal, hát rontják a népet istentelenségükkel — titokban — a tudomány nevében. A majomelmélet nekünk nem volt új. De csak a gonoszok találmányának tartottuk vagy legjobb esetben viccnek, tréfának. Ismertünk vicceket róla, meg gúnyénekeket. Ezekkel csipkedtük egymást:

Az ember származik a majomtól,
Azt jól tudom én magamról.
Hogy születtem, az az én bajom.
Az apám volt egy kanmajom.

Vicc: Hazamegy a gyerek az iskolából. Találkozik meglehetősen szőrös apjával. Kérdezi a gyerek: "Apukám, igaz, hogy majomtól származunk?" Mire az apa: "Te, fiam, lehet, hogy igen, de én nem!"

De mi az a Vörös Isten? Földön van, nem égben, és csakis egyedül? Erről még nem hallottunk.

— Mi az a Vörös Isten, akiről beszélsz, csak nem valami vörös majom?

Lopva szétnézett, nincs-e felnőtt vagy ártalmas személy a közelben? Belső zsebéből kihúzott egy gyűrött, piszkos kézírásos papírt és úgy olvasta, mintha meg akarna bennünket igézni. Ismeretlen szavak, ismeretlen kifejezések és mintha mindegyik káromkodás lenne: vér, Moszkva, új Isten, vörös Isten, hozsanna! Egyszerűen elszédültünk tőle . . . Pár sora így hangzik:

Új isten szól hozzátok, emberek!
Nem ég szülötte ő! Nem mennyben él . . .
A véres földnek vére szülte őt,
S földet rengésre tépő hangja zeng
Piros Keletről a sápadt Nyugatnak:
"Íme eljöttem! — Eljött a Vörös Isten!"
Hozsanna néked új isten, hozsanna!
Gyötört torkunk . . . szerényen simul:
A kicsiny, árva, magyar jaj-patak
A messzezengő nagy moszkvai árba,
Hozsanna néked, új Isten, hozsanna.
Legyen szavad teremtés új igéje,
Formáld át sáros, bűnos, ócska bolygónk,
Mit elrontott sok régi isten,
Te istenek közt új és proletár,
Formáld boldoggá pörölyös kezeddel —
Emelj minket roppant tenyeredre,
És a magad képére gyúrj át minket!

Megdöbbenve néztünk rá. Ő meg ránk kiáltott: "Mit bámultok, ti sötétben bujkáló majmok?" Zsebébe gyűrte papirosát. A mellette levő korhadt keresztet egy lódítással kilökte. "Hozsanna néked, Vörös isten, hozsanna! Aztán ördögi nevetéssel elszaladt . . .

Mit? Hozsanna néked, Vörös Isten?

Nem! Nem! Pap leszek s örökké ezt zengem:

"Hozsanna néked, csakis néked, fehér Isten! Hozsanna!"

KÁTYÚBA REKEDT SZERÉR

Ciszter tanárainkkal való kirándulás mindig maradandó élményt jelentett számunkra. Nekem pedig a legutolsó kimondottan döntő jelentőségű lett. Célunk volt a felsőtárkányi Barátrét két romjának felkeresése.

Pár nappal előbb erre bőséges eső eshetett. A Barátrétre vezető utunk sáros, olykor mélyre vágott pocsolyán keresztül vezetett. Kátyúba is rekedt egy szekér, mely fát szállított az erdőből. Gazdája ütötte-verte két gebe lovát. Mikor tanáraink elhaladtak mellette,

jámbor füleket sértő kifejezésekkel próbálta ostor-biztatásait hatásosabbá tenni. Többen megálltunk közelében. Egyikünk még bele is szólt a sárral, lóval való küzdelembe:

— Ugye, nagy a sár, bácsi?

— Nagy, hogy vágna agyon benneteket a kénköves mennykő — lovai helyett felénk fordítva félelmetes ostorát —, ha már Szamuely nem húzott fel benneteket akácfájára, érzéketlen tanáraitokkal együtt! Takarodjatok, mert lovaimnak nézlek benneteket!

Tanáraink után futottunk. Mondottuk nekik, miként suhintott ránk a kocsis. "Ezt mondta? — kérdezte történelemtanárunk, akinek herkulesi válla és melle volt, s úgy mozgott, mintha a földgömb az ő vállán nyugodnék. (Tudás és erő területén bálványoztuk. Turistavezetésben verhetetlen bajnok.) — Ezt merte mondani?" Sípjába fújt. Ezzel a fiúkat visszahívta: "Fiúk, visszamegyünk! Mindenki majd azt tegye, amit parancsolok". És már mentünk is, de olyan lihegéssel, hogy biztosra vettük: ezt a szóval-tettel csapkodó kocsist a sárba tiporjuk.

— Adjon Isten, jó ember! — köszöntött tanárunk meglehetős szelíden a megszeppent kocsisra. — Lám, milyen könnyen jön a baj! De itt vagyunk mi. Majd segítünk. Megengedi? (Kocsisunk felelet helyett lova farát simogatta lehajtott fejjel.) Fogja csak mégegyszer gyeplőre a lovait! — biztatta tanárunk. — Mi meg, fiúk, markoljuk meg a szekeret! Ki hol tudja! És számolásomra emeljünk rajta!

Úgy kihajítottuk kátyújából a szekeret, mintha ott sem lett volna. Mi nevettünk és ráztuk le magunkról a sarat. Kocsisunk pedig ámulatunkra leemelte kalapját és így szólt: "Uram, jövőre magukhoz iratom be a fiamat — ha felveszik." Tanárunk előkapta kis noteszét:

— Mi a tisztes neve? Hogyne vennénk fel, ha jól tanul!

— Eddig mindig első volt az osztályban!

— És ha jó a fiú!

— Jobb, mint az apja!

— Akkor csak hozza! És ha valami nehézség mutatkoznék, keressen engem! Bartók Egyednek hívnak.

Tovább menet nekünk így beszélt: "Látjátok, fiúk, a magyar ember nem olyan rossz, mint amilyennek olykor látszik. Szegénység, nyomorúság elhomályosíthatja látását. Ezt használják ki a vörös néplázítók, akik ígérgetéssel elvakítják őket. Igaziból nem segíteni akarnak rajtuk, hanem belőlük élni. Nekünk kell megmarkolnunk sárba rekedt szekerüket.

KUN BÉLA ZÁSZLAJA

— Tanár úr, ki az a Szamuely, akit a kocsis akasztatóként emlegetett? — kérdezte, aki a kocsist haragra lobbantotta.

Én tudtam, hogy ki az. A Lyceum melletti utcában volt egy trafik, papírkereskedő bolt, melynek kirakatába képeslapokat tettek

ki. Gimnáziumból hazajövet sokszor nézegettük ezeket a rémes képeket. Szamuely és társai gaztetteiről borzalmas jeleneteket ábrázoltak. Utána még álmunkban is sokáig gyötörtek bennünket, mert otthon este beszélgettünk róla. De ugyan, mit fog róluk mondani történelem-tanárunk?

— Fiúk, tudjátok, hogy 1919-ben Magyarországon is megalakult a kommunista uralom. Kun Béla alapította az első kormányt. Figyeljetek, a kormány tagjai, egy kivételével, nem is voltak magyarok! A szegény népnek paradicsomot ígértek az urak gazdagságából, helyette a szegénynek koldusbotot adtak a vörösök raktárából. Első dolguk volt, hogy a vallásoktatást kitiltsák az iskolákból. Igyekeztek gúny tárgyává tenni az emberek hitét. Mindenki úr volt, akinek volt valamicskéje. A kommunistának pedig joga volt ezeket kifosztani. Vitték a tehenet, vitték a lovat, csirkét, disznót, boltokból az árut, mesteremberektől kész munkájukat, vitték a zongorát, vitték a paplant . . . Harácsolt holmikkal nem a szegényhez futottak, hanem saját hasukat tömték meg, lakásukból palotát varázsoltak. Elhurcolások éjjel-nappal. Kit ezért, kit azért vittek el. A börtönök szűkek lettek. Ki ellenük mert szólni, ott kapott lakást.

Mikor az élet már elviselhetetlennek látszott, kezdett a nép zúgolódni, ellenállni s kimutatni: nem akarják ezt a paradicsomot. Ezeket a lázadókat, ezeket az ellenállókat, a "nép ellenségeit", le kellett törni: "Halál a sötétben bujkáló ellenforradalmárokra!" — hirdették a plakátok. Akkor a falvakban, városokban megjelent Szamuely Tibor válogatott terror-legényeivel, teljhatalmú, bosszúálló különítményével, hogy vérbe fojtson minden ellenállást. Irgalmatlanul lőtték az embereket, szórták folyóba vagy verték halálra. Akasztottak úton-útfélen! Ugyanezt csinálta Budapesten a Parlament pincéjében a másik hírhedt, szörnyű vadállat: Korvin-Klein Ottó — egyik sem származott vérünkből — hóhérbandájával. Kun Béla vörös lobogójával indultak ezek a hóhérok vérengző útjukra, melyre Révai József hírhedt verssorát írták: "Dögölj, apám, dögölj, anyám, és te is, kedves húgom!" 133 napig tartott soha el nem felejthető véres, kegyetlen terrorjuk. Ekkor a nép megbuktatta a kommunizmust.

Fiúk, ezek a terroristák eltűntek, de miazmáik itt maradtak. Ha mocsaraikat fel nem szárítjuk szociális élettel, újra visszatérnek. Jaj lesz ennek az országnak, ha még egyszer Szamuelyék akaszthatják a magyar népet . . .

"KÜLDJ, URAM, MUNKÁSOKAT!"

Az egyik rom szerzetesi épület volt valamikor. S ez a rom a szerzetesi hivatásra terelte figyelmünket.

— Egerben öt szerzet is működik — mondotta tanárunk. — Mégis, hivatás alig van. Pedig milyen szép munkát végeznek! Húsvétkor a barátoknál miséztem. Annyian áldoztak, hogy le kellett állnom

pihenni, mert a karom már nem bírta Jézus Testének osztogatását. Tódul hozzájuk a nép — a szegény barátokhoz —, mert bőségben osztják Szent Antal kenyerét az éhező testnek, a léleknek pedig nagy buzgalommal szeletelik az Élet Kenyerét az oltár asztalán, a gyóntatószékek kis éléskamrájában és a népmissziók lacikonyháin. A szerzetesek: kenyérszeletelők minden tekintetben! Fönséges hivatás. Az az ifjú, aki közéjük áll, Jézus nyomába lépett . . .

Messzelátó-kenyérosztó

Hazafelé menet életemben először vettem kezembe messzelátót. Mikor először belenéztem — sohasem felejtettem el —, hogyan ámultam, hogyan bámultam azt a csodát, melyet a messzelátó elémbe tárt. Mintha az egész világ minden szépségével benne tündökölt volna! Micsoda elképesztő távlat!! Gondoltam, a világ egyik végétől a másikig látok vele. Sőt fel, Isten trónusáig! Új világ, új dimenziók nyíltak meg előttem.

Ez a kirándulás ilyen csodát művelő messzelátó lett számomra. Tisztán megmutatta, mi a földön az arany s mi a salak! Mi a nagyság, mi a kicsinység! Mi Isten szemében az uraság, mi a szolgaság! Mit jelent: Isten szolgájának vagy a föld urának lenni. Magam is messzelátó lettem s eszerint döntöttem.

Mikor este fáradtan párnámra hajtottam fejem, azzal a boldog tudattal tettem: a leghelyesebben cselekszem, ha a Ferences Rendbe kérem felvételemet, hogy — így is, úgy is — Krisztus kenyerének osztogatója lehessek!

Így lettem hát pap, ferences atya.

Mint papnak nyolcadik működési helyem Debrecen lett. Rendünk ekkor már negyedszer telepedett itt le. 1322-ben Debreczeni Dózsa — volt nádor — építtette az első kolostorunkat. Elfújta az idő gonosz szele. Másodiknál, harmadiknál ellenségesen fogadtak bennünket, mert ekkor egymás között már meghasonlott a magyar szív. Haranglábaink harangjainak kötelére csontokat kötöttek, hogy a kutyák rángassák és így éjjel-nappal zavarjanak bennünket. Ismét eltűntünk onnét.

Most negyedszer is ellenségesen fogadtak, mert ekkor még nem tudták: közös sors vár reánk a szenvedésben! De aztán a szenvedés és szeretet eggyé forrasztott bennünket. Újra eltűnésünknek és az én második oltáromnak, a Golgotának, nem ők voltak az okai, hanem a jöttmentek, az idegen eszmék mániákusai és idegenfajú gyűlölködői . . . Mert a gyűlölet lett ismét úrrá a magyar földön is. Az a gyűlölet, mely csak börtönt tud építeni és embertársainak Golgotát emelni . . .

MÁSODIK RÉSZ

Kezdődik a mi Urunk, Jézus Krisztus kínszenvedése, Rákosiék előírása szerint.

Az istentelen, barbár kommunizmus alatt, a hivő, ártatlanul meghurcolt emberek ezreinek mérhetetlen szenvedésében újra és újra megismétlődik Jézus szenvedése, véres keresztútja. A mi sorsunkban, általunk, Őt hurcolják a Golgotára, Őt feszítik meg.

V. fejezet

"Tied a börtön"

"Úgy lépjen börtönébe az ember, hogy ne reszkessen! . . . Csak az győz, aki mindenről lemondott!"

(Szolzsenyicin)

RIVOTORTÓI KALIBA

Emlékezéseimben visszamegyek. A főtárgyalást megszakították. Latartóztattak és őrömtől kísérve már a második oltárom, második Golgotám előtt, a börtön előtt állok . . .

Ütött-kopott az egész épület. A háború nagyon megviselte. Bombasebek is tátongnak rajta. Oldala felírásoktól tarkállik. Különösen hivalkodóan kiválik közülök egy, nagy, vörös betűivel:

"Tiéd a börtön, magadnak építetted!"

Ebben az időben nagyon divatos volt ezt a párt-jelszót mindenre rámázolni: "Tiéd a gyár, tiéd a föld, tiéd az iskola, tiéd a bánya, tiéd, tiéd, tiéd . . ." Mégsem hiszem, hogy ide hivatalos kéz írta fel. "Reakciós" ecset munkája lehet az a gúnyos felírás. Mert már ekkor voltak, akik nagyon jól tudták: minden a párté, csak a börtön a népé! De ez valóban s elvitathatatlanul az övék! És még melléje pirossal mázolták. Miért? Mert a börtön könnyet, vért, szenvedést jelent? Ekkor még inkább csak sejtettem, mint tudtam. Látszik, hogy a hivatalosakat bosszantotta ez a felírás, mert többször mészszel átmázoltatták. De az idő, meg az eső, meg a piros ereje egyre kitört a meszelés alól, mint Gárdonyi bankárjának Mária-képén a gloriola. Gárdonyi szerint ez a bankár egy gyönyörű Mária-képet vásárolt. Persze, nem Mária miatt, hanem a szép asszony miatt, aki Máriát ábrázolta. Akarta, hogy íróasztala fölött mindig egy szép aszszonyt

lásson, ha felnéz. Igen, de a gloriola mégis mindig Máriára emlékeztette. Nem élvezhette zavartalanul az asszonyt. Valamikor festeni is tanult, ismerte a festékeket, tudta, egyiket a másikkal el lehet tüntetni. Azonban, hiába festette ezzel, hiába festette azzal, hiába puhította terpentinnel, szedte le rétegenként a régi festéket, mert a gloriola mindig előbújt festéke alól, valahányszor a hold ezüstfénye ráragyogott . . . Kommunista rendszerek börtönén eltörülhetetlenül rajta marad ez a felírás: "Tiéd a börtön!" Hiszen ez olyan ott, mint Mária feje felett a ragyogó dicsfény, az arany gloriola!

Szolzsenyicin a fönt idézett szavait így folytatja: "Ezt mondd magadnak a küszöbön: az élet számomra véget ért; kicsit korán, de nem lehet tenni róla. Soha többé nem leszek szabad. Előbb vagy utóbb el kell pusztulnom, ám ha utóbb, akkor még nehezebb lesz, az a legjobb, ha minél előbb. Nekem már semmim és senkim sincs. Hozzátartozóim meghaltak számomra, s én is meghaltam az ő számukra. A mai naptól kezdve testem haszontalan, idegen nekem. Csak a lelkem, a lelkiismeretem drága s fontos nekem ezentúl!"

Én mégsem ezeket mondottam, hanem, hogy nekem még sok mindenem van: felettem az ég, lent, akik nem szűnnek meg értem örökké imádkozni, és szentjeink, akik velem jönnek a börtönbe: új oltáromhoz, s azok, akikért bemutatom áldozatomat. Induljunk hát az Úr nevében a lépcsőima szavaival: "Introibo ad altare Dei. Belépek az Úr oltárához . . ."

Nagyot csapódott mögöttem a börtön vasajtaja. Mégsem ez tudatosította bennem, hogy már bent vagyok, hanem az új "tömjénillat", a karbol, klórmész orrfacsarító és szúró illata, a jellegzetes, kezdetben olyan nagyon nehezen elviselhető kielemezhetetlen börtönbűz: kesernyés, savanyú, hánytató!

Olyan közömbösen fogadtak az irodában, mintha itt mindennapos lenne egy pap vagy akár ferences behozatala. Nemcsak adataimat kellett bediktálni, hanem mától kezdve jellegzetes címemet, vagyis, hogy lázító vagyok, ezért ítélnek majd el. Semmi sem maradhat nálam, mondották az öreg őrök. Mindent ki kellett raknom eléjük. Most még nem motoztak meg utána. Megbíztak a papban. Mindent leltároztak s letették letétbe.

Másik szobába vezettek. Itt már rabok írnokoskodtak. Vidámak voltak és jó hangulatban. Ekkor ezt még természetesnek találtam. Csak később tudtam meg, ezek az úgynevezett "csövesek", vagyis nem politikai foglyok, mint én. Sajnáltak s amennyire lehetett, tapintatosak voltak. Újra felvették minden adatomat. Nagy bocsánatkéréssel teljesen mezítelenre vetkőztettek, nagy szakértelemmel megnevezték, leírták testem minden porcikáját és hajlatát. Külön vadásztak anyajegyre. Szökés esetén kellene a megmásíthatatlan anyajegy a rendőrségnek. Úgy éreztem "megszámolták minden csontomat", mint Jézusét a keresztfán, és általuk ismertem meg testemet: milyen az az emberek előtt. Először álltam ilyen mezítelenül életemben idegenek előtt. Túl kényesen voltunk nevelve ilyen szempontból. Sohasem felejtem el, mennyire szégyelltem magam. Tűzként égettek pil-

lantásaik. Ekkor kezdtem valahogyan megérteni: mit jelenthetett Jézusnak, a tiszták legtisztábbjának, amikor hóhérai nemcsak levetkőztették, hanem a kereszten világszemléletre magasra is emelték.

Később járt már az idő, amikor őröm egyik börtönzárkába betuszkolt. Az őr tuszkolásának módja és a cella első megpillantása eszembe juttatta Szent Ferenc és társainak rivotortói kalibáját. Paraszté volt az. Abban tartotta szamarát. Ferencék pedig maguknak foglalták le ezt a szűkös, piszkos ketrecet. Gerendáira írták nevüket. Így parcellázták fel igazságosan a kis istállót, hogy nyugodtan, békében imádkozhassanak, elmélkedhessenek, pihenhessenek. Este a paraszt így taszigálta közéjük szamarát: "Csak befelé, csak befelé. Ez a hely éppen neked való!"

Persze, nem imádkozó barátokat találtam itt, hanem 14 riadt rabot, akik kíváncsi szemük kereszttüzébe fogtak, amint ajtójukban sóbálványként álltam. 6 x 6 méteres deszkapadlós a szobájuk. Mellettem egy kis vaskályha. Halottként hideget sugároz. Öt pici vaságy. Nagyobb asztal két lócával. A falak piszkosak, a mennyezet sérült. Egyik nagy ablak kitörve, szinte gőzölgött be rajta a hideg. Kint már fagyni kezdett. Egyik sarokban otromba, csúnya bödönök. A mennyezetről légypiszkos kicsi villanykörte hullat le valamicske fényt. A rabok: ideges, nyugtalan, megviselt alakok. Nagykabátokba, pokrócokba burkolózva ültek helyükön, ki lócán, ki ágyán. Valami ismeretlen, beszívhatatlan és nyelhetetlen bűzön keresztül néztek rám: barát, ferences került közéjük . . .

Bemutatkoztunk. Legtöbbje egészen egyszerű ember. Csodálkoztam, hogyan kerülhettek be ezek "politika" címén? Faggatni kezdtek: miért hoztak be? Van már ítéletem? Röviden előadtam nekik "ügyemet." A mindent visszavonó tanúimra gondolva, felmentő ítéletet jósoltak:

— Nem ügy! Felmentenek! Szabad azt mondanunk: Isten hozott?

Beszélgettünk már ülve. Kérdezték: mi van Kínával? Ugyanis ekkor Kína volt a világpolitika sarkpontja. Amerika engedi, nem engedi, hogy a vörösek ott is végleges uralomra jussanak? Csodálkoztak, amikor azt mondottam, éppen most olvastam egy amerikai folyóiratban: Hagyni kell a kínaiakat. Hadd főjenek meg saját vérükben és szenvedéseikben. Hadd tanulják meg saját bőrükön: mi a kommunizmus! Vagyis, Amerika elejtette Kínát. Nem érdektere. Az orosz-amerikai viszonyra komolyan hitte mindenki, hogy összekapnak s Amerika végleg kigumizza a kommunizmust a világ történelméből. Én felvilágosítottam őket: el tudom képzelni, hogy minden pillanatban kirobbanhat köztük a háború. Kutya-macska barátságban élnek. De nem kiszem, hogy ez hamar megtörténnék.

Csodálkozva láttam arcukon, hogy válaszom nem tetszik nekik. Csak később jöttem rá, ilyenvalamit vártak volna: "Fiúk, rogyadozik a magyar kommunizmus és vele együtt a világproletarizmus! Amerika hamarosan zsebrevágja Kínát, lehengerli Oroszországot. Fiúk, fel a fejjel! Holnap már nyithatják börtöneink ajtaját. Fiúk, jó éjszakát! Szép álmokat!" Miért ilyen feleletet vártak? Mert a rab élni

akar! Biztató jóhírekből, optimizmusból, s nem döglesztő rosszakból! Nekik igazi, evangéliumi örömhír kell. Még akkor is, ha valóban csak rossz hír van a világon. Károgó varjúnak, reményvesztett anyámasszonynak tartják azt, aki nem "jóhírrel" érkezik közéjük. Ezek még nem tudták, amit már Szolzsenyicin tudott: "Csak az győz, aki mindenről lemondott!" Tehát, még a kedvező hírekről, az optimizmusról is. Hamisan hangzik, de igaz. A börtönélet Szolzsenyicint igazolta.

Minden zárkának van úgynevezett szobaparancsnoka. Őrök jelölik ki őket a rabok közül. Tisztségük, hogy rendet tartsanak, illetőleg tartassanak a szobában. Ő a "szobafelelős". Egyszerű kérelmeket, bajokat elintéz az őrökkel. A cella vitás ügyeiben dönt. Záráskor jelenti a zárka létszámát, az esetleges kéréseket és panaszokat. S mint ilyent, kiváltságos hely, mód, kezelés illeti meg. Ő kérdezte hát tőlem: ennék-e valamit? Hivatalosan ma még nem kapok semmit, mert már zárás után jöttem, de a sajátjukból szívesen adnak. Megköszöntem. Máskor is ritkán vagyok éhes. Most meg úgy éreztem, hogy egy életre jóllaktam keserűséggel. Később láttam, más is így volt. Berukkolásuk után napokig nem esznek az újoncok, ha előzőleg nem voltak letartóztatva.

Majd elmondotta, hogy a börtönben az az íratlan, de megfellebbezhetetlen szabály, hogy a zárkában jogban, kiváltságban az a legutolsó, aki a cellába utolsónak jött be. Legyen az bárki. Mivel túlzsúfolt a szoba, nekem éjszakára csak a kitört ablak alatti lócát tudja ágyul kijelölni. Szükséglet végzésére mutatott három nagyobb, nagyon csúnya bödönszerűséget. "Ezek a kübük" — mutatott rájuk és külön kért, el ne feledjem használat után visszatenni fedőjüket. "Ez a cellánk szégyenhelye, ez a bűz forrása, ez a betegségterjesztő és megalázásunk soha el nem felejthető szimbóluma" — fejezte be újoncoktatását.

A kis villanykörte hunyorgatni kezdett. "Öt perc múlva oltás — kiáltotta a parancsnokunk. — Készülni. Feküdni." Lehetett vagy fél kilenc. Mindenki, saját módja szerint, Istennek ajánlva testét-lelkét, lefeküdt. Legtöbbje ruhástól, mert marta őket a hideg. A rangosabb rabok, tehát a legrégiebbek, ketten egyszemélyes vaságyban. Jutott az asztal tetejére is belőlük. Jómagam meg a lócára a kitört ablak alá, minden takaró nélkül, csak szerzetesi ruhámban, mert más nem volt. De a kemény deszka hamarosan úgy tört, mintha kedvét lelné benne. Míg mások horkoltak, én egyre hangosabban vacogtattam fogamat reggelig. Álom nélkül. Mégsem volt hosszú az első rabéjszaka, mert érzésektől és gondolatoktól zúgott a fejem, mint rajzás előtt a méhkas. Zugó fejemet és fájó szívemet imával borongattam. Másnap ünnepeltük a Napbaöltözött Asszonyt. Őt hivogattam, ajánlván magamat Égi Anyám oltalmába . . . Földi anyám? Szegény, még csak nem is sejtette, hogy papfia ma este próbálja először meggyötört fejét rablócáján álomra hajtani! Jobb is, mert "Ah, ha tudná mily nyomorban élek, megrepedne a szive szegénynek." S ha egyszer mégis megtudja? Vele egy el nem ítélt rabbal több lesz e siralomvölgyben . . .

Úgy látszik, még az alvók is édesanyjukkal foglalkoztak, mert egyszer csak felkiáltott az egyik:

"Anyám! Édesanyám!" És nem is a legfiatalabb rab.

Hadd álljak meg ennél a kiáltásnál! Mert ha ez az első is volt, de nem a legutolsó. Rabéletem első és későbbi rabéletemnek is legnagyobb és legmaradandóbb élménye ez volt, ezek az éjjeli felkiáltások: "Édesanyám!" Mint az első éjszakán, később is sokat foglalkoztatott ez a tünemény, mi lehet az embernek az edesanyja, ha a legnehezebb, legválságosabb pillanataiban az ő nevét kiáltja? Miért őutána kiáltunk? Miért nem feleségünket emlegetjük, akit nappal nem szűnünk meg siratni; miért nem szerelmünket, akinek gondolatától, igézetétől egész nap nem tudunk szabadulni; miért nem jó barátunkat, akivel vérszerződést kötöttünk; miért nem szöszke gyermekünket, kiért hittük, hogy élünk?? Miért? Miért nem édesapánkat emlegetjük, kinek karjában az egész világ erejét éreztük?

Mindszenty hercegprímásunk gyönyörűen felel erre a sok kérdésre. "Feletteseid, ha kiszolgáltál; alantasaid, ha hatalmad nem érzik többé, barátaid, ha bajba jutottál: elfelejtenek . . . A börtönajtóban csak édesanyád vár. Finomlelkű anya a börtönök, fegyházak mélyén . . . Egyedül ő lép utánad oda. És ha a börtönnél mélyebben vagy, fegyház, siralomház örvényében, ő nem riad vissza . . ." S még hozzá teszi: "Amikor a könyvet írtam — Az Édesanyá-t —, nem gondoltam, hogy egyszer majd nyolc évig tartó, sötét rabságomnak idős édesanyám lesz egyetlen ragyogó csillaga." (Emlékirataim.)

Erre az első éjjeli felkiáltásra megjelent előttem is édesanyám képe. Barackot loptunk a szomszédasszonytól. Szid kegyetlenül bennünket. Kilép édesanyám, neki mondja: "Lopnak a gyerekei!" Mire ő magabiztosan felel: "Nem olyanok az én gyermekeim . . ." Pécsett hitoktattam, mikor egyik osztályban valamelyik gyerek saját kezét harapta, hogy ezt majd a tanító néni előtt a másikra fogja. Mikor ezt mondottam édesanyjának, hajdan a kapuban álló édesanyám feleletét ismételte szóról-szóra: "Nem olyan az én gyerekem!" Meglátogattam egy családot. Új szülöttjük volt. Nem lett volna nehéz róla Darwin majomelméletét bebizonyítani. Én nagyon szégyelltem volna, ha az enyém. Az édesanya pedig? Felkapta olyan ragyogó szemmel, mintha a hajnalcsillagot lopta volna el s kiáltotta: "Atya, van-e ennél szebb gyerek a világon?" Szent Ferencet atyja házi börtönükben meglántcolta. Édesanyja kattantotta le róla a lakatot és csókjával madárszárnyakat adott neki . . . Milyen titkok, milyen felmérhetetlen titkok vagytok ti, anyák? A ti szíveteket, a ti szemeteket nem lehet emberi mércével mérni! Nem csodálom hát, hogy költőnk is így sóhajt:

Anyám,
Álmom öbleibe újra
visszatér.
Álmom öbleibe újra
Újra visszatér.
(Weöres Sándor: Anyámnak.)

Természetesnek találtam tehát később, amikor hallottam, hogy volt olyan halálraítélt, aki utolsó hónapjait, napjait arra használta, hogy halála után is megkaphassa fiától az annyira várt leveleket. Nem akarta, hogy megtudja: fia akasztófán végezte életét. Nem akarta megszomorítani nem akarta, hogy meginogjon hitében: "Az én fiam nem olyan." Írta neki nagy képzelőerővel, hogy perét újra kezdik, szabadulási reménye növekszik, és a legfantasztikusabb börtöndolgokat írta, hogy anyját vigasztalja, reménykedtesse és a borzalmas valóságtól megkímélje. "Anyám! Édesanyám!"

Később ültem egy férfival, aki már élete delén túl járt. Ha a börtönben rossz napja volt, vagy kimondottan szerencsétlen, ha emlékei gyötörték, ha szíve fájt, mindig egy dalt dúdolt. Sokszor tenyerébe vette bánatos fejét, könnyei átcseppentek vézna ujjain s úgy sírta, suttogta, sóhajtotta énekét. De inkább magának, mint másnak. Férfiúi szemérmességgel takarta érzelgősségét, mintha ezt szégyellni kellene, és mintha az érzelgés sokszor nem éppen a mélységes szeretet kicsordulása lenne. Lassan megtanultuk a dalt, amely így hangzott:

Kínálgattam mindenkinek az én bolond szívemet,
egy kisleány elfogadta, százszor mondta, hogy szeret.
Megunva a sárba dobta, egyet rá is taposott,
s a bolond szív még akkor is csak őérte dobogott.

Öreganyó jött az úton, haja fehér, mint a hó.
Felvette a vérző szívet . . . "ne szenvedj, te kis bohó!"
Gyógyító írt tett a sebre, hova patkószeg hatolt;
Édesanyám mennyországból földre szállott lelke volt.

Ilyenkor biztosra vettem, hogy édesanyja, akárhol is volt, megjelent mellette, összekuszált haját elsimította és könnyeit csókjával szárította fel. Börtönélményeim óta mindig csodálkozom, hogyan lehet, hogy valaki állást, méltóságot, akár királyit is, felcserélhet azzal, melynél szebb, tündöklőbb, hatalmasabb és kívánatosabb nincs; az anyai méltósággal.

A BÁDOG-GÖRÉNY

Amilyen nyomasztó csend volt az éjszaka, olyan idegesítően lármás, nyugtalan a reggel. Fél öt körül valósággal izgő-mozgó, nyüzsgő hangyabollyá vált a zárkánk. Nagy kulcscsörömpöléssel kinyílt a zárkák ajtaja. Ágyukból kiugrottak a rabok. Aztán mindenki tett-vett, rohant, kapkodott, mintha árvíz lenne a nyakunkon. Egyesek felkapták a kübliket: ki vele! Gyorsan pancsoltak csúnya kis edényfélében azok, akik úgynevezett mosakodást végeztek. Aztán ezeket a vizes bádog és favedreket is felkapták: ki vele! Olyan ügyesen és gyorsan, meg feltartott orral futottak, mintha pincérek lennének. Kisöpörni. Ha lehet, a szomszédokkal beszélni. Dohányt, ezt-azt

csereberélni. Orvosi vizitre jelentkezni. Nekem odasúgta a szobaparancsnok, ha akarok, most kimehetek a közös illemhelyre. Mindjárt meg is mutatta, hol van. Ezért a figyelméért nagyon hálás lettem neki. Túl szokatlan volt még annak használata mások füle hallatára, szeme előtt. Nem ment. Ha egyre kellemetlenebb volt, akkor sem. Sok idő kellett hozzá, míg az ember megszokta. Tudták ők ezt nagyon, azért segítettek. A kübli nagy szó és nagy fogalom volt minden eddigi rab életében. Csaknem végigkísért bennünket lényével.

Kiss Ferenc költőnk "szomorú árnyékszéknek" nevezi. Én csak bádog-görénynek! S Kiss azt állítja róla — persze, a régi börtönökről, az "átkozott" Horthy-börtönökről beszél —, "egyetlen jele, hogy mégis emberszámba vesznek". Emberszámba? Hát nem teszünk már régóta effélét kutyáinknak és macskáinknak, hogy szobatiszták legyenek? Szerintem inkább azért, "mert állatszámba" vesznek a vörös rendszerben, úgy, mint a szobatiszta kutyákat és macskákat. Nem annyira azért, hogy mi meg ne vesszünk, meg ne fulladjunk a bűztől, hanem hogy ők, az őrök, ne pusztuljanak el.

Szolzsenyicin így ír Gulágjában: "Ha egy író a legbecsmérlőbben, a legsötétebb színekkel akarja ecsetelni a börtönt, akkor mindig a küblit kárhoztatja. A kübli lett a börtön, a megalázás, az orrfacsaró bűz szimbóluma az irodalomban." S ekkor azok számára, akik nem mentek a börtön borzalmain keresztül, egészen váratlanul, szokatlanul és idegen hangolásban ezt írja: "Ti, könnyelműek! Talán rossz a kübli a fogolynak? Hiszen a rabtartó legirgalmasabb találmánya. Minden borzalom ott kezdődik, amikor a cellában nincs kübli." S ennek igazát későbbi soraink ezerszer igazolják majd. Mert nem kell nagy fantázia kitalálni: mit jelent, ha nincs kübli? Akár cellában, akár utazáskor. És a boldogság micsoda csimborasszója, ha a gyötrelmek gyötrelmei után végre árogyhatok. Hej, tudják ezt nagyon az őrök, ezért ordébáltak ránk az árnyékszéken: "Gyerünk már, ne kéjelegjenek ott olyan sokáig!" Azért méltán kiálthatunk fel: "Ó, kübli, kéj és kín örök szimbóluma!"

És méltán, mert mindent belesürítettek. Minden szabály, börtöntörvény, ügyész, bíró és őr aljassága csak ezt célozza: vissza a küblihez, azaz a bilihez, a gyerekkori bilihez! Hogy gyerekké, értelemben és akaratban pujává tegyék az embert és serblire ültessék! Mocskával, piszkával legyen kénytelen együtt élni, mint az állat, mint az elhanyagolt gyerek. Folyton érezze: nem más, mint kübli-töltelék: ganéj, piszok, trágya, kivetni, való, undor . . . Levetkőzni: emberségből, kultúrából, tisztaság — és szeméremérzésből, le az állatnívóig! Még legmegalázóbb szükségleteit is úgy végezze, mint az állat: nyíltan, piszkosan, pirulás nélkül. Némelyik rabnak nagyon sokat kellett szenvednie, testileg-lelkileg, míg kübliképessé tette magát. Az őrök tudták mindezt. Ezért, ha nagy csuka került a kezükbe később vagy nagy "úr", kiválasztották küblihordozónak. Vele hordatták nemcsak saját, de mások piszkait is. Ilyenkor tisztes távolból a kübli tartalmához hasonló mocsokkal rondították, gyalázták, gyötörték, alázták. Magasra, szájáig, orráig emeltették vele a dísztelen edényt, a bádog-görényt:

— Szagold! Élvezd! Egyed, te ganéj! A te gyártmányod! Egész életedben ez voltál, amit most viszel. Csak erre vagy jó: reterát-tisztítónak, pöcegödör-nyalónak . . .

Süllyedhet az ember mélyebbre, mint a kübli?

Es mégis!

Engem kezdetben kíméltek a kübli kihordásától cellatársaim. Bántott, hogy pont ebben szolgálnak ki, és próblkoztam. De ők: "Hát ne! Mégiscsak pap vagy! Misézel! Majd mi. Tudod, már megszoktuk." De később maguk biztattak, ha szerettem volna a kintire menni s nem tudtam: vigyek, ha mást nem, egy üreset ki, és használjam a kinti illemhelyet. Majd magam is rájöttem, hogy kihordásának más előnye is van. Hiszen találkozhat az ember mással, láthat idegen, új arcokat, beszélhet, edényben ételt, könyvet becsempészhet . . . Ezért nemcsak én, de mások is futkároztak még az üresekkel is. Így jöttek be újságok, könyvek, cigaretták . . . Így válhatott az átok áldássá. És egyszer eljött az az idő, amikor boldognak neveztük azt, amikor még küblijét maga vihette ki az ember!

BÖRTÖNÚJONC

Mikorra lecsendesedett a hangyaboly, a csövesek máris hozták a reggelit. Kiket neveztek itt csöveseknek? Akiket nem politikai nézetükért vagy magatartásukért zártak el. Természetesen ez a fogalom a kommunisták kezében nagyon rugalmas volt s könnyen belekerült az is, aki igaziból nem ide tartozott. Tehát csöveseknek nevezték: a rablókat, zsiványokat, gyilkosokat, gyújtogatókat, csalókat, hamisítókat stb., vagyis minden elképzelhető bűnözőt. Egyik legnagyobb meglepetés itt az újoncnak az, hogy a csövesek képezték a börtön elitjét. Ha éppen nem is ők voltak a börtön bárói, mágnásai, hercegei, de minden bizonnyal még hivatalosan is ők alkották a börtön úri osztályát. Dzsilász "új osztály"-át. Csövesnek lenni szinte dicsőség, politikainak kínos gyalázat. Csövesnek lenni elviselhető élet. Politikainak: bitófa. Ők látták el a fogházban az írnokoskodást, étel — s csomagosztást, meg minden munkát. Szabadon jártakkeltek. Őrökkel barátkoztak. Tanácsos volt jóba lenni velük. Természetesen legtöbbször ők voltak a besúgók és árulók is. Miért ez a nagy megkülönböztetés és velük szembeni kivételezés? Egyrészt azért, mert az eszmei, szellemi bűnöket félelmetesebbnek tartották, mint a halálos lövéseket. Egy szóval, egy mondattal, egy tétellel, egy verssel milliókat lehet lázadásba vinni, vele a világ arculatát meg lehet változtatni, míg ezzel szemben egy embert leütni, annyi, mintha legyet csapna agyon! Aztán, "védszentjük" maga Sztálin volt, aki maga is postakocsi-rablással kezdte. Igaz, hogy az ő törvényeik szerint ez már politikai tett volt. Csakhogy akkor még nem az ő törvényeik, hanem a cárei voltak a mérvadók.

Tehát a csövesek meghozták a reggelit egy valódi, ütött-kopott csajkában! A meghirdetett kommunista világ hivatalos tányérjában!

Lehetett vagy két deci feketekávé és egy darab kenyérke. Egyiket sem bírtam lenyomni. Nem mintha rosszak lettek volna. De úgy látszik: nem csak kenyérrel él az ember a börtönben, hanem jajjal-bajjal és nyomorúsággal is. Ezekkel meg tele voltam!

Reggeli után következett a mindennapi séta. (Ne feledjük, hogy ekkor a börtönökben még leginkább az "átkozott" Horthy-rendszer ittfelejtett törvényei uralkodtak — nagy szerencsénkre!) Délelőtt egy óra, délután egy óra. Nagy zsivajjal, párkereséssel, villám szóváltásokkal, lementünk az udvarba. Én vagy három hónapig nem mentem le sétálni. Gondoltam, én mindig napon voltam kint eddig, hát lehet elég erőtartalékom. Az udvar elég hosszú, de keskeny. Párosával jártuk körül, mint a nyomtató lovak, fegyveres őrök felügyelete mellett. (Sőt, kezdetben még az is lehetséges volt, hogy aki akart, korán reggel lejött ugyanerrre az udvarra és az őrökkel együtt tornázhatott, gyakorlatozhatott vezényszóra.)

Ilyenkor láttuk igazán, kik az új rabok és tudtuk meg, kik is tűntek el közben. Leginkább ismerősökre vadásztunk. Ha párba álltunk vele, lehetett beszélni, lehetett újságokat szerezni. Vagy esetleg még üzenetet is hoztak vagy ha távozóban voltak, vittek. Egyik alkalommal több kis gyereket is sétáltattak velünk. Lopásért hozták be őket. Módszerük az volt, hogy kicsi gyerekeket betanítottak arra, másszanak be az állomásokon éjjel a postakocsikba, adják ki a kisebb csomagokat, vágják fel a nagyobbakat s dobják ki tartalmukat az ablak vasrácsán keresztül. Sokáig nem tudtak rájönni a csomagok eltűnési módjára. Míg egyszer aztán elcsíptek egy kicsit bent, a kocsiban, munka közben. Párat ismertem közülük. Játszóterünkre jártak, már akkor is "gyanúsaknak" ismertük őket. Nagyon szégyelltem magam előttük: bizonnyal azt gondolják, én is efféléért kerültem be, mint ők. Talán sohasem fogják elfeledni, hogy papot láttak a börtönben s egy életre megbotránkozhattak. Holott: "Aki csak egyet is megbotránkoztat a bennem hívő kicsinyek közül, jobban járna, ha malomkövet kötnének a nyakára s a tengerbe dobnák." (Mt. 18, 6.)

Friss levegőtől, beszédtől, járástól és hírektől kipirulva és kifárasztva kerültünk vissza a zárkánkba. Ekkor ránk zárták a jól vasalt ajtónkat, melynek közepén egy kis ajtós ablak volt, ezen lehetett a csajkát s minden kisebb dolgot ki- és beadni. Az ajtót csak fontosabb esetben nyitotta ki az őr. Volt még a nagy ajtón úgy szemmagasságban egy forintnyi kerek nyílás, az úgynevezett "kukucskáló", dróthálóval fedve. Titokban, észrevétlenül ezeken nézhettek be az őrök éjjel-nappal: mi történik a zárkában? Szobaparancsnokom mondotta, hogy kérjek be számomra a zárdánkból: takarót, kispárnát, lepedőt, ruhaneműt, sőt, könyvet is, mert ekkor még lehetett olvasnia annak, aki engedélyezett könyvhöz jutott kintről vagy esetleg benti könyv került a cellánkba. Küldjenek majd be élelmiszercsomagot is, mert *hetenként öt kilósat* lehet kapni. Könnyű volt mindent elintézni, mert egyik őrünk a plébániánkról való volt. Szívesen elintézett sok mindent most és később is.

Séta után kezdődött annak "kiértékelése": ki mit hallott? Kikkel beszélt, kiket látott? Ha új lakó volt, azzal kezdtek hosszabban, részletesebben beszélni. Aki fáradt volt, pihenhetett, még le is dőlhetett. Voltak, akik olvastak, tanultak vagy sakkoztak, mások meg nézték őket, drukkoltak. Volt, aki "beszélőre" ment, mert látogatója volt. Ez lehetett havonként egyszer, egy-két látogatóval. A beszélgetés tíz percig tarthatott, hacsak az őr nem volt irgalmasabb. Folyosón a látogatókkal szemben — ekkor még nem volt elválasztó rács —, közvetlen mellettünk egy őr és nem volt azabad beszélni, csak családi dolgokról. Ügyünkről, politikáról, eseményekről: nem! Volt, akit ilyenkor kihallgatásra vittek, mert vagy vétett valamit, vagy volt kérni, elintézni valója. Esetleg ment a tárgyalására. A kihallgatást a fogház igazgatója tartotta. Ilyenkor lehetett menni orvoshoz, aki bizonyos napokon bejött a börtönbe, olykor hivatalosan is kellett menni, mint bejövetel után. Nekem azonban az a csöves, aki a betegeket összeírta, megsúgta, nem kell mennem, rubrikámat már kitöltötték, hogy nem vagyok nemibeteg! Nagyon megköszöntem nekik, hogy ilyen megszégyenítéstől megmentettek. Csalásukra feloldozásomat kérték s megkapták! Fél tizenkettő felé hozták a csajkás ebédet, rendszerint káposztát, babot vagy krumplit. Néha még főtt tészta is volt. A csajka meglehetősen tele. És megint egy darab kenyér, mely már estére is szált. Ehető volt mind a kettő. A rabok mégsem gyötörték utána magukat, holott hetenként talán háromszor marhahús is volt rajta, ha a házi kiszolgáló csöves cigányok le nem lopták róla. Inkább a heti öt kilós csomagjaikat fogyasztották rabtársaim.

Délután kettő körül ismét séta, majd nagyjából folytatódott a délelőtti menetrend. Fél ötkor vacsorának csúfolt valami. Vagy két deci leves lehetett, melynek sem íze, se bűze, sem tápláló értéke. Utána pedig a zárás. Ez hivatalos aktus volt, melyre zászlónkat is fel kellett volna húzni és zenekarunknak tust húzni, ha lett volna. Így csak katonásan sorba kellett állnunk. Mikor a fogházigazgató vagy magasabb rangú fogházőr belépett, szobaparancsnokunk vigyázzt kiáltott: jelentette létszámunkat, amit az egyik kísérő őr ellenőrzött, előadta esetleges kérelmünket vagy panaszunkat. Majd egymásnak kölcsönösen jó ejszakát kívánva, kimentek. Ekkor sok kulccsal ránk zártak a nagy ajtót. Nyitásig ezt nem volt szabad kinyitni. Az éjjeli őröknek nem is volt hozzá kulcsuk, lent őrizték az őrségen. S ha mégis ki kellett nyitni, csak hivatalosan, jegyzőkönyvezve lehetett. Ettől kezdve — ha valami adódott — csak az ajtó kis ablakán át lehetett intézni. Zörögni kellett. Jött az őr s intézte a felmerült problémát, ahogyan tudta vagy kellett. A zárást nagyon vártuk, éppen azért, mert az őr hirtelen, rajtaütésszerűen már nem tudott bejönni. Ilyenkor lehetett a titkosabb, rejtettebb dolgokat csinálni, írni, játszani vagy sokszor a szökést előkészíteni. Ilyen időkben fúrták meg előttünk a mi mennyezetünket is. Ha éjjel nem vittek valakit kihallgatásra vagy nem hoztak új lakót, akkor az éjszakák elég nyugodtan teltek el. Sajnos, bolhából volt elég, és a zsúfolt

fekvés, meg a hideg, nem tették az éjszakát kívánatossá. Sokszor fáradtabban, meggyötörtebben keltünk fel, mint ahogyan lefeküdtünk.

Ilyen éjszakákon mit szenvedhet a rab a hidegtől? Míg nem vagy csak "jelképesen", fűtenek, ha kitörött ablakuk van, ha nincs kellő takarójuk, meleg alsóruhájuk vagy padlón, asztalon, lócán fekszenek. No és, aki ágyban feküdt? Egyszemélyesben ketten. Szinte gyerekeknek való rövid, keskeny ágyakban! Valami rémes. Nem lehet a lábat behajlítani, nem tudja az ember kezét hová tenni. Ha a másik öntudatlanul mozdul, magával sodor, egyszerre, szinte vezényszóra kell fordulni, ha akarja, ha nem. És mi volt az alvással és éjszakával, ha a másik a fülembe horkolt? Ha bűzös lehelletét történetesen a számba fújta? Ha rámhajított karjával vagy lábával felrémísztett, ha majd agyonnyomott? Ha rémlátásában álmában felkiáltott? Ha letaszított az ágyról? Ha dőlt róla az izzadság? Ha öntudatlanul elkapta torkomat és fojtogatni kezdett? Ha rémesen vicsorgatta a fogát? Ha alámvizelt? Ha? Ha? . . . Ó, micsoda rémes éjszakák! Végtelen, kínos éjszakák . . .

És az éjjeli álmok? A jó, rossz, kívánatos, keserves, kínzó és gyilkos álmok? Nem volt elég egyszer végigélni letartóztatásunk, kínzásunk, tárgyalásunk és elítélésünk minden borzalmát, hanem éjjelenként kellett újra és újra! Talán rémesebben is, mint valóban megtörtént, sőt; új részletekkel. Senkit sem hallottam álmában nevetni, de sokat hallottam keservesen sírni, jajgatni. Láttam rémülten felülni és felugrani, álma hatása alatt megrémülni, testben-lélekben összeomlani. És az édesanyák nevének emlegetése! Nem csoda, ha ilyen gyötrelmes éjszakák után a zsoltáros szavaival ébredt az ember?

"Kimerültem a sóhajtozástól.
Minden éjjel könnyel áztatom párnámat
És sírással ágyamat." (Zs. 6.)

A BÖRTÖN GOLGOTÁJA

Talán már harmadnapja raboskodtam, mikor az egyik csöves írnok kérdezte tőlem:

— Nem akar misézni?

Csak néztem rá. Tréfál? Vagy tényleg lehetne misézni? Azoknak a kommunistáknak a börtönében, akik ezt már kint sem nézik jó szemmel?

— Igen, lehet! A második emeleten van egy másik pap is. Ő mindennap misézik. Fent van helyes kápolnánk. Ott egymásután misézhetnek. Holnap reggel nyitás után feljövök. Megmondom az őröknek, hogy atya is misézni fog. Első nap levezetem a kápolnába, megmutatok mindent. Azután már majd magában mehet le. Más nem mehet, még ministráns sem. Csak egyedül lesz. Helyes?

Uram, Isten, ha ez valóság, akkor már nincs semmi baj a börtönben. A szentmisével magunk közé hozzuk Jézust. Fogoly lesz

velünk: szenvedő testvérünk. És még azt kérdezi: helyes? Hát nem tudják a hívek, hogy minden papnak legnagyobb öröme, ha bemutathatja a legszentebb áldozatot? Hát még mit jelent ez egy rabpapnak! Viszem a lelkek-szívek szent edényeit s mind megtöltöm Jézus lecsorgó vérével, mint Illés próféta az éhező özvegyasszony korsóját olajjal . . . Bizony, kis híja, hogy nyakába nem ugrottam a "megtestesülés" hírét hozó Gábor angyalnak!

Hamarosan megtudtam, ki is ez a csöves. Valahol állomásfőnök volt. Túl komolyan vette az állomásán levő feliratot: "Tiéd a vasút!" Titokban jegyeket csináltatott és kellő buzgalommal árusította saját jegyeit is. Egy darabig jól jövedelmezett a vasútja. De aztán valahogyan lebukott. Talán a nyomdászok árulták el, mert nem voltak a részesedéssel megelégedve? Egy bizonyos, az ilyen "tiéd"-bűnöket senki sem tartotta szégyenletesnek a börtönben: hiszen nem lopott, nem csalt, senkit meg nem károsított, egyszerűen, ami az övé volt, azt használta. Mi bűn van ebben? Még papok sem tartották feloldozandónak. Sőt: voltak, akik egyenesen erényt láttak benne, mert a "sajátjukkal" annyira törődtek és a jelszavakat komolyan vették.

Éjszaka most már a nagy jövendő esemény miatt sem tudtam aludni. A papok nem szoktak primíciájuk előtt aludni. Ez pedig az lesz: "börtönprimícia"! Magamban leszek? Hogyan lehetnék magamban, hát nem vonul-e le Jézussal az egész menny a börtön Golgotájára? A pap is hívja őket a miséje kánonjában. Ott lesz hát Mária, angyaloktól és szentektől gloriolázva! Így is látta ezt Szent Ferenc, így Várnahegyi Jánosunk, így a svéd Szent Brigitta. Hogyan lennék én ott egyedül, mikor az egész szenvedő világot magam köré állítom, elsősorban rabtársaimat, édesanyámat és mindazokat, akik értem kint imádkoznak.

Ki írhatná le kellő ecseteléssel azt az érzést, mellyel az ember első börtönmiséjét végzi? Csak a legelső primíciához hasonlítható, de egészen más síkon! Akkor úgy éreztem: a templom Golgatáján bemutatom Jézus vér nélküli keresztáldozatát, most rabságommal magam is Krisztus keresztjére vagyok szegezve, vele együtt egy test, egy vér, mindenem az ő titokzatos testének tagja, így mutatom be vele kettőnk áldozatát és Szent Pál szavaival: "testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, Testének, az Egyháznak javára" (Kol. 1, 24). Azért ezt a rabáldozatot, melyet reggel el is végeztem, fönségesebbnek találtam, mint az első primíciámat.

Mily megható volt, mikor reggel zárkatársaim kértek: "Foglald be a nevünk az áldozatodba. Lélekben veled leszünk, mert Jézus szent Testére és Vérére nekünk is nagy azükségünk van!" És ez a kérés szokássá lett, mindennapnak szokásává. Teleraktam hát velük rabkelyhem és paténámat. Úgy vittem fel őket a Kálváriára, hogy Jézus keresztfája alatt állhassanak Máriával, Jánossal, mikor Urunk Szívét lándzsával átdöfik . . . Elfeledve a jelen és jövendő minden kínját, szenvedését, gyötrelmét, szívemből szökellő forrásként bugyogyantak elő az Introitus bevezető szavai: "És bemegyek az Isten oltárához, az Istenhez, ki ifjúi örömmel tölt el engem."

Többiről pedig már csak a szent angyalok szólhatnak, akik minden primíciámon tanúim voltak . . .

Ez a nap pirosbetűs ünnep lett számomra, miként a többi hétköznap is, míg a rabmiséimet végezhettem.

Csak kifelé jövet vettem észre, milyen ütött-kopott a kápolnácska. De a kis oltárkép — Olajfák Hegyén vért verejtékező Jézus — egyszer s mindenkora szemembe és szívembe véső dött. Csoda-e hát, ha valahányszor miséztem, éreztem, hogy nekem is megjelent a Jézust erősítő angyal? És az a nap, ha nehézségektől roskadozott is, mégis elviselhető volt.

Ezen a napon még egy másik öröm is ért. Elment egyik társunk. Így én fekhettem az asztalra!

Már szombaton tudtam, hogy a raboknak minden vasárnap van közös miséjük. Mindenki ott volt. Legtöbbje lélekszükségletből. Igazi vasárnapi ruhában és lélekkel. Minél öregebbek vagy törődöttebbek voltak, annál jobban látszott rajtuk: a zsoltáros szarvasának szomjúsága hajtja őket a szentmise üdítő forrásához! S minél nagyobb volt valakinek hite Jézusban és a szentmisében, annál jobban megerősödve tért vissza cellájába. Néhányan unaloműzésként mentek el. Ezekről lerítt a lelkük aszottsága, mely sem harmatot, sem esőt nem fogad be. Pár fiatal meg azért ment, mert a rabnők is ott voltak. Az őrök még a nemakaródzókat is elhajtották, különösen a csöveseket. Nem buzgóságból, hanem féltek, hogy valami baj történik, míg ők az istentiszteleten teljesítenek szolgálatot. Az őrök teljes fegyverzetben helyezkedtek el a kápolnában. Különös volt ezt először látni. Fegyverrel várni a békekirály jöttét? Vagy neki ez már nem fáj? Életében álltak mellette is elégszer fegyveres katonák, sőt: a sírjáig elkísérték. Most rabok közé jön, rabnak kell lennie ismét.

Pap mindig kintről jött be s rendszerint fiatal. Sajnos, nem raboknak, hanem szabadoknak beszéltek. Éreztük: szájukon a hangfogó! Így füvet adtak kenyér helyett. Vízzel itattak, amikor bor kellett volna. A bíró után ők voltak az elsők, akik bűnösként kezeltek bennünket. Megbánásra, javulásra intettek olyanokban, mikben ártatlanoknak éreztük magunkat. Igaz, nem értük mentünk szentmisére, nem beszédjükért, hanem Jézusért, a keresztáldozatért.

Lehetett náluk gyónni is. Mentek szép számmal. Egyesek csak azért, hogy alkalmuk legyen levelet vagy üzenetet kijuttatni. Sohasem hallottam, hogy bármelyikük is ezt a szolgálatot megtagadta volna vagy árulók lettek volna. De tudtuk, nem egy közülük motozáskor lebukott s osztozott sorsunkban. Az újabbak egyre félénkebbek, hangtalanabbak lettek. Majd őrt állítottak melléjük, hogy titkos beszéd vagy levélküldés ne fordulhasson elő.

Szentmise alatt a rabok meglehetősen szépen, ájtatosan viselkedtek. Hiszen ezek legnagyobb részük nem bűnöző volt, hanem olyan magamfajta hívő, akiket csalárdsággal tett a rendszer rabbá. Sokszor megtörtént, hogy imádság vagy ének közben — Boldogasszony Anyánk! — feljajdultak és olyan görcsösen sírtak, hogy ki kellett őket vezetni. És nemcsak nők! Milyen megható volt látni,

mikor ez a sok ártatlan "bűnös" térdre esik és Urfelmutatáskor, mintha a menny szakadt volna le a nagy csendre, egy ősz bácsi felkiált: "Uram, nem bírom tovább! Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam!" És csaknem mindenki könnyekkel köszöntötte a földre szálló Krisztust. Ó, ki tudná megmérni azt a sok fájdalmat, mely ilyen szentmisénél összegyűlt? És azt a terhet, melyet Jézus vérző lábánál hagytak, és azt az erőt, melyet innét egy hétre magukkal vittek?! Katolikusok, mi lesz veletek, ha egyszer nem lesz szentmisétek?? Ha nem lesz pap, ki Jézust közénk lehívja és az égi zsilipeket megnyissa?

SZIVEK TALÁLKÁJA

A szentmise volt a rabok égi találkája. De mivel emberek is voltak, földi találkákra is szükségük volt: a szívek találkájára. Ennek egyik módja volt a levélírás. Nagy asztalokat tettek ki a folyosókra tintával, tollal és sorban kimehettek a rabok levélírásra, akinek lehetett írni. Volt, aki hetenként, volt, aki csak havonként írhatott. Rendszerint a szentmise után történt. Izgalmas órák voltak ezek. Hiszen nem lehetett akármit írni, akármennyit írni, akárhogyan írni! Börtönszabályok korlátozták és az a meggondolás: örömet vagy bánatot akarok otthon soraimmal szerezni. Ha csak örömet, akkor még azt is el kellett hagyni, amit talán szabad lett volna megírni. Sokan egész héten készültek rá, mint a vizsgára. Különösen azok, akik valamilyen oknál fogva csak így érintkezhettek azokkal, akiket szerettek. Az ember, ha szenved, ha örvend, túlcsordul a szíve. Hogyan férjen hát bele az egész egy kis levélkébe? Mákszemezték hát a betűket, ahogyan tudták, pedig az őrök örökké fülükbe duruzsolták: csak nagybetűkkel! A kicsiket el sem küldjük! A kimenő levelek nagy részének ők voltak a cenzorai. Érthető, ha így kiabáltak. Néhány rabét maga az ügyész vizsgálta át, akár ki-, akár bejött az. Így sok levelünk — ismeretlen okokból — sohasem ért a cimzetthez, sem kifelé, sem befelé. Pedig milyen döbbenetet okoztak az ilyen kieső levelek! Mi van? Mi van? Mert az emberi szív nagyon tud ám sírni, jajgatni és aggódni, ha a találka elmarad!

Volt közöttünk egy szegény rab. Még bélyegre sem telt neki. Két használt bélyeget olyan ügyesen vágott össze, hogy a postabélyegzőnek semmi nyoma sem volt vajta. Ha nagyon fontosat, titkosat akart írni, kért tőlünk új bélyeget. Ennek hátuljára írta rejtelmeit, olyan pici betűkkel, hogy csak nagyítózni lehetett. Egyik módszerére sem jöttek rá soha.

Jöttek később olyan idők is, amikor már csak azt írhattuk, azt a pár sort, amit ők diktáltak vagy évekig egyáltalán semmit. A találka megszakadt!

A levélírásnál még fontosabb volt a látogatás melyről már néhány szót irtunk. Az ügyésztől kellett engedélyt kérni, ha valaki rabot akart meglátogatni, ha egyáltalán lehetett látogatni. Leginkább rokonok látogathattak, kiskorút, nem lehetett behozni. A látogatás

karácsony számba ment a raboknál de Halottak napja annak, akihez sohasem jött látogató. Legszebb ruhájukba öltöztek, kipomádézták magukat, ahogyan rab tehette. Ilyen találka a rabot mennybe emelhette, ha például hírét kapta, hogy fia született; de taszíthatta a pokolba, ha hírét vette: felesége közben elvált tőle! Voltak, akik egyetlen szót sem szóltak, csak csüngtek egymás ajkán vagy csak álltak, álltak s a könnyeik csorogtak. Könnyekkel is lehet beszélni! Sokszor eszembe jutott ezeken a találka-vasárnapokon, mennyire ismerte Jézus a rab lelkületét. Azt az iszonyú vágyat és szomjúságot, melyet csak látogatással lehet csillapítani. Azért vette bele utolsó ítélete egyik indokául: "Jöjjetek, Atyám áldottai! Vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot, . . . mert börtönben voltam és fölkerestetek. (Máté 25, 34; 25, 36.)

Akik még nem voltak véglegesen elítélve, azok a saját ruhájukban jártak. Maguknak kellett javításról, mosásról, pótlásról gondoskodniok. Ez csomag ki-beadással járt. Ez is találka volt, hiszen azok a szívek küldték be, akinek irgalmára lettünk hagyatva. Emellett ez a csomag sok titkos levelezésre is adott alkalmat. Sokan éltek vele. A legravaszabb módokat eszelték ki, hogy tilos levelüket a csomag átvizsgálásánál meg ne találják. Hetekig készítették a legvékonyabb papírra, legkisebb betűkkel és szinte kitapogathatatlanul varrták a ruha valamelyik szegélyébe. Sokan csak az izgalom kedvéért tették és vállalták még a lebukást is.

Ablakaink a szomszéd házra néztek. Nagy udvara volt s rendszerint egy csomó kocsi állt rajta. Sok "soronkívüli" vagy nem engedélyezett látogató idejött. A ház gazdája megengedte. Persze, nem ingyen. Ez is érthető: hiszen kockázatot vállalt ő is. A látogató az udvar közepébe állt és a rabok ablakait pásztázta szemével. Ezt valamelyik zárkából a rabok hamar észrevették. Mindenki megnézte, nem őt keresik-e. Ha nem, átkopogtattak a másik zárkába. És ez a kopogtatás addig ment, míg a keresettet meg nem találták. Ekkor megkezdték a jelekkel, kiabálásokkal való beszélgetést, vagy krétával az egyik kocsi hátuljára ráírták, amit akartak mondani . . . Természetesen az őrség egyszer mégiscsak megtudta. Betiltották s az udvargazdának el kellett ezt a házat hagynia.

A börtönben nem volt semmiféle rádió. Így a világ el volt tőlünk vágva, holott azzal is lenne találkája a rabnak. Mikor nagyobb futballmeccsek voltak — vagy valami szép zeneműsor —, az udvar gazdája kitette nagy rádióját az udvarra. Nosza, nem kellett más a raboknak. Vasárnap délután, aki csak tehette, beült az ablakba vagy egyszerűen a zárkában kényelembe helyezkedett és élvezte a hallatlanul igényelt és hiányolt cikket. Futballmecs? Istenem, micsoda gyönyörűség, micsoda tiltott gyümölcs . . . Ám a jó mindig olyan rövid ideig tart. A rendőrség egyszer s mindenkorra betiltotta ezt a "rabkoncerteskedést", s még inkább a meccsek jegy nélküli hallgatását. Néma lett az udvar: se zene, se meccs, se látogató. A kocsik úgy álltak ezután rajta, mintha mindegyik egy-egy koporsó lenne . . .

VI. fejezet

Tövisek, töviskoronák

"Magyarország Pátrónája,
Zárd szívedbe népedet!"

RIASZTÓ LÖVÉSEK

Egyik reggel lövések dörrentek közvetlen az ablakunk alatt, a sétaudvaron. Csak úgy rázták ablakainkat, meg minket is. Mi ez? Csak nem végeznek ki valakit titokban? Aztán nagy riadalom folyosónkon; lent az udvarban is szaladgálás . . . A séta elmaradt. Hamarosan megtudtuk, hogy egy volt kisgazdapárti titkár szökést kísérelt meg. Mindjárt nyitás után valahogyan ki tudott surranni az udvarra. Mikor az udvar őre ellenkező irányba ment, felkapaszkodott a kiszemelt kerítésrészre, hogy átmásszék, de a falszegély letörött, ő pedig visszazuhant. Az őr a zuhanásból hallott valamit. Gyorsan visszafordult s úgy tűnt neki, hogy a félhomályban egy alak surran el az udvar másik végén. Azonnal riasztó lövéseket adott le. Lerohant az őrség. Hamar megtalálták a szökevényt a kukoricaszár-csomóban, mely az udvar közepén állt.

A szökés mindig nagy szenzáció a börtönben. Egy kicsit minden rab erről álmodozik. Mondják, ez lett volna a régi törvény: "Minden rabnak egyetlen joga van: megszökhet, ha tud! Minden őrnek pedig az a kötelessége: akadályozza meg ezt, ha tudja!" Rabok előtt a szökéskísérlő is hős lesz! Bámulva néznek rá, segítik, ahogyan tudják, és szégyenkeznek a maguk gyávaságán. S minél nagyobb árat fizetett az illető kísérletéért, annál inkább. Bilincsbevert szökevényünket éppen akkor hallgatta ki a fegyházigazgató, amikor arra mentem.

— Mondja — dühöngött, mert amilyen dicsőség a rabnak a szökés, olyan gyalázat az őröknek és igazgatónak, sok kellemetlenség következhet belőle számukra —, miért akart megszökni?

Még engem is elöntött az epe: hogyan lehet ilyen mulyát kérdezni? Ugyan, miért akarhatott volna? Csak nem azért, mert szörnyen jól érezte magát a börtönben? Természetesen, az igazgató a szökést arra magyarázta: bűnösnek érzi magát és szabadulni akart a jövendő büntetéstől! "Futott az igazságszolgáltatás elől! Mese, hogy a szabadság vágya hajtotta! Ezzel a tettével önmagát ítélte el. Már tárgyalásra sincs szükség. Bűnös, kétszeresen bűnös! Majd megtudja, mit kap ezért. Vezessék el!"

Elmenve, bilincsei azt csörömpölték: szabadság!

LESZ CSAJKA VAGY NEM LESZ CSAJKA?

Egyik délután nem akartam hinni a fülemnek. Zúgott az egész börtön. Valahonnét bömbölve zengték: "Minden ember érzi, hogy szabad!" Bentről vagy kintről jön a hang? Talán ablakunk alatt menetelnek katonák s azok éneklik? Nem, mondták társaim; bent éneklik. A börtönben egy rab tanító tanítja énekelni a rabokat az új mozgalmi énekekre. Ez is az. Rabok éneklik, persze, leginkább csövesek; politikainak még énekelni is tilos. Megdöbben az ember: kiknek írták ezt az éneket? Ki szabad nálunk? Hiszen országunk magszállva s az emberek nagy része börtönben, internálóban. Ki hát itt a szabad? Hogyan lehett ezt börtönben énekelni? Kínzás ez is? Bolond az ember? Vagy a szavaknak nincs már igazi jelentősége?

Kezdetben politikai előadásokat is tartottak a börtönben. Mindig más-más párt tartotta az öt közül. A csövesek válogatás nélkül mehettek rá. Mentek is, szórakozásnak, találkának, fecsegésnek jó volt. A politikaiakat nagyon megrostálták, mert ezek okvetetlenkedhettek. Zárkánkból egy se került közéjük. Egyik ilyen előadáson azt fejtegette a kommunista előadó, hogy milyen lesz az élet, ha már az igazi kommunizmus megvalósult. Tejjel-mézzel folyó ország. Minden mindenkié lesz. A gyárból azt az autót viszi ki, amelyiket akarja, ruhásboltból, amelyik ruha neki tetszik, hentestől, amennyi hús kell neki. Szóval, az emberek mindenben egyformák lesznek. Erre kiáltotta valaki: "Igaz, hogy mindenki csajkából eszik akkor?" Megindult a nagy vita. Voltak, akik állították, voltak, akik tagadták. S nem tudták véglegesen eldönteni, hogy lesz-e a kommunizmusban csajka.

Étkezés után a házimunkások összeszedték a csajkákat. Ők mosták el közösben — nem volt egyéni csajka —, megtöltötték étellel és a zárkákban mindenki fogott egyet. Most is szedték zárkáról-zárkára járva, mert már vacsora után járt az idő. A gyűlés-terem ajtajának kis ablakát kinyitották s az egyik cigány bekiáltotta: "Lesz csajka vagy nem lesz csajka?" Szavára bent nagy nevetés. Sokan visszakiabálták: "persze, hogy lesz csajka! Reggelit is akarunk! Kommunista hogyan lehetne csajka nélkül?" És csak nevettek. Természetesen az előadó nagyon dühös lett. Összekapkodta firkálmányait és dúlva-fúlva elvágtatott: "Vegyék tudomásul, a kommunizmusban nem lesz csajka!" A rabok vidulva kiáltották utána: "Hát a kommunizmusban még csajka sem lesz?"

Szegény cigány alig tudta megúszni a sötét-zárkát. Kihallgatáskor nem akarta neki elhinni a fegyházigazgató, hogy nem tréfált, hanem a szokott módon szedte össze a csajkákat. Kötelességét teljesítette. Építette a demokráciát! De az ilyen építésből nem kértek a vörösök. Gyorsan elhagyták a fejtágító, átnevelő előadásokat és a daltanulásokat, mert azokból is csak gúnyt űztek.

"SEMMI KÖZÖD NEKED AZZAL AZ IGAZZAL!"

Ilyen előadás után történt, hogy a kisgazdapárt emberei sorba látogatták a celláinkat, a rabokat. Elvégre keresztények voltak ők is, és tudták, milyen jutalmat ígért Jézus a börtönlátogatóknak. Hát, nem akartak ebből a jóból sem kimaradni, mint a választás sikeréből. Szerzetesruhámban mindjárt megakadt rajtam a szemük. Vezetőjük elémbe hajította szokványos kérdésüket:

— Miért van itt? Mi volt a bűne?

— Nem tudom! Nincs nekem semmi bűnöm!

— Marhaság — legyintett. Minden rab ezt mondja! Egy bűnös sincs közöttük!

— Uram — feleltem neki —, való igaz! Ha csak a bűnösök maradnának itt, nem sok rabot találna a zárkákban. A bűnösök kint maradtak!

Szó nélkül, dühösen elvonultak. Társaim gratuláltak: jól megmondottad nekik. Kint vannak a bűnösök s nem bent! Hóhérrá vált még az a párt is, melyre szavaztunk! De majd sorbajönnek ők is. Nekem meg Pilátus jutott eszembe és a felesége. Mikor ez az asszony álmaiból felriadva így kiáltott Pilátusnak: "Semmi dolgod se legyen azzal az igaz emberrel, ma álmomban sokat szenvedtem miatta."

LEKOPOGOTT KARÁCSONYI JÉZUS

Közben megjött a karácsony. Az első börtön-karácsony! Még most is rossz rágondolni, mert szomorú, nagyon szomorú volt. Bűzös, piszkos cellánk valósággal istálló, ökrök, szamarak barlangja. Csomagokba rejtett picurka fenyőágak, sovány kis karácsonyi lapocskák az igazi karácsonyt nem pótolhatták. Ha nincs karácsonyi oltár — kis karácsonyfájával, égő gyertyácskákkal —, ha nincs karácsonyi szentmise, sokaknak talán meghasad a szíve. Mikor papunk ajkán felhangzott a betlehemi angyalok éneke: "Dicsőség mennyben az Istennek", egyszerre elfeledtük, hogy rabok vagyunk. Úrfelmutatáskor az öregünk sem sóhajtott, hanem: "én Uram, én Istenem"-et kiáltott... De a szenteste szomorú volt.

Lehetett-e más? Elszakadva a családtól, csak lélekben látni a családi csillogó karácsonyfát, csak lélekben, kísértő szellemként állni a karácsonyfa mellett! Felmérhető ez emberi mércével? Nincs egy gombostűnyi ajándék! Nincs egyetlen külön falatka a szent estén. Karácsony napján valamelyik vallás hívei jó zsemlyenagyságú tésztát

küldtek be minden rabnak. Megkaptuk. Egből szállott szent kenyér lett! De a későbbi években már ez sem jött. Nincs egyetlen kis gyertyácska, egyetlen csillagszóró, egyetlen csillogó gyermekszem! Mintha nem léteznének. Mintha egy nagy jégvilágban eltűntek volna. Ég és föld elfeledettjei! Ez még az első betlehemi karácsonynál is szomorúbb volt. Legalább csak egy, egyetlen csillagszórót gyújthatnánk meg! Elnehezedett szívvel kezdtünk enekelni:

"Dicsőség mennyben az Istennek . . ."

Ó, milyen melegen, milyen könnyesen, milyen túlvilágian hangzott az el-elcsukló, meggyötört rabok szívéből . . . De a második vershez már nem juthattunk — "Békesség földön az embernek!" —, mert az őr ránk zörgetett:

— Hagyják abba, emberek! Nem szabad hangosan énekelni. Aludjanak csendben!

Hagyják abba? Nem szabad énekelni? Ezek a mondatok eszembe juttattak egy karácsonyi elbeszélést. Társaim kérték, hogy mondjam el, hátha megvigasztalódnak.

Volt egy özvegy, szegény cipész, kilenc gyerekkel. A legkisebb még karonülő, a legnagyobb már próbálgatta az apja kalapácsát. Mikor karácsony estéjén elvitt egy kis topánkát rendelőjének, csak annyi pénzt kapott, hogy kenyeret vehetett rajta. Sok szájnak ebből is sok kell. Karácsonyi ajándékra nem jutott semmi. Azért, mikor hazaért, azt mondotta kicsinyeinek, hogy karácsonyi ajándékként megtanítja őket egy szép karácsonyi énekre. "Ezt énekeljük egész este!" Úgy is tett.

De alig kezdte el fújni a kis banda a szép karácsonyi éneket, lejött hozzájuk az emeleten lakó bankár, aki kérte a vargát, adjon neki egyet gyerekei közül, nagy úrrá teszi. Azonban a varga nem tudott választani — neki mind kedves volt —, a gyerekek közül meg egyik sem akart menni. A bankár nagy csomó pénzt adott a mesternek, kérve, akkor legalább ne énekeljenek! A varga megígérte. Biztatta a gyerekeket, hogy holnap mindegyiküknek minden jót vásárol, csak most hallgassanak. Azok azonban hamar elunták magukat, zümmögni, majd énekelni kezdték az imént tanult éneket. A bankár rájuk rontott: "Hát nem megmondottam, hogy ne énekeljenek?" A cipész visszaadta a sok pénzt, s mikor elment a bankár, tele tüdővel rázendítették:

Nagykarácsony éjszakáján, Jézus születése napján,
Most örvendjünk, most vigadjunk.
Megszületett kis Jézusunk.

Ekkor már könny csillogott néhányuk szemében. Azt mondták, hát akkor mi is énekeljük, csak csendben, a második versszakot.

"Békesség földön az embernek.
Békesség földön az embernek . . ."

De máris kopognak az ajtónkon s kiáltja az őr:

— Hát nem megmondtam, hogy nem szabad énekelni? Sötétzárkát akarnak karácsonyra?

Megnémultunk. Összeroskadtunk. Fagyasztóan ereszkedett le ránk a karácsonyest. Mégis betlehemi melegség járta át lelkünket. Tudtuk, Jézust le lehet kopogni, mert cellánkban van, közöttünk, rab velünk, de nem lehet kikopogni, mert úgy bezártuk a szívünkbe.

Éjfélkor hallottuk, hogyan zúgnak a karácsonyi harangok. Zárkánk, tilalmaink és bilincseink ellenére is lélekben otthon voltunk azokkal, akik körülvették a fényárban úszó karácsonyi oltárt. Velük együtt énekeltük:

"Krisztus Jézus született, örvendezzünk!"

BILINCSTELEN ÚJÉVET!

Lehangolóan köszöntött ránk az újév! Egymásnak boldog, szabad, bilincstelen újévet kívántunk . . . De nagyon halkan, mert reménycsillagaink egyre jobban lefelé hajoltak. A vészjelző üstökösök pedig egyre jobban csillogtak. Itt volt mindjárt az első: csomagban citrom nem jöhet — luxuscikk! Dohányból is kevesebbet kaphatunk! Hamarosan beütött a dohány-szárazság. Véletlenül rendházunknak sok paklis dohánya volt, kaptuk a háború zivataraiban. Én nem dohányoztam, mégis most kértem be, a dohányéhséget akartam enyhíteni. Aztán nagy szorgalommal vadásztam a csikkekre. Megtisztítottam azokat, kevertem dohányommal és márkázott csikk-ként ajándékoztam a "fuldoklóknak". Istenem, milyen hálásak voltak egy jó szippantásért, hát még egy töltetnyiért!

Hamarosan újabb eret vágtak rajtunk. Erősödik a rendszer? Bátrabban vadulnak? Kevesebbszer szabad már írni! A látogatás módját nehezítik és kellemetlenné teszik. A rabok hangulata is forrósodik.

Egyik emeletet a másiktól háló választja el. A rabok ilyen hálóba taszították a legkomiszabb őrt. Állították, hogy kicsit "gyagya" lett. De senki sem sajnálta.

Zárkánkban voltak, akiknek nagyon rossz volt a ruhájuk. Vasárnap is ebben szégyenkeztek. Az Amerikában élő P. Medveczky Medárdtól kértem számukra. Mikor megkapták, nem akartak hinni a szemüknek. Ilyen szép ruhájuk még sohasem volt. Cirógatták s vasárnap egyik abban ministrált . . . Valamelyikünk szabadult, felmentették. De nem volt pénze hazautazni. Letétemből adtam neki. A fogház parancsnoka nem hitte el, külön lehívatott. Dehát, hogyan is hihette volna el, hogy a nép ellensége segít a szegényen?

Közben az újra meg-meghirdetett tárgyalásokra mentem. Hol bilincsben, hol anélkül, mint már ezt elmondottam. Minden ilyen nap megkülönböztetetten izgalmas volt. Rabtársaim velem izgultak. Sőt, egyik őr is. És velem imádkoztak.

Ekkoriban találkoztam egyik hívőnkkel a folyosón. Majd meghasadt a szívem, amikor megláttam sovány, elnyűtt alakját. Legalább hat kis gyereke van. Tanyás. Irtózatos, mennyit dolgozott az egész család. Új tanyára költöztek. Földbeásott "házban" laktak. Ez lenne majd később az istálló . . . Ülte a büntetését, mert dohánytermésből elvett valamicskét. Nem azért, mert a földekre is ráírták: "Tiéd a föld. Magadnak dolgozol!", hanem mert szegénységében a bolti dohányra nem jutott. A Bibliában meg azt olvasta: "A nyomtató ökörnek ne kösd be a száját!" És most keservesen kellett tapasztalnia, hogy sem égi, sem földi írás nem mentette meg a börtöntől.

Forrt bennem a harag. Milyen aljas, szívtelen, mindent s mindenkit egy kaptafára húzó tud lenni a törvény. Az "átkozott" Horthyék ONCSA házat, földet, tanyát adtak az ilyen nagy családosoknak, meg állatokat. Segíteni akartak az "urak" a szegényeken. Most pedig, mikor a szegények, azaz a proletárok uralkodnak, amikor "minden a népé és mindent a népért" a jelszó, egy pofa bagóért börtönbe csukják a hat kis éhező gyermek apját. Irtózatosan szégyellte magát előttem. És az egész világ előtt. Nem bírtam megvigasztalni. "Hogyan állok majd börtönviselten gyermekeim elé?" — zokogta . . . Nyomozóimra, kihallgatómra gondoltam, milyen jó lenne arcukba vágni ezt az esetet is:

— Nézzétek, így segíti a ti demokráciátok a szegényt! Így hordozza őket tenyerében! Még lakást is ad neki télre a börtönben!

MAGYARORSZÁG PÁTRÓNÁJA

Május! Rabtársaim biztattak: tartsunk májusi litániát. Pár szót mondottam nekik. Említettem az éjszakai felkiáltásokat, az édesanyák hívását. Őt hívjuk segítségül elsőnek bölcsőnkben és utolsónak halálos ágyunkon. Nemhiába van ez a magyar mondás: "aki anyját látja, anyját hívja, hamarosan meghal." Ő az az őrzőangyal, aki létünk első pillanatától kísér, fel, Isten ítélő székéig. Börtön-életemben már voltam sok tragédia tanúja, mikor a rajongásig szeretett szerelmes megtagadta vádlott, raboskodó jegyesét; amikor a szerető feleség nem tudta elviselni férje szégyenét vagy kivárni szabadulását; amikor a barát ellenséggé lett; akinek megmentettük az életét, hóhérunkká vált. De eddig még sohasem hallottam, hogy egy édesanya megtagadta volna a fiát! Még akkor sem, ha a világ legnagyobb bűnöseként vádolták vagy ítélték el . . . Isten teremtette őket ilyennek. Ilyen a mi Égi Édesanyánk is, Mária. Ezért szereti Őt mindenki: egyének és egész országok, mert Anyánk, Égi Édesanyánk!

Halkra fogottan, csendben litániáztunk. Ragyogott a szemük, minden Mária-megszólításnál forróbb lett a szívük. Majd a legöregebb emberünk kinyitotta imakönyvét, s a legszebb Mária-imák egyikét olvasta el. Könnyben úszott minden szava: "Most segíts meg, Mária, ó, irgalmas Szűzanya! Keservét a búnak-bajnak, eloszlatni van hatalmad. Hol már ember nem segíthet, a Te erőd nem törik meg. Hol a

szükség kinja nagy, mutasd meg, hogy anya vagy. Most segíts meg Mária, ó, irgalmas Szűzanya." Ima után énekelni kezdtünk:

Magyarország Pátrónája, zárd szívedbe népedet.
Visszasírja dicső múltját, vidd jóra, ki tévelyeg.
Édesanyja vagy e honnak, ki megbocsájt, mert szeret.
Ó, Szűz Anyánk, esdve kérünk, őrködjél e hon felett!

Éppen hogy befejeztük, kinyílott a kis ajtóablak s benézett az őr. De mivel már csendben és mozgolódóban voltunk, nem szólt semmit. Azonban másnap már nem tartottunk litániát, mert az őr kihirdette:

— Tilos a zárkákban közösen ájtatoskodni!

Ájtatoskodtunk hát magányosan. Ha Jézust nem lehet kikopogni a szívünkből, akkor Máriát sem. Ahol Jézus van, ott van mindig Mária is. És ahol Mária van, ott van mindig Jézus is!

Míg szenvedő rab lesz a börtönben, Mária is ott lesz!

HIPIS

Ez a szó a börtönélet egyik legrémítőbb szava. Tragikus következményei lehetnek. "Zárkamotozás!" Először még nem tudtam ezt, csak később, keserves tapasztalatokból. Most, mikor először történt, a kukucskálónk éppen csak egy picit nyílt ki, s valaki besuttogta: "hipis"! Mintha villám csapott volna zárkánkba vagy tűz ütött volna ki, mindenki felugrott. Kapkodtak zsebbe, ágy alá, fiókokba. Dugtak ide, dugtak oda. Mondták nekem is: dugjam el gyorsan, ha tilos van nálam. Mi a tilos? Például: ceruzadarabka, cérna, olló, le nem pecsételt levél, könyv, bélyeg, pénz, papír stb., stb.

Csörömpölve nyílt ki az ajtónk s bedőltek az őrök: hipis! Mindnyájunknak a folyosóra kellett kimennünk. Azonban először az ajtónknál alaposan megmotoztak. Majd az őrök nekiestek a szobánknak s minden elképzelhető helyet átkutattak, kezdve az ágy aljától, ágyzsákoktól, kübliktől, vedrektől, kályháktól — még annak csöveit is —, egészen az ajtó küszöbéig. Akkor nálunk nem találtak semmit. Még ma is titok előttem, zárkatársaim olyan pillanatok alatt hová dughatták el úgy holmijaikat, hogy a vizslaszemű őrök nem találhatták meg. Ha találtak volna tilosat, akkor kitudakolják, kié volt. Jegyzőkönyvezik vagy csak egyszerűen megjegyzik az illetőt. Másnap az illetőnek kihallgatásra kell mennie s bűne nagyságának megfelelően kapta a büntetést: levél-, séta-, csomag-, beszélő-elvonás, esetleg magánzárka vagy még súlyosabb. A hipis mindig nagy izgalmat jelentett ezért. Gyakran csinálták és így örök rettegésben élt az, akinek tilos holmija volt. És kinek nem lett volna, kezdve rajtam? Való igaz, ördögi találmány a "hipis", még akkor is, ha a rabok sokszor túljártak az eszükön.

Cellánkba új rab érkezett. Nagyszerű csendőr-típus. Az is volt: csendőr. Pedig az mostanában nagyon nagy bűn. Aki csendőr volt, lehetett maszületett bárányként ártatlan, mégis úgy néztek rá, hogy

ő a világ legbűnösebbje, az emberiség feketehimlője, kolerája. Kicsit megtört az emberünk, de magabiztos:

— Ismerem én a törvényeket. Sok évig tanultam és gyakoroltam. Nem lehet engem könnyen "átejteni". Őrmester voltam. Tudom: ártatlan vagyok.

Mi csak szomorúan mosolyogtunk rajta. Meg is neheztelt érte. Megállj csak, szegény ember. Kétfelé áll majd a füled, amikor meghallod, hogyan fogalmazzák meg ők a te ismert törvényeidet és hogyan alkalmazzák rád. Rá sem ismersz azokra. De ő csak mosolygott "naivságunkon"! Őt nem lehet megijeszteni! Pár napig maradt csak nálunk. Később hallottuk, hogy nemcsak "átejtették", de kötelet is helyeztek neki kilátásba.

"HA ELÍTÉLNEK, MEGSZÖKÖM!"

Egyik zárkatársunk miskolci volt, a kisgazdapárt egyik titkára. Asztalos és tagadhatatlanul intelligens. Sakkban nagyszerű. Egyesben és közösségben mindenkit megvert. Német szótárt hozattam be neki, mert ezt a nyelvet tanulgatta.

Amikor közeledett a záró tárgyalása, egyre jobban emlegette bizalmasainak:

— Megszököm, ha elítélnek! Nem bírom ki, hogy három-négy évig ne lássam közben született kislánykámat.

Büntetésként ennyi nézett ki neki, mert egyszer a kommunista titkárnak ezt mondotta: "Ha olyan jó Oroszországban, miért nem mégy oda? Szívesen kiviszem csomagodat az állomásra." Úgy okoskodott, hogy majd leugrik a vonatról és láncát egy másik vonattal elvágatja.

Miskolcra kellett tárgyalásra mennie. Indulás előtt visszaadta szótáramat. "Ugyan, hagyja, mondottam neki. Csak vigye. Magának adom a sikeres szökés vagy a felmentés örömére!" Mosolygott, meglehetősen magabiztosan, és a szótárt elvitte. Egy másik rabbal ment, akivel egy láncra kötözték. Két őr kísérte őket, s az egyik éppen a legrosszabbak közül való. Nem csak imával és jókívánságokkal engedtük útjára — akár szökés, akár szabadulás miatt soha többé ne lássuk itt —, hanem izgalommal vártuk a hírt felőle.

És mit ad Isten? Nem jött vissza! De nem ám! Nyugtalanok lettünk: felmentették vagy . . .? Kérdeztük a csöveseket, kérdeztük az őröket, de azok csak sunyítottak. Ez a sunyítás egyre gyanúsabb lett, különösen akkor, amikor zárkánkból elvitték minden "cuccát", holmiját. Aztán egyszer csak megtudtuk: megszökött! Meg! És nem is akárhogyan!

Őt elítélték, de társát felmentették. Így visszafelé jövet csak őt láncolták meg, mégpedig azzal a hosszú lánccal, mely kettőjüknek éppen eléggé kiadós volt. Éjjel visszafelé olyan kocsirészben jöttek, melyben más nem utazott. Előtte a rabtalan őr ült s nyugodtan szundikált. Az ő őre pedig, a gonosz, egyszer kiment a szükségletét

végezni. Ezt a pillanatot használta fel emberünk. Gyorsan kiosont és a kocsi másik oldalán leugrott a vonatról. Úgy láncostól. Nekünk azt mondotta, hisz ugrásában, mert ő már ugrott le vonatról, amikor az oroszok próbálták fogságba vinni. A vonat éppen kanyarban ment, s így valahogyan lassabban haladt. Az ugrás sikerült. Gyorsan a sínek melletti kukoricásba rejtőzködött. Aztán egyre messzebb távolodott — biztonság okából — a sínektől.

Mikor az őre visszajött, döbbenten látta, rabjának hűlt helye van. Nincs a helyén! Felrázta társát: "Hol a rabom?" Azonban az nem tudhatta, mert nem tartozott a zsidó főpapok őrségébe, akik akkor is látták Jézus testének ellopását, amikor aludtak. Így hát pár pillanatig csak hápogtak egymásnak. A szabad rab sem tudott semmit, mert az még mélyebben aludt, mint az őre. Hol keressék? Egyikük erre, másikuk arra futott a kocsiban. Tűvé tettek utána minden elképzelhető helyet. Még a buzgó kommunista utasok is segítettek nekik. De hiába. Eltűnt. Meghúzták hát a vészféket!

Mit értek vele? Sem a kocsiban — még a tetején is keresték —, sem a közeli környéken nem találták. Arra persze még álmukban sem mertek volna gondolni, hogy a robogó vonatból láncostul levetette volna magát. Keresték bolondulásig. De hiába! Elnyelte a föld. Hazáig újra és újra átkutatták a vonatot, figyeltek mindent és mindenkit, de a rab hazáig sem került elő.

A vétkes őrt, a gonoszt, azonnal letartóztatták — hanyagság és esetleg cinkosság címén — sőt, mindjárt zárkába is csukták, mindannyiunk nagy örömére. Mindezt azok az őrök mesélték el, akik haragudtak erre a gonosz társukra. Ők sem szerették.

Mindennap nyugtalankodtunk. Elfogják, mikor, hogyan, mit csinálnak majd vele? Jó pár hónap eltelt, mikor nyakig bilincsekbe verve visszahozták. Nem is bilincsekbe, hanem láncokba kovácsolták. Láncait lábára kovácsolják és arra nagy vasgolyót akasztanak. Így bilincseit sohasem tudja letenni. Vele vannak az ágyban, ha fekszik, vele és rajta, ha fürdik, vele, ha sétál, úgy kell a súlyt kézzel emelnie, hogy lépni tudjon. Csuklójánál a béklyók kimarhatják testét, s ezzel is növelik kínját. A büntetés leteltével levágja róla a kovács. Kegyetlen büntetés. Ilyet láttam Budapesten is. Persze, böjtre is fogták. Hivatalosan csak kétnaponként kapott enni. Azonban a csöveseknek nagyon imponált a tette, ellátták annyi étellel, amennyit akart. Sőt, mindenki igyekezett kis csomagja javából részesíteni. Magánzárkát kapott. Hetenként kétszer lejöhetett velünk sétálni és ekkor mesélte el a többit.

Pár óra múlva, amikor a vonatjának már híre-hamva sem volt, visszalopakodott a sínekhez. Gazos pályarészt keresett, hogy a nagy füvek takarják majd. Mikor látta, hogy egy tehervonat közeledik, a sínekhez kúszott, láncának közepét rátette a sínre és a mozdony simán elvágta. A többi már könnyen ment. Megszabadulva láncaitól, felkereste feleségét, kicsi gyermekét. Otthon sokáig bujdosott, rejtőzködött. Olyan sikerrel, hogy már veszített is éberségéből. Így történt aztán, hogy az utcán egyik rokona meglátta és máris Júdása

lett. Emberünk észrevette, hogy ráismert és már menekült is. Felesége vele. Az volt a szándéka, hogy Bajánál átmegy Jugoszláviába. Akkor még arra vezetett a szabadulás útja.

Baján azonban észrevette, hogy egy férfi állandóan követi. Akármennyire is kanyarogtak, az mindig a nyomukban volt. Nem volt nehéz kitalálnia, hogy már nyomában vannak. Bementek a barátok templomába. Imájuk búcsú volt egymástól, az élettől. Hogy esetleg ne mindkettőjüket fogják el, először az asszony ment ki. És csak nagy sokára ő. S ekkor letartóztatták, ahogy kilépett az utcára. Feleségét nem fogták el. Sokat szenvedett kisgyermeke látásáért. De újra megtenné és megteszi, ha ismét teheti. Szökött-e ismét? Kiszabadult? Vagy valamelyik börtönben pusztult el, sok ezer rabtársával együtt? Mai napig sem tudom.

"ÉLVEZD BÖRTÖNÖDET!"

Már jól bent járhattunk a nyárban, amikor egy kőműves férfi jött a cellánkba s ott dolgozgatott. Volt velünk egy kiskatona is. Nagyszerű legényke. Értett a kőműves mesterséghez és hitvalló is volt. A múlt évben hallatlan nagy tömegekkel tartották az országban a Mindszenty hercegprímásunktól indított Mária-napokat. Mikor Mindszenty kardinálisunk Máriagyűdre készült, a Pécs-környéki katonákkal azt gyakoroltatták kaszárnyáikban, hogyan kell nagy tömeget katonai alakulatban, az úgynevezett "ékkel", darabokra szabdalni és így a legkisebb kockázattal szétszórni. Ott katonáskodott a mi kis legényünk is. Valahogyan megtudta, hogy Mindszenty "fogadására" készülnek, mire egyik társának ezt mondotta:

— Én szeretem hitemet, Istenemet és Mindszentyért meg tudnék halni!

A katonaság lázítása vádjával került a börtönbe. Itt együtt dolgozott a kőművessel vagy egyedül, amikor az elment ebédelni. De az őr rászólt:

— Hagyja, maga már nem építhet börtönt, csak lakhatja! A civilnek meg mi mondogattuk: "Tiéd a börtön! Vigyázz, nehogy magadnak építsd!" De a civil csak nevetett. "Jó pénzért teszem!" És mit ad Isten? Emberünk egyszer csak bekerült a börtönbe: rabnak. Minden cellában gúnyolták: "Nem megmondtuk, tiéd a börtön, magadnak építed? De te nem hitted. Most élvezd a jó pénzért épített börtönödet!" Celláról-cellára kéredzkedett, hogy szabaduljon a rabok gúnyolódásától, míg végre olyan zárkába került, ahol nem tudtak börtönépítési tevékenykedéséről. Így végre megnyugodhatott abban, amit magának épített, sőt, élvezhette munkája gyümölcsét.

IRGALOM-CSOMAGOK

Ekkor kintről már csak havonként egyszer lehetett ötkilós csomagot kapni. A hetit eltörölték, mint az "átkozott" Horthy-rezsim

"féregnyúlványát". "A csomagokkal gyalázzák a demokráciánkat, mintha az nem gondoskodnék kellően rabjairól!" És hogy még jobban gondoskodjanak a rabokról, a hivatalos kosztot is meglehetősen lesilányították. Egyre kevesebb lett és ehetetlenebb. Eddig a betegek kintről kaphattak jobb, friss és diétás kosztot. Ezt is beszüntették! "Ezen a címen úgy tobzódnak itt egyesek, ahogyan kint sem tehetnék!" — jelentették ki. Ekkor kezdték aztán egyesek az éhségtől szenvedni.

Egy kispap is ült velünk. Egyházmegyei valutázás címén került be, persze, politikai színezettel. Senki sem gondolt rá. Sem heti, sem havi csomagot nem kapott soha. Pedig a legsoványabb volt közöttünk és örökké fájlalta a gyomrát. Megkértem a híveket, hozzanak be neki is; nagy irgalmasságot cselekednek.

Rendszeresen hoztak. Ami nekem nem tetszett a csomagomban, odaadtam neki vagy cseréltünk. Így nagyon jól járt. Ekkor azonban az "élet" a börtöntőzsdén nagyon magasan állt. Kapzsi emberek irigy szemet vetettek minden morzsára. Jelentették az őröknek, hogy nekem két csomag jár be. Csak látszat, hogy az egyik másnak jön.

Jöttek az őrök és kérdezték: "Hol van a csomagja?" Mutattam. Persze, nem öt, de két kiló sem volt. "És a többi?" "A kispapnál." Elővették az övét is: feltűnően többnek látszott, mint öt kiló.

Rabtársaim nemcsak megerősítették szavaimat, de még azt is megvallották, hogy csomagjaimból ők is szoktak kapni. Az őrök csodálkoztak, mert hiszen tudták: éheznek a rabok! Nem mondottak hát mást, csak hogy szedjem össze holmimat és átvittek másik zárkába. A fiúról ezután sem feledkeztek el a hívek. Még akkor is vitték neki az irgalom csomagját, amikor én nem voltam már Debrecenben. Sőt, egyik család még szabadulása után is támogatta.

VII. fejezet

Szétfröccsent agyvelő

"Tanácsot tartottak, hogyan foghatnák el és ölhetnék meg Jézust cselvetéssel."

(Mt. 26, 4)

IGAZSÁGTALANSÁG A JOG NEVÉBEN

Az új zárkám jóval nagyobb volt az előbbinél. Nem zsúfolt. Sőt; üres ágyak! Falai azonban ennek is piszkosak és szokványosan bűzlött a bádog-görények sora. A szoba közepén nagy, otromba asztal, székekkel. (Levélírásra tárolták itt ezeket.) És még egy kisebb asztal. A zárkának lehetett vagy 6-8 lakója.

Minél jobban kezdtem ismerni és "élvezni" a börtönéletet, annál többször felvetődött bennem a kérdés: "Mit tudtam én az előtt a börtönről s annak életéről, meg a törvényekről?" Be kellett vallanom: semmit! Legalábbis a börtönről semmi rémisztőt. Úgy hittem, hogy csak igazi bűnösök kerülhetnek bele. És ha a rab tisztességesen viselkedik, kedvtelésből nem kínozzák. Ha nem is arany az életük — hiszén büntetettek —, de nem is velencei ólomkamra.

Gyerekkoromban láttam házaknál dolgozó rabokat. Vidámak voltak s nem nagyon törték magukat a munkával. Láttam, hogy a kocsma előtt megálltak és az őr nemcsak magának, hanem a raboknak is hozott ki fröccsöt. Gimnazista koromban pedig olyanokat olvastam, hogy a raboknak bent szolgáik lehettek, sőt: feleségük, gyermekük velük élhetett.

Én magam is jártam bent a börtönben, éppen Debrecenben. Igaz, mozizni mentem a raboknak. Börtöngondozó nővérek hívtak meg. Arra emlékszem, hogy fura szag csiklandozta az orrom. De ezt az általános tisztaság feledtette velem. Emlékszem, hogy vidám, járó-

kelő rabok köszöntöttek, s nagy bodrokban fújták a dohányfüstöt. Az előadás alatt meg úgy kacagtak, mintha ők lettek volna a világ legboldogabbjai. Persze, azt nem tudom, hogy politikai rabot láttam-e és nem tudom, hogy ott voltak-e a kacagók között. Kíváncsi lennék, ha most nekünk ugyanazokat a tréfás darabokat vetitenék itt, úgy kacagnánk-e, mint ők, hiszen éhségtől korog a gyomrunk, bolháktól mart a testünk és a legkegyetlenebb kínzásokat szenvedjük.

Korunk börtöneiről sohasem hallottam vagy olvastam különösebb panaszt. Ilyennel először a börtönben találkoztam, amikor olvashattam Vass Zoltán: 16 év a börtönben c. könyvét. De ezeken a panaszokon mi már csak nevettünk és bosszankodtunk, mert ami nekik szenvedés volt és büntetés, nekünk öröm lett volna és jutalom. Kértük is az Ég Urát — olykor földi rabtartóinkat is —, hogy legalább ötven százalékban olyan "gyűlölt" életünk lehessen, mint Rákosiéknak volt a "rohadt" Horthy-rendszerben. De imádságunk sohasem talált meghallgattatásra sem égben, sem földön. Sőt, még a jelzett könyvet sem lett szabad olvasnunk, nehogy a régi rabok "elnyomott" életét kérhessük magunknak. Később hallottam magától a volt igazságügyminisztertől, hogy mikor egyszer meglátogatta az "agyonkínzott és böjtöltetett" Rákosit, tizenkét kiló csokoládét talált a szobájában. (Ez szoba volt és nem zárka, hiszen kalitkás madarai, meg kutyája is volt, rezsója és sok minden más.) Uramisten, tizenkét kiló csokoládé! Nekünk pedig most egy dekát sem szabad beadni, mert "luxuscikk". "Nem cukrászda a demokrácia börtöne!"

Ekkor már nem csokoládéból, hanem kenyérből sem adhattak be havonként többet egy kilónál. A régi világ törvénymaradékaként eddig havonként adtak egyszer vagy kétszer savanyúkáposztát nyersen és egy kanál túrót, vitamin- és fehérje-pótlóként. Ezt is leállították. Reggeli? Csak fognedvesítésre elég. Ebéd? Egyre fogy és romlik. A vacsora meg egyszerűen botrányos, már csak olyan jelképes valami! Két deci víz s benne esetleg pár babszem vagy krumplidarab. Zárkánkban láttam fiatalembert és magasabbrangú tisztet úgy sírni az éhségtől, mint egy gyerek. A sétát fele idejére csökkentették. És a megmaradt is egyre kínosabb, komiszabb lett s gyakorta elmaradt. A beszélő ritkább, nehezebb, megalázóbb, mert már nagy drótháló választja el a beszélőket. A szobakutatások szaporodnak, általa egyre többen lebuknak. Az ételt osztó csövesek, elsősorban a cigányok, ebédhusikáinkat megdézsmálják, úgyszintén a havi kilós csomagjainkat stb. És melléje az az érzése az embernek, hogy a présnek nem a végén, hanem csak az elején vagyunk.

És mit tudtam a törvényekről? Semmit. Mint a legtöbb ember. Abszolút semmit. Csak Isten törvényeiről tanultunk az iskolában. A magyar állam törvényeit még gimnáziumban sem. Ezt a hiányt tartom minden állam leggyalázatosabb bűnének. De leginkább a demokráciáénak. Minden államban törvény, a demokrácia meg külön is hangsúlyozza: "A törvény nem tudása nem mentesít a büntetéstől!" Képes minden ember a törvények ezreit bevenni? Ha tanulná is! És elég lenne, ha tudná a törvényeket? Csendőrünk tudta, mégis kötelet ka-

pott. Hol s mikor tanulhatnánk meg a törvények raffinált magyarázási módját? Különösen a kommunistákét? Honnét sejthette az ember, hogy majd megbüntethetnek olyan törvény jogán, mely még nem volt, amikor a bűnt ellene elkövettem, vagy nem abban az államban?

Hátha még arra gondolok, hogy az igazságszolgáltatás csak a külsőt nézi. Hogy mi van a lélekben, hogy az ember igazán mit akart és mit nem akart elkövetni, azzal nem törődik! Így lehet a legmagasabb jogszolgáltatás a legnagyobb igazságtalanság. Ezt már a római jogban is megtaláljuk: Summum ius summa iniuria. Nos, ha erre gondolok, azt kell hinnem, minden igazságszolgáltatás nem is lehet más, csak hamis, téves és igazságtalan. Igazságos ítéletet csak Isten hozhat, ő egyedül a szív és vesék ismerője! Éppen ezért a világ legnagyobb bűnöseinek, törvényszegőinek a bírákat tartom. Ők az igazság nevében követik el a legnagyobb igazságtalanságokat! Kik ölték meg a világ legnagyobb és legártatlanabb embereit, ha nem a bírák? Kezdve Szokrátésztől, Jézuson keresztül . . . Minden állam, minden rendszer, minden hatalom megtalálta azokat a bírákat, akik elintézték — az "igazság és törvény" nevében — azokat, akik nem voltak kívánatosak részükre. Természetesen aljasságban és bűnösségben következnek azok a rendőrök és fogházőrök, akik tudják, hogy gonoszul cselekesznek, mégis teszik. Ártatlanok kiszolgáltatóivá és kínzóivá válnak.

A szigorításokkal együtt jelentek meg új őrök és a nevelőtiszt. Milyen ártatlanul hangzik ennek a hóhérnak az elnevezése. A nevelőtiszt már a rezsim külön képzett embere, akinek feladata, hogy bevezesse az egyre gyilkosabb újításokat. Olyan pártkomiszszár-féle is. Még az őrök is félnek tőle. Nekünk meg rémületet keltő alak. Ekkor kezdődtek az "idillikus" vasárnapi szórakozásaik. Hány cellatársamat zártak be évekre — ha ugyan nem kötelet kapott —, mert néhány henye, tunya, szabotáló munkaszolgálatosnak egy pofont adott. Ugyanakkor ők büntetlenül pelyvává csépelhetik az embert. És még csak nem is bűnt követnek el, hanem csak "szórakoznak" és a rabokat is szórakoztatják, hogy ne unatkozzanak.

SÁTÁN AZ EMBER?

Vasárnap délután — amikor mintha valamivel békésebb csend borulna az egész fegyházra — őrök sompolyognak be a cellákba. "Vigyázz!" Komoly létszámjelentés: "Alázatos tisztelettel jelentem . . ." A vezető tiszt kipécéz egyet a rabok sorából: "Mi volt a foglalkozása?" "Alázatos tisztelettel jelentem: katonatiszt." "Úgy? Akkor maga lovagolni is tud. Lássuk, igaz-e? Bizonnyal játszott gyerekkorában lovasdit kis társaival. Nos, most ez az ember lesz a lova. Térdeljen csak le! Tiszt úr, üljön rá. Itt a lovaglópálcája." Odaadják neki a söprünket. "Induljanak! Gyű, te lovacska!" És a "lovat" indítónak farbarúgja. A "ló" nyög. Esetlenül körbejárják

szobánkat. "Nem így lovagolt maga valamikor, tiszt úr! Legalább galoppban. Hajrá! Biztassa a lovát, sarkantyúzza, és a pálca minek a kezében?" A tiszt sarkával veri "lova" oldalát, söprűvel a farát. Az őrök nevetnek. A cella meg egyre szomorodik. A szereplőket meg kezdi kiverni a verejték.

Aztán beirányítják őket az asztal alá. Nehezen megy "lovastul". Verni kell a "lovat". Az őrök segítenek a csizmájukkal. Mikor aztán a "ló" összeesik, a tiszt pedig legurul róla, az őrök a hasukat fogják. A rabok sírni szeretnének. A szereplőknek pedig irgalomért esdekel a szemük.

"Elfeledte már a lovaglást, tiszt úr. Tréningezzenek, hogy legközelebb majd jobban menjen!" S vidáman kimasíroznak a zárkából. A tisztből napokig nem lehet egy szót sem kivenni. Megalázták lelke legmélyéig. Meggyilkolták . . .

Másik zárkában? "Mi volt a foglalkozása?" "Tisztviselő!" "Miért került ide?" "Lázításért!" "Lázításért? Tehát nem volt a fizetésével megelégedve? Aljas! Bezzeg nem lázadtál a rohadt Horthy-rezsim alatt. Ezért a lázító magatartásért húzz le a bitangnak egy pofont" — mondja a mellette álló rabnak. S az lehúz neki valami szelíd suhintást. "Te, gazember — ordít rá az őr —, neked ez pofon? Mutasd meg neki, hogyan kell igazi pofont adni!" — mondja annak, aki imént kapta a hibásat. Ámbár ez már javított kiadást húz le, mégsem találják kielégítőnek és így pofoztatják egymást. Ha akadna olyan, aki nem menne bele ilyen játékba, akkor az őrök mutatják meg, hogyan is csattannak az igazi pofonok.

Akik nem voltak kommunista börtönben, elhisznek ilyesmit? Én sokat láttam, hallottam és még szinte ma sem akarom elhinni, hogy ilyen aljas lehet az ember.

A harmadik zárkában?

Erősen süt a nap és nyugati oldalúak a cellák. Izzadnak már akkor a rabok, amikor bemennek hozzájuk az őrök.

"Bizonnyal láttak már cséplést — kezdi egyikük a mókát —, hiszen agrárállam vagyunk. Meg látom, hogy itt földmívesek, kulákok is vannak. Ugye, a cséplésnél van motor, mely hajtja a cséplőgépet? Így búg: brrrrr! Van, aki eteti a cséplőt s mikor beereszti a kévét, a gép így sivít: síííííí. Van szalma- és pelyvahányó, melyek ratatatatáznak. Van, aki hordja a kévét, aki a szalmát, aki a pelyvát. Van, aki kazalra rakja stb. Nos, szeretném látni, tényleg láttak-e cséplést, tudják-e utánozni?" Kiosztja a szerepeket. Előszedeti a szalmazsákokat. Mindenkit pontosan a helyére állít. Majd az őrök félreállnak s ekkor hangzik: "Indul a cséplés!"

Mindenki igyekszik tökéletesen alakítani a szerepét. Zúg-búg, zakatol, berreg a gép, sivít az etető — persze az etető ereszti a késre a szalmazsákok szalmáját. Ratatázik a szalma- és pelyvaszóró és anyagjukat szórják kegyetlenül. Hordják, viszik, rakják . . . Az őrök puffadt képpel nevetnek. Biztatják a lankadókat. A zárkában egyre melegebb lesz. A por fullasztó. Az őrök kijavítják a hibás mozdulatokat. Mikor kiürülnek a zsákok, a cséplést befejezettnek nyilvá-

nítják a bizottság tagjai. És hahotázva elvonulnak. De az ajtóból még visszakiáltják: "Egy óra múlva tökéletes rend legyen! Mert egyébként újra csépelünk!"

És ez? Vasárnap délután! Hát Sátán az ember?

"CSIZMADIA ÜGYÉSZ"

Ragadós az emberi gyöngeség és fertőző, mint a kolera. A lágyszívű átváltozhat kegyetlenné. Aki még imént mások szenvedésén könnyeket ontott, már a gyönyörűségtől hahotázhat, ha ilyet lát. El nem vágta volna egy csirkének a nyakát, most meg kitiprott emberbeleken sétál. Ritkán lesz itt szentté az ember. Vagy ha az volt, itt gonosszá válhat.

Van a börtönben egy szokás — szerintem sok esetben gonosz — (eltűrt vagy támogatott?), az úgynevezett "Csizmadia ügyész kihallgatása". Általában a rabok szórakozásnak könyvelik el. De teszik azért is, hogy be nem vallott dolgokat tudjanak meg a zárka új lakójától. Természetesen ezt csak új rabbal lehet megcsinálni, mert a régiek már tudnak erről a komiszkodásról. Velem a másik zárkában sem próbálkoztak. Pappal nem teszik? Miben áll ez? Eszköze egy közönséges csizma. Ha pokróc alatt csizmába beszélünk, úgy hallatszik, mintha valaki a folyosóról a kis ablakon át beszélne be a zárkába.

Napközben a kiszemelt áldozattól tapintatosan igyekeznek valamit megtudni "ügyéből", legalább annyit, hogy a beszélgetés elindításához kellő s megfelelő alap legyen. Majd pedzeni kezdik neki — "jóakaratúan" —: legyen készen, mert esetleg éjjel eljön egy Csizmadia nevű ügyész és kihallgatja. Ez neki a szokása. A zárkába nem jöhet be még ő sem, azért csak a kis ablakon keresztül lehet vele beszélni. Komisz ügyész. Azonban, ha az ember palléroz neki, lehet vele tárgyalni. Sőt, olykor nagyon szerencsésen végződhet a kihallgatás. Csak tegyen úgy, ahogyan mondja, s ha lehet, legyen őszinte. Aztán szólnak az őrnek: este ügyészelés lesz. Az őrök szeretik ezt az éjszakai szórakozást. Hosszú az éj, unatkoznak. Aztán egyet-mást meg is tudhatnak, amit esetleg be is súghatnak.

Mikor az új rab elaludt, az őr kinyitja a kis ablakot. Ő maga az ablaktól kicsit távolabb áll. A folyosó és a cella félhomályban van. Így csak azt látni belülről, pláne az ágyból, hogy tényleg áll valaki az ablaknál. S ekkor kezdődik az "ügyészelés".

Hozzánk eléggé gyanús fiatalember érkezett. Azért találtuk gyanúsnak, mert ügyéről semmit sem akart mondani és este nem akart levetkőzni. Mikor ezt mégis kényszerre megtette, kisült, hogy női alsó van rajta. Arról, hogy ez miért és hogyan került rá, nem volt hajlandó nyilatkozni. Már jóízűen aludt, amikor az ablakból megszólalt az ügyész:

— Szobaparancsnok, halló, szobaparancsnok! Van itt új ember?

A nagy hangra természetesen az új emberünk is felébredt, meglehetősen bódultan. Mi ez? Új embert keresnek? Jól tudja, hogy

ebben a cellában csak ő az új. A szobaparancsnok úgy tesz, mintha most riadt volna fel. Olyan félöntudattal hebegve, remegve dadogja: "Igenis, van!"

— Itt Csizmadia ügyész beszél! Szobaparancsnok, hogyan hívják az illetőt?

— Csizmadia ügyész úrnak alázatosan jelentem, X. Y. a neve.

— Ez az, ezt keresem. Alszik? Legyen szíves, költse fel!

A szobaparancsnok hozzáugrik, hogy felrázza. De a rabunk már magától kiáltja:

— Nem alszom! Ébren vagyok. Parancsoljon, ügyész úr! Odamenjek?

— Nem, nem. Maradjon csak az ágyában. Úgy tudom, hogy magán valami nagyon könnyű alsó van. Igaz? Még megfáznék. Itt Csizmadia ügyész beszél. Magát keresem. Az ügyét nekem osztották ki. Valamit sürgősen tisztáznunk kellene. Reggelig nem várhatok. Ez magának is hátrányára lehetne. Igaz?

— Parancsoljon, ügyész úr!

— Mondja csak, X. Y. elvtárs, hogyan lehet maga fényképész létére a demokrácia ellensége? És melléje nem is szóval, hanem tettel? Miért bántja a demokráciát?

— Nem bántom én a demokráciát, kérem. Nincs nekem vele semmi bajom. Csak pénzt akartam szerezni.

— És ez tilos a demokráciában? Nemde mindnyájunknak dolgoznunk kell, hogy élhessünk? Látja, én még éjjel is ezért gürcölök. Kérem, mondja el nagyon pontosan és őszintén, hogyan is volt az esete? Sok függ ettől. Reggelre szabadulhat is. Legalábbis én úgy látom: bagatell ügy az egész. Nem is értem, hogyan hozhatták be ezért. Valami félreértés lappang itt.

S ekkor emberünk elmondja, hogy pornográf képeket készített. Keresték, jól fizették. Jól ment az ügylet, míg a rendőrség meg nem fogta. És most a rendőrség azt állítja: azért csinálta a képeket, hogy a külföld előtt ezekkel bizonyítsa, milyen gyalázatos erkölcsűek a kommunisták és a rendszer . . . És így tovább. A cella mindent kihúz belőle, amit akar. A legtitkosabb dolgait is szinte önként vallja. Az ügyész ezzel búcsúzik tőle:

— Őszintének hallatszik a vallomása. Nem olyan tragikus a helyzet. Reggel esetleg találkozhatunk. Köszönöm közreműködését. Jó éjt.

Persze, Csizmadia ügyésszel sohasem találkozik. Csak később tudja meg, milyen durva tréfát űztek vele. Ebből olykor bonyodalom származhat. De a rabok hajlandók érte még büntetést is elszenvedni, nemcsak azért, mert ritka szórakozás más dolgaiban, szennyesében és gyöngeségeiben turkálni, hanem mert sokszor így derül ki, milyen aljas kommunista került a börtönünkbe vagy nem kommunista. Hányat jelentett már fel és hány van még a tarsolyában, kiket a szabadulás reményében szívesen kiad? Így jobban óvakodhatnak tőle és védekezhetnek ellene.

Mégis azt mondom, kegyetlen dolog ez, különösen, ha tisztességes emberről van szó. Lelkileg nagyon megkínozhatják az illetőt és újabb lelki megrázkódtatáson mehet keresztül. Azt is hangsúlyozom, hogy ilyen ügyészeléskor megismertünk pár nagyon derék, gerinces, törhetetlen embert, akiket sem ígéretekkel, sem fenyegetéssel nem lehetett rosszra, hamisra, árulásra rávenni. És még azt, hogy többnyire az egyszerűbb emberek találtattak értékesebbeknek. Királyi jellemek jártak egyszerű condrában! És senkiházik rejtőzködhettek királyi palástban!

"LŐJJÉTEK SZITVÁVÁ!"

Reggel óta, mint valami szörnyű lidércnyomás ül börtönünkön:

Délután kivégzés!

Mégpedig egy katonát lőnek agyon. Keretlegény volt, munkaszolgálatosok őre. Kivánják a halálát, lehet, pár pofon miatt.

Még izgalmasabbá tette a dolgot az, hogy akasztani kellene, de az országos hóhérnak *annyi* a dolga, hogy nem tudott eljönni egyért. Mégha tömegről lenne szó! Hát, lőni kell. De ki lője. Fogházőrök? Hevesen tiltakoznak: "Mi nem vagyunk hóhérok. Mi arra tettünk esküt, hogy őrizzük a rabot s nem arra, hogy megöljük!" Különösen az öregebbjei hallani sem akarnak róla. Pedig ebből a párt presztízskérdést csinál: akarja látni, ki az ő embere, ki nem!? Jutalmat ígérnek? Akkor sem! Nagy hát a vita. Nagy a nyomás! Gyűlés gyűlést követ. Végül a vadabbak, a fiatalabbak vállalják a hóhérszerepet. De hogy nekik is könnyebb legyen a dolog, úgy döntenek, hogy titkon töltik meg fegyverüket s egyikükébe vaktöltényt tesznek. Így mindegyikük hiheti: ő nem hóhéroskodott, az övében volt a vaktöltény.

Lezárják a zárkákat. Erős őrség cirkál mindenfelé. Ablakunk alatt jönnek-mennek, beszélnek, vitatkoznak. Készülnek. Van olyan rabtársunk, aki, ha csak egy pillanatra is, felmászik zárkánk magas ablakába. Lenéz és suttogja le nekünk: a kerítésen kívül tömeg van, ezek áldozatuk halálos puskalövésében akarnak gyönyörködni. A falakra létrákat támasztottak (nem különös, most erről az udvarról nem űzik el az embereket, mint elűzték azokat, akik a rabokat ablakon keresztül akarták látni?), ezeken felmásztak a börtön falára, az udvarba néznek, a vesztőhely készítését bámulják. Izgatottan beszélnek, nevetgélnek. Mind bosszúra éhes és szomjas. Gyümölcsöt csámcsognak. Csutkájukkal dobálják, mint köpésükkel, a kivégzés helyét...

Zárkánkban is leírhatatlan a hangulat. Többen ismerték a kivégzendőt. Ártatlannak mondták. Valahogyan, mintha mindenki jövő sorsát érezné ebben a borzalomban. Van, aki összeroskadva ül a sarokban. Van, aki pokrócot tesz a fejére. Van, aki imádkozik. Én is ezt teszem s majd a feloldozás szavait küldöm ablakunk alá, hátha papot nem kapott, hátha pap nem kíséri. Vannak, akik ébren figyelnek minden hangfoszlányra, minden mozdulatra. Mindent akarnak tudni. Maguk vagy a jövő számára?

Egyszer csak, mintha felhúzták volna a színpad függönyét, nagy lárma tört ki, mert hozták a kivégzendőt:

— Lőjétek szitává a gyilkost! Szaggassátok darabokra a gazembert! Ugye, te vérszopó, nem kerülhetted ki a sorsodat? Most mi parancsolunk és nem te! Parancsunk: lőjétek agyon! Lőjétek a kutyát . . .

Voltak, akik hisztériás kacagással kísérték mondásukat. Mire a halálraítélt:

— Mit nevettek? Túl korán lesz. Egyszer mindnyájan utánam jöttök.

Erre kirobbanó fütyülés, pfujozás, hurrogás, átkozódás, érthetetlen ordítozás, melynek meglehetősen egyenetlenül hangzó sortűz vetett véget . . .

Néma csend! Vége. Az éhes oroszlánok előtt már ott fetreng áldozatuk. Beteltek. Nincs tovább. Mit tehetnének még vele?

Ablakunk alatt gőzölög egy magyar kifreccsent agyveleje, és kiomló vére pirosra festi a fekete földet.

Másnap reggeli sétánkon láthattuk. Véres volt a hely, melyre állították, véres a fal, mely előtt állt. Tyúkok keresgélték és szedegették az elfröccsent részeket . . .

Kedves olvasóm, sétáltál már kifreccsent magyar agyvelő mellett vagy esetleg járkáltál rajta? Tudod, milyen illata van a kiontott magyar vérnek? Könnyen lehetséges, hiszen akkor — még ma is — magyar agyvelőt freccsentő fegyverek durranásától volt hangos szerencsétlen, nyomorékká silányított, szegény hazánk. Nos, ha igen, akkor el tudod képzelni, mit éreztünk, mit gondoltunk ezen a sétán . . . Mindenkinek gyászba öltözött a lelke s úgy jártunk, mintha a halottak estéjén "nemzetünk nagytemetőjének" nyitott sírjai mellett járnánk . . .

Festőféle lakott a zárkánkban. Hogy, hogy nem, engedélyt kapott a kis kápolnánk újrafestésére. Kinti áldozatos hívek adták hozzá a szükséges pénzt. Tanakodtunk, mi lenne az oltárkép — Jézus a getszemáni kertben — legmegfelelőbb felírása? Mi lenne más, mint ez:

"Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem ez a pohár!
Mégis, ne az én akaratom, hanem a tied legyen meg!
(Mt. 26, 39)

Ezt írta rá. Nem sokáig élt a felírás, mert hamarosan megszüntették a kápolnát. Azonban addig is e pár jézusi szóból — mondtak-e ennél valamikor fönségesebbet, isteniebbet és emberiebbet? — századok és századok itták az erősség isteni italát.

A BÖRTÖN POKLOSA

Akár hiszik, akár nem, élt velünk egy olyan rab, aki állítólag maga akart bekerülni a börtönbe. Őrült? Egyáltalán nem látszott annak. Sőt! Históriája sem mindennapi.

Egész testét valami semeregféle borította, de olyan undorítóan, hogy még felesége sem bírta ki. Próbálták orvosokkal meggyógyíttatni, de nem ment. Ekkor az asszony gyerekeivel elhagyta. Attól félhetett, hogy ők is megkapják. No, erre még jobban elbúsult az emberünk. Mit tegyen? Senkije, semmije. Ki fogadná be gyalázatával, poklosságával? Szemétdombra üljön, mint a bibliai Jób, s addig vakargassa varas testét, míg meggyógyul vagy meghal? De hol az a szemétdomb, ahová nyugodtan leülhetne, ahonnét nem zavarnák el? Hiszen a mi hazánkban minden szemétdombnak van gazdája, ha más nem, hát a párt! A párt szemétdombjára üljön? S ekkor, mintha villám világította volna meg az eget, egyszere meglátta a szemétdombját. Megvan! Hát van-e nagyobb szemétdomb, mint a börtön? A párt úgyis ide hányja minden poklosát! Bemegyek közéjük. Csakhogy hamar rájött, ámbár a börtönön rajta van a "tiéd", mint mindenen, mégsem sétálhat be az, akinek úgy tetszik. Pláne, csak úgy ukmukfukk. Azonban a barátai tanácsukkal segítettek rajta.

Leitta magát cudarul s odament a legközelebbi rendőrhöz:

— Hallod-e, pajtás, mi vagy te, rendőr? Még a fizimiskád sem az! Nem hajcsár voltál te előbb?

Sajnos, a rendőr nem hajcsár lehetett, mert látva, hogy részeggel van dolga, csak ennyit mondott neki:

"Eredj innét a fenébe, te részeg disznó, míg be nem kísérlek!" S mivel a részeg meg sem mozdult, hát ő maga ment el. Mit tehetett volna emberünk? Visszament a kocsmába, első kudarcára ráivott még egyet-kettőt, s kezdte a másik rendőrrel. De ez tüstént karonfogta és szépen hazavezette: "Fedüdj le, te szerencsétlen!"

Újra tanácskozott barátaival s azok most hatásosabb receptet adtak neki. Ennek megfelelően megint jól bepityókázott és mindjárt a kocsma előtti rendőrhöz billegett:

— Szervusz, elvtárs, rendőr elvtárs! Úgy begyeskedel itt, mint a kakasom a szemétdombon. Talán te vagy a Sztálin?

— Elvtárs, menj szépen haza. Részeg vagy. Aludj egyet s akkor gyere vissza beszélgetni.

— Hogy én részeg vagyok? Te büdös kommunista! Büdös a pártod is! Nem elég, hogy már az egész világnak parancsolgattok, nekem is parancsolni akarsz?

No, ez elég volt. A karját elkapta a rendőr és bevonszolta a rendőrségre. Hamarosan vádat emeltek ellene, hogy nyíltan szidalmazta a demokráciát és megtámadta a rendőrséget! Erre pár évet a nyakába sózott a tisztelt népbíróság. Részegünk nem fellebbezett, csak nevetett a markába. Bent a börtönben asztalosokkal és kosárfonókkal dolgozott együtt. Valahogyan egyszer előtte felejtették a faszeszt. Jót húzott belőle. Begyulladt az egész belseje. Alig tudták megmenteni. De ő csak mosolygott. A szesztől — vagy a börtöntől? — úgy megtisztult a bőre, mintha most született volna. Szabadulásakor csak egy izgatta: férjhez ment-e azóta a felesége?

Ő volt a börtönben az egyetlen politikai rab, akit nevetni s vidáman szaladgálni láttam a folyosókon!

Új szenzációs hír a sétán. Ismét halálraítélt van köztünk. Itt végzik ki. Nem politikai, hanem "csöves"! Megölte a feleségét!

Szép, idős öregember. Földmíves. Ízlésesen, tisztán öltözve. Sem nyugtalanság, sem izgalom nem látszott rajta. Nem bántotta, hogy egymás után mennek melléje az érdeklődők. Mindegyiknek elmondotta, hogy baltával valósággal gulyássá aprította öreg feleségét. "Sátán volt, boszorkány volt, vérszopó!" És a végén mindig hozzátette: "Ha százszor tehetném, százszor megtenném. Mert vele élni kegyetlenebb, mint kötelet vagy golyót kapni."

Sokáig beszédtéma lett a zárkában. Mindenki saját asszonyára gondolt — a leprásunk leginkább —: övéké is ilyen lesz valamikor, ilyen nemkívánatos lelki leprás?

MISE PALACSINTÁVAL

A várva várt havonkénti csomagosztás hihetetlen, milyen halálos lassúsággal tudott eljönni. Tökéletesen, mint a zsidóknak a Messiás. De ha aztán eljött, lett egyszerre igazi karácsony. Hát, eljött. Leszólítottak.

A nevelőtiszt megmutatta a felvágott csomagot. Szent ég: palacsinta van benne! Igazi palacsinta. Úgy látszik, valakinek mondhattam, hogy nagyon szeretnék palacsintát enni. Nos, most az egész csomag ezzel volt tele. Istenem, milyen kövérek! Milyen illatosak még távolról is! Nagy szemekkel kukucskál ki mindegyik végükön a mazsola. Valósággal már most folyt a nyálam, mint az éhes kutyáé, ha húst lát. Mi lesz, majd ha ehetem? Palacsinta! Étel-szimfóniák szimfóniája!

De jól hallok? Vagy zúg a fülem? Vagy elborult az eszem? Mit mond a nevelőtiszt? "Nem kaphatja meg! El kell koboznom! A szabályok szerint nem jöhet be ilyen finomság a börtönbe. Ez luxus! Elmehet!"

Ha Ádám és Éva nem fogta rimánkodásra a dolgot, amikor Isten az Édenkertből tüzes kardú kerubjával ki akarta őket zavarni, az az ő bajuk. De én nem Ádám vagyok és nem a Paradicsomban. Rimánkodásra fogtam hát, mint Ábrahám az Úrral:

— Legalább egy felet, hogy megmondhassam a küldőknek: milyen jó volt. Legalább egy falatot, hogy cellatársaimnak megmutathassam legalább a számmal, illatával, hogy milyen a palacsinta.

— Nem, nem! Ami luxus, az luxus. Még egy falatka is luxus belőle. Elmehet!

Unta, nem unta ábrahámoskodásomat a nevelőtiszt? Nem tudom. De még be sem fejeztem rimánkodásomat, kiment az osztócellából. Erre a másik őr ezt mondotta: "Egye meg itt azonnal. Hajrá. Neki. De siessen, mert a nevelőtiszt . . ."

Nem kellett kétszer mondani. Nekiugrottam. Csak úgy szálával eresztettem le, mint a delfinek a halat szokták. Igen ám, de ha még állatkertünk nagyhírű Jónás vízilova lettem volna is. Egy kiló pala-

csintát csak úgy lahajítani? És még? A többieknek egy falat sem? Talán lenne, aki sírna vagy egyszerűen szíve is meghasadna, ha megtudná, mit ettem és mennyit. Nekik meg egy falat se? Hiszen meg szoktuk osztani! Ötöt gyorsan beeresztettem ingem alá a keblembe. Nem higiénikus hely? Haj, haj, nekünk már az. Gyorsan jelentettem, hogy megettem s nagyon, de nagyon köszönöm!

— Mind? — kérdezték ijedten az őrök. És gyanakodva nézték az üres kezemet, meg a papirost. Én csak kidüllesztettem a hasamat — eléggé púpos volt az öt palacsintától — és büszkén kivágtam: "Itt vannak, szakaszvezető úr. Már sírjukban pihennek. Ez a nap pirosbetűs lesz életemben. Nagyon szépen köszönöm!" Nevettek s elindítottak a cellámba.

Mikor üres kézzel léptem be a zárkánkba, rabtársaim álla leesett: "Hát semmit sem kaptál?" "Dehogynem, gyerekek. Kaptam bizony, mégpedig palacsintát! És hoztam is nektek: kövéreket, mazsolásokat, illatosakat." S nagyot csettintettem a nyelvemmel.

Nem hitték. Hogyan is hihették volna: üres kézben palacsinta? Egyiknek-másiknak már káromkodásra állt a szája: "Ő befalja a vastag, illatos, mazsolás palacsintát, bennünket meg itt heccel. Inkább ne is említette volna."

A tamáskodóknak indítványoztam, hogy üljük körül a nagy asztalt. Mielőtt leültem volna, mélyen meghajoltam, mint mise elején a konfiteornál és meakulpázás helyett keblemből egymás után nagy tisztelettel kiemeltem az öt csodálatos palacsintát (Bár úgy megszaporíthattam volna, mint Jézus az öt kenyeret). Most ámultak csak a kétkedők, amikor szemükkel és orrukkal tapogathatták a mazsolás csodát, mint kezével a kétkedő Tamás Jézus sebeit. Már most nyalogatták a szájukat, míg én annyi darabra vágtam a palacsintát, ahányan voltunk. S mintha templomban áldoztatnék, nyújtottam belőle mindegyiknek egy-egy falatkát. Sokáig forgatták a szájukban: le-fel, jobbra-balra. Élvezni akarták minden rejtett zamatát. Legjobban szerették volna, ha örökre ott marad. De aztán mégis mind eltűnt. Ekkor így sóhajtott fel az egyik: "Ilyen szép misén én még sohasem voltam!" Én meg igazat adtam neki, mert mi más a szentmise, mint a Szeretetben való részesedés!?

A mise-gondolattal kapcsolatban szeretném megemlíteni már most, hogy a börtönben sok-sok imádkozó emberrel találkoztam. Egyik titokban, férfias szégyenlősséggel — "menj be a kamrádba, amikor imádkozol" —, a másik nyíltan, de mindegyik imádkozott. Még akkor is, amikor már nagyon tiltották, üldözték.

Az ima erő volt számukra, az ima remény, az ima élet!

Egyiknek-másiknak az arca egészen átszellemült ilyenkor. Ha előtte ideges volt, utána nyugodt lett. Ha előtte lázongott, utána Isten akaratában megnyugodott. Ha kétségbeesés gyötörte, utána reménykedett. Ha meg akart halni, utána élni szeretett volna. Talán éppen ezért akartak bennünket rabtartóink tőle megfosztani; tudták, enélkül könnyebben összetörhetnek.

Ugyanúgy nekünk, papoknak, nagy kincs volt a papi imakönyv, az úgynevezett breviárium. Ennek a könyvnek mérhetetlen értékét csak akkor tudtuk igazán értékelni, mikor már nem volt más könyvünk, csak ez. Dúsgazdagok voltunk általa és kincsesház birtokosai. Hiszen ebben a könyvben benne a Szentírás, szentatyák, szentek élete, dogmatika, morális, mind együtt. Imádkozhatsz belőle reggeltől estig vagy — ha teszik —: tanulhatsz belőle. Sem az eget, sem a kincsek gazdagságát véglegesen ki nem merítheted belőle soha. Úgy vagy vele, mint Szent Ágoston a tengerrel: kis kagylóval vizét ki nem merítheti. Minden oldala, minden szava, minden betűje nekem — határozottan érzi az ember —, *csak nekem íródott!*

HÓHÉRMUNKA

A nagy nyári hőséggel együtt újabb lelki hőség szakadt ránk. Ismét kivégzés, és most akasztás. Délelőtt láttuk a feketeruhás hóhért. Előkelően, elegánsan, mint aki nagyon jól keres, telik neki. A folyosókon járkált hátratett kézzel, le-föl, le-föl. Mintha mindannyiunkban áldozatát látná. Valósággal ketrece előtt sétáló háziasszony — még a nagy, villogó kést is ott láttuk a kezében —: "Melyik tyúkot is vágjam le? Melyik következik legközelebb?" (Hóhérnak lenni szörnyű mesterség lehet. Normálisak ezek testileg-lelkileg?) Ez a járkálása csak idegesség lehet. Élvezetből teszi, pénzért vagy parancsra? Csak hadd rémisztgesse a vágásra szánt barmokat! Egy halál kevés nekik!

A mostani eset már azért is súlyosabb volt számunkra, mint az előbbiek, mert a kivégzendő "bűntársa" zárkánkban lakott, ő is halálra ítélve. Mindketten keretlegények voltak. És az akasztás megint az ablakunk alatt. Így hát zárkánk valósággal siralomházzá alakult. Szótlan komorság kínozta mindegyikünket. Azt sem tudtuk, mit csináljunk. Beszéljünk vele, vigasztaljuk, bátorítsuk? Mit kell és mit lehet ilyen emberrel ilyenkor tenni, aki jövendő halálát már most átéli? Ilyen kínban magam sem voltam egész börtönéletem alatt. Ilyen esetekre nem készített fel a teológia. Így hát együtt agonizáltunk halálraítélt rabtársunkkal, mert ő valóban végigélte társa kivégzését. Az utolsó percben becsukatta az ablakokat. Nem bírta hallgatni a bosszút lihegők ordítozását, a csőcselék röhögését. Magábaroskadt s dőlt róla a verítéke. Majd reszketett: félelemtől vagy hideg rázta? (Róla még lesz szó később.)

Senki sem kaposzkodott fel az ablakba. Nem kíváncsiskodtunk. Hiszen ez olyan lett volna, mintha az ő kivégzését akarnánk látni. Egyszer csak nagy kiáltás lentről. Valami efféle:

"*Vesszen a vörös rémuralom!*"

Utolsó szavai egy magyarnak!

Az öregemberünk, aki a májusi litániánkon imádkozott, félhangosan az Üdvözlégyet imádkozta: ". . . érettünk, bűnösökért, most

és halálunk óráján." Az én szívemből is felszakadt egy sóhaj: "Uram, ha vétkezett volna is, fogadd kebledre, hiszen sokat szenvedett!" (A csövesek szerint a kivégzendőknél van még pap!)

Mikor lesz e vérontásnak vége?

Szerencse, hogy ekkor még nem tudtam: ez csak a kezdete!

Annyira terhes lett már itt az élet, hogy nagyon vártam a végítéletemet. Ugyanis csak ezután számíthattam elszállításra, és reméltem, máshol jobb lesz. Végre megtörtént. Megnyugodtam. Ítéletemet Szent Pál szavaival tettem az útitáskámba: "Nem dicsekedhetem másban, mint Jézus keresztjében!" Az újságok is bőven hozták. A csövesek belopták nekem. Mielőtt véglegesen eltűntem volna Debrecenből, még egyszer rúgdostak, gyaláztak. De csak a levegőt. Engem már nem érhettek el. Meghaltunk egymás számára.

Mint igazi, elítélt, hamisítatlan rab várhattam hát elszállításomat, hiszen a debreceni csak átmeneti, csak bemelegítő. Mégis jobbat vártunk. Maguk az őrök suttogták — lehet, nem is jószántukból —: "Jobb a pesti rabélet. Ott már mindenki elítélt, hát rendszeresebb az élet, nyugodtabb, nincsenek éjjeli elhurcolások, kihallgatások! Dolgozhatnak majd és gyorsan megy az idő. A koszt is jobb. Mindszenty hercegprímás is ott van. Őt már ÁVÓ-sok őrzik . . . A zárkák rendesebbek, nem olyan zsúfoltak. Nagyszerű az orvosi ellátás. Még kórház is van!"

Így csak örömmel fogadhattam, amikor jelentették:

"Szállítanak! Megyünk Budapestre!"

VIII. fejezet

"Isten Prófétája"

"Jeruzsálem, megölöd a prófétákat! Így rátok száll minden igaz vér!"

(Mt. 23)

ELŐ A TÁSKÁKAT!

Az utazáshoz készülni kellett. Mindenkinek volt valami cókmókja, hiszen önmagunkat ruháztuk. Különösen alsóruhákból kellett több, mert nem minden héten mostak. Aztán iratok, könyvek, kis ennivaló. Csomagoláshoz papírt, zsinórt szerezni nem könnyű dolog. "Vigyázat! Életveszélyes" felírás van rajta s nem az annyira ismert "tiéd". Érthető, a zsinórral meg lehet az őrt fojtani! Zsilettel a nyakát elvágni. Ezért: "zsinór, zsilett, olló . . . nem rab kezébe való!" Nekem az egyik őr táskát hozott ki rendházunkból. Nagy hálára kötelezett ezzel. Nem akárki csinálta volna ezt meg.

Fogházzal? Elszámolás, iratok, pénzek, letétek aláírásos elrendezése. A fogháznak minden rabról jelentést kellett írnia: milyen magatartást tanúsított, hogyan viselkedett? Kísérő őröket kellett válogatni. Pontos útitervet készíteni. Nem olyan egyszerű rabokat vonaton szállítani. Sok minden történhet az úton!

A szállításunkra kijelölt vezetőtiszt a legkedvesebb őr volt azok között, akiket rabságomban ismertem. Fiatal, intelligens, tapintatos. Kért, hogy a sok képes amerikai folyóiratot ne vigyem magammal. Nekem sem válik az majd javamra, meg neki sem. Hittem neki és ezeket hazaküldtem.

Búcsúzás rabtársainktól? Hm! A világnak talán egyetlen helye a börtön, hol nem mondják egymásnak: boldog viszontlátásra vala-

melyik börtönben. Nem! Boldog viszontlátást csak szabadon tudnak elképzelni. Ezt kívántuk tehát egymásnak. De legtöbbjével csak az örökkévalóságban valósul meg.

Tizenhárman lettünk szállításra kijelölve. Tizenkettő ügye könnyen ment, de nem a tizenharmadiké. Azért, mert szerencsétlen száma volt? Nem, csak "Isten Prófétáját" nem lehetett könnyen elintézni. Ugyanis így hívta magát. Igazi nevét sohasem tudtuk meg. De személye és ügye annyira különös — és a rabság annyi mindenére vet fényt, hogy vele külön kell foglalkoznunk.

ŐRÜLT VAGY SZIMULÁNS?

Egyik nap betuszkolták a zárkánkba: maréknyi motyóval, csapzottan, szegényesen, nagyon megviselve.

— Isten Prófétája vagyok! — mutatkozott be. Nekem ezt mondta: "Te csak Isten rabja vagy, én azonban a prófétája! Vagy nem olvastad Gárdonyi könyvét?"

— Olvastam, de abban nem szerepel Isten Prófétája!

— Hogyan szerepelhetne — méltatlankodott. Hiszen akkor még nem éltem.

Kisebb termetű, sovány, fiatal ember. Elég borostás az arca, de nincs nagy, fehér szakálla, mint ez Isten Prófétájához illett volna. Szeme zöld fényben égett. Mozdulatai nyugodtak.

Mikor a szobaparancsnok megmutatta neki a kübli t, kereken kijelentette:

— Én nem használom! Én nem disznó vagyok, hanem Isten Prófétája. Ilyen piszok érintésével nem szennyezhetem be magam!

Nos, nagyon kíváncsiak lettünk, Isten Prófétája hogyan intézi majd el ezeket a nagyon is emberi dolgokat, ha ugyan neki ilyenek vannak . . . Már lefekvésre készültünk — őt késő délután hozták —, amikor odament az ajtóhoz és először szelíden, majd egyre erősebben kopogni kezdett. "Mit akar, miért zörög?" — kérdi tőle a szobaparancsnok. "Már zárás után vagyunk és csak nagyon sürgős esetben szabad kizörögni." Prófétánk nagy fölénnyel válaszolt: "Az orrodat ne üsd a dolgaimba!" Mire a parancsnok: "Mint szobaparancsnoknak, tudnom kell. Igaziból csak én kopogtathatok ki." Prófétánk: "Hát nem látod, hogy én is kikopoghatok?" És már nem kopogott, hanem rugdosta az ajtót. Persze, szaladt erre az őr. Már messziről káromkodott: "Megbolondult valaki? Ki rugdossa az ajtót ilyen pimaszul?" Aztán szinte kiszakította dühében a kis ablakot: "Mit akarnak?" A próféta csigavérrel válaszolt:

— Nyisd ki az ajtót!

— Minek?

— A szükségletemet akarom elvégezni!

— Ott van a kübli!

— Én azt nem használhatom!

— Miért?

— Mert én Isten Prófétája vagyok. S annak nem szabad ilyen tisztátalan dolgokat érinteni!

Csak ekkor próbált az őr benézni: ki beszél neki? Aztán dühösen bevágta a kis ajtót és elment. Azaz, csak elment volna, ha a prófétánk teljes erejével nem döngette volna az ajtót. De döngette, hogy visszhangozott az egész börtön. Ilyen csinn-bummot még sohasem hallottunk. Az őrök nem szeretik, hogyha hangosabban zörögnek a rabok. Hallatszik az egész épületben. Meghallhatja a parancsnok, meg az igazgató is. S azt gondolhatja: alszik az őr, nincs a helyén vagy nem teljesíti kötelességét. Visszajött hát a miénk:

— Te, ne zörögj, mert ha bemegyek, nem felejted el soha!

— Nekem mondod ezt, Isten Prófétájának? Te pogány, te bérenc, te, te vörös polip! Ha kimegyek, laposra pofozlak!

— Szobaparancsnok, megőrült ez az alak? Intézzék el, mert nem tudom, hogy mit csinálok vele.

Bevágta a kis ablakot és elment. Prófétánk zörgött volna még tovább, de közös erővel sikerült az ajtótól elhúzni. Ijedten néztünk össze: Őrült? Éjjel még sorra fojtogat bennünket. Vagy szimuláns? Ezt föltétlen el kell dönteni!

Szimuláns. Ezt a fogalmat meglehetősen jól ismertük. Jelentése: tettetett őrült! Tehát támogatni, segíteni kell őrültségében! Azok szokták "megjátszani", akik nagy büntetést vagy halált vártak. Prófétánk büntetéséről nem tudtunk semmit. Nem nyilatkozott. Állítólag az lenne a törvény, hogy őrültet nem szabad kivégezni. Ezért a nagyítéletesek közül többen próbálták az őrültet játszani. Ámbár az a hír is járta: az igazi elmezavar sem mentett még meg eddig senkit a haláltól. Csak húzódott az idő. Megfigyelőbe vitték, majd mindegyiknél megállapították: szimuláns. Kétszeresen is kivégezendő, mert a hatóságokat be akarta csapni! Könnyű elképzelni, milyen borzasztó következetes őrültséget kell az ilyen szimulánsnak megjátszania. Olyat, ha nem volt eddig zavart elméjű, ebbe belezavarodhatott. Kérdi az ember: érdemes a pár hónapért ilyen szörnyű, önvállalta kínokon átmenni? Úgy látszik, igen. Élni akar az ember, amig élhet! Egyébként mindenki maga döntse el: Prófétánk és a többiek szimulánsok voltak vagy őrültek?

Előbbi cellánkban egy igazi szimuláns élt, halálraítélt tanító, akinek a már említett katonával kellett volna meghalnia. És hogy nem halt meg, talán szimulánsságának köszönhette. Cellánk egyik lakója kezdte biztatni: szimuláljon! Bizonygatta neki, ő tud esetet, mely eredménnyel járt vagy legalább hosszú halasztással. Ráállt a halálraítélt, ő meg tanítgatni kezdte. Természetesen mindnyájan tudomásul vettük ezt s úgy viselkedtünk vele, mint egy őrülttel. Halk lett és néma, s egész nap a legyeket gyűjtögette. Sorba fektette őket, etetgette, babusgatta, mert ezek az ő meghalt gyermekei. "Bomba ölte meg őket" — felelte, ha az őrök kérdezték. Még éjjel is felkelt, hogy gondjukat viselje. Különös viselkedését az őrök a kukucskán hamarosan észrevették. Jelentették. Ettől kezdve hivatalosan is őrültnek számított. Budapestről még orvosi bizottság is jött, melynek döntenie kellet: őrült vagy szimuláns? Zárkánkból engem is kihallgattak, persze, mindnyájan őrültségét próbáltuk alátámasztani. A

legyekkel való bánásmódját az orvosok úgy magyarázták, hogy azok igaziból nem gyermekei, hanem azokat babusgatja, akiket megölt.

Döntésüket nem tudtuk meg, de tanítónkat egyszer csak felszállították Budapestre, a megfigyelőbe. Ez egy külön cellát jelentett. Ajtaja, ablaka előtt örökké őr állt s figyelték, jegyezték, amit láttak a cellában. Heteken, hónapokon át, amiről a megfigyelt talán nem is tudott. S ha egy pillanatra is megfeledkezett őrültségéről, s józanul viselkedett, máris elveszett. Kész: szimuláns és nem őrült.

A budapesti Gyűjtőfogház úgynevezett Kisfogházában élt velünk egy halálraítélt. Már csak a fellebbezésére való döntést várta. Idősebb ember. Olyan normálisan élt velünk, hogy ha nem tudjuk esetét, el sem tudtuk volna képzelni, hogy halálraítélt s napjai meg vannak számolva. Mert nem igen volt eset, hogy halálraítélt kegyelmet vagy kisebb büntetést kapott volna. Mikor az elutasító döntést megtudtuk, senki sem szólt neki. Titkolni akartuk előle, amíg lehet. Azonban úgy látszik, másként viselkedtünk azzal, akiről már biztosan tudtuk: holnap meghalhat, minden pillanatban kihívhatják a cellából. Ezt a megváltozott magatartást észrevette. Addig nyaggatta a zárkát, míg valaki elárulta neki. Rimánkodott: "Mondjátok meg, ha tudtok valamit. Könnyebb élni a biztos tudatban, mint a bizonytalanságban. Katona voltam, sokszor szembenéztem a halállal."

Mikor azonban megtudta a kegyetlen valót: elsápadt, megszédült. Úgy kellett ágyára segítenünk. Mintha torkát vágták volna, többé egy hang nem jött ki a száján. Nem evett, nem ivott. Szeme egyre homályosabb lett. Gyönge reszketés rázta. Éjjel-nappal csak ült, mereven, mint egy kőszobor és megkövesedett tekintettel bámult, bámult maga elé, amíg el nem vitték kivégezni . . .

Őrült vagy szimuláns?

Valahányszor ránéztem — és most is, ha rágondolok — erre a magába roskadt és halálfélelemtől reszkető emberre, csakis az Olajfák hegyén vért verítékező Jézusra gondolhattam. Istenem, milyen borzalmas a halál! Pláne egészségesen, fiatalon, erőszaktól meghalni, amikor még élhetnénk! Olyan borzalmas, hogy még az Isten Fiát is földre sújtotta. Ha nincs valami titokzatos, elfogadható értelme, a legiszonyatosabb tény ezen a világon! G. Bernanos a halálfélelmet "Isten lányának" nevezte csodálatos meglátással és hittel, akit Jézus nagypéntek éjszakáján saját félelmével megváltott. Azóta ott ül minden halálos beteg ágya szélén — méginkább a mellett, akire kötél vár vagy puskacső elé áll —, esdekelve a halandóért. Való igaz: a halál elviselhetetlen, ha nem emelődik természetfeletti síkra! Krisztus haldoklása ad értelmet minden haldokló ágyának. Mert mindannyiunk halálfélelme, az ő nagypénteki félelmének vérverejtékezése . . .

Uram, "megváltott lányod" ott ül-e majd halálos ágyamon, imádkozva értem? És hogyan ismétlem meg majd haldoklásodat?

Ugyanezen a helyen a fönti eset után sétatársamnak mesélem az esetet. Ó, felelte, nekem nem egy ilyen esetem volt már. Mégis mindig borzalmas ilyent végigélni. Csak egyet mondok el. Szörnyű volt rajta látni a teljes lelki összeomlás egyre fokozódó jeleit. Először

elmélyültség látszott rajta. Majd szótlanná vált, később búskomorrá s egyszer csak egészen váratlanul kitört rajta az elmebaj. Az éjszaka közepén, amikor mélyen aludtunk, felordított, majd megfogott egy két méter hosszú nehéz falócát s nekivágta az ablaküvegnek, ami ezer darabba törve hullott le nagy csörömpöléssel az udvarra. Persze, lefogtuk, hogy további kárt ne tehessen, mert összevissza hadonászott. Jöttek az őrök, jött az orvos és kényszerzubbonyba húzva elvitték... És vele együtt a mi idegzetünket is. Ilyen eset gyilkosabb számunkra, mintha véresre vernének. Ilyenek nem húsunkat, de idegeinket marcangolják... Őrült volt ez vagy szimuláns?

Ez már Vácott történt: felejthetetlen vasárnap délután. Megfigyelő kamrában tartottak egy ilyen szimulánst. A nyomasztó, halálos vasárnap délutáni csendben egyszer csak felüvölt: 'Aaaaaamnesztia! Aaaaamnesztia!" Egyszerre mindnyájan figyelünk, mint a riasztott nyúl. "Aaaaaamnesztia! Azt mondták, hogy amnesztia lesz!" — üvöltötte, csak ugy reszketett bele az egész fogház. "Aaaaamnesztia! Aaaamnesztia! Hazudtak! Aaaamnesztia!" Szünetekkel megszakítva kezdte újra és újra. Hallottuk, hogyan verik az őrök ajtaját, hogy elhallgatassák. De nem lehetett. Pedig már nekünk is nagyon idegeinkre ment. Nagy sokára lett csak csend. Mondják, bementek hozzá az őrök, betömték száját és lekötözték. És még . . .? . . . Ez is szimuláns lett volna?

JEREMIÁSUNK ÉJJELI ZSOLTÁROZÁSA

Mivel már valamit sejthetünk szimuláns szavunk jelentéséből, nézzük tovább prófétánk történetét. Másnap reggel ő futott ki elsőnek sürgős dolgát elvégezni. Délután a sétáig szorongatta s akkor intézte el. Estefelé próbált zörögni, de zárkatársai nem engedték. Észrevettük, hogy éjszaka a lábával akarta a bádog-görény tetejét felemelni, de nem sikerült neki. Reggel nyitáskor megint kirohant. Ekkor a zárka elhatározta — minden tiltakozásom ellenére —, hogy este Csizmadia ügyész elé idézik.

"Itt van Isten Prófétája?" — dörögte be az ügyész. Prófétánk felugrott:

Igen, igen, itt vagyok!

A Próféta maradjon nyugodtan a helyén. Prófétához nem illik az ugrándozás. Nos, igaz próféta hitedre, mit vallasz be, miért vagy te itt?

Leszaggattam a vörös zászlókat, amikor orosz küldöttség jött a gyárunkba. Az út két oldalán mind leszaggattam.

— Ez csak a kisebbik rész, miért hallgatod el a többit, a nehezebbet? Ki vallja be az igazságot, ha nem Isten Prófétája?

Prófétánk élénken tiltakozik: "A másik az nem igaz! Azt csak rám fogják." "Mi az a másik?" "Hogy a hulladék vasak közé bombát tettem volna, melyet vagonokba raktunk. Ezzel akartam volna felrobbantani a vonatot vagy méginkább az olvasztókemencét, az egész vasöntödét. Hazuság!" "Ezt könnyű állitanod, de nehéz bebizonyí-

tanod! És hogyan higgyen majd neked a bíróság, ha itt is újabb bűnöket követsz el a demokrácia ellen? Rugdosod az ajtót, gyalázod a rendszer szolgáját, az őrt. Mi lehet neked a párt, ha szolgáját bérencnek, meg vörös polipnak nevezed? Vádolod, mintha piszokban tartana. És ilyen címen nem akarod a küblit használni. Én nem akarom ezeket elhinni Isten Prófétájáról. Bizonyítsd be, hogy hamisak ezek a vádak! Eredj a küblikhez s egyiket hozd fel az asztalra!"

— Nem teszem!

— Nem teszed? Te, szerencsétlen, súlyosbítani akarod helyzeted? Nem tudod, hogy én magam, Csizmadia ügyész is megbüntethetlek? Szobaparancsnok, kényszerítse, hogy megtegye!

— De, ügyész úr — dadogta a szobafelelősünk —, én nem üthetek meg rabot!

— Nem? Ha az ügyész parancsolja? Halló, ott a második ágyban fekvő. Keljen fel azonnal és adjon egy pofont a szobaparancsnoknak!

— Az felkelt s lekent neki egyet.

— Még egyet, mert ez kicsi volt!

A parancsnok megkapja a másik csattanót.

— Most pedig még egyszer felszólítom Isten Prófétáját, hozza a küblit az asztalra!

Nagy csend. Mi lesz? Tanult-e prófétánk az előbbi leckéből? "Ha nem engedelmeskedel, az egész szobát neked engedem!" — fenyeget az ügyész . . . Ekkor a prófétánk, mint valami alvajáró, lassan a küblihez megy. Mintha dereka vasból lenne, olyan nehezen hajlik. De lehajlik és a küblit az asztalra teszi.

"Látom, tudsz engedelmeskedni!" — bátorítja az ügyész. "Ezt jó pontnak számítom be. Egy kis jóakarattal ügyed eligazítható. Persze, lehet hazugság, amit rád fognak. De mit tegyek az újabb bűneiddel? Hogy még itt a börtönben is mered gyalázni a demokráciát. Bizonyítsd be, hogy ez is hazugság. Nyisd ki a küblit és keverd meg a kezeddel!"

Még homályban is jól lehetett látni, mennyire tétovázik. Mekkora belső küzdelmet vív. Homlokán gyöngyszemek jelennek meg. De a parancsot, kívánságot mégis teljesíti. Szabályosan.

— No, látod — dicséri az ügyész —, ez nagy tett volt. Méltó Isten Prófétájához. Nagyon értékelem. Jelentésemben erősen ki fogom hangsúlyozni. Hiszem, hogyha követtél volna is el bűnt, ezzel jóvá tettél mindent s megmutattad: a demokráciának tudsz engedelmes, munkás fia lenni. Jó éjszakát!

Másnap reggel mindenáron Csizmadia ügyészhez akart menni. Az őrök alig bírták visszatartani. A fogházparancsnok mégis megtudta az esetet, mert mindenki rajta mulatott. Megpirongatta az őrt, és csak azért nem büntette meg, mert az Isten Prófétája "őrült".

Ezután már használta a küblit. De csak a lábával nyitotta ki.

Sem engem, sem Egyházunkat nem szerette. Többször motyogott ellenünk valamit. De nem törődtem vele, hiszen "őrült". Sokat zörgött az ajtón. Keveset aludt. Egyre nehezebbé tette a zárka életét badarságaival. Különösen éjszaka féltünk tőle.

Egyik éjjel arra ébredtem, hogy nagy csendben felveszi az egyik küblit és úgy teszi az asztalra, mint az ügyésznek. Majd Bibliájával a kezében ráül a tetejére. S onnét, mint Jeremiás a kút sarán ülve, a kút mélyéről feltekintve, halkan olvassa az egyik zsoltárt:

Meddig, ó, Uram, meddig felejtesz el engem?
Meddig, meddig rejted el arcodat előlem?
Meddig, meddig kell viselnem lelkem szomorúságát?
Ez a szomorúság járja át szívemet éj-nappalon át.
Meddig győzedelmeskedhet felettem ellenségem?
Uram, Istenem, tekints reám. Felelj nekem!
Adj nekem világosságot, nehogy a halál sötétjébe zuhanjak.
Nehogy mondhassák ellenségeim: "Letiportuk a nyomorultat."
Nehogy ellenségeim bukásomon ujjonghassanak.

Uram, én, én bízom a te irgalmas szeretetedben.
Hadd örvendezzék szívem győzelmes segítségedben.
Hadd zenghessek Uramnak jóságáért hálát.
Uram, Legfölségesebb, nevednek zsoltárt.
Meddig, ó, Uram, ó, meddig? Amen."

(Zs. 12.)

Inkább nyögte, mint olvasta. Mint a "fájdalmak férfia" roskadozott szenvedésének dombján. Mintha mindnyájunkat képviselné: halálra szántakat . . . Sírni szerettem volna. Tiszta szívemből kívántam neki, hogy lelke mélyéből felszakadt "meddigje" minél rövidebb legyen; hogy szabadságában hálaadó zsoltárt énekelhessen. A többiek is csak hánykolódtak ágyukban kérdésükkel:

Őrült? Szimuláns? Vagy igazi próféta?

Reggel magánzárkába vitték.

"RABOK LEGYÜNK VAGY SZABADOK?"

De ezzel nem tűnt el színpadunkról. De nem ám! Sőt! Egyik reggel látjuk, hogy teljesen mezítelenül szalad a folyosón. Vidáman viszi üres küblijét. Megbarátkozott vele? Nem irtózik már az Isten Prófétája tőle? "A keserű édessé lett számára", mint János evangélista állítja? És miért mezítelen? Az őröktől tudtuk meg, hogy csíkokra tépte alsó-, felsőruháit. Most így van, mezítelenül, éjjel-nappal. Szalmazsákjának is ez lett a sorsa. Most csak egy kupac szalma van a szobája közepén. Tetején ül mezítelenül, mint a majom a fészkén.

Egyik éjjel erős hangra ébredtünk. Mi a csoda lehet ez? Nem mintha az éjjeli lárma itt csoda lett volna, de nem ilyenformán. Ütnek-vernek, nyúznak valakit? Szelíden sütött a holdvilág. Valahol békák brekegtek. Folyosónkon szaladgálás. S ekkor valaki belezendíti az éjszakába:

"Talpra, magyar! Hí a haza! Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válasszatok!"

Hamar kitaláltuk, hogy az Isten Prófétája dörög. De úgy, hogy nemcsak az ablakok recsegtek bele, hanem még a mi szívünk is. Lelki szemünkkel láttuk, amint mezítelenül áll a vasrácsos ablaknál, megmarkolja annak vasát s tele tüdővel újra kezdi:

"Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válasszatok!"
Ez a kérdés, valasszatok: rabok vagy szabadooooook?"

Olyan erővel ordítja, hogy talán már a környék az egész fogházzal együtt hallgatja. Tagadhatatlan, nem mindennapi jelenet a kommunista börtönökben. Bár hallaná az egész ország! De az őrök már rugdalják ajtaját: "Hallgass, te őrült! Ha bemegyünk, örökre betömjük a szádat! Majd adunk mi neked: rabot vagy szabadot!"

Nem hallotta őket vagy nem akarta? Ki tudja?! Egyszerűen kezdte újra. És ordította egyre rekedtebben, míg ki nem merült. Aztán ismét nagy csend lett . . . Sokáig nem jött szemünkre álom. Mintha szégyelltük volna magunkat. Az egész országban csak egyetlenegy ember meri így világgá kiáltani rabságunk tényét és a választás kötelességét? És ez az egyetlen is: rab és őrült?!

Vagy csak az őrültek merik kimondani az igazságot és megrázni rabságuk bilincsét?

Ez a nagyszerű előadás pár este megismétlődött. Vártuk. Készültünk hallgatására. Örültünk neki. Szerettünk volna hozzácsatlakozni, hogy az egész börtön vele ordíthassa határtól határig, sőt, a tengeren is at, hogy meghallja az egész világ: rabok vagyunk és nem szabadok! De nem mertünk. Magára hagytuk az "őrültet". Mi csak annak örültünk, hogy az őrök egyre jobban dühöngenek, mert nem tudnak ezzel a "szimulánssal" mit kezdeni. Nem is lehet elbánni azzal, aki nemcsak szájával beszél, hanem egész testével, mint egyik szentünk. Mikor a mohamedánok lelakatolták a száját, hogy a Szentháromságot ne hirdethesse, akkor ujjával mutatta s Szentháromságot. Mikor azt is levágták: lábával és csonka karjával! Prófétánk teljesen így cselekedett!

INTEGER MAGYARORSZÁG

A következő reggelek valamelyikén jönnek az őrök hosszú arccal, melyen azonban már nemcsak bosszúság, hanem valami kaján mosoly is villódzott. "Nézzék már, mit csinált megint az az őrült!" Megyünk a cellájába. Szűk cellájának vagy négyszer három méteres falán Integer Magyarország hatalmas térképe! Integer Magyarország? Hm. Hogy nem dűlt még összse ez a börtön! Persze, nem papírra nyomva, hanem a falra rajzolva, helyesebben: mázolva! Jó sötétbarnával. Nagyon határozott, széles, tenyérnyi vonalakkal. Budapest

helyét pontosan jelezte egy tenyérnyi placsni. Legalább akkora a Balatont is. Öklömnyi mutatta Ózdot. Itt bukott le prófétánk a gyárban. A művész Pécstől sem sajnálta a festéket. A többiek helyén már csak olyan kisebb-nagyobb freccsenésszerü pontok.

A zárkában borzalmas bűz, mintha az egész börtön bádoggörényei itt tanyáznának. A művész-próféta — mert a térkép az ő alkotása — mezítelenül szalmája közepén ül. Mintha örülne a látogató vendégeknek mint kiállító mester és széles vigyorral veszi tudomásul: mennyire megbámulják művészi alkotását. Talán a párt még a börtönök múzeumának is megveszi. Nem kellett, hogy külön megmagyarázza, hogyan is alkotta meg művét. Könnyű volt kitalálni. A színek és a bűzök hamar elárulták technikáját. Sajáttermelte festékjét küblijében tenyerével jól elkeverte s tenyér-ecsetjével határozott, széles kontúrvonalakkal felmázolta álmaiba visszajáró Integer Magyarország régen látott, sokaktól már nem ismert, hatalmas térképét. Tagadhatatlan mestermű, unikum a maga nemében!

Nem tudtuk mi sem, nevessünk vagy bámuljuk azt az "őrültet"? Kinek jutott volna eszébe, vagy kinek lett volna mersze itt, a börtönben, hogy az Integer Magyarország térképét felvázolja? És még csak nem is szabadalmazott festékkel? Akkor, amikor Magyarországon az Integerre gondolni is kész kötelet jelentett? Mától kezdve, öreg prófétánk, nemcsak művészünk vagy, hanem hősünk is . . .

Csoda hát, ha az őrök fellélegeztek, amikor nevét az elszállítandók között találták? Hát még hogy fuldokoltak azok, akik a kísérők között találták saját nevüket. Mi lesz az úton?

LEGYEN MEG AZ ÚR AKARATA

Párosával láncolták össze a tizenkettőt. Én lettem a tizenharmadik, mint Szent Pál az apostoli kollégiumban. Engem szabadon hagytak. Még mindig nem merték a papot nyilvánosan nagyon meggyalázni. Saját ruhánkban utaztunk. Szerzetesruha, korda, nagy rózsafüzér, bilinccsel még a demokráciában sem fest jól.

— Megbízom atyában — mondotta a jó kísérő tiszt. Csak nyugodtan viselkedjék.

Állomásra menet bámultak bennünket az emberek. Nem éppen ritka látvány ma az ilyen, de még mindig szokatlan, nyugtalanító, megnézendő, hiszen a rabokban mindenki egy kicsit maga jövendő sorsát is gyanítja. Állig fegyverzett őrök kísértek. Nem revolverrel, hanem katonai fegyverekkel. "Csőre van töltve" — mondták. Az emberek különösen engem néztek s nem tudták eldönteni: rab vagyok vagy kísérem őket?

Híveink valahogyan megtudták, hogy szállítanak. Szép számmal az állomáson vártak. A jó tiszt megengedte, hogy ideadják, amit nekem szántak. Elhalmoztak hát szegénységükből is minden jóval; nemcsak engemet, hanem a többieket is. Volt gyümölcs, cukorkák, csokoládé, dohány és még szivar is. Elköszöntek. Csókolgatták ruhám

szegélyét. Imádságaikat ígérték. És integettek, míg, látták a vonatot. Integettek, sírva integettek . . .

Ahogyan néztem ezeket az aranyszívü lelkeket, már csak tizenhármas számom miatt is eszembe jutott Szent Pál, aki Jeruzsálembe megy, hogy majd ott elfogják, bilincsekbe verjék, és most búcsúzik híveitől, úgy, mint én: Ekkor egy Agábusz nevű próféta hozzálépett, elvette Pál övét és összekötözte vele saját lábát és kezét, e szavak kíséretében: "Ezt mondja a Szentlélek: Azt a férfit, akié ez az öv, a zsidók így kötözik meg majd Jeruzsálemben és kiszolgáltatják a pogányoknak." Mikor ezt meghallottuk, mi is, meg az odavalók is, kértük őt, hogy ne menjen fel Jeruzsálembe. Pál azonban így felelt: "Miért sírtok és miért szomorítjátok meg szívemet? Hiszen én kész vagyok arra, hogy az Úr Jézusért Jeruzsálemben nemcsak a megkötözést, hanem a halált is elviseljem." S mivel nem tudtuk őt meggyőzni, megnyugodtunk s azt mondtuk: "Legyen meg az Úr akarata." (Ap. Csel. 21, 11-14.)

Én is visszaintegettem az enyéimnek. Könnyezve . . .

Isten veletek, Isten veletek, talán örökre . . .

Később megtudtam, hogy a másnapi újságokban dörgedelmes sorok jelentek meg: "Hogyan lehet az, hogy egy elítéltet, a nép ellenségét, az állomáson nyilvánosan ünnepelheti a tömeg? Sőt: elhalmozhatja olyan jókkal, ami kevés szabad embernek jut! Hol voltak az őrök? Nem demokrácia-gyalázás ez?"

"MINDEN EMBER ÉRZI, HOGY SZABAD."

A kocsiban közel ültünk az illemhelyhez. Velünk szemben civilek ültek kezdetben, de hamarosan eltűntek. Sajnálatból, gyűlöletből vagy nem lehetett nekik rabokkal egy kocsiban utazni? Minket nem zavart eltűntük. Kezdtük enni, amit a hívektől kaptunk. Adtunk belőle prófétánknak is. Nemcsak elfogadott mindent, de a csokoládét meg a csomagolt cukorkákat papírjukkal együtt mindjárt a szájába gyűrte. "Ne legyen már állat" — mondotta neki egyik őrünk. De ő annál jobban ropogtatta fogai között a sztaniolpapírt, sőt, az eldobottakat beszedte és lenyelte. Ha pedig digarettát gyújtottak neki, égő végével vette a szájába, szétrágta az egészet s megette.

Mint először utazó gyerekek, úgy bámultunk ki az ablakon. Istenem, de régen láttunk már szántóföldet, sárga, ringó búzatengert, égbeszálló és daloló pacsirtát! Milyen csodálatosan szépek a kukoricatáblák. Úgy beszéltünk róluk, mintha most látnánk először. Hátha még kerepelő gólyát is sikerült valamelyik kéményen meglátni? Minden fönséges volt, minden gyönyörűséges . . . Én külön figyelem a fel-feltűnő templomocskákat. Lám, még állnak. Ismeretlenek, de nem az, aki bennük él! "Adoramus te . . ."

Ha valakinek szükségét kellett végeznie, megláncolt társával kellett együtt mennie. Őr kísérte őket. Először egyik ment be, majd a másik. Mikor én mentem, velem is jött őr. Nem háborodtam fel

ezen. Ismerik ők a szabadság észbontó voltát. "Atya, csak nyugodtan viselkedjék!" Bizony, a pap is elveszthetí fejét egy pillanatra.

Beszélgetéssel, nézéssel, hallgatással telt az idő. Egyszercsak bájos csengetés, mintha bárányka jönne és egy kopott ruhás, idősebb férfi lépett be a kocsinkba. Láttuk rajta, meglepődött, amikor meglátott bennünket, mégis előadta, hogy hadirokkant, segítsünk rajta, amivel tudunk. Prófétánk volt az első, aki a kapott holmijaiból adott neki: "Ezeken kívül nincs másom, csak a bilincsem. Azt meg nem adhatom, mert hozzám lakatolták." Megijedtünk, hogy kitör a botrány, de az őrök mintha észre sem vették volna. Mi is adtunk neki, amit tudtunk. Elfogadta. Meg is köszönte:

— Rab elvtársak! Köszönöm és kívánom, hogy hamar kiszabadulhassanak és szabadok lehessenek, mint én. Látják, én szabad vagyok. Szabadon koldulhatok. A kapitalista államokban még ez is a milliomosok kiváltsága.

— Gondolja — kérdi az egyik rab —, ha kiszabadulunk, mi is koldulhatunk?

— Biztos, rab elvtársak. Biztos. Hiszen a demokráciában mindenki koldulhat!

Az őrök fenyegetően köhintettek. A mellettem levő rab fülembe súgja: "Lám a demokráciában már a koldusoknak is van humorérzékük!" A rabok sokatmondóan összekacsintanak.

— Köszönöm, rabtársak. Köszönöm! Szabadság!

Erre fejébe vágta sapkáját, megrázta kiscsengőjét, s rázendítve: "Mert minden ember érzi, hogy szabad", átlépett a másik kocsiba.

Rabtársaim láncaikat csördítették meg. És az őrök még csak rájuk sem szóltak. Ugye, hogy szabadok?

Most, hogy írom e sorokat, eszembe jut Vészi Endre: A világ beteg most, nem én c. verse, melyben ezt írja, fején találva a szöget:

"Szabadság? Ó, mennyi lator
szájában forgatott!
Így aljasította el e kor
minden gondolatot."

PRÓFÉTÁL A PRÓFÉTÁNK?

Rákoskeresztúr egyik állomására akkor érkeztünk délután, amikor az emberek hivatalból, gyárakból dőltek hazafelé. Mi a Rákoskeresztúri Gyűjtőfogházba igyekeztünk. Zsúfolva húztak el előttünk a villamosok. Az őrök szerettek volna bennünket üresebbe tenni. Zsúfolt kocsiban hogyan tartsanak bennünket együtt? Még valami "balhé" történhetnék az utolsó pillanatban. Ott topogtunk hát az egyik villamosmegállónál.

Jól láttak bennünket az emberek, mert kissé magasabban álltunk. Sokan hozzánk is jöttek, körüljártak, bámultak. Egyik-másik szólni vagy kérdezni is szeretett volna, de az őrök úgy körülálltak bennünket, mint a kotlós öleli a csibéit a szárnyai alá. Mikor már

sokan tolongtak körülöttünk, Prófétánk kidugta fejét az őrgyűrűből, mint a kiscsibe kidugja anyja szárnya alól. Feje fölé húzta megbilincselt kezét. Megrázta láncait és nagy hangon beszélni kezdett:

— Hé, hé, emberek! Magyar testvéreim! Ide figyeljetek!

Kell-e ilyesmit mondani kétszer a pesti embernek? Még jobban dőltek körénk. Hát még őreink? Mit akar ez a bolond csinálni? Búgták a fülébe:

— Hallgass, te őrült! Szétverjük a pofádat!"

A Próféta azonban már nem hallotta ezt a sátáni fenyegető, sziszegő hangot. Tűzben volt.

— Magyar testvéreim! Látjátok bilincsemet? Tudjátok, miért vertek láncba? Mert az ózdi vasgyárban letéptem a vörös zászlókat, mikor az orosz küldöttség jött. Darabokra téptem. Sorban mind az egész úton. Mit akarnak ők itt? Mit akar a vörös uralom?

Az őrök egészen elébe álltak:

— Itt lövünk le a helyszínen, ha nem fogod be a szádat!

De ő csak másik oldalra húzta a fejét, még magasabbra tartotta láncolt karját, s mivel látta, nagy az érdeklődés, még hevesebben folytatta:

— Magyar testvéreim! Nemcsak mi, hanem az egész ország a vörös

SARLÓ-KALAPÁCS BILINCSEIBEN SZENVED!

Az őrök már nem is szóval, hanem puskaaggyal akarták elhallgattatni. Másként nem merték bántani a nép előtt, hát puskaaggyal verték a lábát. Borzalmas volt. Mellettem állt. Verik, verik kegyetlenül. Csak az ő lábát verik, holott mindannyiunk hitét hirdeti és mindenki sorsát harsogja. Igazi prófétasors, sőt messiási: egynek meghalni a népért . . . Ő azonban meg sem moccant. Nem érezte a fájdalmat? Az igazi próféták nem érzik még a kerékbetörést sem. Lehet, hogy érzett valamit, mert már ordította:

— A sarló-kalapács bilincseiben görnyedünk! De ne féljetek! Hamarosan eljön az idő, amikor lerázzuk magunkról ezeket a bilincseket! Le! Szabadok leszünk és nem rabok! Újra felszabadulunk és Integer Magyarországot kapunk . . .

Utolsó szavait úgy mondta, hogy az őrök már vonszolták egy félig teli kocsiba. Vele együtt gyorsan betuszkoltak minket is, akik nagyon szégyelltük magunkat, hogy lánccsörgetésben magára hagytuk Prófétánkat. Levágták egy padra. Körülállták s vele együtt fulladoztak az izgalomtól. Mi szerettük volna megcirógatni — legalábbis most —. Összevert lábát hűs kézzel enyhíteni. Hősünk volt, szívünk és kiáltó szánk! És lehet, hogy igazi próféta is, aki most prófétálhatott! Bár "igaz" próféta lenne!

Zárás után érkeztünk. Felesben két zárkában akartak bennünket elhelyezni. De mi, máris megtagadva prófétánkat, inkább vállaltuk, hogy egy zárkában leszünk mindnyájan, mint a prófétával. A cella kicsiny volt. Olyanszerű, mint a próféta debreceni térképes zárkája lehetett. Küblin kívül a világon semmi sincs benne. Csak a földre

ülhettünk, de már le nem fekhettünk. Fáradtak voltunk, mégsem jött álom a szemünkre. Meg vártuk is, hátha Prófétánk szerepelni fog. Talán ő is nagyon elcsigázott lehetett, mert csak jó sokára hallottuk, hogy halkan kopogtat az ajtaján. Amilyen szelíden kezdte a zörgést, olyan kemény dörömbölésben folytatódott. Hamarosan a "minta"-fegyház nagy, alsó folyosója úgy hangzott, mint talán még soha.

Szaladt is az őr. Csak a legrosszabbra gondolhatott. Bekiáltott a kis ablakon:

— Mi baj?

— Nyisd ki az ajtót!

— Miért, mit akarsz?

— Ne csevegj velem, te pribék. Ha mondom, nyisd ki az ajtót!

— Ki vagy te, hogy így beszélsz velem?

— Isten Prófétája!

— Még az Isten Prófétája sem jöhet ki reggelig. Ne zörögj hát!

— Rávágta a kis ablakot. Prófétánk persze, hogy zörgött. De az őr nem unta meg. Végül is a próféta fáradt el.

Vagy két nap múlva fürödni vittek bennünket. Az új "minta"-börtönbe csak tisztán kerülhet a rab. A prófétát is velünk hozták. De hogyan? Csak lenge magyarban. Fején a küblije és benne az éjszaka csíkokra szaggatott új rabruhája. A kübli tartalma csurgott le arcára. A fürdő nagy és rekeszekre osztva. Mindenkinek jutott egy tus. Az őr ránk zárta az ajtót, elment, hagyta, hogy élvezzük a fürdőt. Készen vártuk vissza. Mikor leszámolt bennünket, egy rabbal kevesebbet talált. A Prófétánk hiányzott. Az őr hamarosan jött vissza: "Jöjjenek már, mit csinált ez az ember?"

Buddha-helyzetben guggolt az egyik tus alatt, vagy inkább térdén csücsült. Előzőleg elvégezhette nagyobb szükségletét s azzal kerek szőnyegecskét mázolt maga alá, a maradékkal pedig beszappanozta testét. A lábfeje még így is úgy kéklett, mintha tintában járt volna. Hát tényleg a lábfejét verték. Bűzlött mint a megbolygatott reterát. Egy csepp víz sem hullt eddig rá. Csendben ült, köldökét nézte mereven, mintha a világ bűzén, rondaságán és értéktelenségén elmélkednék. Ordított, káromkodott az őr. Most mit csináljon? Ezt a modern Buddhát nem lehetett révületéből kizökkenteni. Ott hagytuk, hogy majd az őr hoz pár tenyeres-talpas csövest, akik megmossák s ha lehet, bűztelenítik.

Többé nem láttam az Isten Prófétáját. Még csak nem is hallottam róla. Még most is kérdés előttem:

"Szimuláns volt vagy őrült?"

Így jött a börtönbe vagy itt tették azzá?

Nem tudom! De előttem szimbóluma lett azoknak, akiket a börtön, a vörös uralom tesz őrültté vagy szimulánssá.

IX. fejezet

Őrtornyok puskacsövén

Parancs zsinórján mozgó bábok, gépek,
Ki itt a bűnös, milyen hatalom?
A kézzel, mely tegnap országot védett,
Saját testvérét vereti agyon!
(Tollas T.: Az őr)

NYITÁNY DANTE PURGATÓRIUMÁBÓL

Mikor végre a Gyűjtőfogházhoz megérkeztünk, őreink először Isten Prófétáját húzták le a villamosról. Húzni kellett az úton is, mert mintha ereje véglegesen elhagyta volna. Nagyon fájt az összevert lába? Az őrök nagyon szemmel tartották, nehogy még az utolsó pillanatban is valami bajt csináljon. Már esteledett, de a fogházat nem lehetett eltéveszteni: reflektorok fényében szikrázott. Falai mellett őrök járkáltak. Milyen magasak voltak ezek a falak és mégis, tetejükön és az épület tetőzetén izmos őrtornyok gubbasztottak. Mindegyikből fenyegető puskacsövek meredeztek ránk. Börtön ez vagy megerősített vár?

Feliratát kerestük, mert egyesek szerint Dant Poklának felirata lenne a homlokzatán: "Aki ide belépsz, hagyj fel minden reménnyel." De nem, nem ez volt ráírva. Nem ez a rémisztő. Azért, mert ez még csak a Purgatóriuma lett volna? Egyszerűen, ártatlanul hangzott: "Gyűjtőfogház". Egyszerűen csak fogház és még csak nem is börtön! Ezt biztató jelnek vettük és így reménykedve, Isten nevében léptünk be az őrtornyos épületbe.

Zárás után nyitottak kaput az új tizenhárom rabnak.

Nyomasztó csend s homályos széles folyosó fogadott. A levegő tűrhető. A tisztaság megfelelő. A kapuőrségtől nem messze fal mellé,

illetőleg elé állitottak bennünket. Magunkra hagytak. Leselkedhettünk és csendben pusmoghattunk. Őreink bent tárgyaltak, intézték az átadást.

Egyszer csak a folyosó másik végén feltűnt egy tünemény. Úgy jött, mintha csavarra járó bábu lenne. Mereven, mint egy élő szobor. Sem nem gyorsan, sem nem lassan. Kimért öntudatossággal. Mintha kihúzott zsinóron lépegetne: se jobbra, se balra, hajszálpontosan a folyosó közepén. Nézése feszes. Öltözete nagyszerű. Fenyegetően szorította magához géppisztolyát. Csövével felénk!

ÁVÓ-s, a rettegett titkosrendőrség tagja. Tőlük reszket az egész ország. Úgy vélik kint-bent: "emberhúst esznek és embervért isznak melegen. Isten legyen irgalmas annak, aki kezük közé kerül." Hírlett, hogy a börtönöket is átveszik. Íme, itt már van belőlük, mint a kérlelhetetlen hatalom szimbóluma. Most ment el előttünk az első. Láttuk, szeme sarkából lemért bennünket. Később tudtuk meg, hogy Mindszenty hercegprímás zárkájától jött. Éjjel-nappal ablaka alatt és ajtója előtt ilyen áll. Ugyan, miért őrzik ennyire?

Mikor már picit elhúzott előttem, a mellettem levőnek súgom: "ÁVÓ-s! Ezek lesznek a kínzóink!" Mintha meghallotta volna, felém vetette márvány Zeusz-fejét. Vesékbe ható vörös fényt lövellt a szeme. De nem állt meg, ám később még visszanézett, mintha ellenőrizné megfigyelését. Tehát meghallott. Jó füle van. ÁVÓ-s! Kicsit kezdett a hideg rázni.

Hamarosan jött is vissza kísérő tisztünkkel s nagyon bizonygatott neki.

— Baj van — súgtam a mellettem állónak. — Meghallották. Mondjuk, hogy a Próféta moroghatott. (Szegény Próféta, mintha nem szenvedett volna eddig eleget, még "bűneinket" is vállára tesszük?)

Megálltak előttünk. Az ÁVÓ-s szakértő szemmel méregetett bennünket: tetőtől talpig.

— Valaki itt megjegyzést tett az elmenő tisztre? — kérdezte a mi tisztünk.

Mi, rabok, kérdően néztünk egymásra, mintha nem tudnánk, miről is lehet szó. Hozzám másodiknak állt a Próféta.

— Biztosan ő motyoghatott! — bökte ki a mellettem álló rab.

— Mindig morog — folytatta megkönnyebbülten a tisztünk. — Éppen elég bajt csinált már máma ez az őrült.

Ezzel elkapta ÁVÓ-sunk karját s kezdte neki magyarázni, mit csinált ez az őrült még az úton is.

Így hát megúsztuk az első "balhét." De mi lesz a többivel? Fiúk, vigyázni! Itt ÁVÓ-sok vannak! . . . Később sokszor gondoltam rá, ha akkor elkapnak, ugyancsak elhúzták volna rajtam a Gyűjtőfogházat, mégpedig ÁVÓ-s feldolgozásban. Később nagyon meggyőződhettünk, hogy effélék komponálásában és eljátszásában nagymesterek!

Természetesen vacsora nincs, mert zárás után érkeztünk. Alvás sem, mert erről meg Prófétánk gondoskodott, mint már láttuk. És a szűk hely, hol még ennyiünknek egy cellában leülni is nehéz volt.

Annál biztatóbban jelent meg cellánkban reggel egy csöves. S nekünk egészen szokatlan hetykeséggel, meg eleganciával kérdezte:

— Mit parancsolnak az urak ebédre? Vagy, ha így szebben hangzik: mit kívánnak?

Egymásra néztünk: itt lehetne ebédet kívánni?

— Ne mókázz, öregem — veti egyikünk feléje —, túl éhesek vagyunk ehhez. Hozz akármit. És, ha lehet, sokat!

— Mégis — érdeklődött a csöves —, mondjuk egy jó kis marhahúslevest? Mondjuk — elgondolkodott és cuppantott —, mondjuk finom kockatésztával? Jó lenne? Meg marhapörkölt . . ., olyan fehér, finomra törött burgonyával? Mit szólnának az urak hozzá? Esetleg egy kis savanyúság is mellé?

Azonban mi csak legyintettünk, ami azt jelentette: semmit sem hiszünk az egészből! Duma. Menjen és játsszék az ÁVÓ-sokkal.

Délben meg is szégyenültünk, tamáskodók, mert minden ígért étel csajkánkban párolgott és szédítően illatozott. Micsoda aranygömbök úszkáltak a húsleves tetején! Mint hattyúk a tavon, amikor a lemenő nap aranyhidat vet a vízre. És azok a kis kockatészták! Mintha aranyhalacskák ficánkoltak volna a nyelvünkön. És a pörkölt illata! A törött fehér burgonyában még hagyma is bujkált . . . Csoda, ha az evés végén egyik társunk térdreesett és felemelte csajkáját, mint a pap a kelyhet felajánláskor és így imádkozott: "Áldott légy, Urunk, mivel húslevest és pörköltet teremtettél és hogy belőle bennünket is részesítettél. Amen!" Ettük lassan: szánkkal, szemünkkel, orrunkkal, nyelvünkkel és ínyünkkel. Atomjaira szedtük fogainkkal, hogy illata, zamata és minden tápláléka a miénk legyen. Volt, aki csajkája mosogatólevét is kiitta, mondván: "Még ez is jobb, mint a debreceni étel."

Valahogyan kezdtünk mindent rózsaszínben látni és az ÁVÓsokat elfelejteni. Mégiscsak jobb lesz itt! Legalábbis a második "nyitány" biztató!

A börtönépületek lényegileg csillag alakban helyezkedtek el. Másnap ezekben szórtak szét bennünket. Egy csillagszárny iszonyú nagy. Később hallottam, hogy az összesben együttvéve háromezer rab sínylődött. Engem egyik szárny közepébe állítottak. Szembe az őrség, illetve az osztályparancsnok szobájával. Több emeletes épület vett körül, ajtók százaival és körbeszegő erkélyekkel. Fellátni a mennyezetig a két oldalzárkasort összekötő háló között. A folyosó végén óriási üvegablak, a világosság egyetlen forrása a villanyokon kívül. Tisztaság és tompa csend, olyan kriptaszerű. Olykor elhúzott mellettem jobbról vagy balról egy rab házimunkás vagy fontoskodó írnok. Mind a kettőn világosan látszott, hogy az "irigyelt osztályhoz" tartoznak. A börtön krémje (olykor réme). Itt-ott kinyílt egy zárkaajtó s pár pillanatra kíváncsiskodó fej jelent meg a nyílásban. Az őrök — akiket itt már "smasszernak" neveznek maguk között a rabok —, általában fiatalabbak, mint a debreceniek, de annyival komorabbak is; öltözetük csinosabb, olyan ÁVÓ-s féle, de mégsem az.

Hogy ki az osztályparancsnok, első látásra és hallásra kiderült.

A leghangosabb, a legdurvább és a gőg szikrát hány még az orra hegyéről is. Nekem csak úgy foghegyről vetette oda:

— Vetkőzzék le!

A "vetkőztetés" a börtönökből indult volna el világhódító útjára? Mert itt iszonyú divat. S valószínűleg így a női raboknál is. Tudtam, most évekre vetem le szerzetesi ruhámat, melyet szerettem, mint testemhez-lelkemhez tartozót. És ha egyszerű volt, ha kopott, ha egyesek szemében megvetett, kinevetett vagy gyűlölt, mindig úgy hordtam, mint angyalok arany dalmatikáját. Éppen ezért a legnehezebb körülmények között sem vetettem le nyilvánosan soha! Most is csak a zsarnokság húzhatja le rólam! Eszembejutottak azok a szerzetesek, akik önként hajították le magukról; azok, akik mennyei látomásból tudták meg, hogy milyen dicsőséget jelent a mennyországban ez a ruha és ezért nem váltak volna meg tőle soha. Letevés előtt megcsókolom hát még egyszer, azzal a hittel, hogy minden zsarnoki hatalom ellenére is "három nap" múlva visszakapom, miként Jézus halála után feltámadt a harmadik napon.

Sokáig álltam ott így, mezítelenül, az átmenő őrök röhejének, gúnyos megjegyzéseinek kitéve. Vesszőfuttatás volt ez, mert tudták, hogy ez a papoknak egyik legkeservesebb kínjuk . . . Végül egy vékony, csíkos rabruhát vetettek lábamhoz: "Vegye fel!"

Felvettem. Ezzel lettem igazi, hamisitatlan rab: külsőleg is. Eddig Isten rabja voltam, nemcsak Prófétánk megjegyzése szerint, ezután a zsarnokság rabja leszek. Az elsőt halálomig vállaltam. A másodikat négy évben égették rám, de lehet, hogy még így is halálomig tart . . . Ruhámmal együtt sok mindenemet elvittek letétbe, hogy legtöbbjét soha vissza ne kapjam. Szinte vele elvitték a múltat is, mert mintha most ruhámmal új élet kezdődnék: az igazi rabélet!

Két ismeretlen katolikus pap közé tuszkoltak be harmadiknak. Ők is új lakók. A zárka lehetett négy-öt méter hosszú és talán két méter széles. Ketrec! Három embernek túl kicsi. Később tudtam meg, hogy amikor az "átkos" régi rendszerben építették, az átvevő bizottság még két embernek is szűknek találta. Most meg három számára is bőnek találták, mert nem egybe jóval többet gyömöszöltek bele. Egyetlen ágy benne — keskeny vaságy —, rajta két, nagyon vékony, szalmazsák. A többi bútor: egy vizes vödör és egy lavór, kübli s egy picurka asztal. És esetleg egy nagyon kicsi szekrényszerűség a falon. A Kisfogházat kivéve, ezutáni celláim mind ilyenek.

Szeretik ezt a cellát a költők hét láb hosszúnak és három láb szélesnek megénekelni, s ha lehet, minden nyomorúságot beleszorítani. Sokféleképpen próbálták már leírni, lényegére rátapintani, de szinte lehetetlen kellően leírni, jellemezni. Hiszen ez a rabnak mindene, az egész világ, élete s halála. Mi szerettük "Diogenész hordójának" nevezni, hivatalosan "zárka", költők szerint "cella". Talán ez a legutolsó név a legrosszabb, hiszen általa egy kedves kis, elfogadható szerzetesi cellára gondolunk, holott az egy szerzetesnek mennyország, ez meg a rabnak pokol. Nagy Zoltán költő "ketrecnek" nevezi. Ez már igen. Hiszen a börtöncellának valami nemes, patinás csengése

van. Sok nagyság vére, szenvedése patinázta értékessé. De ketrec? Ember számára a legmegalázóbb. Állatokat zárunk bele, azokból is a legvadabbakat, a legfélelmetesebbeket, a legelviselhetetlenebbeket. Hitlert amerikai ellenségei élve sok pénzért akarták megvásárolni, hogy ketrecbe zárva végighurcolhassák az egész világon, mint egy barmot, s úgy alázzák meg, mint embert soha! Ketrecbe vele!! Ketrecbe, mely jelenti a kicsiséget, bűzt, levegőtlenséget, fénytelenséget, magánosságot, éjjel-nappali nyugtalanságot, szenvedést s ha nem halált, életre szóló megnyomorítást. Ha a ketrec minden tulajdonságára gondolunk, Nagy Zoltán verse is csak dadogás róla:

Pár lépés csak a szűk verem,
Keringek benne szüntelen.
Ugrom a rácsnak, mit sem ér,
A tenyerem már csupa vér.
Hiába várok már csodát,
Csak szurkálnak a rácson át.
Tüdőm nem tölti már tele
Hegyormok metsző-hűs szele.
Nem nyugszom békés alkonyon
Magányos rejtett vackomom.
Nem lát fa már, se fény, se fű,
Megfojt a szégyen és a düh:
Mutattak egy kis kenyeret,
Megfogtak, mint egy egeret.

(A ketrec)

Ketrecünknek volt egy kis ablaka is, persze, nem tulipánnal vagy virágos muskátlival ékes, hanem vasrácsos. Jó magasra helyezték, hogy véletlenül se lehessen rajta kilátni és a nap is legfeljebb egy órát surranhat be rajta. Ruháinknak, megmaradt cókmókjainknak csak az ágy alatt jutott hely. A fal piszkos és tele írásokkal, rajzokkal. "Itt dögledeztem pár évig!" "Marikám, te nagyon hiányoztál!" "Idejöttök, akik idehoztatok!" "Sírodba jöttél, új jövevény!" "Van hited? Lesz még fény!" Természetesen más felírásokkal és rajzokkal tarkítva. Az ajtó kis ablaka alatt színesben egy piros szív, közepén egy ölelkező párral. Ezt letépte egyikünk. A többit hagytuk. Hátha nem is szabad eltüntetni őket? Esetleg a demokrácia kegyelettel őrzi. Relikviák is lehetnek: Rákosiéktól, Vasséktól . . .

No, és még egy nagyon fontos itt: a Börtönszabályok, elnyűhetetlen kemény kartonon a falon. Elég sok szabályt agyaltak ki őseink. Valósággal hálóban érezte magát az ember. És már csak az olvasása is igazolta Jézus mondását: "Az én igám édes, az én terhem könnyű!" Később pedig bőrünkön egyre jobban tapasztaltuk, hogy Isten pokla a földön mennyország lenne! És mégis, a mai, humánus rezsimnek ennyi törvény sem volt elég. Hamarosan eltüntették, mert hiányosnak, ósdinak, maradinak tartották, meg azért: mert mégis lehetett védekezésnél valamire a rabnak is hivatkoznia. Volt valami joga a rabnak. De a demokráciában nincs semmi joga. Érdekes,

ketrecünk kartonján Isten kis i-betűje éppen úgy nagyra lett kijavítva ceruzával, mint gyerekkoromban a kommunista plakáton.

Pár szóval ismerkedtünk. Aztán letettük a két vékony szalmazsákot a földre. Összeértek. Se pokróc, se lepedő, se vánkos. Térdreestünk, keresztet vetettünk s egyikünk imádkozta: "Kérünk, Urunk, légy zárkánk lakója. Éjjel tartsd távol tőlünk ellenségeink minden gonoszságát. Angyalaid álljanak őrséget felettünk, hogy békében feküdhessünk. Áldásod legyen mindig rajtunk: Éjjel-nappal, most és halálunk óráján." Papi imakönyvünk esti könyörgése börtöni átírásban. Ó, hányszor végeztük már el ezt életünkben: gyorsan, felületesen. De most lélekből fakadt. Már tudtuk, hogy a börtönben az éjek lehetnek a legkegyetlenebbek. Valóban, leginkább ilyenkor jár körbe Szent Péter oroszlánja, a Sátán, keresve, hogy kit kínozzon meg vagy kit nyeljen el . . .

ŐRLŐ KEREKEK KÖZÖTT

Reggel a szokványos indítás, de valami új hanggal, új tempóval, új lendülettel. Örökké ostorozó szavak pattogtak: "gyerünk, davaj, futás, futás." Valósággal őrült vadakká lettünk. Persze, misézésről itt már szó sem lehetett. Reggelink fekete, de új ízű, mintha pörkölt kenyérhéjból készülne. De nekem annyira izlett, hogy szabad életemben is szívesen fogyasztanám! Még cukor is lehetett benne. Csak ne lenne a kávéadag ilyen kicsi! Az ebéd már nem a vasárnapi minőség, de jó, jobb, mint a debreceni. Azonban mintha csak fele lenne annak. Vacsora fél ötkor, legtöbbször főzelékféle, de az is kevés.

Napközben imádkoztunk, elmélkedtünk, csendben voltunk. Mintha csak csend, béke köszöntött volna ránk a zavaros debreceni napok után. Olvasni szerettünk volna, de nem volt mit. Hosszú idő telt el, míg a csövesek által olykor egy-egy könyvhöz hozzájuthattunk. Délután ágyunkat összerakni, megvetni. Sehol egy ránc. Jaj volt a zárkának, ha ilyet az őr észrevett. "Rend a lelke mindennek! Nem bordélyházban vannak!" Bolha akadt; szerencsére, versenytársa nem. Ennek nagyon örültünk, mert sok szörnyűséget hallottunk már a börtönök poloskáiról.

Hivatalos orvosi vizitre itt is kellett mennünk: "Nem beteg, egészséges rabokat akarunk!" Éppen csak szemrevételeztek. Mintha az egész csak arra lett volna jó, hogy a raborvosok szórakozhassanak, megismerhessék az új "regrutákat" és új hírekhez jussanak. "Nem régen lehet még itt — mondta nekem a vizsgáló raborvosom —, sok hús van a bordáján." Sohasem voltam kövér, úgy 70-72 kiló szoktam lenni. Bentlétem óta sokat fogytam és még mindig sok a hús a bordámon? Mikor én már úgy érzem: csont-bőr vagyok? Milyen leszek akkor később?

A vizsgálat a börtönkórházban történt. Itt laktak a raborvosok és Mindszenty hercegprímásunk is. Meghatódottan és tisztelettel mentünk el zárkája előtt — "bilincsekben is testvérünk!" —, szerettük

volna látni, köszönteni, biztatni, ha csüggedt; erőt venni tőle, ha ő nálunk erősebb. Titokban még azt is reméltük, hátha egyszer sétálhatunk majd vele, vagy legalább találkozhatunk. Egyelőre elég nekünk, hogy itt van velünk, s már ez a tudat is erőt jelentett számunkra. Tényleg ott állt ajtaja előtt a fegyveres ÁVÓ-s. Milyen pöffeszkedő ez is. És úgy szorítja magához fegyverét, mintha azt várná, hogy rárohanunk. Kardinálisunk gyalázatos peréről már sokat hallottunk, úgyszintén hihetetlenül kegyetlen megkínzásáról és tökéletesen hamis elítéléséről. Csöveseink beszélték, hogy iszonyúan őrzik. Nem engedik, hogy valaki is láthassa. Még sétálni is éjszaka viszik, és csak a fal tövében mehet. Biztosra vettük: élete nem lehet különb a miénknél, sőt: kegyetlenebb. Hiszen börtönszabály volt: "Minél nagyobb úr volt valaki, minél öregebb és betegebb, annál kegyetlenebbül bánni vele!"

Másnap reggel a csövesek dézsát taszítottak be hozzánk vízzel, súrolókefével és törlőrongyokkal. "Súrolás! Siessenek, másoknak is kell a dézsa!" Nos, ez is új. Debrecenben nem igen kellett ilyet csinálni, pedig az a cella a mostanihoz képest fekete föld volt. Itt legalább egyszer kellett hetenként, ha nem mindennap! És ebben is katonáskodtak: "Úgy ragyogjon, hogy megláthassam a képemet a padlón!" — dörgedezte a smasszer. Nekiestünk. Persze, hogy kivert bennünket a veríték, hiszen a munkától már régen elszoktunk, izmaink eltűntek vagy fityegtek, mint az üres zacskók. Mégsem haragudtunk, mert egészségünket szolgálta. Egészségünket? Hamar rájöttünk: csak kínzásunkat. Egy eszközzel több volt a kezükben, mellyel nyaggathattak, mert rendszerint a súrolás sohasem volt jó, sokszor újra kellett kezdeni. Ha az egészség lett volna fontos, akkor lett volna igazi orvosi kezelés, gyógyszer, egészségben tartó koszt és bánásmód!

A súrolással kapcsolatban még egy jelenséget meg kell említenünk. Általában, ha a rab rájött, hogy itt meg is lehet halni, akkor a higiénia életfontosságú lett. Mániákusa lett a tisztaságnak. A legkisebb piszkot sem tudta eltűrni, s mindent halálos elszántsággal megragadott, melytől remélte, hogy életbenmaradását segíti. Ilyenekből lettek aztán a mániákus súrolók, sétálók és tornázók . . . Persze, az lett az eredmény, hogy cellája életét elviselhetetlenné tette és amig magát akarta erősíteni, a többiek idegeit tönkretette. Aztán, mikor feladta reményét, átesett a másik végletbe: semmi sem érdekelte már, akár a piszkot marékkal is ette, s ha az őrök nem hajkurásszák, a piszok, a tunyaság megöli. Az emberi élet könnyen a feje tetejére állhat.

Itt már kellett menni a fürdőbe, ha akart az ember, ha nem, akármennyire is pucéroskodtunk. A fürdő olyan volt, mint megérkezéskor láttuk. Őreink magunkra hagytak, míg a másik csoportot levezették. Itt és az úton, mely elég hosszú volt, lehetett beszélgetni és újakkal találkozni. Már csak ezért is szívesen mentek fürödni a rabok.

A séta körülbelül úgy történt, mint Debrecenben, csak itt már félórás volt s napjában egyszer! Csaknem minden csillagnak külön

udvara volt, néhol valamicske virág vagy pázsit. Hatalmas falak övezték, lehettek ezek talán négy méter magasak is; tetejük félgömbszerű majolikás cseréppel fedve. Erre aligha mászhatott fel valaki, vagy tudott volna a tetejében megkapaszkodni. Mellette őrök cirkáltak fegyverben, éjjel-nappal, a mi sétaőrségünkön kívül. Akármerre néztünk, őr; a falakon őrtornyok, a tetőzeten meg gépfegyverállás is, reflektorokkal, telefonnal. Valósággal puskacsövek erdejében éltünk. Egyik-másik sarokban rendőrkutyát tartott szíjon az őr. Nehéz volt eldönteni, melyik vicsorgatta ránk jobban fogát. De a rabok nem sokat törődtek effélékkel. Igyekeztek levegőből, napsugárból egy napra valót zsákmányolni. Voltak, akik "loptak" egy fűszálat vagy lehullt virágszirmot, hogy az életből valamit szobájukba vigyenek.

GYÓNNAK AZ ANGYALOK

Sétatársam fülembe súgta: "Tudom, hogy pap vagy. Láttam, amikor levetkeztettek. Szeretnék gyónni!"

Meglepődtem. Itt? Százaktól szemmel kísérve? Ekkor még ide is járt be pap misézni, gyóntatott is. De sokan nem szerették vagy nem mertek hozzá menni. Nem bíztak benne? Ezek szoktak így sétákon gyónni. Sírni szerettem volna, amikor a feloldozás szavait suttogtam, mert úgy éreztem, most vagyok pap igazán! Hogy papjaink vannak bűnbocsájtó hatalommal, mily lemérhetetlen kegyelem azoknak, akik Isten megbocsájtó szeretetét keresik. Ekkor gondoltam életemben először: milyen jó, hogy papok is kerülnek be a börtönbe. Lehet, hogy én sem kerültem be másért, csak hogy néhány rabnak fülébe súghassam bűneinek bocsánatát, vagy legyen, aki a kivégzendő közelében gyóntattam, mindig úgy éreztem, magam is megtisztulok mások bűnei által.

A sétát olyan jótéteménynek tartottuk, hogy mindennapi imáinkba foglaltuk: "Uram, ne engedd, hogy a sétától megfosszanak bennünket!" Szükségét éreztük ennek az imának, mert azt tapasztaltuk, hogy a séták egyre rövidülnek és sokszor teljesen elmaradnak.

A ruhakiadás mosásra, titkos levelezésekkel együtt, éppen olyan izgalmas volt, mint Debrecenben. Őreink ezer akadályt gördítettek elé. A beadók sokat szenvedtek, mégis vállalták, mert tudták: Szükségünk van tiszta ruhára és a vele beadható havi egykilós csomagra. Egészségünk, életünk függött tőlük. Ámbár a csomag csak azt jelentette: naponként három dekával több élelem, mégis nekünk ez több volt. Minden! Jelentette, hogy még kint gondolnak ránk és szeretnek! Éppen ezért, ha csak egy dekát kaptunk volna is, akkor is ünnep lett volna a csomagbeadás napja. Őreink egyre jobban nehezményezték: "Luxus és fölösleges. A demokrácia hiánytalanul gondoskodik a rabokról." De kérdem, mikor adagolták ott a szeretetet?

Rab borbélyaink a folyosó nagy ablaka alatt működtek. Osztályozták őket. A jobbaknak két cigaretta, a rosszabbaknak egy cigaretta járt. Cellatársaim nekem egyet adtak, így csak a rosszabb-

hoz kerültem. Ez a fizetés nem volt kötelező, de föltétlen illett adni! Ez a kevésből nagy áldozat azoknak, akik dohányoztak. A hajat is helyrepofozták, de csak géppel. A borotválkozást értékessé, várttá és izgalmassá az tette, hogy az egyre unalmasabb napokba egy kis változatot hozott, s valami kis találka-, beszéd-lehetőséget.

"HISZEM, MIVEL ABSZURDUM!"

Fiatal tanár s öregebb orvos fogadott be lakótársának. Magaviseletükben igazi úriemberek. Mindkettő régi "börtöntöltelék", így ügyesek, okosak voltak a börtönéletben. Mindkettő szeretett beszélni, de különösen az orvos. Szenvedélyes vadász lehetett valamikor, ezért ez volt a téma csaknem mindenkor. Járt Abesszíniában, lakott a császárnál; valami rokonság fűzte hozzá, meg a közös vadászszenvedély. Színesen, elevenen tudott beszélni. Nem hittük el minden szavát, mégis szívesen hallgattuk, ő meg haláláig sem fáradt volna bele.

A sok beszélgetés közül egy maradt meg különösebben az emlékezetemben. Csodálkozását fejezte ki a tanár, hogyan lehet intelligens, katolikus embernek elve: Credo, quia absurdum. (Hiszem, mert lehetetlen!) Ez ellene mond a józan észnek.

Nem éppen "katolikus" elv, feleltem neki, hanem inkább a középkori Abelárdé. De mintha ő is mástól vette volna, mégpedig a hitehagyó Julián császártól. Ez a római császár kora minden filozófiáját és titkos vallását magába szedte. Katolikusnak nevelték, de a legvadabb pogány lett, sőt: a katolikus vallás nagy üldözője. Ő mondotta a vallási mítoszokkal kapcsolatban: "Minél paradoxabb, valószínűtlenebb és bámulatosabb egy titok, annál inkább int bennünket, nehogy eldobjuk egyszerűen a kifejező szavak miatt, hanem inkább szorgalmatosan vizsgáljuk meg az igazságot. Ugyanis, ami a mítoszban hihetetlennek látszik, az az igazsághoz vezethet." De származhatott ez a mondás Tertullián félremagyarázott szavaiból is, aki pedig egyszerűen csak azt akarta mondani, hogy az isteni dolgokat nem lehet véges emberi értelemmel mérni, mert Istenben, műveiben s rendelkezéseiben az emberi értelmet teljesen felülmúlók is vannak. A látszólagos észellenesség éppen az isteninek lenne a jellemzője. Azért azt, amiben ezt az isteni "oktalanságot" véljük felfedezni véges emberi értelmünkkel, éppen ezen az alapon tartjuk igaznak s isteninek. Vagyis, mint Tertullián írta: "Certum est, quia impossibile." (Biztos, mert lehetetlen.)

Ilyen értelmezésben a fönti állítást, melyet ellenségeink szeretnek így a feje tetejére állítani, minden katolikus elfogadhatja, sőt, el is kell fogadnia. És kisarkítva a tételt, csaknem azt mondhatjuk: igazán csak azt hiszem, ami abszurdum!

Isten gondolatai, igazságai, tulajdonságai, cselekedetei a mi gondolatainktól, valónktól, igazságainktól és cselekedeteinktől annyira különböznek, annyira mások, hogy mi azok közül sokat abszurdumnak látunk. Ennek Isten végtelen léte és a mi végességünk az oka.

Mi, végesek, a végtelent sohasem foghatjuk fel. A véges a végtelennek abszurduma, lehetetlenje. Egy gyűszűbe nem lehet a tengert beleönteni. Egy hal csak abszurdnak tarthatná azt az állítást, hogy a vízen kívül vagy víz nélkül is lehet élni. Mit tudok mondani a vaknak a színről, mit süketnek a hangról? Egy bacilusnak mit tudnék mondani Beethoven szimfóniáiról? Vagy hogyan tudnám egy baktériumnak a rádió lényegét megmagyarázni? Elhitetni vele? Pedig nincs is végtelen távolság kettőnk és a kettő között, de az van közöttünk és Isten között. Ezért mondja Isten a próféta ajkával: "Az én gondolataim nem a ti gondolataitok. Amilyen messze van a föld az égtől, olyan messze vannak az én gondolataim az emberekétől." Vagyis az "abszurd"-bélyeg valamin, sokszor éppen annak a jele, hogy igaz, Istentől való.

Ugye, milyen könnyű volt elhinni a pogányok isteneit és azok tulajdonságait? Hiszen csak valamivel voltak nagyobbak, mint mi, meg okosabbak vagy jobbak, aki jobb volt; de gonoszabb, aki gonosz volt! Ebben nem látott a pogányok esze abszurdumot. Miért? Mert emberi agyalmány volt, ők találták ki s nem azért, mert igaz volt.

Ekkor a tanár kért, mondjak neki pár példát hitünkből. Néhányat elsoroltam nekik, melyek "lehetetleneknek" látszanak.

Ilyen mindjárt a Szentháromság tana! Noha nem azt állítjuk, hogy a három Isten egy Isten, a vak is látja: ha hármat összeadok az nem lehet egy, hanem azt, hogy a három isteni személy egy Isten, vagyis az egy Istenben három személy van! De elleneink így szokták megfogalmazni, hogy annál nevetségesebb legyen tanunk. Mindenesetre ez a legnagyobb hittitkunk és képtelenek vagyunk megérteni a háromságban az egyet. De éppen ez a "lehetetlenség" mutatja, hogy nem emberi találmány.

A második isteni személy emberré lett Jézus Krisztusban. Valóságos ember! Isten emberré legyen? Eszünk lehetetlennek tartja. Éppen ezért lehetséges, és csak Isten gondolhatta ki. Rajta az isteni pecsét. Emberré lett isteni személy engedi magát megölni? Kenyér színébe rejtené el magát? Lehetetlen, mondja eszünk! Éppen azért lehetséges. Rajta az isteni pecsét: nem ember találta ki. Embernek bűnbocsájtó hatalmat ad. Utódjául embert ruház fel isteni hatalommal. A szétporladt emberi testet feltámasztja . . . Isten semmiből teremtette a világot. Isten igazságos, ugyanakkor irgalmas. Lehetetlen, mondja véges eszünk: vagy igazságos vagy irgalmas, de a kettő nem lehet együtt: tűz és víz! Ő a jóságos atya, a szeretet s ugyanakkor örök poklot teremt?! Ha valami állításunkban nincs ellenmondás, biztos jele, hogy embertől származik. Ember józanul nem tud olyat állítani, melyben ellenmondás lenne, mert akkor nem állítaná. Ha tehát mi mégis az isteni dolgokban látszólagos észellenességet látunk — mert valóban csak látszólagos —, jele lehet annak: nem mi, emberek, agyaltuk ki, hanem isteni gondolat, isteni tulajdonság és cselekedet. Ezért mondhatom Tertulliánnal: "Certum est, quia impossibile!" Vagy miként Egyházunk ellenségei szövegezik meg: "Credo quia absurdum!" Azaz: "Hiszem, mert lehetetlen!"

— Nem gondoltam volna — zárta be elmélkedésünket a tanár —, hogy ezt az állítást ilyen oldalról is lehet nézni. Igaza lehet a bölcselő Julián császárnak, amikor azt állítja: gondolkodjunk el rajta.

BÖRTÖN-HUMOR

Sokan csodálkozva kérdezik: a börtönben is van humor? Van, mert a humor kimondottan emberi sajátosság. Állatnak nincs humora! Istennek különös ajándéka ez az ember számára. Akinek humorérzéke van, még az akasztófán is mosolyoghat, mert pl. nevetségesnek tarthatja az ügyész pózolását. Bár furcsán hangzik, de van úgy, amikor az embert ütik-verik s jajgatnia kellene, ő mégis mosolyog vagy nevet, mert olyasvalami jutott eszébe, mely elfeledtette vele szenvedését. Ilyenkor néz rá az őr érthetetlenkedve: "megbolondult?" Dehogy bolondult, éppen e mosoly védi meg attól, hogy elméje elboruljon! Petőfi magán is tapasztalhatta ezt:

Én megnyugszom sorsom mivoltán,
De, sőt, örülök, mert ugyan
Ha ürgének volnék teremtve:
Nem szükebb lenne a lyukam!?
(Az én lakásom)

Egy jó vicc, szellemes tréfa vagy találó megjegyzés az egész zárka hangulatát megváltoztathatja, sőt az egész börtönét, ha lábra kel és a ketrecekbe bekopogtat. Képzeljük csak el ezt a jelenetet. A börtön műhelyében — mely valaha templom volt — nagy igyekezettel megy a munka, mert halálra hajszolják őket. A komor, éhségtől gyötört, megkínzott rabok egyszer csak hallják, hogy aki éppen egy elnyűtt rendőrcsizmát ver szét nagy kalapácsával, felkiált: "Ez az ütés Rákosinak, ez meg Kádárnak, ez Sztálinnak . . ." Ütésétől reng az egész munkaterem, porzik az öreg csizma, mintha valakit kegyetlenül fenekelnének. A rabok felnéznek, mosolyognak, majd a maguk szerszámával ugyanezt teszik: nesze, neked, nesze, neked . . . és máris megkönnyebbültek. Másnap izgalommal várják, hogy a nagykalapácsos megismétli-e a jelenetet. Megismételte. Pörölyös rab lett a neve.

Minden formában élnek hát a viccek a börtönben is. Sokat maguk találtak ki, ha meg beszivárgott, rendszerint börtönükhöz alakították egy kicsit. Párat hadd mondjak el azokból, melyek az én időmben járták. Ez is gazdagítja börtönismeretünket.

— Hallottad? Köztünk van már Latabár is (a nagy komikus színész). Hat hónapot kapott.

— Miért?

— Kicsúfolta Rákosit! Szilveszter estéjén három malaccal jelent meg a színpadon. Azt mondja a közönségnek: "Tudjátok, ma mindnyájunknak önmagunkról kell gondoskodni. Vásárokra mentem. Ott vettem ezt a három malacot, hogy felhízlaljam őket. Ez itt a budaőrsi

malac, ez meg a dunaföldvári, ez a püffedt, koszos pedig a rákosi. . ."

Három hónapot kapott ezért a viccéért. Akik tapsoltak viccének, azok semmit. Mikor kiszabadult, ismét három malaccal lépett fel. Izgult a közönség. Mit akar megint a malacokkal? Nem tanult a múltkori esetből? Azonban Latabár, mintha mi sem történt volna, megismétli a malacok bemutatását. De amikor a harmadikhoz ért, csak ennyit mondott: "Fe puffadt, koszos malac, miattad kaptam három hónapot!"

— Hallottad? Gyűjtőnkbe behoztak egy tsz-dolgozót.
— Mi volt a bűne?
— Megkérdeztük s azt felelte:
— Azért, mert a tsz-elnököt agyonütötte a villám!
— Mit tehet maga arról, ha valakit agyonüt a villám?
— Igen, de a villám nyele a kezemben maradt!

— Tudod-e, hogy már a kulákoknak is tartanak a kommunisták ankétot?
— Mit akarnak vele elérni?
— Pesti legény verte a mellét: őt nem lehet a kolhozba bekényszeríteni! Egyszer csak mégis belépett.
— Hogyhogy?
— Jött a hatóság, kérte a belépésre. Mondotta: nem! Jöttek ígéretekkel. Csak rázta a fejét. Ekkor elé lépett két óriás gyári munkás és ankét (olyan két) pofont mértek le jobbról és balról, hogy okosabbnak tartotta önként a kolhozba belépni.

A szegényembernek magyarázza a párttitkár, hogy mi a kommunizmus, de az nem érti. Ekkor példát mond neki.
— Nézze, ha csak a grófnak van autója, az burzsoá rendszer. Ha meg mindenkinek, az a kommunizmus.
— Érti?
— Értem.
— Mikor a szegény hazamegy s belép a konyhájába, egy svábbogár szalad előtte az almárium alá. Kérdi az asszony:
— Hol voltál?
— A párttitkárnál.
— És?
— Megmagyarázta, mi a kommunizmus.
— És? Mi az?
— Tudod, ha csak a gróféknál van svábbogár, az burzsoá rendszer. Ha meg mindenkinél, az a kommunizmus!

A tanító földrajzból kérdezi a gyerekeket.
— Pista, milyen folyókat ismersz Észak-Amerikában?
— A Mississippit, a Missourit, a Szent Lőrinc-folyót . . .
— És Magyarországon?
— A Tiszát, a Dunát, a Marost . . . — feleli a gyerek nagyon halkan.

— Miért mondod ezeket ilyen halkan? — kérdezi a tanító.
— Mert édesapam azt mondotta, hogy ami Magyarországon folyik, arról csak suttogva szabad beszélni!

Valaki beleesett a gödörbe. Egy munkás csak nagyon nehezen tudta kihúzni. A megmentett hálálkodva mondja:
— Jó ember, kérjen bármit a tettéért, megkapja. Rákosi Mátyás vagyok.
Mire a munkás:
— Egyért könyörgök, elvtárs. Meg ne mondja senkinek, hogy kihúztam, mert a munkatársaim agyonvernek!

Petőfi Nemzeti dal című versét tanulták az iskolában. A tanító mondja a gyerekeknek, hogy mindenki rajzzal fejezze ki a vers egy-egy mondatát.
A leggyengébb tehetségű talpat rajzol: "Talpra, magyar!" A másik kardot: ". . . fényesebb a láncnál a kard . . ." A harmadik egy nagyfejű, holdképű alakot rajzol.
— Hát ez ki? — kérdezi a tanító.
— Rákosi — feleli a gyerek.
— És melyik verssorral hozod Rákosit összefüggésbe?
— Azzal, hogy: "Sehonnai bitang ember . . ."

A falusi parasztokhoz külföldi vendégek jönnek látogatóba. A falusiak panaszkodnak nekik, hogy mindenüket elvitt a rendszer. Kérdezik a vendégek:
— Ha elvitték lovatokat, ökrötöket, szamaratokat, mit fogtok be ezután?
— Mi mást, a pofánkat!?

Mosolyország a raboknál? Vagy akasztófahumor?
De az a suttogás, melyet a csövesek napok óta végeznek, hogy ismét kivégzés lesz, már nem humor, már nem vicc, hanem valóban akasztófa! Nem akartuk elhinni, még akkor sem, mikor a keltegető dudaszóra nem lett nyitás, a hangyaboly nem mozdult meg, hanem kriptai csöndesség szakadt a fegyházra. Hiszen olyan biztatóan kelt fel a nap. Még a madarak is az életről csicseregtek s nem a halálról. Sokszor ez a csöndesség és mozdulatlanság lehetett az őrök gyűlésének a jele. De most az akasztásé volt. És egyre többször az lett. Nem ablakunk alatt, hanem jóval messzebb, az úgynevezett Kisfogházban. "Készüljetek rá, csaknem minden héten lesz mondották az öregebb rabok." És legtöbbször nem is egyet végeznek ki. Eszembe jutott a debreceni kifröccsent agyvelő, a fekete ruhás hóhér és eszembe jutott szegény Prófétánk imája: "Ó, meddig, ó, Uram, ó, meddig?" Néhány magyarral ismét kevesebb lett! Ilyen napok mindig feketék lettek számunkra. Ilyenkor hiába sütött a nap, hiába csiripeltek vidáman a verebek . . .

FEHÉR MISE, FEKETE MISE

Vasárnap! Mintha száz nap ragyogna az égen, olyan fényes minden. A sok szív is gúnyát cserél, angyali dalmatikába öltözik, mert a vasárnap nagy nap. "Sorakozás a templomba!" Mintha a jerikói kürtöket fújnák, az utolsó ítélet harsonáját zengetnék az angyalok, úgy hangzik! "Sorakozás a misére!" Csodaszó, varázslatos felszólítás! Gyerünk a mactatio mysticára, az imádó, hálaadó, engesztelő és könyörgő áldozatra, mely napkelettől napnyugatig szüntelenül bemutatott égő áldozat. Valóban igaza van a zsoltárosnak: "Örülök, amikor mondják: megyünk Isten házába!" Mintha mindenkit ez az öröm pirosítana és homlokukon máris ott ragyogna a Golgota dicsfénye.

Gyerünk a templomba? Ó, nem! Katolikusok nem a templomba, hanem fel, fel a Kálváriára, ahol Jézus értünk titokzatosan újra feláldozza magát és mi vele együtt, hiszen titokzatos tagjai vagyunk! Valóban mondhatjuk ilyenkor az apostolokkal: "Gyerünk és haljunk meg vele együtt!" Gyerünk a forráshoz, melyből erőt ihatunk saját Kálváriánk végigjárásához. Gyerünk a csodálatos kenyérkosárhoz, melyből ha eszünk, bírjuk a szenvedés hosszú útját . . .

Külsőleg valóban templomba mentünk s nem kápolnába. Olyan nagy volt. Századok fértek bele. Szép nagy oltárral, orgonával s talán még haranggal is, hiszen valamikor nyilvános volt, hívek is jöhettek ide. Senkit sem zavart, hogy fegyveres őrség szállta meg. A pap az oltár elé ült és a rabok egymás után mentek hozzá gyónni. Különös látvány: a rab gyónik, akinek nemcsak ruhájára, de húsára is rá van égetve: bűnös. Így a rabnak egész élete gyónás, bűnvallás, és mégis külön gyónik, hogy a szentségi feloldozás szavait is megkapja azokra a bűneire, melyekért a penitenciát már évek óta végzi . . . Gyónnak a rabok: önként! S lehet, olyan "bűnöket" is, melyeket sem kínzással, sem ígérettel nem lehetett belőlük kihúzni. Gyónnak a rabok!

Itt már nincs imakönyvünk, hát szívből kell imádkozni! Nagy könyv a rabszív, tele ezer imával és könyörgéssel. Sokat saját vérükkel írtak bele, mint Kis Szent Teréz a Hiszekegyet! Itt is, ott is, hangosabb sóhaj, mert az imádkozó rab forrásban lévő kazán, melyből a gőz olykor kicsap! Az énekek is szívből hangzanak. Milyen fönséges férfikórus! Zeng-bong bele az egész templom. Az oltár égő gyertyái ámulattól vagy csodálattól jobbra-balra hajtogatják lobogó fejüket. A rabokkal együtt imádkoznak, együtt énekelnek. Azok az énekek, melyekbe bánatukat, szenvedésüket mondhatták el, már a zengésükkel is áttörték a fegyverekkel őrzött mennyezetet és bizonnyal eljutottak Isten trónusáig. Énekükre ott elhallgattak az angyalok, mert akik most énekükkel eget-földet betöltik, azok rabok!

Sokan áldoztunk. Bőséggel vettük a rabok mennyei eledelét — a földiből olyan szűkösen jutott! Úgy jöttek vissza az Úr asztalától, mintha nem is roskadoznának a vádak és büntetések sokaságától. Nem hinné ekkor az ember, hogy rabok. Három hétre töltekeztek Isten kegyelmével, mert csak három hét múlva térhetnek ismét

vissza az élet forrásához, ha ugyan még lehet, mert már régen rebesgetik: "Ez lesz az utolsó!"

Egyetlenegy nem jött velünk soha, a Kisfogház rabjaival. Nagy, katolikus városból származott és nem is akárki volt. Számomra magatartása kénkő volt, rabtársaimat pedig mélyen megbotránkoztatta. Ekkor templomba menni már külön hitvallásnak számított. Elmaradás: "hittagadás" őreink szemében. Megbecsülő szemmel néztek ilyenre rabtartóink. De ha csak nem ment volna! Júdása mindig akadt Jézusnak. Csak ne végezte volna ugyanakkor a saját "fekete miséjét"!

De azt végezte. Így nevezték a protestánsok, akik végignézték. Később magam is láttam, amikor mi már nem mehettünk a mi fehérmisénkre. Jógás volt. Csaknem mezítelenre vetkőzött s jóga-gyakorlatait így végezte. Saját vizeletével kenegette testét, az volt az ő szenteltvize. Úgy feküdt két lócára, hogy egyiken a sarka, másikon meg a feje nyugodott. Egész teste a levegőben mereven, mint a deszka. Sokáig. Míg az egész teste lila lett s remegett. Majd következtek az "izomficamító" gyakorlatok. Azt mondotta: akkor fog az istenséggel egyesülni, mikor már alulról tud lélegzeni!

Fura isten lehet az, akit ilyen úton lehet megközelíteni!

SÖTÉTZÁRKA-FONNYASZTÓ

Másnap jött a mi "fekete misénk" is. Javában aludtunk éjjel s nagy lármára, kulcscsörömpölésre kellett felébrednünk. Egymás után nyitották a zárkákat, mintha csak mindenkit kihallgatásra vinnének vagy szállítanának. Bevágták a mi ajtónkat is: "Hipis, kifelé! a folyosón mindenki a falhoz álljon! Pofa be!" A kínzásoknak egyik jól ismert módja. Eddig mindig nappal volt, most már éjjel csinálják? A cellát és minket is a legalaposabban átvizsgáltak, de nem találtak semmit. Pedig a tanárnak volt tűje, meg cérnája. Hogyan tudta így elrejteni? A két tűjét egymás mellé tette, cérnájával körbetekerte. A tűk két végét mezítelen sarkának bőrébe szúrta. Így elég szilárdan álltak ott. Még a fülünkbe is benéztek, de a talp alá soha. Szerette tanárunk mondani: "Ha kiszabadulok, ezt a módszert szabadalmaztatom a raboknak!" Másnak is volt ilyen "szabadalmazott" eljárása. Például ismertem, aki ceruzáját ilyenkor mindig nyelve alá dugta. A rabok egyik legnagyobb örömének számított, ha valamit úgy el tudtak tenni, hogy az őrök nem bírták megtalálni. Sok, csak ezért az örömért is vállalta a kockázatot, mégpedig, mint látni fogjuk, nem is olyan kicsit.

Az őrök az egyik csövesről tudták, hogy dohányzik, hiszen többször rajtacsípték. De hiába forgatták át zárkáját még a legravaszabb és legtapasztaltabb smasszerok is, a dohányt nem tudták megtalálni. Büntetéssel sem tudták belőle kihúzni titkát. Nos, egyik ilyen sikertelen hipis után azt mondották neki: "Te, gazember, tudjuk, hogy dohányod van, mégpedig itt, a cellában, de hol tarthatod? Tudod mit? Ígérjük, nem lesz semmi bántódásod, sőt, még dohányodat is

meghagyjuk, csak áruld már el, hogyan jársz túl az eszünkön?" A büszkeség elvette rabunk eszét s bedőlt a csaléteknek. Felmászott a zárkája ablakába, kezét kinyújtotta a rácson és behúzott egy pakli dohányt. Ugyanis a falból hiányzott egy fél tégla, s helyébe dugta dohányát.

Az őrök nevettek, bosszankodtak, hogy nem gondoltak erre. Elmentek. Tényleg nem vitték el a dohányát és bántódása sem lett. Sőt, napokon keresztül most már bátran pöfékelt szobájában, amikor csak akart. Pár nap múlva azonban másik ketrecbe költöztették, ahol már nem hiányzott tégla, de hamarosan hiányzott a dohány . . .

Ezek az éjjeli zavargások egyre gyakoriabbak lettek s egyre többre mondták rá, hogy tilos. Ha ilyenkor semmit se vittek volna el, elvitték éjjeli nyugalmunkat. Ez is lehetett legfőbb céljuk!

A mellettünk levő zárkában sokáig tartott a zaj, mert az egyiknél találtak egy fél zsilettet, rabkabátja szegélyébe varrva. Hiába tiltakozott, hogy nem ő tette oda, nem is tudott róla, sötétzárkára ítélték.

Mikor egy hét múlva visszajött a büntetéséből, fürdőbe menet és jövet elmesélte, milyen volt a sötétzárka és hogyan volt.

— Félelmetes büntetés — mondotta —, nemcsak testileg, de lelkileg is. A zárka aligha lehet több két méternél másfél méter szélességgel s egy méter magassággal. Az adataim csak hozzávetőlegesek, csak tapogatásból tudok valamit, hiszen teljesen sötét van benne. Berendezése: kevés rohadt szalma fekvőhelynek s egy kübli. A sötét nyomasztóan hatott rám, az volt az érzésem, hogy mindjárt megfulladok. Az első órákban a sötétség szinte elviselhetetlenül kínzott. Minden kiabálás, dörömbölés hiábavaló lett volna, azért meg sem kíséreltem. Nem a sötétségtől, mint ilyentől, mégkevésbé szellemektől vagy effélétől féltem és szerettem volna segítségért kiáltani, hanem sírban éreztem magam, abszolút néma sírban, melyben a sötétség és a levegőhiány megöl. Szerencsére felfedeztem, hogy baloldalt, a fekvőhelyem felett, térdmagasságban egy kb. öt centiméternyi kerek lyuk van, s ezen keresztül alig észrevehető légáramlás történik, s valami hihetetlen messzinek tűnő parányi kis fény szűrődik be rajta, igen halványan. Ez a kis szellőztetőnyílás volt aztán egy héten át az én vigasztalásom és reményem záloga. Egy kicsinyke, picinyke fény, nem direkt fény, hanem a falakon keresztül többszörösen megtört poláros fény és egy kicsikét jobb levegő abban a fullasztóan levegőtlen, cellának sem nevezhető sírboltban. Azt hiszem, hogy enélkül vagy megfulladtam, vagy megőrültem volna. Az őreim ezt "fonnyasztónak" hívták, mert ebből bizony mindenki megfonnyadva kerül ki. Már maga a fényhiány is megöli az embert. Aztán később kicsit megszokja az ember ezt a naptalan, levegőtlen kriptát és próbálja számolni a perceket, mikor gördül le síromról a hétpecsétes kő és kerülhetek ismét jobb levegőre s több világosságra.

Vácott voltam már akkor, amikor egy volt katona rabtársunkat vitték a sötétzárkába. Sétán történhetett valami, de nem árulta el, hogy mi. Mikor visszajött büntetéséből, arról már beszélt. Azelőtt

zárkánkban ő volt a legerősebb, fiatal és pirospozsgás arcú; büntetésének letöltése után halvány, nyúzott arcú és fátyolos szemű lett. Mintha Lázár jött volna ki a sírjából, három nappal halála után.

A templom alatti zarkákba került. Régi kriptákat alakítottak erre át. Kosztjának csak egyharmadát kapta. Egyik nap a falhoz láncolták, másik nap magánzárkába csukták, innét pedig sötétzárkába vitték. Levegőre soha. A zárkák tökeletesen hangtalanítva: innen se ki, se be semmilyen hang. A bezárt rabnak egyszerűen megáll az élet, eltűnik a világ, még légy sem zümmög nála, legfeljebb patkány moccan.

Szerinte az előbb említett kis nyílás Z-alakú. Ezért nem jöhet be rajta keresztül egyenesen a fény. A levegő pedig azért is kevés, mert a lyukat beszövik a pókok.

Szerinte a legnagyobb kárt testében nem a fényhiány, hanem az oxigén—, a levegőhiány okozta. Mit csinálhat benne napokon át a rab? Ha papféle s van ereje hozzá, sokat imádkozhat, elmélkedhet . . . Ha nem pap? Mondják, kedvenc szórakozás vagy időtöltés ott, leszakítani egy gombot, elhajítani s keresni, keresni órákon keresztül a vaksötétben, négykézláb. Aludhatnának, de valahogyan ez nem megy. Amikor végre kiengedik, nem egy úgy esik ki az ajtón, mintha búzászsák dőlne ki. Jártányi ereje sincs s kapkod a levegő után, mint a hal, amikor partra vetődik. Persze, ehhez még járulhatnak mellékbüntetések is: nincs levélírás, nincs csomag, nincs látogatás . . .

CSATORNÁKON KERESZTÜL

"Krupa, összes cuccával! Siessünk, siessünk!" — kiáltott be az őr. Hová mehettem volna, mint új zárkába. Itt is fiatalabb s egy öregebb rab fogadott. Nem estek nekem, ki vagyok, mi vagyok, mi a bűnöm? Nem, inkább magukról beszéltek, meg a börtönről. Zárkájuk, mint a többié, de feltűnően tiszta. És? A kübli körül egy lepedő volt kifeszítve. Inkább fekvőhelyükre nem tettek, de ide igen. Emberi módon akartak élni! Szerettem volna a nyakukba ugrani: emberek, lehetséges ez? Emberi dolgainkat emberi módon végezhetem? Nem kell a piac közepére ülnöm? Itt, ó, milyen kicsinységek kellenek ahhoz, hogy az ember boldognak érezze magát! Boldog az ember, hogy nem kell állatnak lennie! Van ez fordítva is?

Sétán nagy summogás, a fejek összedugva. Súgtak-búgtak. Valami különös izgalom fűtötte a bandát. Szemük csücskéből az őröket méricskélték, és fel-felsanditottak minden őrtoronyra. Az őrök pattogtak, káromkodtak s nehéz volt rúgásukat elkerülni. Mi baj? Mi történt? Mintha még senki sem tudná, úgy súgták a rabok egymásnak: "Szökés! Páran megszöktek!" Nekem hihetetlenül hangzott. Innét? Gépfegyverfészkek közül? Puskacsövektől? Farkaskutyák szájából? Az átmászhatatlan falakon át? Lehetetlen! De igen! A csatornán keresztül mentek el. Még mindig nem fogták el őket . . .

Ez az eset nem első és nem utolsó. Míg fogház lesz és rab, mindig akad, aki a szökést megpróbálja. Leginkább annak van sikere, aki a "maga útját járja", azaz valami új szökési módot talál ki.

Egyik csöves a konyhára került dolgozni. Hamar észrevette, hogy a főkémény olyan széles, ő azon keresztülférne. Csakhogy még ennek is vasrácsot erősítettek a tetejére. Sebaj, hivatásos betörő volt. Lécre vasfűrészt erősített s amikor módja volt rá, türelmesen fűrészelte a vasszálakat. Hetekig tartott. Nagyon komisz, lehetetlen munka volt a kémény keskeny helyében. De a szabadulás reménye kitartásra ösztökélte. Mikor kész lett, rajta keresztül kimászott a tetőzetre. A sikeres meneküléshez az kellett volna, hogy a másik épület tetejére juthasson. Ez azonban csak villanydróton keresztül látszott lehetségesnek. Sokszor szemrevételezte ő ezeket a drótokat és elég erősnek vélte. Éjjel volt, sötét, de a börtönudvar villanyai égtek. Mikor úgy gondolta, hogy az alatta sétáló őr még árnyékát sem láthatja meg, ráfeküdt a drótokra és óvatosan kúszott célja felé. De a közepénél a drótok elszakadtak és ő zuhanásában éppen hogy csak nem ütötte agyon az őrt, vagyis pontosan a kezébe esett. Nem azért bánkódott, hogy nem lehetett szabad. De sohasem tudta megbocsájtani magának, hogy nem jól számította ki a drótok teherbíró képességét. Szakmájához tartozott ez. Nem lett volna szabad ebben tévednie. Szakmai tekintélye csöves rabtársai előtt nagy csorbát szenvedett.

A Gyűjtőfogházban működtek gyárak. Dolgozott asztalosüzem, ruhaüzem, gomb-, bútor-, játékgyár. Három rab elhatározta, hogy megszökik az adott lehetőségek felhasználásával. Mindegyik a maga mestersége szerint működött közre a szökés előkészítésében. Az asztalos géppisztolyt készített fából. A szabó megfelelő ÁVÓ-s ruhát. Rabruhája mindenkinek volt. Az írnok iratokat hamisított s bilincset szerzett. Mikor mindennel elkészültek, kettő rab lett megláncolva, a harmadik meg kísérő őr. Abban az időben, amikor rabokat szoktak tárgyalásra vinni, szépen megindultak kifelé. A kísérő a kapuőrnek megmutatta az iratokat és így szép simán átcsúsztak az őrségen. Csak az esti záráskor vették észre az emberhiányt.

Gondolták, hogy rosszul számoltak. Újrakezdték többször, de három ember mindig hiányzott. Mivel senki sem tudott róluk semmit és sehol sem találták őket, riadóztatták az egész börtönt. Volt szaladgálás, kutatás, még a leglehetetlenebb helyeket is felforgatták, de a hiányzó három ember így sem került elő. Ekkor országosan köröztették őket. Hogy aztán megfogták-e őket valaha, s ha igen, hogyan, én sohasem hallottam róla.

A VÁLASZTOTTAK TÁBORÁBAN

Helyzetünk egyre nehezebbedett. A könyveket már régebben elszedték. Csak egy maradhatott, de nem lehetett cserélni. Én a papi imakönyvet, a breviáriumot hagytam meg. Ez maga egy könyvtár s lexikon! Nagyon lassan imádkoztam a napi imákat. Igyekeztem

minden szavát megérteni és értelmébe belehatolni. A szebb részeket kívülről tanultam meg. A zsoltárokat nemcsak fordítottam magyarra, de próbáltam versbe szedni, holott sohase voltam költő. Már csak azért is, mert így könnyebb volt megtanulni. És elfoglalt lelkileg, szellemileg. Az unalom halálra gyötört egyébként bennünket, hiszen a világon semmit se csináltunk.

A zsoltárok közül leginkább a szenvedő zsoltárok fogtak meg. Az örvendezőket mintha nem nekünk írták volna. A mi lelkünk nem akart ujjongani, mint a három ifjúé a tüzes kemencében. Azonban a gyűlölködő zsoltárokat még akkor sem tudtam bevenni, amikor kínzóinkat szívesen merítettük volna kénköves tóba. Ezek a zsoltárok élesztik sokak bosszúvágyát, olyanokét, akik a debreceni ablakunk alatt ellenségeik haláláért lihegtek.

A betegek száma is nőtt közöttünk. Legtöbbje csak pótsétaként ment orvosi vizitre, változatosságból, kalandkeresésből, hiszen a raborvosok alig segíthettek. Én csak akkor mentem, mikor kísérleti célból mennem kellett — mintha mindig kísérleti nyulak lettünk volna. Az orvosi vizitre jelentkezők nagy részét már maga az osztályparancsnok visszakáromkodta vagy rúgdosta: "Ez is betegség? Kint ezzel elment volna az orvoshoz? Mars vissza!" Voltak, akik különféle mesterkedésekkel tették magukat beteggé, hogy javítsanak helyzetükön. Eredménytelenül! A havi csomagok akadoztak. A látogatások egyre nehezebbek és lehetetlenebbek lettek. A beszivárgó hírek nem biztatók. Semmi remény a dolgozáshoz, az emberségesebb bánásmódhoz. Sőt, örökké csak rosszabbakkal fenyegetnek.

Hogy, hogy nem, azt suttogták a rabok maguk között: "Menynyivel jobb a Kisfogházban!" Ez is itt volt a Gyűjtőben, csak nem a csillagszárnyakban. "Ott más az élet!" Hajtogatták a csövesek is: "Oda vitték a nagy urakat is. Azokkal nem lehet akárhogyan bánni. Még a koszt is jobb, bőségesebb, sőt, vásárolni is lehet. Az a választott nép." Még a smasszerok is hasonló megjegyzésekkel izgattak bennünket. Nem természetes-e tehát, hogy a választottak táborába szerettünk volna kerülni? Uram, segíts minket abba a táborba!

Akkor még nem tudtuk: Nem mindig jó, ha Isten az ember kívánságát teljesíti. Úgy járhatunk vele, mint a háromkívánságos ember az orrára nőtt kolbásszal . . .

X. fejezet

Bitófák árnyékában

A POKOL TORNÁCÁBAN

Egyik délelőtt váratlanul "cuccoltatni" kezdtek bennünket. Sorakoztattak a földszinti folyosón. A bennfentesek hamar megsúgták: "Megyünk a Kisfogházba." Egyszerre megdobbant a szívünk. Hála Istennek! És új életremény kezdett nyiladozni bennünk. Sokunkat szedtek össze. A smasszerok szokatlan idegességgel kísértek bennünket.

Alig léptünk ki az udvarra, egyik rab egy csivikodó verebet látott a földön. Fészkéből eshetett le. Kidülledt szemét riadtan ránk meresztette s remegve csapdosta szárnyával a földet. Rabunk felvette. Ekkor hozzá ugrott egy őr, a Kisfogház parancsnoka, Jehlicska. Nyomott képű, mintha valaki megtaszította volna az arcát. Nézése ravasz és karvalyszerűen vérengző. Sohasem nézett senki szemébe, mintha "sanda" lett volna. Járása is féloldalgó. Többször volt részeg, mint józan. Aki egyszer látta, nem felejtette el. Ebben a pillanatban, mint a leggonoszabb őr lépett életembe.

— Mit vett fel? Mit vett fel? — kiáltotta.

— Verebet — s a rab mutatta neki tenyerén a kis lihegő madarat.

— Mit akar vele?

— Felnevelni a zárkában.

— Mivel?

— Majd legyeket fogok neki.

— Adja csak ide azt a dögöt! Jó lesz ott magának is a légy!

A kis madarat földhözcsapta. Mivel az még hajított magán egyet, csizmájával rátaposott, szétmázolta. A rab velem együtt eltakarta a szemét és úgy mentünk tovább. Nem tudom, mire gondolt közben, de én ezt is rossz előjelnek vettem. Mivel vagyunk mi különbek, mint ez a fészkéből kiesett fióka?

Kisfogháznak azért nevezték, mert a nagy csillagoshoz képest kicsi volt. Lehet, hogy ezt építették először, öregebb, mint a másik,

s ezért teljesen önálló életet élhetett, megvolt minden szükséges benne. Nagyon komor, elszigetelt, félreeső épület. Kezdet óta éppen ezért ide hozták a "nagy csukákat". Most is itt nyüzsgött az ország volt színe-java, nagyja. Akik régebben raboskodtak itt, beszélték, hogy a demokrácia kezdetén iszonyatos helynek számított. Nem volt ablak, fűtés, koszt, szalmazsák, takaró, ruha . . . Minden reggel úgy hordták ki zárkáikból a halottakat, mint a küblit. Valósággal kisöpörték őket, mint az elhullott legyeket. A leggyötrőbb mégis számukra az volt, hogy itt történtek a kivégzések. Minden akasztással, minden kivégzéssel, maguk is mindig újra, meg újra meghaltak. Ezért nevezték maguk között a Kisfogházat a Siralomházának. Aki itt élt, valóban a bitófák árnyékában élt. És mi ide vágyakoztunk? Valóban a választottak tábora volt ez, s azokat hordták itt össze, akiket halálra szántak. Tehát minket is?

MACSKAKIRÁLY — MACSKAPROLETÁR

Egy nagyobb földszinti zárkába osztottak be: piszkos, sötét, nyomott, kitörött ablakkal és zsúfolva rabokkal. Fekvése miatt talán a nap sohasem süthetett bele. Ablakpárkányára galambok szálltak és nagy turbékolással csipegették fel a rabok irgalom- és lemondásmorzsáit. A rabok becézték őket, órákig nézték és szebbnél szebb női nevekkel cicomázták fel galambjaikat. Ha Szent Ferenc láthatta volna őket, galambjaikkal együtt mind keblére szorította volna mint testvéreit, húgait.

Betört ablakunkon macska járt be. Vele a rabok már falatjaikat osztották meg, babusgatták és este féltékenységi jeleneteket rendeztek: kivel háljon! Mikor a zárban megzörrent a kulcs, a macska: uzsgyi, kiugrott a törött ablakon át. Jaj lett volna neki is, ha bent elcsípi az őr.

Egyébként is a bitófa és a macska lehetett volna a Kisfogház címere. Sehol sem láttam macskát börtönéletem alatt, csak itt. És még melléje szinte falkányit. Hogyan tűrte el eddig a demokrácia? Talán Rákosiék hagyták itt és most tiszteletben tartandó relikviák, mint Indiában a szent tehenek és szent majmok? Ugyanis tudott, hogy az "átkozott" Horthy-rendszerben a rabok tarthattak kutyát, macskát, madarakat. Rákosinak is volt. Nem lehettek hát ezek azok, vagy tiszteletreméltó unokáik?

Igaz, ami igaz, a rabok legtöbbje szerette őket és szívesen juttatott nekik "halál-adagjából". A macskák pontosan tudták, mikor van sétaidő. Ilyenkor a legszigorúbb méltósági sorrendben elhelyezkedtek a sétaút mellett. A legelőkelőbb hely mindjárt a kijáró ajtónál volt. Itt ült a macskakirály. Való, alakra is sokkal különb, mint akármelyik. Ő kapta a legtöbb ennivalót. (Lám, a börtönben még most is a királyoknak megy a legjobban, legalábbis a macskák országában.) Utána ülhettek tisztes távolban a bárók, grófok, hercegek, miniszterek, polgármesterek s végül a proletár senkik. (Hogyan tűrhette el ezt a demokráciánk? Amikor proletárdiktatúra van?) No, még csak az

kellett volna, hogy valamelyik merészelje a helyét jobbra cserélni! Ha azonban valamelyik nem ült a helyén, eggyel feljebb rukkolt az egész macskaméltóság. Mindegyik nyert vele valamit, csak a proli nem, ő ilyenkor is utolsó maradt. (Azonban lehet, hogy nem a régi méltóságok szerint, hanem az új szerint helyezkedtek el. Így legelső lett volna az országos főtitkár, majd a megyei titkár, aztán a járási, helyi titkár és végül a dolgozó proli. Nem megdöbbentő, hogy itt is, ott is, a proli mindig csak a végére kerül?)

Sokan tartottak kedvenc macskát. S ezek, bárhol is ültek, gazdájuktól megkapták a privilégizált kenyérhéjukat vagy valami husikabőnyét. A kedvencek is ismerték "gazdájukat", nyávogtak, ha közeledni látták. Volt rab, aki elhúzott az egész rangsorozat mellett és szegényes falatait a proli-macskának vitte, mert ez volt a legelhagyatottab, legszegényebb s legsoványabb. Proletár szíve hajtotta vagy sorsában a magáét látta? Séta után nehéz lett volna megmondani: a macska volt boldogabb vagy az ember? Az etető vagy az etetett? A macskák ezután patkányvadászatra mentek. Patkányokkal éltünk együtt, könnyű volt nekik zsákmányt ejteniök. Bizony, eljött az idő, amikor irigyeltük a macskákat, hogy ők patkányokra vadászhatnak, mi meg nem, mert ők így kevesebbet éheztek, mint mi.

Mi annak a magyarázata, hogy miniszterek, egyetemi tanárok, vezérkari főnökök, politikusok, papok, egyszerű és nagyszerű emberek ilyen macska-etetéssel és gerlék, galambok táplálásával olyan nagy buzgalommal foglalkoznak? Mikor az ember szenved, mikor élő-halottá teszik, mikor közel áll a halál küszöbéhez, valami különös tisztelet szállja meg az "élettel" szemben. Mindegy, hogy milyen formán él az, csak éljen. Semmilyen életet nem szabad kioltani. Mintha mindegyik jelszava lenne: "Tartsátok az élet lángját!" Itt tapasztalja az ember, milyen boldogság kapni, mikor rászorul, hát ad, mindegy kinek, csak adhasson valakinek vagy valaminek. Itt érzi igazán az ember, milyen boldogság valakitől szerettetni, amikor úgy érzi, hogy a gyűlölet tengerében fuldokol. Ő is próbál tehát szeretni. Mindegy, mi az, ember, állat, növény, bogár. A régi, most átkozott, rendszer ezt tudta, azért volt ilyenekben humánus. Azért engedett a raboknak állatot, virágot tartani . . . Assziszi Szent Ferenc, te is voltál börtönben, azért szeretted úgy az életet és mindent, ami teremtmény, hiszen még azt sem engedted meg, hogy a kiöntött vízre piszkos lábbal rálépjenek fiaid!

"A HALÁLOMMAL TILTAKOZOM!"

Úgy látszik, minden új helyen izgalmasak az első séták, de itt különösen annak mutatkozott. Nagy emberekkel nagy ismerkedés, egészen szokatlan ízt, zamatot ad az egésznek. A nagyoknak nagy a "klientúrája". A rabok mind rájuk szállnának, mint méhek az anyaméhre, ha lehetne. Már csak a sétaszabály miatt sem lehet egyszerre — csak párosával mehettünk s párt cserélni nem szabad —, hanem

"találkát" kellett kérni és kijelölni. Egy volt házelnökkel, miniszterrel, vezérkari főnökkel, nem lehet ám csak úgy suttyomfort beszédbe elegyedni! Irodájuk van, ott rendezik el a kérelmeket. Sokszor hetekig kellett várni, amíg az emberre rákerülhetett a sor. Becsületsértésnek számított, ha valaki nem tartotta be a sorrendet vagy valamiképpen meghiúsította. Legtöbbször Jehlicska osztályvezetőnk hiúsútotta meg, aki éber szemmel figyelte a sétát s azonnal bezavarta azt, aki bármi módon szabályt sértett. Érthető, ezeket a nagy csukákat nagyon kellett figyelni, hiszen ezeknek örök összeesküvés fortyog a fejükben. Nagy fejük van s a kisfejű őröket könnyen átejthetik. "Csak Jehlicskát nem!"

Ekkor történik az ismeretlen rabok megismerése, az ismertekkel való izgalmas találkozás, hírek adása és átvétele, és mikor kinti papnál már nem lehetett gyónni, akkor a gyónás is. Minél nehezebben szivárgott be hír, annál nagyobb volt utána a sóvárgás, az éhség. Ennek a hír-éhségnek csillapítására — vagy szítására? — agytrösztök alakultak a zárkákban s ezek gyártották a legjobb, legizgalmasabb híreket; legtöbbször nem a tényeknek megfelelően, hanem a kívánságoknak. Komolyan eresztették szárnyaikra ezeket a megbízható forrásokból származó híreket és kíváncsian várták, milyen változtatással kerülnek hozzájuk vissza. Évfordulókra, nagyobb politikai eseményekre amnesztia-lehetőség várva várt főnixmadarát röppentették szárnyára.

(Tollas Tibor ezekről az ő jellegzetesen szép stílusán így ír: "Mindent elkövettünk, hogy hírekhez jussunk. Néha a szemétből sikerült egy-egy tenyérnyi újságdarabot szerezni — ennek minden szavát megtanultuk s fantasztikus hiedelmekkel tetéztük meg. Egyszer rájöttek a hírszerzésnek e módjára, levittek a fegyház pincéjébe, a "fegyelmibe"-be. Havas december volt, fagypont alatt. Levetkőztettek, meztelenül magamra hagytak: "Dögölj meg!" Ugrálni, táncolni kezdtem — tudtam, hogy kiéhezetten és lefogyva nem aludhatom el, mert itt hagynak, míg ki nem hűlök örökre. Nem sokáig bírtam a táncot, néhány óra múlva eszméletlenül felvittek . . . Éltünk a börtönökben, a kiszabott 15-20 év végtelen messzeségét esztelen reménykedésekkel rövidítve. Ültünk 8-10 éveket mindig abban a biztos meggyőződésben, hogy most már . . ., most már hónapokon belül szabadulunk. És félévenként vártuk tavaszról őszre a — szabadságot." [Füveskert])

A józanabbak az ilyen hírek értékét vagy magyarázatát a szerint értékelték, kik voltak a "kieresztő" agytröszt tagjai. Ha valaki ilyen hírek ellen a zárkában felszólalt, lenéző megjegyzést mert tenni, társai lehurrogták: "Ha nem tetszik, ne hallgassa, de hagyjon nekik békét!" Ezeken a sétákon folytatódtak a nagy politikai és hitviták. Legtöbbször mint fűtött kazánok kerültünk vissza zárkánkba.

Ilyen sétán találkoztam Asztalos János pócspetri pappal, akit már kint jól ismertem, s akinek esete az én pörömben is szerepelt. "Neves" pap rab volt, életfogytos. Tárgyalását rádión hallottuk. S nagyon megbotránkoztunk nyilvános, önkéntes nyilatkozatán: "Pap-

testvéreim" — mondotta —, "ne járjátok az én utamat, mert láthatjátok, hová vezet. Béküljetek ki a demokráciával és dolgozzatok vele együtt!" Nagyon megbotránkoztunk ezen a nyilatkozaton. Benne nem ismertünk reá. Így hát természetes, hogy mindjárt ezt tettem szóvá: hogyan tehette meg nyilatkozatát? Mire ő elmondotta, hogy ítélethirdetés előtt azt mondották neki: ha ezt a nyilatkozatot megteszi, a fővádlott (aki állítólag agyonlőtt egy rendőrt) és az ő halálos ítéletét is (mint bujtogató és lázító a bűnben) életfogytiglanra változtatják. Ő szívesen meghalt volna. De a másiknak családja, kicsi gyerekei vannak. Mit tehetett mást? Gondolta, mindenki előtt világos, hogy nem jószántából tette. Majd elmondotta az egész pócspetri ügyet, mely előadása szerint lényegében hazugság volt. Hazugság volt részben ígéretük is, mert a fővádlottat mégis kivégezték. De ő már a nyilatkozaton nem tudott változtatni!

Ugyancsak itt találkoztam Somogyvári Hetény rendi testvéremmel, aki már jó pár éve ette a rabok kenyerét, s akit csak jóval az én szabadulásom után engedtek ki. Nem sétán találkoztam vele, hanem, mikor szentmisére ment, szinte csak egy pillanatra. Svájcisapka a fején. Megviselt, sápadt, szomorú, mégis valami különös fény ragyogott a szemében, amikor azt kérdezte: "Hogy van az édesanyám? Üdvözlöm. Milliószor üdvözlöm!" Búcsút intett s máris éltűnt a többiekkel. Most, hogy visszagondolok rá, megremegek. Gondolhattam volna akkor, hogy ez az ember évek múlva még egyszer s utoljára általam üdvözli édesanyját? Mielőtt önként ment a halálba, utolsó gondolata édesanyjához szállt?

Kimondottan jó történész volt és így tragikus tettéhez és szándékához a közeli múltban jó példát talált Teleki Pál miniszterelnökünk tettében. Teleki, mint minden igazi magyar, örökké németellenes volt, mert magyar létünk, ezredéves történelmünk tanúsága szerint, végpusztulását mindig csak tőle várhatta. Úgy gondolta, ha most győzne az orosz, háború után majd visszavonul régi határai közé — most már látjuk, mily iszonyatosan tévedett ebben —, míg ha a német győz, elvesztünk örökre, mert már tudta Hitler titkos szándékait, miként akarta Magyarországot eltüntetni. Így hát cselekvésében az oroszok felé húzott. Négy hónappal ezelőtt kötött Magyarország Jugoszláviával "örök" barátságot, s most a németek azt akarják, hogy Teleki a németekkel együtt döfje hátba ezt az országot. Teleki erkölcsi szintje olyan magasan állt, hogy ilyen aljasságba nem tudott belemenni. De hogyan mutassa meg azt a világnak, hogy a magyar nép kényszerből lépett erre az áruló útra? Ártatlan ebben a gyalázatos árulásban! Hogyan kiálthatná úgy, hogy az egész világ füle belecsengjen? S nem talált erre alkalmasabb eszközt, mint saját fegyverének golyóját . . .

Előtte meggyónt, levelet írt a magyar szentszéki követnek s kérte, tájékoztassa a pápát szörnyű helyzetükről. S mikor megmutatták neki Churchillék táviratát, melyben hadüzenettel fenyegetik országát, hogy majd hajthatatlansággal bánnak el velük, mi lehetett erre a világ egyik végétől a másikig hangzó válasz? Egy fegyverdörrenés,

mely életét kioltotta . . . Churchill erről emlékiratában ezt írta: "Teleki öngyilkossága engesztelő áldozat, hogy feloldja népét a Jugoszlávia elleni támadás felelőssége alól. E tettével lemosott magáról minden gyalázatot a történelem ítélőszéke előtt."

Hitler pedig így kiáltott fel, amikor meghallotta a hírt: "Őrült volt!"

Nos, Teleki miniszterelnök vérével lemosta saját gyalázatát, de nem tudta tisztára mosni népét. Nemzetünk elítélésekor "egyéni tettnek" értékelték halálát és népét a legnagyobb bűnösök közé sorolták és így is büntették meg. Így hát tettével nem érte el célját.

Hetény atya, mikor végre kiszabadulhatott börtönéből — családjuk egyik tagja ott pusztult el —, testben-lélekben megviselve először egyházközségi pénzbeszedő lett, majd pár év múlva gimnáziumi hittanár. Nagyszerű egyénisége és tudása miatt kedveltté vált diákjai között. Lendületes munkájával új lelki életet indított el. Ez nagy baj volt. A párt effélét soha, senkinél nem nézett jó szemmel. Már Mindszenty hercegprímásunk alatt — mint láttuk — elindítottak hatalmas támadásokat a katolikus iskolák ellen; most megint, mintha a szándékuk ez vagy Hetény atya eltüntetése lenne, illetőleg a diákoknak s szerzetes tanáraiknak egymás elleni uszítása. A recept ismert. Összeesküvés! S ennek vezére Hetény atya lenne. Örökké járatják vele a rendőrséget, ezer módon szorítják, hogy adja ki az összeesküvő diákjai nevét. Nem csak nem adja, hanem kijelenti, hogy "halálommal fogok tiltakozni" az igazságtalan hajsza ellen. Kétszer kísérelte meg, de a sors különös játéka folytán nem sikerült neki. A rendőrség gúnyolja: "Gyáva vagy, nem mered megtenni, csak bennünket ijesztgetsz, s ha nem engedelmeskedel, majd megtesszük mi helyetted." De Hetény atya nem volt gyáva. Jobban szerette hazáját, jobban gyermekeit, minthogy egyet is kiadjon! Úgy gondolta hát, mint Teleki, ő is halálával tiltakozik és hívja fel az egész világ figyelmét: mi megy Magyarországon . . .

Utolsó estéjén az ebédlőben mellém ült. Visszahozta kölcsönadott angol könyveimet s így szólt: "Üdvözlöm édesanyámat. Ezután se feledkezzék el róla. S mikor segélyt küld neki — P. Király Kelemen küldte ezt Amerikából s én csak továbbítottam —, mindig köszöntse nevemben is."

Ezek voltak utolsó szavai. Reggel halva találták.

Tettével elérte célját? Részben. Az iskola nyaggatását abbahagyták. Az "összeesküvést" elfelejtették. Sem diákoknak, sem tanároknak emiatt semmi bántódásuk nem lett. De a világ semmit nem tudott meg hősi tettéről. Tökéletesen titokban tartották halálát, s ha mégis szóltak róla valamit: hivatalból "őrültnek" nyilvánították, s idegeinek számlájára írták tettét. Így "mentegették" tettét, melyet paphoz méltatlannak, ha ugyan nem bűnösnek tartottak. Még temetése is titokban történt. Azonban hisszük, hogy az égben elérte célját és mártíromságának dicsfényét Isten nem tagadta meg tőle.

A halálraítéltek és magánzárkások külön sétáltak — éppen elegen voltak magukban is. Külön megerősített őrség szállta meg ilyenkor

az udvart. Riasztva lett a falon és tetőn levő őrség is. "Fenegyerekek"-nek számították őket, azért lesték minden mozdulatukat, nehogy hirtelen eltűnhessenek előlük, illetőleg akasztófájuk elől. Csak egyesével sétálhattak és egymástól jó távol! Beszéd nincs, csak járás, levegőszedés és esetleg égretekintés. Nekem kezdetben rejtély volt, hogyan lehet az, hogy napjaik mag vannak számlálva, mégsem szomorúbbak, mogorvábbak, mint a többi rab. Sőt, mintha vidámabbak lettek volna. Hogyan lehet az, hogy nem próbálnak szökni? Hogy nem rohanják meg őreiket azok, akiknek már úgyis mindegy: kötéllel vagy golyótól halnak meg? Legalább nem adnák életüket ingyen, mint Lehel! Nem, nem! Olyan békésen, vidáman sétálnak, mintha holnap szabadulnának. Hogyan lehet ez? Nos, valami hallatlan remény él a halálraítéltekben. Mindnek, legalább a tudat alatt ott van: ha csoda által is, de nem végzik ki, élni fog! Valami csodás remény él bennük, hogy az annyira óhajtott szabad élet mennyországa még övéké lesz. Miért lenne hát öngyilkos! Nem életunt ő, sőt! Miért kockáztatna mikor biztosra mehet? Nem az élet elvesztése a célja, hanem annak biztos megőrzése . . .

Szerintem nagy isteni ajándék ez. Ha másként lenne, talán mind megőrülne!

"HÓHÉR, TELJESÍTSE KÖTELESSÉGÉT!"

Még meg sem melegedtem új zárkámban, még a legutóbbi tornádószerű hipist ki sem hevertük — amely után már alig maradt valamink —, máris új ketrecbe vittek. Szintén földszint és sarokszoba, csak éppen az épület másik végén. "Bitófás"-zárkának nevezték a rabok. Ugyanis kivégzéskor az északi oldal mögött állították fel a bitófákat. Úgy hogy, akik ebben a zárkában éltek, valóban a bitófák árnyékában senyvedtek. Éppen ezért leginkább büntetésből tették ide a rabot. Ezek ugyanis minden kivégzéskor maguk is végigszenvedték a halál borzalmait. A bitófát csak megszentelt édestestvére, a kereszt teheti elviselhetővé.

Szokásom volt minden zárkában fekvőhelyem fölé egy kis keresztet írni vagy karcolni. Egyik hittanárom nagyon szerethette a keresztet s azért sokat beszélt nekünk róla. Minden szava, minden példája a kereszt erejét, hatalmát hirdette. Még ma is mintha hallanám, ahogyan mondja: "Az első keresztény szolgák a kereszt jelét vágták azokba a húsokba, melyekből a pogány papok az áldozatuk bemutatásakor jövendölni akartak. Ha a keresztjel ott volt a húson, a pogány papok képtelenek voltak jósolni, bármilyen hókuszpókuszokkal próbálták a kereszt hatalmát megtörni. Egyik nagy keresztényüldözés éppen ilyen hús-megkeresztelésből indult ki . . .

Az aposztata, pogány Julián római császár maga írta le, hogy amikor a titkos, pogány vallásokba mint újoncot bevezették, szörnyű élményei voltak a kereszttel kapcsolatban. Hátborzongató földalatti helyiségbe vezették. Mikor itt rémisztő jelenéseket, ijesztő dolgokat és vérfagyasztó hangokat hallott, ijedtében keresztet vetett magára.

Ekkor a démonok megjuhászodtak és a borzalmas dolgok eltűntek. A kereszt jelével megerősödve mert Julián tovább menni. De az eltűntek lassan újra megjelentek, mire ő megismételte a keresztvetést és a pokoli tünemény ismét eltűnt.

Később, amikor már nagyon büntettek minden vallásos megnyilatkozást, a kereszt helyett a titokzatos taut, a T-t karcoltam a falra. Ha még ezt is észrevette az őr, nem tudott vele mit csinálni, hiszen csak egy ártatlan T. De nekem Krisztus Sátán-törő keresztje, melyre a bitófák árnyékában annyira szükségünk volt.

Az új zárka minden eddiginél nagyobb, piszkos, homályos volt. Annyira zsúfolt, hogy minden szalmazsákra két rab jutott. A szalmazsákokban kukoricafosztás, s abból is leginkább a csutkái.

Két polgármester, katonatisztek, keretlegények, orvos, ügyvéd, tisztviselők, világi pap, kapucinus szerzetes — ezek voltak a zárka lakói. Legtöbbjük háborús bűnösként, fajgyűlöletért, nyilasságért, lázításért került ide. Egyik öreg tisztviselőnk pl. azért, mert a templom előtt árulta Mindszenty kardinális képét. Márpedig ez lázítás a demokrácia ellen!

Napközben tanultak azok, akiknek nyelvkönyvük, szótáruk vagy idegen nyelvű Bibliájuk volt. Én a francia nyelvet próbálgattam.

Csodálatos módon sakk is bekerült ebbe a zárkába. A kapucinus atya nagyon szerette, jól játszott, csak a vereséget nem bírta, amin zárkatársai kicsit botránkoztak. Nagy partikat, sőt, versenyeket rendeztek. Mikor a sakk egyik hipisen eltűnt, kuglit csináltak kenyérbélből. Igen a kenyérből, mert az unalmat gyilkosabbnak, elviselhetetlenebbnek érezték, mint az éhséget. Sőt, kártyát is rajzoltak, pedig jaj volt, ha megtalálták. A kurtavasat is elviselhetőbbnek tartották, mint az idegtépő unalmat. Különösen zárás után forgatták abban a sarokban, hová az őrök a kukucskán át nem láthattak. Persze, mindezek előbb-utóbb eltűntek s nagy árat fizettek érte.

A kapucinus atya nagyon büszke volt rendje "eredetiségére" — szakálla is ennek volt csalhatatlan jele — és fennen hirdette a szakáll előnyeit a szakálltalansággal szemben. Azonban egyik nap a sétán valami rabbi-növendékféle megkérdezte tőle: "Mondja, kolléga, mikor jön be a rabbi istentiszteletet tartani?" Az atya nagyon dühös lett, hogy zsidónak nézik. Egy nyisszantással levágta az annyira dédelgetett, fésült, kefélt, kenegetett és előnyösnek hirdetett szakállát.

Azután valami történt. A hír-agytrösztök egészen megzavarodtak, nem találtak kellő, elfogadható magyarázatot. Változás a demokráciában? Erősödött az ellenállás? Enyhülés? Vagy valami nagy ünnep van közeledőben? Nagy látogató jön?

Kihirdették, hogy akinek pénze van a letétben, bizonyos összegért vásárolhat: almát, szőlőt, paprikát, retket, hagymát, paradicsomot, dohányt és cukorkát!

Szenzációs! Még álomnak is sok lett volna, nem ténynek, hiszen ezek már ismeretlen fogalmak voltak előttünk. Nagyon lesoványodtunk, magam is már ötven kiló alatt jártam, úgyhogy a börtön hivatalos orvosától — ekkor még létezett ilyen — "koszt-erősítésre" vagyis

pótadagra kaptam ígéretet. De nem lett belőle semmi. Sőt, olykor egyáltalán semmit sem kaptam, mert vagy keveset hoztak, vagy elosztották a kondér tartalmát.

Egyszerre irigyelt burzsujok — macskakirályok — lettek a pénzesek és kétszeresen szenvedők a pénztelenek — a macskaprolik —, még akkor is, ha morzsákat kaptak a dúsgazdagok asztaláról. Egyszerre megváltozott a börtönhangulat. Valósággal ünnepéllyé váltak az étkezések. Volt, aki mindenbe, bármi is lett légyen az, legalább egy vöröshagymát belevágott. "Mit gondolsz, kell a vitamin!" Cifrázták, szépítették, kombinálták az ételeket és elnyújtották az evési időt, amennyire csak lehetett. Ezek voltak a lukulluszi lakomák. Az az idő, amikor az útszéli koldusokat bekényszerítették a királyi lakomára. Öröm volt őket látni, amint étkezés után kezüket domborodó hasukon keresztbe fonták és titokban szundítani próbáltak. Egyszerre csaknem üdülővé vált a fogházunk!

Zárkánk egy igen nagy értékű titokkal rendelkezett. Olyan nagy, hogy még a legjúdásabb lélek sem merte és akarta elárulni. Mindenki féltve őrizte ezt a titkot. Zárkánk ajtaján valamikor a rabok lyukat fúrtak. Rajta keresztül az őrség szobáját, a folyosó nagy részét és a főbejáratot lehetett látni. Ezen a lyukon át sok olyasmit megláthattunk, amit a smasszerok szerint nem lett volna szabad, és általa sok meglepetést megúsztunk. "Lyukfelelősünk" tartotta általa szemmel a világot. Használaton kívül, különösen villanygyújtástól, gonddal tömve tartották.

Egyik délután izgatottan jelentette a lyukőr: valami készül! Lehet, hogy akasztás! Nagy sürgés-forgás a folyosón és az őrszobán. Szürkületkor már megjelent egy fiatal, termetes pap is. Mókáztak vele az őrök. Nagy megbotránkozásunkra a pap viszonozta. Hogyan lehet ez? Hiszen a siralomházba megy! Ha már pap is van itt, akkor biztos a reggeli kivégzés, hajtogatták az idősebb rabok. Nehezen jött álom a szemünkre s legtöbbünk rémeseket álmodott.

Zörgésre ébredtünk. Kint, mögöttünk, már állították a bitófát. Hallani lehetett, hogy a házimunkások a nagy gerendát belezökkentik a beton-gödörbe. Lyukfelelősünk jelentette: "Sok smasszer. Jehlicska részegen handabandázik közöttük. Megjött a pap." Majd hallottuk, hogy felállt a kivégző osztag, helyesebben a "négyszög". Ablakunk egyik szárnyát már este úgy állították be, hogy a zárkánk mögötti rész egy részét visszatükrözze. A bitófát nem láthattuk, de az őrséget igen, s az asztalt, mely előtt ügyész állt, s vele pár ember. Napkezdést jelző dudaszó előtt lyukőrünk jelzi: "Most viszik, most mentek el előtte. Ismeretlen férfi, hátrakötött kézzel."

Halálos csendben figyeltünk. Mikor ablakunk alatt mentek, mintha mellünkön tapostak volna. S ekkor megszólalt a halált jelző duda. Az ügyész valami effélét mond hangosan: "Ilyen és ilyen paragrafusok szerint X. Y.-t halálra ítélték. Utasítom a végrehajtó közeget, hogy teljesítse kötelességét." Most minden rab másként viselkedik. S ebbe a döbbenetbe belehasít a halálraítélt utolsó szava: "Éljen a keresztény Magyarország!"

Ekkor valami gyönge zörej hallható. Tapasztaltabb rabok mondták: "Most rúgták ki alóla a zsámolyt!" Nagy csend. Hosszú csend. A halál csendje . . .

A séta is ebben a halálos csendben történik. Mondom a társamnak:

— Tudja, hogy reggel akasztás volt?

— Hogyne tudnám! — felelte. — Hiszen abban az emeleti szobában lakom, amelyiknek az ablakai lenéznek az akasztófára. Mindent látunk, hallunk és tudunk. Nekünk ez már nem az első.

— Kérem, beszéljen, mit láttak, hogyan volt?

— Ámbár az alsó ablaktábláink be vannak meszelve, de a felső ferdére állítható, s annak tükrében lehet látni a vesztőhelyet, és a beszédet is halljuk. A négyszögletű, betonozott területen öt-hat bemélyített lyuk van, amelyekbe az akasztófát állítják. Az akasztásnál megjelenik az ügyész, a fogházparancsnok, a jegyzőkönyvvezető, két ügyészségi tisztviselő, az orvos — az őrségen kívül. A halálraítéltet hosszú ingben, hátrakötött kézzel, kihajtott ingnyakkal vezetik elő. Az ítélet felolvasása után a hóhér előugrik pribékjeivel, felmegy a létrán és az elítélt nyakára teszi a kötelet. Ekkor mondják az utolsó szavaikat, melyek rövidek, súlyosak, megdöbbentőek. Egyik például ezt kiáltotta: "Uram, irgalmazz!' De csak a mondat feléig jutott el, mert a többit már a kötel beléje fojtotta. Egy másik pedig ezt mondotta: "Ügyész úr, utánam jön!" Az orvos tíz perc múlva jelenti a halál beálltát. Ekkor a vendégek elvonulnak az "ünnepség" színhelyéről, s a martalócok magukra maradnak halott áldozatukkal. Elvágják a kötelet. A holttest lezuhan a betonra s kitör az addig elfojtott jókedv. Hahotáznak, gúnyolódnak, amíg targoncán el nem viszik a "dögöt". Ekkor lesz csak reggeli nyitás. S az őrök olyan vidáman lépnek a cellákba, mintha nem is ártatlant öltek volna meg.

Itt húzódik mellettünk a rákoskeresztúri nagy temető. Azt beszélték a rabok egymás között, hogy zárás után, a temető legelhagyatottabb részébe viszik ki titokban a kivégzetteket. Ide már nem kísérheti senki, még a pap sem, hogy egy utolsó fohásszal indíthassa el Isten ítélőszéke elé. Magános, kitaszított marad örökre a kitaszítottak és magánosok között. Sírját nem jelzi semmi. Még keresztbekötött gally sem. Laposra tapossák hantját, beszórják fűvel, hogy nyoma örökre eltűnjék. Senkinek sem szabad tudni róla, még a hozzá legközelebb állóknak sem, nehogy akadjon valaki, aki könnyet ejtsen felette. Szabadulásom után sokszor jártam ebben a temetőben, mint kántor. Sokszor eszembe jutottak ezek a kivetettek. Kerestem nyomukat a leggazosabb helyeken is, de nem találtam. Érdeklődtem felőlük a sírásóktól, de semmit sem tudtak róluk. Sorsuk valóban költőnktől megénekelt sors lett:

"Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
Fénytelen itt szunnyad s kő se mutatja helyét.
Így hamvadtak el ők alacsony mohlepte gödörben,
S a feledékenység éje borítja nevök."

(Kisfaludi Károly: Mohács)

Én nem felejtettem el őket. Számtalanszor kértem Istent, adjon nekik az embereknél kegyesebb ítéletet. S ha másért nem, erőszakos haláluk váltságáért vezesse őket Szent Színe látására . . .

KÉMIAI KÉPLETEK, KÍNAI ÍRÁSJELEK

Kezdetben este, zárás után, a nagyobb zárkákban megindultak a disputák, dialógusok, sőt, előadások. Ezek által tanulni akartunk. A gyilkos unalmat elűzni. Szellemi világunkat ébren tartani, nehogy a szellemi semmibe süllyedjünk. Azonban így, akarva, nem akarva, nagyon égető kérdések, fájó vitapontok, belső sebek, lelki sérülések kerültek sokszor felszínre politikai, vallási, sőt tudományos vonalon is.

A téma olyan bőséges volt, hogy csak felsorolásuk is lehetetlen lenne. Egyik-másik annyira megfogta a zárka lakóit, annyira szívügynek látszott vagy annyira érdekesnek, hogy napokig folytatódott. Hiszen voltak köztünk nagyon kiváló, tudós emberek is. Így történhetett meg, hogy az egész zárka megbolygatott méhkasként zümmögött a vitában, vagy halálos csendben és komolyan tanult kémiai képleteket, kínai írásjeleket, ontológiát vagy kereskedelmi számtant.

A SZEGÉNY ASSZONY FILLÉRJE — A GAZDAG PAPOK ÁLKULCSA

Egyik este a "fekete-miséző" jógásunk úgy tartott a kezében egy kis könyvet, mintha Biblia lenne és belőle olvasna: a szegény özvegyasszony bement a templomba. Jézus és tanítványai szemmel tartották. Az asszony bedobta a perselybe egyetlen fillérjét. Jézus megdicsérte tettét, mert nagyot cselekedett. Azonban éjjel jöttek a gazdag papok és kilopták az özvegyasszony egyetlen fillérjét.

Ekkor elhallgatott és elítélő, számonkérő szemmel nézett rám.

— Az utolsó szavak nincsenek az Evangéliumban! — mondtam.

— Nincsenek? — kapott szavam után, mint az éhes kutya a csontért. — És az inkvizíció benne van? — kérdezte olyan gúnnyal, amelyben a győzelem előérzete vibrált.

— Nincs — feleltem. És éreztem, hogy olyan tűzhöz közeledünk, amely csaknem minden ember lelkében parázslik. Az eretnekeket égető és halálra kínzó katolikus Egyház elleni gyűlölet tüze máris izzani látszott rabtársaim szemében, alig fújták le róla a fenti szavakkal a takaró hamut. Kezdtek szikrázni, karácsonyi csillagszóróként, mert minden most szenvedő rab jajkiáltásában az inkvizíció megkínzottjainak visszhangját vélték hallani.

— Nincs benne? És a katolikus Egyház mégis kiolvasta belőle? S nemcsak kiolvasta, hanem reá támaszkodva egész lénye az inkvizí-

ció lett. Máglyát gyújtott századokon át és eretnekek vérében fürdött. Magyarország nagy inkvizítorának — és mellesleg rendtársának — inkvizítori székét a saját szememmel láttam szegedi zárdájuk — múzeumában! És nem a legszégyenletesebb, hogy pont a katolikus Egyház, mely szereti magát a béke és szeretet Egyházának nevezni, lett a gyűlölködő, eszmetipró, békétlen Egyház, az önálló gondolkodás és így a haladás megakadályozója? Miért? Hatalmi érdekből! Ismétlem: az Evangélium olyan szövege alapján, mely nincs benne!

LEPRAFOLT EGYHÁZUNKON?

Ezzel jógásunk olyan élesre állította az inkvizíció kérdését, hogy rabtársaim kérésére egyik este erről kellett beszélnünk: nézzünk szembe ezzel a "szégyenletes" egyházfolttal, mely által az Egyház mintha bélpoklos, ráktól torzított lenne!

No de, lehet erről beszélni szégyenkezés és pirulás nélkül? Tagadhatatlanul nem! Mindnyájan jobban éreznénk magunkat, ha sohasem lett volna. Azonban volt. Tehát, beszélnünk kell róla. Az igazság mindig elviselhetőbb, ha fájó is, mint a sunyi hallgatás, kendőzés vagy a hazugság! Órákon át pattogtak a kérdések. Ezekre csak őszintén és a modern történelmi tények alapján lehetett válaszolni.

Hangsúlyoztam, hogy sem rendtársam, Marchiai Szent Jakab inkvizítor alatt, sem más inkvizítorok által Magyarországon egyetlen eretneket sem égettek el, még akkor sem, amikor már az 1525-i rákosi országgyűlés határozata volt életben: "A kárhozatos eretnekségek a hűtlenséggel egyenlő bűnök s azokat fő- és jószágvesztéssel, illetve máglyával kell büntetni!"

Kimutattam, hogy az inkvizíciót *nem az Egyház találta ki.* Még a nevét sem! Hiszen e név alatt üldözték a római császárok az első század keresztényeit, mint akik eretnekek a pogánysággal szemben és így a császár felsége ellen vétenek! Igaz, később az Egyház az inkvizíció segítője lett azzal, hogy megállapította: ki az eretnek. Még akkor is, mikor a vallatásoknál — ámbár az Egyház által szabályokkal korlátozott módon — kínzásokat is alkalmaztak. Lényegében az inkvizíció mindig *állami* intézmény volt, és elsősorban az *állam érdekeit* szolgálta. Az ország szellemi, lelki egységét akarta ezzel megőrizni és az országrombolást megakadályozni. Ugyanis, a leghamisabb szemléletben élnénk, ha azt gondolnánk, hogy az eretnekek csak olyan ártatlan, vallási "álmodozók" voltak. A tény az, ők voltak koruk kommunistái, mindent elpusztítással fenyegető anarchistái! A máglyarakás és minden kivégzés joga az államé volt és az is hajtotta végre. Az Egyház a zsidókkal és pogányokkal szemben még azt a jogát sem tartotta fenn, hogy hivatott legyen megállapítani eretnekségüket. Ezt a jogát csak keresztényekre korlátozta.

"AUTODAFÉ"

Ha inkvizícióról beszélünk, tulajdonképen a spanyolt értjük alatta. Pontosan azt az inkvizíciót, melyet nem a pápa, hanem Katolikus Ferdinánd és Izabella királyné alakítottak, mikor a hétszáz éves mór uralom alól felszabadultak. A visszamaradt, színleg megtért zsidók és mórok a régi uralmat szerették volna visszaállítani. Ferdinándéknak tehát ezek ellen kellett olyan állami inkvizícióval védekezni, melynek ítéletétől a pápához sem lehetett fellebbezni. Királyi törvényszék volt ez, a szó legtökéletesebb értelmében. Papi alkalmazottait is a király nevezte ki és fizette. Hírhedtséget nem történelmi tények szereztek neki, hanem Florente, egy hitehagyott spanyol pap, aki fantasztikus koholmányaival megszédítette és légből kapott számadataival megvakította a világot. Ő még ma is minden egyházellenesnek hiteles forrása.

DACHAU —MOSZKVA — PEKING

Ámbár mások bűne sohasem igazolja a sajátunkat, mégis hivatkozni kell rá, hogy annak a kornak az embere, mely az inkvizíciót legfarizeusabban, soha bele nem fáradó buzgalommal ítéli el, Oroszországban, nem egészen 50 év alatt, 60 milliót pusztított el! Ugyanennyivel terhelik Kínát is! Hitlertől pedig pár év alatt — csak zsidókból — *6 millió* áldozatot *kérnek számon!* Miért kellett ezeknek a milliónak a legszörnyűbb módon meghalniok? Csak azért, mert mást mertek gondolni, hinni és cselekedni, mint amit zsarnokaik parancsoltak! És mi megy ma is ezen a címen az egész világon? Kezdve Magyarországtól, hol zsúfoltak a börtönök velük. És ezekről mégsem szól senki. Ezekért alig sír valaki!

ÓVATOSAN A KŐVEL!

Az inkvizíciót csak a szeretet Egyháza alkalmazta volna? Hazudni akarunk vagy mások szemét bekötni? Hogyan került Jézus a keresztre, hogyan haltak az apostolok és az első keresztény vértanúk mártírhalált?

Amikor Luther látta a parasztlázadás borzalmait, először maga is biztatta őket: "Gyilkoljátok, akasszátok fel és égessétek el őket! Bánjatok velük úgy, mint vadállatokkal szokás!" Ő követelte, hogy a "bálványozást" (a katolikus vallást) minden eszközzel szüntessék meg, ha kell: halálbüntetéssel!

Négy év alatt Kálvin hatalmi körzetében — egy tenyérnyi helyen — Servet Mihály elégetésével még 57 "eretneket" végeztek ki és 78 genfit száműztek azok, akik éppen a vallásújítást — Róma ellen — azzal a jelszóval kezdték: "Mindenki azt gondolhatja, amit akar! Mindenki úgy magyarázhatja a Bibliát, ahogyan azt a Lélek neki sugallja!"

VIII. Henrik és Erzsébet vérpadjairól már nem tudnánk semmit? Vagy nekik erény volt az, amit a szeretet és a béke Egyházának bűnül rónak? Tehát elmondhatjuk: az vessen ránk elsőnek követ, aki — akár vallásról, akár államról van szó — maga nem vétkezett!

A FÖLD A VILÁG KÖZEPE?

Hogy Galilei nem volt anarchista, világfelforgató? Mégis szenvednie kellett — tudománya miatt — az inkvizíciótól?! Igaz! De amikor a tudománya területéről — érveit még korának tudósai sem fogadták el — átsétált a nem-szakterületére és a Bibliát új tudománya szerint kezdte magyarázni, már közéjük tartozott, eszme-bontó lett, hiszen a népek is ezt istentelenségnek bélyegezték! Hibázott, amikor ezt tette, miként az Egyház is hibázott, mikor a tudomány területére lépett, állítván: igenis a Föld a világmindenség közepe! Az Egyház ezt a helytelen lépését már számtalanszor beismerte. Megtörténtét sajnálja.

De meakulpáznék-e a tudományos világ, ha kiderülne: mégis az Egyház állítása volt igaz? Ugyanis Hubble, aki nagy csillagász, (és a mai tudósok) szerint a világ egy ősatomból lett. Ez körülbelül 25 billió évvel ezelőtt felrobbant és borzalmas sebességgel rohanva minden irányba, töltötte ki anyaggal a mindenséget, és alakult ki belőle a csillagvilág: galaxisok, csillagködök.

A legmegdöbbentőbb ebben az, hogy ez a világszemlélet azt állítja, amit Galilei tagadott, vagyis mintha a Föld lenne a mindenség központja! Ugyanis minden csillagcsoport tőlünk távolodóban van. Mintha a robbanás tőlünk indult volna ki!

Egyébként az elfogulatlan történészek ma már egészen másként írják le a Galilei-esetet, mint a régi, elfogultak. A rémes dolgok belekerültek a rágalmak szemetesládájába!

INKVIZÍCIÓ ÉS PSZICHOLÓGIA

Hogyan lehet az inkvizíciót összehozni a szeretettel? A modern lélektant is figyelembe vevő történészek egészen másként felelnek erre, mint a régiek. Szerintük, bármennyire hihetetlenül hangozzék is, mégis az inkvizíció forrása nem a gyűlölet volt, hanem a szeretet. Természetesen mi ezt csak akkor és úgy érthetjük meg, ha az akkori kor szellemébe helyezzük magunkat. Ha a kor szellemével nézzük és ítéljük meg a dolgokat!

Régen nem a földi, hanem az örök élet számított a legfontosabbnak. Akkor úgy érezték és hitték, aki eretnekségbe esik, ezt a mindenekfeletti üdvösséget veszélyezteti: magáét és másokét! Jobb tehát: ha az ilyen meghal s így szenvedésével, halálával talán saját üdvösségét még meg is mentheti, de minden bizonnyal életével, új tanával nem veszélyezteti másokét tovább. Javát akarták ezzel s nem kárát.

Úgyszintén az egész társadalomét. Miként az orvos sem kárát akarja azzal a betegnek, ha levágja az egész testet veszélyeztető részét vagy tagját, hanem javát. Nem gyűlöletből, nem hatalmi vágyból, hanem szeretetből cselekszik.

A régiek azt hitték: az eretnek csak rossz ember, istentelen lehet. És ez nagy tévedésük volt. A lélektant még nem ismerték úgy, mint most. Nem tudták és így nem hitték, hogy eretnek lehet: istenhivő és istenszerető. Holott nagyon is lehet! Sőt, sokan éppen Istenszeretetből lettek eretnekekké, mert az új hitben látták az igazságot és szentül hitték, csakis abban és azok tanítása szerint szerethetik helyesebben és jobban Urukat. Ezért készek is voltak meghalni. Meghalni: Istenért, igazságért, lelkükért! Nos, joggal elítélhetjük azokat, akik a tudományban nem előzték meg korukat? Hiszen koruk józannak, helyesnek látszó tudománya és elvei szerint cselekedtek!

Az Egyház a kor embereiből tevődik össze. Természetes tehát, ha annak gyöngeségeiben és botlásaiban is részesedik. Egy bizonyos — szintén modern történészek állítják —: mikor az inkvizíciót felállította, nem a pénz hajtotta, nem uralmi vágy, hanem a lelkek, emberek és nemzetek szeretete. Ma már ezt a célt Egyházunk egészen más eszközökkel igyekszik elérni. Nem azért, mert már nincs hozzá hatalma, hanem, mert megváltozott a kor, változott az emberek felfogása, s változtak azok az elvek, melyek szerint élnek.

Tévedni emberi dolog még akkor is, ha az az Egyházban történik!

SZERECSENMOSÁS VAGY HÁLYOGHULLÁS?

Közben a szemekből kialudt az izzó parázs. Valami megbékélés, megkönnyebbülés csillogott bennük. De nem az öregünkében:

— Lám, mennyire fehérre lehet mosni a szerecsent — fújtatta be a nagy csendbe, csak azért, hogy saját szunnyadó parazsát élessze tovább. — Egy kis hókuszpókusszal így lesz a farkasból bárány, a hóhérból mentőorvos, az ördögből angyal!

— Semmi esetre sem szándékoztam bűvészmutatványt produkálni. De még csak azt sem, hogy az inkvizíciót megvédjem. Mert egyszerűen: azt megvédeni nem lehet! Olyan az, mint a misztérium: mindig marad benne valami megmagyarázhatatlan! Természetesen, szerettem volna a modern, jószándékú ember számára érthetőbbé, elfogadhatóbbá tenni és beláttatni: nem olyan forrón esszük meg a kását, ahogyan azt nekünk ellenségeink megfőzik!

Utána néhányan külön megköszönték az eszmecserét.

— Hidd el — mondották —, ezzel nagy kő esett le a szívünkről és valami átkozott hályog a szemünkről.

"ŐRSEG, KURTAVASAT NEKI!"

Először itt fordult elő, hogy az igazságügy részéről hivatalos látogatást kaptunk. ÁVÓ-soknak, fegyházőröknek, rendőröknek látszottak. Csaknem mindegyik roskadozott a kitüntetésektől. Hallatlan

öntudat feszítette zubbonyukat. Smasszereink azt sem tudták, hogyan ugráljanak körülöttük. Zsákmányt kereső karvalyként jártatták rajtunk a szemüket. De csak az orvosunkat szólította meg a leghatalmasabbnak látszó főfő:

— Miért van itt?

— Semmiért! — hangzott flegmán a válasz.

Jehlicskánk úgy megrezzent, mintha görcs kapta volna el a derekát: hallatlan, így válaszolni!

A nagy úr kirobbant:

— Hogyan mer ilyen arcátlant állítani? Azt akarja ezzel mondani, hogy ártatlanul gyötri itt a demokrácia?

— Ha ön ismerné az esetemet, nem tartaná a válaszomat ilyen helytelennek.

— Még pimaszkodik is? És sérteget? Őrség, kurtavasat neki! Nyilvánosan gyalázni merte a hivatalos személyeket és a demokráciát!

Elvitték. Háborgott mindegyikünk a szimulált felháborodás és a tettetett megsértődés miatt. Megölik azt az embert álnokul, mint annyi mást!

Tényleg, kurtavasra ítélték! Már nem emlékszem, hány órára, csak arra, hogy nagyon keményen megbüntették. Kurtavasra verni akkor még a legnagyobb büntetésnek számított. Nem lehetett előzetes orvosi vélemény nélkül végrehajtani, mert nagyon megviselte a szívet s könnyen halált okozhatott. Az orvos nem tanácsolta az ítélet végrehajtását. És? Csodák csodája, nemcsak nem hajtották végre, de még más súlyosabb büntetést sem kapott helyette . . . Mikor az orvosunk visszatért a zárkánkba, elmondotta, hogy ismerték egymást: az ügyével kapcsolatban. Tehát tulajdonképpen csak őmiatta jöttek be. A "hóhér" élvezni akarta áldozata keservét és szeretett volna neki adni még egy kis soron kívüli megalázást, szenvedést. A bosszú hajtotta.

KÍGYÓT FOJTOGATÓ ÖKÖL

Már az eddigiekből is világos, hogy a kommunista rendszerek kezében a bíróság csak a bosszú eszköze, esetleg a nemkívánatos személyek eltüntetéséé. Jelszavuk volt: inkább vesszen ezer ártatlan, mint egy bűnös megmeneküljön!

Így történhetett meg, hogy kivégeztek valakit vagy akár csoportot, pusztán a vád alapján. De később előkerült egy másik "bűnös", ugyanazért az esetért. Akkor ezt is kivégezték. S mikor előkerült az igazi bűnös, akkor azt is úgy kivégezték, mintha ugyanazért az esetért még senkinek sem szolgáltattak volna "igazságot"! Közben kiderült, hogy él az, akinek "haláláért" annyinak el kellett pusztulnia!

Nem számít! Gyerünk a másik "vad" után, hiszen olyan sok van belőlük!

A bosszúnak világot áthálózó szervezete volt — s van még most is. Jelvényüket kabátjuk gallérja alatt hordozzák: kígyót fojtogató ököl! Ilyen szobor áll a budai zárdánk kertjében levő rendőrségi épü-

let előtt is. Fizetett hamis tanú-bandákat tartottak, akik ebből éltek, akik készek voltak minden ügynél tanúskodni. E szervezetnek tagjai a bíróságnál még azokat sem védték, akiknek volt mit köszönniök, talán életüket is, mert megesküdtek: nem védenek olyat, akit a saját fajtájuk vádol! Legfeljebb az ilyet maguk nem vádolták, de nem is védték, bármennyire esküdöztek is erre valamikor! Így beszélték azok, akik ilyen bosszúból jutottak rabságra vagy kötélre.

Bizony, bizony, mondom nektek: vértenger tapad a kezükhöz!

A fönti látogatással kapcsolatban szeretném megemlíteni, a rabok sokszor álmodoztak arról, ha egyszer jönne valami külföldi bizottság a börtönbe — pl. vöröskereszt — hogyan lefestenék azt a borzalmas körülményt, melyben élünk, s ahogyan elintézik itt a rabokat. Sohasem hallottam, hogy ilyen megtörténhetett volna. De kérdem, tényleg leírták volna őszintén állapotukat, ha ilyen lehetőség adódik? Először is honnét, hogyan győződhettek volna meg, hogy a bizottság tényleg külföldi, nem hamis, hanem javukat és az igazságot akarja? És ha meggyőződhettek volna? Nem tudta-e minden rab: azok elmennek, de ők maradnak és minden szavukért kegyetlenül meg kell lakolniok? Álom maradt tehát ez is és semmi más: kegyetlen álom. A rabok nagyon jól tudták: Nincs segítség! Itt szenvednek és halnak meg.

Hacsak nem lesz forradalom, hacsak nem lesz kintről erőszakolt nagy változás! Leginkább a forradalomban reménykedtek. Egyszer sikerül a népnek zsarnokai nyakába ugrani s akkor jön a nagy "leszámolás és visszafizetés"! A Petőfitől megjósolt és kívánt viszszafizetés:

"A halálos ítélet rájok!
Százezerszer sújtson bár a hóhér,
Bár a házak ablakán foly is be
Az utcáról a kiáradó vér."

(A nemzethez)

Ennek a kiomló vérnek büvöletében mondották: Egy számlát sem hagyunk kifizetetlenül! S legalább annyit adunk mindenkinek vissza, amennyit kaptunk. A papokat pár napra bezárjuk, amíg ezt a csúnya takarítást elvégezzük. Ők csak akadályok lennének megbocsájtó szeretetükkel! Szivárványhídon járnak s nem érzik, hogy véres földön gázolunk.

S fújták, csak mondták azokat a bosszú-gondolatokat, melyeket Várnai Zseni versbe foglalt; másra gondolt, mint a mieink, de a bosszú egy, édestestvér, akár balról indul:

"Törjetek ki a föld alól, halottak!
Törjetek át, rabok, a falakon!
A történelem ítéletidője
itt tombol már a börtönudvaron.
Halljátok-e? recsegnek a bitófák,
reszket a hóhér, sír a porkoláb . . .
Feltámadnak, akiket eltemettek,
vigyétek hírül, adjátok tovább." *(Kopogtatok)*

Ilyenkor elborult a lelkem. Végtelen csalódás és keserűség fojtogatott. Mivel vagyunk különbek náluk, holott Jézus kétezer év óta hirdeti a hegyi beszéd tanításait! Kinek mondja, ha nem nekünk, kereszténynek? Mintha pusztába kiáltanék: "A bosszú újabb bosszút szül! Lesznek, akik bosszúitokat felírják s várják a napot, hogy kamatostul viszszafizessenek! Miért nem kezdjük már egyszer feledéssel az új életet? Miért nem engedjük el egyszer s mindenkorra egymás adósságait? Ha nem így cselekedtek, mivel vagytok különbek a pogányoknál? Miért nem próbáljuk ki, legalább egyszer, nem ér-e többet a bosszúnál a szeretet?"

"Látod, ezért kell nektek pár napig zárva lennetek" — mondták. "Rögtön kegyes elméletekkel jönnétek elő s megakadályoznátok, hogy tisztességesebb életet kezdhessünk . . ."

Tagadhatatlan, a kererűségtől túlcsordult a szívük. A szenvedés naponként feszítette őket keresztre. A tapasztalt mérhetetlen törvénytelenség vakokká és pogányokká tette őket . . .

Mikor végre eljött a várva várt forradalom napja az 56-os szabadságharc, a nagy leszámolás órája: a kiontott bosszúvért be tudta fogadni Dunánk medre, folyóink és patakjaink gátja? A szabadságharc napjaiban Budapesten laktam. Első perceitől kezdve szinte utolsóig csaknem mindent láttam, mindenhol ott voltam, sokszor szinte csak csoda miatt nem ömlött vérem össze a többiekével. Mégis azt kell mondanom: egy kalapban elvihették volna, amit bosszúból ontottak ki! Pedig saját szememmel láttam a Tisza Kálmán téren, hogyan vertek agyon három ÁVÓ-st; láttam máshol is ÁVÓ-st megölve, de nem bosszúból, hanem védekezésből. Ők kezdték a lövöldözést orvul. Láttam ÁVÓ-st, akinek fizetési jegyzéke bajonettel volt hasára szúrva: "Pénzért gyilkolt!" De ugyanakkor hallottam, hogy hirdetik: "Egyiküknek sem lesz bántódása, aki önként jelentkezik a Gyűjtőfogházban! Bíróság fogja mindenki életét fölülvizsgálni, s akinek nincs bűne, nincs mit félnie!" Arról meg egyáltalán nem hallottam, nem hogy láttam volna, hogy a zsidókat bántják vagy bántották.

Rabtársaimnak, az egész magyar népnek, inkább szája volt pogány s nem a szíve! Szájukkal öltek, de kezüket nem mártották a bosszú fekete vérébe . . .!

Sokat beszéltek a zárkákban arról, hogy forradalom vagy valami zavar esetén hogyan lehetne zárkánk kemény ajtaját feltörni? Persze, a mi cellánkban levő eszközökkel. Mérnökök spekuláltak rajta. Elméletek születtek. Tanítgatták egymást a kiagyalt módszerekre a rabok. De a legvalószínűbbnek mégiscsak az látszott, hogy kívülről kell azt kinyitni.

Sokat beszélgettek, hogyan szeretnének szabadulni. Általában egyszerre, forradalomszerűen, förgetegként, diadallal, ölelgetéssel, sírással, égig dübörgő örömkiáltásokkal és zeneszóval! Szerették volna, ha kiszabadítóik, a nép, vállán viszi majd őket. Mártíroknak tartja mind és csak a mennyországban teszik le az egész börtönt . . . Ha pedig egyenként szabadulnak, akkor legelső útjuk a szemben lévő kocsmába vezet, ahol egyszerre igyekeznek majd pótolni mindazt,

amit eddig mulasztottak: ivásban, evésben. Voltak, akik fogadkoztak, hogy erre a "nagyfröccsre" még a szabadító tisztet is meghívják, mert a szabadulás nagy mámorában még ezekre sem szabad haragudni!

LEBONTJÁK AZ EGYIK GOLGOTÁT — ÉPÍTIK A MÁSIKAT!

— Tolsztoj álma beteljesült! Többé nem kényszerítik a foglyokat, hogy résztvegyenek azokon a "lélekölő" istentiszteleteken. Börtöntemplomunkból is börtöncellákat csináltak! — kiált fel Szolzsenyicin.

Hamarosan velünk is közölték: nem lesz többet szentmise! Raktárt csinálnak a templomból. Igaz, itt már régen nem kényszerítették az embert. Sőt! Mégis mentünk örömmel!

Most dideregtünk, mintha a nyár derekán dér lepett volna be bennünket. Fázunk! Valami érthetetlen félelem és sejtelem lopódzott be a szívünkbe. Ahol Isten nincs, ott az ember csak rab lehet. Ha nem kell templom, jön a rabzárka! Hogyan maradhat az ember ember — Isten nélkül? Az állatnak nincsen Istene, azért is marad állat örökre!

Mintha pillanatok alatt csupaszakká lettek volna a fák! Az emberfák színes leveleit zizegve kergették a máris fagyos téli szelek. Egyszerre szegényebbeknek, tarisznyátlan koldusoknak éreztük magunkat. Nekünk a szentmise nem lélekölő, hanem lélekadó volt. A szenvedések Szaharájában járók oázisa. Eltikkadt, erőtlen prófétáknak angyalhozta erősítő kenyere. Golgotánk volt, melyen Jézussal együtt szenvedtünk. Most ezt a vér nélküli Golgotát lebontják, hogy a másik, a mi véres Golgotánkat annál magasabbra emeljék! Jézus a mi Golgotánkon szenved bennünk tovább: egyre gonoszabbul gyötörve és kegyetlenebbül kínozva . . . Templomunkat a kényszer mennyországát, a kényszermunka poklává varázsolták . . .

Tehát szisztematikusan építik a másik Golgotát. Présben éltünk s ezen a présen szinte naponként szorítanak.

Hetenként kellett azt a zárkát felsúrolni, melyben alig bírtunk megmozdulni. Sohasem száradhatott meg a padló. Nedvesek lettek szalmazsákjaink. Örökké miazmás párában éltünk. Szalmazsákjainkat egymásra rakatták, s hetekig nem engedték meg, hogy akár egy pillanatra is leüljünk. Állni kellett egész nap vagy járkálni a zárkában, mintha mindnyájan eszünket vesztettük volna. Pár hét múlva pedig állni és sétálni nem volt szabad. Ha leültünk, nem volt szabad a szemet becsukni, tilos hátunkat a falnak támasztani. Egyenesen kellett ülni, mintha karót nyeltünk volna! Tilos volt az ablakra nézni, s nem lehetett a pokrócokat hetenként kirázni. A séták rövidültek vagy elmaradtak. Már nem nagy egészekben, hanem kis részletekben sétáltunk. Kinti mosás megszűnt, bent mostak a rabok. Ha visszakerült a ruha, mintha kutya szájából húzták volna ki. Az őrök egyre jobban ordítoztak, siettettek. Ez lenne a keresztrefeszítés? Ó, nem! Ez még csak az előkészület, hozzá az ostor, tövis, lándzsa, meg a szeg. Az idegeket vették célba, mert tudták, ez gyöngébb, mint az izom!

"NE KALÁCSOT, KENYÉRHÉJAT KÜLDJENEK!"

"Krupa, kihallgatásra!" Kiáltott be egyik délelőtt az őr s úgy nézett rám, mintha gyilkos lennék. Házimunkás húzott el mellettem s keresztet vetett magára. Ebből tudtam: nehéz esetem lehet. De mi? Mit követhettem el szóval vagy tettel? Igaz, milliót naponként. De melyiket súgták be a beépített "vamzerok?" A "vamzer" börtönnyelven: besúgó. Talán az inkvizíciót? Vagy még inkább a kitörésekről, bosszúról való beszélgetésünket? Ha igen, elvesztem. Hiszen ez kész összeesküvés, a demokrácia erőszakos megdöntésére való szövetkezés! Soha rabéletemben kihallgatást nem kértem s nem is vittek. És most visznek s nem tudom, miért! Borzalmasan idegfeszítő pillanatok ezek a már úgyis nagyon megviselt idegeknek.

Természetesen nem tudtam, ki elé állítanak. Azonban, külsejéről következtetve, nagy ember lehet a farkasok között.

Mogorváskodik:

— Azért rendeltem kihallgatásra, mert gyalázta a demokráciat!

Gondoltam magamban:

— Ez stimmel! Hiszen reggeltől estig ezt csináljuk; semmi esetre sem magasztaltuk! De melyik módon a sok közül?

— Rossz hírét akarta költeni az intézménynek!

(Mármint a börtönnek!)

Nevetni szerettem volna, ha nem állok már úgyis térdig tűzben. Félnek, hogy nem jelentkezik elég bentlakó az intézetbe?

— Levelében ezt a gyalázó kitételt merte írni: "Itt értéke van a kenyérhéjnak is!" Mintha a demokrácia nem tenne meg mindent a rabokért, amit megtehet!

Való igaz, ezt írtam haza. Ekkor még mindig kaphattunk olykor pici kis élelmiszer csomagot, persze, nem akármit. Tésztafélékből leginkább csak pogácsát. Nekem ennél jóval finomabbat küldtek. A legutóbbi találkakor látták, már csak bőr vagyok, hát táplálóbbat akartak. Igen, csakhogy azt elvették és nem kaptam semmit helyette, holott ekkor már a morzsákat is elszedtük a hangyáktól. Természetesen nem kenyérhéjra gondoltam. Ámbár a börtönben árultak kenyérhéjat a csövesek, cigarettáért. Összeszedték a betegektől, csövesektől s borsos áron hozták forgalomba. De még így is nehezen lehetett hozzájutni, mert nagy volt a kereslet. Azért joggal írhattam: itt értéke van a kenyérhéjnak is! Kihallgatóm nem kérdezte: mit értettem kifejezésem alatt. Éhesek vagyunk? Tudta ő nagyon jól: nem dúskálunk. De ezt nem akarták, hogy kint is tudják!

Megállás nélkül csepült, gyalázott, hogy így, meg úgy, még a börtönben is merem gyalázni a demokráciát. Majd kifejezte csodálkozását is, hogyan tehettem ilyet, amikor eddig minden börtönből olyan jó minősítést kaptam, jó a "káderem".

Mikor kicsit elfulladt, próbáltam védekezni: "Soraimmal nem akartam senkit, semmit se gyalázni. Nem titkos levélben írtam. Tudtam, lapomat cenzúrázzák: ha valamit helyteleníteneK, vagy kihúzzák,

vagy nem küldik tovább a lapot. Én csak azt akartam ezzel hangoztatni: olyat küldjenek, amit a börtönszabály szerint megkaphatok, egyszerű dolgokat. Azonban való, más kifejezést is használhattam volna."

De mintha semmit se hallana, csak nagy buzgalommal lapozgatta minősítésemet. És egyszer csak felkiáltott: "Ahá, már mindent értek! Hiszen maga egy aljas, lázító pap! Még most sem jött meg az esze? Még itt is lázító tevékenységet fejt ki? Majd megkapja méltó büntetését. Sohasem fogja elfelejteni! Elmehet!" Az őröm útközben tovább kárpált és fenyegetett: "Majd meggondolja máskor, hogyan gyalázzon bennünket!"

Másnap reggel már vittek a büntető magánzárkába, három napra! Egyben tudomásomra adták a kiegészítő büntetéseket: nincs levélírás, nincs csomag, nincs látogatás. Hogy meddig, azt már nem súgták meg.

Örvendeztem. Ha csak ennyivel úszom meg a "kenyérhéj-háborút", a második "demokrácia-gyalázásomat" és "lázításomat" (az elsőért négy évet kaptam), akkor nagyon szerencsés burokban születtem.

A magánzárka-büntetés azt jelentette, hogy egy pici, egyszemélyes ketrecbe zártak, ahol csak egyedül éltem. Engem ugyan egyáltalán nem bántott, hogy csak szalmazsák volt a zárkában — sem takaró, sem lepedő rajta —, egy kübli, egy lavór s egy korsó víz. Még az sem, hogy napközben sem lefeküdni, sem leülni nem szabad és a halálraítéltekkel kell sétálnom. Örültem, hogy csendben lehettem. Hogy az őr örökké szemmel tartott a kukucskálón át? Tartson, ez az ő dolga. Egész nap imádkoztam. Milyen jó ilyenkor, hogy a katolikusoknak van rózsafüzér imádságuk. Persze, nem volt hozzá rózsafüzér, de lehet ezt végezni ujjakról is. Milyen lelki gyönyörűség és lélekerősítés segítségével végigmenni Jézus életén. Minden bajunk és bánatunk mindjárt könnyebb lesz, ha látjuk: mindezen maga Jézus is keresztülment előttünk. Lehetett elmélkedni, keresztutat végezni. Mondottam a zsoltárokat, melyeket kívülről tudtam s melyek különösképpen jelen helyzetemre illettek: "A mélységből kiáltok fel hozzád, Uram!" Vagy:

"Uram, szabadíts meg a gonosz emberektől,
Kiknek szíve izzik a gyűlölettől.
Akik élesítik nyelvüket, mint a vipera,
Halálos méreggel marnak, mint a kobra.
Uram, ments meg engem a gonosz emberektől."
(Zs. 139.)

BÖRTÖN-MAGNIFICAT, RAB-AVE

Zárkám fűtőcsövéről mögéje esett az ütött-kopott alumínium kanalam. Amint szinte hason fekve kaparásztam utána, előttem a falon halvány rajzos írás tűnt fel. Mindig érdekeltek a börtön-felírások,

hiszen a rabok titkait közvetítik. Sokszor a test-lélek legnagyobb titkát. Még jobban lehajoltam hát, hogy kisilabizálhassam:

AIRÁM ÉVÁ-t itt is szerettem!
Viseltem nevét számon, szívemen.
Ébredtem? Máris Áldottam, Rebegtem:
Imádlak, Állandón, Éva, szerelmem!
M.T.S.

Mosolyogtam. Micsoda naiv börtöngügyögés! Hősszerelmes rabunk unalmában ideáljáról ábrándozik s versfélében áradozik, ha ugyan nem imádkozik! A szöveg köré szabályos szívet kanyarított, melyet a szokványos szív-hegyű Ámor-nyíl szúrt át. Hogy teljes legyen a szerelmi lángolás, még nevének kezdőbetűit is aláírta.

A lány neve szokatlan. Ilyet még sohasem hallottam. Még egyszer elolvastam hát, milyen nemzetiségű lehet? Ugyan, ő ábrándozik-e a rab-szerelméről? Harmadszor is elolvastam, mert most már feltűnt, hogy sok benne a nagybetű. Miért cifrázta így ezeket a szavakat? S ekkor, mintha kintről villám fénye hasított volna be zárkámba, egyszerre megláttam azt, ami eddig rejtőzött észrevétlen: a leány neve latin írás!! Visszafelé kell olvasni és latinul. Ekkor így hangzik: AVE MARIA.

Magam sem tudom, miért, szinte megdöbbentem. Úgy éreztem, e két szóval Mária cellámba lépett. A megviselt ideg és a megkínzott lélek könnyen csodákat lát. S ha a kegyelem sugara éri, könnyen térdre roskad . . . Mondottam is magamnak: ugyan, ne veszítsd el a fejed! Ne érzelgősködj! Mária nem ilyenek által lép zárkádba. Ő mindig itt van. És nem is az, aminek te gondolod. Véletlen és látszat az egész!

Izgatottan újra elolvastam. Ekkor meg azt vettem észre, hogy a három sor első betűi egybeolvasva: AVÉ-t adnak.

Most már hangosan vitatkoztam magammal: ez is véletlen lenne? Miért ne jöhetne ide Mária titokzatosan, fátyolozottan? Hiszen másként őt sem engedik be? Egy rab keze, szíve által! Ő is szívén keresztül lopta be e földre a második isteni személyt . . . Nem! Nem lehet ez véletlen!

Eszembe jutott töprengésemben, hogy régen a festmények, szobrok alá írt szövegben egyes betűket nagybetűkkel vagy más színnel írtak s ezekbe a betűkbe rejtették el — az avatatlanok elől — az alkotás évét vagy valami mást. A mi versünkben nem ezért vannak-e a nagybetűk?

A harmadik és negyedik sorban egybeolvasom őket. S mint mikor fátyolfelhő mögül kibújik a telihold, úgy ragyogott előttem: MARIA, AVE!

Ó, micsoda öröm! Micsoda lángolás töltötte meg szívemet! Milyen hála az iránt, aki Máriát így büntetőzárkámba lopta s ki tudja még, hány más szenvedő rab számára! Mert most már nem volt titok! Nem volt véletlen! Megcáfolhatatlanul előttem ragyogott a Börtön-Magnicat: AVE MARIA! AVE MARIA! AVE!

Ekkor már könnyek csillogtak a szememben. Meghatódtam, mint Bernadette, mikor Mária, a Szeplőtelenül Fogantatott, először barlangjába lépett: Ave, Maria!

Ave, köszöntelek, a börtön kínzó-kamrájában! Ave, maradj itt mindörökre! Hiszen tudod, sehol sincs anyai szeretetedre olyan szükség, mint itt, ahol nincs más, csak kín és ínség! Ave! Ave!

Gyöngéd szemmel néztem a versikét, mint az anya az elsőszülöttét. Ugyan, ki írhatta ezt a Rab-Avé-t? Fiatal, öreg? Pap, civil? Tudós, tudatlan? Ki rejtőzhet a három betűs aláírás mögött? Hogyan merte aláírni? Nagyobb lett volna a szerelme, mint a halálfélelme? A zárka újrameszelt. Hogyan nem tüntették el? Igaz, nem könnyű meglátni. De a meszelőknek észre kellett volna venniök. S ha meglátták, miért nem mázolták el? Máriáért vagy saját földi álmukért? Mások szerelmében a magukét látták? Vagy jó szemük volt, mint nekem, és az imádságot benne ők is megtalálták?

Órákon át néztem, olvastam, elmélkedtem: Ave, Maria! Primitív kis vers, de most már nekem bájos, mint az erdők szélén rejtőző tavaszi ibolya. Ugyanakkor az izzó szeretet láváját lövelli: Ave, Maria! Katakombába való. Valami primitív szobor alá. Azaz, csakis a börtönben a helye, mert ide Máriát is csak belopni lehet s fátyolba rejtőzve jelenhet meg.

AZ EGYETLEN, BÖRTÖNBEN TANULT IMA

Nem ment a fejembe, hogyan merta a nevét aláírni? Vagy neki már mindegy volt, akár észreveszik, akár nem? Nagy büntetése lehetett? Talán halálraítélt? Három név a magyarban ritka. Mikor már nem tudom, hányadszor néztem át a versikét, feltűnt, hogy három kis betű, ugyanazok, mint az aláírás betűi, alá vannak húzva. No, ekkor ez is jelent valamit. Talán éppen ezzel jelezte, hogy az aláírásnak más jelentése van, mint az igazi neve. De mi lehet az? Mit jelenthet? Izgatott, érdekelt, mintha életem függött volna tőle.

Egyszer csak eszembe jutott, hogy ez a zárka halálraítéltek zárkája is volt már, sőt, siralomcella szokott lenni kivégzéskor! A lélegzetem is elállt. Nem erre való utalás a három betű? Gyorsan rájöttem, hogy ez a három betű is három latin szó kezdőbetűje, mégpedig ezeké: *m*orituri *t*e *s*alutant. Ezzel köszöntötték a pogány gladiátorok császárukat a cirkuszban, mielőtt halálos küzdelmüket megkezdték volna: A halálba menők üdvözölnek téged!

Tehát, halálraítélt volt a szerző! (Mindnyájan halálraítéltek vagyunk, akik bölcsőből indultunk és sírunk felé tartunk!) Ezzel a felfedezéssel a vers új fényt, piros gloriolát kapott. Talán ez volt Máriához az utolsó vallomása? Utolsó imája . . ., végső Ave Mariá-ja? Ha igen, érthető, világos, megható minden szava.

Most már imaként újraolvasom tízszer, újra százszor. Nem tudok betelni varázsával. Szívembe írom, vésem, karcolgatom. Magammal szeretném vinni az örökkévalóságba. A szent mártírok vérével látom írva. A világ legszebb Mária-verse lett számomra. Nem bánom, ne-

vessenek ki Dantéék és a hozzá hasonló nagyok, de a raboknak nem ők írják meg a Magnificatot!

Nekem ezzel a verssel erdei kápolna lett a kínzó magánzárka. E verssel kívántam maradni s nem hagyni el soha. Imádságom lett. Egyetlen ima, melyet a börtönben tanultam, mégpedig a siralomzárkában. Reggel ez lett ébresztőm, este álomba ringatóm. Sétámon imám, napközben olvasóm. Csilingeltettem ezt a "szerelmi gügyögést", kápolnácska harangjaként, belefáradhatatlanul: Ave, Maria! Rebegtem vele s minden hívővel: Ave, Maria, rabok reménye, vigasza! Te megtalált gyöngyszem: Airám Éva, halálra menők vezércsillaga. . .

Szeretném, ha életem utolsó imája is ez az Ave Maria lenne: a rabok Magnificatja, s befejezésként Mária suttogná hozzá az ámen.

MAGÁNZÁRKA - HALÁLKAMRA

Mielőtt letelt volna a három napom, visszavittek a zárkámba. Valami hivatalos látogatás lehetett, s nem akarták, hogy bárkit "büntetett" állapotban találjanak, mert a demokrácia senkit sem büntet, hanem "nevel"! A hiányzó részt aztán kitöltöttem. Számomra inkább haszonnal, mint kárral. Azonban nem így van ez azoknál, akiket hónapokra vagy évekre magánzárkába csuknak. A régi törvények szerint nem lehetett akárkit s akármennyi időre magánzárkába zárni. A törvények pontosan előírták a lehetőséget. Azonban nálunk már nem tartják meg a régi szabályokat, az újakat meg nem ismerjük, ha egyáltalán ilyen van, az önkényen kívül. A hosszabb magánzárkázást sokan idegileg nem bírják, összeomlanak. Képzeljük el: örökké egyedül lenni, soha senkivel szót sem váltani, beszédet nem hallani, ugyanakkor nem olvashat, nem csinálhat semmit, csak áll vagy ül, ha lehet, s bambán, egyre bambábban bámul a nagy semmiségbe! Vácott többekről tudtuk: örök magánzárkások! Legtöbbjük a "megfigyelőbe" kerül onnét, mert idegei felmondották a szolgálatot. Lelkileg összeomlott az ember. Élőhalottként nem sokáig tudunk élni, sírba rogy az emberi test . . .

SZÁRAZMISÉK — KATAKOMBÁS MISÉK

Hiába jöttek a vasárnapok, nem szólítottak bennünket: sorbaállni, misehallgatásra! Jézus szava azonban hangzott: "Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre! . . . Ahol ketten-hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok."

Katolikus ember nem lehet meg vasárnap szentmise nélkül. Vagy így, vagy úgy: lélekszükséglet lekuporodni a Golgota áldozatának keresztfája tövébe. Ekkor kezdték bevezetni a rabok a "száraz-misét." Figyelték a kinti harangszókat, s igyekeztek a szabadok szentmiséjéhez lélekben kapcsolódni. Imádkozgattak, csendben szent énekeket dúdolgattak, a Szentírásból részeket mondottak el, s ha pap is volt közöttük vagy jámborabb hívő, buzdító szavakkal biztatták egymást

Isten szeretetére. Ha kint Úrfelmutatásra harangoztak, a templom felé térdrecsúsztak és így távolról imádták azt, aki szeretetből istenemberként közénk szállott. Elmondották a kánon szavait. Lelkiáldozást végeztek. Ez a mise ugyan "száraz" volt, de a lelküket a kegyelem harmatozta be, amikorra miséjüket befejezték.

Szerettem magam is ilyen "száraz" misét tartani hétköznap is. Külön kedves volt nekem az úgynevezett "énekes kismise", mely néhány szavas verssel, szép dallammal az egész misét magában foglalja. Valamikor kisgyerekeknek tanítottam. Most magam végeztem:

Kezdődik a kismise,
Nem leszek rossz sohase.
Esdve, ha dalolom: Kirie.
Ujjong már az orgona.
Cecília szólatja.
Angyalok éneklik: Glória.

Hiszem, Jézus, hogy szeretsz.
Bizonyítja a kereszt!
S engem is kebledre édesgetsz.
Amit adtam, kenyeret,
Visszakaptam, de milyet?
Jézusom, dobogó szívedet!

Voltak papok, akik nem elégedtek meg ilyennel, hanem vállaltak minden kockázatot, és végezték a katakombák, illetőleg a mártírok miséjét. Ehhez, természetesen a bátorságon kívül, kellett, hogy a pap tudja kívülről a kánont, s be tudja szerezni a hozzá szükséges áldozati dolgokat. Beszélőkor vagy csomagokban próbálták először az ostyákat becsempészni. Ezer módja volt ennek. Például a csomag papírdobozának kartonját kettéhasították, belecsúsztattak pár kis ostyát, s újra összeragasztották. Mikor ez már nem ment, akkor rendes rabkenyeret használtak hozzá. Éppen abban az időben kezdődött ez, amikor lehetett szőlőt venni vagy csomagban kapni. Ebből csináltak "bort". Vagy próbáltak kintről becsempészni. Orvosság címén, fiolákban, kis üvegekben, sőt, konzervdobozban is, melyet gyárban forrasztottak le s láttak el cimkével. Ezt nem bontották fel az őrök. Sőt, volt idő, mikor bizonyos betegség miatt bort kaptak egyesek. Ebből tettek el valamicskét a szentmisékhez. Kehely? Minden cellában volt egy kis alumíniumpohár. Ez elég és jó volt ott, ahol nem az arany számított, hanem az emberi szív! Az igazi kelyhek a rabok szíve volt, melyekbe Jézus szívesebben leszállt, mint a legtündöklőbb drágakövekkel ékes aranykelyhekbe. Oltár? Legtöbbször egyikük térde, hogy az őrök semmit se sejthessenek.

Nemcsak maguk áldoztak meg, hanem sétán vittek azoknak is, akik ilyen misén nem vehettek részt. Ha az őr megfogta volna őket? Egy kis kenyér a macskáknak vagy: magam akartam megenni.

Mivel a szentmisének egyik célja az is, hogy Jézus tovább közöttünk maradhasson a Szent Színek alatt, nagyon természetes, hogy

különösen a rab papok ez után vágyakoztak. Hogyan őrizhessék meg cellájukban? Sok módja volt.

Észrevették a rabok, hogy házkutatáskor legkevésbé nézik a szappant vagy viszik el, pláne, ha kisebb. Nos, egy ilyen kicsinek kivésték a belsejét. Ide rejtették titkukat. A nyílást leragasztották. Így nem kellett dugdosni, félni, hogy megtalálják. Nyíltan maguk elé vehették, kezükbe foghatták. Milyen boldogság volt tudni: Jézus itt van velünk, megosztja rabságunkat. Napközben arra nézni, sokszor csak némán nézni, mint Vianney Szent János embere, hogy adorálhasson a lélek és a két szív beszélgethessen.

Itt, a börtönben tudta meg az ember: milyen szegény lenne a világ, és szenvedéseiben milyen elhagyatott, ha Jézus nem lenne közöttünk jelen a kenyér színe alatt. Sokszor gondoltam, Jézus jelenlétének azt a módját talán csak azért találta ki, hogy így még a börtönökbe is belátogathasson. A börtönlátogatást híveinek szívére kötötte azzal, amikor azt mondotta: "Mert börtönben meglátogattál, menj be Urad örömébe." (Mt. 25, 36.)

Ha annyira szívén viselte a rabok meglátogatását, maga nem akarta volna ezt gyakorolni?

Nem tudok tovább menni, hogy ezzel kapcsolatban meg ne emlékezzem Mindszenty hercegprímásról: hogyan is végezte ő a katakombás miséjét.

"Visszavisznek a szellőzetlen, dohányfüstös szobába. Ledőlök a díványra és ahogy a fal felé fordulva gondolataimba merülök, észreveszem, hogy egy üvegpohár van az állványon, benne csekély borral. Kézbe veszem s amikor megállapítom, hogy valóban bor, elfog valami jóleső érzés: lám, még a hasonló embertelenségek színhelyén is akad emberséges ember, aki sejti, tudja, mit jelent a pap számára a szentmise és az Úr Jézussal való egyesülés naponként a szentáldozásban. Reggeli kennyeremből megtartok egy szeletet. Később vizespoharamba öntöm a bor felét és elmondom a kenyér és bor fölött az átváltoztatás szavait, majd a fal felé fordulva megáldozom.

Emlékszem, hogy a borból csak kétszeri misézésre futotta és a harmadik reggelre nem hoztak újabb bort, sőt a partizán, mialatt én kivittem a mosdóvizet, feldúlta a dívány környékét. Nemcsak a boros-, hanem még az én ivópoharamat is elvitte. Ezt megrendezett dolognak véltem akkor is. Talán arra számítottak, hogy a szentmise utáni nagy vágyamban hozzájuk fordulok miseborért és ők annak fejében előbb érhetik el céljaikat velem."

"Gyüjtőfogházba való megérkezésem óta szobámban miséztem — nem kértem engedélyt; rendes házikenyérrel és szerzett borral végeztem a szentmiseáldozat naponkénti bemutatását."

Ezt kilenc hónap múlva hivatalosan is megengedték neki, "az őrök azonban mise közben a "kukucskán" lesték, hogy meddig jutottam el a szentmisében és a heti fegyházi fürdésre különösképpen mindig akkor hívtak el, amikor a kenyér átváltoztatása után a bor átváltoztatásának a szertartását megkezdtem. Én azonban folytattam a szentmisét . . . Fenyegetődztek, de semmivel sem törődve, csak a

mise végén követtem őket. . . Oltárnak a legkisebb formátumú telefonasztalkát adták; oltárkép egy kicsi szentkép, kehelyfedőm egy bolsevista könyv volt. A cella falán fajtalan, piszkos ábrázolások. Amíg misézek, az őrök ott lesnek, ellenőriznek a lyukon keresztül és időnkint nevetnek, hangos megjegyzéseket tesznek . . . Amióta megengedik, a szentmise napirendem középpontjává lett. Eltart két és fél — olykor három és fél óráig. Elmélkedem. Sok az oratio. Beléjük helyezem a magyar Egyháznak és hazámnak minden igényét és sebét. Imádkozom a pápa, a bíborosok és püspökök szándékára; könyörgök a betegekért, édesanyámért, hugaimért, papjaimért, kispapjaimért, az őrökért és foglyokért. Mint fegyházrabnak, minderre időm volt és én hálás voltam ezért Istennek. Akik magányosan, külön miséznek, mint Néri Szent Fülöp, rendszerint kedvet kapnak az elmélkedő misézésre.

Aggódva őriztem az Oltáriszentséget. Tudtam, hogy séta alatt turkálnak, motoznak cellámban, ezért sétára is magammal vittem: Vácra is. Ebből áldoztam ott is. Szentségimádást is gyakran végeztem, úgy hogy éjszaka is mellettem volt a sötétben. Meg-megérintettem a terítőn át. De sokat jelent a rabnak a zárkában a szentségi Jézus." (Emlékiratain.

A HALÁL JELENTKEZIK ÍGY IS, ÚGY IS!

Baloldalt a nyakamon, a fülem alatt, egyre nagyobb daganat kezdett mutatkozni. Ha tapogattam, nem fájt. Sőt, jólesett. Orvoshoz nem jelentkeztem vele. Minek? Úgyse csinálnak semmit. És hátha csak huzatot kaptam s majd elmúlik. Mikor azonban mások is észrevették, megtudtam, hogy nemcsak nekem van ilyen daganatom, s nem huzat eredménye. Csak Vácott tudtam meg, hogy hivatalos neve nyirokér-, nyirokmirigy-tbc. Már vagy hatvanat tartanak belőle számon. Oka a test nagyfokú legyengülése. Terjed érintéssel is, börtönben leginkább, a kellően nem fertőtlenített közös borotvával.

A hangom kezdett gyöngülni, fátyolosodni, olykor már alig volt hallható. Sokan reménykedtek, hogy ilyen bajukkal majd a váci kórházba kerülnek. Ez a remény egyre erősödött, mert mostanában rabokat kezdtek szállítani oda. Állítólag Vácra gyűjtik egybe a politikai foglyokat, elsősorban a "nagyokat" és a papokat, hogy itt ne fertőzzék a többieket, ott pedig majd dolgoztathassák őket. Csöveseink bizonygatták: "Föltétlen jobb ott. A váci rabkenyér pedig világmárka! És teljes egészet kap belőle mindenki!"

Mégis engem nem ezek izgattak legjobban, hanem a ruha. Nagyon sokat fáztam és nem tudtam melegebb rabruhát kikunyerálni. Ekkor tapasztalhattam meg, hogy az éhes és sovány ember milyen nagyon tud fázni.

Leváltották a szobaparancsnokunkat. Miért? Ki tudhatja? A nagyobb cellákban örök küzdelem folyik a "hatalomért". Az alja tárgyal, mindig az alja törtet, titokban súgnak-búgnak az őrökkel, hogy

ők kaphassák meg a "méltóságot". Ilyenkor áztatják el legjobban a vetélytársakat. És így nem csoda, ha sokszor tényleg a legalja kerül a trónra. Ezek a főbesúgók a kisebbek mellett. Mennyi szomorúságnak és nyomorúságnak lesznek okai.

Hatalmas nagy embert láttunk bilincsbe verve a sétán. Állítólag festő. A nyilasok alatt olyan plakátokat festett volna, melyeket most fajellenesnek nyilvánítottak, ezért lecsukták. Óriás, mégis lábát, a rajta lévő nagy súlyokkal, alig bírja vonszolni. Szomorú? Mintha dúdolt volna. Megvasalták, mert egyik vele kellemetlenkedő őrt, mint valami rongyot, az emeletről a hálóba vetette. A csövesek mesélték, utána nekiestek az őrök, verték agyba-főbe, ahol érték. És mégsem ő fél az őröktől, hanem az őrök félnek tőle! Hja, az erőnek, bátorságnak kijár a félelem és tisztelet, ha az bilincsekben jár is. Hóhéraink tudják: nem a golyó a legerősebb a világon!

A halál toppantott be közénk egészen váratlanul. Erős, pirospozsgás, mindig jókedvű, nagy sakkozó rabtársunkat rántotta ki közülünk. Ahogy a küblire ült, felkiáltott:

— Jaj, nagyon rosszul érzem magam!

Orvosunk hozzáugrott, de már csak holtan emelhette le. Szívgörcs. Egy pillanat és vége. Hogy megdöbbent az a cella, amely hetenként tanúja egy halálnak! Ez lenne az élet? Buborék? Puff és máris nincs! Aki megmenekül a hóhértól, nem menekülhet meg a kaszástól? Ez lenne az élet: a halál?

Fásultan, részvét nélkül húzták ki a háziak. Úgy, mint az akasztottat szokták: semmi vagy, miként eddig sem voltál más! Gyerünk! Emberpecérek . . . Lélekharang őt sem siratja, de zárkánk tisztelettel állt fel búcsúzóként.

— Ő már boldog — nyögte egyikünk. — Földi szenvedéseinek vege!

— Kübliürítés! — harsogták be a házimunkások. És sorban kivitték a szennyedényeket . . .

A HUSZONNEGYEDIK HÓHÉRKÖTÉL

A baj sohasem jár egyedül, szokták mondani, és nem alap nélkül. Csodát vártunk, hogy kegyelmet kap. Naponként kértük: "Uram, kegyelmeztess ennek a szelíd, csendes embernek, aki már nem a legfiatalabb, de még családja van és élnie kellene! Ne engedd, hogy ellenségei diadalt üljenek felette."

Régóta várta fellebbezésére a döntést, s mivel nem jött, egyre jobban hittük, élve marad közöttünk. Mégis, egyik reggel hirtelen kiszólították közülünk, hogy soha többé vissza ne térjen. Másnap még egyszer láttuk a lyukon át és ablakunk tükrében, amint ment a bitófája alá.

Pap nem kísérte! Nem! Első, akit így láttunk a halálba menni. Dóczy János urat — János királyunk uralkodása alatt — agyonverik, mint egy kutyát. De előzőleg gyóntatót küldenek be hozzá martaló-

cai. A mi hóhéraink már ezt sem: ha elvették a miséző papot, miért hagynák meg a gyóntatót? Ámbár Jézus azt mondotta: "A testet megölhetik, de többet nem tehetnek." Ők azonban úgy érzik, a lelket is meggyilkolhatják!

Mikor ablakunk alatt ment el — tudta, hogy figyeljük, miként ő is figyelte a halálba menőket —, bekiáltott: "Fiúk, Isten veletek!" Egyszerre elfeledtük: nem szabad elárulnunk magunkat az őröknek, hogy figyeljük a kivégzést, egyhangúan visszakiáltottuk: "Isten veled, Józsi! Isten veled!" Lecsuklott a fejünk, mintha minket akasztottak volna fel, s könnyeink vegyültek egyesek zokogásába . . . "Isten veled . . .!"

Ő meg csak ment békésen, csendesen, hátrakötött kézzel. Még az őrök kiabálása sem zavarta: "Csukják be az ablakot!" Behajtottuk, mégis hallottuk utolsó szavát:

— Hiszek egy Istenben. Hiszek egy hazában. Ámen!

Ő lett a huszonnegyedik áldozat, mióta itt élek, hat hónap alatt. Két tucat hóhérkötelet használtak el pribékjeink. És ki tudja, hány száz, hány ezer következik még utána? És párunknak, akik itt a bitófák árnyékában éltünk, az utolsó. Mentek egyedül, mentek párosával. Szebbnél szebb, biztatóbbnál biztatóbb végszavakkal. Egy se gyáván! Mind bátran, mint az aradi vértanúk unokáihoz illett, és azokhoz, akik hittek az örök és igazságosan ítélő Istenben!

Hazánkban hány embert ölhetett meg ez a második bolsevizmus, pár évtized alatt? Talán senki sem tudja. Lehet, hogy önmaguk sem! Melyik háziasszony tartja számon: hány légy hullt el ősszel a lakásában? Emberlegyek, dögök, annyit sem érnek, hogy megszámlálják őket. Aztán rejtegetik is gyilkosságaikat, börtöneiket és benne a hóhérkodásaikat a történelem szeme elől, mint Hitlerék! Egy bizonyos, ebben is Moszkva volt mesterük és példájuk, s mint másban, ebben sem engedték magukat lefőzni: példás mészárszékeket állítottak fel s működtették azokat.

Kezdetben még a későbbi színjátékos bíráskodást is elhagyták. Előszeretettel "népítéleteket" tartottak és számlálatlanul húzták fel ellenségeiket a legközelebbi fákra vagy a villanyoszlopokra. Kivégzés talán minden börtönben történt. Ha én hat hónap alatt huszonnégynek voltam tanúja, hány száznak vagy ezernek lehettem volna az egész országban?

Az a rabtársam, akivel az első akasztás után beszéltem, akkor még ezeket is mondotta: "Minden héten volt egy vagy több akasztás. Legtöbbször csak egy-kettő, de gyakran kettő-négy, sőt, nyolc-tíz is egy-egy alkalommal!"

Mikor sétáinkon megjelent egy pohos smasszer, tudtuk, másnap akasztás lesz. És ez a pohos igen sokszor megjelent. Túlságosan ismertük hiéna képét. Sorban jöttek nemzetünk nagyjai, legjelesebbjei, legnagyobb magyarjai, mint költőnk mondaná: "Itt hulltak el legjobbjaink", országunk második Mohács lett, "hősvértől pirosult gyásztér", "nemzeti nagylétünk nagy temetője" (Kisfaludy Károly: Mohács).

Egyiknek ilyen, a másiknak olyan címen kellett elpusztulnia: semmiségekért, hazugságokért, bosszúból, vagy mert léte nem volt számukra kívánatos. Elég volt, ha ezer és ezer beszédből két kifogásolható mondatot találtak, hogy négy és fél évi szigorított kényszermunka-börtönt kapjon az ember, mint P. Uzdóczy Zadravecz István tábori püspökünk.

Mi magunkat kiáltottuk ki a világ legbűnösebb nemzetévé: csak hogy nyakló nélkül gyilkolhassunk. Méltán lepte meg a világot, hogyan lehet az, hogy arányszámunkat tekintve háborús bűnösként, fajüldözőként sokkal többet ítéltünk el, mint Németország, Olaszország, hogy Japánt meg se említsem?! Csak úgy lehetett ez, hogy valóban téboly őrjöngött hazánkban. Meg lehet ott számolni az áldozatok számát, ahol a hatalom csak akasztat és akasztat és újra csak akasztat? Ellenségeink ezer év múlva is pontosan tudják majd, hány embert égettetett el az inkvizíció. De azt talán sohasem tudjuk meg, hogy hányat emésztett el a második bolsevizmus!

Fiala Ferenc — több börtönben hosszú évekig volt rabtársam — Zavaros évek című könyvének utolsó fejezetében megrendítő adatokat közöl a "néptörvényszékek" ítéleteiről és kivégzéseiről. Kivégeztek 17 minisztert, hat államtitkárt, két főispánt, hat tábornokot és száz vezető pozíciót betöltő személyt. A további 4900 főnyi áldozatuk a régi világ minden rétegéből tevődött össze. Az egész világra kiterjedő embervadászatáról híres amerikai úgynevezett CIC listáján 680 magyar háborús főbűnös szerepelt, míg ugyanakkor Németországnak mindössze csak 24 háborús főbűnöse volt. Természetesen ezek az adatok a múlt rendszerből valók. Hogy ezek után minden címen hány embert ítéltek el s végeztek ki, csak az ég a megmondhatója!

HÓREB CSÚCSÁN

A stigmatizált Padre Pio még fiatal korában Rómában megjövendölte Zadravecz püspöknek: "Hamar püspök leszel, de sokat fogsz szenvedni!" Szóról szóra beteljesedett. Felejthetetlenek az utolsó szó jogán mondott szavai. Mintha az első keresztények nagy mártírjainak egyikét hallanánk: "Nekem ne farizeuskodjanak kommunizmusról azok, akik a munkások, robotolók könnyeit, verítékét arannyá dagasztják és azzal tömik zsebeiket . . . Uraim, engem a börtön megtanított szenvedni, de félni nem! . . . Köszönöm Jézusnak a stigmákat; a meghurcoltatást; a szabadságvesztést; a lealázást; a börtönt, álmatlan éjszakáival, takaró nélküli kőpadlójával, éheztetéseivel. Istenért elviselem. Nekem mindegy, akár főpapi ornátusban, akár kényszermunkát végezve, nyikorgó taligát tolva, közeledem az örökkévalóság felé."

Kiszabadulása után kálváriás élete hosszú évtizedekig folytatódik. Az esztergomi ferencesek kriptájában akarta, hogy eltemessék. Mikor ott érette végezték a Requiemet, nem szólhattak meg a harangok; az oltár előtti koporsójára nem tehették püspöki jelvényeit; még

azt sem volt szabad megmondani: kit temetnek! A kommunisták semmitől sem félnek jobban, mint a szenttektől és a mártíroktól! Ezért halála után is tovább gyalázták, kiadván az úgynevezett "Titkos Naplóját".

XI. fejezet

Szadista Ávósok markában

"Legyünk irgalmatlanok,
Mint Lenin volt!"
(Komját Aladár: Meghalt Lenin)

A VÁCI JÓZSUE

Egyik délelőtt történt, hogy a várva várt indulást jelző szó végre felharsant egy gyarló smasszer szája által: "Krupa, minden cuccával! Sietés! Sietés!"

Mindenki — én is — biztosra vette, hogy ez a hang az Ígéret Földjét jelezte. Csak pár pillanat kellett ahhoz, hogy megmaradt motyónkat összehajítsuk. Közben a nemválasztottak, a kis Mózeskék, akik csak megpillanthatták az Ígéret Földjét, de egyelőre be nem léphetnek, gratuláltak, elköszöntek és minden jót kívántak. Arcukon égett az igézetes föld utáni vágyuk, míg szorongatták kezemet.

Csak te tudtad ekkor még, Uram, hogy ritkán találja el az ember a helyes vágyat. Ösztöneink itt legtöbbször cserben hagynak, ha ugyan nagyon félre nem vezetnek.

Én egyszerre a választott Józsuének éreztem magam, aki a megnyilatkozás sátorában áll, egyenesen az Úrral szemben. Sőt, csalhatatlanul hallottam az Ő szavát: "Légy bátor és erős! Az Úr előtted vonul, veled lesz, nem hagy el és nem hagy cserben. Ne félj, ne csüggedj!" (Tvk. 31, 7-8.)

Hogyan félne és csüggedne az, aki milliófélét vár, remél?

No de, igaziból mit is vártunk Váctól? Legalább kis százalékban azt, amit Rákosiék kaptak az annyira elítélt Horthy-éra alatt! Legalább azt, amit ők könyveikben a börtönről leírtak.

S nem joggal? Örökké hirdették, mennyivel felette van a demokrácia a régi rendszernek. Azt képzeltük hát, egy olyan börtönbe kerülünk, mely a demokrácia elveit tökéletesen megvalósítja. Minta-

börtön lesz. Hiszen már tudtuk, hogy ÁVÓ-sok vannak benne s nem régi őrök. Csak őrült merhette volna gondolni, hogy amit ők — börtön és halál osztogatásával — elítéltek a múltban, azt most ezerszeresen megpúpozva mérik a jelenben!

Hogy az "ígéretföldi" életünk jobban megérthető és lemérhető legyen — az eddig mondottakon kívül —, még pár szóval jellemeznem kell a múlt börtönéletét.

Régen sem kint, sem bent nem jelentett szégyent politikai fogolynak lenni! Sőt, hősnek számított, ha nem is mindenki, de sokak szemében. Arról meg szó sem lehetett, hogy megbélyegezettebb lett volna, mint egy bankrabló vagy gyilkos! Az ügyvédje jelenléte nélkül kihallgatni nem lehetett. Az ügyvédjével mindenkor beszélhetett. Börtönben elöljáróitól mindenkor kérhetett kihallgatást. Ha panasza volt, mehetett az igazságügyminiszterig, miként Rákosiék tették is. Elítéltetése előtti letartóztatásában egészen más szabályok szerint élt, mint a rabok. Ha az ügyész nem tudta vádját bebizonyítani és így elítélni, ezer címen pörölhette az államot kártérítésért.

Ha a rabkoszttal nem volt megelégedve — a fogházigazgatók sertéscsordákat etettek az ételmaradékokon —, ehette a heti ötkilós csomagot, több mindent vásárolhatott, dohányozhatott, ahogyan akart, ha volt hozzá pénze. Ellátták a legszükségesebb bútorokkal. Dolgoznia csak annak kellett, akit munkára ítéltek; egyébként csak akkor, ha akart. A munkatempó és a követelmény nem volt nehéz. Ha a munkája jövedelmezett, részesedett benne: használhatta a pénzt vagy szabadulásakor magával vihette. Ha volt valami kedvenc foglalkozása, azt a zárkájában gyakorolhatta, hozzá a szükséges szerszámokat beszerezhette. Könyvet is írhatott, amennyit akart. Naponként négy órás szabadidő volt, amely alatt sétálhatott, napra feküdhetett vagy beszélgethetett a többiekkel. Egyébkent a beszélgetést máskor sem tiltották, sőt, a zárkákba való átjárást sem. Különféle rabkluboknak lehetett a tagja. Tagja lehetett a templomuk énekkarának, amely az istentiszteletüket nagyszerűvé tette. Labdarúgócsapatok is működtek. Nem egyszer, vasárnap délután, az egész fogház — az igazgató családjával együtt — mérkőzést nézett s mindenki drukkolt csapatának.

A fegyház óriási könyvtárral rendelkezett. Szabadon olvashattak. Újságok jártak be. Előadásokat rendezhettek. Bent nemcsak iskolák működtek, hanem mesterséget is lehetett tanulni és rendes bizonyítványt, illetőleg segédlevelet szerezni. Levélírás, találka, beszélő gyakori volt és rács nélkül beszélgethettek. Sőt, nagyobb családi eseményeknél őr kíséretében haza is mehetett.

Minden fegyháznak temploma, kápolnája, fizetett papja és fizetett nem-rab orvosa volt. Pappal, ügyvéddel, fegyházigazgatóval szinte bármikor, az orvossal minden szükség esetén találkozhatott. Verésről vagy bármilyen kínzásról, illetőleg büntetésről — a törvény által szabályozottakon kívül — szó sem lehetett. Ha jól viselkedett, büntetésének nagy részét elengedték . . .

Persze, azt mégsem állítjuk, hogy hiba nem fordulhatott elő.

Ahol ember van, ott mindig lehet hiba! Azonban a hiba mindig hiba volt! Az aljasságból és gonoszságból nem csináltak hivatalos rendszert. Akár őr, akár börtönigazgató hibázott, nem kerülhette el a törvényes következményeket . . . Természetesen ez nem minden. De ízelítőnek elég.

VASLÁNC — ARANYLÁNC?

Lobogó reményeinket egy kicsit hűtötte, hogy a fogház udvarán hosszú láncokra fűztek bennünket. Mégis bosszantott — a vonaton még szórakoztatott —, hogy valaki dúdolni kezdte: "Minden ember érzi, hogy szabad!"

Hogyan lehet ennyire gúnyosan venni reményeinket? Ez még nem olyan rossz jel. Elvégre óvatosaknak kell lenniök. Teherautókon megyünk. Az embereket megvadíthatja a szabadság szele! Csak javunkat akarják, hogy láncokra fűznek bennünket. Talán nem is vasláncok ezek, hanem aranyak. Nem hordanak-e az emberek önként és büszkén magukon láncot? Kezükön is. És nem is mindig aranyak azok. Ide veled hát régi — nem kardunk, hanem —, ismert láncunk! Igenis, még vele is érzi minden ember, hogy szabad. Ha ma nem, majd holnap!

Nini, milyen készségesen, jóakarattal segítenek az öregebbeken, hogy fel tudjanak mászni a magas kocsikba! Láttál te már ilyet? Elképzelhetetlen! Hogy lócára zsúfolnak bennünket? Józanul csak nem várhatunk bársonyszéket, csak azért, mert miniszterek is utaznak velünk! Hogy nem szabad az autóban beszélni? Természetes. Nem akarják, hogy megsüketüljünk. Egy kis csend nem árt. Hogy fegyveres őrök zárják körül kocsinkat és motorbiciklisek cirkálnak elölhátul? Istenem, féltenek! Hátha a nép meg akar bennünket támadni? Tudjátok, beismertük, hogy a nép ellenségei vagyunk . . .

Teherautóink a fegyház valamelyik udvarán álltak meg. Fejünk fölül lehúzzák a nagy ponyvát, s vele mintha hályogot húztak volna le a szemünkről. Az udvar tömve őrséggel. Legtöbbje ÁVÓ-s! Marconák. Hivatalosak. Fiatalok. Szinte tisztelegve, feszesen állnak. Államfő is lenne közöttünk? Talán ezért van itt a díszőrség? Távolabb csaholó rendőrkutyák nyugtalankodtak. Erős szíjakon tartják őket. Nem marhatnak köszöntésként belétek . . . Kocsink hátulját leeresztették:

— Kiszállni, kiszállni!

A láncokat nem oldják el. Lépcsőt nem tesznek a kocsi elé. Csak egyre ezt óbégatják: "Kiszállni, leszállni! Gyerünk, gyerünk!" Leugrik az első; csaknem magával rántja a másodikat. A harmadik leereszkedik, a negyedik már lezuhan. Nagyon meggyötörtnek látszó öreg rab. Hóman Bálint, volt kultuszminiszter. Az őrök nevetnek. A rabok felszisszennek. A lentiek segítségére ugranak. Egy nagyon kidekorált alak, aki főfőnek látszik, ordít: "Hagyják! Nem szállodába jöttek. Itt nincsenek inasok!"

Mi, rabok, egymásra nézünk: gyerekek, nem tévesztettük el a házszámot?

Átvételre a nagyhangú, kegyetlen parancsnok elé kell állnunk. Kezébe veszi a rab iratait és kérdezi adatait. Mikor én kerültem elé, semmi baj sem volt halk hangommal addig, míg azt nem kérdezte: milyen címen vagyok elítélve. Feleltem: "Lázításért." Persze, irataimból tudta, hogy pap vagyok. Szemében és hangjában egyszerre kigyulladt a gyűlölet lángja:

— Ne suttogj, az anyád így, meg úgyját! Ordíts!

Ordítottam, ahogyan a daganatos torkom engedte:

— Lázítás!

Ő meg folytatja:

Ne szégyelld, ha volt bátorságod ordítva lázítani. Majd itt megtanítunk móresre! . . . A következő!

Mintha ebben a pillanatban a tavaszi nap felhők mögé bújt volna. Véletlen? Vagy mi még mindig Hóreb csúcsán állnánk és az Ígéret Földje elérhetetlen messzeségben ködlenék a kis Mózeskéknek? . . . Hogyan s mi történt a többiekkel, nem tudom, mert szerencsére csoportokban elvezettek bennünket.

POKOLCSÁRDA

A váci fegyháznak magánzárka-osztályára vezettek bennünket. Ez egy olyan külön rész, mint a Gyűjtőben a Kisfogház. Régen a szigorúbban büntetetteket zárták ide. Neve is ezt mutatja. Négyemeletes, egyszárnyú épület. Az alagsor folyosójára állítottak bennünket, libasorban a fal mellé. Számunk egyre nőtt. Még kint sütött a nap, de ezen a folyosón már égtek a villanyok. Az utca felől a falon csak kis, kerek lyukak vannak, de ablakai nincsenek. Hideg, nyirkos, sötét a folyosó, mintha sírban lenne az ember. Ezért a rabok "sír-fogháznak" is nevezték. Mindenünket lerakattak a földre, még cipőnket, harisnyánkat is. Eddig sajátjainkban jártunk. Aztán úgy megmotoztak, mint soha eddig: durva mozdulatokkal, kegyetlen megjegyzésekkel, sűrű fenyegetésekkel. Holmijainkra ráíratták nevünket. Ekkor láttuk, holott már semmink sincs, mégis még mennyi mindenünk van. Igaz, a napokban vásárolhattunk ezt-azt. Ezek voltak szemünk fényei. A többi, ha van, ha nincs, már nem igen számít.

Sokáig álltunk a fallal szemben nekidőlve. Egy-egy bakancsot vetettek közben elénk. "Akinek nem jó, holnap jelentkezik!" Majd végül felkígyóztunk az ugyancsak simára koptatott vörös márványlépcsőkön, s mindnyájunkat belöktek egy-egy cellába.

Itthon vagyunk! Itthon? Visszatekintve, mintha a Gyűjtő otthonosabbnak látszanék. Vagy csak azért, mert Petőfik lettünk: "Most, hogy távol vagyok tőled, most szeretlek igazán?"

Öten bámultunk egymásra a zárkában. Lehetséges? Öt pap!

— Győző, te itt vagy? — borultam egyik rendi testvérem nyakába.

— Hát te is, Sanyikám? — borult nyakamba régi gimnazista társam, Fülöp Péter, akivel egy városból valók vagyunk.

Aztán még két jezsuita: egyik a volt provinciálisuk, másik meg

Tibor nevű fiatal. Mint testvérek örültünk egymásnak s nagyon biztató jelnek vettük, hogy öt papot tettek egy zárkába, s már itt nem félnek az összeesküvésektől.

Azt, hogy nem adtak vacsorát, tudomásul vettük azzal: így szokott ez szállításkor lenni. Inkább bántott az, hogy lent maradt a cuccunk. No de holnap visszakapjuk s akkor pótoljuk a mai hiányt. Éhségünket beszélgetéssel próbáltuk elverni — sok minden érdekelt —, amíg le nem feküdtünk. Két szalmazsák várt bennünket olyan vékony, göthös állapotban, mint mi magunk voltunk, mert azok belsejét is csak fosztással táplálták, s még abból is vékonyan. Úgy tettük egymás mellé, hogy mind az öten ráprésélődhessünk. Fejünk az egyik falat, lábunk a másikat érintette, mert cellánk pontosan hétszer három láb méretűre lett szabva. Az első az ablak alá került, az utolsó pedig a küblit súrolta. A cella felszerelése, mint a pestié: csaknem semmi. Ablakunk itt is állmagasságban s kicsi, vasrácsos része felül nyitva. A fáradtság és az izgalom végre az alvás fátyolát borította szemünkre.

A nyitás örvendetes újítással kezdődött. Nem háziak viszik ki a kübliket, hoznak vizet, hanem minden zárka maga! És nem egy ember, hanem mehet mind az öt, ha akar! Szédületes! Hajrá hát, minden épkézláb kifelé, aki ismerkedni, találkozni, beszélni akar!

Erkélyfolyosónk fából van. Recseg-ropog, mintha a gerincén táncolnának. Nem sajnáljuk. Hadd ropogjon! Eleget táncoltak eddig a mi gerincünkön is!

Kübük csattognak. Vizek loccsannak. Emberek hangosan locsognak: A bábeli zűrzavar ilyen gyönyörűségében már régen nem volt részünk. Éljen! Mégiscsak új élet ez! Gyerekek, vége a pokolnak!

A csövesek is szinte nótaszóval hozzák a párolgó, finom reggeli feketekávét és a váci csodát, a "világmárkás" rabkenyeret. Tényleg, teljes egészet adnak belőle mindenkinek. Igaz, csak jó öklömnyi és egy napra való. De friss, ropogós, zamatos, illatos és szinte forró. Három ujj között finoman ropogtatjuk. Halljuk zenéjét: elbűvölő szimfónia. Varázslat minden falatja. Le az egésszel egyszerre! Mégis egy főbenjáró hibája van, hogy nem akkora, mint Kinizsi malomköve.

— Mindig ilyen kenyeret eszem, ha kiszabadulok — fogadkozom. — Egyenesen a váci fegyházból hozatom, ha lehet!"

Pár napig reménykedve vártuk a lentmaradt cuccunkat. Végre felhozták belőle a dohányt, akinek volt. Mást nem. A dohány nagy örömét nem rontotta meg az, hogy ez volt az utolsó, mert nem tudták még. A többi veszteséget könnyen tudomásul vettük a zsoltárossal: "Lekopasztották őket a tekergők, erdő medvéi kifosztották az éhezőt." (Zs. 79.) Megtanultuk már az életnívót abszolút nullára csavarni. Eszünkbe sem jutott búsulni, hogy nincs kés, villa. Tudtunk mi már állatmódra élni. A kutyának sincsenek evőeszközei, mégis él. Azt akarják, hogy állatok legyünk? Legyenek boldogok vele. Tudunk mi már Szent Pállal bővelkedni és szűkölködni.

— Igen, de a bakancsban nincs fűző! A nadrághoz meg szíj vagy zsinór!

— Nem járnak ki maguk korzózni! A nadrágjukat meg majd megfogják hátulról, ha nem passzentos. Nem gondolják, hogy rosszra is lehet ezeket a kiányzó dolgokat használni?

— Nagyon vékonyak és lyukasak a pokrócok. Inkább a csupasz padlón fekszünk, mint zsákon. Kérünk még egyet vagy másikat!

— Nincs és nem is kell, hiszen már jön a nyár!

— Nincs tisztasági papír, illetve semmilyen sincs; nincs törülköző.

— Mit finnyáskodnak? Másnak sincs. Ott az ingük, meg a kabátjuk, esetleg kukoricacsutka a zsákukból!

— Kevés kanalunk van!

— Használják felváltva!

— Miben mosakodjunk?

— Ott van a kübli!

— Szappan, fogkrém van a cuccunkban. Azt kérnénk!

— Micsoda? Csak nem képzelik, hogy nászúton vannak?

Ebédet hoztak, azonban messze elmaradt a reggeli minőségtől. Mennyiségre is elszomorító.

— Mit akarnak, pocakot ereszteni? Az orvosok számították ki: pontosan annyi kalóriát kapnak, amennyi egy nem-dolgozónak elég ahhoz, hogy éhen ne haljon. És nem ez a lényeg, hogy életben maradjanak?

Séta?

— Még le sem pakoltak és máris lófrálni akarnak? Türelem. Lesz. Talán még meg is unják . . .

A feleletekre csak kapodtuk a fejünket, mintha pofonokat akarnánk kikerülni. Valóság ez vagy csak gonosz álom?

Talán lelkileg jobban be lehet rendezkedni, hiszen mindnyájan papok vagyunk. A jezsuiták már ki is tervezték a napirendet: szinte percről percre. Csakhogy még éppen nem kezdték el Szent Ignác 30 napos lelkigyakorlatát.

Lesz imádkozási, elmélkedési idő és csend. Jámbor megbeszélések és teológiai eszmecserék. Egyéni és közös ájtatosságok — hangzott a jezsuita főnök ajánlata, melyre nem lehetett tagadólag felelni.

Pedig kicsit fáradtak voltunk ilyen "vasabroncsos" napirendre. Szerettünk volna valamicskét fesztelenebbül élni, lélegzeni, ha már lehet, annyi lelki kerékbetörés után. A kis fiatal jezsuita máris engedélyt kért főnökétől, ha zárkánkban járkálni vagy cigarettára gyújtani akart. Ennyire azonban mégsem akartuk újabb lelki kalodába zárni a nyakunkat.

Vasárnap természetesen itt sincs szentmise. Próbáljuk "szárazzal" s mindennel pótolni, hogy Jézus társuljon hozzánk. Valami testet-lelket nyugtató béke honol szerzetesi cellánkban, érezzük, nem vagyunk egyedül, nem vagyunk árvák.

Délben egyszerre hozták az ebédet és a vacsorát. Ebédre húsleves, kása, pár darab husikával. Nem mondható rossznak, csak bőségesebb lenne. Vacsorára egy darabka műlekvár. Péter nem reggelizett és most egyszerre eszi meg egész napi kosztját, úgymond: "Legalább vasárnap érezzem, hogy ettem valamit!"

Én a kását nem ettem meg, legalábbis jórészét. A lekvárt kis darabokban rátettem, estére megolvadt és kis piros lekvártavacskák úszkáltak a csajkámban. Fönséges. Csak a kanál hegyével merem csipkedni, majdnem szemenként, nehogy túl gyorsan elfogyjon. Mellettem Péternek folyik a nyála. Neki estére semmi sem maradt. Befogja szemét, fülét, hogy kevésbé szenvedjen, míg mellette más élvezi az ilyen lukulluszi vacsorát. Meg is fogadtam nagy esküvel: mindig ilyet vacsorázom vasárnaponként, csak nagy kondérral!

A "rituális", beavatási, megtisztító fürdő sem maradhat el! Rituális fürdés? Kommunistáknál? Én először csak sejtettem, ma már azonban világosan látom, hogy az első fürdés a börtönben rituális fürdés volt, "keresztelés". Ezzel lettünk a börtön — és esetleg a demokrácia — testének tagjai. Mindig mondták, hogy a kommunizmus nem tesz mást, mint negatívan másolja a katolikus Egyházat. Nos, ha mi azt tanítjuk, hogy a kereszteléssel leszünk Egyházunk tagjai . . ., akkor náluk a börtöné. Ha nekünk jelenti — szimbolizálja is a vízbemerítés —, hogy meg kell halnunk a régi embernek és új emberré kell születnünk, akkor ezt jelenti náluk is. Minden rabnak meg kell halnia régi élete számára s bele kell születnie a rabságba. Ha a vízhez hozzájárult a "tűz"-keresztség is, annál hatásosabb! Előtte és utána is bűnbánatot kell tartania a keresztelkedőnek, mégpedig a legteljesebb "zsinat utáni" értelmezésben, azaz ennek a "metanoiá"-t kell jelentenie, vagyis érzületben, gondolkodásban és magatartásban teljes változást. (Csodálom, hogy az első fürdéshez nem piros vizet használnak. Nagyszerű szimbólum lenne!)

Hogy az igazi megtérés, az új élet-kezdés tökéletes legyen, előtte nagy bűnvallást kell végezniök — mint a zsidók Keresztelő Szent Jánosnál — és ha mások bűnét is bevallja vagy olyat, melyet nem követett el sem ő, sem más, annál tökéletesebb a gyónása.

Előre hát, sietni a rituális fürdésre! Udvarokon keresztül — hosszan kutyagoltunk, míg odcértünk. Egyik másik udvar szinte paradicsombélinek látszott: virágágyakkal, szép fákkal, csicsergő madarakkal ékes. Lestünk, amennyire lehetett, noha az őrök állandóan riasztgattak: "Ne bámészkodjanak! Lesütni a szemeket! Nem körséta ez!" Mégis sikerült pár jókedvű csöves rabot látni, akik ugyancsak nagy szemmel bámultak ránk.

Tetőtől talpig megnyírtak mindnyájunkat. Ebben a nő-őrök serénykedtek legjobban. Gyalázatos megjegyzésekkel kísérték munkájukat. Fürdés közben is ott leselkedtek: nagy vihogással. A fürdő tágas, közepén kisebb medencével, körben pedig tusokkal. Húszan lehettünk s nagyon jól megfürödtünk. Ott volt Hóman Bálint is, nagyon soványan. Nagy, kövér embernek ismertük valamikor. Most hasán valósággal kötényként lógott le bőre.

Lakosztályunk bejáratánál feltüntették: mennyi a létszám. Naponként gyarapodtunk, állandó új szállítmányokkal. Nagy az épületünk, sokan elférnek benne, pláne sűrítve. Már az orvoshoz is lehetett jelentkezni. A civil börtönorvos mellett raborvosok is működtek. Akik próbálkoztak velük, azt állították: jóakaratúak, de aszpirinen kívül aligha segíthetnek mással.

Jó pár nap múlva zárkánkba berontottak az őrök, listával a kezükben: "Hát itt bandában vannak a papok?" Elvitték a jezsuita főnököt és a rendtársamat. Két katonát hoztak helyettük. Az egyik öreg, volt vezérkari főnök, hadügyminiszter; a másik fiatal, talán volt százados. Az öreg hallgatagnak, fásultnak látszott, meglehetősen diszkrét és távolságtartó. A fiatalabb: jóhangulatú, beszédes és nagy japán-imádó. Szeretné, ha a kereszténységet összeházasítanák a japán erkölcsökkel. A bemutatkozáson hamar túlestünk. Mi imádkoztunk, ők meg sétáltak a zárkában. Pár órára besütött a nap hozzánk s állásából próbáltuk kitalálni, hozzák-e már az ebédet.

Az ablakunk alatti udvarban vadgalambok, gerlék turbékoltak. Egyesek úgy vélték, mindig ezt mondják: "Hiába, hiába!" Ezért esküdöztek, ha majd tehetik, mind kiirtják őket. Nekem ezt mondották: "Múlik, múlik" az idő! És Szent Ferenc gerléit juttatták eszembe, amit pár szóval el is mondottam társaimnak. Már csak azért is szívesen hallgatták, mert ezzel is múlt az idő:

— Szent Ferenc találkozott egy fiúval, aki gerlicéket vitt eladni. Ferenc megsajnálta őket. Kérte a fiút, adja neki a gerlicéket, mert mindig szerfölött kedvelte a szelíd állatokat. Mikor megkapta, ölébe szedte őket és édesdeden kezdett velük gügyögni: "Ó, húgocskáim, ártatlan, tiszta, együgyű gerlicék, miért hagytátok magatokat tőrbe csalni?" Fészket készített nekik és megparancsolta, hogy a Teremtő parancsa szerint szaporodjanak és sokasodjanak. És a gerlék ott maradtak. És a szerzetesek kezéből táplálkoztak.

Egyik reggel sétát kiáltottak. Minden emeleten dőltek ki zárkájukból az emberek. A lépcsőknél nagyon kellett vigyázni. Simára koptatott márványlépcsőkön nagyon könnyű volt elcsúszni, pláne, hogy a bakancsban nem volt fűző, nadrágot meg kellett kézzel tartani. Hosszú sorban kígyóztunk fegyházunk keskeny udvarán. Szélessége lehettet 15-20 méter, hosszúsága épület-hosszú, elég kiadós. Vagy hat őr tartott bennünket szemmel. Középtáján őrbódé őrrel, telefonnal. Egyesével mehettünk csak, mégis lehetett pár szót váltanunk. Csak tíz percet tartott a gyönyörűség. Mégis megifjodtunk tőle.

Kiértékelés: még mindig tömik épületünket új rabokkal. Emeletünkön 60 katolikus pap raboskodott, egy lutheránus püspök, Ordass és egy másik. No meg két rabbinövendék. Állítólag ezek mind — már a másvallásúak — valutások, persze, legalábbis Ordassnál, az állam értelmezésében. Később erősítgették, hogy Mindszenty kardinálisunk is itt van. Lent, az alagsorban. Tényleg, az egyik cellánál mindig állt őr. Azonban ez nem elég bizonyíték, hiszen abban a zárkában lehet szimuláns is megfigyelés alatt. De már annak a lehetősége is, hogy velünk van, erőt jelentett számunkra.

PEKINGI KACSÁK

Egyre gyilkosabb lett az unalom. 24 órát leélni semmittevésben? És ha csak egy napról lenne szó! De heteken, hónapokon át, még az

acél idegzetet is megviseli. A rabok legfélelmetesebb gyötrése. Corria ten Boom is azt írta: "Az unalom volt az, melytől legjobban rettegtem."

Csak legalább egy könyvünk lenne, egy breviárium! De semmi! Semmi! Semmi!

Olyan kanál került zárkánkba, mely szárának egyik oldalát a rabok élesre köszörülték. Ezzel a csajkám alját sakktáblaszerűre karcoltam. Péter merte vállalni a rizikót, hogy malomszerű játékot játszik velem. Mindig elvert. Élveztük ezt a tiltott gyönyörűséget. Sok idő elment vele. Azonban jó hét múlva már nem kaptuk vissza ezt a csajkát és minden kiélesített kanalat összeszedtek!

Többször a fűtőtest csövén kopogtatást kezdtek valahonnét. Morzéztak. Katonáink felfigyeltek. A hírközlések ezen mentek egy darabig, amíg el nem csípték a kezdeményezőket és morzézókat. Az őrök is provokálták a jeleket, lesben álltak s elcsípték a bűnösöket.

Ha kinéztünk ablakunkon, ráláttunk a szemben lévő épület ablakaira, melyek mögött csövesek laktak. Sokan ezekkel kezdtek némajeles beszélgetést. Különösen vasárnap délután, amikor kevesebb őr cirkált és figyelt. Sok mindent megtudtunk így a külvilágból. Ezt is észrevették, elfojtották, tiltották, hogy ablakunkon akár csak ki is nézzünk vagy csak arra nézzünk. Örökké fenyegettek bennünket, hogy ablakainkat bebádogoztatják vagy bemeszeltetik. Sokkal meg is tették! Ilyen szoba lakóira rászakadt az örök északi-sarki szürkeség vagy sötétség.

Megszűnt az "önkiszolgálás", a napnak legszebb, legizgalmasabb percei. Mindent a házimunkások intéztek el. Szinte ki sem moccanhattunk a zárkából, ebből az egyre gyűlöletesebb ketrecből. Izgalmas újság volt, ha a nagy ajtónk kinyílott. Mindent a kis ablakon intéztek el. Cérnát sem adtak már be, amivel gombot, szakadt dolgot lehetett volna megigazítani. A hipisek, különösen séta alatt, egyre gyakoriabbakká váltak. Fiatalabb őrök, az újak, nem hagytak békénket egész nap. Ezer ürügyet kitaláltak, hogy bántsanak, zaklassanak. Megkezdődtek az éjszakai elhurcolások, melyek nagy lármával, zajjal történtek. Rémisztően hatottak, mert alattunk meg a rendőrkutyák csaholtak. Az őrök egyre durvábbak s rettentően káromkodnak. Szinte mindegyik ugyanazt fújja! Dőlt belőlük a gyalázkodó kifejezés és az átok lavinája.

Én úgy tettem, mint Szent Ferenc. Ferencre atyja, miután ruháját is visszaadta neki, nagyon haragudott s ha vele találkozott az utcán: szidalmazta fiát. Ferenc ekkor egy koldust vett maga mellé atyjaként és kérte, hogy mikor atyja szidalmazza, vessen Ferencre keresztet és áldja meg.

Lélekben, ilyen átkozódáskor és káromkodáskor, keresztet vetettem társaimra és magamra, hogy az átok áldássá váljék!

Ahogyan melegedett az idő, a poloskák egyre jobban szaporodtak. Húsvét körül járhattunk már, de fogalmunk sem volt, mikor is lesz. Így még lélekben sem tudtunk a föltámadás örömébe belekapcsolódni.

Még a Gyűjtőben történt, hogy az egyik rabbinövendék kérte az őrt, kérdezné meg a bejáró rabbit, mikor is lesz valamelyik ünnepük. Megbüntették érte, mert "az őrt titkos hírközlésre akarta rávenni!"

Hogy mégse emésszen el bennünket teljesen az unalom, hát: séta! No de, mi ez? Az őrök szokatlanul siettetnek bennünket és nyüzsögnek! Már a karfánál ránk ordít az első őr:

— Nem szabad a karfát megfogni!

Mindjárt el is csúszik egy öreg rab, meg sem áll a fordulónál álló második őrig. Nem bírt felállni, nagyon megüthette magát.

— Húzzátok vissza a zárkába! — ordítja az őr. Négyen is próbálják felállítani.

— Ha nem áll fel, húzzátok!

Kezénél fogva húzták vissza a zárkába. A harmadik fordulónál látom, hogy farba rúgnak valakit, mert nem siet eléggé. A negyediknél ráordítanak valakire:

— Mit bámulsz, te aljas! Fordítsd el a pofád, mert szétmázolom!

Lent láttuk, hogy csak az emeletünk fele ment le sétára Tíz-tizenöt lépésre kellett egymástól egyesével állnunk. Az udvar közepén álló őr rendelkezett:

— Derékszögben meghajolni! Hátul a nadrágot két kézzel fogni! Szemet lesütni, semerre sem szabad nézni! Beszéd nincs a zárkáig! Katonai díszlépésben menni és fordulni! Indulj! Egy-kettő, bal-jobb, egy-kettő . . .!

Mi történt? Ez séta? Hamar sajogni kezd a hátunk. Szédül a fejünk, az öregebbjét kiveri a veríték. Ingadozunk. De nincs irgalom!

— Bal-jobb, egy-kettő!

Mintha egy falka kutya csaholna, úgy ordítanak az őrök:

— Süsd le a szemed! Pattogjon a lépés! Bal-jobb!

Velünk együtt lépnek, odaszaladnak, a fülünkbe ordítanak:

— Így kell díszlépésben menni? Dögölj meg, te aljas, rohadj el, te anyagyilkos!

Minden fordulónál őr áll:

— Így kell fordulni? Voltál te már katona? Csináld meg rendesen, mert megtanítunk fegyelemre . . .

Akárhogyan csináljuk, akárhogyan fordulunk, egyeseket a fordulónál, másokat a sor közepéből rántanak ki, mert szerintük engedetlenkedik vagy fegyelmetlenkedik. Bekergetik az őrszobára.

És az őrszobán? Munkába lép a Városligeti Angolpark pofozó gépezete. Keze közül úgy kerülnek ki az emberek, nem ismerni rájuk. Arcukat térképpé verték, s mintha ezt is tintába mártott tennyérrel művelték volna. Ilyen terror ellenére is egy pillanatra felvetem a szemem az ablakokra. Ismeretlen ÁVÓ-sok figyelnek onnét bennünket: mosolyognak, vidulnak "fegyelmező sétáinkon"! Főpróba? Bemutató? Ördögök, sátánok vigyorognak ránk a Pokolcsárdában.

Mikor a tíz perc vége felé jártunk, egyre gyorsabb lett a bal-jobb tempó-vezénylés és egyre dühösebb az ordítás. Majd elhangzott a csatakiáltás: "Futás! Rohanás! Futás! Rohanás!" Egyre jobban futottunk, mert mellettünk rohantak az őrök is és fülünkbe ordították:

"Futás! Futás!" Taszítottak, rúgtak bennünket biztatásként. S ezzel a vágtával fel a negyedik emeletre — karfafogás nélkül. Az öregebbje lerogyott a szalmazsákra s azt hittük: sohasem kelnek fel többé . . .

Mindszenty hercegprímás az ő börtönsétáját "veréb-tipegésnek" nevezte. Ugyan, minek nevezné a miénket? Én pekingi kacsázásnak neveztem, mert eszembe jutott, hogy Kínában az a szokás, mikor este a rizsföldről hazahajtják a kacsákat, a gazda a kapuban áll és az utolsó kacsára jó nagyot sújt. De csak az utolsóra. Ezért mindegyik kacsa igyekszik, hogy ne ő legyen az utolsó. Így valóságos versenyfutás az egész út hazáig.

Így ment ez aztán minden sétán. Új korszakot nyitottak: a Pokolét. Csakhogy ez a csárda nem a börtönnel szemben levő Szentendrei-szigeten volt, hanem a börtönben.

Egy ilyen séta után visszajövet egy csupa kékrevert rab mellett mentünk el. Ránéztünk sajnálkozva, részvéttel, ő meg dúdolni kezdte: "Az a szép, az a szép, akinek a szeme kék, akinek a szeme kék. Lám az enyém, lám az enyém sötétkék, mégse vagyok a babámnak elég szép . . ."

Nem tudtuk, sírjunk vagy nevessünk. Még ilyen állapotban is lehet mókázni?

Istenem, hogy rettegtünk ezektől a sétáktól. Mennyire ostromoltuk az eget: "a sétától, ments meg, Uram, minket!" A séta átka még nagyobbodott, ha közben hipist tartottak a zárkánkban s az őrök azzal fogadtak fent: "Azonnal rend legyen!" De még ezzel sem volt vége a kínnak. Tisztünket elvitték a földalatti kazamatába büntetésre, sötétzárkába, mert hipiskor találtak nála valamit.

Később annyiban mégis változott a séta, hogy a bódé melletti őrnél farkaskutya volt. Ez mindig ránk akart ugrani. Féltünk közelében elmenni. S mikor rohantunk, kegyetlenül csaholt és maga is utánunk akart rohanni. Az őr valósággal viaskodott vele, hogy ránk ne szabaduljon.

Ezeknek a kutyáknak kenyeret dobhattak, mert mindig láttunk az udvaron meg nem evett darabkákat. A derékszögben masírozó rabok félszemmel mind ezt keresték. Mind magának akarta megszerezni. Lehetett a kockázat halálos, séta végére a kenyérdarabok mégis mindig eltűntek.

Észrevettük, hogy a smasszerok volt "úrnak" nézték azt, aki szemüveget hordott. Az "urakat" pedig iszonyúan gyűlölték. Ezért jobban megpofozták azt, aki szemüveget hordott. Nos, hogy pár pofonnal kevesebbet kapjunk, séta előtt vagy ha az őrök valahová vezettek, a szemüveget mindig letettük.

Az őrök között volt egy idősebb is, még a régi világból való. Ha ő lett a "tempódiktáló", előzőleg bejött a zárkánkba és kért bennünket: "Emberek, az Isten szerelmére, tegyenek mindent úgy, amint kívánják. Láthatják, egyébként agyonverik magukat, meg engem is!" (Csövesek állították, hogy a fiatalabb őröket megkorbácsolták, ha nem úgy cselekedtek, amint azt nekik előírták.) Aztán a középen or-

dított ő is, mint a többi, de látszott rajta: velünk szenved. Az ő sétái után lehetett legkevésbé fújni indulónkat: "Az a szép, akinek a szeme kék." Mert ez lett a Pokolcsárda indulója!

ÖSSZEESKÜVÉS LATINUL

Szobaparancsnok lettem. Ilyen kis cellákban már azt jelentette, hogy az osztályparancsnok ezt az embert akarja megleckéztetni. Sem reggeli, sem esti jelentésemmel nem volt megelégedve:

— Mit suttog — mordult rám —, hadd halljam a hangját!

— Nem bírok jobban — mondtam és a nyakamon egyre nagyobbodó daganatra mutattam. — Ezek ültek a hangszálaimra.

— Volt már orvosnál?

— Nem, mert azt hallottam, hogy gyógyíthatatlan tuberkulózis.

Láttam, hogy megijedt. Nem szólt semmit, de azonnal új parancsnokot jelölt ki. Nem akarta, hogy a jelentéskor tbe-s közelében álljon.

Másnap jött a nem-rab orvos. Megvizsgált. Bajomról semmit sem mondott, csak megígérte: koszterősítést rendel. Ekkor kilóimban inkább már negyven, mint ötven felé jártam.

Sohasem kaptam meg a koszterősítést. Később hallottuk, hogy maga is lakója lett intézetünknek. Ugyanis feltűnően soknak írt fel koszterősítést; nem, mert erre szükség volt, hanem "ezzel akarta a demokrácia ellenségeit erősíteni. Összeesküvés!"

Péternek savmentes, diétás kosztot írt fel. Megkapta — csaknem mindig sótalan krumplit evett. Meg is gyógyult. Ma is áldja orvosa emlékét.

Eszembe jutott egy vers. Mintha rólunk mintázták volna:

Megvallattak, hogy vérzett a husunk,
Elvtársunk, ki még sétálsz, mint a fény,
gondolj reánk, kik fel-le futkosunk
és messze nézünk cellánk szögletén.
Lágyult az izmunk, fekhelyünk kemény,
eledelünket kiköpi a szánk,
gyomor s tüdőbajt ítéltek reánk
s ha nem pusztulunk, elpusztítanak.
Még harcolunk, de testünk oly sovány.
Testvér, segítsd a lebukottakat.

(József Attila: Lebukott)

Hogy a borzalmas unalom meg ne öljön bennünket, igyekeztünk valamit kitalálni. Péter és a kis jezsuita nemcsak jó latinisták voltak, hanem sokat tudtak kívülről a misekönyvből és a breviáriumból. Kezdték hát mondani, ki mit tudott: imádságokat, verseket és prózát. Egyszer csak villámgyorsan beugrott a hallgatódzó őr:

— Mit beszéltek idegen nyelven? Hallottam. Idegen nyelv volt, hogy ne értsük meg.

Alig tudtuk elhitetni vele, hogy latin imádságokat mondtunk.

— Hogyan merik idegen nyelven mondani? Nem tudják: tilos idegen nyelven beszélni?

— De ha ezek latinul vannak írva, hogyan mondjuk magyarul?

— Sehogysem! Hogyan is mernek közösen imádkozni? No, csak még egyszer halljam meg akár latinul, akár magyarul! Nem tűrjük az összeesküvést, sem magyarul, sem latinul!

Ez már csak kötekedés. Mindenben hibát találtak, csak hogy nyaggathassanak bennünket. Ha beszéltünk hangosan, akkor "ordítottunk"; ha halkan, akkor "összeesküvést szőttünk"; ha álltunk, "fedeztük" egymást, hogy az őr ne láthasson mindnyájunkat a kukucskálón át. Ha járkáltunk, csak azért, hogy visszafelé menet észrevétlen kinézhessünk az ablakon. Ha leültünk, "csak állni szabad". Ha ültünk, "járkálni" kellett. Ha behunytuk a szemünket, "alszunk", ha nyitva tartottuk: "leselkedünk"!

ÍGY KÉSZÍTIK A PACALT A DEMOKRÁCIÁNAK!

A sok "hiba" közül egyiket elkövethettük, mert egy fényesre lakkozott, alacsony termetű őr robbant be közénk. A legpimaszabbak közé tartozott. Azt híresztelték róla: tiszti iskolába akar menni, hát szüksége van a jó pontokra. Falhoz állított minket. Kezeket fel s egyik lábat kinyújtani hátra. Így kell állni, amíg a kéz vagy láb le nem zuhan az erőtlenségtől. Persze, ez engedetlenség, "szabotázs", őrheccelés. Gyerünk a nehezebbre: békaugrás, míg a verejték nem gyöngyözik az arcokon. Aztán támgyakorlat a földön. Orral falhoz támaszkodás . . . Mikor már ő is kifáradt, így búcsúzkodott:

— Majd kiverjük belőletek a horthyzmust. Ha kell, pacalt készítünk belőletek. A demokráciában új emberek kellenek.

Azt mondja valamelyik közmondás, hogy leghűségesebb barátunk az ördög, mert az a pokolba is elkísér minket. Ez a "hűséges" ördög hirtelen olyan képet mutatott nekem, hogy elmosolyodtam. Észrevette ezt őrünk.

— Hát még te röhögsz, te pacal! Mit röhögtél?

— Kérem, a pacalról eszembe jutott, hogy talán ma délben pacal lesz ebédre és mi azt nagyon szeretjük. Elnézést kérek.

— Ne röhögj, mert legközelebb téged hozunk a kondérba — sziszegte és méltóságteljesen kivonult a zárkából.

Természetesen nem egészen úgy állt a dolog, ahogyan azt az őrnek mondtam. Nem árultam el neki azokat, amiket ez a bajomat akaró ördög elém varázsolt. No, még csak az kellett volna, hogy előálljak Kati néni pacaljával, bizonnyal tovább gyötört volna. Kati néni a gróféknál volt szakácsnő. A grófnénak legkedvesebb étele a borjúpacal volt. Ő maga választotta ki a legszebb borjúkat, hogy abból készítsék el az ebédjét: a pacalt! És ennek Kati néni volt a csodálatos mestere. A gróf meg annyira búsult a borjúk elvesztése miatt, hogy egyszer panaszkodott a szakácsnőnek.

— Mi sem könnyebb, mint ezen segíteni — mondta Kati néni. — Ha a gróf úr akarja, én megcsinálom, hogy a grófné soha többet nem kíván pacalt.

— Meg tudná tenni? Nagyon hálás lennék.

A legközelebbi pacalos napon a grófné nagy munkában találta Kati nénit. Egy kerek sámlin ült és azon fel-le ugrált, mintha valamit ott gyömöszölne. Az izzadságot letörölve homlokáról azt is a sámlin maga alatt lévő valamire kente. Aztán folytatta az ugrálást.

— Mit csinál, Kati néni? — kérdezte a grófné.

— Mi mást csinálnék, mint készítem a pacalt az ebédhez.

— A pacalt? Hát így készül?

— Bizony így! Csak így lesz olyan finom puha.

A grófné ájuldozott. Komornyik vezette a szóbájába. Soha többé nem kért pacalt.

Nos, kérem, ha ilyen képekkel áll elő az ördög, kénytelen voltam mosolyogni. Érdekes alkotás az ember. Mikor jajgatnia kellene, mosolyog. Vas István írja Summa Fidei című versében:

Mondják, a karóba húzott hajdani magyarok
között nem egy akadt, ki a karón pipázgatott.

Más ilyen helyzetben mást csinál. Sohasem felejtem el a debreceni bombázásokat. Ha szakács testvérünk éppen a vízcsapot nyitotta ki, amikor a rádió a közeledő bombázó gépeket jelentette be, nyitva hagyta a csapot, és menekült.

A hozzánk menekült egyik asszony elkezdett szívszaggatóan zokogni, a másik meg szájrepesztően nevetni. Egyiket sem lehetett megállítani. Ez az emberi furcsaság jelentkezett bennem is, meg valami ferences könnyedség is. Nem szívni tüdőre a dolgokat!

Élt egy Jeromos nevű házfőnökünk Máriagyüdön. A tehénistálló a hegyoldallal egy szintben állt. Innét egyik tehén felment az istálló tetejére, leesett s megdöglött.

Az egész ház odavolt: borzasztó, mi lesz, elvesztettük a Riskát. A főnök pedig nevetni kezdett: "Na, testvérek, leesett a tehén a tetőről, hogy nevet majd rajtunk az egész Provincia; a tehén leesik a tetőről, mintha veréb lenne."

Megjártam én már máskor is effélével. Mivel azt hallottam: ha marásra vicsorított szájú kutyára mosolyogva nézünk, megszelidül, farkát behúzza és elandalog még a gyerektől is. Nos, mosolyogtam az ilyen marásra kész őrre. S mi lett az eredmény? "Te, még mosolyogsz? Majd elveszem a kedved!" És háromszor annyit harapott belém, mint egyébként szándékolta.

Utána gondolkodtam, hol tévesztettem el, vagy az elv nem jó? Talán azzal, hogy mégsem kutyával álltam szemben, hanem emberrel. S míg a mosoly a harapós kutyát lefegyverzi, addig az emert dühíti! Állítólag Joseph Maréchal jezsuitának az lett volna a nézete: minden elvet állítsunk a feje tetejére. S akkor látni fogjuk: helyesebb így az elv, mint egyenes állásban. Vagyis: marásra kész őrre ne mosolyogva, hanem dühtől szikrázó szemmel nézzek s akkor megszelidül. Lehet, hogy így lenne. De én sohasem mertem kipróbálni.

Azonban az már bizonyos, hogy Rákosiék szeretik a pacalt, és nekik itt, nálunk készítik. Ők csak pacalemberekkel boldogulnak, —

ezek az új emberek —, a gerinctelenekkel, az őspuhányokkal, csonttalan csigákkal és hernyókkal! A boldog kommunizmust csak ilyenekkel lehet felépíteni! Gyúrnak, vernek, taposnak hát bennünket — de a kintieket is! —, hogy finom borjúpacalokká váljunk részükre.

SZABADALMAZOTT EREDETI BŰN

Ilyen kegyetlenkedések után sokszor kérdeztük egymástól: lehetséges, hogy az embert egy eszme vagy rendszer a legkegyetlenebb állattá alakíthassa át? Ha én valamikor valami hajlamot éreztem annak elfogadására, hogy az ember állattól származik, hogy állatból fejlődtünk ki, akkor itt ez a hajlam a kegyetlen élmények hatása alatt nagyon megerősödött. Sőt, megszülte bennem az eredeti bűn börtöni megfogalmazását.

Ha a régi meghatározásról korunk azt állítja: nem modern, nem egyeztethető össze a mai tudománnyal, akkor az enyém modern és a legvadabb darwinizmussal is egyhangban áll. Isten — ha nem szóval, akkor belénk öntött isteni erővel — megparancsolta a kezdet kezdetén —, hogy az állatból fejlődjünk emberré, aztán ebből az emberből fejlődjünk Isten gyermekeivé! Tagadhatatlanul gyönyörű isteni perspektíva. Csakhogy az állati törvények és ösztönök nem akarnak eltűnni, hanem mindig vissza-visszahúznak az állati nívóba. Ezzel a visszahúzó állati erővel születünk. S ezt a visszahúzó erőt nevezhetjük modern kifejezéssel "darwini vagy marxi eredeti bűnnek".

Eredeti bűnünk tehát ez lenne: nem akarunk emberek lenni! (Még kevésbé Isten képmásai, Isten gyermekei.) Állatok akarunk maradni! Az ösztönök, a hús-csont-vér széttörhetetlen rózsabilincsei kellenek nekünk!

Krisztus azért jött volna, hogy ezt a visszahúzó állati erőt gyöngítse — állati bűneinkért eleget tegyen — tanításaival; szentségeivel erőt adjon annak leküzdésére, hogy végre kiléphessünk állati mivoltunkból és Isten-álmodta emberekké válhassunk.

Rabtársaim mosolyogtak ezen a börtönszülte elméleten. Mégis be kellett vallaniok, hogy ezt az eredeti bűnt, ezt az állati visszahúzó erőt magukban is sokszor tapasztalták és sokkal jobban érezték, mint az igazi eredeti bűnt. A smasszerok állati kegyetlenségeiben pedig elméletem fényes igazolását látták.

HOLDKÓROSOK

Egyik késő este csodálatosan fénylő telihold úszott a tiszta égen. Pontosan a szemben lévő épületszárny tetőzete felett. Elbűvölt mindnyájunkat. Egyáltalán: holdat már oly régen láttunk. Bámultuk hát és szinte szerelmes szavakat suttogtunk róla. Honnét kapja ezt a megbabonázóan varázslatos fényét? Úszott, mint egy gyönyörűséges hattyú a nagy mindenség tengerén. Rajta Dávid király nagy hárfáján

mosolyogva pengeti a szerelmesek dalát . . . Visszatartóztathatatlanul a tető kéménye felé közeledik. Szerettük volna, ha nem bújik el. Látni akartuk minél tovább, minél tovább. De az aranygolyó csak gurult, gurult a kémény felé. S mikor eltünt mögötte, hirtelen megcsörrent ajtónk zára s beugrott az őr:

— Mit lestek? Kivel beszélgettek? Mióta?

Csak úgy ömlött belőle a kérdés. Az ablakhoz rohant, kinézett. Szerette volna elcsípni azt a túloldali csövest is, akivel beszélgethettünk.

— Nem lestünk senkit és nem beszélgettünk senkivel — mondotta a parancsnokunk. — Csak a holdat néztük s arról beszélgettünk!

— Az nem lehet! Nincs is hold az égen!

Ismét az ablakhoz lépett, hogy bizonyítsa: nincs hold. De ekkor az aranyos, nagy kerék hangtalanul gurult ki a kémény mögül. Mintha nevetne valakit: nem minket, hanem az őrt.

— Mit néztek rajta? Nem láttak még holdat? — szelidült meg a hold-vadászunk.

— Azt, hogy milyen csodálatosan fényes, milyen halkan gurul égszőnyegén, s arról vitatkoztunk: mennyi idő alatt tűnik el a kémény mögött.

— Holdkórosok! — vágtatott kifelé.

De a kukucskálón még bekiáltotta:

— Ha még egyszer mernek holdkóroskodni, mind a sötétbe vágom! Ott majd leshetik a guruló holdat!

Mentében mintha vihogva ropogtatta volna a folyosó padlóit:

— Holdkórosok!

Szomorúan feküdtünk le: már a holdat is elvennék tőlünk!?

Vigasztalásul elsuttogom nekik Szent Ferenc egyik holdas éjszakáját:

Gyönyörű májusi éjszaka volt. Bársonyként borul az olasz égbolt Umbria fölé. Csodálatosan tündököl közepén a telihold. Arany-ezüst dicsfényével Illés-szekereként gördül az alvó emberek feje felett. Életre, szerelemre csábító varázsfényét szórja az egész földre.

Ferenc nem tud aludni, hogyan is tudna ilyen varázslatos éjszakán? Betelhetetlen lélekkel nézi ezt az isteni tüneményt . . . Felkel. Elszalad a Szent Damján templomhoz. Húzza, kongatja a harangját, mintha Holdkirályfit akarná fogadni vagy menyasszony Holdnővérét. Húzza, kongatja: szivét és a harangokat.

Futnak hozzá az emberek, felriasztva álmukból: tűz van vagy rajtuk az ellenség?

Ferenc pedig lekiáltja nekik:

— Emberek! Nem látjátok, hogyan világít a hold? Hogyan tudtok aludni? Emberek! Ragyog a hold! Nézzétek!

Mi azért nem tudtunk aludni, mert nem nézhettük a holdat.

Én megfogadtam, ha kiszabadulok, az első holdvilágos éjjel valamelyik templom harangjait félreverem: "Emberek! Ragyog a Hold!" És egész éjjel csak a holdat és az ég csillagmilliárdos fényes tengerét nézem . . .

NULLA VAGY ÉS SEMMI MÁS!

Ünnepélyesen kihirdették minden zárkában:

— Ezentúl senkinek sincs neve! Csak száma!

Mindenki megkapta a számát, még le is írták, hogy el ne feledje. A nevünket ezután még az őrnek sem szabad megmondani, csak a számunkat! (Egy pofont ígértek, máris megmondtuk.) Mert ezután névtelenek vagyunk. névtelen senkik! Nullák, nullák, se több, se kevesebb, még akkor sem, ha más számot tesznek utána. Csak szám és többé még csak állat sem, mert annak is van neve! Elvesznek tőlünk mindent — testit-lelkit —, csupán halálra szánt létünket hagyják meg. Lelki levetkeztetés ez is, szimbolikus cselekedet. Beszéd nélkül is vesébehatóan hirdetik: semmi vagy! Nincs már semmid! Pucéron állsz a világban, hiszen tengődő léted is már nulla! Semmi! Magadtól bújj a föld alá. A férgeknek jelenthetsz még valamit . . .

Vigasztaljon bennünket, hogy őreinknek sincs neve, csak számok? Mert tudtuk, a használt nevük nem az igazi, álnév! Igazi nevük alatt nem mertek "szerepelni". Sok gonoszságukat névtelenségbe akarták elsüllyeszteni! Ezek az emberek hamis nevekkel nem lehetnek boldogabbak, mint mi a számainkkal. Jó fizetésük, kiváltságaik nem tehetik őket boldoggá, mert ők sem szabadok! Ők is a félelem és bizalmatlanság béklyójában élnek. Gyanakvás a kenyerük, hát gyanakszanak mindenkire, gyanakszanak rájuk is. Sohasem tudják, mikor, miért "buknak" le, hiszen közöttük annyiszor folyik a tisztogatás. Bizonyítaniuk kell, hogy megbízhatóak: mások hitványságának a besúgásával s annak hűtlenségével. Tudják, mindenki gyűlöli őket, de elsősorban a rabok. Örökké fojtogatja őket: mi lesz, ha egyszer üt a visszafizetés órája? Pokolban élnek ők is velünk, a Pokolcsárdában, ahol mindegy: ördög vagyok vagy kárhozott, mert a kín egyformán gyötri mindkét áldozatot!

Céljuk nálunk is lehetett — a megalázáson kívül —, hogy ne ismerjük egymást, valamikor ne tanúskodhassunk senki ellen vagy mellett.

Kiegészítésként mindnyájunkról fényképeket, ujjlenyomatokat is készítettek: rabruhában, számunk nagy papíron a mellünkön. Lefényképeztek elölről, le hátulról, jobbról és balról. Nincs már hatalom, mellyel személyazonosságunkat megváltoztathatnánk. A világ legnagyobb banditái közé soroltattunk. A vörös diktatúra káini bélyege rajtunk eltörülhetetlenül!

"SZOMJAZTAM ÉS INNOM ADTÁL!"

Bádogtetőnk alatt nyáron nagy volt a forróság. Izzadtunk és nagyon sokat szomjaztunk. Naponként csak egy kanna vizet adtak öt embernek. S ebből kellett inni, mosakodni, küblibe önteni, edényeket és sokszor ruhát is mosni. Számtalanszor úgy éreztük, nyelvünk szájpadlásunkra ragad és cserepesre repedezik. Állítják — mint már láttuk —, nincs rettenetesebb kín a szomjúságnál. Minden kín ko-

ronája. Jézus is felkiált, mikor ez gyötri! "Szomjúhozom!" Nem kiáltotta: éhezem; nem, hogy megfulladok, még azt sem, kiszakad a szívem, vagy tűz égeti testem. Nem. Csak ezt: "Szomjúhozom!"

Mikor nagyon gyötört a szomjúság bennünket, nemcsak Jézusra, de Szent Ferencre is gondoltam. Erőt merítettem példájából.

Annyi önként és nem önként vállalt szenvedést zokszó nélkül el tudott viselni, mégis, mikor nagy szomjúság gyötörte, még álmában is felkiáltott: "Uram, irgalmazz! Nagyon szomjas vagyok. Vizet! Vizet!"

Ezt meghallották a fölötte szálló fecskék. Elröpültek a közeli folyóhoz. Csőrükben vizet hoztak és Ferenc kiszáradt ajkára csöppentették. Ferenc felvidult és hálás lélekkel dicsérte az Ural . . . — írják róla a szent legendák.

Nekünk is akadt katonánk, aki izsópon nyújtotta a segítséget, és fecskénk, aki csőrében hozta a cseppnyi vizet, annak az öreg őrnek a személyében, aki a sétákon is próbált irgalmasabb lenni.

Vasárnap délutánonként halkan kinyitotta ajtónk kis ablakát.

— Ugye, nincs vizük? Szomjasak? Adjanak ki egy csajkát!

Háta mögé rejtette és elosont. Hozta az üdvözítő hideg vizet. Csak pár kortyot jelentett egynek-egynek, de az üdvösséget. Nem találtunk szavakat, mellyel kellően meg tudtuk volna köszönni az "Ábrahám ujjahegyén" benyújtott hűsítő vízcseppet. De magasztaltuk érte az Urat. És hittük, hogy Jézus majd meghálálja neki, hiszen az üdvösségre meghívó kártyák egyikén ez áll: "Mert szomjaztam és innom adtál . . ."

Mintha arany lett volna, olyan gonddal osztottuk szét. Mércénk a legtökéletesebb egyformaság, egyenlőség. Egyébként is nagy szó volt itt minden osztás. Iszonyú gonddal történt. S ha nem lehetett egyformán elosztani, akkor jött a sorsolás. Nem tehettünk másként, mert szemmértékünk valahogyan megromlott a börtönben. Mindegyikünk úgy látta: a másiké a bővebb vagy jobb adag. Mindegyikünk azt érezte: ezen a különbségen múlik élete vagy halála. Tehát nem engedhet! Nem lehet lemondó! Nem lehet elnéző! Élni akartunk! Mennyi torzsálkodás született ebből! Mennyi barátság szakadt szét általa!

FÁJDALOMFI

"Adjatok könyvet, bármily ostobát,
mert megőrjít ez a patkánypuha éj!"

— vagyis az UNALOM! De nem adtak. Holott az agy, a lélek, olyan, mint a gyomor: táplálni, tömni kell, egyébként elsenyved s vele pusztul az egész test. Az agy tragédiája az, hogy táplálás nélkül hamarabb és helyrehozhatatlanabbul elpusztulhat, mint a test. Mégsem adtak!

Vagy éppen ezt a pusztulást, ezt a helyrehozhatatlan pusztulást akarták?. Nemcsak hogy olvasnivalót nem adtak, hanem hónapok óta

a legkiagyaltabb következetességgel minden betűt eltüntettek a láthatárról. Nincs már a bejárónál felirat: mennyi a létszám! Nincs a kondérokon jelezve: hányadika van s hánynak az ebédje van benne. Zárkánk ajtajáról is eltűnt minden írás. Véletlenül sem adnak be olyan papírlapot vagy darabot, melyen betű vagy szám lenne, vagy csak egy szót is fel lehetne írni! Nincs levélírás, nincs levélkapás, nincs beszélő! Nincs egy centinyi ceruzabél vagy bármi, mellyel írni lehetne. A világon nem hallunk semmi hírt kívülről. De rólunk sem tudnak semmit. Számunkra meghalt a világ. És mi is kezdünk testben-lélekben meghalni, nemcsak a világ, de magunk számára is.

Az előzőkből már tudjuk, hogy az "átkozott" Horthy-rezsimben nem így volt! Külföldön meg pláne, miként most sincs így!

1946-ban a Kisfogház börtönfalából napvilágra került egy kézzel írt ÚJSÁG! Régi "börtön-újság", melyet kommunisták írtak bent! Csaknem félívnyi lapokra! Tehát nemcsak papírjuk volt, hanem meg is tudták írni és celláról cellára továbbcsempészni! Lapokból állt — írták az otthoni újságok. Így a rab észrevétlenül betehette az olvasott könyvébe, s nem vették észre, hogy nem könyvet, de újságot — tilos, kommunista, bentkészült újságot — olvas! Próbálná meg ezt itt, nálunk! Voltak velünk kommunisták is, de sohasem hallottuk, hogy csak egy fikarcnyival is többet írtak volna, mint mi, pláne a párt ellen. Nemhogy könyvberejtve ilyet olvashattak volna.

Hogyan ír erről Tollas Tibor? "Évekig nem láttunk könyvet, papírt, íróeszközt. Hónapokig, sokan évekig, voltunk egyedül, magánzárkában, minden olvasás és munkalehetőség nélkül. Egy betévedt fogpaszta-reklám foszlánya könnyeket csalt szemünkbe. Rongyokba öltözve, csontvázzá lefogyva, fagyott végtagokkal, avitaminózistól meglazult fogakkal, dagadt bokával ültünk a váci fegyházban . . ." (Füveskert)

Albert Speer, Hitler főépítésze hatodmagával olyan börtönben töltött le húsz évet, melyben hatukra 30 őr lesett éjjel-nappal. Négy nemzet fiai őrizték őket negyedévenkénti váltással, a legnagyobb szigorúsággal. Köztük az oroszok is. Mégis újsághoz jutottak, Speer havonként 50 könyvet olvashatott, melyeket a berlini könyvtárból hozatott ki! Ámbár az írás szigorúan tiltva volt nekik, mégis írtak, mert volt ceruzájuk és papírjuk. Ha más nem, akkor tisztasági papír, kalendárium-oldalak, papírszeletek. Speer a megírt papírokat elrejtette a cipőtalpa bélése alá vagy lábsebének kötése közé. Majd ezeket — kötetekre valót — *őrei segítségével* kijuttatta a börtönből! Micsoda hihetetlen paradicsomi állapot a miénkhez képest, pláne, ha magamat tekintem, aki csak rongyos négy évet s nem életfogytot kaptam, s csak a demokrácia ellensége voltam s nem fő háborús bűnös. Nem joggal kérdezzük hát: a magyar lenne a legkegyetlenebb rabtartó? Illetőleg az idegenek bérencei?

De a valóságos, más börtönélettel össze nem hasonlítható életünket még ezzel sem világítottam meg eléggé. Azért hadd említsem meg Hitler rendszerét is, melyről korunk állítja — és bizonnyal nem jogtalanul! —: kegyetlenebb nem volt a világon! Haláltáborai:

Auschwitz, Treblinka, Maidanek, Kotlas, Buchenwald, Sobibor, a Varsói Gettó, Ravensbrück, Neumark, Birkenau, Dachau, hogy csak a legfontosabbakat említsem, hol naponként ezrek haltak meg nyomorúságban vagy lettek a gázkamrák áldozatai, mégis az áldozatok leírása szerint sokszor, sokban kívánatosabb volt az életük a miénknél. Ugyanis azt állítják: lehetett — ámbár életkockázattal és kegyetlen kínok kockáztatása árán, de mégis lehetett — a táborokból kilógni, gyűlésezni, kintről és benti raktárakból orvosságot, élelmet, takarókat, ruhákat, cipőket, még finom alsó női ruhákat is, szerezni. Sőt, becsempészni élő tehenet, ökröt, és a szemben levő házból vezetéken tejet! Tudtak naplót írni s ezeket kijuttatni. Tudtak a külvilággal levelezni, más táborokkal hírszolgálatot fenntartani. Voltak titkos vevőik! Tudtak a partizánokkal együttműködni, tőlük fegyvert, robbanószert beszerezni. Lehetett az őröket megvesztegetni! Olyan könyveket is olvashattak — éjszakákon át —, melyekhez még a kintiek sem jutottak: Plátó, Heine, Mehring, Klabund, stb. munkáit. Csaknem minden irodában alkalmazták őket, így a legtitkosabb dolgokat is megtudták, életeket menthettek, élő helyett halottat könyvelhettek el, s ezer mindent megakadályozhattak . . .

Pedig ezek halálraítéltek voltak, mi meg csak "átnevelésre" ítéltek. Nem büntetni akartak bennünket, hanem csak "javítani"! Kitől, honnét tanulhatták hát rabtartóink az ennyire következetes, mindent megakadályozó módszerüket? Mely éppen úgy öl testileglelkileg, mint a haláltáborok gázkamrái!

Uram, ki mérheti fel vagy értheti meg a gyűlölettől fortyogó emberi szív-vulkán hevét, illetve mélységét? És milyen élő viselheti el?

Ebben az állapotban tompul, feltartóztathatatlanul tompul az agy. Már van közöttünk, aki nem tudja személyi adatait. Másnak kell helyette bemondani. Már nekem is előre kell rágondolni és gyakorolni: születési adatomat és szüleim nevét, ha tudom, hogy kérdezni fogják. Engedhetjük, hogy elménk elboruljon? Tenni kell valamit! De mit?

Péter nagyon szerette a művészetet, szakértője, élvezője volt. Lélekben járta hát örökké a látott és nem látott világot.

A kis jezsuita arról spekulált mindig: rendje milyen formában, milyen módon és eszközökkel kezdje életét, ha egyszer vége lesz ennek a sátáni rendszernek.

És én? Nekem volt egy kedvenc mesém, az úgynevezett Genovéva. Inkább történetnek hangzott, mint mesének. Valamikor ezt ismerte és kedvelte az egész világ.

Genovéva története elmondja, hogy egy grófi asszony megrágalmazva hogyan kerül ki az erdő vadonjába és hogyan él ott sok éven át egyetlen gyermekével, Fájdalomfival, míg vissza nem kerülnek a kastélyba.

Szerettem ebből hittanórám végén a gyerekeknek olvasni. Nagyon szerették. Mikor befejeztük, utána mindig nyaggattak: mondjam el, mi történt Fájdalomfival, mi lett későbbi sorsa. Ígértem, de hogyan

olvassam el nekik, ha még nincs megírva. Nos, gondoltam, itt az ideje! Most van rá időm. Most kell megírni vagy soha! Itt? Ahol nincs papír, nincs ceruza? Ahol ezerféleképpen nyugtalanítanak, kínoznak, éheztetnek, mikor már nevedet is alig tudod? Éppen ezért! Talán még nem késő! Rajta! Minél nehezebb lesz, annál jobb! Legalább az agynak, a léleknek dolgoznia kell keményen. Nem senyvedhet tovább. Közben megfeledkezhetel a pokolról is, melyben élsz. Fájdalomfi veled él és te vele!

Belekezdtem. Nem szóltam senkinek. Ez az elfoglaltság gyorsan hallatlanul izgalmas lett számomra. Fejemben, körülöttem nyüzsögtek a szereplők, keveredtek, kavarogtak az események. Nem hagytak nyugton egy pillanatra sem. Sokszor már azért akartam abbahagyni, mert este nem tudtam miattuk elaludni. Fájdalomfi mellett, álnéven, Mindszenty hercegprímás lett a főszereplő. A többi szereplőt rabtársaimról vagy kintiekről mintáztam, mint például Mindszenty utódját, P. Ottmárt. Az esemény főszínhelye Vác, fegyházával és környékével. Események, gondolatok magából a rabéletből. Nagy küzdelem a kommunisták ellen, akik itt mórok néven szerepeltek.

A már kész részeket sokszor újra át kellett gondolnom és megtanulnom, mert sem papírom, sem ceruzám nem volt, mellyel valamit feljegyezhettem volna. Életemben sohasem írtam verset, itt ezt is megpróbáltam. Ha elkészült egy versszak, azt először meg kellett tanulnon s csak utána gondolhattam ki a másodikat. Örökké tanulni, ismételni a készeket, hogy tovább mehessek. És hogy könnyebben megtanulhassam, mindjárt dallamra készítettem. Éjjel-nappal dúdolgattam őket. A többiek csak néztek: mi lett velem? Velük szemben megkukultam, ugyanakkor mindig érthetetlen dolgokat dúdolgatok. De engem már nem érdekelt semmi és senki.

Boldog voltam. S mintha csak fújták volna a napokat, úgy szaladtak egymás után. Ahogy haladtam vele előre, egyre nehezebb és egyre izgalmasabb lett. Sokszor összegabalyodtam benne. Újra kezdtem, bogozgattam. Végre sok-sok hónap után készen lett, ha ugyan "késznek" bármikor nevezhettem, hiszen később is mindig foglalkoztam valamelyik részével: szépítgettem, szövögettem s tanultam. Kívülről tudtam.

Mikor kikerültem a börtönből és beszéltem róla Ottmár atyának, kért, írjam le azt a részt, amelyben ő belép a mesébe. Leültem s a mese közepén úgy leírtam, mintha azzal kezdeném, mintha csak olvastam volna. Aztán később leírtam az egészet. Nem sorban, hanem először a nekem kedvesebb és izgalmasabb részeket.

Most, hogy írom ezeket a sorokat, előveszem a börtönben szült Fájdalomfimat. Nekem is a fájdalom szülte, mint Genovévának! Kicsempésztem Magyarországról. Csempészni kellett. Nem lehetett cenzúrára beadni. Ha nem is ismertek volna rá, kiről, miről szól, kézírása és vallási témája miatt esetleg nem engedték volna kihozni. Ha meg ráismernek, valószínűleg nem lennék itt. Mivel életemet, rabságom élményeit bugyoláltam bele, kocháztattam a lehetetlent is. Döbbenve látom húsz év után, hogy élményeim most mennyivel gyöngéb-

bek, mint akkor. Bárhová nyitok benne, mintha csak tengerbe merítenék, mindenhol s csaknem mindig a szenvedés gondolatával és tényével találkozom:

— A szenvedés értelmében mindig marad valami kis titok, ami előtt az ember gyönge esze csak meghajolhat, de soha teljesen meg nem értheti — mondja a kastély papja Fájdalomfinak.

— Öntudatos szenvedés Isten szerelméért legbiztosabban nyitó kulcsa a mennyország kapujának — hallja Genovéva halálos ágyán.

Egy versszak Magyarországi Szent Erzsébetről (kedvenc szentem):

Nagypéntek lett életed pillanat alatt,
Mikor férjed elesett, Szentföldért meghalt.
Párjavesztett gerlemadár úgy sirdogáltál,
De az Isten akaratán, ó, megnyugodtál.

— Minden szentség forrása, még a kereszt áldozatáé is, a szív, a szeretet. Mert hát mi más a szeretet, mint kereszt? És mi más a kereszt, mint szeretet? — mondja a haldokló Mindszenty Fájdalomfinak.

— Melyik a leghathatósabb imádság? — kérdi Fájdalomfi a haldokló bíborost.

— A szenvedés! Szenvedés az emberi élet egyedüli tőkéje. Szenvedés az élet koronája!

Négyszáz gépelt oldal lett belőle. Mindent belevittem, amit tudtam. Azt szerettem volna, ha majd valamikor gyerekekkel az iskolában hitünk egész kincsestárát újra kimeríthetem belőle. Ámbár a múltban írtam pár mesét — és sokan használták —, mégsem lett ez irodalmi érték másnak. Sem író, sem költő nem vagyok. De nekem mégis kedves. Szenvedésem szülötte. S ha mást nem köszönhetek neki, csak azt, hogy lélekben nem vesztem el, hogy agyam nem borult homályba — valaki azt állítja: az unalom a börtön rákfenéje, óhatatlanul elpusztítja azt, akibe belefészkelte magát! —, már akkor is megérdemli, hogy örökké szívemre szorítsam! Ugyanakkor édesanyám kívánságát ("Fiam, ha nagy leszel, küzdj ellenük!") is teljesítettem írásban, immár másodszor, mert a spanyol kommunista forradalomról szóló régebben írt mesémben is ezt tettem.

LATROK KERESZTJE

Megérkezésünk után hamarosan húst adtak pénteken ebédre. Ha más napokon nem is adtak, de pénteken biztosan. Összenéztünk, márcsak azért is, mert észrevettük, hogy őreink a kukucskálón lesnek: megesszük vagy sem? Miért adták pont pénteken? A lelkünket akarják megtörni vagy a hitünket gyalázni?

Valóban, számunkra ez nagy problémát nem jelentett, hiszen ismertük az Egyház törvényeit: a hústilalom nem kötelezi azokat, akik más kosztján élnek, különösen nem a katonákat, rabokat. No, meg végszükség esetében is voltunk — teljes testi leromlásban —, szinte élethalálharcot vívtunk megmaradásunkért. Nekem pláne nem jelentett semmit, mert én kint sem ettem semmiféle húst. Itt bent rabtársaim között elosztottam vagy elcserélték mással. Inkább csak azt szerettük volna, ha a farizeusi botránkoztatást kikerülhetjük. Ne mondhassák az őrök: "Lám, ha a papok együtt vannak, befalják a húst pénteken is!" Éppen ezért kezdetben, míg az őrök figyeltek, nem ették meg a húst, hanem eltették másnapra.

Ezzel a pénteki problémával kapcsolatban említette egyikünk Szent Brigitta esetét.

A Szentföldre zarándokoltak, s betegek lettek útközben. Egyik pénteken csak húseledelhez jutottak. Aggodalmaskodtak. Mire maga Jézus mondta Brigittának látomásban: "Edd, amit eléd tesznek! (Lk. 10, 7.) Én a törvény felett állok. Nektek pedig szükségetek van az ételre."

Lassan megnyugodtunk és többé nem izgatott bennünket: mit gondolnak rólunk az őrök? De izgatta az őröket, mert éjjel folyvást bekiáltottak:

— Hej, kitenni a kezeket a pokróc fölé! Nem szabad eldugni, a fejet is tilos betakarni! Hé, nem hallják?

S rugdosták az ajtónkat.

Azt hittük, csak éjjel nem értjük ezt a rendelkezést, de nappal sem tudtuk kitalálni: miért nem lehet a kéz, a fej a takaró alatt? Éjszaka, álmomban, hogyan akadályozzam meg — pláne, ha fázom —, hogy a kezem, a fejem a takaró alá ne kerüljön?

Aztán rájöttünk: a kínzásnak egyik módja. Semmi más. Nem volt nekik elég, hogy a zajos és rémisztő éjszakai elhurcolásokkal már úgyis eléggé megzavarják éjszakáinkat, még külön is gyötörnek bennünket: "Hé, kitenni a kezeket a pokróc fölé!"

A POLOSKA-PÁRT VAN URALMON?

Bennünket nem vittek el éjjel és nem vertek össze a pribékek, mégis véres arccal ébredtünk! És ha csak véresek lettünk volna, de büdösek is. Borzadva néztünk egymásra. Álmunkban poloskákat mázoltunk szét arcunkon s egész testünkön. Már sokan, nagyon sokan éltek rajtunk. Éjjel úgy éreztük, sorsunk, mint Szent Egyiptomi Máriáé, aki bűnbánatból hangyafészken aludt.

Akinek a vérét jobban szerették, testét szitává marták. Fogtuk őket, mint az első világháborúban a tetűket a foglyok. Mondják, egyik még éjjel is vadászott volna rájuk. Feltűnt a többinek csak a takaró alá nyúl és még éjjel is holtbiztosan húzza elő a megfogott tetűt.

A többiek kérdezték:

— Hogyan van az, hogy te mindig eltalálod a tetűt, sohasem nyúlsz mellé?

Válasz:

— Egyszerűen úgy van, ha mellé nyúlok is, fogok, mert ott is van!

Így volt nálunk is. Nem lehetett mellényúlni, pedig nem is egy ujjal, hanem vízbemártott tíz ujjal fogtuk őket.

Én lettem a "fővadász", a zárka "poloskafelelőse". Egy este pár százat összegereblyézni nem volt valami nagy teljesítmény. Ajtók alatt, ablakok sarkán végeláthatatlan libasorban masíroztak be hozzánk. Egyszerűen dőltek befelé, mint az oroszok, mikor megszállták országunkat.

A mennyezetről ügyes ejtőernyősökként vetették ránk magukat. Éjjel-nappal! Poloska volt ruhánkon, ruhánkban, ételben, edényen, ágyban és minden elképzelhető hasadékban.

A küzdelem ellenük kilátástalan. Tehetetlenek vagyunk. És panaszkodnánk csak? Majd megkapnánk a választ:

— Hogyan merik a demokráciát gyalázni? Miért nem tartják a zárkát tisztán?

Egyik vasárnap délután felemeltem egyetlen rozoga székünket s kicsit a padlóhoz koccantottam. A padló mintha megelevenedett volna, minden porcikája mozgott. Nyüzsgött a félelmetes poloskahad! Mit csinálhatunk ennyi tengernyivel? Csak tűnődtünk. Meg sem próbáltuk fogni vagy taposni őket. Ekkor megcsörrent a zárunk és belépett az őr:

— Mit csinálnak?

Ez egy másik jó őr volt, fiatal, nem ÁVÓ-s és már tudtuk róla, hogy vallásos is. Mutattuk neki az ezerfelé igyekvő, vérengző, kicsi vörös vadakat. Fejéhez kapott. Kiszaladt zárkánkból, de hamarosan jött vissza petróleummal és DDT-vel.

— Csináljanak valamit, az Isten szerelmére. Ezek megeszik mindnyájukat!

Nem kellett kétszer sem biztatnia bennünket. Nekiestünk, szórtuk a port mindenfelé, még magunkra is, testünkre és ruhánkba, sőt, hajunkba is. Aztán vizsga szemmel estük a por hatását. Amelyik poloskára rászóródott vagy a poron keresztülment, annak görcs fogta meg a lábát s lassan kimúlt. Az ablakunkban sáncot húztunk belőle, lent, a falszegélyeket jól beszórtuk vele. Aztán a petróleummal kimostunk, kitisztítottunk mindent, amit csak lehetett. Szörnyű délután volt. Azt hittük, az egész belsőnk kifordul az undortól és megfulladunk a petróleumbűzben.

Ilyen nagy munka után biztosra vettük, hogy egy sem maradt nálunk élve és éjszaka olyan háborítatlan édességgel aluszunk, mint még soha. És mi történt?

Ahogyan este kezdett szürkülni, jöttek ám kintről a pót- és inváziós-csapatok. Éppen olyan töretlen sorokban, mint eddig. A méregsáncainknál egy pillanatra megtorpantak. Aztán kerültek egyet és tökéletes útismerettel jöttek tovább befelé.

Feladtunk minden reményt és küzdelmet. Minek egyet is megölni? Hiszen helyükbe százan lépnek! S talán még éhesebbek jönnek, mint a mi állandó kosztosaink. Nekünk már mindegy, kik falnak fel: poloskák vagy ÁVÓ-sok! Hadd osztozkodjanak testünkön! Többé nem harcoltunk ellenük.

Reggel nyitni, természetesen, már őr jött. Az ablakban és máshol mindjárt észrevette a feltűnően fehér "sáncárkainkat".

— Ti csirkefogók — kezdte reggeli köszöntésként —, sohasem törülgettek a szobában? Ujjnyi por mindenfelé!

— Törülgetünk, parancsnok úr — rebegte a szobafelelősünk —, azonban az nem por, hanem poloskairtó.

— Ilyen nincs! Poloska nincs a börtönben! Törüljék le azonnal és ne merészeljék máskor gyalázni a demokráciát!

Letörültük. Úgy éreztük, hogy a poloskák a réseken át a szemünkbe nevetnek:

— Látjátok, a varjú nem vágja ki a másik varjú szemét!

A poloska és az ÁVÓ egy!

Ilyenek után csoda, ha a poloska sokszor szerepelt beszédtémaként? Sok érdekes tulajdonságát megfigyeltük. Tudtuk róluk azt is: lehetőleg nem élnek együtt bolhával, tetűvel! Szeretik az egyeduralmat. Más szóval: zsákmányukat nem szívesen osztják meg más fajtával! Ilyenkor eszünkbe jutott Szálasi népvezér poloska-elmélete is. Szörnyű volt.

PÓK-HÚGOCSKÁNK!

A baj nem olyan, mint a poloska, mert nemcsak azt szereti, ha fajtestvérével jár együtt, hanem elfogad más fajtát is, csak sohase legyen egyedül! Jön is mindig csőstül.

Pár nap múlva reggel felkiált a poloskák létét el nem fogadó őrünk:

— Hát ez mégiscsak disznóság, hogy olyanra vadásznak, ami nincs, s nem látják, ami van! Nem takarítanak itt soha? Disznóól ez vagy istálló? Hogyan lehet ott az a nagy pók a sarokban? Szobafelelős! Vakok vagy aljasok? Azonnal eltüntetni onnét azt a hálót s leporolni az egész falat, mert egyébként mind a sötétbe vágom!

Ő elment, de helyette zárkánkba beosont a szomorúság. Szegény Pók-húgocskánk! Hogyne tudtuk volna, hogy ott van. Naponként fogdostuk számára a legyeket. Hónapokkal előbb jelent meg a zárkánkban: kicsinyen, tűhegynyiként. Hálója még csak gondolatnyi, amikor mi már elfogadtuk zárkatársunknak. Kezdetben Jörgensen pókjának neveztük, mert az ő csodálatosan szép és jelképes pókmeséjét minden pap ismerte:

Tavasszal egyetlen aranyszálon ereszkedett a nagy magas fáról az alatta levő bokorra, s azon azonnal megszőtte Maya-fátyolának beillő gyönyörű hálóját. Nyáron jól ment a sorsa, kövér legyek kerültek a hálójába. Meghízott. Pöffeszkedve ült naphosszat harmatcsep-

pektől tündöklő, zsákmányoktól roskadozó háló-birodalma sarkában. Egyik reggel mégis bosszúsan ébredt. Vihar dúlt az éjjel. Hálója megszakadozott. Mikor körbejárta, talált egy szálat, melynek nem tudta, mi a jelentősége és honnét jön. Dühösen elszakította. S erre az egész remekűve összeomlott. Az volt az a főszál, melyen valamikor onnan felülről aláereszkedett, s mely tartotta egész hálóját . . . Ez a föntről alászálló pók mi vagyunk. Ha jól megy a sorsunk, elfeledkezünk, honnét is jöttünk, s elszakítjuk azt a szálat, mely Istenhez köt . . .

Később Pók-húgocskánknak becéztük: Szent Ferenc után. Kortársai és a későbbiek legalább ötven állatról jegyeztek fel valami epizódot vagy történetet, mely Szent Ferenccel kapcsolatban történt. A pókról kettőt is. Elmondtam társaimnak s a pókokat még jobban megszerettük.

Sok mindent tudtunk a pókokról. Azt is, hogy 25 ezer fajta van belőlük. Azt mégsem tudtuk, hogy a miénk melyik osztályba, melyik csoportba tartozik. Nekünk ő csak olyan névtelen volt, mint mi magunk. Csak egy szám a 25 ezer közül. Bizonnyal nem a legelőkelőbb családból származhatott, mert megelégedett volna egy börtönzuggal is, de még ezt sem kaphatta meg. A könyörtelen élet kimondotta felette az ítéletet: eltűnni vagy meghalni! Nagy óvatosan levettük. Kanálra állítottuk és kinyújtottuk ablakunkon: hadd ereszkedjék alá vagy másszon a falon tovább. "Pók testvérünk, eredj! Élj kint, a szabad világban. Eredj!" De ő csak vissza-visszaszaladt. Sok időnkbe és próbálkozásunkba került, míg egyszer nem tért vissza. Eltűnt . . . Emléke egész napunkra ráfeküdt. Szegényebbek és társtalanabbak lettünk nélküle. Mintha húgocskánkat, testvérünket temettük volna el . . .

"BEBÁDOGOZTAK MINDEN ABLAKOT!"

Valamelyikünk orvostól jövet látta, hogy a mi politikai részlegünkből is mennek dolgozni. Valami gyárfélét rendeztek be a volt templomban. Egyszerre irigyeltek lettek. Mindnyájan szerettünk volna már egy kis fizikai munkát. Puhányok, erőtlenek voltunk: csont, hús, izom nélkül! Ha már az unalom nem is fojtogat halálosan — engem Fájdalomfi miatt —, de a testi tespedtség megöl bennünket. Milyen jó lenne egész nap gyürkőzni az anyaggal. Munka közben biztosan szabad beszélgetni. Kosztban is csak jobbat és többet kaphatnak, hiszen a miénk csak éhenhalásra elég s nem dolgozásra. Hírek oda könnyebben besurranhatnak; hozzánk a világon semmi! Az őrök sem kegyetlenkedhetnek úgy, mert akkor nem bírnak dolgozni! Igaz, láttuk már őket visszajövet sokáig teljesen mezítelenül állni az alsó folyoson. Motozták őket. Nem kellemes. De a sok előnyért elviselhető . . .

Zárkánkban ilyenekről suttogtunk, amikor berontott az őr:

— 4256! Sapka fel! Indulás! Gyorsan!

Ez nekem szólt.

Majd összeroskadtam. Mit tettem? Mit mondhattam, mit gondolhattam, amiért most visznek? Séta? Vagy? Csak nem jöttek rá Fájdalomfira? Gondolatolvasók? Nem szóltam én erről a világon senkinek, még zárkatársaimnak sem. Valami szörnyű dolog lehet . . .

Rohantunk lépcsőkön le, futottunk hosszú folyosókon, szaladtunk kertes udvarokon át. Nincs megállás: gyerünk, gyerünk! A kéz hátul. A szem lesütve, a fej lehajtva, mégis megláttam a bebádogozott ablakokat és a bemeszelt üvegtáblákat!

Igen, megláttam a bebádogozást, de nem hittem a szememnek!

Mintha ólommal vágtak volna fejbe. Mintha meteor szakad volna a fejemre. Szinte megszédültem. Tehát mégis megvalósították régi, sokat emlegetett fenyegetésüket? "Bebádogozunk minden ablakot, ha ki mernek rajta nézni!" A rabok ezt a lehetetlen embertelenséget nem hitték. Mertek hát kinézni. Ők meg tudták, mit mondanak, és merték bebádogozni. Elvettek már tőlük mindent. Napból és levegőből maradt még valamicske. És íme, már ezeket is elrabolták tőlük. Az embereket megvakították és megfojtották. Sötét barlanggá, levegőtlen pincékké tették cellájukat.

Kábultan is megkockáztattam a lesést, mert reméltem, hátha csak rosszul láttam, hátha nem zárkák ablakai voltak azok. De igen! Egyre több hályogos ablakszem bámult rám vérfagyasztó rémítéssel és kérdezték: "Tudod, mit jelent embert élő halottá tenni bádoggal, mésszel . . . ?" Jajgatta lelkem a feleletet: "Honnét tudnám? Még nem próbáltam. De sejtem nézésedből, hogy ez a halál . . . A test és lélek halála . . ."

Ekkor még kábulatomban sem mertem volna gondolni, hogy lassanként nemcsak egyre több rab-ablakot, de bebádogozzák a világ minden ablakát, melyhez bádogosaik hozzáférhetnek, és bemeszeltetik, melyeket kőműveseik elérhetnek. Nem a fény és tiszta levegő osztogatói ők, hanem a sötétség s miazma terjesztői. Futnak a fény elől, mint a vakondok. Ettől másokat is óvnak. Mert azt akarják: vakond legyen az egész világ!

Ugy látszik, hogy minden rabra nagy hatással volt ez a bebádogozás. Tollas Tibor, neves írónk és költőnk, aki maga is hosszú éveket töltött börtönben, döbbenetes erővel versben örökítette meg ezt az élményét, mely azóta világhírű lett és a vörös zsarnokság felejthetetlen világszimbóluma. Az 56-os szabadságharc után több világnyelvre lefordították. Az angol fordítás elé ezt a szöveget írták: "Szabad világ! Ezzel a verssel hozzád kiáltunk azokkal a tíz- és százezrekkel, akik a magyar börtönök poklában szenvednek. Jajkiáltásunkat milliók nem értik meg, nyelvünk miatt. Világ költői, testvéreink! Fordítsátok le költeményünket népetek nyelvére, hogy üzenetünk eljuthasson hozzájuk. Mialatt Budapesten a kommunisták törvényességről szónokolnak, Vácott a börtön ablakait bebádogozták annyira, hogy elvették tőlünk még a levegőt és fényt is." A látnoki költemény utolsó versszaka minden szabadságvágyó embert csontja velejéig megráz:

A rádiók csak üvöltsék rekedten
A szabadságot s az ember jogát.
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát.
S Váctól Pekingig zúgják a rabok:
— Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot!

És máris bebádogozott szemmel-szívvel futottam tovább. Ha őr jött velünk szemben, a falhoz kellett fordulni, mélyen lehajtani a fejet, lesütni a szemet, míg a másik el nem tűnt. Miért? Sohasem magyarázták meg. De a hályog-szemű ablakok látása után kezdtem érezni: ez is a bebádogozáshoz tartozik. Sötétíteni, vakítani, butítani az embert: ne lásson, ne halljon! Ha az udvaron rab dolgozott, neki kellett a fal felé fordulnia, addig, a míg mi elhaladtunk. Íme, a vörös uralom embere: szeme van és nem láthat. Füle van és nem hallhat. Szája van és nemcsak nem beszélhet, hanem még nem is lélegezhet friss, tiszta levegőt. Modern megvakított rabszolgák. Mi lesz veled, te nagy világ, ha embereid megvakítottak és mulyák?

Oly sokáig rohantunk, már azt hittem, kimegyünk a fegyházból, amikor egyszer csak kikötöttünk a kórházban.

A MENNYORSZÁG ELŐCSARNOKA

Őröm betuszkolt az egyik emeleti nagy terembe:

— Itt marad! — mondta s otthagyott.

Gondoltam, bizonnyal vizsgálatra hoztak daganataim miatt, mert ekkor már olyan lúdtojás nagyságúak lehettek. Álltam az ajtóban, mint szamár a hegyen. Szemben velem egy óriási nagy, tiszta ablak. Vakított. Ilyen nagy ablak fényét már nem bírtuk elviselni. Körben egyszerű, de tiszta ágyak, hófehér lepedőkkel, huzattal. Tükörtiszta padló. Középen nagy asztal. És 4-5 beteg — külön ágyakban! A többi üres! Csendes, békés vagy szenvedő szemmel néztek rám a beteg rabok.

— Uram, Isten — sóhajtottam magamban —, ha én köztük élhetnék! Miért is nem lehetek én beteg?

Ekkor imádkoztam életemben először betegségért, s azt hiszem, utoljára.

Köszöntöttem a betegeket s bemutatkoztam. A szobaparancsnok hozzám jött. Bevezetett a fürdőszobába, ott volt a terem oldalán.

— Fürödjék, ahogyan akar, kád vagy tus, és ameddig akar — mondotta. — Ez az első kötelessége itt. Itt vannak a tiszta kórházi ruhái. Majd ezekbe öltözzék. A rajta lévőt hajítsa ebbe a kosárba.

Magamra hagyott. Szép, nagy szoba: csinos, tiszta, egészséget sugárzó. Kád, tus, hideg-meleg vízzel. Nagy darab szappan. Pár törülköző. Hihetetlen! Teljesen egyedül, magamban, őr még annyi

sem, mint egy szúnyog. Lehetetlen. Még álomnak is lehetetlen! Megzavarodtam? Rázom a fejem, de csak a kád vize csurog ki a fülemből. Az is olyan bizsergetően és álmosítóan . . .

Befeküdtem a tiszta, hófehér ágyba, tiszta ruhákban — poloskának nyoma sem látszott —, csendben, békességben, újjászületve; hátulról, a nagy ablakon át ömlött rám a fénytenger, és még azt is megsúgták, hogy itt maradok egy darabig, mert megoperálnak.

Úgy hittem, most ütöttem meg életem legnagyobb nyereményét s hálatelt szivvel dadogtam:

— Áldott légy, Uram, a daganatokért! Hiszen a váci rabkórházról úgy suttogtak, mintha az a mennyország előcsarnoka lenne. Ahol igaziból nincsenek smasszerok; ahol nem érvényesek a fegyházi törvények: itt ex lex van. Rabok sincsenek, hanem csak betegek. Nincs durvaság, az élelem kielégítő, a kórházi felszerelés és kezelés nagyszerű. Sokan életüket kockáztatták már, csakhogy ide kerülhessenek. Nálam meg csak hipp-hopp és máris itt vagyok. Kinek, minek köszönhetem ezt a csodát? Daganataimnak?

Könny csordult ki a szememből:

— Áldott légy, Uram, a daganatokért!

Kinyitottam a szemem. Előttem, a falon, nagy rámákba keretezve, azok az eszközök, melyekkel a régi Horthy-érás — leginkább csöves — rabok öngyilkosságot akartak elkövetni. Ki tudná elsorolni, mennyi és mifélék: tűtől, késtől, villától, kanáltól, szögtől, patkótól, rövid és hosszú vasakig, üvegdarabokig, bádogokig minden. Nevettem magamban: kinek jutna most itt ilyen eszébe? Ahol még a halottak is feltámadnak, mert még egyszer élni akarnak.

A legritkább esetben jött be őr. Az sem ÁVÓ-s. Régi fajtájú. Udvarias, segítőkész. Nincs durva szava. Nincs parancs. Nincs kívánsága. Fekhetünk, kelhetünk, amikor és ahogyan akarunk. Nincs nyitás, nincs csukás. Ha bejönnek, nem kell felállni. Nincs jelentés. Még köszönteni sem kell őket. Nincs SÉTA! Nincs motozás, nincs éjszakai zavarás — hacsak a beteg nem lesz rosszul. Igaz, az étel nem jobb, nem több, mint a zárkákban. De bőséggel jut annak, akinek van étvágya, aki ehet. Mindig van, aki nem ehet betegsége, étvágytalansága vagy kivizsgálása miatt. Dúskáltam hát a kenyérben, mely jobb volt, mint álmomban. Nem győztem vele betelni. Csak só, csak még só is lenne! Nem tudom, miért, rettentően kívántam. Ha fehér ágyamra néztem, mindig a só jutott az eszembe. Kívántam égető szomjúsággal . . . Nem fura az ember? Mennyországban van. Kenyere kemencényi. És egyszerre sóért kezd hőbölyögni. Sóért, egy csipetnyi sóért! Valóban kielégíthetetlen az ember. A vágya végtelen . . . A kutya is jómódjában veszik meg!

Körülöttünk a legtöbb tennivalót egy kis zsidó rab orvos végezte. Cionista mozgalma miatt került be — mondották. Nehezen járt, de készséges mindenre. Még sószerzésre is. De sokáig nem tudott szerezni. A laboratóriumi munkákat ő végezte. Végül is laboratóriumából adhatott valamicskét. Persze, csak sutyiban s vállalva ezért a rizikót.

Főorvosunk már ÁVÓ-s. Inkább parádézik és tanul fogat húzni, meg operálni, minthogy a betegekkel komolyan törődnék. Ezt rábízta egy rab, volt főorvosra. Ez az orvos igazi úriember, aki mindent megtesz a betegért, amit megtehet. És nem csak testileg, hanem lelkileg is. Biztat, bátorít, vigasztal: "Ne hagyd el magad! Csak az hal meg, aki nem akar élni!" Vannak rab házimunkások is, szinte lesik, mit tehetnek javunkra. Mintha nem is börtönben lennénk.

Napjaink a legnagyobb csendben, békességben teltek. Az orvosok többször nézték daganataimat, beszéltek róla egymást közt, de nekem nem mondottak semmit és nem is operáltak. Nem bántott a dolog, sőt, örültem: így tovább lehetek itt. Betegtársaim meggyóntak. Örültek a lehetőségnek. Ha nem volt valaki rosszul köztünk, ezer mindenről, így vallási dolgokról is elbeszélgettünk. Egy ilyen alkalommal kértek, beszéljek nekik Szent Ferencről. Itt beszélni arról, aki maga is megízlelte a rabság keservét és végigszenvedte a betegségek mártiriumát, gyönyörűség volt.

AKIRŐL ANGYALOKNAK KELLENE ÉNEKELNI

— Miért éppen téged? Miért éppen téged követ az egész világ? — kérdezte egyszer Szent Ferencet Masszeusz testvér. — Mintha csak mindenki téged akarna látni, hallani és neked akarna engedelmeskedni. Hiszen te nem vagy szép ember. Számottevő tanultságod sincs. Nemesi származással sem dicsekedhetsz. Honnét van hát mégis, hogy az egész világ utánad bomlik?

Nos, hogy miért, ezt bőségesen elmondottam rabtársaimnak: a beteg rabok nyelvén. Könnyű volt, hiszen Ferenc élete csodálatos, változatos, hozzánk hasonló emberi és ugyanakkor mégis tökéletesen krisztusi. Szerette az élet ártatlan örömeit ifjúságában és nagy célra tört, mint minden egészséges fiatal. Először a földet akarta meghódítani. Aztán isteni meghívásra a mennyet választotta. Ezzel a választásával magához ölelte a föld minden szenvedését, betegségét és megpróbáltatását; a szegénység trubadúrja lett és a megfeszített Jézus királyi kírnöke.

Énekelve élt és dalolva halt meg. Élete vége felé megírta csodás Naphimnuszát — melyről Renan ezt írta: "A Biblia után ennél szebb költeményt nem írtak soha!" —, melyben Ferenc Isten minden teremtményét húgának, öccsének, bátyjának vallja, majd később hozzátoldott utolsó versszakában a Halált üdvözli: nővéreként fogadja . . .

Olyan életet élt, melynek gyümölcse lett: Krisztus leghívebb képmása. Olyan szent, akiről a lutheránus Henry Thode állítja: "Nincs ember, ki a szent jelzőt Ferencnél jobban megérdemelné." Olyan Krisztus követő, aki Jézus szent sebhelyeivel ékesített földi szeráf. Akiről — Dante szerint — angyaloknak kellene énekelni! Az embereknek pedig legalább Izaiás parazsával megtisztított ajakkal lehet csak beszélni róla.

Már életében utána futott az egész világ, nem csoda hát, ha halála után két évvel IX. Gergely pápa a szentek közé iktatta.

S ma is futnak azok, akik Ferenc nyomában a megfeszített Jézust el akarják érni . . .

AZ ÖRÖKKÉ MUNKÁLKODÓ

Másnap még azt kérdezték:

— Milyen lenne a mai szent, korunk szentje? Minden szent — az alaperények mellett — valamiben különösen kitűnt, mint Szent Ferenc a szegénység szeretetében. Minden szent egy új eszmét valósított meg. Ma milyen eszme lenne az, amely szentünket maivá, korunkévá tenné s egészen új lenne?

Szerintem a munka! a munka szentjének kellene lennie. A Biblia "átoknak" említi a munkát. Az emberiség — ha semmit, de — ezt elfogadja a Szentírásból s a mi korunkban mindent megtesz, hogy ettől az átoktól megszabaduljon. Nos, ezért lenne a munka szeretete korunkban új, eredeti, modern eszmény.

Az emberiség vágyát, kívánságát dörgedezi Devecseri Gábor költőnk:

Csak annyi munkát az emberiségnek,
amennyi örömet a munka ad!
Kinek a munka szenvedélye lett már,
szép tündér, ki mindenek felett jár.

(Csak annyi meleget)

Roppant jellegzetes, amikor a zsidók Jézust kárpálják, mert szombaton mert gyógyítani — dolgozni —, Jézus ezt válaszolja:

— Atyám szüntelen munkálkodik, ezért én is munkálkodom. (Ján. 5, 7.)

Tehát Isten a legjellegzetesebb tulajdonságnak a MUNKÁT, a munkálkodást említi, nem az angyali hódolat fogadását stb. Nos, ha mi fiai vagyunk, akkor minket is ez kell hogy jellemezzen — az új szentet —: az örök munka. Amit ha úgy végzünk, mint a mennyei Atya — nem bérért; nem, mert muszáj; nem, mert tetszik —, csak azért — ahogyan Mécs László mondja: —, "hogy szebb legyen a föld", akkor munkánk isteni lesz, világfenntartó és megváltó. Az ilyen munka ima lesz, az imák imája, amelyből sohasem végezhetünk eleget!

"Atyám szüntelenül munkálkodik!" A modern szent is, a munka szentje.

ÁLDOTT LÉGY, URAM, A HALÁL NŐVÉRÉRT!

Napi paradicsomi életünket csak az zavarta meg valamelyest, hogy hol egyikünket, hol másikunkat vittek orvosi vizitre vagy keze-

lésre. De ez sem volt izgalmas vagy veszedelmes, hiszen angyali őrök kisértek el s nem ördögök.

Egyik ilyen vizsgálatom után rabfőorvosunk nyíltan kijelentette:

— Nyirokér tbc-d van! Éléggé érettek a daganatok. Pár napon belül fel kell vágni. Nem ez ugyan az egyetlen gyógyítási módja. De itt mást nem tehetünk. A többi nem ember, hanem Isten kezében van. A műtét nem nagy dolog. A betegség súlyosabb. Fogd meg Isten kezét!

Míg őröm elintézte dolgát, engem a műtő előtti szobában ültettek le. Nem kellett leültetni. Magamtól leroskadtam. Jobban, mint amikor börtönbüntetésemet kirdették ki. Hiszen az csak négy évet jelentett, de ez már halált. Éreztem, elönt a forróság. Homlokomon kicsap a veríték. Ájulás környékez. Tehát: tbc! Évenként annyi milliónak könyörtelen gyilkosa! Tbc! Eddig valahogyan nem hittem, hogy az. Hiszen nem mondták, nem riadóztattak miatta. De most már kétségtelen: tbc! Máris látom lelki szememmel, hogyan törnek majd testem különféle részein elő ezek az egyre nagyobbodó daganatok, ezek a halálos gócok, hogy gennyesre, elviselhetetlen bűzűre rágjanak. Kint még esetleg lehetne, de itt bent már nincs menekvés. Úgy lesz, ahogyan sintéreim dörgedezték a fülembe: itt döglesz meg, itt rohadsz el! Szóról szóra, mintha csak jövendöltek volna a bálvány papjai. Görcsösen kellett padomba kapaszkodnom, hogy le ne szédüljek. De én nem meghalni, élni szeretnék!

Vívódásomban megjelenik előttem a húszéves Kis Szent Teréz. Őt is tbc vitte el. Ez vitte el, olyan szenvedésekkel, hogy még öngyilkossági gondolat is megfordult a fejében! Mégis, mikor nagycsütörtök éjjelén először hányt vért, így tört ki: "Ó, nagy öröm töltötte el a lelkemet! Mélységesen meg voltam győződve arról, hogy Jézus halálának évfordulóján hallatta velem első hívó szavát. Olyan volt ez, mint egy édes, távoli zsongás . . ." Megborzadok. Miért is nem vagyok szent? "Zsongás!" Miért élet zsongása neki s miért halálsziréna nekem?

Látom Szent Ferenc egyik első társát, Egyed testvért, aki a haldokló Bernát testvért így köszönti repeső szívvel:

— Sursum corda, Bernát testvér! Fel a szívekkel! Sursum corda!

S a haldokló visszafelel:

— Sursum corda, Egyed testvér!

Mondom én is magamnak: sursum corda, rab testvér! Sursum corda!

KAKUKK VAGY BÚBOSPACSIRTA?

Aztán hallom Szent Ferencet, ahogyan kiáltja:

— Kakukk vagyok én, hogy féljek a haláltól?

Ferenc, te nem! De én igen! Te éneklő pacsirta: sursum corda! Én meg kakukkoló kakukk: le a sírba! Nem a haláltól félek — igaz, az elrothadástól rettegek —, de élni szeretnék! Miért? Dolgozni az Úr szőlőjében. Hiszen annyi munkás kellene bele, pláne most, hogy

rárontottak a dézsmáló medvék és farkasok. Olyan kevesen vannak! Egyre kevesebben.

Ó, te pislogó bagolyka, hát azt hiszed, annyira szüksége van rád az Istennek? Nálad nélkül megáll az élet?

Ó, nem, Uram, tudom. Tudom, hogy csak nulla, nulla, nulla vagyok. De Szent Terézzel hiszem, ha számom elé állsz, egyszerre tízes, ezres, milliós lesz belőlem! Tudod, ígéretem — és édesanyám vágya is —, hogy a kommunizmus börtöngazságait világgá kiáltsam. Tudom, hogy ez csak halk kiáltás lenne a vörös éjszakában, de mégis, akik meghallanák, talán nem esnének a sárkány torkába.

Uram, Ferencként búbospacsirtád szeretnék lenni: égbejárón, égbeszállón énekelni. Rajtad múlik, hogy pacsirta legyek és ne kakukk. Ferenc atyánk, aki annyi beteget meggyógyítottál: embert, madarat, ne engedd elpusztulni gyarló kakukkodat! Ha Bálám szamara szólhatott, miért ne énekelhetne egyszer a kakukk? . . .

Mintha valaki letörülte volna a homlokomat, leállította volna a fogvacogásomat; megerősödve álltam fel, amikor őröm értem jött s úgy mentem, mintha valaki a kezemet fogná, a fülembe suttogná: "Ne félj! Légy erős! Hosszú út áll még előtted . . . !"

Mikor daganataim kellően "megértek", bevonultam a műtőbe. Meglehetősen felszereltnek látszott: röntgennel és más gépekkel. Kísérleti nyula lettem az ÁVÓ-s főorvosnak, mint annyi más beteg. Tanoncként, felügyelet mellett ő vágta fel daganataimat. Nem valami kellemes volt hallani: "Ne úgy vágja! Hanem így! Vigyázzon! Nyugodtabban fogja azt a kést!" De azért nem vágta el a nyakamat. Nem volt fájdalmas és csak rövid ideig tartott. Nem is izgultam. Azért imádkoztam, hogy ezek a vágások az élet kapuját vágják ki számomra.

Mással nem gyógyították, csak kvarcolással. Erre és átkötésre járogattam. Mondta ugyan a raborvos, leghatásosabb lenne testben erősödni, változatos, vitamindús ételeket enni. De nem kaptam egy falattal se többet, se jobbat, mint az egészséges rabok. Érthető, hiszen igazán nem az volt a szándékuk, hogy meggyógyuljon a nép ellensége, hanem hogy elpusztuljon! Kért a rab főorvos, hogy egyem meg azt a pár falatka húst, amit olykor étkezéskor adnak. Itt roppant nagy szükség van az állati fehérjékre. Ezért halálos bűnnek számít, ha valaki nem eszi meg a húst.

Hittem neki. Megfogadtam a szavát. Hiszen nem meghalni, élni akartam. A következő nap kásafélét adtak, pár darabka husikával. Két falatot megettem belőle. Délután negyven fokon felülre ugrott a lázam. Kivert a hideg s nagy hasmenés kínozott.

"Húsmérgezés" — állapította meg rab orvosunk. A szervezet már egészen elszokott a hústól. Nehezen tudtak helyrehozni. Legközelebb már nem csinált a hús zavart, de két kilót leadtam az átállással. Teljes gőzzel próbáltam kenyérrel pótolni.

Az egyik kvarcolásom után hozzám futott egy házimunkás, az elhagyott osztályom parancsnokával. Kérdezte, hogy tudom-e, mi a differenciál az autónál. Persze, hogy tudtam, hiszen több évig vezet-

tem autót. Megmondottam hát nekik. Mire a házimunkás kitört:

— Látja, őrmester úr, jól mondottam: minden intelligens ember tudja ezt!

Úgy látszik, hogy az osztályparancsnok őrmester "úr" ezt nem tudta. Hogyan tudhatta volna? Hiszen csak két elemije volt. Többször dicsekedett, hogyan járt gyerekkorában az iskola mellé. Máskor meg szidta a régi rezsimet, mert a szegényt nem engedték tanulni, őt sem! Csak angyalföldi csavargó volt, bezzeg a demokrácia már őrmestert csinált belőle, s régi nagyurak hopmesterévé tette.

Mikor elment az őr, kérdi tőlem a házimunkás:

— Ki, mi vezeti a birkákat, ha nyájban vannak?

— Szamár!

— Helyes, a szamár. Miért? Mert ő okosabb a birkáknál? Az nem lehet, hiszen ő szamár! Így tehát csak azért ő vezet, mert erősebb. Ki vezeti a szamarat, ha például szántásban együtt van az ökörrel? Ugye, az ökör? Mert ő az okosabb? Az nem lehet, hiszen ő ökör! Ki vezeti az ökröt, ha csordában van vagy akár párosával? Nos, az ökrök egymást vezetik. Őket senki sem vezeti. Egyszerűen azért, mert az ökröt nem lehet okosabbnak vezetni! Erősebb meg nehezen akad. Mondd, eljön még egyszer az idő, hogy mégsem az ökrök vezetnek?

Fanyalogva mosolyogtunk. Aztán eltűnt. Én meg mentem a kórtermünkbe.

Utam a szemetesláda mellett vezetett el. Mivel nem kísért őr, beletekintettem. Tele volt papírdarabokkal, piszkos rongyokkal. És még? Láttam benne egy paprikacsutkát, amelyet az őrök dobhattak bele. Elfordítottam a fejem. Undorodtam. De valami láthatatlan erő visszahúzott. Bolgárpaprika kövér csutkája, még husikája is maradt rajta. Paprika! Istenem, már évek óta nem ettem. Zöldpaprika! Még erek is vannak rajta. S lehet, hogy erősek!

Menj csak, nézz másfelé, mondotta az eszem. Azonban a kezemnek más erő parancsolt, és kivettem az annyira megkívánt ínyencfalatot. Gyorsan a zsebembe gyűrtem. Kórtermünkben titokban ketten ettük meg. Csodálatos íze, zamata még most is a nyelvemen van. Olyan jó paprikát azóta sem ettem. Olyan vitaminos zöldpaprikát!

Kórtermünkben nagy volt a riadalom. Egyik rabtársunk, akit csak úgy neveztünk "cinege cinege", mert olyan vékony, sovány volt már, a halállal viaskodott. A napokban állapította meg nála a röntgen, hogy a belső víz a szívét jobboldalra nyomta. Mivel nem evett, folyadékkal akarták táplálni. De ha nincs!? A két főorvos elhatározta, hogy maguk csinálnak. Tudták az összetételét, tudták, hogyan kell csinálni. Miért ne tudnák úgy elkészíteni, mint a gyár?

Örökké kísérleteztek abban az időben a betegeken. Az jó lesz kísérletnek. Ha sikerül, az ÁVÓ-s főorvos jelentést tehet a sikeréről, s mint sikeres újító, kitüntetést is kaphat. A demokráciát segíteni kell minden módon.

Alighogy beadták gyártmányukat, a beteget kezdte a hideg rettentően rázni. Többen valósággal birkóztak vele, hogy ki ne rázódjék az ágyából. Rohant a két orvos. Hozatták a melegvizes tömlőket. Rá!

Minden található pokrócot összeszedtek. Rá! A rabfőorvos szinte a beteggel együtt reszketett, nem egyszer térdelve: "Uram, csak ez az egy ne haljon meg! A szándékos emberölés vádjától nem ment meg senki." ŐT? És nem az ÁVÓ-st? Aki kitalálta a kísérletet és tekintélyével fedezte? Ő már rég el is ment, csak a raborvos vívta küzdelmét a saját és betege életéért. Megértettük. Sajnáltuk. Vele izgultunk.

Betegünk nem halt meg. Rettentően megviselve, de életben maradt. Mozdulatlanul feküdt, mintha a koporsójában nyugodnék. Az izgalomtól meggyötörve feküdtünk le mi is este.

Mikor a többiek már aludhattak, a nevemet suttogta. Mit akart? A Naphimnuszból akarta megtanulni a Halál Nővéres-részt. Miért éppen ezt? Szent Ferenc inkább az ÉLET trubadúrja volt, mint a halálé. De ő csak ahhoz ragaszkodott. Először a szöveget tanitottam meg vele, majd P. Tamás Alajos ferences zeneszerzőnk (róla később még lesz szó) dallamát. Mikor azt gondolhatta, hogy már alszom, halkan, elkínzott hangon, mintha sírból énekelne, dúdolgatta:

"Áldott légy, Uram, a Halál Nővérért,
akitől élő ember el nem futhat . . ."

Az eddigi kis álmosság is eltűnt a szememből. Lélegzet-visszafojtva hallgattam. Haldokló éneke? Második Ferenc? Utána majd a temetési zsoltár következik? És . . . ? Mi ő: sírbaszálló kakukk vagy égberöppenő búbospacsirta? . . .

Daganataim közben eléggé lelohadtak, sőt, a sebek valamelyest be is hegedtek. Kezdték hát az orvosok a zárkát emlegetni.

— Majd onnét még visszajár kvarcolásra. Mi mást úgysem tehetünk. A kórházban csak a legszükségesebb ideig maradhatnak a rabok.

Többször kértem a kórház parancsnokát:

— Hadd maradjak itt házinak. Meglátja, milyen tisztán tartom majd a nagy ablakokat!

Mosolygott, de nem biztatott.

Már előzőleg sokat gondolkodtam, mit és hogyan vihetnék zárkatársaimnak. Jézus szavát véltem hallani: "Adj nekik kenyeret!" Ugyanezt hallottam a baal-Sálisai embertől: "Adj enni az embereknek, mert az Úr mondja: esztek és marad is! (2 Kir. 4, 42.) S nekem tényleg a kenyérből volt a legtöbb. Tudtam, melyik délután visznek vissza. Megtömtem hát kebelemet és kabátom ujjait kenyérrel. Fájó szívvel mondtam búcsút e tündéréletnek, hiszen nem tudhattam, utam hová vezet. Csak a kenyerek vigasztaltak s az az öröm, melynek majd tanúja lehetek, amikor kincseimet társaim elé rakom. Hacsak azóta nem változott át Pokolcsárdánk mennyországgá . . .

XII. fejezet

Légy kérlelhetetlen a nép ellenségeivel

"Ha néha-néha még eláraszt
e régi vágy — a szánalom
s a jóság drága szenvedélyét
iszonnyal messze eltolom . . ."
(Zsigmond E.: Csoportosulj a tieiddel)

GYÁR LETT A ZÁRKÁNK

Első pillanatra azt hittem, nem a régi, hanem új cellába vezettek. Sem a zárkára, sem az emberekre nem lehetett ráismerni. A cella szinte zsúfolásig volt tömve: négy kis géppel, hozzá illő pici székekkel és csaknem térdig érő fonalas orsókkal. Rabtársaim: porosak, piszkosak, munkától izzadtak, de szemük fényt lövellt, mintha a nap bújt volna mögéjük:

— Dolgozunk, Sanyikám, dolgozunk — kiáltotta Péter, amikor látta, hogy csodálkozom. — Gyár lett a zárkánk!

Milyen elnyűtt, milyen elkínzott, és mégis, mintha a boldog ember ingét hordaná.

— Gyere csak, gyere! Munkások lettünk. Gyári munkások. Máris versenyben vagyunk. Élmunkásoknak kell lennünk: sztahanovistáknak! Kapsz gépet. Téged is megtanítunk. Aztán hajrá! Jutalmat, koszt-többletet ígérnek a győzteseknek.

Erről eszembe jutott a számukra lopott kenyér. Ha nekik van meglepetésük, nekem is. Ők sem hittek a szemüknek, mikor meglátták kirakott kincseimet.

— Hogyan szerezted? Talán te is dolgoztál? Sztahanovista lettél? Ennyit lehet szerezni munkával?

Csak nevettem. Mikor lehet a tisztességes munkával busás kenyérfölösleget szerezni? És hol? Oroszországban vagy Amerikában? Azt meg már csak messziről jött ember háryjánoskodásának tartották, hogy kenyérből annyit ehettem, amennyit akartam vagy bírtam, sőt, egy kosárra valót még ott is hagytam.

Leállt a munka — hiszen itt volt a "győztesek" kenyere. A kórház minden részletében érdekelte őket. Élményeim és hireim is. Úgy nyelték a szavaimat, mint az ingyen kenyeret. A vak is leolvashatta az arcukról: inkább szeretnének kórházba kerülni, mint sztahanovisták lenni. Nem különös ez? Egészségesen kórházba kívánkozik az ember!

Kezdetben örültünk a munkának, fizikailag nem volt nehéz. Szövőgyárakból hozták a megsérült orsókat. Az elszakadt szálakat össze kellett kötnünk — különleges kötéssel — és újra felcsévélnünk. Nem unatkoztunk. Szaladtak a napok. Élveztük a munkánkat és annak eredményét. Valósággal cirógattuk és az uzsorás szenvedélyével számolgattuk a dagadthasú, újracsévélt orsóinkat. Magunk között legalább titokban voltunk versenyben, de hivatalosan a többi folyosókkal. Gyűrtük a munkát. Élveztük. Sajnáltuk, ha este le kellett feküdni, s nagyon vártuk, hogy reggel megkezdhessük kis gépeink brúgatását. Mintha mindnyájan a munka szentjei, modern szentek akartunk volna lenni, Isten alkotótársai, akik nem tudnak betelni a munka imájával . . . Csak rejtett emberi gyöngeségünknek volt betudható, hogy több koszt után is reménykedtünk és hittük: őreink majd mások lesznek.

Azonban a munka áldásából hamarosan átok lett. A munka imájából csaknem káromkodás. Hamarosan rájöttünk, nem annyira munkánkra volt szükség, mint új kínzóeszközre. Ilyen pici zárkába öt embert, öt gépet, szerszámaival s mázsányi, hozzávaló anyaggal összezsúfolni kész gyilkosság volt. Porban, levegőtlenségben és hőségben fulladoztunk. A zsúfoltság miatt moccanni sem lehetett. Este nem tudtunk hová és hogyan feküdni. Halálra éheztetetten ugyanazt a normát elérni, mint a kinti munkások, akik békében élnek és fizetésért dolgoznak?! Szidták, fenyegették, büntették, aki a normát nem csinálta meg. Nem versenygyőztesek, de norma-elérők is hogyan lehettünk volna, hiszen a fonalak javát annak adták, akiket az őrök győzteseknek szemeltek ki, illetve a mi kész orsóinkat azok nevére írták. Ezenkívül egy falattal sem kaptunk többet enni, mint akkor, amikor még az csak az éhenhalás ellen volt biztosíték. Az őrök éppen olyan komiszak maradtak, sőt! Most sem szólítottak másként, mint: anyagyilkos, gazember, népgyilkos, aljas, csirkefogó, és reggeli köszöntésük ez maradt: "Nem döglöttetek még meg? Mikor rohadtok már el?"

A séták kegyetlensége sem változott, hipis is napirenden! Így hétfőként egyre elgyötörtebben — testben-lélekben — kezdtük a munkát, a rabok hajráját. Őrlődtünk a munka gyilkos hajszájában. És még így is jobb volt, mintha nem dolgoztunk volna. Mert ha mi leálltunk, az őrök dolgoztak rajtunk.

FERENCES MÁRTÍROK LITÁNIÁJA

Vasárnap nem dolgoztunk. Imádkozni kellett volna, de már erre is nehezen telt a képességünkből. Pedig az imára igen nagy szükségünk lett volna, hogy mikor majd megkondulnak a harangok a "Szicíliai Vecsernyére", ne legyünk Isten segedelme nélkül.

Mindig szerettem a ferences mártírok litániáját végig elmélkedni. Kedvelt szentjeim voltak, akik sok kínt, börtönt szenvedtek vagy vérüket ontották. A "Martyrologium Franciscanum" — a ferences szentéletűeknek listája — öt és fél ezret tart számon. Lehet bennük válogatni. Ebben az időben már volt nekem egy másik kedvelt litániám, a magamalkotta magyar ferences vértanúk litániája, akik a tatár időtől a hitújításig szenvedtek sokat kitükért, hazájukért: börtönt is és sokszor halált. Litániaként sokszor kértem őket: esedezzék ki számunkra Isten erősítő kegyelmét. Így imádkoztam:

VÁRADI ISTVÁN, kit a tatárok tűzbe is vetettek, könyörögj érettünk!

DOMONKOS testvér, kit a tatárok elevenen nyúztak meg, könyörögj érettünk!

MAGYAR MIKLÓS, kit a Duna-parton a bosnyákok öltek meg, könyörögj érettünk!

PÉTER MÁTYÁS és 35 társa, kiket a török hányt kardélre, könyörögjetek érettünk!

VÁSÁRHELYI ANDRÁS, az "Angyalok Nagyságos Asszonya" ének szerzője, akit török gyilok emésztett meg, könyörögj érettünk!

OLOVAI GÁSPÁR, ki a karóbahúzást szenvedted el, könyörögj érettünk!

KÖRMENDI MIKLÓS, kit halálra égettek, könyörögj érettünk!

PÁLFALVI PÉTER, kit a törökök a templom tetején égettek el, könyörögj érettünk!

MERENYEI PÉTER és társai, akiket a hitújítók kardélre hánytak, könyörögjetek érettünk!

SZALADIN CIPRIÁN, ki börtönében éhségében még a saruszíját is megette, könyörögj érettünk!

VELIKAI MÁTÉ, ki a hitújítók hét lövésének lett áldozata, könyörögj érettünk!

NENSOVSZKY ANTAL, kit a hitújítók lefejeztek, és társai, kik közül kettőt felakasztottak, kettőt mezítelenül a szúnyogok martalékának vetettek, könyörögjetek érettünk!

CZVETKOVICS LAJOS, kinek kezét hite miatt levágták, fülét lemetélték, majd agyonlőtték, könyörögj érettünk!

HORVÁTH DOMONKOS, ki hitedért a fejeddel lakoltál, könyörögj érettünk!

KÁKONYI THEOGÓNIA — ferences apáca —, ki felgyújtott kolostorod tüzében hamvadtál el elevenen, de Jézusnak szentelt szíved csodálatos módon ép maradt, könyörögj érettünk!

FÁBIÁN BERNARDIN, KÁLMÁNDI FERENC és 25 társa, kik Gyöngyösön a pestisesek gondozásában haltak meg, könyörögjetek érettünk!

TOMORI PÁL hadvezér, KÖVESDI ORBÁN és PAKSI GYÖRGY, kik a mohácsi csatában vesztetek el, könyörögjetek érettünk!

Litániám befejeztével mindig úgy éreztem magamat, mint Dávid, mikor kezébe vette parittyáját és a köveket: most már jöhet akár Góliát is. Isten segedelmével legyőzőm.

Külön tisztelettel gondoltam Czvetkovics Lajosra, úgy gondoltam, ő lehetett az, aki nekem álmomban megjelent gyerekkoromban.

SZOMORÚ VASÁRNAP

Akármilyen gyönyörűen sütött vasárnap délután a nap, és daloltak kint a madarak, ránk a szomorúság, a félelem, az izgalmas várakozás sötétje szakadt. Mivel szinte a délutáni vecsernyére hívó harangszóra indultak el hóhéraink, mint 1282-ben Szicíliában, hogy a franciákat legyilkolják, egyesek "Szicíliai Vecsernyének" nevezték, ördögök táncának. Ilyenkor cellát pécéztek-e ki vagy személyeket, nem dönthettük el, mert hozzánk sohase jöttek be vecsernyézni.

Hogy ilyen egyáltalán megtörtént, azt a közeli vagy távoli cellákból hallható jajgatások, duhogások, ütés-pufogások árulták el.

Egyik vasárnap a mellettünk levő zárkabelieket agyalták irtózatosan, borzalmas káromkodás, kiabálás közepette. Meghűlt bennünk a vér. Minden ütést, rúgást magunkon éreztünk és velünk az egész zárkasor. Moccanni sem mertünk. Talán a képzelet játéka által jobban szenvedtünk, mint azok, akiket most törtek kerékbe. A legkisebb zajra is figyeltünk: mikor nyílik ajtónk, mikor következünk mi . . .

Ha aztán csak ennyivel úsztuk meg a vasárnap délutánt, Kinizsi malomköve esett le a mellünkről, és eget ostromlóan kértük: Uram, sohase adj vasárnap délutánt!

Kriszten Ráfael atyát, rendi testvérünket — kiről később még lesz szó —, ilyen délután fojtották meg részeg őrei, miközben ő Szent Lujzához kiáltott segítségért.

Este megszólalt fülemben a híres "Szomorú vasárnap" című, igen bánatos dallamú ének. Valósággal az ember idegein játszik, ha megvan hozzá a kellő hangulata. Nekünk megvolt. Mintha csak valaki dúdolgatta volna a fülembe megigézően, csupa ránk illő, sötét képeivel:

Szomorú vasárnap száz fehér virággal,
vártalak, kedvesem, templomi imával;
álmokat kergető vasárnap délelőtt
bánatom hintája nélküled visszajött.
Azóta szomorú nékem a vasárnap,
könny csak az italom, kenyerem a bánat,
szomorú vasárnap . . .

Utolsó vasárnap, kedvesem, gyere el,
pap is lesz, koporsó, ravatal, gyászlepel,
pap is lesz, ravatal, virág és koporsó,
virágos fák alatt utam az utolsó.
Nyitva lesz szemem, hogy még egyszer lássalak,
ne félj a szememtől, holtan is áldalak,
utolsó vasárnap . . .

Nem tudtam elaludni. Ördög húzza nótáját a fülembe, hogy gyötrelmemnek sohase legyen vége? Dörzsöltem a fejem, fonalhulladékkal bedugtam a fülem. De hiába, egyre hallottam: szomorú vasárnap.

Csak reggelre némult el, hogy a következő vasárnap délután, ahogyan a harangok kint megkondultak, újra rácsapja vonóját hegedűjére: szomorú vasárnap! . . . Ó, hogy megkínzott, meggyötört idegeimnek ez a játéka! Azt hittem, beleveszek! Lassan jobban féltem tőle — utánam úszó ökörnyál hálójától —, mintha legközelebb én kerültem volna a vérprésbe! Elkísért egész szabadulásig. Sőt, olykor még most is megszólal vasárnap délutánonként vagy álomban: szomorú vasárnap! Hogyan tudnám hát elfelejteni ezeket a szomorú vasárnapokat? Még most is imádkozom: "Uram, sohase adj szomorú vasárnapot!"

Örök kérdés maradt számunkra: miért tették ezt az őrök? Szadisták? Így szórakoznak? Parancsra, hogy lassan sírba tegyenek? Volt, aki azt állította: csak azért, amiért a parasztok, kupecek és csiszárok megcsalánozzák a vásárba vitt lovaikat, teheneiket, ökreiket! A vásártér előtt teszik ezt. Útszéli, legcsípősebb csalánnal jól összeverik állataikat, teheneknek még a tőgyét is. Az állat teste ég a csalán marásától. Minden érintés, minden emberi simogatás enyhület neki. Tűri hát a legrúgósabb is, hogy simogassák, hogy tőgyéhez nyúljanak. Így aztán szelíd állatként jópénzért elkelnek a vásárban. De hát mi nem vagyunk állatok! Hogyan rúghatnánk és harapnánk, hiszen lassan annyi erőnk se lesz, hogy lábunkra álljunk vagy kinyissuk a szánkat . . . ? Csendben lennénk mi ezek nélkül is, egész héten . . .

"GAUDETE IN DOMINO SEMPER, ITERUM DICO: GAUDETE!"

Hétfőn, nyitáskor, alig hallhatóan köszöntöttük az őrt. Nagyon a fülünkben csengett még a tegnapi jajgatás, segélykiáltás és az ütlegek zuhogása. Pedig a jó őr nyitott, aki a poloskairtásban segítségünkre sietett. Tehát nem a rossz, nem a gonosz, nem a szadista, akinek gyönyörűsége másokat kínozni. Nem az, aki egyik nap káromkodik, hogy majd leszakad az ég — teljesen egyformán a többivel —, másnap meg egy káromló szó el nem hagyná száját. Vagy nem is gonosz itt egy se? Hanem színészek? Egyik nap a Sátánt, másnap meg angyalt játszanak?

Őrünk természetesen mindjárt észrevette rossz hangulatunkat:

— Mivel bántottam meg magukat, hogy így fogadnak? — kérdezte palástolatlan nemtetszéssel. — Miért ilyen lehangoltak? Örüljenek!

Mintha csak a zsoltárost hallanám:

"Babilon folyói mellett ültünk és sírtunk.
Hárfáinkat fűzfára akasztottuk.
Emlékeztünk haza szomorúan.
Kértek rabtartóink, hogy énekeljünk,
És elnyomóink, hogy örvendezzünk.
Ó, hogyan tudnánk énekelni idegen földön?" (Zs. 136.)

Szent Pál is így lépett közént: gaudete, örüljetek, ismét mondom nektek, örüljetek!

— Ugyan, mi okunk lenne az örvendezésre? — sóhajtotta parancsnokunk. — Tegnap megint Szicíliai Vecsernyét tartottak mellettünk. Valakit nagyon összeverhettek. A legközelebbi vasárnap ránk kerülhet a sor.

— Tudom. Sokkal többet tudok, mint maguk. Egyiket gyomorvérzéssel vittük a kórházba. Úgy összeverték. Jegyzőkönyvbe vetettem. Nem tehettem mást. Tiltakoztak. Nem engedtem. Nem, mintha ez segítene. Nem. Tudom! Magamnak is ásom a síromat . . . De mi lesz, ha maguk, papok, is elvesztik erejüket, reményüket? Mi lesz másokkal? A gyöngébbekkel? Olykor úgy ellankadnak, mintha nem lenne hitük, reményük, mintha a szenvedést nem értékelnék. Mintha nem tudnák, hogy szenvedésükkel egész nap imádkoznak. Hát nem a szenvedés a leghathatósabb imádság? Jézus példája ezt tanítja. Örülni hát, hogy az apostolokkal együtt méltónak találtatnak Jézusért szenvedni és Jézussal szenvedni . . . Aztán nézzék csak: feljött ismét a nap! Még énekelnek a madarak! Örüljenek!

Kiment. Csend. A szégyennek ilyen csendje ritkán szakadt cellánkra. Ilyen csalánnal még nem vertek végig rajtunk. Így érezhették magukat az emmauszi tanítványok, mint mi, mikor Jézus szemrehányóan mondotta nekik: Ó, értelmetlen emberek. Hát nem értitek, hogy a Krisztusnak szenvednie kellett és így bemennie az ő dicsőségébe?"

Szenvedni? Mártírnak lenni? Menne az is, ha pillanatok alatt, ha napok alatt elintéződnék. Mi gondja a mártírnak? Pár pillanat és máris fején az aranykorona! Egy-két verést, kihallgatást, álmatlan éjszakát kibír mindenki. De mikor a halál, az agónia, a testi gyötrés és idegszaggatás hónapokig, hetekig, évekig tart? Amikor izmaink már csak bőnyék, idegzetünk meg cafat! Amikor egy tűszúrást már tördöfésnek érzünk és a kulcscsörgést mennydörgésnek halljuk?

Uram, végigszenvedjük mindazt, amit mártírok, vértanúk és szentek végigszenvedtek, mégsem lehetünk vértanúk? Ezt az aranykoronát nem kaphatjuk meg sem bent, sem kint, sem földtől, sem égtől? Van ennél nehezebb mártíromság?

A kutya magával viszi koloncát s közben vele sok mindent felkapkod. Az egyik baj magához kapkodja a másikat. Ha a pokol kapuja kinyílik, rendszerint nem egy ördög surran ki rajta, hanem dől kifelé az egész pokoli fajzat.

Begyúltak a zöldségfélét tároló vermek. Menteni, ami menthető! A demokráciában nem veszhet el semmi. Így hát minden nap — hosszú heteken át —: sárgarépa, zöldség, karalábé, karfiol és a legrettenetesebb étrépa (kórházi orvosunk szerint ez még nálunk nem emberi táplálék) szerepelt az étlapon, silányan elkészítve és még így is kevés. Hamarosan betegek lettünk, ha csak ránéztünk. Utáltuk, még halálos éhesen is.

Mikor már nagyon leromlottunk, valami nyúlféle konzervhúst, de leginkább pacalt tettek a főzelékre. József atya lóhúsért könyörgött, mi már nem bántuk volna, ha patkányt adnak, csak ne teáskanállal mérnék. Hetenként egy evőkanálnyi cukrot vagy 3-4 kockát is kaptunk. Azonban hamar leállt. Úgy találták, már egészen felerősödtünk. Pedig az éhségtől éjjel már aludni sem tudtunk, és éreztük: nincs erő a munkához.

Nem túl sokat foglalkozom az éhséggel, élelemmel? Nem szégyenletes ez egy paphoz, intelligens, szellemi emberhez? Mintha csak kenyérrel élne az ember!

Erről nem lehet eleget beszélni, mert a börtönélet legnagyobb problémái és szenvedései közé tartozik. Sajnos, testünket erősebben érezzük, mint a lelket. Ép testben ép lélek! Tudták már ezt a rómaiak is. Primo vivere, deinde philosophare.

Érdekes, olyan szentről nem tudunk, aki kényszerből lett volna éhes, és mégis szentté vált volna. Mintha a természetfeletti élet sem menne korgó gyomorral. Jézus Miatyánkjában első könyörgésnek tette a mindennapi kenyeret! Mennyei lakomáját is már csak akkor rendezte, amikor apostolai egy kiadós húsvéti vacsorával — étellel, itallal — ugyancsak elteltek. Láttuk, még Szent Ferenc is felkiáltott éjjel éhségében! Szent Brigitta pedig panaszkodott, hogy az éhezés volt a legnagyobb keresztje. Ilyenkor nem tudott másra gondolni, sem éjjel, sem nappal, csak evésre. Ilyenkor jelent meg előtte a Sátán, kezében nagy, gyönyörű, frissen sült kenyeret tartván.

Egyik éjjel arra ébredtem, hogy mellettem szipog Péter.

— Mi bajod, Péter?

— Nem tudok aludni!

Ránéztem. Szemében könnyek csillogtak a félhomályban.

— Éhes vagyok! Tudod — suttogta fülembe —, nekem, személy szerint, a legnagyobb fizikai gyötrelem, az évekig tartó lelki megpróbáltatás és örökös halálfélelem mellett, a szünet nélküli éhezés. Nem tudják a kintiek, mi az: éveken át soha, soha jól nem lakni, örökké éhezni. Főleg olyan jó étvágú valakinek, mint én vagyok. Hány éjjel nem aludtam már az örökösen kínzó éhségtől. Ez nem az első éjszaka, hogy sírok miatta. Mert éhezni nem annyit jelent, mint

egyszerűen éhesnek lenni. A böjtölés megszabadíthat a test kötelékeitől, szellemivé tehet, mint prefációnk mondja: corporali jejunio vitia comprimis, mentem elevas, virtutem largiris et praemia . . . Ezt elhiszem és magam is tapasztaltam. De a böjt és éhezés minőségileg nem ugyanaz. Erős testtel ideig-óráig böjtölni, vagy halálra nyúzott testtel állandóan éhezni, az ég és föld különbség.

— Ha megeszem a kalóriátlan, kevés kis ennivalót, utána még éhesebb vagyok. Sokszor szégyellem magam. Én is, mint a tékozló fiú, megenném a sertések eledelét is, de azt sem lehet. És még aludni sem tudok, de talán jobb is, mert az álom roskadásig telt asztalokkal kínoz. Mikor kinyújtom kezem az első hamvasfürtű szőlő után, felébredek.

— A szőlőről jut eszembe Szent Ferenc esete. Elmondjam? Talán elfelejted az éhséged.

— Szent Ferenc Assisi közelében tartózkodott, Rivo Tortóban. Vele voltak társai, akik önmegtagadó életet éltek. Egyikük éjjel felkiáltott: Meghalok! Ferenc felkelt, odament hozzá és megkérdezte: Mi baj, testvér, mitől halsz meg? S az felelte: az éhségtől. Ferenc felköltötte a többi testvért is, szőlőt hozott és kényszerítette őket, hogy egyenek az éhezővel, majd figyelmeztette társait: a szamár testvérnek is meg kell adni, amire szüksége van.

Mikor a végére értem, lopva Péterre néztem. Elaludt, de szeme sarkában még mindig ott csillogott a könny.

Divat volt a börtönben nagy lakomák leírását elmondani.

Felkérték egyiküket, hogyan "rendezne meg" egy lakodalmi ebédet, egy papi koronát, egy nagy bankettet. S az illetőnek a legkisebb részletig mindent fel kellett sorolni: ételből, italból. Mint a gyerekek a mesét, úgy hallgatták: papok, tanárok, miniszterek, katonák . . . Volt, akinek nem gyönyörűséget, de szenvedést okozott. Be kellett fognia a fülét, nem tehetett mást.

Éhes disznó makkal álmodik, mondja a közmondás. Szörnyű igaz. Elképzelhetetlen csodákkal megterített asztalokat lát álmában az ember. Hány összeveszés származott abból, ha valakit ilyen álomból ébresztettünk fel! Ilyen álmokat gyötrelmessé az tette, hogy soha az ember az étel élvezetéig nem jutott el. Rendszerint, ha feléje nyújtotta a kezét, máris felébredt. Volt, aki utána sírt, hogy legalább csak egy falatkát ehetett volna, vagy egy korty borocskát ihatott volna.

Mi ez? A kiéheztetett emberi ösztön védekezése! A testnek a szellem fölé való kapaszkodása.

Tagadhatatlan, egyeseknek ilyen beszélgetés vagy álom pillanatnyi idegfeszültségi könnyebbedést szerez, de a reális éhség később annál vadabbul tör majd áldozatára . . . Milyen különös lénnyé válik az ember, ha természetes környezetéből kiesik!

A nyáron kétszer kaptunk dinnyét. A héját is megettük, az utolsó falatig. Vitamin és táplálék van benne! Ugyanígy a paprikát. Ha az őr nem szóratta ki velünk, erős ereit sokáig őrizgettük, csipegettük, hogy ízesítsük az ételt.

Sült tészta soha, soha nem volt; főtt tészta, rendes körülmények között, hetenként. Ennek örültünk, ha ehető volt. Leginkább szárított krumplit tettek rá. S ebből is az utolsó minőséget.

A kenyér még friss, illatos, de semmivel sem nagyobb. Csak arra volt jó, hogy már reggel felcsigázza éjjel eltompított minden éhségünket. És az éhség kezdett egészen elviselhetetlen lenni. Egyikünk azt mondotta: "Én már csak egy imát ismerek: mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. Amen!"

Hetenként kaptunk úgynevezett tiszta alsóruhát. Cserélgettük, hogy illő legyen ránk valamelyest!

Piszkosak voltunk mindig, mert mosakodáshoz sem hely, sem víz nem volt elegendő. A pergő gépek örökké verték ki a port a fonalakból. Az orsók a gyári tárolásból sok port hoztak magukkal. A sok anyag miatt csak vasárnap lehetett seperni, rendesebben takarítani. Tehát nagyon kellett volna a fürdés. Talán kéthetenként kíséreltük meg. Kíséreltük, mert olyan sok rabot vittek egyszerre és olyan rövid időt engedtek, hogy lehetetlen volt megfürödni. Mivel sem a szappanozáshoz, sem a törülközéshez nem adtak időt — szappan hol volt, hol nem volt, mint a mese kezdete mondja —, ugyanúgy felöltözködésre sem, legtöbbje még csak le sem vetkőzött, nemhogy megfürdött volna. Mikor az őrök ezt észrevették, kényszerítettek mindenkit. Így vizesen, félmeztelenül kellett a hosszú udvarokon keresztülfutni, s a vége megfázás lett. A kétnemű őrség aljas, szemérmetlen megjegyzésekkel kísérte a fürdést.

Jaj volt annak, aki a szemét nézésre, a száját beszédre merte használni. Ordítottak ránk az első pillanattól az utolsóig, és minden fürdés-kísérlet a lebukás veszélyét hordta méhében. Különös, ha így imádkoztunk: Uram, nem lehetne a fürdést az élet könyvéből kitörölni?

ITT DÖGLESZ MEG!

Ekkor még nem tudták a rabok, hiába telik le a büntetésük, nem szabadulnak, hanem internáló táborba viszik őket. Minden rab számolta éveit. Mikor már év nem volt, hónapjait, aztán heteit, napjait, mint a Karácsonyt és Mikulást váró gyerekek. S ahogyan közeledett a szabadulási idejük, egyre irigyeltebbek lettek.

Ezek az utolsó napok a rab számára izgalmasabbak voltak, mint az évek, és talán boldogabbak, mint maga a szabadulás. Ragyogott az arcuk, kidomborított testtel jártak, mintha magukban hordoznák az elképzelhetetlen boldogság magzatát. Az utolsó hetekben igyekeztek átadni minden titkukat azoknak, akik maradnak, és összeszedni annyi "megbízatást" — amit majd szabadságukban elintéznek —, amennyit csak bírtak. Magatartásuk is bátrabb lett. Mit féljenek? Mit csinálhatnak már velük? Ami még hátravan: guggolva is kibírják. Katonáéktól lopott nótájuk is volt: Őrmester és kapitány nem visz engem ezután raportra!

Ezek közé tartozott Gyárfás atya, rendi testvérem is, akit jó pár éve, missziós beszédéért zártak el. Most tőlem két zárkával lakott jobbra. Sétákon kereste az alkalmat, hogy "testamentumként" megsúgja nagy titkát, de sikertelenül, a végső napok pedig gyorsan közeledtek. Az utolsó napok egyikén vagy húsz méterrel haladt előttem. Zárkájában megállt az ajtónál s mikor elhaladtam előtte, kikiáltotta nekem: "Ráfael atya itt van!"

Kriszten Ráfael szelíd, csendeslelkű ferences atya, aki Hatvanban volt házfőnök és plébános, amikor az állam erőszakkal feloszlatta a szerzetesrendeket. Mivel elhurcolásukkor nem akadályozta meg, hogy a hívek meghúzzák a templomuk harangjait és papjaik védelmére siessenek, "lázítás, forradalomra való bujtogatás" címén iszonyú kínzások után börtönbe vetették.

Itt nyerte el a vértanúk koronáját. Halálát fültanú így mondotta el: Vácott Ráfael atya kiáltozását hallottuk lentről: "Szent Lujza, könyörögj érettem!" Majd elhallgatott. Mivel verték, kínozták, gyötörték, elájulhatott. Egy idő múlva újra Szent Lujzához — családjuk védszentjéhez — kiáltott. Jajkiáltásait zajok, káromkodások nyomták el. Pár napra megtudtuk, hogy részeg őrei megfojtották.

Feléje fordítottam a fejemet, s mivel nagyon recsegett a fafolyosó lépésünktől, nekem is kiáltanom kellett: "Hol van?" Természetesen nem állhattam meg. A következő zárkában pedig az az őrünk állt lesben, aki magasabb iskolába akart kerülni, és szeretett bennünket nyaggatni. Nos, válaszomat, illetve kérdésemet pontosan ennek arcába kiáltottam. Szeme villanásából azonnal láttam, meghallotta kiáltásomat.

Elvesztem. Rettentően büntették a legkisebb szabálysértést is. Szadista őrünk nem fogja ezt a jópont-szerzési lehetőséget elmulasztani. Máris forgott velem a világ. Csaknem beestem a cellánkba. Sápadt is lehettem, mert mindjárt kérdezték: "Történt valami?" Pár szóval elmondottam nekik. Mire Péter azt felelte: "Sanyikám, nem látunk többé!" A jezsuita pedig: "Imádkozunk érted!"

Még be sem fejezték mondókájukat, az osztályvezető őrmester máris beordított zárkánkba:

— Ki merte közületek megszegni a szabályt?

Tudtam, hogy biztos a dolgában, jobb, ha azonnal előállok a vallomással, nehogy ártatlant büntessen. Kimondottam hát:

— Én voltam.

— Te dög, hogyan merted megszegni a parancsot? Vagy nem tudtad — kérdezte huszonhat éves fiatalságának minden vadságával —, hogy raboknak tilos egymással beszélni? Te aljas, te disznó, te népgyilkos!

— Nem beszéltem, csak érdeklődtem.

— Mit? Érdeklődtél? És mit mondtál?

Gondoltam, hogy az őr a folyosó recsegésétől nem hallhatta pontosan, mit kiáltottam, azért, ha hasonlót mondok, nem lesz olyan veszedelmes, sem rám, sem Győző atyára. Az atya sem hallhatta

pontosan, mit kérdeztem tőle, s ha faggatnák, bizonyára ezt válaszolja. Így legalább ő nem kerül bajba. Azt mondtam hát, azt kérdeztem, hogy hogy van.

— Te gazember, mit érdekel az téged, hogy a másik rab hogy van?

Most kezdett csak igazán dühös lenni. Azt hitte, elefántot fogott és az kezdett bolhává zsugorodni.

— Mert a testvérem — feleltem, s olyan melegséggel ejtettem ki a testvérem szót, mint talán soha életemben. — Nem érdekelhet a testvérem sorsa?

— Testvéred? — hökkent meg az őrmester. Hogyan lehet egymás melletti zárkában két testvér? Hogy ő ezt nem tudta?

— Testvéred? — ismételte.

— Igen, édestestvéremnél is édesebb testvérem.

— Mi a neved?

Hohó, gondoltam, te sem tartod meg a szabályokat, hát nem tudod, parancsnok létedre, hogy nem szabad a rab nevét megkérdezni! Halkan kinyögöm:

— Négyezer-kétszázötvenhat.

— Ne ezt, az anyád erre meg arráját, mert mindjárt itt döglesz meg!

Ne piszkáljuk a dühös oroszlánt. Megmondtam hát neki:

— Krupa.

— És a testvéredé?

— Gyárfás.

— Hogyan lehettek ti testvérek — fortyant fel —, mikor a nevetek egészen más?

Látszott rajta, hogy ismét biztos a dolgában, büszke rá, hogy a két elemijével nem tudta őt becsapni ez a ravasz, tanult pap. Mulattatta, hogy simán működnek a keresztkérdései, hogy iskolázatlan agyán nem tud túljárni ez a "betűfaló".

— Rendi testvérek vagyunk, s nálunk a rendi kapcsolat erősebb a vérségi kapcsolatnál.

Mintha mellbe vágtam volna, leesett az álla. Láttam, pimaszságnak veszi válaszomat.

— Micsoda? Rendi testvér? Hát az meg már mi, te aljas gazember? Ilyen nincs! S ha eddig nem tudtad, most megtudod. S ha eddig nem tartottad be a szabályokat, majd ezután betartod vagy itt döglesz meg. Sapkát fel, gyerünk!

Ledobtam szemüvegem az ágyra. Feltettem a sapkámat. Hátra a kezet és indultam, mint akit bitófa alá kísérnek . . .

A folyosónkon levő őrszobájukhoz kísért. Nem tudtam mindjárt belépni, mert egy smasszer állt az ajtóban. Ezért sikerült elolvasnom az ajtójuk feletti írást:

"Légy kérlelhetetlen a nép ellenségeivel!"

Bizony, ez úgy hangzott, mintha valaki a lélekharangot kongatta volna a fülembe. Mit várhat az ember olyanoktól, akiknek cselekede-

teit efféle elvek irányítják? Mi mást, mint amit az előbb ígértek: "Itt döglesz meg!"

Semmi kétséget sem tápláltam effelől, az oroszlánok barlangja előtt. Máris hallottam vért szomjazó ordításukat.

A szoba közepén négy jól táplált ÁVÓ-s terpeszkedett. Elegánsak. Rájuk ismertem, ezek szoktak ránk leselkedni sétakor az ablakokból. Ezek lehetnek az őrök hajcsárjai. Nem valami magyar képűek, de arcukat kegyetlenebbnek vártam. Pillanatok alatt ők is lemértek mint áldozatukat. Az ajtó közelébe állítottak hátratett kézzel, lehajtott fővel. Mindjárt kezdődik a vésztörvényszék. Közben még vagy három őr jött be.

Uramisten, heten egy ellen? Dávid és Góliát arány! Itt csak Isten győzhet, de nem ember.

PÁRBAJ

Őrmesterem előadta a panaszt. Én meg a védelmemet, mint már az előbb. Csodálkozásomra a főmufti egyikünkére sem reflektált, hanem így kezdte:

— Mondja, miért ellensége az Egyház a kommunizmusnak, Sztálinnak, a nép barátjának, ugyanakkor jó barátja tudott lenni a nácizmusnak, illetőleg Hitlernek — milliók gyilkosának? Pápájuk még konkordátumot is kötött vele! Ugye, csak azért, hogy Németországból dőlhessen neki a sok pénz? Hát erre válaszoljon!

Őszinte biztatónak hangzottak szavai, ezért megnyitottam a számat, lesz, ami lesz:

— Hogyan vádolható pénzéhséggel az a XII. Pius pápa, akiről az a hír járta, hogy olyan, mint Szent Ferenc: a pénz csak szemét számára, s úgy adta tovább jótékonysági célokra, ahogyan kapta; az Egyház a római zsidóságra kirótt iszonyú nagy náci sarcot a saját pénzéből fizette ki, mert erre a római zsidóság képtelen volt, s azóta sem hallottuk, hogy ezt visszakérte volna! Hogyan vádolhatják pénzéhséggel a pápát azok, akiknek vezére, Sztálin, maga is paktumot kötött Hitlerrel? Ki merné állítani, hogy Sztálin csak azért kötött szövetséget Hitlerrel, hogy dőlhessen hozzá a sok márka?

— Nem is azért, te hülye — borzaskodott valamelyik őr —, hanem csak taktikából!

— Való igaz! Éppen olyan taktikából, mint a pápa Hitlerrel. A pápa egyháza javát akarta ezzel. S Hitlerék ezt olyan mértékben ígérték — hogy erkölcsi támogatását a világ előtt megnyerjék —, amilyet a kormányon levő centrumpárt sem ígért neki soha! Mikor ígértek, fenyegették is. Fenyegették a Nemzetiszocialista Egyház felállításával — kísérletét Lengyelországban már meg is kezdték —, a katolikus iskolák, ifjúsági egyesületek bezárásával, szerzetesi intézmények beszüntetésével. Egyszerűen lépre csalták, becsapták. Nem is volt más szándékuk. Hitler már a konkordátum megkötése előtt

mondotta: "A történelemben én leszek azon kevesek egyike, akinek sikerül becsapni a Vatikánt! Éppen úgy nem lehet tehát beszélni barátságról a Vatikán és Hitler között, mint Hitler és Moszkva között. Mindkettő csak taktika volt. Másként hogyan mondhatta volna a nagy hitlerista Heydrich: "Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy hosszú távlaton a nemzetiszocializmusnak nagyobb ellensége a katolikus Egyház, mint Churchill vagy Roosevelt."

— Ha a pápa a nácizmus barátja lett volna s azt akarta volna támogatni, akkor miért ítélte el enciklikával? A paktum előtt sem voltak barátok és utána sem lettek, mutatja az a tény, hogy Hitler nemcsak nem tartotta be a paktumot, hanem olyan egyházüldözést indított, melyhez hasonló kevés volt az Egyház életében. Kezdve azon, hogy istentiszteletek alatt bűzbombákat hajigáltak be a templomokba, erkölcsi és valutaperek ezreit zúdította a papság, a szerzetesség ellen. Hitler parancsa volt: "Egyetlen mártírt se csináljunk a papok közül. Sokkal praktikusabb kimutatni a népnek: a papok bűnözők!"

— Aztán elűzték a szerzeteseket, világgá üldözték az apácákat és állásukból kidobták a hithű katolikusokat. Barát teszi ezt a barátjának?

Ha Hitler a zsidóság ezreit azért vitte a haláltáborokba, mert azok ellenségei, akkor bizonnyal a katolikus papokat sem azért, *mert barátai.* Csak Koblenzben egyszerre 170 szerzetes társamat, tehát olyan testvéremet, mint Gyárfás atya, állítottak bíróság elé: "Mert megrontják az ifjúságot és a szerzetházakból bordélyházat csinálnak." Ilyen címeken a Rendünkből hétszázat vittek a haláltáborokba és háromezer katolikus papot, kardinálisokat, mint például Berant, Trochtát Dachauba. Érsekeket, püspököket, apátokat tartottak állati sorban, éheztettek halálra, míg a legnagyobb része állatként nyomorultul el nem pusztult. S ki tudná megszámolni azon híveknek a számát, akik hitükért kerültek ezekbe a haláltáborokba, és hősként haltak meg a hitlerizmus ellen?

— Lichtenberg nevű katolikus papról tudjuk, hogy az internálások ellen beszélt: "osztoznám sorsukban" — mondotta. Mire a nácik pörbefogták s nemzetgyalázásért két évi internálásra ítélték. Dachauban meg is halt. Vagy itt van a mi rendünkből Maximilian Kolbe. Internáló táborukat a németek meg akarták tizedelni. A tizedelendők közé került egy fiatal családapa is. Kolbe jelentkezett: "Hadd haljak meg én a családos apa helyett! Engem nem vár család, nem várnak gyerekek!" Ajánlatát elfogadták. Őt lőtték agyon. Ezt a szerzetest máris szentként tiszteli Egyházunk, de Hitlert nem!

Mint érdekességet jegyezzük meg, hogy amikor az oroszok magyar fiatalokat akartak kivégezni otthon nálunk, P. Végvári Vazul szerzettársunk, aki az 56-os szabadságharcban — különösen a budai vár védelmében — nagy szerepet játszott, majd kimenekült Amerikába, megjelent a New York-i orosz követségen, s felajánlotta életét: "Engem végezzenek ki a magyar ifjak helyett!" Ajánlatát nem fogadták el!

— Hogy ki tudja csavarni a legvilágosabb dolgokat is — morogta az őrök vezetője. — Mit érnek az olyan esetek, amelyekről semmit sem tudunk. Távoliak, messziek. Ha már a ferenceseket annyira akarja védeni, miért nem említi inkább Kún Pátert, a gyilkos Kiss Szalézt? (Már előbb szóltunk róla.) Ismerte? Nem hordott ugyan a derekán pisztolyt, mint mintaképe, de szíve tele volt gyilkos golyóval, vélt ellenségeivel szemben. Tudatlan gyerekeket biztatott fel a felszabadító orosz katonák meggyilkolására. Még a gyóntatást is felhasználta erre. Miért nem a német katonákat ölette, akik megszállták országunkat?

Ismét megfogom a sapkám ellenzőjét. Párszor fejemen körülforgatom. Ők bambán néznek rám és nevetni szeretnének, én meg gondolkodom közben. Most már világosan látom, hogy "párbajt" vivunk.

— Mielőtt válaszolnék, legyen szabad megjegyeznem valamit. Tudom, nem hiszik el. Nem csodálom. Önöknek annyire hihetetlenül hangzik. Pedig ez a való. Egyházunkban sokan — és éppen az intelligencia, papság — nem az oroszok, a kommunizmus győzelmétől rettegtek, hanem a hitlerizmusétól.

— Ne hazudjék már ilyen szemérmetlenül! —, kiáltotta valamelyik smasszer mögöttem.

Mintha nem is hallottam volna, folytattam:

— Mert úgy vélték, hogy a kommunizmus nem győzhet rajtunk végérvényesen. A kommunizmus az önfelbomlás csíráit hordozza magával. Természetellenes! Mindenki burzsuj akar lenni s nem proli! Míg a hitlerizmusból, ha győz, talán sohase lesz feltámadás.

— És miért nem? — gúnyolódott a főfő.

— Azért, mert a kommunizmus — értem alatta az oroszokat is — gúnnyal, erőszakkal, terrorral, vérrel próbálja kinyírni a vallásokat és minden világnézeti ellenfelét. Egyszerűen lebunkózza, beveri a fejét annak, aki mást mond, mást állít vagy hisz, mint ő. A háromszáz éves pogány keresztényüldözés pedig azt mutatja: eszmét szögesbakanccsal nem lehet porrátörni, szétzúzni, eltiporni. Hitlerék inkább kultúrfölényükkel, a szellem fegyverével szálltak harcba — ámbár a kerékbetörést sem vetették meg. A nemzetiszocializmusban olyan igazságok vannak — és a szociálison van a hangúly —, melyek minden ember előtt logikusak és elfogadhatóak. Tehát magától hódító. És ez milliószor veszedelmesebb, mint a kerékbetörés.

— Miből gondolták, hogy a kommunizmus csak a szöges bakancsát használja?

— Az elmúlt huszonöt év történelméből. Abból, ahogyan a háború alatt viselkedtek. S abból, ahogyan börtöneiket intézik.

— Majd a jövő megmutatja — ezt is a nagydíszű főnök mondotta —, hogy a kommunizmusnak van olyan fegyvertára is, mellyel játszva eltüntethet minden szellemi szédelgést. Ezzel ütjük ki az egyház kezéből az ópium-serlegét. Azonban ne feledjük, még nem felelt első kérdésünkre, páter Szaléz esetére.

— Szaléz atyát ismertem. Kispaposkodtunk együtt, és Debrecenben főnököm volt. Egyike volt azoknak a papoknak, akik a szegény népet szerették, hiszen maga is sokgyermekes cipésznek volt gyermeke. Hamar árvaságra és szegénységbe jutott. A nép szeretete már azért sem különös, hiszen annak a szerzetnek lett tagja, mely a néptől, éppen szeretetéért, ezt a megkülönböztető jelzőt kapta: "barát", a nép barátja! Mikor más papok elmenekültek Debrecenből, ő ennivalót, ruhát hordott ki az erdőkbe menekülteknek. A háború kezdetén Amerikából az utolsó hajóval jött haza, hogy népét, hazáját szolgálhassa a legnehezebb óráiban. Magatartása szociális volt és németellenes. Csak csoda mentette meg a német internáló táboroktól. Sőt, még azt is merem állítani, hogy a "felszabadítás" első éveiben el tudta képzelni a kommunizmussal való valamilyen együttműködés lehetőségét. Mikor Rákosi első beszédét mondotta Magyarországon, Debrecenben, éppen ő volt az, aki velem a vagongyár kerítésén mászott be, hogy a beszédet meghallgathassuk. Akkor, amikor bezárták a gyár kapuit, nehogy a munkásság ellóghasson. Mi bemásztunk, ők meg mellettünk másztak ki! Sőt, utána cikket írt az újságban, ilyen cím alatt: "Rákosi lábainál!" S ebben a nép boldogításán való együttmunkálkodást hangsúlyozta.

Mikor megírta ezt az újságcikket, mi, társai, nekimentünk: hogyan írhattál ilyet? Mire ő így magyarázta alapállását:

— Mielőtt hazajöttem volna Amerikából, az amerikai népet — különösen a vallásost — nagy kommunistaellenesség jellemezte. Azonban az intelligencia nagyon balrahajló volt, és ezek megszálltak minden lehető kormánypozíciót, ami már azért is könnyen ment, mert maga Roosevelt is egyre jobban hajlott feléjük, s mikor egészsége egyre jobban romlott, már nem volt teljes ura kormányának. Amerikát minden áron be akarták vinni németellenes háborúba, azért óriási propagandát kezdtek el. Gyűrték a népet, gyűrték a pápát — maga Roosevelt, hogy nem olyan fekete vagy vörös az ördög, mint festik! Mikor Harry Hopkins, aki előkészítette Amerika és Sztálin szövetségét, Sztálintól hazatért, ezt mondotta a sajtónak: "Nevetséges Sztálinra mint kommunistára gondolni. Ő egy orosz hazafi (nacionalista). Holott már eddig tudtunk az orosz és spanyol kommunisták irtóhadjáratáról. Roosevelt leveleivel minden erejével próbálta a pápát megnyerni: "Hiszem, hogy az orosz diktátorság kisebb veszély más nemzetekre, mint a német! . . . Hiszem, hogy Oroszország életben maradása kisebb veszély a vallásra, Egyházra és az emberiségre, mint a német diktátorság".

Most legnagyobb ellenségünk a nácizmus, tehát álljanak az ellene harcolók sorába. Kiss Szaléz hitt ennek a propagandának, ezzel a lelkülettel jött haza, így nyilatkozgatott, s ezért lett üldözöttje a németeknek.

Persze, ezt csak az olvasónak mondottam el s nem az engem körülvevő vérebeknek.

Tény, hogy páter Szalézunk nem kommunistaellenes hangulatban jött haza. Vagy legalábbis nem oroszellenessel!

Mikor a második világháború után elrendezték a világot, Churchill, akinek mindebben nagy része volt, mint világkiábrándult és kétségbeesett így kiáltott fel: "Nem az igazi disznót szúrtuk le!"

Mit ér nekünk irtó tévedésük beismerése, amikor a vörös vadkant nemcsak rászabadították az egész világra, hanem a mai napig is minden erejükkel segítik, hogy egyre félelmetesebb agyaraival az egész világot feltrancsírozza? Milliók halálát és az egész világ eszmeileg és terrorral való bebörtönzését el lehet intézni egy drámai felkiáltással: "tévedtünk, vétkeztünk"? Hiszen melldöngető meakulpázásukat üres kongássá teszik ezzel ellentétes mindennapi cselekedeteik! "Nem az igazi disznót szúrtuk le!" Bizony, nem!!

— Lehet, hogy kezdetben így volt. De később ellenség lett. Jól tudjuk az újságokból.

Ezt egy olyan hörcsögképű mondotta, akin látszott: szeretne már marni.

— Kérdem, elítélték? Mennyit kapott? Vagy kivégezték? Hol? Mikor? Önök közül tud ezekre a kérdésekre felelni valaki újságaikból? Mert én nem!

— Ha nem lett volna olyan aljas, gyilkos áruló, nem írhatták volna róla az újságok!

Forgatom a sapkám. Spekulálok: mennyire mehetek el, hogy agyon ne verjenek? Hogyan lőjek a kakukkra, hogy ne magamat találjam el?

— Jézusról is írták az akkori "újságok", hogy lázító. Sőt, a keresztfáján még a feje fölé is szegezték. Jelent ez valamit? Hiszen kétezer év óta sem tudta senki bebizonyítani, hogy igaz volt a vádja!

— Maga is lázító. Lázításért van elítélve. Igaz?

— Igaz, amennyire Jézusnál igaz! Az én vádamat ki bizonyította be? Azok a tanúk, akik csaknem mindnyájan részben és egészben visszavonták a nyomozási vallomásukat, még maga a község rendőrparancsnoka is?

— No de legyen szabad egy másik példát felhoznom. Orvosok, kriminalisták, szakértők segítségével Hitler "megcáfolhatatlanul" megállapította, hogy a tízezer lengyel katonatisztet a katyni erdőben Sztálin ölette meg. Azt hiszem, ez az állításom nem újság önök előtt. Ugyanekkor meg az oroszok azt bizonyították be, hogy Hitler ölette meg őket! Kérdem tiszteletel, melyik állítás igaz a kettő közül? Mindkettőt állítják! Vagy csak úgy mondásnak, állításnak nem hihetünk?

— Ellenségeink állításának nem hihetünk! — vágta ki a főfő és felállt.

— No de Jézust is ellenségei, Kiss Szalézt is ellenségei, meg engem is azok vádolnak.

Elém lépett fenyegetőleg:

— Marha maga a politizáláshoz!

Újabb őr lépett a kis zárkába. Súgott valamit a főnöknek. Ő elémbe állt, megragadta a galléromat, jól megszorította és így sziszegett:

— Ide figyelj, ha még egyszer pofázol, nem tartod meg a szabályokat, itt taposunk szét, itt döglesz meg! Megértettél?

Ezzel elmentek, engem meg visszavittek a zárkámba.

Mikor betaszított az őrmester, úgy néztek rám gyászbaöltözött társaim, mint Lázárra nézhettek, amikor élve kijött a sírból.

— Gyerekek, ne féljetek! Én vagyok! — kiáltottam nekik. — Itt az arcom, nézzétek meg, még egy pofon sincs rajta! Hogyan történt ez, nem tudom, de életem legnagyobb csodája.

SZENT BERTALAN-NYÚZÁS

Arcunkról hetenként nyúzták le a szőrt s ezt a műveletet a régi jó idők emlékére borotválkozásnak nevezték.

Mikor az előző szobát borotválták, zárkánkba beadtak pár szappanozott ecsetet. Hajrá, mindenki ecsetelte, maszatolta magát, ahogyan bírta, hogy szőre minél puhább legyen, mert ettől nagyon sok függött. Rettentően sok. Aztán egyenként ki kellett szaladnunk a folyosóra, a borotválóhoz, aki mellett ott állt az őr.

Állítólag gyilkos csöves volt a borbélyunk. S mivel az a hír járta róla, hogy mindkét mesterségében jól kezeli a kést, voltak, akik rettegve ültek keze alá. Képünkön egyet húzott jobbról, egyet balról, másikat bajusznál, állnál és a tokánál — kész —, és máris surranhatott ki a következő. Állítólag százakat nyúzott meg így egy nap. Azt suttogták: az egész fegyházat egyedül! Hihető, mert az ő borotválása nem volt más, mint nemszent Bertalanok nyúzása.

Uramisten, hogyan néztünk ki utána? Mintha csatatérről jöttünk volna. Különösen, akinek bibircsókja, vara volt, vagy sovány, csontosképű. Csorgott a vérünk, pedig csak a szőr fele került le róla. Így a következő héten egyre több vágnivalója lett a késnek. És a meghagyott szőrmezsgyék, garádok, kerítések? Rettegtünk az egész művelettől. Már csak azért is, mert semmi késfertőtlenítés nem történt, s ekkor már tudtuk: ez a szerszám az, mely a halálos kórt viszi egyik emberről a másikra.

Bezzeg nem rettegett az őr. Mulatott, tréfálkozott a gyilkos borbéllyal. Lehet, csak azért, hogy elvonja figyelmét, s még jobban összevagdaljon bennünket.

ÖSSZETÖRT HEGEDŰ

A rabélet mindenkinek emelkedésére vagy süllyedésére szolgál. Lelkileg javul vagy romlik. Karakterileg épül vagy bomlik. Minden attól függ, milyen szemszögből nézi rabéletét. Miből meríti életszemléletét. Milyen csillag után megy, ha egyáltalán van vezércsillaga. Még testi élete is ettől függ, melyet már nemegyszer hangsúlyoztunk. Ha életcélját elveszítette, már nem is él!

Megható példa erre a Tollas Tibor által leírt egykori hegedűkészítő, csúf, púpos, törpe rab esete, aki bent is deszkából hegedűt faragott magának.

Szinte széppé lett: lángjaiból újra
Életre kelt a legendás madár.
A zengő csendben áhítattal súgta,
Hogy ez a dal a kedvesére vár.

Daróc alól a fényképét mutatva
Kért, hogy dalához írjak szöveget.
Sose volt tán a lány, de ő akarta,
Mert halott az, kit senki sem szeret.

Hetek múltán a fegyőr összetörte
A féltve őrzött bűvös hegedűt.
Ő hirtelen oly semmi lett, oly törpe
És révülten a kemény priccsre dűlt.

Mert csak e hang volt, ami még kötötte
a süket földhöz: várja valaki!
Míg felzengtek a múltból körülötte
Halott hegedűk hívó hangjai.

Megölte magát aznap este. Vézna
Karját üvegszilánkkal vágta fel.
S hogy elkötözték, ott feküdt alélva
Nyomorék teste, eldobott teher.

Halott volt már, míg körülálltuk négyen.
Sápadt arcáról eltisztult a köd.
A kedvesének játszott fenn a fényben
A karcsú testű hegedűk között.

(Tollas Tibor: A törpe hegedűs)

Azonban, bármilyen forrásból táplálkozzék is a rab, rászakad a "lélek sötét éjszakája" — nem is egyszer —, amikor már nem lát fényt, csak sötétséget; nem lát jövőt, csak múltat; értelmét veszti ég és föld, legyen civil az illető vagy akár pap.

A lélek válságba került! A tákolt hegedű eltörött. Az elem kimerült . . .

Isten tenyerén hordozza azt, aki ilyenkor a Lélek érintésére az elmélkedés pókszálán leszállhat az Élővizek Forrásához, vagy a kegyelem aranyzsinórján felkapaszkodhat az Éltető Naphoz. Az ilyen megmenekült. Feltöltődött az elem. A börtönszekér továbbdöcöghet. Olykor még szokatlan vidámsággal is.

Egy ilyen telep-feltöltést nem felejthet el az ember.

A MEGHAJTOTT FEJ

Egyszer kettőnket kísért az őr. Csak úgy, látásból ismertük egymást. Ki tudná megmondani, közben hány ezredszer sújtott ránk elnyűhetetlen ostorával: "Hajtsátok le a fejeteket!" Mintha fejünk csak azért lenne, hogy legyen mivel verdesni térdünket.

A rab sok mindent megszokhat, mint a kutya a koplalást vagy a verést. De csak azért, hogy ha egyszer ráeszmél — mikor betelt a mérleg —, mi is történik vele, annál kegyetlenebbül feljajduljon és a megalázás, szolgaság s gyötrés ellen, akár életével is, tiltakozzék.

A szokásos módon falhoz lökött bennünket:

— Ide álljatok s hajtsátok le a fejeteket!

Én megtettem. Pedig szörnyen untam már a dolgot. Elegem volt mindenből. Úgy éreztem, hogy ideg-húrjaimat nem lehet már továbbfeszíteni és ilyen fejlógatásokkal verdesni. No meg tavasz volt.

Az udvaron jöttünk át. Szerelmetesen cirógatott a nap. Elbűvölően daloltak a madarak. A langyosodó föld mámorító illatot árasztott . . . Mindent a szabadság és az új élet vágya dagasztott . . .

Társam a parancsot nem teljesítette. Mintha helyettem cselekedett volna másként. Azért is felvágta a fejét, s úgy nézte a folyosó mennyezetét, mintha udvarunk közepéről a visszatérő gólyákat bámulná.

— Nem hallod, te állat? Hajtsd le a fejed!

De ő csak állt megkövülten, égbefúrt tekintettel. Szeméből ismeretlen fény szikrázott. Arcát könnycseppek kezdték gyöngyözni.

Az őr mellé ugrott. Földre nyomta:

— Letérdelni!

Majd ráült a fejére, hogy a kemény nyakat meghajlítsa:

— Hajtsd le a fejed, mert megöllek! — ordította.

S ekkor hogy, hogy nem, latinul hallottam ezt az ezerszer kurjantott mondást. Megdöbbentem. Hányszor hallottam, hányszor mondtam magam is a templomban másoknak: "Humiliate capita vestra!"

Tehát Egyházunk is használja ezt a felszólítást. Igaz, megtoldja egy szóval: Deo, azaz Istennek. Hogyan nem jutott ez nekem eszembe eddig? Miért éppen most, amikor a hóhér rabtársam fején ül, hogy mélyre törje fejét. Azért, mert most kint nagyböjti idő lehet? Valamelyik váci templomban talán most mondotta a pap: "Hajtsátok meg a fejeteket Istennek"? És a hívek meghajtották a fejüket, mint mi valamikor, anélkül, hogy emberi méltóságunkban megalázva éreztük volna magunkat. Istennek most is meghajtom a fejem. Mert amikor ezt teszem, soha olyan magasra nem emelem a fejem és a szívem, mint ilyenkor. Fel, egészen Isten trónusáig, és mindkettőt alázattal szent lábához helyezem.

De miért hajtanám meg ezeknek a hóhéroknak? Ezeknek a gonosztevőknek? Miért hajtanám meg legelésző barom vagy földet szaglászó kuvasz módjára? Miért? Miért? Inkább felvágom, mint térdeplő társam, aki, mikor elment az őr, az ő furcsa nézésével ismét az eget kémlelte:

— Ha megdöglöm sem engedem magamat tovább alázni, gyötörni. Elég volt már. Nem ember vagyok, hanem útszéli féreg, akire minden jöttment rátaposhat.

ELEM-TÖLTÉS

S ekkor, mintha valaki belülről kérdezte volna tőlem: "Miért hajtod meg a fejedet Isten előtt? Mert Ő akarja? És te Isten akaratát akarod teljesíteni? Nos, nem akarhatja Ő ezt az őrök által is?"

Egyszerre mélyebbre esett a fejem, mint őröm kívánta. A felelet túlságosan egyszerű és ismert volt. Hogyan feledkezhettem meg erről?

Jézus a leggonoszabb keresztrefeszítőjének is engedelmeskedett, mert abban Atyja akaratát látta. Sohasem volt más vágya, mint Atyja akaratát teljesíteni, vagyis engedelmeskedni. A szeretete kényszerítette erre. Mert a szeretet és engedelmesség: egy! Így cselekedtek követői, a szentek is.

Sírni szerettem volna szégyenemben, hogy eddig nem jutott eszembe Szent Ferenc, aki minden teremtményben Isten akaratának megnyilvánulását látta. Ezért tudott mindennek engedelmeskedni. Úgy cselekedni, mint írta: "A szent engedelmesség aláveti az embert nemcsak az embereknek, hanem minden állatnak is: a szelídnek és a vadnak, hogy azt tehessék az emberrel, ami nekik tetszik és olyan mértékig, melyet Isten enged nekik." Nem engedte azt se, hogy társai a rablók kifosztásának ellenálljanak, hadd teljesedjék általuk Isten akarata!

Igaz, ilyen szemlélethez és élethez olyan mélységes hit kell, melynek megméréséhez mércénk nincs, és olyan misztikus látás, melyhez kerub-szem és szeráf-szív szükséges. Nekem pedig túlságosan emberi adatott ezekből . . . De ezzel az emberi látással is meg kell látnon — ámbár titok, de így van —: Isten akarata minden teremtmény által — a gonoszok által is — megnyilatkozhat. Lássam hát kínzóimban Krisztus keresztrefeszítőit, akik, mint Jézusnál, Isten akaratát teljesíthetik és folytatják Jézus örök felfeszítését . . .

Rabtársam suttogása térített magamhoz:

— Mondd csak, te pap! Miért hajtod meg annyira a fejedet? Emberi gyöngeség? Gyávaság? Őrültség? Fakírság? Vagy valami titokzatos erő . . . ?

Smasszerünk visszatérte szakította félbe. Engem eltaszított a faltól s cellám felé lódított. Társamat, hajánál fogva, rántotta fel, Juditként, mintha Holofernes levágott feje lenne a kezében. Nem engedte el. Így kiáltott ránk:

— Hajtsd le a fejed, te állat!

Nekem már ezt könnyű volt tennem, mint Jézusnak a keresztfán. Lehajtott fővel is láttam: rabtársam egész testében reszket. Valami bántó szó szakadt ki rekedt torkán. És sárga verejték csorgott le az arcán.

A bal lator jutott eszembe, kinek a titok ismerete nem adatott meg. Sajnáltam. Megremegtem. Reszkettem. Pedig úgy éreztem, süt a nap.

Az őröm mosolyog. Elemem újra töltve. Dróthúrú, repedt hegedűm megjavitva. Könnyű vagyok. És imádkozom:

— Uram! Önként hajtom meg a fejem! Legyen meg a Te akaratod, hóhéraim keze által is. Amen.

DOLGOZNI VAGY MEGHALNI!

Dolgoznánk, pörgetnénk kis gépeinket, ha lenne mindig anyag hozzá. Azonban olykor napokig nincs. Velünk éhezik.

Rettegünk a "munkanélküliségtől". Dolgozni, dolgozni. Foglalkozni valamivel. Nemcsak azért, mert Isten munkatársai akarunk lenni; nem azért, mert a munka szentjei vagyunk máris. Nem. Foglalkozni kell valami anyagival is. Felejtetni, hogy vagyunk, hogy élünk, hogy gyöngék vagyunk, hajszoltak és éhesek. Dolgozni, ha nem akarunk megőrülni. Dolgozni, ha élni akarunk. Nem kenyérkérdés a munka, hanem életkérdés!

Idegeink rongyoltak, érzékenyek. Könnyen megy a szóváltás, semmiségeken nézeteltérés. Akik valamikor örömmel vállalták a halált is, most már egy ferde nézést, egy kis hátrányosabb helyzetet sem bírnak elviselni. Hogyan leszünk hát mártírok?

Nevetnek is rajtunk őreink:

— Hadd főzzék el szentségüket egymás gyöngeségeiben!

Nem rettegnek, hogy valamikor közülünk egyet is szentté avatnak.

— A börtönben nem akarunk szenteket és mártírokat csinálni — hangoztatták.

Úgy látszik: sikerül nekik . . .

Szóval, dolgozni, dolgozni. Ez saját érdekünk. Aki dolgozik, az él!

És ha nincs munka? Hát akkor meg kitalálni! De dolgozni!

Jezsuitánk ügyes kezű. Mindig spekulál valamin.

— Kössünk hálót! — ajánlotta. — Milyen jók lennének a gépeink alá, szerszámtartónak vagy anyagtartónak. Igaz, kockázatos. Agyonütnek, ha elcsípnek.

Mit tehetünk? Ha élni akarunk, vállalni kell a halált is. Én belementem.

Nagyszerűek a fonalaink, különösen az úgynevezett "mercenizáltak", és szépek, csak vékonyak. Sok kísérletezés után sikerült egy szálba sodorni. Minden ment, csak szabályosan, gépszerűen nem jöttek ki a háló szemei.

Én hangoztattam, hogy valami "kötőfa" kell, ami a szemeket méretezi. Eszembe jutott, hogy mikor a játszótérre csináltattam hálót a kosárlabdához, s az ígért időre nem lett kész, mindig ezt emlegették: nincs meg a hozzávaló kötőfa.

Így is volt. Ezzel hamarosan nagyszerűbbnél nagyszerűbb és nagyobbnál nagyobb hálókat készítettünk. Utána meg akkor divatos hálószatyrokat.

Csoda gyönyörűség volt csinálni. S mikor egy-egy kész lett, hogy tudtunk benne gyönyörködni! A munka, az alkotás igazi örömét ízleltük! Milyen méltóságteljesen himbálózott bennük a sok orsó vagy motyókánk.

Melyikünk akart volna most meghalni?

Minél jobban rettegtünk, hogy őreink rajtakapnak bennünket, annál nagyobb gyönyörűség volt a hálók készítése. És hogy mentek a napok! Mint az álom. Mintha orkán fújná kalendáriumunk napjait.

Egyik nap sétára menet nem dugtuk el a hálókat, meg a szatyrokat. Minek? Nem veszik észre. Majd azt gondolják, hogy a munkánkhoz tartozik.

De éppen hipis volt. Borzalmas.

Rögtön tudtuk, hogy baj van, mert visszamenetkor smasszer állt a zárkánk ajtajában. Ez pedig rossz jel. Most isszuk meg a keserű levét annak, amit eddig gyönyörűségből főztünk.

— Honnét van ez a sok háló és ezek a szatyrok? — kérdezte.

Különös: nem dühös, nem mennydörög. Mit jelenthet ez?

Jezsuitánk jelentkezett:

— Mi csináltuk.

— Maguk?

— Igen, tudunk hálót kötni.

— Tudják, mit: csináljanak nekem egyelőre ötöt! Majd ezekbe tesszük azoknak a cuccait, akik szabadulnak. És ezért kapnak dupla kaját.

Mikor elment az őr, Péter, aki legjobban félt a szomorú következményektől, most örömtől ragyogva mondta:

— Gyerekek, ha ez igaz, mi leszünk a börtön mágnásai!

Iszonyú boldogok lettünk. Félre minden más munkával (illetőleg a "hivatalost" Péternek hagytuk, mi meg ketten neki, hogy a világ legszebb, legjobb hálószatyrait elkészítsük)! Lelkesedésünk hőmérője a csúcson ugrándozott, amikor már délben megkaptuk a dupla kaját. Sőt, még triplát is, hiszen ránk kérdeztek:

— Kell-e még?

Hát hogyne kellett volna, amikor egy éhes róka végre beszabadulhatott egy tyúkólba! Három adag sírja felett kötötte kezünk délután a hálót. Ment is a munka. De nem is munka volt ez már, hanem Beethoven nyolcadik szimfóniájának a komponálása. S talán első alkalom, hogy valamelyikünk fütyürészni próbált.

Mikor sétára mentünk, szerszámainkat mindig jól eldugtuk. Kenyérkérdésből. Féltünk, hogy a csöves házimunkások megirigylik jólétünket, ellopják titkunkat.

Pár hétig tartott az egyiptomi hét bő esztendő, mert megrendelésben nem volt hiány. Hanem egyszer csak leállt. Így váratlanul ismét ránkszakadt a hét szűk esztendő.

Közben mi már mással kísérleteztünk: kötéssel és horgolással. Sajnos, se anyagunk, se szerszámunk nem volt hozzá megfelelő. És azt sem tudtuk, hogyan kell ezt csinálni. Szerettünk volna visszaemlékezni: hogyan kötöttek az asszonyok, hogyan állt kezük, ujjuk.

Lassan annyira jutottunk, hogy érmelegítőt, sálfélét sikerült előállítanunk. Mivel télen személyenként csak egy lapát szenet fűtöttek el, ruháink hiányosak és vékonyak voltak; harisnyát szerettünk volna készíteni a lábunkra, sőt, a combunkra is, meg a derékra valami pulóverszerűséget.

Úgy látszik, hogy az első "kuncsaft", őrünk, szemmel tartotta zárkánkat, észrevette újabb produktumainkat s azzal állt elő: készítsünk neki pulóvert.

Azonban ettől már megijedtünk. Biztosra vettük, hogy elfogadhatót nem tudnánk összeállítani a smasszernek, mert egy pillanatig sem gondoltuk, hogy ezeket is a szabadulóknak szánná. Szomorúan, de mégis ezt kellett hát neki mondanunk:

— Meg tudnánk csinálni, de ehhez nincs megfelelő anyagunk és hiányzanak bizonyos szerszámok.

Pedig ezzel a dupla kajára s magunkra mértünk halálos csapást.

Örökké abban reménykedtünk, hogy egyszer majd az őrök futballkapujára csináltatnak velünk hálót. Már előre spekuláltunk, hogyan is lehet azt megvalósítani. Szép munka lenne. És sokáig tartana . . .

Jezsuitánk nem nyugodott: "Szőni, szőni kellene!" Törlőrongyot, törülközőt, zsebkendőt, szőnyegszerűséget ide, meg oda . . . S mivel ez látszott a legnehezebbnek, ez izgatott bennünket a legjobban. Mikor lehetett, ennek megvalósításával foglalkoztunk, de leginkább a jezsuitánk, én meg rózsafüzér-gyártással. Természetesen fonálból.

Úgy lett kiokoskodva, hogy zárkánk minden mérete és életünk minden adata leolvasható legyen róla. Külön gyönyörűség lett ilyen zsinór-rózsafüzérről imádkozni. Mikor nem imádkoztam, valamelyik orsó közepébe dugtam. Jaj lett volna, ha az őrök megtalálják. Igen, csakhogy többször az orsókat olyan gyorsan vitték el, hogy nem tudtam belőlük kivenni a rózsafüzéremet. Így a rózsafüzér gyárakba került. Bizonnyal csodálkoztak a munkások, amikor rátaláltak: börtönből ilyen rózsafüzér kerül ki.

Nekem tetszett a gondolat. Most már egyszerűbbeket is csináltam. Még meg is áldottam azokat, s útnak indítottam a gyárak felé, mint valamikor tették a hajótöröttek, az üvegbe zárt üzenetükkel.

Amit magamnak szántam, szabadulásomkor majdnem sikerült kicsempésznem. Azonban a smasszer az utolsó pillanatban észrevette. Valami piszkos madzagnak vélte s a szemétbe dobta. Nagyon sajnáltam. Mintha a vele végzett imáimat hajította volna a szemétdombra.

A szövéssel végre annyira jutottunk, hogy negyven centiméter széles s egyre hosszabbodó, már színessel cifrázott vásznat tudtunk gyártani kis gépünkön. Igen, gépünkön, mert ezzel csináltuk.

Szövőszékünket már nem lehetett hálóként eldugni. Nyaktilóként állt zárkánk közepén. Az is lett volna számunkra, ha egyszer ráfigyel-

nek. Már csak azért is, mert sok anyagot pocsékoltunk el a kísérletezésnél. Tudtuk, éreztük a veszedelmet — dinamittal dolgozunk —, mégis csináltuk. Valahogyan megvakított bennünket az alkotás láza — micsoda sikeres napnak számított az, amikor megoldottunk valami problémát! — és kérlelhetetlenül hajtott az unalomtól való félelem. Kellett a változatosság, az újság, az izgalom életfenntartó ingere!

Egy nagy vászondarab félkészen állt már, mikor engem elszállítottak. Örökké izgultam, még távol is, mikor fogják szövésemet számonkérni? Hiszen nem tudtam, mi lett két társam sorsa. Sikerült-e nekik bűnjeleinket eltüntetni vagy sem?

EGYIK SÍRBÓL A MÁSIKBA

Szegény, naiv lélek, hogyan gondolhatta volna, hogy az ajtóban áll máris az öldöklő angyal, és a smasszer szája által zárkánkba bekiáltja:

— Négyezer-kétszázötvenhat! Azonnal! Sapkával! Rohanás!

Minek mindig a sapka? Mezítelenül megjelenhetek a legnagyobb "úr" előtt is, de sapka nélkül nem. A rabok azt mondták: keleten kalap, kendő vagy turbán nélkül megjelenni más előtt, sértés az illetőre. Én ezt megértettem, mert gyerekkoromban jártam olyan templomban, ahonnét kizavartak, ha nem volt fejünkön kalap: "Sértés Isten ellen!"

Rohantam hát: sapkával, lábbal és aggyal: mit vétkezhettem? Mit tudtak meg? Maszek munkáinkat? Vagy kőrházba visznek megint, mert sebem nyitva, nedvesedik és újra dagad? Nincs meg a munkanorma? Dupla, tripla adag? Nem gondoltam-e valami rosszat róluk? Megtalálták rózsafüzéreimet?

De másokat is hajkurásznak! Miért ez a feltűnő ordítozás? Izgalom? Mindenfelé állig fegyveres őrök. Valósággal mindenütt belénk rohanunk . . .

Egyik csövesre ráordítanak:

— Kötény nem kell!

Löknek nagyot rajta: előre! Rohanás! Kutyák csaholnak a szaladó rabokra.

— Ne leselkedj, te gyilkos, mert kiverem a szemed!

Ahogy rohanunk az ismeretlen cél felé, számunk úgy dagad, mint az egybefolyó csermelyeké.

A mellettem rohanó kidülledt szemmel lihegi:

— Mit akarnak ezek? Agyonlőnek bennünket? Oldozz fel!

Rohanunk a Duna-parti udvar felé. A Duna-partra nyíló óriás kapu tárva. Fegyveres őröktől nyüzsög az udvar. Egy öregember kiáltja:

— Hej, Dunába fojtanak vagy agyonlőnek?

Az őr rákiált:

— Fogd be a pofád! Hamarosan megtudod!

Az öregember izgalmában szinte Lót feleségeként megmerevedik. Nem bír menni. A többiek húzzák.

Óriási szénhegy az udvar közepén. Mintha amögé vinnének. Ott lőnek agyon? Mindenki szentül ezt hiszi. Valami baj lehet kint? Ezért tesznek el láb alól? Végül bekövetkeznék, amiről annyit beszéltek, annyiszor ismételték: "Itt rohadsz meg! Itt döglesz meg!"

Én is hittem, hogy a végóráimat vagy perceimet élem. Felindítom a bánatot, és Istennek ajánlom a lelkem. De Tedeumba nem kezdtem. P. Király Kelemen írja a Naplójában, elhatározta, ha akasztani viszik, a Tedeumot fogja énekelni! Én élni akartam. Hivatást láttam még előttem. A Tedeum helyett Petőfit hallom fülembe verselni:

"Tudom, hogy a sors őriz engemet,
Hogy engem megölni nem lehet.
Mert én leszek, nekem kell lenni, ki
Ha elleninket mind a föld fedi,
Megéneklem majd diadalmadat,
Szabadság és a szent halottakat,
Akiknek vére volt keresztvized,
S halálhörgése bölcsőéneked:
Meg kell, hogy érjem ezt a szép napot,
Midőn áldásodat reánk adod,
S annyi átokteljes év után
Sírunk, mosolygunk az öröm mián,
Midőn, mit eltört láncunk ád, a nesz
Egy szabad nemzet imádsága lesz!"

(Bizony mondom)

Petőfi nem érte ezt a napot. De én megérem . . . A szénhegy mögött sok rabot és jó pár teherautót találtunk. Megint szállítás lenne? Még mindig életre lennénk ítélve s nem halálra? Igaz, mi már csak élő halottak vagyunk. És így a szállítás semmi más, mint: egyik sírból a másikba hajítanak bennünket!

Órákba telt, míg a megrémített rabokat összehajcsározták. Hosszú, kiadós láncokra fűztek bennünket. Bepréseltek kocsikba, lócákra. Két géppisztolyos feszengett előttünk:

— Aki hangot ad vagy megmoccan, halál fia!

És hogy hitelt adjon szavának, kinyitotta fegyvere závárját.

Majd elindultak a "gályarabok", a gályarabok éneke nélkül. Ez majd csak akkor hangzik fel, amikor az emberi természet már elviselhetetlenül kínozza. A gályarabok éneke nem egyforma!

A nyári forróságban, vastag ponyvákkal tökéletesen letakarva, hamarosan tűrhetetlen hőség lett és fullasztó levegőhiány. Saját izzadságában fürdött mindenki.

Estére érkeztünk be a budapesti Gyűjtőbe. "Üdv, őrtornyok kastélya!" Tehát visszajöttünk! Hazaérkeztünk? Utunk fölfelé vagy lefelé vezet? Vác után már csak könnyebb lehet és nehezebb nem, még akkor is, ha ismét pokolba kerültünk.

Aztán mi történt? Az éjjelt hol és hogyan töltöttem? Ma sem tudom!

Csak arra emlékszem, hogy reggel egy zárkában nyitottam ki a szemem.

XIII. fejezet

Zakatol a vörös falanszter

RABSZOLGAHAD, INDULJ!

Eltompultan kezdtük az új életet. Jobbhoz semmi remény! Biztató jel: sem égen, sem földön! Az új "Diogenész hordónkat" már ismerjük. Azonban falai megtisztultak és vízvezetékes "árnyékszék" került beléje. Ennek határozottan örültünk. Bent tisztább a levegő. S ha nem volt vizünk, egyszerűen eltömtük és kagylójából merítettünk. Kezdetben kicsit undorítóan hatott, azonban hamar megszoktuk a többi rosszal együtt. Ilyen kicsiségekre már régóta nem adtunk semmit.

Hárman laktunk együtt. Nagy örömömre az egyik világi pap, talán Bácskából. Nagyszerű, erős lelkű. Nem lehetett könnyen összetörni. A másik idősebb ember. Később kicsit féltünk tőle, mintha beépített lett volna.

Őreink ÁVÓ-soknak látszottak, de akik kezeltek bennünket, mintha nem lennének olyan váciasan kegyetlenek. A sétán nem kellett meghajolni! Már csak ezért az egyért is érdemes volt visszajönni. Micsoda öröm. Emberként járhat az ember s nem négykézláb, mint a kutya! Kezdetben egyesével, később párosával élvezhettük a rövid levegőzést. A vasárnapi fürdés türhető. Olykor pokrócrázás. És kaptunk tiszta rabalsót is. Orvossal lehetett próbálkozni, de nem sok eredménnyel. Mivel a világon semmit sem csináltunk, ugyanakkor az ébresztés korán, a fekvés meg későn volt — olvasásról szó sem lehetett —, hetek múlva az unalom ismét ránk fonódott fojtogatásával, mint gyerek nyakára a torokgyík. A sintérek nemcsak acéldróttal, de selyemzsinórral is meg tudnak fojtani!

A reggeli dudaszóra sokszor nem nyitottak. Visszajöttek a Kisfogház rémséges élményei. Csövesek állították: még mindig gyakori a kivégzés. Tehát még mindig csak akasztás, akasztás . . . Igyekeztünk nem észrevenni, nem rágondolni.

Mivel levélváltás és beszélő nem indult meg, kintről semmi hír sem szivároghatott be. Pedig nagyon nyugtalanított bennünket: mi lehet már Egyházunkkal, mi van a szabadokkal? Milyen lehet kint az élet?

Újdonság csak az volt, hogy egyre több "demokratikus" rendőrrel és katonával találkoztunk a rabok között. Tisztogatják ezeket is vagy nyugtalankodnak? Akikkel beszélhettünk, azt mondották: "árulás vagy kémkedés" címén kerültek a börtönbe.

Téli rabruhában jártunk, pedig már nagy a hőség. Hiába kértünk nyárit. Egyszer csak mégis megjelent, ha nem is rajtunk. Vékony, igazán elegáns, márkázott "rabcsíkokkal". Akik hordták: dolgozni jártak! Valahányszor láttuk őket, mindig felsóhajtottunk Arany Toldijával: "Hej, ha én is, én is köztetek lehetnék, szép magyar vitézek, aranyos leventék!" Ha ilyen ruhánk lehetne, nem sülnénk libapecsenyévé, és ha dolgozhatnánk megint, gyorsabban múlnának a napok. Kellene is, hogy gyorsabban menjenek, mert én már nagyon benne vagyok az utolsó esztendőben. És az idő, mint a kifáradt futó, célja előtt lelassult. Mintha csak ólomlábon járna. Holott az idegeim már olyanok, mint az a villanydrót, melyről leégett a szigetelőgumi. Minden érintésre szikrát vet. Testem pedig, mint a szárnyas, melyről már leszedték a húst. Nyaksebeim jobban fájnak, mint operálás előtt és a telő holddal együtt gyarapodnak. Mit is mondott váci őrmesteremnek az orvos?

— Nincs menekvés!

Tényleg nincs menekvés? Isten döntött volna így? Akkor miért kiáltották egyik reggel a nevemet? (Már megint név alatt szerepelünk. Megszűnt Madách falansztere. S ha négyszázast kiáltanak, nem a tehénpásztor Plátó, a harmincasra nem a kazánfűtő Luther, a hetvenkettőre pedig nem a széklábat faragó Michelangelo lép ki, hanem számnélküli ember, ki hitet újít, aki bölcseletével kapaszkodik fel a magasságba, vagy szobraival ejti ámulatba a világot. Vagyis emberek, kiknek nevük van és egyéniségük.)

— Krupa, le az alsó folyosóra!

Úgy pattogtak a nevek, mintha gépfegyverből eresztették volna. Vagy százötven embert kapkodtak össze sebtében.

Micsoda lehetőség varázslódott elő pillanatok alatt! Beszélni lehet tömegben mással, idegennel! Hangzott is a folyosó, mintha szabadulásra sorakoznának a rabok.

Négyes sorokba taszigáltak bennünket. Osztályparancsnokunk — jó termetes, fiatal alak, aki tud ordítani, de mintha nem lenne olyan vadállat, amilyennek mutatja magát — kiáltja a vezényszót:

— Indulj!

Volt, aki már tudta, mire és hová szól ez a vezényszó, mint a mellettem levő fiatal fickó is. Rám mosolygott s halkan kezdte dúdolni:

"Fel, fel, ti rabjai a földnek!
Fel, fel, te éhes proletár!"

Mikor az "éhes" szóhoz ért, hasára csapott, ha lett volna hasa és nemcsak üresen fityegő nadrágja. Láttam, rámkacsintott. Ezek voltak a kommunista induló első sorai. A másik oldalomon levő pedig hozzátette:

"Rabszolgahad, indulj velünk!"
"Ez a harc lesz a végső!"

És mindketten olyan díszlépést vágtak ki, amilyet a váci sétákon kellett produkálnunk. Akaratlanul is velük együtt léptem, mert ebben a pillanatban nem kételkedtem, hogy nekem tényleg: "Ez a harc lesz a végső", csak kitartani hát! Jó félév van hátra. Ezt már guggolva is kibírom, bármilyen megpróbáltatásokat is rejtsen méhében a jövő!

TERMELÉS! FEGYELEM! ÉS NINCS KEGYELEM!

Már pár lépés után kiderült, hogy dolgozni megyünk. Gyárba! Igen, gyárba! Mégpedig gombgyárba!

Az udvart hosszában egy hatalmas, emeletes épület szegélyezte: "GOMBGYÁR". Előtte sok őr, fegyverrel s anélkül. A fegyházparancsnok is ott diskurált — ha ugyan ő volt, mert nem ismertük, csak a sok kitüntetéséről véltük annak. Bennünket katonás sorrendbe állítottak. A "vezérkar" elénk állt és a fogházparancsnok körülbelül efféle beszédet vágott ki:

— Emberek! Demokráciánk nem akarja a megtévedteket büntetni, mint a régi, letűnt rendszer. Nem büntetni akarja őket, hanem nevelni! Hozzászoktatni a munkához, a közösség áldozatos szolgálatához, a fegyelmezett élethez! Azért, hogyha majd egyszer ismét visszakerülnek a szabad életbe, demokráciánknak hasznos építői lehessenek. Gombgyárban fognak dolgozni, olyan körülmények között és feltételek mellett, mint a kinti, szabad munkások. Ugyanannyi lesz a fizetésük, mellyel segíthetik családjukat, vagy szabaduláskor magukkal vihetik. És ugyanannyi lesz a teljesítési normájuk. Demokráciánkban a munka nem iga, nem kényszer, nem rabszolgai megalázás vagy kizsákmányolás, hanem öröm, kiváltság és dicsőség!

— Jaj annak, aki nem dolgozhat! Ez a legnagyobb büntetés. Legalábbis a börtönben gondoskodunk róla, hogy ez legyen! Dolgozzanak fegyelmezetten és szorgalmasan! Meg kell érteniök, hogy annak az országnak az újjáépítésében teljes erejükkel részt kell venniök, melynek rombadöntésén oly serényen munkálkodtak. A szorgalmasakat jutalmazzuk. A szabòtálókat kegyetlenül megbüntetjük! Ne feledjék, hogy magatartásuk és munkaeredményük mértékében javulhat vagy romolhat nemcsak jelen, de jövendő életük is!

— Fel tehát, emberek! Fel a munkára! Dolgozzanak szorgalmasan és fegyelmezetten! Jelszavuk ez legyen: termelés és fegyelem!

A beszéd végén mi, rabok, sokatjelentően összenéztünk.

— Haj, haj — sóhajtottam. — Milyen szívhez szóló beszéd ez! Kár, hogy taps vagy hurrá nem hangzott fel!

Egyik mellettem álló rosszallóan nézett rám. De nem szólt semmit.

Hogy pár tövist is dugtak a beszédbe? Istenem, lehet-e rózsa tövis nélkül? Fel is tettem magamban, ha találkozom azzal a fickóval, majd megkérdezem tőle:

— Így indítják munkába a rabszolgahadat? Nem gondolja, hogy rosszul ismeri a demokráciát?

Igaz, mindjárt az is eszembe jutott: mennyit csalódtunk már. Mégis, jobb, ha reménnyel indulok, hiszen a rabok jelszava: "Dum spiro, spero! Míg lélegzem, remélek!" A reményt ezer csalódás sem tudja kibunkózni az emberből. Talán ezért él!

Mikor a "rabszolgahad"-at éneklő fiúval találkoztam, kérdezte:

— Tudod-e, milyen a most hirdetett demokrácia?

— Kérdés, milyen szempontból?

— Tudod, én most jöttem rá, vagy legalábbis a beszéd után jutott eszembe, hogy milyen igazán. Olyan, mint az egyszeri sebészprofesszor, aki gyakorlati előadást tartott hallgatóinak. "Uraim", mondta az orvosnövendékeknek, "valamikor az orvosok megkóstolták a betegek vizeletét, hogy megállapíthassák: cukorbajos-e vagy nem. Nem valami gusztusos, de nem haltak bele. A modern sebésznek még ennél rosszabbakat is kell végbevinni. Meg kell szoknia: semmi nem csúnya vagy undorító az emberi testen. Sőt, ami másnak utálat, méreg és keserűség, nekünk kell, hogy gyönyörűség és méz legyen. Aki ezt nem tudja bevenni, ne legyen sebész! Ilyennek kell lennie egy jó sebésznek, uraim! Figyeljenek!" Erre mutatóujjával az előtte fekvő halott beleiben s annak tartalmában turkált, majd gyorsan, mintha mézet nyalna, nyalogatta ujját. Természetesen a gyöngébb idegzetűek, különösen a finnyásak, elájultak, hánytak . . . Mikor ezeket kivitték vagy rendbetették, a professzor folytatta előadását: "Uraim, egy jó sebésznek nemcsak undormentesnek kell lennie, hanem jó megfigyelőnek is. Enélkül a sebész nem ér semmit. Én ugyanis a mutatóujjammal kevertem bele a belekbe, azonban nem ezt, hanem a gyűrűsujjamat szopogattam. S ezt önök, vagy legalábbis azok, akik rosszul lettek vagy kimentek, nem vették észre . . . Nem jó megfigyelők!"

— No, látod, ilyen a demokrácia: mást mond és mást csinál! Örökké csal! Az egész világgal szélhámoskodik! Nekünk nyújtja a bélsaras ujját, ő meg a gyűrűset nyalogatja! Figyelj a szavamra! A jó rabnak, ha élni akar, jó megfigyelőnek kell lennie! Vigyázz a szavamra!

Kicsit mellbe ütött ezzel az ujjszopogatós bölcseletével. Mégis azt gondoltam: varjú, károgó varjú! Isten teremtette ilyennek. Hadd károgjon: kár, kár kár . . . Hogyan hihettem volna ekkor még, hogy a két jelszó mellé hamarosan harmadik is kerül: "Nincs kegyelem!"

GÉP-RABOK DALOLNAK AZ ÚRNAK!

Valósággal megrohantuk a gyárat, mikor ajtaját kinyitották előttünk. Mint a gyerekek a játékboltban, szaladtunk egyik géptől a másikig. Csodáltuk, cirógattuk őket, mint leendő legjobb barátainkat és szerettük, mint szerelmünket.

Mustrálgattuk: melyik mi lehet? Melyiket válasszam, melyiket szeressem? Szerettük volna, ha mind a miénk, az enyém! Ha leülhetnék elébük, mint az orgonaművész a világ legnagyobb orgonájához, s egyszerre játszhatnék mindegyiken: kézzel, lábbal, mind a tíz ujjammal. És játszhatnám rajtuk a munka dicshimnuszát!

A gyár megindítására és működtetésére rab és civil mérnököket állítottak be. Az igazi vezetés és felelősség a civileken nyugodott. Nagyon megbízható kommunistának kellett lenniök, a művezetőkkel együtt, hogy ilyen megbízatást kaphattak. Ez leginkább a főmérnökön látszott. Éreztük: gyűlöl bennünket! A lehető legtöbbet akarja kifacsarni belőlünk. Panaszával mindjárt az őröknél termett. Bulldog, róka, görény volt, egy személyben. Örültünk, ha nem láttuk. A munkavezetőnk már nem látszott ilyennek. Csendesen és mintha jóakaratúan kezelt volna bennünket. De egyik sem beszélt velünk soha. Egyiket sem érdekelte múltunk, esetünk. Egy szót, egy betűt nem szóltak a külső világból. Néma ebekként jártak köztünk. Szabadon is éppen olyan rabok voltak, mint mi: száj-, szív-, lélekkosarat hordtak!

Egy darabig engedtek bennünket szaladgálni, nézelődni, ismerkedni gyárral, géppel, emberrel. Aztán gyorsan minden géphez, munkapadhoz állítottak közülünk egyet. Egy óra sem telhetett el, a gépek máris zakatoltak. Dehogyis zakatoltak: daloltak! És nem: "Fel, fel, ti rabjai a földnek"-et, hanem biztattak, hogy velük énekeljünk az Úrnak új zsoltárt, a munka zsoltárát! És mi igyekeztük énekelni!

Gombokat leginkább csontból, műanyagból, szaruból és fából készítettünk. A nagy állati csontokat először egy külön épületrészben kifőzték. Kiállhatatlan bűz vette körül. Mégis, ez a munka kiváltságosnak számított.

A kifőzött csontokat különféle nagyságúakra fűrészelték. Nagyon veszedelmes, de kiváltságos munka volt ez is. Leginkább csak csöves kerülhetett soraik közé. Itt már csövesek és politikaiak együtt dolgoztunk. "Erkölcsi fölényüket" és börtöni kiváltságaikat itt is megtartották. A csontokból, illetve a sokszínű műanyagból vagy szaruból különböző nagyságokat vágtak le a gépek. Más gépekkel megadták a gombformát, vonásait, lyukait. Aztán csiszolták, színezték és eladásra csomagolták. Engem műanyaggal dolgozó géphez állítottak. Nagyobb táblából kerek gombnagyságot kellett kivágnom. Könnyű volt, csak azt kellett begyakorolnom, hogy anyagpocsékolás nélkül vágjam.

Mindenki igyekezett a legtökéletesebben s leghamarabb elsajátítani munkáját. Nagy lett a lárma, a levegő vegyszeres, poros és

egyre kellemetlenebb csontszagú. De a gépek daloltak s volt asztal vagy gép, ahol a munkások is. Elfeledtük egy pillanatra, hogy rabok vagyunk, mert a boldogság pillangója cirógatta ezerszínű szárnyával poros, megkínzott arcunkat.

Délben ki az udvarra, ahol virágos gruppok és fűszőnyegek vártak bennünket, kitárt karokkal. Micsoda "burzsuj" kényelem, micsoda paradicsom! Felettünk a makulátlan ég kéklett és körülöttünk madarak énekeltek. A nap mintha csak nekünk sütne, s minden eddigi mulasztását pótolni akarná. Lekerülnek a kabátok, le az ingek: neki egész testünket az életet adó, aranyló tengernek. Felettem rezgő falevelek ventillálnak, orromat virágillat csiklandozza és szívemet a megelégedettség cirógatja. "Áldott légy, Uram, a már elfelejtett millió jóért!"

A párolgó ételkondérok az udvar közepén kacérkodnak: kinek kellek? Kinek tetszem? Kit szoptassak meg? Kit öleljek magamhoz? Ha rajtunk múlott volna a dolog! Pillanatok alatt a szabin nők újraelrablását láthatta volna a világ. De tehetetlenségünkben nagyon megelégedtünk volna, ha egy cuppanós "csajkacsók"-ra méltat.

Az osztáshoz még sorba sem kellett állnunk. Mint a szabad munkások. Ki-ki akkor kérte az adagját, amikor akarta. Nem látszott a vácinál többnek, de mintha jobb lenne. Oda ültünk elfogyasztani, ahová akartunk. Igen, ahová akartunk! Napra, fűszegélyre, kőre, tuskóra, csontos zsákra, s annak társaságában falatoztam, akivel tetszett. Fél órából még szundításra is jutott pár perc. Ha ugyan valaki boldogságában tud aludni. Határozottan azt éreztük: a múltat minden keservével elfeledhetjük. Ha meg is kell dolgoznunk a mindennapiért és a keresetért, az adott körülmények között határozottan békében s nyugodtan élhetünk.

Nem zavart bennünket kihirdetés: "Este a gyárból a világon semmit sem szabad elvinni, még egy tűt, egy gombot vagy ceruzabelet sem! Semmit! Még akkor sem, ha a gyár a népé, a börtön meg a rabé!"

Ez nem hangzott speciális börtönszabálynak. Hiszen a kinti gyárakból sem vihetnek ki dolgokat. Nagyon érthető, egyébként széthordanák a gyárat. És hogy nagyon alaposan megmotoztak bennünket? A kinti gyárakban is így csinálják. Még a tisztviselőket is megmotozzák . . . Sajnáltuk, hogy ilyen hamar este lett. Hogy el kellett hagynunk "gyárunkat", amit máris szeretünk. Magunkkal vittük a gépek zakatolását, és azok muzsikájukkal olyan csendes, békés és újszerű álomba ringattak bennünket, mint börtönéletünkben még soha!

"Daloljatok az Úrnak, citerákkal és zengő muzsikával!"

HAJT A NORMA. HAJT A KENYÉR. HAJT A KORBÁCS!

A munka egyre nagyobb tempót vett mindenkinél. Már mérték is: mennyire közelítettük meg a normát. Hajrá, mert még sok, sok

hiányzik! Nemcsak azért, mert még mindig nem vagyunk mesterei munkánknak, hanem mert nincs anyag vagy nincs a helyén idejében, illetőleg rossz anyagot adnak. Öregek a gépek, sokszor leállnak. A közben végzett más munkát meg nem írják javunkra, mert bűnünknek róják, ha a gép rossz.

Hajrá, hajrá, nemcsak a normáért, hanem mert kihirdették: dohányt kapnak a normát elérők! Dohányt? Bizony, a vágyak vágyát: dohányt!

Vadul a banda. Előre! A normát elérni! A gépeket és az embereket a dohány, meg a kenyér, később a korbács hajtja. Különösen vadulnak a csövesek! Sokan vannak közöttünk: gyilkosoktól kezdve kasszafúróig — "mackósig" — mindenféle. Ezek a gombgyár gerincei. Ezek a "megbízhatók"! Ezek tartják megszállva a gyár jövedelmezőbb állásait. A leghangosabbak és gátlásmentesek. Semmi sem szent előttük — se más élete, se halála —; elő a csalás ezer lehetőségét, hogy nemcsak elérjék a normát, hanem sztahanovisták lehessenek. Halad, aki barátságukba kerül, elbukik, aki ujjat mer velük húzni. Barátkoznak az őrökkel. Némelyik gyárkéményként fújja a cigarettafüstöt, míg a többiek nagyon boldogok, ha a civilek csikkeit titokban bagóként rághatják.

Tényleg, alig múlt el néhány hét, máris suttogták: egyesek elérték a normát, sőt, túl is haladták. Munkahősök lettek! És kik ezek? Csak a csövesek. Politikai még csak véletlenül sincs közöttük . . .

Hamarosan jött is a versenybizottság. Nagy hanggal, nyilvánosan kihirdették az eredményt. Megdicsérték a "munka hőseit", s mindegyik kapott egy darabka plusz-kenyeret és egy darabka pluszszalonnát.

Ugyanakkor szidták és fenyegették a lemaradókat, a szabotázsgyanúsakat. Fennen hangoztatták, egyformán mérnek: jutalmat, kinek az jár, büntetést, akinek az dukál.

Mi; megvertek, lehajtottuk a fejünket, a győztesek kidomborították a mellüket.

Egyszerre a gyár irigyeltjei lettek. Az örökké éhesek úgy néztek rájuk, mint az örök jóllakottakra, a condrás proli a nagyhasú burzsujra.

Kalóriánk nem munkához, hanem a semmit tevéshez lett számítva. Ezen még nem változtattak semmit. Ha tehát egy harapással többet akarsz — őrülésig bele a munkába! Hajrá, gyerekek, minden pillanat egy darabka kenyérrel többet jelenthet!

"VALLJÁTOK MEG EGYMÁSNAK BŰNEITEKET!"

Séta közben egy középkorú férfi gyónt meg nálam. Utána a váci kegyetlen időkről beszélgettünk. Ő olyan zárkában lakott, melyben pap nem volt, sétán meg máskor lehetetlen volt a gyónás. Így hát egymásnak gyóntak. Kérdezte: érvényes gyónások ezek? Értek valamit? Tisztulást jelentettek a lélek számára?

Meglepődtem az emberek bűnbocsájtás-keresésén. Valami lelki ösztönösség lappang abban, hogy az ember nem elégszik meg bűneinek önmaga és Isten közötti elintézésével, hanem szükségét érzi annak, hogy bűnét másnak, embertársának is megmondja, bevallja. És ezután igazán könnyebbülést, megnyugvást és megtisztulást érez.

Mondtam emberemnek: szentségi gyónás tekintetében bizonyos, hogy nem volt az. Nem olyan gyónás, mintha papnál végezték volna. De semmi esetre sem fölösleges vagy haszontalan. Bizonyos, hogy lelki eredménnyel járt. Ha igaz bánattal végezték az ilyenfajta gyónásukat, bűntörlést nyertek, mert a bánat bűntörlő erő, sőt, egyedül csak a bánat. Annyira, ha valaki bánat nélkül gyónik, hiába a pap feloldozása. És hiszem, hogy ilyen bánattal végzett gyónásnak nagyobb az ereje, mintha csak Istennel négyszemközt intéztük volna el. Miért?

Igen nagy dolog önként, mások előtt szégyenkezni! Márpedig a nagybűnök, ocsmánybűnök — de még a kisbűnök — mások előtti őszinte megvallása mindig nagy szégyenkezéssel jár. Éppen e nagy szégyenkezés miatt sohasem volt nagyon kedvelt a gyónás. Én hiszem, hogy Jézus a bűnbánat szentségének hihetetlen bűneltörlő hatalmát éppen ennek a szégyenkezésnek elviselése miatt adta. Nos, ha valaki bűneinek bocsánatát mások előtt való megszégyenüléssel is keresi, Isten bizonnyal kedvesen tekint reá és bocsánatában részesíti.

Szent Jakab apostol levelében van egy érdekes kitétel, egy mondat: "Valljátok meg egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok." (5. 16.)

Vannak, akik ezt a kitételt nem papi gyónásra értelmezik, már csak azért sem, mert ezt mondja: "És imádkozzatok egymásért!" Az egymásért való imádkozás nem a papra és gyónójára vonatkozhat, hanem a többi hívőre. Ezért gondolják egyesek, hogy hasznos, ha egymásnak megvalljuk bűneinket, és egymásért imádkozunk, hogy testünk, lelkünk meggyógyuljon. Lehet, hogy aki zárkájukban ezt a fajta gyónást elkezdte, éppen Szent Jakabra gondolhatott. És mikor ezt megtették — ha ebből visszaélés nem származott —, bizonnyal üdvöset cselekedtek és elérték, amit akartak.

Még ezekhez csak azt tehetném hozzá, hogy az úgynevezett "királyi papság" címén minden hívő bizonyos értelemben részesedik a papi megbocsájtó hatalomban is, így az egymásnak való "gyónás" csak üdvösséges lehet.

VÖRÖS HARMONIKA VAGY RABBI-FILOZÓFIA?

A legközelebbi norma-túlhajtókat, meg a sztahanovistákat már nem hirdették ki nagy ceremóniával, hanem csak a déli kondérnál az osztályparancsnok felolvasta. És azt is, hogy ezután az ilyenek a megmaradt ételből duplát kapnak! "Amilyen dicséretes egyesek igyekezete, olyan gyalázatos egyesek lustasága! Ha nem marad el a jutalom, nem késhet a büntetés sem!"

Engem is azok között olvasott fel, akik 140%-t értek el.

Az eddigi ebédosztást is rettentő árgus szemmel figyeltük. Most meg hatványozottabban. Marad-e nekünk "dupla"? S ha marad, hogyan maradhat? Hiszen pontosan annyi adag van a kondérban, amennyien vagyunk. Ezért, ha csak csoda nem történik, akkor a maradék azok jogos tulajdona lenne, akik kevesebbet kaptak, mint járna nekik.

Révült izgalommal néztük hát, hogy az étket osztó házi vagy őr hogyan mártja kanalát a kondérba. Háromszáz éhes "kutyaszem" tapadt rá. A sűrűjéből is hoz fel valamit vagy csak a felszínt érinti gyilkos, szitakötői könnyed lendülettel? És még azt is: milyen játszi könnyedséggel tud a kanálból visszalöttyenteni valamicskét!

Hogyne lestük volna, amikor úgy éreztük, ezen a merítésen és kilöccsentésen múlik életünk! De legtöbbször hiába volt elbűvölő, bájos nézésünk az elosztóra vagy az őrre. Az utóbbi ólomszoborként, érzéketlenül állt a kondér mellett. Az előbbi meg, mintha ő lenne a bekötött szemű igazság istenasszonya, szemét se emelte fel arra, akinek csajkáját töltötte. Azonban volt valami csodálatos érzéküK, mellyel szem nélkül is ráismertek "haverjaikra", és a merőkanál azonnal, csalhatatlanul a mélybe búvárkodott és még csak véletlenül sem csuppant vissza valamicske a kanálából.

Megcsaltnak, kifosztottnak éreztük magunkat az ilyen látvány után. Elviselhetetlen keserűséggel fűszereztük az életet vagy halált jelentő kicsi, meglopott porciónkat. Egyre keserűbben szórtuk bele sóként, paprikaként és vitriolként: Nincs igazság még a börtönben sem! Itt is vannak páriák és urak! Macskakirályok és macskaprolik! Kiválasztottak és elvetettek! Könnyeinken át éreztük: elvégeztetett, éhen kell halnunk! Nem vigasztalhatott 140%-om sem. Hiszen soha, ezen a címen, egyetlen kanálkával sem kaptam többet, mert mikorra rám került volna a sor, már vitték is az üres kondérokat, kinyalva.

"Adám, már most több az ember, mint a fóka!"

Ilyen elkeseredések után sokszor jött valami, ami elvesztett reményünket visszahozta. Itt van például az, hogy egyszer csak összeírták: ki dohányzik, ki nem! És a dohányzóknak dohányt, amazoknak meg egy kis csomag cukorkát osztottak ki! Mindkét csoport lemérhetetlenül boldog lett. Egyszerre szivárványhidak emelkedtek fölénk, és hittük, holnap már azon keresztül mehetünk haza. Ki gondolhatta volna az első mámoros pillanatokban, hogy "csalétket" kapattak be velünk, különösen a füstölőkkel? Én nem. De más igen. És jelentkezett is az "ujjszopogtató", aki annyira a lelkemre kötötte, hogy figyeljek a szavára. Örültem, hogy jelentkezett. Gondoltam, mindjárt az orra alá dörgölöm cukroszacskómat, hogy belássa, mennyire rosszul ismeri a demokráciát. De ő ezt nem várta meg, hanem egyenesen nekem szögezte kérdését:

— Tudod-e, milyen a demokrácia? Olyan, mint a bölcs rabbi. Hogy milyen a bölcs rabbi? Tudod, a "felszabadulásunk" elején nagy lakásínség volt. Ezért a csodarabbihoz elment az egyik híve:

— Rabbikám, segíts, mert megbolondulok! Képzeld el. Egyetlen kis szobánk van. S abban vagyok én, hat gyerekem, feleségem, anyósom, sógorom, unokák . . . Képzeld el, mi van ebben a szobában! Nemcsak bűz és piszok, de sírás-rívás, veszekedés a roppant zsúfoltság miatt. Megbolondulok, rabbikám! Megbolondulok! Segíts, ha tudsz!

— Tudod, mit? Vegyél egy kecskét, és vidd be magatok közé!

— De, rabbikám, észnél vagy? Így sem férünk el, bűzben fulladozunk. És most még egy kecskét is bevigyek? Ez nem lehet, nem lehet!

— Akkor minek jöttél hozzám tanácsért, ha nem akarod elfogadni?

A szerencsétlen megvette a kecskét, bevitte, de helyzete még elviselhetetlenebb lett. Ment is a rabbihoz:

— Ez már kész őrültség!

— Akkor vegyél még pár libát, s azokat is vidd be a szobátokba!

Aztán vetetett még pár csirkét, meg bútort, s mind behordatta vele. Mikor aztán már igazán őrülten jött vissza, azt mondotta neki a csodarabbi:

— No, most vidd ki a kecskét!

A panaszkodó kivitte, s kérdezte a rabbi:

— Hogy vagytok most már?

— Ó, rabbikám, már könnyebben, sokkal könnyebben. Mégiscsak más az, ha egy kecskével kevesebben vagyunk!

— Hát akkor most vidd ki a libákat!

Kivitte.

— Hogy vagytok?

— Ó, rabbikám, már százszor könnyebben! Tudod, hogy milyen hangosak azok a libák: örökké gágogtak, gágogtak. Eltűntükkel mintha némaság szakadt volna a szobánkra . . .

Nos, könnyű kitalálni, mi lett a vége. Mikor mindent, amit bevitt, kihordott, a panaszkodó ember lett a világ legboldogabb embere; már nagyon is elfértek, csend volt, és semmi kívánsága nem maradt!

— Hát, látod, ezt csinálja a kommunizmus. Ad, elvesz. Sokat elvesz, kicsit visszaad, és mi már szivárványhidakról álmodozunk. Ez a "vörös harmonika"-rendszer. Sztálintól tanulták (a csodarabbi is). Ő mondotta: "Az embereket csak ostorral és szájuknál fogva kell és lehet vezetni! Ha nagyon táplálod őket, olyanok, mint a jól táplált lovak. Nem bírsz velük: rúgnak, ágaskodnak, harapnak, rohannak, dolgozni nem akarnak. Ilyennek még az ostor sem nagyon használ. De vedd el csak az abrakját, vedd el a szénáját, szorítsd le az életnívóját a legmélyebbre. Megcsendesül. Kezelhető lesz. És ha egy kanállal többet adsz neki, már leborulva imád és az életnívó emelkedéséről dicshimnuszokat zeng . . ." Nos, figyelj a szavamra! S ha tudsz, tanulj belőle!

Hamarosan kihirdették: dohányozni csak a gyárban szabad! Bizonyos órákban. Majd csak bizonyos helyeken! De még így is boldogság volt nézni őket: milyen átszellemülten nyelték a füstöt.

Bodros füstkarikák húzódtak munkateremből munkaterembe. Egyikmásik szerette volna elszívni egyszerre az egészet. Nem tudtak annyi dohány-éhség után betelni vele.

A baj csak ezután kezdődött. A dohány nagyon fogyott, az utánpótlás meg egyre akadozott. A felcsigázott dohány-éhségük elviselhetetlenebb lett, mint a teljes hiány. Dohányoztak hát tiltott időben, tiltott helyen, sőt, zárkáikba is fellopták. Záporoztak hát a büntetések. S mikor egészen megszüntették megint a dohányzást, már világosan láttuk: nem akartak ezzel mást, minthogy nagyobb kínba rántsák a szerencsétleneket!

Istenem, mennyi szenvedéstől szabadult meg az, aki nem dohányzott! Mert ugyan mit jelentett szenvedély szempontjából, hogy a cukor osztását hamarabb abbahagyták, mint a dohányét? Semmit. Inkább élelmet, mint élvezetet láttunk benne. De nem így a dohányosok! Bizony, csak néhányuknál pótolta a dohányveszteséget az, hogy bizonyos időkben a letétből családi fényképet adtak ki pár órai nézésre! De való: ez is nagy, igen nagy kegynek számított. Hiszen levél és találka hiányában a legszeretettebbek arca is kezdett homályosodni, mint a régi fényképek, még akkor is, ha álmainkban meg-megjelentek!

CSÖRÖGNEK A KURTAVASAK

Minden erő, jóakarat, igyekezet beleadásával a rabok nagy része elérte a normát. A csövesek azonban csalással és az őrök segítségével — mint Vácott — túl is szárnyalták! Normaemelés hát, "mert még a mi normánk nem érte el a kinti munkásokét!" Ha még nem nyúltál ki, akkor bele, bele, mert a normának meg kell lennie! De ha csak ennek kellett volna meglennie!

Kezdetben nagyon sok munka akadt. Éjjeli brigádokat alakítottak. A jelentkezők egymást verték, hogy belekerülhessenek, mert egy darab kenyeret kaptak. Éjfélig kellett dolgozniok. A normába nem számított bele. Párszor én is megpróbáltam. Később már vitték az embert, ha akarta, ha nem. Vadászták az áldozatokat. Ha az asztalosműhelybe sok deszka vagy valahová építőanyag érkezett, menni kellett hordani. És még azt a régebben adott kis kenyeret sem kaptuk már meg. Szomorú volt látni ezt az éjjel vergődő, agyonhajszolt rabszolgahadat. Csak vonszolták magukat. S ha nem igyekezett, "engedetlenség, szabotálás" címén még kurtavasat is kaphatott.

Különösen ilyenkor eszembe jutott Fájdalomfiból egy rész, ahol megvakított rabszolgák hajtják éjjel-nappal a nagy malomkereket. És így énekelnek:

Húzom a jármot mindennap.
Pokol ez itt az ég alatt.
Mikor lesz vége kínomnak.

Szegény rabszolga mit sem vár:
Örök sötétben körben jár,
Remény már csak a halál!

Mikor megint csaknem mindenki elérte a normát, ismét emeltek!

— Nem lehet helyes norma az, amit mindenki elérhet!

Felnyomták elérhetetlen magasságba. Számos munkarészleg volt, ahol tisztességesen elérni a normát már lehetetlen: rossz gépek, rossz anyag, éhség, éjjeli nyugtalanságok s ezer ok miatt. Így, nemhogy emelkedett volna, de egyre süllyedt a rabszolgahad eredménye. Dörögtek is felülről:

— Ja, úgy megunták már a munkát? Kezdődik a szabotálás? Nagy jólétükben kitört belőlük a régi ellenség? Őrök, szorítani a csavaron!

És szorítottak!

Szerették a rabok a levest, főzeléket egybeönteni, sőt, kenyerüket is beleaprítani, hogy többnek lássék, mert nemcsak szájával eszik az ember! Ha nem a gyomruk, hát a szemük értesse meg velük: sokat ettek. Csaknem teljes csajkával!

Betiltották:

— Mik maguk, disznók? S majd valamikor azt mondják, hogy a demokrácia moslékkal etette rabjait! Meg ne lássuk többé!

Beszüntették az udvaron való étkezést:

— Fegyelmezetlenek! Úgy henteregnek a füvön, mintha tengerparton nyaralnának!

Nekem ez nagy csapást jelentett. Orvos tanácsára napoztam sebeimmel. Már ezt sem tehetem. Holott nagyon kellene. Előbbi munkagépemtől azért ültettek másikhoz, mert fájó nyakam miatt nem bírtam a ferde nyakkal való állást. És mintha az éhség mellett e sebek is szívnák erőmet. Egyre gyöngébb lettem. A súlyom 43 kiló körül járhatott. De ez nem mentett meg a nehéz munkától.

A gyártól messzebbre kellett elhordani a hulladékcsontot s a műanyagtörmeléket. Nem tudom, hány kilósak lehettek ezek a zsákok, de nagyon nehezek voltak. Azt hittem, megszakadok alatta. Minden erőmet összeszedtem, mert a pap nem lehet kényesebb, kivételezettebb, mint más halandó. Vittem rogyadozva, de egyszer már nem bírtam letenni, hanem földre nyomott. Ott maradtam alatta lihegve, míg rabtársaim ki nem húztak alóla. Úgy vittek vissza a gyárba.

Ha már kint nem lehetett enni, bent, a gyárban, csoportokban étkeztünk. Ezt sem lehetett:

— Mi ez itt? Társas ebéd, baráti lakoma? Mindenki a helyére, s ott egye meg az ebédjét!

Helyükről kiabáltak a rabok egymásnak.

— Mi ez, söntés vagy kaszinó? Csak a melletted ülővel szabad beszélgetni! És halkan!

Este az udvarban mindenkinek tökéletesen mezítelenre kellett vetkőzni: így motoztak meg bennünket. Egyik rab írnok volt, és pici ceruza maradt a zsebében. Kurtavasat kapott érte. Most már a legkisebb büntetés ez volt. S ezt éjszaka kellett elszenvedni. Ez rendszerint jajgatással járt. Ezek az éjjeli jajgatások egyre szaporábbak lettek. Este holtfáradtan dűltünk le, szinte sem erőnk, sem kedvünk

nem volt, hogy azt a kis krumplit, babot vagy borsót megegyük hidegen, amit vacsorára a zárkában tálaltak fel. Pihenni akartunk és az öntudatlanság tengerében elfeledkezni nyomorult életünkről. De nem lehetett, mert jöttek az éjjeli jajgatások.

Mivel a munka visszaesett, egy-egy munkaegységnél vagy teremben kipécéztek egyet mint a szabotálás lelkét, és kurtába verték. Így járt a jezsuita provinciális is. Sokan, hogy ne hallják az éjszakai jajgatást és aludhassanak, este betömték a fülüket. De lehet, hogy másnap már ők jajgattak, mert egyre többet büntettek normahiány miatt is. Hivatalosan: ezek is szabotálók . . .

Ha a demokrácia így bánik azokkal, akiket nem büntet, csak "nevel", milyen lehet azok élete, akiket "büntet"? Nincs irgalom! Nincs kegyelem!

"RÁKOSI, A TIED VAGYOK!"

Amint a bűzlő csontok mellett — a csontok között undorító, kicsi és nagy, fehér kukacok nyüzsögtek — majszoltuk szűkös ebédünket, panaszkodik az asztaltársam:

— Úgy bánnak velünk, mintha a rabszolgáik lennénk. Mintha a mi fenekünkre is tetoválva lenne: "Rákosi, a tied vagyok!"

Mikor látta, hogy nem értem az utolsó mondatát, folytatta:

— Nem tudod, hogy a Gyűjtőben van egy rab, akinek a farára ez van tetoválva: "Rákosi, a tied vagyok!" Rákosi-imádatból saját maga tetováltatta oda, mikor még kommunista volt. Ő is átesett a vallatásokon. Egész testét gumibotozták az ÁVÓ-sok. Mikor észrevették, mi van a becses felére tetoválva, megrönyödtek, megijedtek: nem Rákosit verték-e a tetováláson keresztül? Nem Rákosit gyalázták ezzel? A demokráciában sohasem tudhatja az ember: mi a helyes, mi a helytelen? Abbahagyták a verést és legfőbb elöljárójuktól kértek tanácsot. Hogyan kezeljék ezt a Rákosinak szentelt egyént, mert ő úgy állítja: tiszteletből tetováltatta magát. Válasz: mindenhol üthetik — mert áruló, elhajló —, de a farához ne nyúljanak, mert az annyi lehetne, mintha magát Rákosit bántanák, gyaláznák!

— Búsult a tetovált, mikor ezt megtudta: miért nem tetováltatta az egész testét tele, most nem nyúlhatnának hozzá egy ujjal sem. Mostani ellenségei azt állítják, hogy nem tiszteletből, hanem megvetésből tetováltatta ki ezt a helyét és az írásnak "pikáns" az értelme.

— Elég az hozzá, hogy a rabtársai a fürdésnél meglátták ezt a "csodajelet". Ő meg elmondotta nekik történetét. Ettől kezdve a rabok, ha nem volt a közelben őr, vagy csak olyan, aki erről a felírásról nem tudott, köszöntésként mindig faron billentették. Nem neki szólt ez a rugdosás, hanem a név tulajdonosának. Ha már másként nem rugdoshatták a gyűlölt Rákosit, legalább rúgták ezen keresztül. Ekkor kezdett csak örülni a tetovált, hogy nem pingáltatta tele az egész testét. Mi lenne, ha most nemcsak alfelét, de rugdosnák lábát,

szájon vernék, fojtogatnák, mellét horpasztanák, kiszúrnák szemét, leszaggatnák fülét? Vigasztalódhatnék azzal, hogy ezek nem neki szólnak, hanem Rákosinak?

Ettől kezdve mindenkin, magamon is, ezt a felírást láttam.

"Rákosi, a tied vagyok!" Megehetsz pacalként, véremet szívhatod vámpírként, húsomat leszaggathatod sakálként, kizsákmányolhatsz ezer módon, mert "Rákosi, a tied vagyok!" Rabszolgád!

JÓZSI "KATÓJA"

A legtöbb vasárnap estére úgynevezett "szalonnát" adtak vacsorára. Átkoztuk, mert kicsire szabták, és annyira bőnyés, hogy még késsel is vicc lett volna elvágni. Öreg rabtársunk órákig majszolta fogatlan szájával. Jaj, hogy forgott a gyomrunk. Valami három centinyi bádogból kést csinált magának és fellopta a zárkánkba. Észrevették. Megemlegette, mi is, mert utána már mindenkinek összevágva adták be ezt a bőnyét.

Egyik éjjel szokatlan egészséges hangon ordítottak a vasravertek alattunk. Másnap megtudtuk, hogy most pékek kerültek sorra. Megvámolták a közösség lisztjét s abból maguknak lángost sütöttek: zsírozták, fokhagymázták. Még a szakácsoknak sem volt akkora pocakjuk, mint nekik. Ha igazán ezért büntették őket, egyiküket sem sajnáltuk. Hullarablók . . .

Egyik csöves esküdözött, hogy ő kilenc csajka borsót megennék. Összegyűjtötték neki. Majd belehalt.

Egyik nap a gyárunk előtt 150 rab rostokolt, mert nem tudtunk bemenni. Az ajtaján óriás "Kató" biztonsági lakat fityegett kihívóan. Kulcsa a civil munkavezetőnél volt, aki eddig nem érkezett meg. Nem szeretik az őrök, ha ennyi ember áll egy tömegben. Ki tudja, mi történhet a következő pillanatban. Kiszámíthatatlanok a rabok. Erősített őrség meg nincs itt. Osztályparancsnokunk odakiáltott az egyik kasszafúrónak:

— Józsi, nem tudnád kinyitni?

Józsi jónevű mackós, aki nemcsak bankot rabolt már ki, hanem pár zavaró rendőrt is eltett láb alól. Állítólag csak azért nem végezték ki eddig, mert nem normális.

— Megpróbálhatom — húzta fel Józsi a vállát. Két komáját kiszólította a bandából. Jobbjára, baljára állította őket. A földről valami drót- vagy szögfélét vett fel. És mi még hármat sem számolhattunk, a nagy biztonsági Kató máris a föld porában hentergett. Mi, rabok, nevettünk. Őrmesterünk káromkodott:

— Minek tesznek ilyen nagy marha lakatot az ajtóra, ha csak ennyiből áll kinyitni?

A mellettem levő a fülembe súgta:

— Hogy az őrök ne lophassanak!

Ámbár a börtönben az elkövetett bűnökről nem volt szabad beszélni, a csövesek mégis mást sem tettek. Egyik sem bánta a bűnét.

De az nagyon bántotta őket, hogy a "műtét" nem sikerült és lebuktak. Újra és újra jobb módokat terveztek. S nagyon várták az időt, hogy elgondolásuk helyességét kipróbálhassák. Azért sokszor gondoltam, nincs értelme, hogy a rabokat ilyen szisztematikusan gyötrik. Aki tényleg veszedelmes a közösségre, zárják el. Ez elég. Semmiféle kínzással sem lehet őket "megjavítani"! Nekik a bűnözés szenvedély vagy olyan betegség, természet, melyet bottal kiűzni nem lehet.

"SZÁNOM A SEREGET!"

Megint leállt a gépem. Öreg tragacs, mint a legtöbbje. Állítják, hogy a kinti gyárak szemétdombjáról hozták őket ide. "A raboknak jó lesz!" Én örültem, hogy leállt. Nem elég, hogy szolgái vagyunk Rákosinak, szolgái legyünk még a gépeknek is? És halálos éhesen? Nem a gépet látjuk vagy a munkadarabot, hanem az elérhetetlen messzeségben ködlő kenyérszeletkét. Ezekkel a hullákkal mégis meg kellene csinálni a kinti normát! Ami a gépből hiányzik, pótolja a rabszolga!

A legtöbbje milyen halálosan unalmas munka! Nyolc órán át semmi mást nem csinálni, mint egy gépet, automataként, kis csontdarabkákkal etetni, s egy kallantyút lenyomni, idegmorzsoló! Gépnek való és nem embernek! Nyolc órán keresztül fogni egy ár, fúró nyelét, s ezt nekinyomni egy kis anyagnak, majd visszarántani, hogy lyukat fúrjon rajta, őrjítő!

Nyolc órát rángatódzik a rab keze félelmetesen, vele az egész idegrendszer, mert a norma hajtja. Hajtja a testileg-lelkileg éhes embert. Mikor nem ül a gépe mellett, akkor is rángatódzik, még éjjel is. Ha utána lehetne megkönnyebbülés, valami kis üdülés, szórakozás, teli has, olvasás, szabad beszélgetés vagy legalább éjjel nyugalmas alvás! Talán a test tovább és jobban bírná. Meg a lélek is. De így? A rossz gépek, az örök-éhség, a nagy hajrá, a kellő óvintézkedések hiánya miatt a balesetek mindennaposak.

Aztán voltak nagyon egészségtelen munkák is. Csúzosak, reumásak lettek tőle a rabok.

Mivel a szemüvegen Vácott maradt, a forgó alkatrészek szédítettek. Mindig azt hittem, lefordulok a székről és a forgó kerekek közé zuhanok. De ki törődik ilyen csekélységgel? Jelszó és hajtóerő: Termelés és fegyelem! Ha kibuksz a sorból, nem történt semmi. A másik rabszolga helyedre ül. Van belőlük fölösleges bőséggel. Csak előre! Termelés vagy kurtavas!

Egy tétovázó pillanatig a zakatoló gépük mellett izzadó rabszolgahadon végignézek. Istenem, milyen siralmasak, milyen szánalmasak, minden tekintetben! Sírni szerettem volna rajtuk és Jézussal sóhajtani: "Szánom a sereget!" Van a börtön rabszolgájánál nyomorultabb? Némák, hiszen cserepes szájuk zárt, mintha lakatolva lennének. Mégis hangosabban beszélnek, mint csattogó gépeik.

Szóval, örültem, hogy gépem leállt, de méginkább annak, hogy gyorsan meg sem tudják javítani.

— Menjen fel az emeletre — mondotta a civil munkavezetőnk. — A gombválogatóknak segítsen! Munkájukkal túlságosan lemaradtak!

— Anyám, ha látnál! — jajdult be az ajtónkon egy csupa vér legényke.

Csontfürészelő. Egyik legveszedelmesebb munka. Kezére valami ruha hajítva. Csupa vér az is, ruhája is, meg a padló is, ahogy elszíntelenedett arccal, nagy léptekkel haladt az őr előtt.

— Jaj nekem! Anyám, nyomorékon kapsz vissza! — sírta.

— Ne az anyád útán bőgj, te bornyú! A munkádon járt volna az eszed s nem az anyádon! — kontrázott őre dühösen.

— Kaján járt az. Nem az anyámon. Vörös csillagokat látok az éhségtől.

— A gépeden járt volna az eszed, te barom s nem a kaján! Akkor nincs baj!

— Nem gép az, hanem barmokat szeletelő bárd.

— Csak gyalázd a demokráciát! Nem elég, hogy szabotálsz? Büdös a munka, ugye? Estére új vádiratot vagy kurtát kaphatsz!

— Mindegy már nekem. Ha nyomorék lettem, már csak nyomorékabbá tehetnek . . . Anyám, ha látnál . . .

Úgy mentem fel az emeletre, mintha az én kezem lenne csonk és vérezne minden rab helyett . . . Jaj, de nehéz így élni: magam és mindenki terhét viselni. Uram, te tudod, talán mások keresztje még nehezebb lehet, mint a miénk, pláne, ha nem segíthetünk viselésében . . .

A hosszú gombválogató asztalnál integetve fogadtak. Mikor leültem, a jobbomon ülő a fülembe dúdolta indulójukat: "Gyöngyházgomb, hogyha leszakad, egy helyébe száz is akad."

Asztaluk telve ezerszínű, kisebb-nagyobb gombok halmazával. Mint az erdei virágos rét vagy az októberi csillagos ég. Sok a piros, a vérpiros közöttük. Mintha a lenti fiú a vérét ide csorgatta volna. A balesetről nem szóltam semmit. Minek keserítsem őket? Csak elgondolkodtam, mennyire igaz az indulójuk: lent most szakad le egy rabgomb! Van helyette ezer. A kommunista rendszerben csak egyben nincs hiány: rabszolgákban. Rabszolgákban, akik az éhségtől rozoga gépeik közé esnek.

OTT, TÚL A RÁCSON

A gombválogatás kiváltságos munka. Nem akárki juthat hozzá. Előnye, hogy bandában dolgoznak. Tiszta, egészséges hely. A válogatást és a gomboknak kartonokra való felvarrását nem akadályozza a beszélgetés. Nem is tiltják. A lenti gépek zakatolása miatt hangosan megy a "duma", mégis az őr nehezen értheti meg, miről beszélnek. Pedig sok olyanról megy a disputa, mely őt is nagyon érdekelné.

Hamarosan engem arra kértek, hogy beszéljek Istenről: létéről és tulajdonságairól. Mikor feleltem "szívesen", összébbhúzódott a tár-

saság. Ám a börtönben Istenről beszélni tilos. Azonban nem tilos a csillagokról, teremtményekről. Ezekről beszélünk hát. S helyettünk ezek beszélnek majd Istenről. Hiszen már a zsoltáros így zengedezett:

"Az ég hirdeti Isten nagyságát.
A mennybolt vallja keze alkotását.
A napok nem fáradnak bele Isten dicsőítésébe.

(Zs. 18.)

A hitehagyó Julián bölcselő császár pedig állította: "Nem szükséges, hogy Isten külön szavakkal nyilatkoztassa ki magát, mivel mindenki szemlélheti őt a természet rendjében és saját lelkében."

Pár órára hát elfeledtük, hogy rabok vagyunk. Áttörtük börtönünk falát és ámulva szemléltük, mi van túl a rácson: a nagy égen, kis földünkön és a parányok világában.

Próbáltuk megszámolni a billiószor, billiószor billió csillagot. Ennyire becslik őket a tudósok. Ma. De ők sem biztosak dolgukban. Ezért találóan mondotta valaki:

— Talán ez az egyetlen, amit Isten sem tud, hogy mennyi.

Szédültünk, mikor hallottuk, hogy a tőlünk fénylő mákszemeknek látszó tünemények akkorák, hogy hozzájuk répest napunk, mely földünknél egymillió-háromszázezerszer nagyobb, mégiscsak kis szentjánosbogárka az égen.

Ezek a csillagok 273 Celsius fok hidegben nem fagyott jéggömbök, hanem, napunkkal együtt, 29 millió fokos tűzóceánok. Borzalom! Ki fűti s mivel, évbilliók óta, ezeket az "istennagyságú" tűztengereket, melyekből ezer kilométer magas és legalább ilyen vastag, vakítóan szikrázó tűzgejzírek törnek fel? Szórják megmérhetetlen pazarlással melegüket, fényüket a süket-hideg mindenségbe. A napból évenként csak földünket annyi fény pásztázza, hogyha ezt erővé tudnánk átalakítani, mai energiaszükségletünket félmillió évig fedezné! Ismétlem: félmillió évig nem lenne szükségünk kőszénre, olajra, víz- és szélenergiára, földgázra stb.! Hát menni energia lehet az, melyet az egész világűrben szétszór? Millió, billió évek óta . . . !

Lélegzetünk pedig egyenesen elállt, annak hallatán, hogy ezek a tűzcsodák nem állnak, hanem elképzelhetetlen sebességgel száguldanak. A galaxisok óránként 24 ezer kilométert rohannak, ismeretlen cél és vég felé. Ezenkívül minden csillag a saját tengelye körül is forog és szakadatlan rója saját pályáját: rendben, óráinkat meghazudtoló pontossággal. Nincs összeütközés. Nincs karambol.

És ha a csillagok tőlünk levő távolságára vagy egymás közti távolságukra gondolunk? Szinte nincs mértékünk megmérésükre. Tehetetlenek vagyunk. Érezzük: Isten markolja agyvelőnket. És e szorítástól akkor sem szabadulunk, ha csillagászaink állítását olvassuk: "A ma ismert legtávolabbi csillagok tőlünk billiószor billió fényévre vannak!" És velük a világ végére értünk? Nem. Talán csak a kezdetére.

(Mikor börtönben voltam, csillagászaint az M-51 spirálgalaxisról azt mondották, hogy 40 ezer fényévnyi távolságra van. Ma pedig,

mikor e sorokat írom, éppen az amerikai csillagvizsgálók, modern műszereikkel való vizsgálata után, megállapították, hogy az 360 ezer fényévnyi távolság! Egyre tökéletesedő műszereinktől függ, hogy jobban és tovább láthassunk. De csak tovább. És soha mindent. Biztos, hogy egyre több csillagot fogunk látni, de mind soha!)

Ha Isten teremtett dolgainál is megáll az eszünk, hogyan tudnánk Istent felfogni, megérteni: milyen is Ő, ki Ő, mi Ő? Azért inkább hittel kell Őt megközelíteni. Szent Ferenc szemével és szívével, aki térdreboruló "csodálattal és kifejezhetetlen örömmel" tudta csak nézni az eget. Egyik tudósunk hitével kell vallanunk: "Amit Istenből látok, elég nekem annak elhivésére, amit nem látok!" Reviczky Gyula költőnknek van tehát igaza:

"Magát tagadja meg, ki megtagad.
Mint a napot, a fényt, a színt a vak.
A porfiához más nem illik itten,
Minthogy Tebenned megnyugodva higgyen!"

ISTEN EGY POHÁRBAN

A megmérhetetlen nagyságú csillagvilágot Isten lekicsinyítette szinte megmérhetetlen kicsiny atomvilágra. Ember legyen a talpán, aki meg tudná mondani: Isten melyikben csodálatosabb, melyikben hatalmasabb!

Tudósaink szerint minden anyag atomból épül fel. Az atomnak olyan elképesztően kicsi magja van, hogy a magunkfajta egyszerű embereknek le sem tudom írni. Mégis, ha ilyen atommaggal megtöltenénk egy poharat — írd és olvasd —: öt milliárd tonna súlyú lenne! Talán olyan nagy súly lehet ez, hogy a világ összes gépei sem tudnák felemelni! Kedves olvasóm, érted ezt? Hiszed ezt? Egy pohárban ennyi súly?

Mondják, hogy két gramm hidrogén 22400 literes edényt töltene be molekuláival. Mennyi molekula ez? Százmilliószor több, mint az eddig ismert csillagok együttvéve! Ne feledjük: két gramm hidrogénben. Ezek a molekulák másodpercenként 1700 méter sebességgel rohannak, keringenek egymás közt, mint fent a csillag billiók. Mi pedig leroskadunk:

"Érzése elfog parányiságnak
És leborulva térdemen imádlak!"

(Reviczky Gyula)

RÓZSADOMBI ORGONÁK

Az élet csodái alábbvalóbbak lennének ezeknél? A leggigantikusabb csillag is mily semmiség egy ártatlan gyermekszem mellett! Isten minden teremtményét millió csodából alkotta. Persze, szív és szem kell a meglátására.

Itt van például egy sólyom, mely darázsakkal is táplálkozik. Mielőtt lenyelné a darazsat, ügyes sebészként kioperálja belőle mérgező fullánkját. Kitől tanulta ezt az anatómiai ismeretet? Ezt az életmentő operációt? Szüleitől nem. Madáriskolában sem! A régi tudósok azt mondották: az ösztöne tanítja meg rá. A hívő hozzátette: az ösztönt pedig Isten táplálta belé. Azonban a modern tudósok a fejüket rázzák: Nem! Talán nincs is ösztön! A sólyom ezt a tudását kromoszómáiban információként beágyazva hozza magával. Így: "Időnként sárga-fekete csíkos, repülő, erősen zümmögő, ehető tárggyal fogsz találkozni, mely azonban veszedelmeket hordoz magában. Így és így kell eljárnod, hogy ezt elkerüljed!" Ám nem joggal tételezzük fel, hogy az ilyen bölcs és hasznos információnak valakitől, nagyon is értelmes lénytől kell származnia?

Rózsadombi templomunkban, ahol kántorkodtam, olyan orgonánk volt, melybe ha kottát tettünk, magától játszott. Varázslatosan hangzott. Lecsukva az orgona. Én a templompadban ülve hallgathattam Beethoven orgonajátékát! Mintha Isten játszott volna rajta . . . Nos, ilyen orgona minden teremtmény. Isten az információit belekottázza teremtményeibe s azok Isten és a lét dicshimnuszát zengik — akarva, nem akarva — örökké. Talán Isten létének gondolata is ilyen szívünkbe írt kódjel!? Szent Pál "szívbe írt istenhitről és parancsokról" beszél. Azóta van istenhit, mióta ember létezik. És lesz, míg az utolsó ember szíve meg nem szűnik dobogni. Míg rózsadombi orgonák lesznek a világon!

Bár minden Istenről beszél a maga nyelvén, a nagy Alkotó lényegében mégis ismeretlen marad számunkra. A tapogató vak hogyan gondolhatja, hogy a földön mindent megismerhet? Istennel szemben látásunk mellett is vakok vagyunk:

Léted világít, mint az égő nap,
De szemünk bele nem tekinthet!
(Berzsenyi Dániel)

Eszünk nem, de szívünk igen! És ez a szerencsénk. Ugyanis Isten elsősorban: a szeretet. Így mindent szeretetből alkotott és nem bölcsességének vagy hatalmának fitogtatására. Ezt állítják: prófétáink, a kinyilatkoztatás és szentjeink, hittudósainkkal együtt. Mi jogosít fel bennünket arra, hogy ne higgyünk nekik?

Ekkor egyik őrünk — csupaszem, csupafül — húzott át termünkön. Egy pillanatra csend és rémület lett, mint az egerek között, ha vadászó macska lopakodik el mellettük. Asztalunk végénél megállt. Arról felvett egy papírlapot. Talán kartont, melyre a gombokat varrják? És néma fejbiccentéssel intett, hogy egyik rabunk menjen vele. Olyan fagyasztóan kínosnak látszott a jelenet, hogy mindjárt rosszra gondoltunk. Valami történt? Miért sápadt el a rab? Vagy csak segíteni vitték valahová?

AHOL ISTEN A NAP

Amint elmentek s némaságunkban kissé megnyugodtunk, valaki megtörte a csendet:

— Atya, milyen lehet az a láthatatlan világ, melyet mennyországnak nevezünk, ha már a látható is ilyen térdrekényszerítően csodálatos?

Ettől a kérdéstől sem sajnáltuk az időt, hiszen semmivel sem kisebb, mint az eddigiek voltak. Elmondottunk róla mindent, amit csak lehetett, kezdve attól, hogy Szent János — a nagy látnok — ezt írta róla: "Nincs benne se nap, se hold, mert Isten dicsősége és világossága ragyogja be." Világosan láttuk, erről emberi nyelven beszélni nem lehet. Akik mégis megpróbálkoztak vele, hasonlatokkal tették. Bizonyossá lett előttünk, hogy Isten fantáziája nem merülhetett ki a látható világ teremtésében. Legyen bár ez a legcsodálatosabb, mégis a jövendőnek árnyéka sem lehet. Ezért írta Szent Pál, aki betekinthetett ebbe a titokzatos világba: "Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív fel nem fogta, amit Isten azoknak készít, akik őt szeretik." (I. Kor. 2. 9.)

Benne a lényeg Isten színről színre való látása — s általa minden titoknak és csodának megismerése lesz, illetőleg szívtől szívig való szeretése.

Úgy gondolom, hogy a mennyországban első tevékenységünk a csodálkozás. Olyan csodálkozás, mely az örökkévalóságon át tart. Második tevékenységünk pedig — a csodálkozás nyomán — szívünk szeráfi lángolása. A földön is nem ebben látjuk a legnagyobb boldogságot: szeretni és viszontszerettetni?

Mennyország a szeretet tengere! És ezt a boldogok csónakjai járják örökkön-örökké. Ámen!

Asztaltársaim megtapsoltak. Én meg boldog voltam. Úgy éreztem: ezért az egy beszélgetésért érdemes volt börtönbe kerülnöm.

CSILLAGOKKAL KÖRÍTETT MENÜ

A tapsra ismét belépett az őr. Mindnyájunkban megfagyott a vér. A mennyországból egyszerre a pokol előcsarnokába zuhantunk. Mi lesz most? Egyenesen hozzánk jött:

— Miért tapsoltak?

A hozzá legközelebbi rab felelte:

— Egyikünk olyan pompás ebédet készített számunkra, melyet csillagokkal körítve és rózsadombi orgonákkal kísérve szolgált fel. Ezt meg kellett tapsolnunk.

— Ki volt ez a kitűnő szakács?

Rám mutattak. Az őr hosszan, sunyin és vészjóslóan nézett rám. Ajkán a fanyar mosoly keserű, ijesztő fintorrá torzult:

— Ne az evésen járjon az eszük, hanem a munkán! Tudják, baj van a normájukkal! Vacsorára könnyen kaphatnak kurtavasat, mint mások . . .

Elment.

Van ennek a szegény ördögnek fogalma arról, hogy ezek a halálra éheztetettek olykor olyan kenyérhez jutnak, melyet nem az ő búzájukból sütnek, de amelyből, ha esznek, még a kurtavasban sem halnak meg, hanem élnek? A tragédia ebben csak az, hogy ez a kenyér túl ritkán kerül asztalukra és ezért lankadnak el könnyen a rabélet borzalmas országútján . . .

GÜL BABA MAI RABJAI

Mikor este fáradtan ledőltem ösztövér zsákomra, újra átéltem délelőtti boldogságomat. "Ma pap voltam!" — szakadt ki belőlem. Mivel álom nem jött a szememre, keresztülnéztem hát zárkánk ablakának vasrácsozatán. A csillagos égből egy tenyérnyit láthattam csak. Elég volt a boldogság továbbnyújtásához. Hiszen sok rabnak ennyi sem jut. A csillagok rám ragyogtak és a szférák zenéjén elmondták mindazt, amit róluk és Alkotójukról ma én is zengtem.

Egyszer csak megzendült bennem egy régen hallott dallam. Istenem, milyen régen hallottam először a budai ferencesek kultúrházában, pár száz méterre Gül Baba sírjától. Hogyan gondolhattam volna akkor, hogy jó pár évtized múltán a börtön rácsai mögött hallom majd lélekben ennek visszhangját, minden porcikájában átranszponálva:

"Ott, túl a rácson egy más világ van,
amelynek érzem bűvös illatát.
Ott, túl a rácson virulnak a rózsák,
melyeknek kelyhe édes mézet ád.

Ott, túl a rácson van a mennyország,
minőt nem látott senki még soha,
ott, túl a rácson tündérek élnek:
oda kívánok én menni, oda!"

(Martos — Huszka: Gül Baba)

ÉS OTT LENT A RÁCSON?

Ez az érzelgős, könnyű, szívhezszóló, fülbemászó szöveg és dallam most mintha megbabonázott volna. Minden szava a lelkemből bimbózott. Mintha a kottái a könnycseppjeim lettek volna. "Ott, túl a rácson . . ." énekelte fülembe egy nagyon bús, vágyakozó férfihang. "Ott, túl a rácson . . ." sírta a régi muzsika! Ha elhallgatott az egyik, szólt a másik . . . Belefáradtam. Aludni szerettem volna már, hiszen holnap is keményen hajt a norma. Elfordultam a rácstól. Behunytam a szemem. De a tenyérnyi ég csillagai tovább izzottak bennem és fülembe dúdolták: "Ott, túl a rácson . . . Ott, túl a rá . . ."

Jaj! De mi ez? Rémülten ültünk fel zsákunkon. Még azok is, akik már közben elszunyókáltak. Mi ez? Szívbénítóan visszhangozza zárkánk fala:

— Segítség! Megölnek! Segítség!

Egyikünk sem mondta, de mindannyian tudtuk: jajgat a kurtavasas. Uramisten, hasított belém a gondolat: ki lehet ez? Csak nem az, akit az őr asztalunk végéről vezetett el? Még gondolatnak is tébolyító lenne! Igazi tragédia: Isten tenyeréből az ördögök gyilkos markába zuhanni! Ugyan miért? Mit tudtak be neki halálos bűnül, melyért méltó a halálra? Vagy a véres kezű csontvágó fizet a demokrácia gyalázásáért? Miért nem vagyok én mellettük? Hiszen olyan könnyű soraikba kerülni. Holnapra tartogatnak? Nem első ez, ó, nem, és nem is az utolsó . . .

Lentről jött a hang, a folyosói fűtőtest fölötti vasrácsozatról. Ezt használták kínpadnak. A vas hadd vágja alulról is. Hadd hallja az egész osztály: jaj a vétkezőnek! Fegyelem! És nincs kegyelem!

A martalócok nevettek. Csend. Elájulhatott. Vízzel locsolták az ilyet és esetleg a láncán eresztettek, hogy magához térjen. "Öntudattal kell elviselni a büntetést!" Az elszorított erek kibírhatatlan görcsöket okoznak. A szív kétségbeesetten vergődik. Halálverejték csurog az áldozaton. Majd megint:

— Jaj, jaj! Segítség!

Valami puffanás szakadt be az ajtónkon.

Van, aki zárkánkban a takarója alá bújt, hogy ne hallja tovább az embergyilkolást.

— Ne ordíts — suttogta valamelyik hóhér lent.

— A pofádat is vasbaverjük!

De a haldokló továbbra is nyögött:

— Istenem, segíts!

Vele már mi is vérkönnyeket ontottunk. Hiszen észbontó hallani, hogy Isten segítsége után kiált! Most törik az ember hitét kerékbe! Most, ha van még belőle!

— Kit hívsz, te hülye? — térített magunkhoz a gúnyolódó pribék. — Az most alszik a magasságos egekben!

Csend ismét. Megint öntözhették. Jóval később:

— Istenem, miért hagytál el engem?

— Nem hagyott el az, aki nincs. Ne óbégass! Inkább tartsd magad máskor a szabályokhoz s akkor nem kerülsz ide!

(Tollas Tibor a váci börtön kurtavasas büntetését így írja le: "A magunk testi és lelki kínjainál nehezebb volt elviselni a hetenként kétszer végrehajtott tömegbüntetéseket: a kurtavasat. Az áldozatokat a földszinti folyosókon láncolták össze. Általában az erősebb fiatalemberek is egy órán belül megroppantak és ordítani kezdtek a fájdalomtól. Az ember szűk zárkájában ül s előtte a folyosón tizenöt férfi hörög és sikoltozik nem emberi hangon a hosszú hideg éjszakában. A magános zárka foglya eleinte megpróbálja elterelni figyelmét, imádkozni kezd, nyugalmat akar erőszakolni magára, de nem tud többé — a sírás, a hörgés, a zokogás, az üvöltés, az ájulás hangjai betörnek és elöntik a cellát s az ember próbálja utolsó pillanatig is szuggerálni magának az ima parancsát: megbocsátunk . . . megbocsátunk . . . megbocsátunk az ellenünk vétőknek." [Füvészkert])

Minden rabban a kurtavas élménye kitörülhetetlen, ha maga a láncokat nem is szenvedte át, csak a fülével. Nem csoda hát, ha ezt Tollas Tibor versében ércnél maradandóbb emlékül hagyta:

"A kövön ülsz, lábod felhúzva,
Bokádhoz láncolják kezed.
Mint régen rabszolgák a gúzsba'
Csak számolod a perceket.
Századok telnek s kezded újra,
Csontodig váj a vasperec.

Bordád szorító börtönében
Kihagy a szív, a vér megáll.
Karikák gyűrűznek sötéten
S ölelne zsibbasztó halál,
De jaj, ha moccansz a vas mélyen
Húsodba mar, s ordít a száj.

(Kurtavas)

Aztán lassan minden elcsendesedett. Meddig tartott? Ki tudná megmondani, hiszen a szenvedések pillanata óráknak számít. A hóhérok azonban valóságos stopperral mérték. Jó pár óra az ilyen pokolból nem volt ritkaság. Elcsendesedett az áldozat, de nem a mi szívünk. Hogyan lehetne ilyenek után aludni? Úgy éreztük, benne mindnyájunkat kínoztak . . .

Ahogyan hánykolódom álmatlanságomban és égek belső gyötrelmeimben, először mintha tücskök kezdtek volna a fülembe ciripelni, majd egyre tisztábban a Gül Baba nyitányát kezdem újra hallani. De egészen más szöveggel:

Ott, lent a rácson gyújtják a poklot . . .
Ott, lent a rácson jajgat a rabtárs . . .
Ott, lent a rácson van a kín-ország . . .
Ott, lent a rácson lánc vág a húsba . . . , oda, oda . . .

Megőrülök, ha nem alhatom el. Betömöm a fülemet. A fejemre húzom a pokrócomat, hogy ne halljam már ezt a kínzó szöveget és gyötrő dallamot. De a tücsök-muzsika csak tovább fújja: "Ott lent, ott lent, ott lent . . ." — míg a reggeli keltegető dudaszó el nem némítja . . .

KURTAVASBAN A LÉLEK

A reggeli sétánál mellém állt egy nagyon meggyötörtnek látszó rab. Fiatal volt, mégis öreg. Inkább görnyedten járt, mint egyenesen. Hogyan ismerhettem volna hát benne arra, akit asztalunk végéről kísért el az őr? A beszélgetést ő kezdte:

— Tegnap az asztalnál Istenről beszélgettünk. Isten léte olyan vakítóan ragyogott előttem, mintha a napba néztem volna. Most

meg be tudom bizonyítani, hogy nincs, mert nem lehet! Az evangéliumi ifjúval mondhatnám: ifjúságom óta megtartottam minden parancsolatot. A feleségem apácának készült. Miért ver hát ennyi szenvedéssel az Isten? Miért engedi, hogy így megkínozzanak? Miért, hogy a gonoszak így uralkodjanak? Nem, nem, nem lehet, hogy van Isten! Vagy legalábbis nincs ott, ahol segítenie kellene.

Lám, döbbentem meg, ez a Vámospércs úti rabbi gyötrelmeinek más megfogalmazása. Ő is, ez is a bibliai Jób szájából veszi a panaszait, Isten elleni vádjait. Örök tragédia-játszás ez. Mintha minden szenvedő a svéd Szent Brigitta látomásainak szerzeteseként felmászna Isten trónusához és kérdőre vonná az Urat, vagy legalább választ kérne:

— Bíró, kérdezlek, felelj nekem! Miért vannak farkasok? Hogy felfalják az embert? Miért a férgek? Hogy elpusztítsák a vetést? Miért van betegség, szenvedés, járvány, éhség . . . ? Miért hal meg a gyermek, születése előtt? Miért van gonosz ember? Hogy a jókat gyötörje? Miért? Miért? Miért . . . ?

Kérdésemre elmondotta, azért verték vasba, mert a nézésre kiadott családi képek egyikét nem adta vissza. Őrizte. Dugta. Magával hordozta. Egyéves lehetett a kis fia, mikor őt elítélték. Most már több éves. Azóta sem látta se őt, se a feleségét. A gyermek képe megbabonázta:

— Micsoda tüneményes gyerek! Angyali szöszke hajjal. A szeme csillag vagy szelíd hegyi tó. Hogy tudott már ölelni, kacagni, csókolni! Nem tudtam a képétől megválni. Felvittem a munkahelyemre. Gombválogató vagyok. Becsúsztattam a dobozom alá, úgy, hogy szöszke feje kilátszott. Látása erőforrás volt számomra az egyre elviselhetetlenebb rabéletben. De tegnap egy pillanatra megfeledkeztem az éberségről. Az őr meglátta a képet. Elhurcolt kurtavasra.

— Nem! Nem lehet Isten! Legalábbis emberekkel törődő, jó emberekkel törődő. A csillagaira vigyázhat, de reánk nem. Mennyit szenvedtem már! Miért? Miért?

MISZTÉRIUMOK MISZTÉRIUMA

Az ilyen kurtavasban gyötrődő léleknek mit felelhet az ember? Megnyugtathatom őt bölcselkedéssel? Nem! A szenvedés nem bölcseleti probléma, hanem vallási. Tökéletesen megnyugtathatom teológiával? Nem! Mert a szenvedés a misztériumok misztériuma! Még Jézus kereszthalála után is maradt benne valami titok. E titok előtt nem tehetünk mást, mint alázatosan meghajtjuk a fejünket. De Jézus tanításával és megváltó halálával mégiscsak feltörte a szenvedés misztériumát. És olyan fényt mutatott, melynek világánál a hívő keresztény kielégítő, megnyugtató választ találhat!

Hogy a szenvedés nemcsak büntetés lehet, igazolja Jézus példája, akinek nem volt bűne, mégis a Szenvedések Férfia lett. Máriát bűn nélkül fogantatottnak valljuk, mégis ő lett a Hétfájdalmak Anyja. Szent Pál szerint azok szenvedtek legtöbbet ezen a földön, "akikre nem volt méltó a világ!" (Zsid. 11. 38.)

Ha nem büntetés a szenvedés, mi más lehet? Az ördög mesterkedése is, kinek legnagyobb öröme, ha kínozhat bennünket.

De lehet próba, szeretetünk próbája és bizonyítéka! Csak szenvedéssel tudjuk perdöntően bizonyítani, hogy valakit tényleg szeretünk! Hamis, önző szeretet az, mely csak addig működik, míg "szeretete" által tejben-vajban fürödhet.

A szenvedés az örök élet megszerzéséhez a legértékesebb valuta!

Lehet másokért szenvedni: mások bűneiért, mások helyett. Lehet, hogy szenvedésünk miatt menti meg majd Isten gyermekünket vagy feleségünket iszonyú bajoktól, szenvedésektől. Nos, ha biztosan tudnánk ezt, nem szenvednénk helyettük szívesen? A szülők egész élete mi más: szenvedni gyermekeikért és egymásért?!

De ezeknél van titokzatosabb felelet is, melyet Szent Pál azoknak ad, akiknek "van fülük a hallásra". Akik magukat egynek érzik Jézussal. Többször hivatkoztunk már erre: "Testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, Testének, az Egyháznak javára." (Kol. 1, 24.)

Vagyis, aki szenved — és különösen, ha úgy érzi, büntelenül —, lehetséges, hogy Jézus által méltónak találtatott arra, hogy legyen része szenvedésében és kereszthalálában! Testét választotta, hogy általa szenvedjen tovább, titokzatos teste által, mert ő a sajátjában, egyszeri halála után, már nem szenvedhet. Lehetséges ennél nagyobb kitüntetés, mint Jézus megváltó társának vagy titokzatos tagjának lenni? Választhat erre gonoszokat? Ellenségeit? S nem a legjobbakat? Akik egynek érzik vele magukat? Tehát inkább örülnünk, mint szomorkodnunk kellene, amikor elviselhetetlennek látszó, megmagyarázhatatlannak tűnő szenvedésekben Jézus szavát halljuk: "Vedd fel a keresztedet és kövess engem!"

AVE CRUX!

Ilyen hit, ilyen természetfeletti látás azonban a legkevésbé lehetséges a szenvedés alatt. Hiszen ilyenkor nemcsak testi szemünk homályosul el, hanem a lelki is. Nemcsak testi erőnk merül ki, hanem a lélek is erőtlen. Mi a legfontosabb tehát ilyenkor? Jézus és a szentek példája nyomán: imádkozni! Úgy, mint azon az éjen, amikor Jézus szavaival döngette az egek kapuját.

Erőt csak ima által szerezhetünk. Imával erősödik meg ájuldozó testünk. Imával szilárdul meg ingadozó hitünk. Erő nem jöhet észtől,

csak kegyelemtől. A hit Isten adománya s nem az ész faggyúzmánya! Ima által tudjuk a legnehezebb óránkban kiáltani: Ave crux, spes unica! Üdvözöllek, kereszt, egyetlen reményem!

TÚL ÉS LENT A RÁCSON

Sétánk befelé kanyarodott. Imájához a magamét ígértem. Köszönte. Könnyet törült ki a szeme sarkából. Már fiatalabbnak látszott s egyenesebben lépett, mikor halvány mosollyal az ajkán búcsút intett . . .

Többé ezzel az emberrel nem találkoztam. Másik osztályra vitték? De a nevét ma is imáimba foglalom és kisgyermeke képét a szívemben hordom . . .

E rab számomra azok szimbóluma lett, akiknek hitét a szenvedés kurtavasba veri. Miként a lenti rács is — melyet magamban csak Szent Lőrinc rostélyának neveztem — szimbóluma lett a szenvedésnek, mint a kereszt. Valahányszor megláttam vagy rajta mentem — ha akartam, ha nem —, erre a rabra is gondoltam, és mindig megszólalt a fülemben a Gül Baba zenéje, szövege. De sohasem külön a két versszak, hanem mindig együtt: "Ott, túl a rácson" és "Ott, lent a rácson"!

Lényegükben elválaszthatatlanok is . . .

A VÖRÖS PARADICSOMOK

Akkora lett a nyomorúságunk, hogy csak Szent Pál szavai illettek ránk: ". . . Isten bennünket, apostolokat, utolsókká tett, s mintegy halálra szánt. Látványossága lettünk a világnak, s az angyaloknak és embereknek is.

Mi oktalanok vagyunk Krisztusért, ti
okosak vagytok Krisztusban;
Mi gyöngék vagyunk, ti erősek;
Ti megbecsültek, mi megvetettek;
Mindmáig éhezünk és szomjazunk;
Nincs ruhánk és verést szenvedünk;
Hajléktalanok vagyunk és kezünk munkájával fáradunk.
Átkoznak bennünket, de mi áldást mondunk.
Üldöznek bennünket, de mi elviseljük.
Gyaláznak bennünket, de mi vigasztalunk.
Szinte salakja lettünk ennek a világnak,
Mindenkinek söpredéke mostanáig."
(I. Kor. 4. 9-13)

Madách falanszterében éreztük magunkat, rabszolgáiként az új uraknak. Ahol jutalom helyett büntetés jár, kenyér helyett pedig korbács. A munka nem dicsőség, hanem meggyalázás, járom, iga lett.

Egyszer az őrmester azt kérdezte százötven embertől:

— Ki szeret dolgozni?

Azokat, akik jelentkeztek, káromkodva hazugnak nevezte, mondván:

— Nem igaz, hogy lenne olyan ember, aki szeretne dolgozni! Én sem szeretek!

A falanszterben ismeretlen ez a szó: szeretek. Ott csak azt ismerik: KELL! Nem ember többé a munkás, hanem csak igavonó barom, egy csavar a gépben! . . . Korbácsa és csavarhúzója pedig: "Termelés és fegyelem!" A következménye pedig: "Nincs kegyelem!"

Most, hogy írom ezeket a sorokat, eszembe jutnak a nagyhasú, jól táplált bíráim, rendőreim; pirospozsgás, majdnem kicsattanó börtönigazgatóim; piros, dagadozó mellű őreim és nagy far-fejű Rákosim. A demokrácia kertjének "vörös paradicsomai" ők, ha Fodor András költő szavait alkalmazom rájuk. És ki másra alkalmazhatnám legjobban, mint rájuk, az új urakra, az új parazitákra:

"A vörös paradicsomok
Szívják, szívják a vérét,
Élik fényét a napnak
S a vértől majd kihasadnak."

(Vörös paradicsomok)

Mi, kinti és benti rab-prolik vagyunk a sápadt kert, ők benne a vörös, dagadt paradicsomok — akár kicsik, akár nagyok —, a szipolyozó diktátorok! Zsarnokok!

Minél nagyobb lett a szenvedés, a megváltás utáni vágy, annál hangosabbak lettek a próféták: "Türelem! Kitartás! Amnesztia, enyhülés közeledik!" — mennydörögték a lankadozóknak. De eddig mind hamis prófétának bizonyult. Semmiben sincs hát remény? Rabszolgahad, indulj tovább? Halálba vagy a kórházba? Sokan voltunk, akik bármelyiket ajándéknak vettük volna.

Az én rabkalendáriumom vége felé közeledett. Már most akadt, aki a szabadulók indulóját dúdolgatta a fülembe, ha meglátott: "Őrmester és kapitány . . . "

Számít ez valamit, vagy csak az, mi van rólam az ég könyvében megírva?

XIV. fejezet

Vér — keresztút

"Jeruzsálem, ó Jeruzsálem!
Pilátus sötét udvarán lenn
Csak önmagad ítélted el.
S a börtönök vak falain túl
Legjobb fiaid raja indul
A Koponyák hegyére fel."
(Tollas Tibor: Jeruzsálem leányai)

GYŐZNI FOGSZ!

Valósággal az ebéd-kondértól vonszolt el az őrmester. Csak megmarkolt. Még a nevemet sem kérdezte, annyira ismert voltam nagy daganataim miatt.

— Gyerünk, sietni, csajkáját is hagyja!

Egyszerre zakatolni kezdett az ember fejében a sok "miért". Idegeim táncoltak, mint viharban a sürgönydrót. Csak egy szót mondana! Ha mindjárt a halálomat jelentené is! Jobb lenne.

Rabtársaim sajnálkozva néztek utánam: ők is csak a legrosszabbakat gondolhatták.

Őrmesterem a zárkánkba taszított:

— Várjon!

Mi mást tehettem volna, a gyötrődésen kívül?

Utánam hozták a levest és a főzeléket:

— Úgy egyék, hogy ma már többször nem eszik!

Mind a két csajka púpozott. Mennyire örültem volna máskor! De most? Hátha máris az akasztófa alatt állok? A bizonytalansággal egyszerre elment az étvágy. Jött helyette a borbély. Szokatlan fényesre kidolgozott. Még a hajamat is rendbe hozta. És mintha simogatott volna, olyan tapintattal kezelt. Sajnált? Mit tudhat? Olyan rossz, hogy tanácsosabb nem megmondani előre?

Utána tiszta, téli rabruhát dobtak be.

— Vegye fel!

Meleg, csíkozatlan, szürke ruha. Bedobták a táskámat is. Hogyan került ez ide? Vácott hagytam utoljára. Ki akartam nyitni; mi lehet benne, de beugrott az őrmester:

— Kész? Előttem, gyerünk!

Ismeretlen udvarba mentünk. Ott állt már vagy négy rab, kis cókmókjával. Mind ismertem, a gombgyárból valók, sőt, egyik volt munkafelelősöm is. Elénk húzott egy sintér-kocsi. Nagy sietéssel belöktek bennünket. Káromkodással keretezve megkaptuk a parancsot:

— Mozgás nincs! Pofa be!

Nemcsak ránk vágták az ajtót, de be is zárták. A kocsiban kisebb villany égett. Kétoldalt függőlóca, ezekre ültünk. Elöl egy kis ablak volt ezen leselkedett be hozzánk az egyik őr.

Mikor már mozgásban volt a kocsink, gyorsan kinyitottam rég nem látott táskámat. Pár iratot találtam benne. Az ítéletem is köztük volt. A szemem átvillant rajta: három év a végítélet! Tehát ebben az évben szabadulnom kellene, mégpedig karácsony táján. Nem szóltam róla senkinek.

Dudálásokról, villamos-csilingelésekről tudtuk, hogy Budapesten futkározunk. Másik pesti börtönbe visznek bennünket? Nem szereti a rab ismert börtönét ismeretlennel felcserélni.

Mikor megállt a kocsink, három új rabot nyomtak be közénk. Tehát valamelyik börtönben voltunk. Azonban már mentünk is tovább.

Az új raboktól tudtuk meg: súlyos betegek s úgy tudják, hogy kórházba viszik őket. De nem tudták biztosan: Vácra vagy máshová. Ekkor már mi is jobban elhittük, hogy kórházba megyünk. De azt is biztosra vettük: nagyon súlyos betegek lehetünk, mert kórházba csak ilyenek kerülhetnek. Pláne kérés nélkül! Egyikünk sem kért gyógyítást. Kitől is kérhettünk volna? Ki tartott mégis számon bennünket, halálraítélteket? Mert az is bizonyos volt: nem élni visznek bennünket, hanem meghalni.

Kórházról suttogtunk. Mondtam nekik:

— Én már voltam a váciban. Csodahely. A börtönszabályok nem érvényesek benne. Szabadság, tisztaság, kezelés. Még gépeik — röntgen, kvarcoló s a többi — is vannak. Az őrök jóakaratúak, tapintatosak. Én szerettem volna ott maradni házimunkásnak.

Minél jobban dicsértem, annál gyanakvóbban hallgattak. Öreg rókák voltak már ezek. Megtanulták régen: kezdetben mindenki gyanús. Ismeretlennek hinni nem szabad. Mindenkiben először besúgót, beépítettet kell nézni. Sok a provokatőr, az áruló!

Magamba roskadtam hát. Ismét vissza Vácra. Véletlen? Már a város neve is biztató. Jövendőmondó remete neve. Mikor Géza herceg serege itt állt szemben az idegen segítséggel trónra jutott Salamon királlyal, a Naszály erdőségben élő Vác nevű remete megjósolta Géza győzelmét, holott előtte seregét tönkreverték. Géza tényleg

győzött kaszás parasztjaival, akiket Salamonék számba sem vettek. Géza király hálából e remetéről nevezte el a remetesége közelében épült új várost . . .

Nekem miért ne jelenthetne ez a név győzelmet, szabadulást?

Mintha tolvajok lennénk, úgy surrantunk be a váci fegyházba. Nem fogadtak. Az átvételből semmit sem láttunk. Mintha megfázástól féltettek volna bennünket — pedig még éppen nem volt hideg —, uccu neki: keresztül folyosókon, udvarokon, be a kórházi szárnyba. Az őrök, mint farkaskutyáik, vicsorgó foggal néztek utánunk. Egyik mindjárt el is vakkantotta magát üdvözletként:

— Hajtsd le a fejed! A földre nézz!

ÁVÓ-s ruhás és fiatal. Nem akartam hinni a fülemnek. Jól hallok, jól látok? Ez az a csodahely? Láttam, hogy az idegen rabok egyre jobban húzódoztak mellőlem s nem egyszer becsmérlően néztek rajtam végig: "Te piszkos provokatőr!"

Bennünket, gombgyáriakat, a legfelső emeletre loholtattak. Itt is a legutolsó kórterembe masíroztattak be:

— Itt laknak — morogta az őr. — Rend és fegyelem legyen!

És máris ránk csapta a nagy ajtót.

Nyolc-tíz ágyas terem. Teljesen üres. Majdnem olyan, mint a régi kórtermem volt. Láttam, hogy társaim meresztgetik a szemüket, különösen a fürdőszobára és annak kincseire. Azt meg már a szemüknek sem akarták elhinni, hogy egy ajtónk az erkélyre nyílik. Nyitva volt, de egyikünk sem merte átlépni a küszöbét. Hogyan is képzelhettük volna, hogy a rácsok mögé léphetünk? De annál tovább néztünk ki rajta. A fegyház jó részét lehetett innét látni. A nagy kazánházat, azzal a szénhegyes udvarával, ahonnét legutóbb elszállítottak. Aztán lábunknál hömpölygött a Duna! Ezüstös vize itt hullámzott álomszerűen, szinte kéznyújtásnyira; habos csapkodással mosta fegyházunk kerítését. Másik oldalán végeláthatatlanul nyúlik el az Ördög-sziget, hallótávolságra levő híres Pokolcsárdájával.

Egy kőhajításnyira van a kompátjáró. Éppen most kapaszkodnak fel róla az utasok. Istenem, emberek, civilek, nők, férfiak, és őr nem kíséri őket! Mikor láttunk mi már szabad férfit és nőt? Istenem, hogy ugrándoznak a gyerekek, hogy kacagnak a nők, hogy bodroz szájukból a dohányfüst, a fiatalok hogy ölelik egymást és csókjuk ide hallatszik. Fölöttük madarak keringenek, mögöttük halak ugrálnak fel a vízben, és a sziget fái titokzatosan susognak. Tudom, lejjebb a ferences zárdánk falát mosogatja az öreg Duna. Koháry által épített templomának harangjai mintha mellettünk szólnának. A helyén valamikor Géza király emléktemploma állt, mogyoródi győzelmének emléke. Íme, egy másik győzelmi jel!

Zárdánkból kerültek ki a fegyház lelkészei, például a neves Riba Hugó páter. Kicsit itthon vagyok hát. S előttünk terül el az a város, amelynek helyén 30 ezer év óta élnek emberek. Mi meg börtönében élünk, amely 1885 óta áll — azelőtt katonaiskola volt — s amelynek sok neves rabját tartja számon a történelem. Most leginkább Frankel Leót emlegetik, aki innét még levelet is írt volna Marx Károlynak.

— Talán még itt jó is lesz — mondotta egyikünk.

Én is azt gondolom! Ha a váci fegyházat Pokolcsárdának neveztük, akkor lehet, hogy kórházunk "Pokoldomb" lesz, mint az a hely, melyre először Szent Ferencet temették. De azt a helyet a kegyelet hamar "Paradicsomdombra" változtatta. Ferencet "vesztőhelyre" temették. Számunkra vesztőhelynek szánhatták gyűlölőink a kórházat. De miért ne lehetne ez nekünk a mennyország dombja, legalább úgy, hogy itt halunk meg vagy innét szabadulunk?

Hányan is voltunk, akik most készültek ezt a birodalmat elfoglalni? Talán hatan. Szobafelelősünk egy volt tanár lett, aki nemcsak angolul tudott meglehetősen, de nagyon sok verset ismert és nagyszerűen tudta őket előadni. Értett számtanhoz, mértanhoz és kifogyhatatlan mesélőnek ismertük meg. Másik egy húsz év körüli fiú. Egyszerű munkásgyerek, de értelmes. Számtant, angol nyelvet szívesen tanult velünk. Csendes és fegyelmezett. Aztán egy idősebb férfi — talán ő volt közöttünk a legbetegebb —, fuvarozó lehetett. Csendes, magába zárkózó. Majd egy középkorú testes férfi; vidám, hangulatos, szeretett nagyon az erkélyen ülni és nézelődni. És még egy harminc év körüli jászberényi, akinek tejeskedés volt a mestersége. Komoly katolikus és nagyon szociális gondolkodású.

ADY BÚCSÚSAI

Berendezkedtünk az új életre, miután a már ismert régi rab főorvosunk megvizsgált mindnyájunkat. Ő most is olyan kedves, jókedélyű, mint régen. Mindegyikünket lázasnak talált. Ez nagyon meglepett bennünket, mert nem gondoltuk. Súlyunkat is lemérte, de nem mondotta meg, azonban én láttam, hogy az enyémnél a mérleg nyelve nagyon a negyven felé kacsintgatott. Meghagyta, hogy minden nap mérjük meg a lázunkat. Pihenjünk, ha lehet. Izgató dolgokról ne beszélgessünk.

Meghozták a tiszta kórházi ruhákat is. Átöltöztünk. Ebben kellett járnunk. Majd megkaptuk a rendelkezéseket:

— Tisztán tartani a kórtermet és a fürdőszobát, az erkéllyel együtt! Az ágy abszolút tökéletességgel legyen megvetve! Katonás fegyelem és rend legyen mindenben! Napközben csak orvosi rendeletre szabad lefeküdni. Reggel, este pontosság: kelésben, fekvésben. Fürödni, erkélyre kimenni szabad. De leselkedni és másokkal beszélni tilos! Ne feledjék: nem a Horthy-szanatóriumban vannak, kint, a Mátrában, hanem börtönben, annak minden szabályával és kötelezettségével! A szobaparancsnok felelős mindenért!

Most már tudtuk, hogy halálraszántak s nagy betegek vagyunk. Azért hoztak ide, hogy ne fertőzzük a többit, s nem pedig azért, hogy gyógyítsanak. Név szerint hát egyelőre zárkánk: siralomház! Vagy ha így szebb: fertőzők zárt osztálya, ahonnét a börtön hátsó kiskapuján észrevétlen kiszállíthatnak a temető árkába!

Legfőbb foglalkozásunk lett a nézés: "mozizás". Most semmi sem volt olyan izgalmas és szórakoztató, mint a világ nyüzsgését szabadon nézni. Amikor csak lehetett, kint ültünk az erkélyen. Reggeltől estig. Néztük az eget, néztük a földet. Minden újság volt. Néztük a Dunát, hajóival, különösen vasárnap: kacagó, vidám kirándulóival, s némán hallgattuk, amint hangszórójuk bömbölte a "Kék Duna-keringőt". Bámultuk az üvöltő motorcsónakokat, s páran irigyelték a csónakjukban ringatódzó szerelmespárokat. Nem tudtunk betelni az örökké játszó, egymást kergető, csacsogó, morgó, kisebb-nagyobb hullámokkal.

Szenzációt jelentett, ha fegyházunkba szenet hozott a hajó, s nézhettük hosszú kirakodását. Figyeltük az udvar életét, hogyan jönnek-mennek a rabok és az őrök. Mi történhet a szigeten, különösen vasárnap? Miért, mikor, hogyan szólnak a harangok? Lehetett látni egy utcaszakaszt is. Többeknek ez jelentette a legtöbb szenzációt. Szabad emberek jártak-keltek, beszéltek, nevettek, fecsegtek. Gyerekek futottak, hancúroztak, autók, biciklisek rohangáltak. Sőt, előfordult az is, hogy egyesek hozzánk feltekintettek! Ha nő volt, mindjárt akadt közöttünk, aki viszszaintett neki. Ez pirosbetűs ünnepnek számított. Az egyik legmaradandóbb élményem is ehhez az utcarészhez tapad.

Búcsúsok éneke ütötte meg a fülünket. Vasárnap délután? Búcsúsok jöttek vagy mentek a mátraverebélyi Szentkútra. Nem imponáló tömeg, mégis szívbemarkoló látvány. Fáradtaknak, porosaknak látszottak, de énekük tiszta és makulátlan. Egy fiú vitte előttük a keresztet. Utána leginkább asszonyok lépkedtek. Még zászlót is lengettek: Jézus és Mária szívével díszítettet. Éneküket nem ismertem, de Mária-dicsérően hangzott . . .

Még mindig lehetséges ilyen? Vagy káprázik a szemünk? Az utcán nyíltan kiállni, Istent, Máriát megvallani? Hát nem mindenki lett még áruló, napi kenyérfalatkájáért? Ó, ti Isten proletárjai, kiknek Isten a gazdagságuk és minden kincsük Jézusuk, Máriájuk! Könyörögjetek érettünk!

Ahová leláttunk, keskeny volt az utca és el is fordult. Pár pillanat és a délibábos látvány eltűnhet. Felálltunk, hogy jobban és tovább láthassunk, ők meg hozzánk feltekintettek. Megállt a keresztet vivő fiú. Keresztjét az utána jövő öregasszonynak adta át. S míg ő lehajolt, mintha a cipőzsinórján igazítana valamit, az öreg néni felemelte a keresztet s keresztet vetett vele felénk, mint a pap teszi, amikor Szent Márk napján megáldja a búzatáblát. Rabtársaim levették a sapkájukat, úgy fogadták az áldást, én meg akkora nagy keresztet vetettem, amilyet csak bírtam. Ezt láthatták a búcsúsok, mert az öreg néni újra áldásra emelte a keresztjét, de ekkor a fiú felemelkedett s visszavette. Megindult s utána a pár búcsús "A keresztfához megyek" című énekkel. Már nem láttuk őket, de még hallottuk: "Ott találjak, ő, Szűzanya, fájdalom közt bágyadozva . . ." egyre elhalóbban . . .

Szótlanul ültünk le. A látomás és a kapott áldás megrendített bennünket. Szemünkben égett sokáig keresztjük, mint a lenyugvó nap szokott. Az a kereszt, mely a megalázás szimbóluma, az eltemetésé, de a feltámadásé is. Minden nagypéntek után húsvétvasárnap következik! Csak nálunk lenne ez másként? Lehet-e azokat megölni, akik a keresztben hisznek, s akik Máriával alá állanak? Elveszthetik-e reményüket azok, akik vérző szívükkel búcsúsként Máriához járnak . . . ?

Ebben a szíveket harmatosító kegyelmi csendben megszólalt a tanár és búcsús áhítattal suttogta el nekünk Ady: A pócsi Máriához című versét:

Ma Máriától jönnek a szívek,
Ma Mária-kép minden durva lábnyom.
Szívemben sír a pócsi Mária
Egy őszies, emlékes délutánon.

"Óh, Mária" — mindig új-új csapat
Énekel a poros, tarlott mezőkön,
Ezek hozzák magukkal a hitet
S porfelhőben fölöttük ez a nő jön.

Ma tudom, hogy csak Mária maradt,
Szívemet most már csak Mária lássa
S e Mária nem régi fancsali,
De mindennek egyesítő, nagy mása.

"Óh, Mária" — hallga — giling-galang,
"Óh, Mária" — és mégis ez a minden:
Ma érkeznek Pócsról a búcsúsok
S processziók én rossz idegeimben.

Óh, Mária, ma már azt üzenem
Azoknak, akik halálomra lesnek:
Úgy kívánja a pócsi Mária,
Maradjak meg magamhoz érdemesnek.

Ma már hiszem: nagy döntés vár reám,
Legyőzni mindent, mi ellenem támadt,
Mutatni egy példátlan életet
S nem bocsátani el az én Máriámat.

Most érkeznek a pócsi búcsúsok,
Szívem s őszi, száz diák-lelki emlék,
Giling-galang, ének, Ősz, Mária:
Lesz Mária és életem is lesz még.

Óh, Mária, most jön a hazudó,
Igazi és Halált-incselő Élet,
Óh, Mária, Élet, giling-galang,
Áldassál, hogy ma találkoztam véled.

E búcsús élmény után vasárnaponként a harangok szavára könnyebb volt a hívek szentmiséjébe bekapcsolódnunk, mert tudtuk: nem vagyunk egyedül; égnek még a szent áldozati tüzek; vannak, akik a Kálvária keresztjét körülállják.

Természetesen imádkoztunk máskor is. Mégiscsak csendesebb volt itt az élet. Nem zakatoltak a gépek. Nem nyaggattak bennünket halálra a normával. Nem voltak éjszakai elhurcolások és motozások. De csak titokban imádkozhattunk, mert tudtuk, az őrök nem tűrik.

TEJESKÁVÉ VAGY JUNIPER-KOSZT?

Valamelyik ének is ezt mondja: "Minden elmúlik egyszer, minden végére ér!" Lassan meguntuk a nézést. Sokszor kiülni sem lehetett, mert az ősz közeledett, fáztunk, rossz idő volt. Többször megtiltották, hogy kimenjünk, még azt is, hogy az ablakon kinézzünk. Miért? Így az unalom, ez a fojtogató kígyó, utánunk kúszott. Szerettünk volna már valamit olvasni, akármit, csak betű legyen. Már azt is gondoltuk: nem tudunk olvasni. Említettük az osztályparancsnoknak.

— Nem olvasóklub ez! Még azzal fárasztanák magukat! Hogyan akarnak meggyógyulni? Pihenjenek, erősödjenek! — válaszolta.

Berendezkedtünk hát a fürdőszobában — sokszor ott volt a legmelegebb is —, és tanárunk számtanból tanítgatta a kis legényt. Én is hallgattam. A számtan ekkor már nekem nagyon izgalmas volt.

Hárman tudtunk valamit angolul. Órákon át azt gyötörtük. Mindenkinek próbálnia kellett valami mesét elmondani. Előkerültek vallási s egyéb problémák, azokat boncolgattuk. Álmodoztunk a jövőről, amnesztiákról, és egyre jobban emlegettük a lassan már közeledő karácsonyt.

Közben izmaink egyre jobban senyvedtek. Örökké ülni, feküdni s legfeljebb a termünkben valamit járkálni: kész testi leromlás. Séta soha. Legfeljebb egyik emeletről lementünk a másikra, megmérni a súlyunkat.

Ketrecbe zárt állatoknak éreztük magunkat. Örökké izgultunk. Láttuk, hogy a kórházunk alagsorának ablakai mind be voltak bádogozva vagy meszelve. Suttogták: ezek a zárkák lennének a kínzókamrák. Ide hozzák azokat, akiket kínozni akarnak.

Az őrök örökké leselkedtek, hallgatóztak, számtalanszor hirtelen beugrottak:

— Mit beszéltek? Mit beszéltek?

Pokoldombja ez a Pokolcsárdának?

Étkezés? Olyan, mint a gyárban, de rosszabb és kevesebb.

— Mit akarnak? Maguk nem dolgoznak! Ne mászkáljanak annyit a teremben s akkor elég a koszt. Még hízni is lehet tőle!

Lehetne, ha jó lenne és meg tudnánk enni. De mivel rossz, ízetlen és örökké egyforma, nagy részét nem esszük meg, fogyunk tőle. Pedig egyetlen gyógyszerünk ez lenne: testileg erősödni!

Különösen nem bírtuk a szárított krumplit, a műlekvárt és legfőképpen a karfiol levelét. Ettől görcsöt kaptunk. Titokban a lefolyó kagylóba öntöttük. Ha ránéztünk a többire, elment az étvágyunk. Halálos éhesen sem bírtuk megenni.

De sokszor eszembe jutott Szent Ferenc egyik társának, Juniper testvérnek a főztje, aki a csirkét tisztítatlanul, a tojást a héjával, s mindent, amit talált, ha illett bele, ha nem, csak egy kondérba hányt s úgy adta fel. Főztjéről mondotta egyikük:

— Rómában nincs olyan disznó, ha mindjárt halálra éhezett is, hogy ezt a zagyvalékot megegye!

Lehet, mi megettük volna, mert már lentebb voltunk a disznónál. Szerettünk volna Szent Brigitta disznóinak lenni. Ugyanis az ő parabolája szerint egy nagy úr disznókat hívott meg a lakomájára, s a legfinomabb ételekkel traktálta őket. Azonban nem tetszett nekik:

— Röf, röf, adjatok nekünk disznóételt!

Mire a nagy úr és szolgái kizavarták őket, hogy keressék meg disznóeleségüket máshol.

Pesze, mi ezt mondottuk volna:

— Eh, eh, adjatok nekünk ember-étket! S nem marharépát és karfiollevelet!

De nekünk nem volt annyi szabadságunk és merszünk, mint a mégylábúaknak . . . Sohasem hittem volna, hogy eleség mellett éhen lehet halni. De most úgy láttam: igen!

Egyik este tejet is hoztak be vacsorára. Talán egy deci lehetett személyenként. Tej! No, mit szóltok ehhez? Tej! És melléje még egy kanálnyi cukor is! Csak néztünk egymásra. Az őrök meg ránk. Elvezték a demokrácia diadalát.

— Mi ez? — kérdezte valamelyikünk.

— Hát mi lenne? — burmogta az őr. — Tej! Látják, az életszínvonal kint már annyira emelkedett, hogy a rabok, a nép ellenségei is tejet kapnak!

— Én már nem is tudom, mi az a tej! — csökönyösködött az előbbi.

— Hát a tejeskávé? — tréfálkozott a másik. — Tudod, mit, most elteszem a tejet, s reggel tejeskávét csinálok. Tejeskávét!

— Azonnal igyák meg — dörögte az őr —, mert másként visszaviszem! Túltápláltak, nincs erősítésre szükségük! Egyébként reggelre úgyis megromlanék.

Egy nyelésre lehajtottuk mindnyájan.

Másnap este úgy tettünk, mintha mindjárt meg akarnánk inni, mire az őr kiment. Nem ittuk meg, hanem eltettük reggelire. Ha visszagondolok erre a tejeskávéra, még most is összefut a nyálam: hogyan tudott olyan fönségesen jó lenni? De nem sokáig készíthettünk kávét. Hirtelen úgy leállt, miként indult. Ilyen gyorsan esett volna kint az életszínvonal? Ó, nem. Egyszerűen kísérlet volt, hogy ilyen kicsi erősítés használ-e valamit? Mindig kísérleteztek velünk. Az eredményt nem mondták meg.

A tej helyett más kísérletbe kezdtek. Minden étkezés után, legfőképpen ebéd után, legalább két órát le kellett feküdnünk. Csaknem egész nap feküdtünk. Nem gondolná az ember, milyen gyötrő tud lenni hosszabb távon az ilyen kényszer-fekvés. Azt hittük, darabokra törik az egész testünk. S erre jött a hosszú éjszakai fekvés! A kísérletező orvos örült. Ha súlyban nem is gyarapodtunk, de nem is fogytunk.

OROSZ HADIFOGLYOK A KÓRTERMÜNKBEN

Két lakóval gyarapodtunk. Mind a ketten szinte beestek a kórtermünkbe, olyan betegeknek, olyan megviselteknek, olyan megkínzottaknak látszottak. Egyikük mindjárt lefeküdt. Csak annyit lehetett belőlük kihúzni, hogy orosz foglyok lettek volna és súlyosan tüdőbajosok. A fogságban lettek betegek. Ruténföldre valók, az oroszokhoz csatolt részre. Azt mondották nekik: ilyen betegen nem mehetnek haza. Először meg kell gyógyulniok. Nagyon tartózkodóan viselkedtek. Sohasem tudtunk velük összemelegedni. Nem-rabokat börtönbe hoznak gyógyulni? Nem hittük el. Csak mesélnek. Teljesen ugyanabban az elbánásban részesültek, mint mi. Társaik a mellettünk levő kórterembe kerültek. A kevésbé beteg próbált velük falon keresztül beszélni, de sohasem magyarul.

Közben megtudtuk a kezdeti vizsgálat eredményét. Közöttünk csak ketten lennének súlyosan fertőzők. Azonban bizonyos jelek miatt ezt sem hittük el.

Ezután az őrök még kevésbé mertek hozzánk bejönni; a börtön hivatalos orvosa és a Pestről lejáró ellenőrző bizottság pedig soha. Soha! "Fertőzők! Kerülendők!" S még inkább azok lettünk a két új beteggel.

MURI A POKOLCSÁRDÁBAN

Nagyon csendes, csupa napsugár, meleg vasárnap délután köszöntött ránk. Reggeltől sejtettük, hogy valami ünnepség lesz a szigeten, mert a komp jött-ment. Délután már valósággal özönlöttek az emberek. Vidámak, kacagók. Még véletlenül sem pillantottak felénk.

Hamarosan rázendített a muzsika: fúvós, vonós, hangszórós. Messzebbről mintha kikiáltók ordítoztak volna, ha nem szónokok. Micsoda gyönyörűségben lesz ma nekünk is részünk! Nemcsak muzsikát hallhatunk, hanem a beszédfoszlányokból is elkaphatunk valamit: hírt, politikai tájékoztatást.

Lélekben máris közöttük sétáltunk és kezdtük elfeledni, hogy rácson inneni rabok vagyunk. Mögénk toppant az őr:

— Bejönni! Becsukni minden ablakot! Ma még az ablakon sem szabad kinézniök! Nem kabarében vannak, hanem börtönben! Szobaparancsnok, felelős mindenért!

Mikor kifelé ment, a többiek rám néztek.

— Máskor is volt az már így — mondottam, visszagondolva az előbbi kórházéletemre. — Nem akarják, hogy hallgassuk.

Az őr visszaugrott:

— Milyen megjegyzést tett itt valaki?

Nem tudtunk semmi megjegyzésről. Sokáig faggatott bennünket, de nem akadt áruló. Dühösen ment el. Hetekig nem hagyott békénket ezért és mindenáron engem akart elintézni. Ugyan, mit csinált volna? Hát még ez is megjegyzés? Üldözendő megjegyzés?

Persze, máskor is becsukták, ha valami muri vagy futballmeccs volt a szigeten, nehogy a külvilágot élvezhessük vagy meghallhassunk valamit. Nem is hallottunk róla semmit. A külvilág — tényleges életével — áthatolhatatlan ködben élt előttünk.

AZ ISMERETLEN ISTEN

Éjjel nagyon rosszul lett a fekvő fogoly. Valósággal dőlt velőle a vér. Sok zörgetés, kiabálás után végre sikerült az osztályvezetőt és a raborvost odacsalogatni. Mészinjekciót adtak neki. Semmi mást. Soha, még talán egy pirulát sem, miként nekünk sem. Az őr félelemmel és undorral állt kellő távolban az ajtóban. Az egész lényére rá volt írva: csak döglene már meg minél előbb!

Nem bírták a vérzést elállítani, de elmentek.

Reggel a fürdőszoba előtt álltam, mikor a szobaparancsnok megkérdezte a beteget:

— Nem szeretne meggyónni?

És megdöbbenve hallottuk a válaszát:

— Minek? Nincs Isten! Ha lenne, nem hagyna itt elrohadni. Kiköpöm, kihányom az egész belsőmet, az egész valómat. Már nem vagyok más, mint egy nagy vércsap és nagy köpés. Lehet az Isten, aki köpést teremt? Nem érdekel!

Felkavarta az egész bensőnket. Milyen tragikus az élet, milyen különös az ember! Isten egész életén át cirógathatta ezer jóval, de ha egyszer megütötte vagy engedte megütni, mindent elfelejt. Simogatásai leperegnek róla, mint a zsíros arcról a víz, de az ütés beleégeti magát a börébe, mint a tüzes pecsét.

Ha valaki egyszer olvasta P. S. Buck Kínáról szóló, "A jó anyaföld" című regényét, sohasem tudja elfeledni azt a jelenetet, mikor az egész országot és földjét sújtó irtózatos szárazság miatt lelkében összeroskad. Kétségbeesésében csűre ajtajában az eget fenyegetve kiáltotta:

— Milyen gonosz vagy, Öreg Ember, ott fenn, az égben!

Az ősei kápolnát építettek a föld istenének. Maga is ide járt eddig illatos tömjénpálcikákat gyújtani a két szobor előtt. De most az éhhalál előtt nem ezért kereste fel, hanem hogy undorral és megvetéssel köpje le a föld istenének és istennőjének szobrát:

— Ez jár azoknak az isteneknek, akik gonoszat tesznek az embereknek.

Megdöbbentő a pogány ember viselkedése és gondolkodása! Mindnyájan pogányokká leszünk, ha a szenvedés korbácsa földre sújt? Wang Lung nem veszítette el pogány istenhitét, hanem csak jóságukban és segítőkészségükben ingott meg a hite. A keresztény hite gyöngébb lenne ennél, és helytelenebb a látása, amikor Istent is elveszíti megkérdőjelezett tulajdonságai miatt? Sohasem gondol arra, hátha istenfogalma helytelen? Hátha Isten nem olyan, amilyennek ő kiagyalta vagy amilyennek szeretné? Igazán csakis az ember, s méginkább az "én" szolgám? Mégpedig olyan, akit — ha nem teljesíti minden álmomat vagy nem véd meg, cafatokká korbácsolhatok, kiverhetek a lelkem házából: nem tartalak tovább, keress más gazdát, menj világgá!

Két holland nővér Hitler alatt — mert zsidókat rejtegetett — a ravensbrücki haláltáborba került. A haláltábor egyik szenvedője ezt mondotta a nővéreknek:

— Az az Isten, aki semmit sem tesz, miután már érzi a kiirtó kemencék bűzét: vagy erőtlen, vagy kegyetlen.

Mit válaszoltak erre a nővérek?

— Az az Isten, akit te vádolsz, e világra jött és közöttünk élt. Ütötték, gúnyolták és meghalt a keresztfán. És Ő ezt tette, irántunk való szeretetből.

Valahogyan érezhette, hogy ilyen helyen, ekkora mindenséget megrázó problémát nem lehet így leegyszerűsíteni, s nem lehet kielégítően megválaszolni. Azért éjszakai magányában így imádkozott:

— Jézus, sok dolog van, amit nem értek! Ne engedd, hogy megőrüljek!

URAM, TE SOHASE ÜSS, HANEM CSAK CIRÓGASS!

Tagadhatatlan, a szenvedés, a gonoszság a legnagyobb nehézség a hit számára! Mégis a szenvedés nemcsak összeegyeztethető Isten létével, tulajdonságaival, hanem még szeretetével is. Megdöbbentő, amikor az Egyház ezt énekeli: "O, felix culpa quae talem et tantum meruit habere Redemptorem!" Szerencsés bűn, mely ilyen Megváltót érdemeltél! A bűnt szerencsésnek, jónak meri nevezni, amikor minden szenvedés és nyomorúság abból származik. És mikor ezt teszi: tudja,

mit cselekszik! De mi nem, amikor Isten tulajdonságait megkérdőjelezzük vagy elvetjük. Mert előttünk Isten sokkal ismeretlenebb, mint az athéni pogányok előtt, akik az Areoszpagoszon szobrot emeltek neki és éppen úgy tisztelték, mintha ismerték volna.

Uram, neked sohasem lenne szabad ütnöd, vagy engedned, hogy megüssenek! Inkább cirógatnál kevesebbet, csak ne ütnél soha! Igen, de lehet élet szenvedés nélkül? Lehet Pheidiasznak szobrot készítenie véső nélkül? Ragyoghat-e a gyémánt köszörű nélkül? Szülhet-e az anya fájdalom nélkül? Az élet tragédiája és ellentmondása éppen az: az élet nem lehet ütés nélkül! Ami ezen a világon nagy, érték, ütésből, szenvedésből született. Ha Isten sohase ütne, csak cirógatna, lehet, hogy már nem is léteznénk!

Rabtársaim úgy jöttek ki utánam a teraszra, mintha őket is megkorbácsolta volna ez az Istent elutasító válasz. Égett a lelkük. A bizonytalanság hullámai táncoltak bennük, és mintha a szemükre homály borulna: a szenvedés hályoga!

— Hát tényleg — remegték —, hogy is van ez? A "jó" Isten tud ilyen borzalmasan büntetni vagy ennyire nem törődnék az emberekkel?

A kérdés nagyon is a lelkükből fakadt, hiszen legtöbbünknek ugyanez volt a betegsége, mint az övé, és társuk rettentő szenvedésében, haláltusájában, saját jövendő szenvedésüket és haláltusájukat látták előrevetítve. Már most agonizáltak vele együtt, holott az övéké ki tudja még, milyen messze volt.

Tehát ismét itt van a szenvedés problémája. S ha legalább könnyű lenne rá kielégítően és röviden felelni! S ha nem kellene örökké rettegni az őröktől, hogy beszédünkön rajtacsípnek és . . . Azonban sokkal égetőbb volt a seb, minthogy valami balzsam nélkül hagyhattuk volna. Lesz, ami lesz! Röviden megismételtem, amit a kurtavasasnak mondottam. Náluk azonban máshová helyeztem a súlypontot. Hátha így egyszerűbb lesz s jobban megértik.

— Ha egyáltalán van érv Isten léte ellen — mondottam nekik —, ez leginkább csak a szenvedés ténye lehet. S ebben az érvben borzalmas erő van, különösen a gyönge hitűek előtt. Szinte kivédhetetlen. Elsősorban azért, mert igaziból nem ész-érv, hanem szív-érv. A szív ellen pedig nem lehet ésszel hadakozni. Ezért is használják olyan előszeretettel a hitetlenek a hívőkkel szemben. A hívőt ezzel lehet legkönnyebben leütni a lábáról: különösen, ha a szenvedés malomkövei között őrlődik. Úgy működik, mint a hirosimai atombomba: milliókat tüntet el. Pedig, ha komolyan szembenézünk vele, hamarosan rájövünk: egyáltalán nem is érv Isten léte ellen. Azaz, nem Isten léte elleni érv, hanem Isten tulajdonságai ellen lehet fegyver.

— A kínai Wang Lung később szobrait bearanyoztatta, tehát létüket nem tagadta, csak szerette volna, ha mások lesznek. Azt állítjuk Istenről, hogy ő "jó" és "szerető" atya. Nos, csak ilyen állításokat lehet vele döngetni, mondván: hogyan lehetne ő jó, ha olyan keményen tud büntetni, vagy engedi gyermedeit így szenvedni?

A SZENVEDÉS NEM MINDIG BÜNTETÉS

— A mi betegünk is ezt állítja: "Nem engedhetné, hogy szenvedjek, ha lenne, azaz, ha olyan lenne, amilyennek mi állítjuk!" — vetette közbe az egyik rab.

— Helyes, így is van. Nekünk tehát azt kell igazolnunk, hogy a mi Istenünk nem ilyen, azaz: a szenvedés nem mindig büntetés, és nem olyan büntetés, amely közvetlenül tőle származik, hanem legtöbbször magunktól vagy mástól! Csak az a különös, hogy amikor szenvedünk, erre a legritkábban gondolunk. Persze, azt is hangsúlyoznom kell, hogy mi, emberek, az Isten tulajdonságait nem tudjuk tökéletesen összehangolni, nem tudjuk elképzelni (ha Istent is emberi mértékkel és formával mérjük), hogyan lehet ő végtelenül jó, irgalmas és ugyanakkor végtelenül igazságos!

— Ha nem Istentől jön a szenvedés, akkor kitől, mitől?

— Ezer forrása lehet. Származhat magunkból, rossz hajlamainkból, szenvedélyeinkből, és származhat másoktól is. Aztán jöhet a természeti törvényekből is. Például: valaki részeg, elesik a úton s megfagy; vagy a galamb lelök a háztetőről egy cserepet, s az valakinek a fejére esik; vagy lehetetlen körülmények között élt a fogságban, nem kapott megfelelő táplálékot s tüdőbajos lett . . . Ezek az okok világosak. Nem érdemes hosszabban foglalkozni velük. Helyette inkább nézzünk olyan tényt, amelyre a hívők sem gondolnak kellő súllyal: a szenvedés jöhet az ördögtől, a Sátántól is, ha ugyan legtöbbször nem éppen tőle jön!

A SZENVEDÉSEK ATYJA, A SÁTÁN

Kétkedően néztek össze, hiszen a mai ember csak nevet az ördög létén. A templomban is oly kevésszer emlegetik, hogy még a vallásos ember is hajlandó ezt a gondolatot megmosolyogni.

— Elhiszem, hogy első hallásra nem a legmeggyőzőbben hangzik. Pedig mind az ószövetségi, mind az újszövetségi Szentírás telítve van annyira ezzel a gondolattal és állítással, hogy szinte csodálkozik az ember, legelőször miért nem erre gondolunk — pláne, ha úgy érezzük, hogy bűn nélkül szenvedünk —, hogy szenvedésünk az ördögtől származik? Ki ne ismerné Jób történetét a Szentírásban? Borzong az ember, amikor olvassa: mit művel vele a Sátán. Még akkor is, ha ezeket nem tényeknek, hanem tanító, meseszerű írásnak veszem. Mert akkor is azt bizonyítja: mit tartottak erről az akkori emberek. Először elveszi tőle minden vagyonát. Koldusszegénnyé teszi. Elveszíti gyermekeit. Majd a feleségét, a barátait, a rokonait teszi ellenségévé a Sátán: gúnyolóivá, csúfolóivá. Végül kimondhatatlan sok szenvedést hoz rá, gyógyíthatatlan betegsége által.

Mit művel a Sátán az újszövetségben? Mi lesz azokkal, akiket kínoz: némák, habzik a szájuk, görcsökben fetrengenek, a földhöz veri őket, mezítelenül járnak, a legszörnyűbb életkörülmények között

élnek, tűzbe vetik magukat és minden más nyavalyától gyötörtetnek. Jézus szerint is mintha minden betegség a Sátántól származnék. A Titkos Jelenések könyve szerint pedig a Sátán az okozója: a háborúnak, a dögvésznek, az éhhalálnak, a tűzvésznek, minden lehető és lehetetlen természeti csapásnak. Mikor a mélység kapui kinyílnak az ördögök előtt, elözönlik a földet és a jajok orkánjától hangos az egész világ. Szent Péter ezt írta: "A ti ellenségtek, az ördög, mint ordító oroszlán körbejár, keresvén, kit nyeljen el." (I. Pét. 5, 8.)

A mai, modern idők Egyháza sem tagadja ezt! Elismeri, tanítja, hogy a bukott szellemnek hatalmasabb az ereje, mint az emberé, és testben-lélekben, anyagban, szellemben szörnyű bajokat és károkat tud okozni. Emberi elme a mai élet romlottságát és felmérhetetlen aljasságát (csak gondoljunk a váci ÁVÓ-sok hihetetlen, embertelen kegyetlenségeire, Hitler internáló táboraira, az orosz forradalom hatvanhat millió áldozatára, s ami utána következett a világban), mely tengerként önti el az egész világot, nem tudja másként megérteni, csak úgy, ha feltételezi és elfogadja: az emberi erőn kívül álló, az emberi erőt és gonoszságot fölülmúló hatalom műveli; ez használja fel a természet erőit és embereit is, arra, hogy a földet pokollá tegye!

Hogyan lehet az ördögnek ilyen hatalma a világ felett? Isten segedelmével! Jézus nem törte meg az ördög hatalmát? Megtörte, de mi, bűneinkkel, ismét visszaállítjuk az uralmát. Próbálná meg egyszer az emberiség, hogy ne a Sátánt, hanem az Istent szolgálná, s mindjárt meglátná, mennyire más lenne az életünk!

— Miért engedi meg a "jó" Isten, hogy az ördög uralkodjék rajtunk? — nyaggattak tovább rabtársaim.

Tulajdonképpen a választ már előbb megadtam, mondván: bűneink visszaállítják a Sátán uralmát. Bűneinkkel mutatjuk ki, hogy neki akarunk szolgálni: tőle várjuk jutalmunkat és büntetésünket. Felettünk ő az isten!

Isten az embernek szabad akaratot adott: választhat. Teheti, amit akar! Sorsának végső irányítója a saját szabad akarata! Ez olyan nagy és különös isteni ajándék, amelynél nagyobbat földi teremtményeinek talán az Isten sem adhat. Ilyen ajándék az értelem is. Ez az ember lényegéhez tartozik. Ha Isten visszavenné szabadságunkat vagy kisebbítené értelmünket, megszűnnénk emberek lenni. De ha mi a Sátánnak akarunk szolgálni? Szolgáljunk neki. Ám akkor ne jajgassunk és ne Istentől kérjük számon, hogy az ördögtől — szolgálatainkért — korbácsot kapunk! Aki azonban nem akar szolgálni az ördögnek, annak Isten eszközöket ad: az imát, a szentségeket, amelyek segítségével kivédheti a pokol támadását, kísértését, és maradhat Isten gyermeke.

AZ ÖRÖK ÉLET HÍDJA: A SZENVEDÉS

— És aki Isten gyermeke, vagyis nem szolgálja a Sátánt, az akkor már nem is szenvedhet? — kérdezték.

— Ilyet sohasem állított Egyházunk. Hiszen mondottuk, hogy a Sátán ilyenekért is körüljár (talán ilyenekért még inkább), hogy őket megszerezze magának, hogy elszakítsa őket Istentől, s ha ez nem megy másként, hát szenvedtetéssel, mint láttuk például Jóbnál. Ezeknek azonban Isten kegyelmét adja, hogy a szenvedéseket úgy tudják elviselni, hogy az javukra váljék és végül rajtuk az ördög hatalma megtörjék. A Sátán mindenkit — és talán mindent — kínozni akar, mert ez neki gyönyörűség, ez a lényege: örökké szenvedjen és másokat is szenvedtetni akar.

— Ehhez sok szentnek a példáját tudnánk elsorolni. Legyen szabad csak Kis Szent Terézre hivatkoznunk. Ő is tüdőbajban halt meg; másfél évig hányta a vért! Huszegynéhány éves korában. Ő így kiáltott fel:

— Soha nem hittem volna, hogy lehetséges ennyit szenvedni! Soha! Soha! Milyen könnyen elveszíti az ember a bátorságát, ha nagybeteg. Ó, mennyire érzem, hogy bátorságomat veszíteném, ha nem volna hitem, vagy még inkább, ha nem szeretném a jó Istent.

— Haláltusájának napjaiban a kétségbeesés környékezte. Ekkor mondotta:

— Milyen kegyelem, ha valakinek megvan a hite! Ha nem lett volna hitem, egy pillanatnyi habozás nélkül megöltem volna magamat.

— Ez a Kis Szent Teréz mondotta:

— Jób e szavaitól: "Ha Isten megölne, még akkor is remélnék benne!", gyermekkorom óta el voltam ragadtatva.

— Mikor fuldokolt és vért hányt, még mindig tudta mondani:

— Istenem, te olyan jó vagy!

— Feszületét nézve e szavakkal halt meg:

— Istenem, szeretlek!

— A Biblia és a hitünk arra ösztönöz, hogy a megpróbáltatásokat természetfeletti szemmel nézzük. Ilyen beállításban a szenvedés haladás Isten felé, az ő terve szerint, amelynek célja, hogy az ember istenivé váljék Jézus Krisztusban. A Szentlélek fénye láttatja be velünk, hogy a "kereszt misztériumában lépünk át az első teremtésből a másodikba, az önzésből a szeretetbe. A megpróbáltatásból a húsvétba." "Nem halok meg — kiáltotta Kis Szent Teréz —, az életbe lépek át!" A hívőnek ez a szenvedés: híd az örök életbe!

NEM MINDEN A FÖLDI ÉLET

— Még csak egyet szeretnék kérdezni — nyugtalankodott az egyikük. — Ha Isten az ördögtől származó szenvedéseket nem akadályozza meg, mert azt a mi bűneink rántják a fejünkre, miért nem akadályozza meg a "jó" Isten a fizikai bajokat?

— Először azt kellene kérdeznünk: miért vagyunk úgy alkotva, hogy szenvedhessünk? Hitünk szerint nem ez lett volna Isten eredeti álma. Az ő eredeti tervét a mi bűnünk változtatta meg! A felvetett kérdés pedig nem más, mintha azt kérdezném: miért "éppen" ilyen világot teremtett az Isten, amelyben ilyen törvények vannak: lefelé

esnek a tárgyak; a víz lefelé folyik; a tűz éget; levegő nélkül megfulladunk s a többi. Erre a világon senki nem tud felelni! Miért éppen ilyen törvényekkel ellátott világot teremtett?

— Egy bizonyos: ezekhez a törvényekhez szabta az ember adottságait is, így például az észt és a szabad akaratot. Vagyis: ha én tudom, hogy a tűz éget, akkor az eszem azt diktálja, óvakodjam tőle. Ha tudom, hogy a szesz árt, betegség és ezer minden lehet a következménye, akkor ne éljek vele vissza s a többi.

— Képzeljük csak el, milyen felelőtlen — lehetetlen — lenne a világunk, ha Isten (mert ő a "jó főfődajkánk") megakadályozna minden bajt, minden fizikai szenvedést, balesetet. Megakadályozná, hogy a ház ránk szakadjon, és ha ránk szakadt, ne legyen bajunk: milyen házakat építenének akkor? Késsel összevagdalhatnánk egymást és csak nevetnénk? Mérget vedelhetnénk, a három babilóniai ifjúval tüzes kemencében sétálhatnánk és csak nótáznánk? Micsoda képtelen, felelőtlen, borzalmas, lehetetlen élet jönne ki ebből? És ha ezt mi, emberi értelmünkkel belátjuk, mennyire inkább tudta Isten, hogy mit csinál, amikor ilyen világot teremtett . . .

— S legalább nekünk, hívőknek nem szabad elfelejtenünk: nem minden ez az élet, a földi élet! Nem ez a végcél, hanem az örök élet! Hitünk a másik életre mutat! S ennek a másiknak, ennek az öröknek a szolgálatába van beállítva minden, hogy azt elnyerjük. A szenvedés pedig — bármilyen oldalról nézzük is — egyik legfontosabb eszköze az örök élet megszerzésének: Isten jelenlegi rendelése szerint!

"CSAK ŐRÜLT HIHET ISTENBEN!"

Már régen abbahagytuk a diskurzust, mert az őr is bejött, de engem nem hagyott a probléma nyugodni. Az "ütés és cirógatás" problémája foglalkoztatott. Visszamentem börtönéletemen. Próbáltam olyanra visszaemlékezni, akit a szenvedés hozott vissza vagy közelebb Istenhez. Nem találtam. De ebből nem merném azt következtetni, hogy ilyen nem fordult elő. Szentek életéből könnyű lenne ilyeneket példázni. Azonban találkoztam olyannal, akit a szenvedés nem tudott Istentől elszakítani (annyi rabtársunkkal együtt), s ez Mindszenty hercegprímás ismert titkára, Zakar András volt.

Vácott, a magánzárka osztályon történt az eset. Ekkor már senkit sem alkalmaztak írnoknak a politikai foglyok közül, csak őt! Ez valahogyan nagyon szemet szúrt minden rabnak. Az is, hogy minden őr feltűnő udvariassággal vagy legalábbis megkülönböztetett emberséggel bánt vele. Miért ez a feltűnő kivétel? Mi lehetne más, mint árulás díja — vélték rabtársai. Ennek az ítéletnek lehettek alapjai azok a közlések is, amiket a sajtó Mindszenty perével kapcsolatban róla írt.

Nos, ez az ember, akiről a börtön-közvélemény azt tartotta: egy tál lencséért eladta Mindszentyt s talán hitét, Egyházát is, az őrrel egyik nap megjelent zárkánk előtt. Az őr beletette a kulcsát ajtónk zárába, de nem nyitotta ki, hanem kiabált:

— És maga mégis hisz? Hisz abban az Istenben, aki engedte elítéltetni? Hagyja itt szenvedni? Itt pusztulni? Itt rohad el elevenen, a többiekkel együtt! A kisujját sem mozdítja meg magáért! És mégis hisz benne?

Lélegzetünket visszafojtva vártuk a választ, mintha ez a válasz saját életünkre is sorsdöntő lenne. És a válasz halkan — mindig halkhangú volt —, de elég határozottan hangzott:

— Hiszek! Ezek ellenére is hiszek benne!

Egy pillanatig csönd lett, mint a villámlás után a mennydörgésig. Éreztük: farkasszemet néznek egymással. Talán még az őr arcul is üti. De nem. Kézzel nem nyúlt hozzá. Hangjával azonban úgy vágott vissza, hogy az ember sohasem felejti el, mint a villámot, mely mellé csapott:

— Maga őrült! Maga őrült! Mérnök ember és őrült? Csak őrült hihet ilyen Istenben!

Megcsörrent a zár. De mi nem ezt, hanem a zsoltárost hallottuk, aki Zakar szájával vallotta meg:

"Bízom Istenben akkor is,
mikor kegyetlenül gyötörtetem!"
(Zs. 114.)

(Mindszenty hercegprímás emlékirataiban azt sejteti, hogy a titkárával is ugyanúgy bánhattak, mint vele. Öntudatlanságig, akaratnélküliségig megtörték s így megkaphatták tőle, amit akartak. Ez nem árulás, nem "tállencséskedés", hanem a véges erejű emberi test gyöngesége és haldoklása. A rabok ítéletének jogosultságát Zakar későbbi életsorsa se igazolta. Kiszabadulása után nem került méltóságba, mint annyi más, még papi állást sem kapott. Bujkálva, félve, rettegve tengette életét. Sumér iratokkal foglalkozott. Csak később kapott valamicske papi elfoglaltságot, hol csendben, észrevétlen dolgozhatott. Igaz, az Amerikában megjelent sumér dolgokról írt tudományos művének bevezetője — nem ő írta — azt állítja, hogy az állam rehabilitálta. Ő lenne a katolikus papságban az egyetlen ilyen. Ám lehet, ez csak azt akarta jelenteni, hogy papi állásba engedték ismét. Joggal állíthatjuk tehát: nem volt és nem lett áruló, semmilyen címen, soha. Nem hódolt be a rezsimnek, sem előtte, sem utána. Istenhite tehát őszinte, szilárd volt, és ebben továbbra is kitartott nehéz megpróbáltatásaiban!)

Mily fönséges hitvallás! Csodálatos credo! A szenvedők és hívők credója!

"ŐRMESTER ÉS KAPITÁNY . . . !"

Már faleveleket kergettek az őszi szelek, amikor kórtermünkből váratlanul kihívtak. Igyekeztem semmire se gondolni, hiszen úgysem találhatom ki, miért is hívnak. Nem valami biztató kinézésű civil elé

vezettek. Egyedül, sötétben, nem szeretnék vele találkozni. Unott hanghordozással a világ legközönségesebb kérdéseit tette fel: adataim; hol, melyik börtönben tartózkodtam eddig; mit csináltam; miért lettem elzárva? És minden különösebb megjegyzés nélkül visszaküldött kórtermünkbe.

Rabtársaim fantáziája egyszerre lobbot vetett, mintha alvó parázsra benzint löccsentettünk volna. "Öregem, amnesztia; szabadulás; speciális kórházkezelés; újabb, komolyabb operáció; szállítás . . ." Próbáltam minden kombinációjukat cáfolni, mert egyiket sem tudtam elképzelni. Hát akkor miért csak engem hívtak? Faggattak, faggattak, hátha többet tudnak belőlem kihúzni. Hátha besúgási kijárás? Júdás akadhat az apostolok között is! Aztán kezdték emlegetni, ha mégis szabadulnék, fel kellene keresnem hozzátartozóikat, s ezt, meg ezt mondanom.

Már kezdtük feledni a dolgot, hiszen minden fa régen csupaszon didergett kint, amikor ismét kihívtak. Ugyanúgy kérdeztek ki, mint először, de másik ember. Visszajövet eszembe jutott, hogy éjjel álmomban mintha a levágott kezű barát, Czvetkovics Lajos, ismét integetett volna. Megdöbbentem: ezek a kihallgatások mégis jelenthetnek valamit? Hová csalogat az én magyar ferences védszentem?

Társaim lázasan érdeklődtek:

— No, mi volt, hogy volt?

Sehogy sem akarták elhinni, hogy csak úgy és csak annyi volt, mint amennyit elmondtam.

— Most már a legrosszabbra is el kell készülnünk — mondották —, még arra is, hogy tényleg szabadulsz. De mikor szabadulsz? Soká? Hamar? Nagy vagy kis ünnepen?

Úgy voltak velem, mint Hitler a berlini rabbival, akit magához vitetett és megkérdezte:

— Rabbi, te mindent tudsz. Mondd meg nekem: milyen ünnepen halok meg? Húsvétkor, karácsonykor vagy pünkösdkor?

— Nem, nem tudom — húzódozott a rabbi. — Nem tudom.

— De mégis! — nyaggatta Hitler. — Ti tudós, bölcs rabbik vagytok.

Végül a rabbi:

— Nem tudom biztosan, de bármikor halsz is meg, az nagy ünnep lesz! — Nos, így gondolták társaim és magam is, hiszen karácsony közeledett.

Reggeltől estig gyúrták belém a "megbízatásokat": városokat, utcákat, számokat. Hej, ha az őrök észrevették volna, ez már igazán kész összeesküvés! Nyeltem az adatokat, mint a liba, mikor tömik. De a fejem nagyon gyatra volt már ilyenekhez. Amit egyik nap belegyötörtek, másnapra elfeledtem. Kezdhettük elölről. Holott mások megbízását is hoztam ide magammal. Egyiket sohasem felejtem el.

Még a Gyűjtőben éltem, amikor egy nagyon komolynak látszó, idős férfi jött hozzám. Olyan komolyan, szinte szentségi fénnyel az arcán, azt gondoltam, gyónni akar.

— Eltalálta — felelte felcsillanó szemmel.

— De most nem a bűneimet, hanem, amit még eddig senkinek sem mondtam meg. Hallom, hamarosan szabadul. Persze, nekem az egy év hamar, mert életfogytos vagyok. Mivel pap, bízom benne, és kérem, ha lehetséges lesz, adja át üzenetemet. Halálraítéltnek utolsó kívánsága ez. A még rám váró hosszú szenvedést és halált könnyebben viselem el, ha tudom, hogy utolsó szavaim eljutottak ahhoz, aki nekem az életben mindent jelentett, a feleségemhez. Zötyögő rigmusokba szedtem, hogy könnyebben megjegyezhesse, és még szenvedései s megpróbáltatásai közepette se feledje el. Mondja meg neki, ha lehet, mártsa szavát a szeretet lángjába és mézébe:

Ha százszor újraszületnék,
Százszor újra csak téged választanálak!
Nem múlt el nap, óra, perc, hogy nem lettem volna nálad.
Isten után a szerelem kötött hozzád!
Isten veled, Erzsikém,
Örök viszontlátásra azzal,
Aki most is imád!

Ha ezután találkoztam vele, a füléhez kellett hajolnom, s üzenetét úgy elsuttognom, mintha én gyónnék neki. De nem bűneit, hanem örök szerelmét. Kérdezte egyszer:

— Nem nevetsz ki ezért?

— Nem — feleltem. — Ha a szívembe látnál, nem a kacaj könnyeit, hanem a szív meghatódottságát látnád!

Második kihallgatásom estéjétől a szabadulók ismert indulója lett kórtermünk takarodója: "Őrmester és kapitány nem visz engem ezután raportra!"

Aztán jött még pár kihallgatás. Mintha csak az elsőnél tartanánk: semmivel sem tudok többet. Idegeim kezdenek nyugtalanul ficánkolni. Nem bírom bevenni az üzeneteket. Az őrök egyre furábban néztek rám. Minden bajért engem nyaggattak, holott nem én voltam a szobafelelős.

— Látod — mondották rabtársaim —, éppen az a magatartásuk bizonyítja, hogy szabadulni fogsz. Tudják, hogy hamarosan kicsúszol a karmaikból, hát igyekeznek addig kínozni, amíg lehet. A versenynél is legjobban a cél előtt verik a lovat!

Gondoltam magamban: az utolsó vasárnap előtt? S megint hallani kezdtem a "Szomorú vasárnap" szövegét, dallamát, de a "második versszak" szavaival.

ÁLMUNK: AZ ISTEN! ÁLMUK: A NINCSEN!

Szép, őszi reggel volt. Csípős volt az idő, az éjjel dér is lehetett. Nem megyünk ki az erkélyre, majd csak délután, amikor a nap hozzánk érkezik. Most még csak a sziget fáit aranyozza: a szivárvány és a pillangók millió színével festi őket varázslatossá. A Duna hullámai

szikrázó ékszermilliókat szórnak a légbe. Vasárnap, reggeli csönd. Az imádság csöndje. A madarak áhítatos suttogással zsoltároznak, a templomok harangjai misére kondulnak: bűvölnek, vonzanak bennünket is.

A kórtermünkben is templomi csend van. Valamelyikünk ágya köré ülünk — megbeszélés nélkül is. Száraz mise lesz? Isten csalogatása közénk? Mindegy, csak ide szálljon; ide, vasárnapi kegyelmeivel!

Egyik rab a közösség nevében kér: beszéljek a szentmiséről! Nagyon szívesen. S megállapodtunk: ha az őr kérdezné, Istenről beszéltünk. A tanár kéri, hadd mondjon bevezetőnek, confiteornak, alázatos mellverőnek néhány Ady-sort. Nagy átéléssel kezdte, mi meg bűnbánó lélekkel mondottuk vele:

"Batyum: a legsúlyosabb Nincsen,
Utam: a nagy Nihil, a Semmi,
A sorsom: menni, menni, menni
S az álmom: az Isten.

Vele szeretnék találkozni,
Az álmommal, nagy bolond hitben
S csak ennyit szólni: Isten, Isten
S újból imádkozni.

Nem bírom már harcom vitézül,
Megtelek Isten-szerelemmel:
Szeret kibékülni az ember,
Mikor halni készül."
(Álmom: az Isten)

"Uram, bántottál, űztél, megaláztál,
Sokféle ostort suhogtatott kezed:
Te tudtad, miért.
Kis szolgád bizton nagyokat vétkezett.

Hajh, bűnös voltam, nótáid elloptam,
Nőid csókoltam s kortyongattam borod.
Méltón sujtott rám
Könnyben áztatott, sós, éles ostorod.

Minden bűnömből külön ostort fontál,
Csöpp, beteg vérem sokszor kiütközött,
Ám csók-ostorod
Legfájóbb ostor ostoraid között.

Uram, utólszor evvel ostorozz meg
Nagy bűnök után méltón, fájón, nagyon . . ."
(Uram, ostorozz meg)

Megvallom, ilyen megható confiteort még nem hallottam, nem mondottam. Szívbéli mea sulpa, mea maxima culpa! Így indul minden szentmise, a bánat könnyeiben megtisztulva . . .

Már jó rég a szentmise áhítatában töltekeztünk, amikor beugrott az őr:

— Mit beszéltek? Miről beszéltek?

Az osztálypaŕancsnok volt; az egészségügyi őrmester, a felcser, pedig az ajtófélfának támaszkodott. Nyugodtan válaszoltam:

— Az Istenről!

Végignézett rajtam, tetőtől talpig. Rápillantott az egészségügyire, aki mintha ezt kacsintotta volna vissza: "Hozd ki!"

— Hm! Szóval Istenről? Istenről beszélt? No, akkor jöjjön ki!

Elkapta a karomat, kirántott a terem ajtaja elé, s miután az ajtót becsukta, kezdte:

Akkor maga hazudott — sziszegte az arcomba. — Hogyan mer maga itt, a börtönben, hazudni a rabtársainak?

Csak ámultam:

— Mit hazudtam?

— Azt, hogy van Isten, holott nincs Isten!

— Szerintünk van! Marx se bizonyította be soha, hogy nincs, legfeljebb csak állította, hogy nincs!

— Mondja, látta már az Istent?

— Nem.

— Tapintotta már az Istent?

— Nem.

— Hallotta már az Istent?

— Nem.

— Szagolta már?

— Nem.

— Hát akkor hogyan meri mégis állítani, hogy van? Hogy létezhet valami vagy valaki, akinek létéről egyetlen érzékszervünk sem tanúskodik? Belátja, hogy hazudott? Hogy mákonyozza, butítja, ópiumozza a népet? Hát ezekre feleljen, nagy hazug!

A fülem ugyan hallotta a kérdéseket, a szám pedig ösztönösen felelt rájuk, de az eszem máshol járt. Mit felelhetek ilyen tanulatlannak? Ilyen kételemistás őrmesternek? Mondhatom az ilyennek, hogy Isten elfogadásához: csak ész kell? Semmi más! Nem kell hozzá hit! Csak agyvelő, de gondolkodó! Mikor ezeknél éppen az a hiba: érzékszervük van, mint az állatoknak, de eszük nincs! Hivatkozhatom Napóleonra, akit Szent Ilona szigetén megkérdezett Bertrand generális:

— Egyáltalán láttad te valamikor az Istent?

Mire ő így felelt:

— Te sohasem láttad az én géniuszomat, lángeszemet, mégis a győzelmek után hittél benne és magasztaltad. Pedig az én cselekedeteim hogyan hasonlíthatóak össze a Mindenhatóéival? Mik az én brilliáns katonai műveleteim a csillagok bámulatos mozgásával szem-

ben? Ha te, egy ember cselekedeteit csodálva, annak lángeszére következtetsz (holott az eszét valóban sohasem láttad), miért nem következtetsz a természet megfigyeléséből a teremtő Istenre?

Nos, ezeknek valami más, valami kézzelfogható bizonyíték kell, amiből valamit érthetnek vagy sejthetnek. Nem mélységes bölcselet, hanem az anyaghoz és az érzékszervekhez kapaszkodó bizonyítás.

— Azért merem állítani, hogy van Isten, mert vannak ugyan dolgok (az anyag), amelyeknek a megtapasztalására érzékszerveink szolgálnak, de még ezen a területen sem mindig az a döntő, mit mondanak ők! Ha csak rájuk hallgatnánk és az észre nem, sokszor tévútra jutnánk!

— Például?

— Például a szemünk azt mondja, hogy a nap felkel, végigvándorol az égen, majd lenyugszik. Az eszünk meg azt: a nap áll, a föl forog; látásunk tehát megtévesztő. A szemünk azt mondja, hogy bizonyos távolban az ég érintkezik a földdel, s ezért látóhatárunkat lezárja. Az ész figyelmeztet csak: ez látszat, illúzió, a szemünk csinálja az egészet; soha a földdel érintkező eget nem találjuk meg. A szemem bizonyossággal állítja, hogy falut, kutat lát. Az eszünk pedig figyelmeztet: vigyázz, ez csak délibáb! Megesküdnék: csengő szól valahol! Az eszem meg azt mondja: vigyázz, ez csak a testedben a vérnek, az idegeknek a játéka! Sehol nem szól semmilyen csengő . . . És így tovább.

— Azért merem állítani, hogy van Isten, mert vannak dolgok, amelyek megállapításához már nem elegendőek az érzékszerveink. Ilyeneket már nem az érzékszerv, hanem az ész állapít meg: csak az tudja megérteni és létét bebizonyítani. Ezért ilyenek létét az állatoknak, mivel eszük nincs, nem is tudnánk bebizonyítani.

— Például?

— Például nincs a világnak az a tudósa, aki szétszedve a mágnespatkót, a tenyerére tudná tenni és megmutatni: kiszedtem belőle a mágneses erőt. Ez az erő így néz ki, ilyen a színe, ilyen a sűrűsége, ilyen a szaga, ennyi a súlya! Mégsem merné egy józan eszű ember sem állítani, hogy mágneses erő nincs, mert az érzékszervekkel nem tudom megközelíteni. Azzal nem, de az eszemmel igen: látom a mágnespatkó működését, s abból következtetek az erő jelenlétére. Így van Istennél is: őt nem látom, de a világmindenség létében látom működését. Józan ésszel nem tehetek mást, mint következtetek csalhatatlan létére.

— És még?

— Itt van az izomerő. Nincs a világnak olyan orvosa, aki az emberből ki tudná szedni ezt az erőt s meg tudná mutatni: milyen az, hogy néz ki. Az orvos csak izmokat, rostokat talál, de nem találja azt az erőt, amely ezeket mozgatja. Nem találja azt az erőt, amely csodálatos testünket (melyet még ma sem ismerünk tökéletesen, olyan átláthatatlanul, kiismerhetetlenül bonyolult) felépíti, a mi tudtunk és közreműködésünk nélkül: a lelket. Ugyanígy vagyunk a villanyárammal is. Nem lehet tenyérbe tenni s megmutatni: ez az! Csak a műkö-

déséből tudjuk, hogy van, miként Istennél is. Ezért van az emberi ész, hogy az ilyenek létére is rájöhessünk.

Elhallgattam, de ők biztattak:

— Hát még?

— Itt van például a föld vonzóereje. Csak a működéséből tudjuk, hogy van, de zacskóban nem árulhatjuk, huzalba bele nem vezethetjük. Még sincs józan eszű ember, aki a létezését tagadná! Hiszen a tudomány tanítja, hogy a földünket, a csillagokat ez az erő tartja fenn a nagy világűrben. Holott az orrunk, a szemünk, a fülünk erről semmit sem mond, mégis, létét tagadni egyenlő lenne a tébolyodottsággal!

— Ó, igen? — gúnyolódott az osztályvezető. — Milyen nagy marha tudós maga. Még a nem létezőt is be tudja bizonyítani! No, akkor gyerünk! Előre!

Csak pár lépésre volt az erkély-folyosó vége. Kinyitottak egy kis ajtót és betaszítottak rajta. Pici előszoba volt. Fél karral elérhettem a másik oldalát. Alighogy becsukták az ajtót, máris úgy vágtak képen, hogy a másik falnak estem. Visszarántottak:

— Miért hazudsz, te aljas, hogy van Isten? Még bennünket is becsapnál, ha tudnál?

Az egyik képen vágott, a másik fejbe suhintott. Összeestem. Rugdaltak, míg fel nem keltem.

— Hol az Isten, te gazember? Jöjjön s védjen meg! Akár láthatóan, akár láthatatlanul! A működéséből bizonyítottnak vesszük a létét! — ordították.

A földre vertek, aztán felrángattak:

— Majd megmutatjuk neked, hogy ki az Isten!

Versenyeztek, melyikük tud több pofont, ütést, rúgást adni. Le, föl, jobbra, balra, le, föl. Kézzel-lábbal pörölyöztek, mint a kovács az izzó vasat. Engem gyaláztak, hogy butítom a népet. Istent gyalázták, hogy nem jön a megmentésemre, pedig majd megmutatnák neki, hogy ki az Isten!

Az első ütések nagyon fájtak. Utána már mintha nem is engem vertek volna, hanem valaki mást, lent, az alsó folyosón. Csak az ütések duhogását hallottam. Mégis, ájuldozó erőtlenség zsibbasztotta minden porcikámat. Az Isten létét megdönteni akaró "bizonyítékaik" nyomát még ma is a testemen hordom.

Egyszer aztán abbahagyták. Nem gondolom, hogy sajnálatból — ámbár nyögtem a fájdalomtól —, hanem talán belefáradtak vagy úgy gondolták: ennyivel is kiverték belőlem az istenhitet; elvették a bátorságomat örökre, hogy Istenről beszéljek. Kitámogattak a kórtermünk ajtajához. Megtöröltették velem véres orcámat, különösen véres orromat. Majd az osztályparancsnok ezzel eresztett be:

— Jól jegyezd meg, ha valaki kérdezné, mi történt veled, azt kell felelned: elcsúsztál a lépcsőn, összetörted magad! Másként megdöglesz! Megértetted? Pofa be! Indulj!

Társaim olyan csendben és félénken ültek, mintha őket verték volna az imént. Bizonnyal hallották a verést, az ordítozó káromkodást és az ajtó előtti parancsot. Még rám nézni sem mertek, nemhogy kérdezni. Se most, se később.

A törülközőmet benedvesítettem, megtörültem vele véres, égő arcomat. Aztán kimostam, jó nedvesre hagytam, rádőltem az ágyamra és parázsló fejemet alá temettem. Úgy éreztem az arcomat, a fejemet, mint amikor Debrecenben megégtem. Gyermekelőadásra készültünk. Én bűvészmutatványokat akartam mutatni. A főpróbán idő előtt meggyulladt a számban a benzin, leégett az egész arcom. Fájt, égett, mintha sósavat öntöttek volna csupa seb, csupa hólyag bőrömre; izzott, mintha faszenet élesztettek volna rajta; mintha nagy, maró hangyák mászkáltak volna a bőröm alatt. És most ehhez jöttek a rúgások utófájdalmai. Mintha egész testemben kést forgattak volna, mintha préselték vagy fűrészelték volna a csontjaimat. Egyébként alig emlékszem valamire. Arra igen, hogy mintha tücskök ciripeltek volna a fülembe valami efféle zsoltárt:

"Ellenségem üldöz engem.
Földre tiport.
Kínba zárta a lelkem;
Mint halottra, rám szórt port!
(Zs. 142.)

Nem ebédeltem, nem vacsoráztam — mondották később társaim —, éjjel nem aludtam, csak olykor fel-felnyögtem.

Reggel vércsomókat találtam a törülközőmön. Nem mostam ki mindjárt, hanem leültem reggelizni. A többiek már régen elvégezték, magamban ültem a kis asztalhoz. Rajta egy darab kenyér és kevés feketekávé. A kenyéren vérfolt, a kezem fogásától. Csak néztem, néztem. Az emmauszi étkezés jutott eszembe. A tanítványok a kenyértörésből ismerték fel Jézust . . . Jézus most bizonnyal itt áll mögöttem, és a vérfoltos kenyérből rám ismer, hogy én az Ő teste s vére vagyok, általam szenved a világ üdvösségéért . . . Hallani véltem, hogy mögöttem suttogja: "Ez az én testem, ez az én vérem." Nem én mondottam ezeket, Ő mondotta. És én tudtam, hogy így van! Úgy vettem hát magamhoz ezt a pár falatot, mint az emmauszi tanítványok a Jézustól nyújtottat: kinyílt szemmel és gerjedező szívvel. Ritkán voltam ilyen boldog, mint ezen a napon. Szent Ferenc Leónak mondott igazi boldogságából megéreztem valamicskét: mit jelent Jézusért ütlegelést szenvedni; és éreztem valamit az apostolok öröméből, "akik boldogan távoztak a főtanácstól, mert méltók lettek rá, hogy Jézus nevéért gyalázatot szenvedjenek." Biztosra vettem: ezért álmodtam a magyar ferences mártírommal. Most lettem valamelyest hozzájuk hasonló. Egész nap a magyar ferences vértanúk litániáját végeztem: "Könyörögjetek értem, hogy a legnehezebb napokban is méltó legyek hozzátok!"

Mikor a többiek kimentek az udvarra, a beteg pedig a fejére húzta a takaróját, kezembe vettem a törülközőmet, s bevérzett ujjammal pontokat rajzoltam a termünk falán. Keresztútnak szántam: vérem keresztútjának! Felrajzoltam a tizenötödiket is — Jézus feltámadását —, mert most még inkább hittem, hogy minden nagypéntek után a feltámadás húsvétja következik. Az én keresztutam utolsó stációit járom már. Közel lehet hát a feltámadás!

Lehet? És mégis!? Amikor tehettem, végeztem ezt a keresztutat. Sokszor úgy tettem, mintha a falat törülgetném. Máskor meg körbejártam a kórtermünkben, mintha sétálnék. Mindig erősebb lettem, amikor elvégeztem. Kellett is a mártírok ereje, mert napjaim egyre nehezebbek lettek. Igyekeztem úgy viselkedni, mint egy angyal, nehogy ezek a hóhérok az utolsó pillanatban emésszenek el. Figyelték minden mozdulatomat, minden szavamat. Lesték, hogyan alakul az arcom. Pár hétig senkit sem eresztettek be hozzánk, még a raborvost sem . . .

De a haldoklónk mintha szelídebb szemmel nézett volna utánam, amikor elmentem előtte . . .

Nappalaink, éjszakáink nagyon nyomottak, mert együtt haldoklunk betegünkkel. Nem engedték már hozzá a raborvost. Csak a pofozkodó felcser jött. Nem tudta megállítani a vérzést. Körülötte az ágya, a föld, minden véres: vastagon, darabosan! Mintha bíborban fürödnék. Ő azonban sápadt, mint a legsápadtabb hold. Sokszor közösen is fohászkodunk érte: "Szent Ferenc, a betegek gyógyítója, könyörögj érette!"

Mivel az őrök minden mozdulatomat figyelik, rabtársaim nagyon óvatosak üzeneteik átadásában. A legrafináltabb módokat találják ki, hogy ismételtethessék velem az üzeneteiket.

Ismételten elkésett vadlibák húztak el a fejünk felett. Nekem gágogtak örömhírt ilyenkor, mint Attilának a költöző, kereplő gólya? Páran felsóhajtottak: "De jó nekik; arra mennek, amerre akarnak!"

HARMADIK RÉSZ

"És harmadnapon feltámadott, az Írások szerint."
(Credo)

Elbukásunk csak látszólagos, halálunk csak tetszhalál. Minden szenvedésünk, megaláztatásunk után megkapjuk jutalmunkat: a dicsőséges feltámadást, az örök életet.

XV. fejezet

Lehull a bilincs

"Téged, Isten, dicsérünk!
Téged Urnak ismerünk!"
(Te Deum)

SÍRKŐHENGERÍTŐ, BÖRTÖNTNYITÓ ANGYAL

Hideg, süvítő dunai szelek zavartak be a teraszról, s olykor eltévedt hópelyhek tapadtak az ablakunkra, amikor megjött Attila várva várt "gólyája". Csőrében nem a menekített fiókáját, hanem a szabadulás biztatóbb jelét hozta.

Most abba a kis szobába vezettek, ahol nemrég összevertek. Véletlenül? Szándékosan ide? Emlékeztetésül és figyelmeztetésül, hogy sok minden megtörténhet azzal, aki a ma szelleméhez és a mai urakhoz nem alkalmazkodik? Nem tudom! Szó, ami szó, ebbe a baljóslatú helyre vezettek be. Vagy? A feltámadás is csak sírból történhet?

Meg kell vallanom, nem gólya várt rám, hanem olyan Jézus sírját nyitogató angyal, olyan Péter-szabadító. Egy azok közül, akik most Betlehembe igyekeznek, hogy majd karácsony szent éjjelén énekelhessék: "Békesség a földön a jóakaratú embereknek!" Fiatal, nagyon finoman öltözött, intelligensnek látszó "úriember". Civil. Picurka asztal előtt állt. Mintha urát várná és nem rabját.

Kecses mozdulattal leültetett. Elővette ezüst tárcáját és elegáns mozdulattal rágyújtott. Nem várhattam, hogy megkínáljon, tudta, a rabok nem dohányozhatnak a börtönben. Mintha rég nem látott jóbarátok lennénk: könnyedén, fesztelenül, mosolygón csevegtünk a múltamról, tevékenységeimről. Egyszer csak mintha valami borzalmas emlék hasított volna bele, felugrott, kirántotta a szájából cigarettáját:

— Hiszen maga beteg! És én meg dohányzom? Bocsánat! Bocsánat!

Nagy buzgalommal elnyomta a hamutálcán.

— Ó, nem tesz semmit — dadogtam. — Nekünk nem árt már az ilyen!

— Ó, nem, nem! Bocsánat! Maga nagy beteg!

Nem tehetek róla, de a zsoltáros jutott az eszembe, mert úgy gondoltam, nem őszinte szívből fakad ez, hanem színészkedés:

"Beszéde lágyabb, mint a vaj,
Holott gyűlölet van a szívében.
Szavai simábbak, mint az olaj,
Holott azok éles kardok."
(Zs. 54.)

Sok, értelmetlennek látszó kérdés után, mintha csak ötletként kérdezné:

— Mondja, tudna maga valami áldozatot hozni a szabadulásáért?

Egyszerre forogni kezdett velem a világ. Ő meg mereven, bűvölően nézett a szemembe, mint a kígyó, amelyik az áldozatára akarja vetni magát. Elöntött a szomorúság és a keserűség. Hogyan téveszthettem össze a kísértő paradicsomi kígyót a betlehemi angyallal? Sokat hallottam már, hogy szabadulás előtt megkísértik a reménykedőket. Íme, én sem kerülhetem el ezt a válságos és döntő pillanatot? Azt állították, akik ezen átmentek: az életük legkeservesebb és tragikusabb pillanata volt. Fizetni kell a szabadságért: júdási szerepvállalással, beépítettséggel, sátáni szolgálattal!

Mintha élvezné, hogy vergődöm, mozdulatlanul, mereven néz és nem szól. Nekem kell hát az alkut elkezdenem:

— Milyen áldozatról lenne szó? Hát nem elég, hogy kitöltöttem a büntetésemet és már rá is adok?

Lágyan, de elég határozottan felelte:

— Nem! Nem elég! A szabadság az a földbe rejtett kincs, melyért — Jézus szava szerint — mindenünket eladjuk, hogy megszerezhessük!

Uramisten, most ne hagyj el! Milyen nyíltan beszél a szabadság megvásárlásáról!

— És miről lenne szó?

Tudnom kell, mit akarnak, és előbb vagy utóbb döntenem kell. Ez nem kétséges. Hadd álljanak hát elő a "valtságdíjjal". Ugyan mire szorítják rá ilyenkor a papokat?

— Mondja, tudna engedelmeskedni a püspökének?

Válasz volt ez a kérdésemre vagy újabb kérdés? Az igazi válaszát csak akkor adja meg, ha újabb kérdésére feleltem? Milyen különös kérdés ez! Civil, kommunista állam megbízottja kérdi tőlem, paptól: tudnék-e engedelmeskedni a püspökömnek?! Mi lehet erre a felelet? A jó felelet! Nem olyan papok kellenek-e nekik, akik a betört, "állami" püspököknek tudnak és akarnak engedelmeskedni? Vagy olyan, aki a püspöknek nem akar engedelmeskedni, mert már "betört" püspök? Mivel fogalmam sem volt, mi kint a helyzet, és választ kellett

adnom, régi elvemet vettem elő: nem ravaszkodni, nem "sundabundázni", ki azzal, amit gondolok! Lesz, ami lesz! Vagy eltalálom a feleletet, vagy nem!

— Uram — mondottam neki —, én engedelmességet fogadtam az elöljáróimnak, püspökeimnek. Ezt a fogadalmamat ezután is szeretném megtartani!

Egy szóval sem válaszolt rá. Arcjátékából nem tudtam eldönteni, szerinte helyesen vagy helytelenül feleltem-e.

Más témára csapott, a börtönéletre. Semmiségek addig, mígnem ezt kérdezte:

— Mondja, volt maga büntetve a börtönben?

Tudtam, jobban tudja, mint én. Minden adatom és ügyem a kisujjában van. És ha mégis kérdi, valami rejtett oka van vele. Mit akar tudni? Panaszkodom neki a börtöni kegyetlenségekről, vagy hazudom, mert letagadom, hogy büntetve voltam? Milyen érzelmekkel hagyom majd el a börtönt? Megint mit feleljek, hogy ne rontsam a helyzetemet?

— Uram, hivatalosan sohasem kaptam nehéz büntetést. Hogy itt-ott összevertek, összerugdostak? Az nem hivatalos!

Mintha a gallérjáról legyet pöccentene le, legyintett:

— Igen, az nem hivatalos! Az nem számít!

Csak megmondhatnám neki, amit gondolok! Igen, neked és nektek ez nem számít! De nekem és nekünk számított! Nektek az sem számított, hogy a nyomozóm megverte a tanúkat! Mi az nektek, ugye? Bezzeg vertek volna csak téged — a "reakciósok" —, kötelet adnátok érte! "Nem hivatalos"! Micsoda őrült kifejezés? Nem hivatalosan büntetlenül megölhetik az embert! Hát akkor hogyne ölhetnék meg hivatalosan?

Ártatlanabb világnézeti kérdéseket hozott fel. Szívott belőlük pár slukkot, mintha cigaretták lennének, majd ezt kérdezte:

— Mondja, hová menne, ha szabadulna? Mondjuk, ha egyszer mégis véletlenül szabadulna?

— Föltétlen Budára, az elöljáróimhoz. Nála kellene először jelentkeznem. További sorsomról aztán ő döntene.

Csodálkoztam, hogy a feleletemmel nem volt megelégedve, mert így folytatta:

— Budára menne? De hát magát nem ott fogták el! Miért nem megy vissza az elhagyott helyére? Ott ismerik az emberek. Ismerik a körülményeket. Segítségére lennének az új élet kezdésében, hiszen magát ott szerették az emberek. Szereznének valami világi munkát, állást . . .

Most kezdtem csak sejteni, mint szamár az esőt, mit is akar tőlem megtudni. Azt: vissza akarok-e menni az elhagyott helyemre? S ott már jelenlétemmel is a híveket zavarni? Oda, ahonnét az állam éppen el akart tüntetni?

— Hogy hová megyek, erről nem én, hanem a budai elöljáróságom dönthet. Egyébként is sohasem akarok civil vonalon elhelyezkedni, csakis egyházin! Szerzetes akarok maradni!

Hátravetette magát a székében. Kitárt karral kiáltotta:

— No de már nincsenek szerzetesek! És maga ezt nem tudja?

Bizony, nem! Lélegzeni is alig tudtam. Igaz lenne, amit mond, vagy csak gyötör? Ha igaz: börtönéletem legszörnyűbb hírét most hallottam! Sírni szeretnék. De a könnyeimet visszatartotta az a remény: hazudik, lépre akar csalni! Nem lehet ez igaz! A hír készületlenül is talált. Ilyen eshetőségre sohasem gondoltam. Szabadulás után milyen élet lehetséges hát számomra?

— Nem tudtam! — feleltem.

— De ha így lenne, akkor valamelyik püspöknél jelentkeznék: pap akarok maradni! Püspökök még vannak?

Jóízűen nevetett s látszott rajta, most bizonyosan igazat mond:

— Vannak. Nagyon is vannak! Talán még többen is, mint amikor bejött a börtönbe.

Mintha az előbb elhangzott kijelentésemre reflektálna:

— Ha már a szerzetes-hírt nem tudta, de más híreket bizonnyal tud! Mondja, milyen híreket tud a külvilágból?

Milyen híreket? Milyen híreket? Igazán nem hazudom, ha azt felelem: semmi hírt sem tudok.

— Uram, milyen hírekre gondol?

— Akármilyen hír lehet. Nem gondolok különösebbre. Csak azokra, amikről bent a rabok egymás között beszélnek!

— Uram, mi semmi hírt sem tudunk. Legfeljebb hamisat. De ezt minek mondjam, hiszen magunk is tudjuk: nem igazak! Meg olyanok, amikről még egymás között sem tanácsos beszélni. Baj lehet belőle. Hogyan mondjam hát?

— Csak ne féljen! Előttem beszélhet! Tudjuk mi, hogy a rabok szeretnek híreket költeni. Mondjon nekem pár ilyen hamis hírt!

Nem tudtam, mi lesz az őszinteségem ára, mégis előálltam vele:

— Azt suttogják: kint nagy a terror és nagy a szegénység, nincs elég ennivaló!

Mikor kikerültem, megtudtam, hogy ezeknek a hamis híreknek volt alapjuk, és ebből szivárgott be hozzánk valami. 1951 a nagy politikai, katonai, rendőri perek esztendeje volt. Állítólag a Fő utcai — itt szabadultam ki — ÁVÓ-s központ garázsában félóránként végezték ki az áldozataikat. Egyszerűen búzatáblaként kaszálták az emberek százait: hazaárulás; ellenséggel való együttműködés; háborús bűnösség; zsidóüldözés stb. címén. Itt és ekkor hulltak volna el hazánk akkori legjobbjai; közöttük az egész ország által tisztelt Bárdossy László, aki ezzel az imával fejezte be életét: "Uram, aki fent vagy az égben, mentsd meg hazánkat ezektől a banditáktól!"

1951 nyarán kezdődött a szörnyű deportálása azoknak, akik a rendszernek nem tetszettek, és így őket ezer sanyargatással, elhurcolással, a legrettentőbb munkával igyekeztek elpusztítani. Az emberek ezrei rettegtek az egész ország területén, különösen a városokban, hogy az éjjel elhurcolják őket. Még aludni sem mertek. Kis batyujukkal várták, hogy csöngessenek a legkegyetlenebb hóhérok, kiknek mindegy volt, öreget, fiatalt, egészségeset vagy beteget szednek-e

össze. Nem volt irgalom: mindenki bele a szemétgyűjtő kocsiba! Soha ilyen rettegésben nem élt hazánk!

(E kitelepítésekről megrázó elevenséggel és mesteri kézzel írt Dr. Pogány András, disszidált budapesti ügyvéd, aki négy kisgyermekével és öreg szüleivel, az engedélyezett 25 kilogrammos csomaggal, reggel ötkor várta, hogy őket is elszállítsák a 150 ezer kitelepítettel együtt. Csoda mentette meg őket, hogy mégis otthon maradtak. Az ezzel kapcsolatos tragédiáknak se szeri, se száma. Tóth altábornagyé csak egyik. De benne szimbolizálódik az egész magyar sors:

"Hetven felé járó öregúr volt, évek óta nyugdíj nélkül, gyári udvar sepregetéséből tartotta fenn magát. Mikor az öreg agglegény megkapta a véghatározatot, hogy mennie kell, nem készülődött, hiába biztatták szomszédai. Másnap reggel, mikor a rendőr és a teherautó szállítómunkásai megjelentek, az öreget lakása közepén, fotelben ülve, teljes katonai díszbe öltözve találták. Soron- és rendkívüli díszben, összes kitüntetéseivel, rohamsisakban, hófehér kesztyűvel. Megkövülten torpantak meg a küszöbnél.

— Adják tudtukra az ÁVÓ-soknak odalent — förmedt rájuk röviden —, hogy Tóth altábornagy nem hagyja el a lakását.

Elkotródtak s visszaszaladtak a teherautóhoz, ahol az ÁVÓ-sok tanyáztak. Menten rohantak persze az altábornagyért. Az csípőre tett kézzel várta őket. Az egyik jómadár gorombán ráförmedt volna az altábornagyra, de az nem hagyta szóhoz jutni.

— Altábornagy úrnak szólíts, te piszok . . . s állj feszes vigyázban, ha velem beszélsz . . .

Azzal kirántotta szolgálati pisztolyát s tüzelt. Egyet, majd még egyet. Mind a két ÁVÓ-s összeesett. A harmadik golyót saját fejébe küldte, feszes vigyázzban, ahogy az dukál . . .

A hajnali szürkület százával, ezrével nyelte a népeket, mint valami gigantikus, modern Moloch." [Város a homályban])

Az élelemben tényleg nagy volt a hiány. A régi termelő rendszert alapjában pusztították el, az új meg nem működött megfelelően: nem volt életkedv, vállalkozás, hanem inkább szabotázs! A legszükségesebbekben hiányt szenvedtek.

Először az "angyalom" nyelt egyet-kettőt. Mintha meglepték volna a szavaim. Talán nem gondolta, hogy ilyen igaz hírek is beszivároghattak hozzánk? Első híremre nem is válaszolt. Mintha nem is mondtam volna, holott ez volt az izgalmasabb. A másodikra pedig ezt felelte:

— No, ha majd egyszer kiszabadul, látni fogja, hogyan roskadoznak a kirakatok a sok jótól!

Az ajtó előtt köhögött az őr. Véletlenül? Akarva? Nem tudom, de megbizonyosodtam a hangjából: szükség esetén az ajtónál az ököl! Vigyázz! Jó gyerek légy, ha nem akarod, hogy most másik kettő verjen!

"Angyalkám" megnézte az óráját, és újabb meglepő kérdéssel állt elő:

— Mondja csak, ha maga pap lenne, tudna beszélni a békéről?

Puff neki! Megint egy homályos kérdés! Mi lehet kint a helyzet? Ebből az ártatlan kérdésből hogyan sejthettem volna, hogy már kint vannak "békepapok", akikről később oly sok szomorút hallottam. Most tehát ezt puhatolná: lennék-e békepap? Tudatlanságom miatt egészen mást értettem akkor kérdése alatt. Mit válaszolhatok? Ha háborús pártinak mutatom magam, lehet, hogy az a baj; ha meg békepártinak, lehet, hogy az. Amikor még kint voltam, Titót szidni kellett, ma meg már dicsérni! Hátha ma azok kellenek, akik ezt kiáltják: éljen a háború! A kommunisták valahol háborút akarnak? Mit feleljek, hogy ne essem se csöbörbe, se vödörbe?

— Uram, miért kellene ma a békéről beszélni? Háború van vagy arra készülnek?

Mosolygott.

— Nincs háború. De, tudja, vannak, akik háborút akarnak! Uszítanak! Kívül a kapitalisták, belül meg a reakciósok!

— És ha a békéről beszélünk, akkor nem lesz háború? Beszéddel meg lehet akadályozni vagy meg lehet nyerni a háborút?

— Nem éppen — felelte, de nem volt már olyan magabiztos. — De azért mégis jó, ha a békéről beszélünk. Az imperialista erők háborút akarnak!

— Uram, én tudom, mi a háború. Végigéltem. Én nem kívánom. Egyébként a papnak könnyű a békéről beszélnie, hiszen Jézus is ezt tette. Mindennap imádkozunk a békéért. Szent Ferenc fiainak meg egyenesen kötelesség a békesség fiainak lenniük. Rendalapítónk harcoló felek közé állt, hogy békességre vigye őket. A köszöntése is ez volt: Pax et bonum! Áldás és békesség! Mert a békével jár minden áldás. Debrecenben az ifjúságunk indulója így hangzott:

"Rombol és pusztít vak gyűlölet,
Nem kell az nékünk, csak szeretet!...
...Célunk a béke, tettünk mindig a jó!"

— Nem látom okát, miért kellene a béke himnuszát a gyűlöletével felváltani?!

Felállt. Megigazította a ruháját. Elővette a cigarettatárcáját, rá akart gyújtani.

Ó, de maga nagyon beteg! Talán már nagyon is kifárasztottam? Ne haragudjék! Köszönöm, hogy készséges volt a feleleteiben. Gondolhat fordulatra. Tudja, az élet tele van fordulattal!

Kinyitotta az ajtót. Az őr belépett. Én meg indulni akartam, de az "angyal" elkapta a karomat:

— Bocsánat, még egy pillanatra! Mit is mondott, hová menne, ha kiszabadulna?

— A budai ferencesekhez!

— Látja, hogy kiment a fejemből? Hiszen ott még tényleg vannak ferences atyák! Persze, hogy vannak! De még mennyire, hogy vannak! Ugye, P. Kolos a provinciálisuk? Ugye, ott a Margit-hídnál? Persze, hogy vannak! Hogy felejthettem el egy pillanatra is? Ne

nyugtalankodjék hát! Ott megtalálja az elöljáróját, ha egyszer tényleg arra visz majd az útja.

Holdkórosként léptem a kórtermünkbe. Rabtársaim zuhanyoztak kérdéseikkel, de én nem nagyon hallottam őket, csak egyre azon morfondíroztam: vannak ferencesek vagy nincsenek? Melyik állítása lehetett az igaz?

Társaim az egész kihallgatásból, de különösen a "lehetséges fordulatból" csakis szabadulást következtettek ki. Tömték üzeneteikkel a fejemet, de mintha csak szitába öntenék a vizet, még vagy két hétig. Előttem a jövő inkább sötétnek, mint világosnak látszott.

Vannak vagy nincsenek szerzetesek?

A VÖRÖS CSILLAG SZÜLETÉSNAPJA

Pár nap választott el már csak karácsonytól. Nem a szabadulásra, hanem a kis Jézus születésére gondoltunk és készültünk. Nem tudtuk, hányadika is van, így azt sem, melyik napon lesz. De sejtettük: mostanában! Tervezgettük, hogyan is ünnepeljük meg valamelyik este, és próbálgattunk karácsonyi énekeket: titokban! Nem valószínű, hogy karácsonyig az ügyemet elintézik. Már csak a látszat kerülése miatt is, mintha karácsony miatt szabadulnék.

Igen ám, de a világ más nagy napra készült, Sztálin születésnapjára, a modern megváltóéra! És imádatára olyat akartak tenni, melynél nagyobbat nem tudtak elképzelni egy diktátor születésnapjára, azt, hogy ELSŐ AMNESZTIÁJUKKAL megörvendeztetik a világot! De mi erről semmit se tudtunk. Amnesztia-álmainkat rég elfeledtük, már csak nevetni tudtunk rajta: bolondság! Nem amnesztia, de már a szabadulás napja sem jelentett semmit: ilyen nincs!

Ezért december 21-e éppen olyan dideregtető napnak indult, mint a többi. De úgy végződött, mintha az egész világ felett — legalábbis sok-sok ezer rab számára — a betlehemi csillag ragyogott volna fel. Vörös izzásával Moszkva fölül indult, mégis, vakító fehérségében Betlehem fölött állt meg, mikor a rabok ezrei karácsonyukat otthon ünnepelhették.

Három óra körül az osztályparancsnokunk úgy intett be, mintha megint találkára hívna:

— Jöjjön csak ki!

Kiléptem, mint mostanában annyiszor, de most úgy, hogy soha többé vissza ne térjek! Szegény, szenvedő rabtársaimnak, s a naponként a halál angyalával küszködő betegünknek ennyit sem tudtam mondani:

— Isten veletek, gyerekek! Boldog karácsonyt! Az újévben pedig szabadulást!

Még búcsút sem inthettem!

Meg kellett fürödnöm. Rituális fürdés? Mit jelent, mit akartak vele? Mossam ki az emlékezetemből minden gazságukat? Kezdjek új, hazug életet? Dicsérjem a rendszer hibáit és imádjam Sztálinukat?

Mossam le a testemről ocsmányságaikat, kifolyt véremet, kék foltjaimat; annyira, hogy hóhéraim bűntelen fehérségben ragyoghassanak?

Borbélyom — nem az ismert gyilkos — úgy kikent, kifent, mint soha! Az irodában még egyszer tökéletesen le kellett vetkőznöm. De még így, anyaszülten is, ugyancsak körülnéztek. A letétből a táskám már várt rám. Eddig még mindig csak azt hittem, hogy szállítás lesz más börtönbe. De mikor a táskámból alsót kotorásztak elő és a szerzetesi ruhámat ideadták, már merészebbet, a legfantasztikusabbat is legalább egy pilanatra el tudtam képzelni, hiszen eddig sohasem szállítottak így, mióta hivatalosan beöltöztettek. Ujjongani szerettem volna, hogy visszakaptam a mennyei dalmatikát, melyet Tomori Pál hadvezér, kalocsai érsek korában is hordott; melynek kámzsáját báró Andrássy Miklós (aki Bercsényi ezredese lett) még katonaként sem akarta letenni. Titokban csókot leheltem rá, mikor felvettem. Milyen gyűrött! Milyen dohos! De nekem most ez volt életem legszebb ruhája. Rossz cipőt is dobtak elém. Nem ismertem rá a magaméra. Ugyan kitől vették el? Lehet, hogy olyané volt, akit felakasztottak vagy agyonlőttek.

Alá kellett írnom, hogy minden letétbe helyezett holmimat visszakaptam. Aláírtam, pedig jóformán mindenem elveszett — kezdve a nagyszerű csizmámtól, sok alsóneműmtől és könyvemtől —, szinte csak a breviáriumom maradt meg. Kérdezte az őr:

— Mi ez?

— Imakönyv — feleltem.

Belelapozott:

— Marhaság!

Belevágta az üres táskámba.

Régen a táskámba csempésztem egy magamcsinálta rózsafüzért. Kutató őröm megtalálta:

— Piszkos madzag. Minek ez? — s behajította a szemétbe.

Az őrök jöttek-mentek, s mint valami csodát, nagyon megbámultak, körbejártak:

— Mi vagy te, te hülye? Asszony vagy bohóc?

A viselkedésük miatt kezdtem az előbbi reményemet elveszíteni. Így bánhatnának egy szabadulóval? Mikor pedig egy lefüggönyözött autó farral csaknem betolatott a folyosóra, a legnagyobb titokban be kellett szállnom, bekötötték a szememet, megláncolták a kezemet, két őr közé kellett ülnöm, már sötétebben láttam, mint a bekötött szemem. Hová visznek, mit akarnak velem? Hiszen a büntetésem már régen lejárt? Miért láncolnak le? Félnek, hogy megszököm a szabadulástól? Vissza a börtönbe, mert nem akarok szabad lenni? Vagy, mert itt van még a legtöbb szabadság?

Megremegett a kocsink. Elindultunk. A régi, jövendölő, Vác nevű remetére gondoltam: győzelembe visz ez az utam vagy halálba? Hozzá fohászkodtam.

Őreim halotti csendben voltak, mintha a nyelvüket kivágták volna. Azt mondják, aki nem lát, jobban hall. Figyeltem, erősen figyel-

tem. Hová vihetnek? Oroszországba? "Kisangyalom" titokzatos szavai ezt jelentették volna? "Az élet tele van fordulattal."

Egyszer csak villamos csilingelő hangja lopakodott be a zárt ablakú, lefüggönyözött kocsinkba. Csakis Budapestre érkezhettünk. Vác közelében nincs villamos. Az egyre jobban növekvő csilingelés és autóforgalom ezt a feltevést csak erősítette. Házhoz szállítanak, mint Debrecenben valamikor P. Ottmárt: nehogy a nép tüntetően ünnepeljen? Magam is nevettem a bizarr gondolaton.

Mikor kiszálltam az autóból, egy udvar közepén álltam. Levették rólam a bilincset és a szemkötőt. Megkockáztattam egy kérdést:

— Hol vagyunk?

— Nem a te gondod! Légy csendben, mert itthagyod a nyelved!

KÉZBILINCSBŐL SZÁJBILINCS

Nagy meglepetésemre illemhelyre vezettek be. Megint felvillant a fény: mégiscsak szabadulok! Ilyen tapintat! Hihetetlen, milyen humánusok! Ha a legutóbbi, Gyűjtőfogházba való megérkezésemre gondolok, még most is remegek. Azonnal Zadravecz püspökünk jut az eszembe, aki az őrtől kikéredzkedett, s ez volt a válasz:

— Csak bele a nadrágba! Csak bele a nadrágba!

Engem pedig kérés nélkül idevezettek. Mint a közös illemhelyeken lenni szokott, a piszuárokat rekeszek választották el egymástól. Szokványos bűz, az ismert csípős szag. Az őr az egyik rekesz közé lökött:

Dőlj a falnak s így maradj!

Nekidőltem, mint amikor hány az ember, s a bűzt — minden ocsmányságával együtt — tele tüdővel szívtam, mint a szabadság tiszta levegőjét. Lám, mennyire igaza volt az "Angyalnak": "Az élet tele van fordulattal!" Hihettem volna pár perccel előbb, hogy illemhelyet szagoltatnak velem? Eddig még ilyet sohasem tettek. Valamikor kegy lett volna, most meg büntetés?

Jöttek-mentek az őrök. Hol közelebb hozzám, hol messzebb, ki csendben, ki hangosan végezte a dolgát. Volt, aki mutatványszerűen szellemeskedett és arcpirítóan durváskodott. Ki írhatná le ronda kifejezéseiket?

— Ide valók vagytok mind, ganéjok! — sziszegték a fülembe.

Mit is mondottak rabtársaim? A cél előtt ütik leginkább a versenylovakat? Ha ez igaz, akkor én mégis szabadulok! Az utolsó métereket futnám? De hátha éppen a rajtnál állok, várom az indító lövést? Hiszen: "Az élet tele van fordulattal!" Most kezdeném a futamot, amikor már halálos fáradt vagyok? Hej, de hosszú volt ez a várakozás! De hosszú! Itt még imádkozni sem lehetett, mert ez a pokoli tömjénfüst még az imádságot is megfojtotta bennem.

Talán egy óra is eltelhetett, mire kivezettek. S megint a "fordulat" következett: az őrség ajtaja előtt leültettek egy székre. Majd beszólítottak az irodájukba. Egy írást dobtak elém:

— Olvassa el!

Elolvastam. Tudomásul vettem, hogy tizenhárom év büntetés jár annak, aki a börtönben történt dolgokról, eseményekről beszél. Remegő kézzel aláírtam! Bár sehogy sem értettem a dolgot: miért titkolják ezeket? Miért vernek tizenháromszoros lakatot az ember szájára? Nem azt kellene inkább parancsolniuk: hirdessétek, mit kapnak itt a bűnözők, a demokrácia ellenségei! Amit itt rejtve, titokban, csendben láttatok, tapasztaltatok, mondjátok majd el hangosan a háztetőkről: az esetetekből hadd tanuljanak mások, nehogy idekerüljenek! Miért titkolják? Nem az a méltányos: mindenki tudja tette előtt, mi jár ezért?! Vagy nem büntetni akarnak ők, hanem gyalázatos, titokzatos cselekedeteikkel eltüntetni azokat, akik nem akarnak rendszerük rabszolgái lenni? Azóta már tudom, hogy ezt a gyalázatos szájbéklyózást a kommunisták csinálják az egész világon. Nem a mi szabadalmunk, Moszkvából hoztuk, s erről Szolzsenyicin tanúskodik.

— Ide figyeljen! A börtön-dolgokról éppen úgy nem szabad beszélnie, mint a katonának a katonai dolgokról — kezdte mondani, aki az írást elvette tőlem. — Még a legbizalmasabbjainak sem! Akárhogyan a lelkükre köti, hogy ne beszéljenek róla másoknak, mégis beszélni fognak! S akikről a legkevésbé gondolja, azok a mi embereink, és azok fogják majd jelenteni a rendőrségnek. Ha a nevét el is hallgatnák, vannak eszközeink, hogy kinyomozzuk a forrást. S akkor viszontlátjuk és itt marasztaljuk örökre!

Tudtam, miről van szó! Nem akarják, hogy a világ kiábránduljon belőlük. Nem akarják, hogy tudja a világ: ők a legaljasabb rabtartók és igazságszolgáltatók! Angyalnak kell látszaniok, s nem azoknak, amik: ördögöknek! Remegő kézzel írtam alá. De nem a félelemtől, hanem a haragtól! Százat is aláírtam volna. A börtön eddig sem rakott a számra lakatot, ezután sem fog! Csak a kezemet verheti bilincsbe! Hamarosan azt sem! Igenis, majd kinyitom a számat! És meggyötört torkomból ha csak halk sikoly szakadhat is ki ebbe a vörös éjszakába, de kiszakad ez a figyelmeztető sikoly, és biztatás lesz a sok-sok millió áldozatnak, hogy végre mindenki kinyissa a száját. S ha egyszer kinyitották: olyan sikongás, olyan jajgatás, olyan dühorkán lesz a földön, amilyet még nem látott s nem hallott a világ! Világot reszkettető hangjuktól leomlanak a vörös diktatúra világhatalmi falai, és a szabadságot és a szociális jólétet kereső népek örökre eltüntetik ezt a vérengző zsarnokságot a föld színéről. Nem a népet szolgálták, hanem önmagukat!

— Amnesztiát kaptál Sztálin születésnapjára — folytatta az emberem.

Megszakítottam:

— Kérem, "amnesztiát"? Tehát nem "szabadulok", holott a büntetésemet kitöltöttem, még rá is adtam, hanem "amnesztiával" eresztenek el?

— Akkor is amnesztiát kaptál. És légy érte hálás! Mert egyébként mehettél volna a többivel Kistarcsára, az internálóba! Tanulj a múltadból! Úgy pofázz hát, ha még egyszer visszahozunk, innét már

csak dögölve kerülhetsz ki! Ehhez tartsd magad! Elmehetsz!

Való igaz, nem ilyen szabadulásról, nem ilyen búcsúztatóról álmodtunk a "régi, szép napokon"! Mégis olyan jól hangzott, hogy csaknem azt mondottam:

— Köszönöm, bácsi! Köszönöm szépen! Kezét csókolom! Boldog karácsonyi ünnepeket! Még Sztálinnak is!

Belém fojtották a szándékolt szót azzal, hogy a kezembe nyomták az üres táskámat. Az egyik tiszt, maga elé állítva, indulásra lódított. Hamarosan arra az udvarra jutottunk, amelyre érkeztünk. Az elején nyitott kapu. Mintha civil emberek járkálnának mögötte. Nem láthattam élesen őket, mert erősen besötétedett már. Fegyveres őr állt a kapuban. A tiszt írásokat mutatott neki, majd szalutált, s ezzel kiléptünk — bizony, igazat írok! — az utcára! Az úgynevezett szabad világ utcájára.

Este hat óra lehetett. Jobbra kanyarodtunk. S mikor az út közepére értünk, kérdezte az őr:

— Hová akar menni?

— Budára. A Margit körútra.

— Az arra van — mutatta. Aztán minden további nélkül visszafordult a börtön felé.

Utána léptem s ijedten kiáltottam:

— Uram, nem kapok semmi írást? Nem kaptam meg a szabaduló levelemet! S egy fillérem sincs!

Megtorpant. Talán először történt életében, hogy a rab utána szaladt s nem előtte. Dühösen válaszolta:

— A kutya sem törődik magával!

S azzal bement. Még egyszer nem futottam utána. Eredj! Szabad vagyok és — mint a vonati koldus mondta — szabadon koldulhatok!

BORBAN AZ IGAZSÁG ÉS A SZABADSÁG!

Először a tekintetem szökött fel az égre. Aztán vele az egész lelkem. A szabadság bora megmámorosított. Egyszerre kicsinek találtam a földet, bár eddig még a börtön is nagy volt. Fel tehát, a végtelen csillagos égbe, fel Isten trónusáig! . . . Úgy éreztem, hogy szentjeink és angyalaink szeme kandikál rám, és az örömtől csillog mindegyik. Eszembe jutott Vác, eszembe a holdkórosok, eszembe Szent Ferenc harangozása . . . Ekkor rám köszöntött egy szőrös hang:

— Jó estét, szentatyám . . . ukk . . . keres valamit?

Mindjárt láttam, hogy spicces az ember.

— Nem keresek semmit, öregem, csak kerestem, de már megtaláltam!

— Ukk . . . ukk . . . megtalálta? És mi az?

— A szabadságot.

Bökött egyet a sapkáján.

— Hm. Megtalálta a szabadságot? Én még nem találtam meg, hacsaknem akkor, amikor be vagyok szeszelve. Mondja, szentatyám, maga is be van szeszelve? Melyik ivóba jár?

— Öregem, eddig a Pokolcsárdába jártam.

— Én ismerem Budapest ivóit. Magam a Vörös Csillagba járok. Magunk között nevezzük csak így, mert a jeleseb kommunisták járnak oda, ezért ott jobb dolgokat lehet kapni és a hekusok is többet elnéznek. Pokolcsárdát én csak Vácott ismerek . . . Ukk, ukk . . . Csak nem a börtönből jött ki? Éppen előtte állunk! Mostanában hirdették, hogy Sztálin atyuskánk születésnapjára szabadon engedik a rabokat. Nagyon nyúzottnak látszik. Még a ruhájánál is rosszabb állapotban van. Azért mondja, hogy megtalálta a szabadságot?

— Eltalálta. Éppen most jöttem ki: boldogan és szabadon.

— Nono, csak lejjebb a normával! Majd mondja még ezt másként is. Mert én azt mondom: börtönben élnek a szabadok, kint meg a rabok! No de szabadság, nem jó ilyenekről a börtön előtt beszélni. Éppen ott jön egy hekus. Civilben. Maga is megismeri majd őket. Egynek se higgyen. Minél civilebb, annál veszedelmesebb. Jó éjszakát!

Lejjebb húzta szemellenzőjét és billegett tovább. Én meg utána köszöntem:

— Szabadság!

Hogyne mondhattam volna ezt, amikor úgy éreztem, a börtön minden sötétsége eltűnt, és fény árasztja el az egész mindenséget! Fizikailag éreztem, hogy a Sarló-Kalapács Bilincsei pattognak, recsegnek-ropognak és csörömpölve hullnak le a kövezetre. SZABAD vagyok! Undorral, megvetéssel rúgtam ezekbe a bilincsekbe, melyek még milliókat tartanak rabságban és vernek még abba újabb milliókat. De ÉN szabad vagyok! Lehetséges? Szikráztak felettem a csillagok. Vidáman görgött aranyhídján a hold. Szabad vagyok! Egyszerre sírni szerettem volna és kacagni, és a zsoltárossal világgá kiáltani!

"Mikor a szolgaságból megszabadította népét az Úr,
Álomnak tűnt fel.
Szánk repedt a nevetéstől
És ajkunk duzzadt az énektől!
Milyen hatalmas csodát művelt az Úr!"

(Zs. 125.)

Mi a csoda, ha nem ez? Hányszor bömbölték ellenségeim: "Itt rohadsz el, itt döglesz meg, nincs kiút!" És mégis, íme: amnesztiával megnyílt a börtön ajtaja, mint Péternek az angyal intésére. Szabad vagyok, mint ő, ezrek imájára! Tudtam, sokan imádkoztak értem, soha bele nem fáradó kitartással és az ima erejében való hitet soha fel nem adva. Szabad vagyok, hogy ismét a "Nagy Király hírnöke" lehessek és hirdethessem: "Emberek! Az Égre nézzetek! Isten uralkodik felettetek!"

Valósággal szédelegtem a boldogságtól, amikor jobbra-balra fordultam és kerestem: hol is lehetek? Budapestnek melyik részében, melyik utcájában? Járásomat bizonytalannak és erőtlennek éreztem. Fél év óta nem jártam kint, szabadban. A ketrec-mászkálást meg már nagyon untuk, még ha erőnk lett is volna hozzá.

JANCSI ÉS JULISKA MÉZESKALÁCS HÁZA

Olykor idegesen visszapillantottam: nem lopakodik utánam őr, rendőr? Tényleg, a kutya sem törődnék már velem? Vagy azon kaptam magam, hogy a szabad kezemet hátra tartom, mintha a börtönben lennék. Figyeltem a házak falait: plakátot kerestem, s mikor egyre ráakadtam, mindjárt megpróbáltam: el tudom-e olvasni? El tudtam. Örömöm, boldogságom gyarapodott vele. Az utcán kevesen jártak, s akik velem szembejöttek, kikerültek. Gondoltam, vagy ijesztően nézhetek ki, vagy már nem ismernek ilyen ruhájú szerzetest.

A görög templomot felismertem. Most már bizonyos voltam, hogy a Fő utcában járok; nem csapott be az őr. Nagyon vártam, hogy végre találjak egy kis boltot, mert bent az a hír járta, hogy már nincsenek ilyenek, csak nagy, állami üzletek vannak. Végre találtam, de olyan kicsi és nyomorúságos, hogy az inkább nem volt, mint volt.

Végre elértem a Margit körutat. Egyenesen neki a mellettünk levő nagy "Mein" fűszerüzletnek. Varázslatosan csillogott, ragyogott és vonzott, mint Jancsit és Juliskát a mézeskalács ház. Egyszerre mind előttem állt, amit a szem és a száj megkívánhat. Még a rabálmaim sem tudtak ilyen bőséget és változatosságot elém varázsolni. "Angyalom" talán éppen erre a kirakatra gondolt akkor, amikor ezt mondta: "Látni fogja, hogyan roskadoznak a kirakatok a sok jótól!" Tudta, hogy elmegyek mellette. Ez a kirakat tagadhatatlanul roskadozott. Két tenyeremmel az üvegnek támaszkodtam. Az orromat nekinyomtam és bámultam a tömérdek csodát. Micsoda sonkák! Kolbászok, kocsikeréknyi sajtok, szalonnák, tészták, csokoládék, itókák! . . . Ó, Uram, ne kísérts erőmön fölül, mert ezt a kirakatot be találom ütni! Távozz tőlem, Sátán! Az elég lesz!

Persze, hamarosan megtudtam, hogy ez a sok, varázslatos dolog nem a proliknak van — azért nem mintha éheztek volna az emberek —, de sokszor még csak a burzsujoknak sem, hanem egyszerűen a kirakatokkal ámították a világot: milyen botránkoztató bőségben él Budapest és vele az egész ország. Az ördög lényege: a hazugság!

TE DEUM! . . .

A templomtornyunk fel volt állványozva. Javítják! Múzeumnak vagy templomnak? Ki-be jártak az emberek. Izgató kíváncsisággal léptem be: mit találok? Templom! Ó, még templom! Többen áhítatoskodnak benne, holott az esti misének már vége. Boldogságom újra fellángolt! Két év óta most vagyok ismét templomban! Tabernákulumot is akkor láttam utoljára. Hogyan köszöntsem? Mit mondjak neki? Hiszen az, aki boldog, még dadogni sem tud. Leroskadtam a legelső szabad térdeplőre és megköszöntem az Istennek, hogy életben tartott; hogy a börtönben túlságosan figyelmes volt hozzám: másokhoz képest nagyon keveset szenvedtem. Tudta, hogy nagyobbakra gyönge vagyok. Köszönöm, hogy kiszabadultam! Kértem, ezután se

hagyjon el — az Ő szolgálatában! Kértem, ezerszeresen fizesse vissza azoknak az imáit, akik értem soha meg nem szűntek esedezni!

Azonban mintha a nyelvem és az eszem felmondotta volna a szolgálatot. Még a szívem is. Pedig a legszebbet és a legszebben szerettem volna imádkozni! Eszembe jutott: itt van velem a breviárium. Az egyetlen, ami megmaradt, amit visszaadtak. Gondoltam, Istenre bízom, adja ő a számra a legmegfelelőbb imát. Találomra kinyitottam, mint Szent Ferenc élete fordulóján a misekönyvet, és zokogtam:

"Uram, teljes szívemből adok neked hálát,
Mivel meghallgattad ajkam zokogását!
Angyalaid előtt áldalak Téged,
Szent templomodban dicsőítem nevedet.

Köszönöm irgalmadat és szeretetedet,
Mely fölülmúlt minden eddigi méretet.
Mikor hozzád kiáltottam, Te feleltél
És a lelkembe erőt öntöttél!

Az egész világ hálát rebeg,
Ha majd meghallják számból dicséreted.
Szüntelenül zengik dicséretét tetteidnek,
Örök glóriáját dicsőítésednek!

(Zs. 137.)

Majd a Te Deumhoz fordítottam. Szent Ambrus szívével szerettem volna elzengeni hálámat az én jóságos Istenemnek, és lezárni börtönéletemet.

Mellettem egy nő térdepelt. Mikor láttam, hogy távozni akar, súgva kérdeztem tőle:

— Milyen papoké ez a templom?

Egyszerre elszállt belőle minden áhítat. Csodálkozva felelte:

— Hát a barátoké!

Féltem, hogy csak a múltra érti:

— Még most is?

Erre megijedt. Egy barát kérdez tőle ilyet? És hogy néz ki? Milyen gyűrött, milyen nyúzott! Mi lehet ez? Már kifelé ment, úgy kiáltotta vissza:

— Tegnap még az volt!

Beballagtam a sekrestyébe. Senkit sem találtam ott. Az udvaron fiúk beszélgettek egy fiatal atyával. Tréfáltak, nevettek. Nem ismertem őket. Láttam, gyanakodó szemmel néznek rám. Magam sem tudom, miért, de amikor hozzájuk léptem, ezt kérdeztem:

— Mi a mostani pápa neve?

Talán azért, mert bent ez volt a "hamis hírek" egyike: a régi pápa meghalt.

Éppen olyan szemmel néztek rám, mint a templomi asszony. Mi lehet ez, ki lehet ez? Barát, mégsem tudja a pápa nevét? Megmon-

dották. Amikor elmentem mellettük, hallottam, hogy az atya odasúgta a fiúknak:

— Nem ismerem. Ez valami detektív lehet! Ugyan mit akar?

"NE FÉLJETEK, ÉN VAGYOK!"

Hét óra volt. Az ebédlőben vacsorára gyűltek az atyák és a testvérek. Már a folyosóról hallottam, milyen vidáman beszélgetnek. Mikor beléptem, úgy meredtek rám, mint az apostolok Jézusra, amikor feltámadása után megjelent nekik. Nem ismertek meg, míg valaki el nem kiáltotta magát:

— Kolumbán atya! Hát ez Kolumbán atya!

(Ez a szerzetesi nevem.) Többen még ekkor sem akarták elhinni, mert évek óta semmi hírt sem hallottak rólam. Sőt, úgy tudták, meghaltam. Elvégezték értem a halotti szentmiséket, dolgaimat szétosztották. És most itt állok előttük? De a valót mégis el kellett ismerniük!

Öleltek, csókoltak. Együtt sírtunk!

Talán még nem is köszöntöttük egymást mindenkivel, amikor kinyílott az ebédlő ajtaja, és szinte észrevétlenül egy micisapkás, csont-bőr öregember rogyadozott be rajta. Mindenki odanézett s máris kiáltották:

— Hát ez meg Alajos atya!

Tényleg ő volt, az ismert, szeretett, nagynevű karnagy és zeneszerző. Sohasem ítélték el, csak internálták. De ott — fiatal létére — felismerhetetlenre kínozták és halálos beteggé gyötörték. Ő is amnesztiával szabadult. Most tört ki igazán az öröm és a boldogság! Ilyen ferences, papi, testvéri ujjongást ritkán láttam életemben! A húsvét csodája ismétlődik meg a szemük láttára: a halottak feltámadnak!

Még ennek sem lett vége, amikor ismét kinyílt az ajtó, s egy fiatal legényke jött be rajta. Testvér volt. Hatvanból vitték el az ÁVÓ-sok.

Most már azt sem tudtuk, mit csináljunk? Várjunk, míg a többiek is megérkeznek? Hiszen rajtunk kívül még sokan voltak bent a börtönben. Mindenkit kiengednek? Vagy kezdjük az örvendetes vacsorát? Aztán mégis a vacsora mellett döntöttünk, mert az ajtó nem akart nyílni új jövevény előtt. Nem is nyílott többé. Hamar nyilvánvaló lett: csak azokat engedték ki, akiknek a büntetése már letelt, vagy nagyon betegek voltak és öregek! Rabtartóink kívánatosabbnak tartották, ha kint halnak meg, nem bent. Kint elvesztik mártír jellegüket. Ugyanakkor világgá kürtölhetik: amnesztiát adtak! Megerősödött a demokrácia!

Egyszerű vacsorát szolgáltak fel: fasírtot. Sohasem fogom elfelejteni, mert olyan fönséges volt, pedig később megtudtam, hogy a szegénység és a hiány miatt csak "műfasírt" volt. Istenem, mennyi íz, zamat áradt ki belőle! Mégis, csak csipegettem, mert a boldogság-

tól meg az étvágyam is eltűnt, meg aztán féltem: hátha ilyen zsíros dolgok megártanak. Emlékeztem hadifoglyokra, akik halálra éheztetetten jöttek haza a Szovjetunióból. Este jól bevacsoráztak — s aztán nem keltek fel többé. Ha eddig tudtam böjtölni, most nem esik nehezemre. Nem halok már éhen. Kínáltak vajjal, tojással, tejjel és sok mással. Egyiket sem kértem. Először csak kenyérrel akartam jóllakni. Csodálkoztak, milyen mennyei gyönyörrel tudom eszegetni. Elhiszem azt!

Tökéletesen boldog voltam! Boldog!

Éjfélig beszélgettünk. Volt miről. Alajos atyának alig volt ereje, mégis néhány szóval elmesélte szabadulását:

— Már pár héttel előbb sejtették velem a nagy jövendőt. Velem is aláíratták azt a nyilatkozatot, miszerint tizenkét évet kapok, ha az internálóban látott, hallott, tapasztalt dolgokról, eljárásokról, személyekről beszélek. Nem hittem a szabaduló jeleknek. Szerettek kétségbeejtő trükköket csinálni az emberrel. Örültek, ha a rabot szenvedni látták. Nem is nagyon kívántam a szabadulást. Tudtam, roncs vagyok, borzalmasan elbántak velem. A fejem, a fülem, a szemem, a torkom, az agyam, a csontjaim, a tüdőm és mindenem már csak meghalni képesek.

— Tegnap olyan részlegbe vittek, amelyet eddig még sohasem láttam. Becsuktak egy olyan cellába, ahol sem állni, sem feküdni nem lehetett, legfeljebb valahogyan kuporogni. Csikorgó hideg volt, de nem fűtöttek. Az ablak ki volt törve. Majdnem megfagytam a hidegtől. Reszketett minden tagom. Az őr szánalomból előbb egy, aztán később egy másik pokrócot dobott be az ajtón. Jól beléjük csavartam magamat, és a fagyasztó hideg ellenére, az átszenvedett izgalmaktól kimerülve elaludtam.

— Ma óriási ünnepet csaptak az internáló udvarán. Hogy a "kárhozottakat" (akik még maradtak) jól meggyötörhessék, az udvaron félkörbe állították őket. Előttük tribün volt. Mi, "üdvözültek" (hatvan-hetven ember), a tribün mögött álltunk. Az őrség teljes készültségben volt. Az internáló tábor tisztikara pedig teljes díszben. A parancsnok élete legfényesebbre csiszolt beszédét vágta ki. Sztálin a világ megváltója. Minden szenvedő és proletár álma. A népek neki köszönhetik felszabadításukat és a kapitalista kizsákmányolásból való megszabadításukat. Acélökle mindenhol segíti erősödni a demokráciát. A kommunizmus erői mindenhol olyan hatalmasak, hogy már nem kell félni a reakciósoktól. Ezért börtöneinek kapuját kinyitja azok előtt, akikről remélheti: ezután építői lesznek a demokráciának . . .

— Ezután a nevünkön szólítottak. Egyenként kellett eléje mennünk s átvennünk a "mennyországot jelentő" szabaduló levelet. Féltünk, hogy térden állva kell majd átvennünk, esetleg kézcsókkal megköszönnünk! Szerettek ilyen megalázó jeleneteket produkálni. Zsarnokok módszere volt ez. A román Hora és Closca idejében a megkorbácsolt magyaroknak a korbácsot, a deresre húzottaknak pedig a botot kellett megcsókolniuk. De most ezt elhagyták. Nem tud-

tak már mélyebben és az eddigieknél jobban megalázni, megtörni.

— Most itt vagyok. Láthatjátok: szabadon, de nyakig a sírban!

A többiek bátorították:

— Lojzi, meggyógyítunk! Minden orvos a rendelkezésedre áll!

De ő csak legyintett:

— Ti már csak a síromat áshatjátok, orvosok segédletével!

Valóban, később mindent megtettek, hogy megmentsék az életnek, de csodát nem művelhettek. Csak Jézusnak állt módjában a már négy napja halott Lázárt feltámasztani. Azonban ő maga sem adta fel a küzdelmet. Egészségeseket megszégyenítő buzgalommal és energiával dolgozott. Megmaradt pár évében élete legnagyobb és legszebb műveit alkotta. Sietett, mint aki tudta: már csak kevés ideje van hátra. Lázasan alkotott, míg aztán néhány év múlva a halál befejezte a börtön rombolását: kioltotta alkotó, ferences életét.

Éjszakára nem szolgálhattak külön szobával. Nagy lakás-ínségben szenvedtek az atyák. Ottmár atya fogadott be a szobájába, nemcsak éjjelre, de lakónak is. Saját ágyát akarta átadni.

— Nem, nem! Ebben is tartsunk fokozatot!

Díványa királyi ágy lett számomra, puha párnájával, ruganyos derékaljával, ragyogóan fehér lepedőjével, meleg takaróival. Mintha az édesanyám karjában aludtam volna! A nagy boldogságban még álmodni sem tudtam. Egyáltalán álmodnak a boldogok?

XVI. fejezet

Láthatatlan béklyók

"Magyar leszek még akkor is,
Ha érte, hazám, felakasztatsz!"

TE RAB MARADSZ MINDÖRÖKKÉ!

Valamikor a budapesti állatkertben láttam egy öreg sast, oszlopa tetején gubbasztani. Nyugodtan ült. Zavartalanul tollászkodott. Megelégedettnek látszott. Hessegettem, riasztgattam: hátha felszáll, elszáll. Tehette volna, mert sem leláncolva, sem háló alatt nem volt. De nem. Meg sem mozdult. Inkább csak megvetően forgatta rám nagy szemét. Kérdeztem az ápolóját, miért van az a lánc a madár lábánál?

— Valamikor azzal kötötték meg, hogy el ne repüljön. Azonban már úgy megszokta a rabságot, hogy nem is gondol rá. Meg talán már szállni sem bírna. Azt gondolhatja, még mindig le van láncolva.

Nos, a volt rabokról hivatalosan ugyan lehullott a bilincs, de láthatatlanul továbbra is rajtuk maradt. Szörnyű valóságként érzik, hogy láthatatlan béklyókat viselnek. A húsukba, a csontukba, az idegzetükbe ágyazva hurcolják magukkal. Nem lehet lerázni, nem lehet tőle megszabadulni semmilyen amnesztiával! Aki egyszer a kommunista rendszer rabja volt, az marad mindörökké! Mikor pappá szenteltek bennünket, azt mondotta a püspök: "Te pap vagy mindörökké!" Ezt a kapott Krisztus-pecsétet nem lehet semmi vegyszerrel lemosni, nem lehet felmentéssel eltüntetni, nem lehet még aposztáziával sem lemarni a lélekről! "Te pap vagy mindörökké!" Mikor a rendszer bírója kimondja felettünk az ítéletet, az így hangzik: "Te rab vagy mindörökké!" Pap lettem "Melchizedek rendje" szerint, rab lettem Rákosi rendelete szerint. Ezzel rám sütötték a bélyegüket, mint a gazdák a marhára. Ez nem sárga zsidócsillag a kabáton, amelyet bármikor leszakíthatok! Nem! Ezt olyan vörös

izzással sütötték a testembe, hogy sarló-kalapács pecsétjét csak a halál rághatja majd le rólam. De még ez sem teljesen. Mert miként az eredeti bűn minden emberre átszáll, így száll gyermekemre, feleségemre, unokámra, hogy legalább hetedíziglen megbélyegezettjei legyenek ennek a rendszernek. De ez a béklyó rajta marad mindazokon, akik valaha kommunista államban éltek vagy élnek, mégha sohasem kerültek is bíró elé.

Már huszonöt éve, hogy lehullt rólam a bilincs, de a béklyók még mindig szorítanak. Ez a szorítás nem engedte — például —, hogy eddig megírjam a börtön-élményeimet, s nem engedi most sem, hogy úgy írjak le mindent, mint kellene és hogy egyáltalán mindent leírjak! Amennyire lehet, másokat kell kímélnem, nem magamat. A következőkben szeretném néhány jellegzetes példával bemutatni, miként működnek ezek a béklyók. Hogyan hordozza örökké magával az ember: a húsába, az agyába, a vérébe, az idegzetébe és a körülményekbe ágyazva.

A béklyó első szála, mely a húsomba vágott, mindjárt az volt, hogy rokkant egészséggel jöttem ki. Olyan betegséggel, mely — ha ideig-óráig le is győzöm — örökké bennem lappang, hogy az első alkalmas pillanatban előtörjön és könyörtelenül kivégezzen. A fogaim mind úgy lógtak, mint az őszi falevelek. Vitaminhiány miatt az ínyem elsorvadt. Egy fogamat sem lehetett megmenteni: mind kihullt vagy ki kellett őket húzni. Teljesen megőszültem. Gyönge voltam, úgy ténferegtem, mint az őszi legyek, hullás előtt. Első — tíz perces — sétámon kivert a veríték, három napig kellett utána pihennem. Sokszor elájultam. Úgy eldőltem, hogy észre sem vettem, csak akkor, amikor utána valahol felébredtem, magamhoz tértem . . . Később szükséges lett egy nagy gyomorműtét. Az ütések sebeit, nyomait még ma is hordom!

Egyre jobban vágott a béklyó másik szála. Nem volt bejelentőm, nem volt semmi írásom. Enélkül pedig a kommunista országokban élni sem lehet! Nemcsak örök zaklatásnak van nélküle az illető kitéve, hanem az első lebukáskor máris mehet a börtönbe! Már mindjárt az első hetekben alig tudtam megúszni, hogy az igazoltató rendőr ne kísérjen be. A Margitszigetről egy általam ismeretlen hídra mentem fel, a karfája mellett, melyet gyalogútnak véltem. Kiderült, hogy ott nem lenne szabad közlekedni. Igazoltatott, faggatott: hogyan és miért kerülhettem oda délután három órakor, amikor még mindenkinek dolgoznia kell. Csak a betegségemre való hivatkozás és nagyon nyomorult kinézésem mentett meg.

Debrecenbe kellett leutaznom a bejelentőért. Mindjárt kezdődött a bonyodalom:

— Adja ide az előbbi bejelentőjét!

— Nekem nincsen! Elvették tőlem a börtönben. Másikat meg nem adtak!

— Ó, hát maga börtönben volt? Akkor adja ide a szabaduló levelét!

— Nekem az sincs. Nem adtak!

— No, ne izéljen, öregem! A börtönből senkit sem engednek ki anélkül! Ne szűrje-csavarja a dolgot! Ha elvesztette, mondja meg! Egyszerűbb, mint a börtönnel előhozakodni! Legfeljebb kicsit többet fizet majd!

— Én csak a börtönnel tudok előhozakodni: azt mondották, nem kell semmi írás nekem. "A kutya sem törődik velem!" Akkor miért nyaggatnak most mégis?

— Úgy? Jöjjön csak velem!

Másik folyosóra vezetett. De ennek a bejáratát már géppisztolyos rendőr őrizte, és csak "bilétával" lehetett ki és be menni. Beléptem, de tudtam: már börtönben vagyok ismét; nem szabad, hanem fogoly megint! Ilyen bilétát adtak szabaduló levél nélkül is. A demokráciában vagy ilyen, vagy olyan bilétának kell az ember nyakán lenni, egyébként minden pillanatban elcsípheti a sintér!

Egy kis szobába ültettek. Hamarosan jött a rendőrtiszt.

— Mi az esete?

Elmondottam.

— Ne haragudjék, de ez lehetetlen! Elvégre rendőrök vagyunk és tudjuk a szabályokat. Senkit sem szabad írás nélkül kiengedni! Nem veszítette el? Most engedték ki a sztálini amnesztián?

— Igen. S ha nem vesztettem el és még sincs, ugyanakkor nem engedhetnek ki rabot szabaduló levél nélkül, gondolják, hogy kiszöktem? Ha igen, ki lenne az az őrült, aki mindjárt a rendőrség karjaiba rohanna? Kérem, ha nekem nem hisznek, ott a telefon, kérdezzék meg a börtönt!

— Melyik börtönből szabadult?

— Nem tudom, nem mondták meg. A kérdésemre azt felelték: nem az én dolgom tudni! Egyébként Budán, a Fő utcán szabadultam valahonnét! Engem nem izgat az ügy. Vagy adnak írást, vagy nem, s akkor visszavisznek, majd ismét kiengednek. Azóta új bűnt nem követtem el.

— Legyen egy kis türelemmel!

Elment.

Nemsokára visszajött a kitöltendő űrlappal. Különleges helyzetemre való tekintettel megmagyarázta, hogyan töltsem ki. Végre a kezembe nyomták a vágóhidi passzust, hangsúlyozva, hogy ezzel a katonai hatóságomnál kell hamarosan jelentkeznem.

Itt akar maradni Debrecenben, mert a bejelentője ide szól?

— Nem, visszamegyek Budapestre.

— Akkor szeretnénk, ha nem nagyon járkálna a telepen, a régi helyén. Nyugtalanítóan hathatna. Legjobb, ha minél előbb elhagyja a várost!

A plébániánkra mégis benéztem. Gondoltam, mit mondana a pap, mit gondolnának a hívek, ha megtudják, hogy ott jártam s még csak be sem köszöntem volt rendházunkba, plébániánkra?

Egy világi pap fogadott. Nem ismertük egymást. Mikor megtudta, ki vagyok, nagyon megijedt. Láttam, attól fél, hogy nála akarok maradni. Mi lesz, ha megtudja a hatóság, hogy börtönviselt papot

befogadott? Nem ültetett le. Nem marasztalt. Örült, mikor megtudta, hogy az első vonattal megyek vissza. Nem haragudtam rá. A káini bélyeg az ember homlokán nem jó ajánlólevél. Nem mindenki született mártírnak!

Egyetlen hívőhöz sem mentem el. Nem akartam egyet sem megriasztani. S nem akartam látni: nem örülnek a visszajövetelemnek, hanem félnek! Félnek! Mert hogyan is mondotta az én részeg emberem? "A börtönben élnek a szabadok, kint meg a rabok!"

Mégis, az állomásra menet (jó messze van a rendházunktól) találkoztam ismerősökkel. Istenem, hogy megijedtek! Egyik-másik sehogy sem akart megismerni. A félelemtől? Vagy annyira megváltoztam, hogy nem lehetett rám ismerni? Egyik sem borult a nyakamba, egyik sem könnyezett, egyik sem marasztalt! Éreztem, hogy a társadalom számára bélpoklos vagyok.

Az egyik találkozást sohasem tudtam elfelejteni. Még ma is látom az ijedtségtől kifordult szemét. Tanyai hívőnk volt, a legjobb asszonyok közé tartozó. Amint ment, a találkozás igazi örömével megszólítottam:

— Rozi néni!

Mintha nem hallotta volna a nevét; sőt, jobban szaporázta a léptét. Utána léptem:

— Rozi néni!

Az arca egyre merevebb lett, mintha kőből faragták volna. Elébe vágtam:

— Rozi néni, nem ismer?

Lágyan megfogtam a karját. Megtorpant. A szeme szikrázott. Rám kiáltott:

— Nem ismerem! Mit akar tőlem itt, az utcán? Rendőrért kiáltok!

Félretaszított, s mint az üldözött, rohant. Engem pedig hajtott az a belső, kiolthatatlan vágy, hogy még egyszer megismerjen az, aki valamikor velem együtt szolgálta az oltárt. Utána siettem, még egyszer elébe álltam:

— Rozi néni! Hát nem ismer rám? Én vagyok Kolumbán atya!

Megdöbbent. Valósággal megdöbbent. Így nézhetett Mária Magdolna, amikor Jézus a sírnál nevén szólította.

— Kolumbán atya? — kiáltotta.

Aztán zokogta:

— Ne haragudjék! Nem ismertem meg! Már bolond vagyok! Mindenkitől rettegek! A mai élet megőrjíti az embert! . . .

Nagyon szomorúan hagytam el azt a helyet örökre, ahol oly sokáig és olyan szép eredménnyel dolgoztunk. Ezután már csak az imáim és az emlékeim jártak vissza.

A DEMOKRÁCIA RÓKABÖLCSESSÉGE

Szentendrén volt az illetékes katonai hatóságom, a rendőrség épületében. Katonai hatóságnak mondották, de elég lett volna csak

rendőrségnek nevezni. Látni sem szerettem volna őket, nemhogy találkozni velük. Az indulás előtt olvasgattam. Véletlenül egy rókamese került a kezembe.

A róka nagyon szerette volna elcsípni a farm gyönyörű kakasát, de sehogy sem sikerült neki. Egyszer aztán azt mondotta neki:

— Hallod-e, te kakas! Gyönyörű hangod van! Én hallottam az apádét, a nagyapádét is; tagadhatatlanul szépek voltak, de a tiedhez képest egércincogás! Különösen szép, amikor behunyod a szemed és az utolsó uuuuu-t sokáig, hosszan elnyújtod, mintha a templom orgonájának a fújtatója lenne a melledben!

Tetszett ez a kakasnak. Kinyújtotta a nyakát, behunyta a szemét és kezdte a gyönyörűséges kukorékolást. Ekkor a róka gyorsan elkapta a nyakát. Szaladt, szaladt vele az erdő sűrűje felé. A farmer észrevette, hogy a legszebb kakasát viszi a róka; puskával, kutyákkal utána rohant. Ekkor azt mondta a kakas:

— Hallod-e, te róka! Ha én most te volnék és bátor, akkor letenném a kakast, szembefordulnék az üldözőimmel s azt kiáltanám nekik: "Ha saját magatokat eszitek is meg, ezt a kakast én akkor is elviszem!"

Tetszett a rókának a beszéd. Gyávának sem akarta mutatni magát. Letette hát a kakast, hogy elmondhassa a mondókáját . . . De a kakas ekkor felszállt a közeli magas fa tetejére, s lenevetett a búsuló rókára. A róka pedig ezt mondotta:

— A tanulság: sohase csukd be a szemed, ha nem kell! És sohase nyisd ki a szádat, ha nem szükséges!

Mikor elolvastam, magam is felkiáltottam:

— Ez isteni figyelmeztetés! Rendőrökhöz mégy. Tudod, provokálnak. Csak úgy viselkedj, mint ahogy nemrégen harsogták a füledbe: "Pofa be!"

Tagadhatatlan, a fönti bölcsességgel indultam — demokratikus tankönyvből olvastam —, de hamarosan el is feledtem, mert ebben a rendszerben még csak inaskodtam! A rendőrségen ugyanis hamar előálltak a papokkal-nőkkel kapcsolatos dolgokkal. Az ismert, szokványos módon. Minél jobban hallgattam (a mese hatása alatt), ők annál nagyobb hévvel bizonygatták: minden pap disznó, gazember, népnyúzó, ámító stb. S mindegyikük hozott fel egy-egy példát. Ide a rókabölcsesség, oda a rókabölcsesség, mint szabad ember csak nem bírtam tovább a gyalázkodást! Ezt mondottam nekik:

— Legutóbb a börtönbe csak katonát vagy rendőrt hoztak be. Mind azzal vádolták és ítélték el, hogy szabotáltak, kémkedtek és titokban együttműködtek az imperialista hatalmakkal. Tisztelettel kérdem: ezután joggal gondolhatom, hogy minden katona és rendőr szabotáló, kém, áruló?

Nem válaszoltak. Úgy hallgattak, mintha az imént ők olvasták volna a rókabölcsességet, és maguk is azok közé tartoznának, akik hamarosan a börtönbe kerülhetnek.

Gyorsan kiállították a papíromat. Holott a gyöngeségtől még mindig alig álltam a lábamon, a daganataim szép nagyok voltak,

mégis beváltam katonának — életemben először. "Munkaszolgálatban póttartalékos."

A demokratikus rendszerben a papok is katonáskodnak? Vagy a — börtönöm miatt — szemükben már nem vagyok pap, hanem csak ágyútöltelék?

"FIAM, EZ AZ ÉN TESTAMENTUMOM!"

Az új bejelentőm nem volt más, mint a régi megújítása. Tehát Debrecenbe szólt. Ott kellett volna eszerint laknom, ahol a rendőrségnek nem voltam kívánatos. A betegségem miatt pedig Budapesten, hogy kezelhessenek. De ehhez meg orvosi igazolás kellene, s talán akkor megkapnánk a kormányengedélyt. Egy rab, mikor másnak sem nagyon osztogatták? . . . A legmeghittebb orvosunkat kértük erre, akinek az életét Hitler alatt éppen az atyák mentették meg. Nem mert közösséget vállalni egy volt rabbal. Kezdődött hát az örök izgalom, rettegés, mert bejelentő nélkül éltem Budapesten.

Édesanyám nagyon várt haza. Életének egyetlen vágya volt, hogy még egyszer lásson. Hosszú évek imájának ez lesz a betetőzése.

Mihelyt az utazáshoz elég erőt és bátorságot éreztem, siettem hát hozzá vonaton. Ruhám egyszerű civil ruha volt, szerető szívek áldozatos ajándéka. Velem szemben egy fiatal pap ült, reverendában. Elővette a breviáriumát. Ekkor mertem csak megszólítani. Aki az angyalok imakönyvét forgatja, annak testvére vagyok!

— Én is pap lennék — mosolyogtam feléje. — Ferences pap. Nemrég szabadultam ki a börtönből!

S mutattam neki a breviáriumomat. Nem mosolygott vissza. Megrezzent. Nem sok jót nézett ki belőlem? A ruhámat túl szegényesnek, az egész valómat ijesztően megviseltnek találta? Provokatőrnek vélt? Vagy a volt rabtól félt? Gyorsan becsukta a könyvét. A mellette levő lányhoz fordult, s nagy elmélyedéssel beszélgettek. Úgy éreztem magam, mint Jézus, amikor Júdás megcsókolta. Ekkor még nagyon fájt az ilyen. De később kezdtem megszokni! ne feledd, rab maradsz mindörökre! A béklyó működik! A pecsét látszik!

Lehetne kellően ecsetelni az édesanyámmal való találkozást? Petőfi is csak hasonlattal próbálta leírni. Édesanyám az ajtóban várt, és inkább sírt, mint nevetett vagy beszélt. Aztán ellátott minden jóval, ami szegénységéből tellett. Sokat beszélgettünk. Meglepetésemre egyszer csak ezt mondotta:

— Csak jönne már az a háború!

Szinte megijedtem. "Angyalkám" jutott az eszembe: "Az imperialista erők háborút akarnak!" Sohasem hittem volna, hogy édesanyám is az imperialista erők táborába tartozik.

— Hogyhogy, hát édesanyám háborút akar? Nem tudja, mi a háború?

— De tudom én, fiam. Itt, Egerben is végigéltük. Azonban a mai helyzetnél még a háború is jobb, ha aztán ennek vége lenne!

— Fiam, én már nem sokáig élek. Azt sem tudom, találkozom-e

még majd veled . . . Azért most szeretném neked megmondani a testamentumomat: fiam, küzdj a kommunizmus ellen! Szóval, tettel! Az életben maradásod nem véletlen! Isten akarhatja, hogy küzdj e sátáni fajzat ellen, és (ha egykor lehet) mondd el a világnak is: milyen pokoli a módszerük, hogy ölik, gyilkolják az emberek ezreit!

Láttam, Isten előtt büszke a fiára, de az emberek előtt nem mert velem dicsekedni.

Magamban meglátogattam gyermekkorom legkedvesebb helyeit, melyeket Apollinár atya felejthetetlenekké tett. Azokat is, melyeket édesanyámmal jártam, a két "aranykoronásét": Ruszóét és a bazilikában Szent Simplicius mártírét. Áldásukat és segítségüket kértem életem további részére.

Egyik rokonommal mentem az utcán, s velünk szembejött valami ismerőse.

— Ne haragudj, én átmegyek a másik oldalra — mondotta. — Tudod, jön ott valaki. Nem szeretném, ha veled látna és megkérdezné: kivel mentél az utcán? Nagyon figyelnek ma mindenkit, s nagyon bizonytalan a létünk!

Egerben is volt egy, akihez — megbízásból — el kellett mennem. Megkerestem a házat. Néhányszor elmentem előtte. Bentről láthattak, gyanúsnak találhattak. Mikor bementem s mondottam, kit keresek, összenéztek:

— Nem ismerjük! Itt nem lakik ilyen nevű!

— A börtönből jöttem, valakinek az üzenetét szeretném átadni!

Még jobban tagadták:

— Sohasem hallottuk ezt a nevet!

Kimenvén, kicsit messzebb megálltam: nem kommunisták voltak ezek, s most szaladnak a rendőrségre, jelenteni? És tényleg, kijött egy férfi. Nem a rendőrségre ment, hanem utánam lopakodott. Csak nagy nehezen tudtam leszakadni tőle. Ugyan mit akarhatott?

Amint Eger utcáit jártam, találkoztam egyik rabtársammal. Mondtam neki, milyen idegenül, félénken (ha nem megvetően) viselkednek velem az emberek: világiak, rokonok, egyháziak.

— Sose búsulj — felelte. — Már ez a mi sorsunk. Jézustól is megijedtek az apostolai, amikor a feltámadás után megjelent nekik. Lehet, hogy mind remegett: "Mi lesz most? Kezdődik újra a küzdelem, és Jézus miatt talán a saját keresztrefeszítésünk is!" Mikor én kiszabadultam, két püspökkel is találkoztam. Pénzt adtak, de nem volt egy sajnálkozó, részvétteljes szavuk vagy bátorításuk! Dicséretről vagy elismerésről nem is szólva. Ideges lett mind a kettő. Lopakodva néztek szét, mikor a könyöradományt adták: ki látja őket? S mint veszedelmestől, gyorsan szabadulni igyekeztek. Tudod, ha nem Istenért szenvedtünk volna, kétségbe kellene esnünk. Ma nem kellenek Egyházunknak a mártírok! Túl terhesek!

Hosszú évekig nem tudtam szabadulni attól a gondolattól, hogy figyelnek. Bent a zárdában, kint a városban, a munkahelyemen figyelik a leveleimet, a beszédemet . . . Mindig őrt éreztem magam mögött. Hallgatóztam, hátranéztem, s ha sétáltam, "börtönmódszer-

rel" tartottam a kezem, még a nadrágomat is fogtam. A fejemet lehajtottam, csak óvatosan mertem valamerre nézni. Az álmaimban rémes börtönjeleneteket éltem át: hallottam a kivégzőosztag lövését, láttam a kifreccsent agyvelőt, hallottam a bitófások utolsó kiáltását. Mikor felébredtem, a szívem vadul vert . . . Így lettem szabad? Így hulltak le a bilincseim?

"ARCOD VEREJTÉKÉVEL ESZED A KENYERED!"

Szégyelltem már a hosszúnak látszó tétlenséget, az irgalom kenyerén való élést. Ámbár még nagyon messze voltam attól, hogy egészségesnek vagy erősnek mondhattam volna magam, mégis dolgozni akartam. De hogyan? Vissza a szerzetesi keretbe, az államtól meghagyott, pár tagot számláló szerzetesi közösségbe? Ennek engedélyezése azonban elsősorban az államtól függ. Hogyan engedhetnének vissza arra szószékre, amelyet "izgatásra" használtam? És ha még engednének is? Mi lenne az ára?

Már tisztán láttam, mennyire rabok a szabadon élő papok is. Hogyan vergődnek a szószéken, a gyóntatószékben, az iskolában, az irodában, a társaságban . . . Mind fél: lebukik! Tehát a legszintelenebb beszédeket mondják. Hozzá nem nyúlnának a napi problémákhoz, nehézségekhez, pedig a hívek éppen ezt várnák! Ilyen langyos magatartással nemhogy építenének, de még a meglevőt sem tarthatják fenn. Én is ezt tegyem? Miért szenvedtem, miért vállaltam a börtönt?

Megdöbbenve láttam, hogy még a katolikus iskoláinkban is azt kell tanítani, amit az istentelenekben. Hogy a maguk nézetét is előadhatják? Ha merik!

Láttam, hogyan törik be a papságot az úgynevezett békepapok igájába, hogy szolgálják az államot és annak eszméit! Ha nem megy, kerülhet börtönbe, lehet földönfutó és kenyértelen. Ha most ezt vállalom, mi értelme volt a három évi rabságnak?

Az egészségem sem akart helyreállni. Levegő kell, fizikai munka. Ajánlották, legyek Budán egyházközségi pénzbeszedő. Beszédemért ítéltek el, a pénzbeszedőnek pedig sok lehetősége van, hogy elszólja magát. És a város piszkos, kormos levegője és élete nem nekem való.

Addig könyörögtem, míg fel nem vettek az esztergomi gimnáziumunkba kertésznek. A kert tíz hold nagyságú; sportpálya is van. Ez kellett nekem. Ezzel kapcsolatban vállalnom kellett, hogy nem a rendházban lakom, hanem kint a kertben. S ott is étkezem. Nem mutatom magam szerzetesnek, papnak, és Sándor bácsi lesz a nevem. Nagyon féltek, hogy miattam feloszlatják a meghagyott keretet, elveszik a gimnáziumot, figyelni fogja őket a rendőrség, mert egy volt rabot alkalmaztak.

Mikor az első nap kimentem a kertbe, munkavezetőm egy szoba kitakarításával, cementes zsákok elhordásával bízott meg. Mikor az elsőt felemeltem, lerogytam alatta, mint a börtönben a csontoszsák alatt. Újra nekigyürkőztem: mennie kell! Nem szabad mutatnom, hogy gyönge vagyok! Nem szabad várnom, hogy kíméljenek, mert

pap vagyok! Magam vállaltam a fizikai munkát. Bele hát! Reszketett a lábam, kivert a veríték, de az első zsákot mégis elhúztam, majd a többit is. Pár éven át a legnehezebb kerti munkákat végeztem, de ment! Sokszor még holdvilágos éjszakákon is dolgoztunk. Hajtott a munka.

A kerti munka mellett még ötszáz csirkét is neveltem. A kertben és bennük egyre több örömöm telt, ahogy az erőm gyarapodott. Megtanítottam őket csengőre ebédre jönni.

Télen fűtő lettem a gimnáziumunkban. Lassan erősödtem, de a derekam majd leszakadt, a mellem, a hátam mindig szúrt. A régi sebem is dagadt, nedvesedett. Igyekeztem a nehézségeimet eltitkolni, és megvalósítani a "munkás, modern szent" életképét. Ezzel az élettel mégis a szerzet közelében maradtam, munkámmal annak életét segítettem. Nem akartam kint a világban elveszni. Ehhez adott erőt a kis kerti szobámban mondott naponkénti szentmise.

Budán, a kis rózsadombi templomunkba és a temetésekhez kántor kellett volna. Csalogattak: menjek be, mégis inkább papi munka az, testileg sem lesz olyan nagyon megerőltető. Ígérték, hogy megszerzik a lakási engedélyt. Néhány év múlva bementem, de az engedélyt nem tudták megszerezni. Egy közeli kis faluba jelentettem be magam, de Budapesten laktam. Ekkor még éjjel gyakoriak voltak a házkutatások, razziák. Valahányszor megszólalt a csengő, kezdődött a félelem: most fognak el. Örök félelem, hátha valaki besúg, beárul? Néhány év eltelt, míg ez rendeződött.

A rózsadombi gyönyörű templomunkban igyekeztem (mint kántor) összeszedni a gyerekeket. Énekre tanítottam őket, majd többszólamú kar alakult belőlük. Mikor már jól ment a dolog, üzent a tanács: ha nem hagyom abba, internálnak Budapestről. Abbahagytam. Pár hónap múlva — kisebb kerettel — újra elkezdtem. Ismét jött a figyelmeztetés: ha nem hagyom abba, nem lehetek kántor. Abba kellett hagynom, mert most már a papjaim sem vállalták a felelősséget.

A budai egyházközségi irodánkban is dolgoztam, csaknem mindennap. Nem mint pap, hanem mint civil. Nem volt szabad senkinek sem tudni, hogy pap vagyok, miként ezt nem tudhatták kis énekeseim sem. A templomunkban nem misézhettem. Volt idő, amikor még a rendházunk kápolnájában sem, hanem csak a folyosón, ahol kutya szaladgált, ugatott és piszkolt. Később aztán a szobámban miséztem. Mivel senkinek sem akartam kellemetlenséget szerezni, többet is megtettem, mint kértek.

Budára menet találkoztam a tartományfőnökkel. Így fogadott:

— Hogyan jöhetett maga ide? Nem lett volna szabad! Az Állami Egyházügyi Hivatalban tegnap is leszidtak. Fenyegettek, hogy mindnyájunkat szétzavarnak, mert egyre több olyat alkalmazunk, akik szerzetesek voltak. Mit mondanak most, ha majd megtudják, hogy már börtönviseltet is befogadunk?

Csak azzal tudtam valamelyest lecsillapítani: nem a szerzet munkása lettem, hanem az egyházközségé. Érvényes volt itt is: jobb egynek meghalnia, minthogy a közösség vesszen el! Magam sem akartam mást.

Egyik nap a tartományfőnök azzal állt elő, hogy az állam három embert kiengedne Amerikába. Ki jelentkezik? Ki szeretne kimenni?

Bár a kommunisták feloszlatták a szerzetesrendeket, némelyikből — világpropagandai célzattal — meghagytak néhány tagot, gimnáziumi tanárokként. Az előzött szerzeteseket azonban nem engedték külföldre. Nekik a pap mindenhol ellenségük. Biztosabb, ha itthon maradnak a "nyaktiló" alatt. A rabszolgamunkában olcsón felhasználhatóak.

Magyarországi rendi közösségünk Amerikából szentmisék (és a vele járó dollárok) révén mindig nagy segítséget kapott. E segély nélkül a meghagyott közösség sem létezhetett volna és talán még ma sem léteznék. Az állam is fontosnak tartotta, hogy ez a dollármennyiség ne maradjon el. Mindenkor kellett neki a jó "kemény valuta", még ma is.

Amerikában e segély intézője — és az egész világról a lehetséges segélyek megszerzője — P. Király Kelemen volt, aki mindig Istenért, rendjéért, hazájáért élt. Azonban a sok és felelősségteljes munkához már öregnek érezte magát. Azért egyre jobban hangoztatta hazafelé: ha nem engednek ki újabb papokat, leáll a segély; kint nincs, aki az intézését vállalná vagy rá lehetne bízni. Az állam hajlandónak mutatkozott tárgyalni az ügyről. Kelemen atya felszólított: jelentkezzem. Talán itt a régen várt alkalom. Ha csak egy mód van rá, menjek ki!

P. Kelemennel — rendi életem kezdete óta — a legjobb viszonyban éltünk. Újoncmesteremként ő indított el szerzetesi életemben. Ő vezetett első szentmisém oltárához is. A rendben mindig ugyanazt a gondolatot és eszmét képviseltük. A szerzetesi élet megpróbáltatásainak idején — házról házra hajszolva — együtt szenvedtünk. Mikor a börtönben sínylődtem, beteg, idős, özvegy édesanyámnak úgy viselte gondját, mintha a saját édesanyja lett volna. A kintről irányított hazai ügyeit — például a szerzetházakból kiüldözött szerzeteseknek és azok szüleinek segítését szentmisékkel, csomaggal, pénzzel, orvossággal s a többi — már évek óta velem intéztette.

De volt még más oka is, hogy az én kijövetelemet sürgesse. Mint történész, megírta P. Oszwald, P. Pál és P. Hermenegild elöljárók tragikus korát, rendtartományunk keretein belől. Nyugtalankodott, hogy ez — öreg kora miatt — elakadhat. Írsának kivitelezését bennem látta biztosítva. Továbbá bántotta — bár rendünkön belül dolgozom —, hogy az állam semmilyen papi munka végzését nem engedélyezi. Fontosnak tartotta azt is, hogy börtönélményeimet leírjam. Azonban ez otthon lehetetlen! Félt, hogy a kommunizmus ellen ismét szólok vagy teszek valamit, és így újra börtönbe kerülhetek, ahonnét már másodszor aligha szabadulhatok ki élve. Életemet Amerikában biztonságosabbnak és üdvösebbnek látta. Természetesen ezekről a szándékokról és kívánságokról az állam semmit sem tudott.

Hárman jelentkeztünk. Csak engem engedtek ki: a legöregebbet,

a legsilányabbat. Egyikünket sem a jobb anyagi élet lehetősége vonzotta, hanem a szabadság, s az, hogy kint papokként működhetünk és semmilyen módon sem kell a kommunizmust szolgálnunk. Ismét élhetjük szerzetesi életünket, a munkánk nagy részét pedig magyarok között végezhetjük!

A SZABADSÁGOT VÁLASZTOM!

Nagy harcot kell az embernek magában végigküzdenie, amíg elhatározza: elhagyja a hazáját! A haza fogalma és érzelme fellángol a lelkében. Csak könnyezni tud, ha a bujdosók és a száműzöttek fájdalmára gondol:

"Bölcsőm, vigasztalóm,
Dajkám és ápolóm:
Szép Magyarországom!
Jaj, szörnyű fájdalom —
Meg kell tőled válnom.
Vizeid folyását,
Erdeid nyílását,
Mezeid kalászát,
Lovam lábanyomát
Te áldott földeden
Már többé nem látom."
(Rákóczi keserve)

És ha mégis úgy dönt, hogy megy, lemérhetetlen súly, kényszer hajthatja csak. Mi hajthatja a papot? XII. Pius pápa — Mindszenty hercegprímásunk elítélésekor — ezt mondotta: "A totalitariánus és vallásellenes állam csak olyan egyházat hajlandó megtűrni, amelyik hallgat, amikor beszélnie kellene! Olyan egyházat akar, amelyik Isten törvényeit az emberek szája íze szerint alakítja, midőn azokat hangosan kellene hirdetnie és védelmébe vennie. Olyan egyházat akar, amelyik bezárkózik a templom falai közé és figyelmen kívül hagyja Krisztus parancsát: Tanítsatok minden népet!"

Mivel Magyarországon ez a helyzet, szabad szájjal, szabad kézzel Isten országán nem dolgozhatom, éppen Jézus szavai szerint mennem kell oda, ahol ez lehetséges! Ha nem kellek a hazámnak, mennem kell oda, ahol kellek! Minden élethez szabadság kell! A szabadságot választom tehát, hogy élhessek, hogy élhessen az Egyház, hogy élhessen az ember!

Eljöttem, mert magyar akartam maradni! "Te magyar maradsz mindörökre!"

— Hogy tud a hazájától elszakadni? Hogyan tudja a magyarságát megtagadni? — kérdezhetné valaki.

— Magyarnak lenni nem annyit jelent, hogy otthon élek-e vagy átléptem-e a határt . . . Magyarnak lenni (vagy nem lenni) nem ötszáz forintos okmány-kérdés, nem honpolgárságszerzés! Nem

papír-ügy ez, még csak nem is határ-kérdés, hanem teljesen szív, lélek, kultúra és érzelem kérdése. Magyar-e ma otthon a magyar? Amikor Moszkvából parancsolnak neki; amikor annak az emberei uralkodnak rajta; amikor annak a nyelvét, kultúráját kell átvennie; amikor egy idegen eszme szolgálatában meg kell tagadnia minden magyarságát? Amikor dicsőítenie kell a rabszolgataróit? Amikor szolgálnia kell? Amikor meg kell halnia érte? Ilyen magyar bármelyik dzsungelben lehetek!

— Azért, mert nekem többé, már Moszkva nem parancsol; mert nem a vörös csillag, a sarló-kalapács zászlaját lengetem; mert a véremm nem szolgáltatom a zsarnok préséhez — nem vagyok magyar? Az vagyok és maradok mindörökre!

Sokaknak fantasztikusan hangzik: Amerikába megy, elhagyja a hazáját! A valóság pedig ez: elmegyek itthonról — haza! Nem vadidegenek közé, hanem harmincöt magyar ferences rendtársam vár, vagy tíz helyen; a plébániáikon sok száz, sok ezer magyarral. Egyikmásik plébánián több a magyar, mint az angol!

Valamikor a kivándorlókkal papjaik mentek. Ezt tették a mi magyar ferenceseink is, 1922 óta. Nem lagyták el magyarjaikat, és ahová jutott belőlük (vagy más magyar papból), azok ma is magyarok, legalább annyira, mint az otthoni magyarok! Régi mondás: "Szívet cseréljen, aki hazát cserél!" Én meg azt mondom: "Tartsa meg a szívét, aki hazát cserél!" Akkor nem változott semmi!

Hittem: véletlen nincs. Most sem véletlen, hogy a három közül csak én mehetek. Isten irányítja utainkat. Hiszem, hogy célja van velem.

Elkezdtem az előkészületet. Hihetetlen, mennyi időbe, pénzbe és szekatúrába került, míg mindent elintézhettem, minden iratot megszerezhettem! Az idő futott, az ügyek meg ólomlábon jártak. Mikor az Állami Egyházügyi Hivatal azt kezdte emlegetni, hogy félévenként valamelyik magyar konzulátust meg kell látogatnom, elhatároztam, lemondok magyar állampolgárságomról. Milyen szabadság lenne az, hogy kint újra felszedném a bilincseimet? Itt sem voltam besúgójuk, beépítettjük, kiszolgálójuk — ott sem akarok lenni! Mindenki, aki haza akar látogatni: a karmaik közé adta magát. Többé már nem szabad a szája, nem szabad a cselekedete! Nekem ez a béklyó nem kell: inkább sohasem jövök haza!

A LEGMEGVETETTEBB FOGLALKOZÁS

Ügyeim elintézését nehezítette, hogy idejövet négy országon mentem keresztül. Az útlevelek, vízumok intézése nagyon hosszadalmas, bonyodalmas és izgalmas dolog volt még akkor. Millió kívánság, millió feltétel, hogy az ember megkaphassa a szükséges papírokat. Féltek tőlünk az országok, mint a feketehimlősöktől, a rákosoktól vagy a körözött banditáktól. Nagyítóval vizsgáltak minden adatot. A legkisebb hiba vagy homályos részlet elég volt ahhoz, hogy

visszadobják az irataimkat, s kezdhettük a sorbanállást elölről.

Az osztrák hivatalnok előtt — ki tudja, hányadszor — álltam már sorban, mikor reméltem: ez lesz az utolsó. Az irataimmal együtt mindjárt adaadtam hát a kiszabott díjat is. Néhány száz forintot, ami akkor még szép pénz volt. És? A tisztviselő visszanyomta a pénzt, minden megjegyzés nélkül!

Jaj, Istenem! Még mindig valami baj van? Az indulási idő kitűzve, és az iratok még mindig nincsenek készen!

— Valami baj van? — kérdeztem.

A tisztviselő rám se nézett, csak forgatta az irataimat.

— Nincs. Nincs semmi baj!

— Akkor itt a pénz is — mondottam, és ismét nyújtottam neki az összeget.

— Nem kell? Miért nem kell? Vagy máshol kell fizetnem?

Hosszú embersor állt mögöttem. Mindegyikük sietett volna. Nyújtogatták a nyakukat: miért ez a huzavona, hátha náluk is éppen ez lesz a hiba?

— Mondja — fordult felém a tisztviselő —, maga nem örül, ha pénzt kap?

Egészen megzavarodtam. Szerzetes vagyok, aki a szegénységre fogadalmat tettem. Hogyan mondjam neki, hogy örülök? Hiszen ezrekbe kerültek az írások, és a szükséges pénzt mások irgalmasságának köszönhetem. Elpirultam:

— Örülök, hogyne örülnék, de mégis szeretném tudni, miért nem kell fizetnem?

— Mondja, mi a maga foglalkozása? Mit írt ezekre a papírokra?

Ha ott van előtte és mégis megkérdezi, valami oka van rá. Talán a körülállók miatt jobb lesz, ha nem nevezem meg nevén a gyereket. Láttam, milyen érdeklődve várják a válaszomat: ugyan mi lehet a foglalkozása ennek az ütött-kopott, sovány embernek? Kicsit megemeltem a hangomat:

— Uram, az én foglalkozásom az, ami ebben az országban hivatalosan a leggyűlöltebb és legmegvetettebb.

— No, látja — csapta össze az irataimat —, nálunk pedig ez a legtiszteltebb és legmegbecsültebb foglalkozás. Ezért nem kell fizetnie!

Sírni szerettem volna. Hát még van hely a világon, ahol megbecsülik a papot? Akkor nem veszhetünk el az istentelenség tengerében!

— Szerencsés utazást! És boldog új életet az Újvilágban!

Megrázta a kezem és átadta az irataimat.

— Nagyon, nagyon hálásan köszönöm! Egészen más szívvel indulok az új hazámba!

Egy másik útnak indítás már egészen másként hangzott. Ég és föld a kettő közti különbség. Kelet és Nyugat tükörképe. A csomagjaim feladása miatt sokszor kellett az állomásra is járnom. Egy ilyen alkalommal kérdezték a vasúti munkások:

— Miért nem a Szovjetunióba vándorol ki, miért Amerikába?

— Azért, mert az édesapám a háborúban a Szovjetunióban halt

meg. És úgy értesültem: nem jó a nyugvóhelye. Elhagyatott és vizes a sírja. Azért gondoltam, én máshol keresem meg a síromat, ahol talán jobb lesz!

Egymásra néztek, összekacsintottak.

— Hát akkor jó "sírt" kívánunk!

— Köszönöm! Fontos, hogy az örök nyughelyén az ember kényelmesebb helyzetben legyen! Köszönöm!

"A KEZÜNK MINDENHOL ELÉRI!"

Hátra volt még a legnagyobb keresztem, az Állami Egyházügyi Hivatalban való megjelenés. Nem akartam bemenni, mint marha a vágóhídra. De az elöljáró bizonykodott: ha ki akarok jutni Amerikába, nincs más választás. Bementünk. Mi ez a hivatal? A püspökök ennek bábjai, parancsaiknak kivitelezői (még személyi áthelyezésekben is). Minden ügy tőlük indul, hozzájuk fut be, ami az Egyház teljes gúzsbakötését jelenti. Az én kijövetelem ügye is ehhez a Rákosi-Vatikánhoz tartozott. Úgy éreztem, pók vár rám. És az utolsó pillanatban is be akar fonni, gúzsba akar kötni, béklyót akar rám rakni.

— Nem titok — kezdte a kivatal vezetője —, mindnyájunk előtt nagyon is ismeretes, hogy mi, kommunisták, azt akarjuk, hogy a vallások (minden intézményükkel együtt) eltűnjenek. Ugyanakkor meg önök azt, hogy a kommunizmus tűnjön el a föld színéről. Ugye, ez tiszta és világos? Ne áruljunk zsákbamacskát! De most még egyikünk sincs abban a helyzetben, hogy a célját elérhesse. Addig hát meg kell keresni a módját, hogy együtt dolgozhassunk demokráciánk felépítésén.

Vagyis: segítsük őket, hogy a nyakunkra húzhassák a kötelet! S ha ezt megtesszük, valóra válik nálunk Lenin jóslata, aki azt mondotta: a kapitalisták maguk szállítják majd nekünk azt a kötelet, amivel felakasztjuk őket.

Megáll az ember esze, milyen körtönfalazás nélkül beszélnek! Azt kívánják: segítsük őket! De semmi ígéret arra, hogy ők meg bennünket segítenek!

— Pártunkban, illetve kormányzatunkban két irányzat van. Az egyik irányzat azt mondja, hogy már propagandából sincs szükség a szerzetesi gimnáziumok fenntartására! Tehát itt az ideje, hogy megszüntessük őket. A másik irányzat meg azt állítja, hogy nem jött el még ennek az ideje. Tehát: fönntartandó! Nos, ha ön kint ellenünk beszél vagy cselekszik, akkor azt az irányzatot erősíti itthon, mely a szerzetesek végleges eltörlését akarja. Így sokkal több kárt tesz a rendjének, mint a komunizmusnak vagy a demokráciánknak! Tehát a saját, jól felfogott érdekében gondolja meg, mit mond és mit tesz ellenünk!

Íme, előjött a legismertebb béklyójukkal. Ha valami fáj nekik, akkor elsősorban nem az én nyakamat szorítják, hanem azokét, akik otthon maradtak, akiket szeretünk, akikért izgulunk. "Ha nem vallasz, megöljük az anyádat!"

— Nem kívánunk öntől mást, csak ezt: mindig az igazat mondja! Csakis az igazat! Az igazságtól nem félünk! Az éltet. A hazugság gyilkol. Az utóbbit megbüntetjük!

Mit is mondott a kommunista bíró, Deák? "Minket nem érdekel az igazság, csak az, hogy amit mondott, izgat-e vagy sem!" Nos, mi lesz, ha csakis az igazat mondom? És nem törődöm vele, hogy izgat-e vagy sem? Mivel ezt a "Vatikánt" csak az igazság érdekli, más nem, megfogadtam: szóról szóra teljesítem ezt a kívánságukat. S ha ezt is béklyónak szánták, ezt nem rázom le, hanem önként viselem. Éljen az igazság, mely éltet!

— Ne feledje azt sem: nem tud a földön úgy elbújni, hogy meg ne találnánk! Nem tud olyan messzire menni, hogy a kezünk el ne érné!

Igazán, megdöbbentően nyílt beszéd! Egy pillanatig sem kételkedem benne. Látom lelki szememmel, amint futnak bér- és orgyilkosaik, áldozataik után! A világ egyik sarkától a másikig! Aki fél az általuk okozható szerencsétlenségtől, szenvedéstől, haláltól: húzza be a nyakát olyan mélyre, amilyenre csak tudja, a száját pedig lakatolja le, legalább hét lakattal. Én Zadravecz püspökünk mellett maradok: "Uraim, engem a börtön megtanított szenvedni — de félni nem!"

— Hangsúlyozzuk, ha ellenünk beszél vagy cselekszik, sohasem jöhet haza! Egyébként, ha barátságban maradunk, mindenkor szívesen látjuk itthon!

Micsoda fenyegetés ez milliók fülében: "Sohasem jöhet haza!" Mennyien képesek ezért a tál lencséért a meggyőződésüket feladni vagy eltüntetni, vaknak és némának lenni, sőt: előttük térdet hajtani vagy kiszolgálni őket! "Sohasem jöhet haza!"

Nem is akarok! Testben nem! De lélekben, imában, érzelmeimben és ezer mindenben hazamegyek! Ebben nem akadályoz meg még a Vasfüggöny sem! Az otthon az enyém! Nem adtam fel! Az marad örökre!

XVII. fejezet

Túl a Vasfüggönyön

"Megszakad szívem
— Azt igen jól érzem —
Érted, rab országom."

ISTEN VELED, HAZÁM!

Már cinkék tisztogatták a gyümölcsfákat és kék ibolyát árultak Budapest utcáin 1965-ben, amikor utoljára ültem be magyar vonatba. Az indulásomról egyetlen ember tudott. Ez az egy is csak a kocsiig kísért, aztán eltűnt. Mit is mond Tompa Mihály költűnk?

"Szó nélkül távozál, — nem vádollak, hiszen
Hogy kínos lett volna bucsúznod, elhiszem!"
(Levél egy kibujdosott barátom után)

Búcsúzzék az, aki visszajöhet, akit visszavárnak! Tűnjön el az, aki vissza nem jöhet!

Úgy vettem észre, hogy a kivándorlókat egy kocsiba gyömöszölték. Mellém egy idősebb férfi ült. Nem mutatkoztunk be. A kocsiban nem ismerkedtek. Mintha mindenkit valami láthatatlan kéz, rájuk leső félelem fojtogatna. Mindenkit a maga sorsa kínozott, s még a táj sem érdekelte őket. Pedig a hegyek déli oldalán már tavaszodott; az északin még hófoltok fehérlettek. Én elővettem Fájdalomfit s úgy tettem, mintha nagyon olvasnám. Tudtam, figyelik az utasokat. Itt is vannak beépítettek — ezért nincs ismerkedés —, még akkor is, ha a felszolgáló lány nyakán gyönyörű aranykereszt díszlik! A vámőrök egyre többször átfutnak a kocsinkon, vizsla szemmel, mint a debreceni hóhér, mikor az áldozatait leste. Nyugtalan szívünk dobogásához a kocsi zakatoló kereke adta a visszhangot. Egyre jobban közeledtünk a kommunista államokat jellemző Vasfüggöny felé. Kezdődött a vámvizsgálat. A zsarnokság utolsó zaklatása! Nekem kettő miatt

kellett rettegnem: a cipőmbe rejtett okmányért és Fájdalomfiért. Engedély nélkül hoztam ki, de hogyan kérjek erre engedélyt? Róluk szól, ellenük szól! Ha vizsgálatra benyújtom vagy itt megtalálják, el sem indulhatok: vele együtt visszavisznek. Azonban nekem ez annyira fontos volt, hogy kockáztattam érte! Gyorsan letettem a padra, úgy, hogy mindjárt le is csúszott, s "véletlenül" rádobtam a kalapom.

— Mennyi pénzt visz ki?

Mondom. Vizsgálja az irataimat.

— Kérem, mutassa a pénzét!

Mutatom.

— Kérem, egy dollár hiányzik! Hová tette?

Az útra adtak ugyanis hetven dollárt. "Nem engedhetjük ki a nagyvilágba pénz nélkül", mondta a banktisztviselő, de azt nem, hogy azután otthon én már csak dollárral fizethettem, így — amikor a határhoz értem — már csak három dollárom volt. A vámvizsgáló szerint négynek kellene lenni.

— Ahová tettem, bele van írva az irataimba. Nézze csak meg jól!

Jobban megnézte, megtalálta a hiányt.

— Kivándorló, ugye? Hol vannak a csomagjai?

Mutatok egy kis kézitáskát.

— És a többi?

— Nincs több!

— Az nem lehet! Egy táskával nem lehet kivándorolni! Kérem, a kocsiban mindenki mutassa meg, melyik az ő táskája!

Megmutatták. Egy fölösleges sem maradt, amelyet még nekem tulajdoníthatott volna. Nagyjából beleturkált. A tetején volt egy összegöngyölt Spötlin-másolat, a kis Jézust ábrázolta. Az utolsó pillanatban adta egy kedvesnővér, már nem volt rá időm engedélyt kérni.

Kibontja a képet.

— Kérem, mutassa az engedélyezési iratot!

— Nincsen.

— Nem tudta, hogy képet nem lehet engedély nélkül kivinni?

Tudtam, hogyne tudtam volna! Ezerszer a számba rágták: engedély nélkül semmit se vihetek ki, egy picurka cédulát, egy könyvet, egy magnószalagot sem. Még az órámat sem. Azt is elvették. Ők csomagolták be — Bécsben adták vissza.

— Kérem, nem volt már rá időm. Egyébként a kép egy közönséges másolat, amelynek semmi értéke nincs, csak nekem kedves emlék.

— Írja rá a címét annak, akinek vissza akarja küldeni, s adja ide a postaköltséget! Nem viheti ki.

Elvitték a képet, hiába tiltakoztam kézzel-lábbal. A gyermek Jézust ábrázolta. Szimbólumot láttam benne. Magammal akartam vinni a magyar Jézust! De elvitte . . .

Az egyiktől elvettek egy művészi útikalauzt, mert nem volt engedélye, egy másiktól jó pár szál szalámit, mert több volt nála az

engedélyezettnél. Különösen a könyves tiltakozott, egy magyartanár, aki hajtogatta: visszajön, e könnyv nélkül hiába is utazik. Nem számít, könyörtelenül elvitték . . . S a vonatkerekek egyre jobban zörögtek.

A mellettem lévő bácsi a fülemhez hajolt:

— Hallja, mit zakatolnak a kerekek? "Rabok voltunk, rabok voltunk, rabok voltunk!"

— Különös — mondtam neki —, én mintha azt hallanám: "Szabadság, szabadság, szabadság!"

Néhány pillanatig feszülten figyelt, majd suttogta:

— Igaza van. A jobb oldali kerekek ezt zakatolják: "Szabadság!", a bal oldaliak pedig: "Rabok voltunk!" Figyelje csak: "Rabok voltunk!" — "Szabadság!" "Rabok voltunk!" — "Szabadság!"

Figyeltem, Úgy találtam, hogy a jobb oldali kerekek a hangosabbak . . .

Vonatunk nem akart indulni a határállomásról. Nincsenek még készek a vámvizsgálattal? Itt állunk hát a hírhedt Vasfüggöny előtt, és fékezhetetlen nyugtalansággal vártuk, hogy minél előbb áttörhessük. Mi is ez a Vasfüggöny? Egy egész nemzetet ketrecbe záró vasrács? Akik felállították, azt mondják: ezzel akadályozzák meg, hogy kintről a kapitalista, ellenséges országok kémei vagy a felforgató elemek besurranhassanak! Akik meg bent vannak, azt mondják: hogy ki ne szökhessék a nép, mert ha tehetnék — mint az 1956-os szabadságharckor 200 ezer magyar lépte át a határt —, kiürülne az ország.

A Vasfüggöny egy 366 kilométer hosszú technikai kerítés, drótkerítés, amelynek két oldalán, több méter szélességben, fa és fű nélküli, felszántott terület van, amelybe három évig rakták — kiagyalt rendszer szerint — a négy milliónál több taposóaknát. A kerítés drótjában áram kering. Bizonyos távolságokban őrtornyok, reflektorok, cirkáló őrség, farkaskutyák vannak. A szabadság után vágyókat ezekkel az aknákkal tépetik darabokra, ezzel az árammal üttetik agyon, ezzel az őrséggel lövetik le, ezekkel a kutyákkal maratják halálra. (1965-től a Vasfüggönyt messzebb vitték, már a határszéltől vagy az átlépésnél nehezebben látható, és olyan új technikai rendszert építettek ki, hogy szinte lehetetlen rajta átjutni!) A bentieknek jelenti tehát: rab vagy, rabnak kell maradnod örökre! Nincs menekvés!

Végre a vonatunk indulásra készülődött. Ekkor kinyitott ablakunkon berepült az én Jézus-képem és a tanár könyve, csak a szalámi rekedt kint. A szabadság első ajándéka. Mindketten keblünkre öleltük a visszadobott értékeket — most már a felvett Fájdalomfit is melléje —, és szinte elfeledtük egy pillanatra: életünk egyik legszomorúbb és legizgalmasabb pillanata következik.

Ahogy elhagytuk a pályaudvart, a vonat egyre nagyobb iramba lendült, mintha a Vasfüggönyt ő is csak átugrani tudná. Most már mindenki felállt, belegyömöszölődtünk az ablakokba, hogy lássuk, mikor törjük át a Vasfüggönyt — nem a "határt"! —, mikor lépünk a rabságból a szabadságba!

Egyszer csak nem a kerekek zakatoltak, hanem a rabság láncai szakadoztak le a kezünkről, a szívünkről, az agyunkról és az érzelmeinkről, hogy visszadobhassuk őket a már mögöttünk hagyott Vasfüggönyre!

Valaki felkiáltott:

— Szabad földön vagyunk! Sazbadság!

Az egyik nő minden teketória nélkül legyűrte a harisnyáját és a lábszáráról egy kis magyar zászlót csavart le. Kitartotta az ablakon és lobogtatta:

— Isten veled, hazám!

A zászlóra a történelmi Magyarország angyalos, koronás, kettős keresztes címerét hímezték. Lobogtatta:

— Vesszen a zsarnokság!

Majd mindnyájan, vigyázzban állva, elénekeltük a magyar Himnuszt: "Isten, áldd meg a magyart!" Előkerültek a pezsgősüvegek; durrogtak, üdvözölve a szabadságot; az emberek egymás nyakába borulva, sírva ittak a boldogabb, szabadabb, új élet reményére . . . Az a férfi, aki az imént még a kerekek zakatolását figyelte, magába roskadva ült, az arcát fehér zsebkendőjével eltakarva keservesen zokogott . . .

Én is magamba roskadtam. Hogyan örülhet az ember, amikor a hazáját elhagyja? Hiszen "anyánkat" hagyjuk el! Micsoda szörny lehet az az anya, akinek örök elhagyása felszabadulást és mérhetetlen örömöt jelent gyermeke számára? Micsoda szenvedéseken, csalódásokon, gyötrelmeken és üldözéseken kellett átmennie annak, aki a hazája elhagyásában nem veszteséget, helyrehozhatatlan veszteséget, hanem álmodva álmodott előnyt lát? Ugyan, melyik a szerencsétlenebb: a haza, melyet így hagynak el a fiai? Vagy azok a fiak, akik így kényszerülnek elhagyni a hazájukat?

Édesanyám sírjáról egy rögöt magammal hoztam. Itt van, a szívem fölötti zsebemben. Megtapogattam. S mintha e tapogatással esküre emeltem volna a kezemet: "Hazám, nem akarlak elfelejteni soha, mint ahogy édesanyámat sem akarom elfelejteni! Ezzel a pár porszemmel magammal viszlek, bárhová sodorna is a sors. Azt szeretném, ha ez a magyar rög a koporsómba kerülne, hogy így magyar földben fekhessem, és magyar földdel elegyedve várhassák a hamvaim a magyar és az örök föltámadást . . ."

KAPISZTRÁN SZENT JÁNOS RUHÁJÁBAN

Szabad vonatunk Bécsbe röpített. Abba a zárdánkba mentem, ahol valamikor Kapisztrán Szent János is lakott, misézett, prédikált; ahol egykori rendi ruháját, szandálját és szellemét őrzik. Olasz létére is magyar szent. A miénk! Rendtartományunknak is ő a védőszentje. Élete legnagyobb csodáját — a nándorfehérvári győzelmet — nálunk művelte, a törökök ellen. Így — első szabad éjszakámon — a tenyerében nyugtathatom fáradt fejemet.

Reggel a házfőnök rendi ruhát hozott:

— Öltse magára ismét, amitől a kommunisták megfosztották! Viselje, míg itt lesz közöttünk! Hadd érezzük: ízig-vérig a miénk!

Nagyon meglepett. Örültem neki, hiszen úgy éreztem, hogy Kapisztrán Szent János itt őrzött ruháját veszem magamra, s ezzel ismét annak a közösségnek lettem a tagja, ahonnét a zsarnokság kitaszított, melyre azonban évtizedekkel ezelőtt esküdtem. Ezzel az új, apostoli szellemmel léptem — sok év után először — templomban oltárhoz, hogy mint a börtönben, itt is a paténámra helyezzem mindazokat, akiket szerettem s most is szeretek, elhagyott magyar hazámat, minden szenvedőjével, hogy őket őrizze meg az Isten, engem pedig vezéreljen a cél felé, amelyért kiszabadított az oroszlánbarlangból. Külön örömöm lett, hogy a Budáról kintrekedt magyar ferences testvér, Gubicza Tamás ministrált. Fölajánlási magyar imám a következő volt:

Új világ! Köszöntelek!
Szabad világ, fogadj be!
Isten nevében — ismét mint pap — előre!

MIT VISZEL A CELLI MÁRIÁNAK?

Első szabad utam hová vezethetett volna, ha nem a Magyarok Nagyasszonya nevét viselő máriacelli Madonna szentélyébe, s benne Szelepcsényi György, hontalan, török elől bujdosó hercegprímásunk sírjához?

A magyar nép századok óta jogosan tartotta magáénak ezt a kegyhelyet, hiszen nemcsak a középső tornyát, de lényegében szinte az egész templomot Nagy Lajos királyunk építtette, a törökökön aratott győzelme hálajeléül. (A főbejárat fölötti dombormű ezt a csatát ábrázolja.) Ide járt hát a magyarok apraja-nagyja, ide a szegény, a király, ha a szívét bánat, szomorúság sorvasztotta, vagy a hála öröme dobogtatta.

Ahogy kapaszkodott kis vonatunk egyre feljebb, a még itt-ott havas oldalú, girbe-görbe hegyi pályán, valahol alattunk megszólalt egy kis harangocska. Mintha ezt kérdezte volna csilingelve: "Mit viszel a celli Máriának?"

Megrezzentem. Máriám, mi mást vihetnék, mint a meggyötört, vérző, árva magyar szívemet? . . . Hófedte, szikrázó hegycsúcsok, kék párában úszó, hatalmas hegyek koszorújában gyémántként tündökölt a tavaszi nap fényében Máriacell hármastornyú, hatalmas kegytemploma. Parázslott, mint egy óriási, égi tömjénfüstölő, amelyből évenként ötszázezer zarándok imája száll az égbe, Jézusunk és Máriánk elé. A kegyoltár előtt tömjénként szállt az én imám is: "Mária, Magyarok Nagyasszonya, szabadítsd fel népedet; tedd még egyszer boldoggá, magyarrá, kereszténnyé nemzetedet!"

A kegytemplom bal oldalán van négy magyar kápolna is. Én először Szent Lászlóéba mentem, mert itt van — közel a kegyoltárhoz

— Szelepcsényi György hercegprímásunk sírja. Ő is a hazájától távol, száműzöttként halt meg. Minden erejét, vagyonát arra fordította, hogy hazáját felszabadítsa a pogány török uralom alól. Nem érhette meg. Morvaországban halt meg. Kérésének megfelelően idehozták, mert ez magyar kegyhely és a hazájához is közel van.

Szép, díszes, barokk kápolna. A jobb oldali vörös márvány oltárfülkében áll Szent László királyunk páncélos szobra. Vele szemben, a falon, Szelepcsényi György feszület előtt térdeplő szobra áll egy fülkében. A kereszt előtt térdepel, mint akit magát is keresztre feszített az élet. Mögötte van a kriptája, amely azóta a hontalanok, a bujdosók, az üldözöttek zarándok-kápolnája lett. Az enyém is!

Mikor itt Mindszenty hercegprímásért imádkoztam, hogyan gondolhattam volna, hogy éppen tíz év múlva itt fog nyugodni? 1975. május 15-én temették ide, saját kérésére, ideiglenesen, míg vissza nem térhet örök nyugalomra szabad hazájába, Esztergomba. Hogyan gondolhattam volna ekkor, hogy ő is idehozza rablóktól meggyötört, testéből, hazájából kiszakított szívét, Máriához? Magyar ide másként már nem is jöhet, csak meggyötört és gyökerestől kiszakított szívvel?

Hogyan gondolhattam volna, hogy tíz év múlva König, bécsi érsek, így kiált fel a gyászmisén: "Ámbár meghalt, most is szól hozzánk! Vértanú volt, a fizikai és lelki kínok alapján, amelyeket az Egyház és népe iránti hitvalló hűséggel, csodálatra méltó bátorsággal viselt. Ő a mi korunk vértanúja!"

Hogyan gondolhattam volna, hogy kedvelt fia, Habsburg Ottó, a magyar trónörökös, a hontalanságban és a megfosztottságban édestestvére, majd ezt harsogja világgá róla: "A történelem legnehezebb órájában megmentette hazája lelkét, és ezzel hazáját. Mert az általános gyávaság, elaljasodás, méltóságvesztés korszakában ő volt az, aki megmutatta: ma is érvényes a régi igazság! A mártírok vére a kereszténység magva. Ez a huszadik században épp úgy eleven igazság, mint a római katakombák napjaiban volt."

Hogyan gondolhattam volna, hogy tíz év után a világ — a hivatalos szenttéavatás előtt — szentnek kiáltja ki, és a New York-i Szent Patrik katedrálisban tartott gyászmisén Mindszenty nagy tisztelője, eszméinek megvalósítója, a bíborosnak kedvelt paptestvére (akinek kedvéért és meghívására eljött Amerikába, hogy a New Brunswick-i magyarok újjáalakított templomát felszentelje), Füzér Julián ferences atya, a világ ámulatára jövendölni merészelje: "Emlékezzetek a szavamra! Mindszenty bíborosnak, az Egyház szentjének, a legnagyobb csodája lesz: Magyarország felszabadítása! Pannonia sacra! Ez a felírás a püspöki és a kardinálisi címerében. Ő fogja Pannoniát újra szentté tenni, és annak ő lesz az új, pompázó, illatos virága; ő lesz benne az új odor sanctitatis, a szentség új illata!"

Hogyan gondolhattam volna tíz évvel ezelőtt, hogy ez a szent rabtársunk a száműzetését és a világjáró apostoli útját ott végzi be, ahol én most kezdem és hozzá imádkozom?

Mindszenty József, könyörögj érettünk!

MIT VISZEL ASSISI SZENT FERENCNEK?

A következő kegyhely csakis Assisi lehetett, rendalapítónk szülővárosa és nyugvóhelye.

Assisi Szent Ferenc mindenáron vértanú szeretett volna lenni. Ezért elment még a pogány szultán táborába is. De ezt a kegyelmet nem kapta meg. Azonban "igazi" testvéreinek azokat tartotta, akik valahol elnyerték a vértanúság pálmáját. Már csak ezért is el kellett mennem, hadd örüljön gyarló fiának, aki ugyan nem dicsekedhet vértanúi pálmával, de közel járt hozzá. Mi mást vihettem volna neki is Assisibe, mint a Szűznek, Máriacellbe?

Assisi Portiuncula-kápolnája — ezer emlékével s kegyelmével — lenyűgözött. Szent Ferenc álma, vágya volt ez a hely. Úgy van, ahogyan Sabatier mondotta róla: "Ez a kápolna a világ ama ritka szögletei közül való, amelyre az eget és a földet összekötő titokzatos létra támaszkodik. Benne hímezték az emberiség fájdalmait csitító legszebb álmok némelyikét."

Azt gondoltam, hogy testi-lelki béklyóimat a Vasfüggönyre dobva hagytam. De nem! Magammal hurcoltam őket. A papok, a szerzetestársaim gyanúval fogadtak. Igazoltattak, ahogyan csak tudtak. Kommunista megbízottat, világnak eresztett békepapot szimatoltak bennem. De egyszer aztán kezdtek nekem hinni; akkor minden fenntartás nélkül hittek, s e hitük szerint bántak velem. Egyszerre a mártírok magaslatára emelkedtem. Kezet csókoltak még az öregebbek is. A ruhámat simogatták, csókolták. Szegénységük ellenére elhalmoztak szentmisékkel és pénzzel. Igaz szeretettel rám erőszakolták. Ők voltak boldogok, hogy adhatnak valamit annak, aki Egyházáért, Jézusért szenvedett. Biztattak, hogy minél többet beszéljek a kommunizmusról, a börtönről! Szájtátva hallgatták. Mindszenty nevét nemcsak ismerték, de élő szentnek, jelenkori Egyházunk legnagyobb mártírjának tartották.

ÚJ MAGYAR FERENCES LITÁNIA

Legjobban mindenhol a kispapok érdeklődtek, így Assisiben is. Hogy lángoltak, hogy lelkesedtek! Sőt: irigyeltek! Mindegyik emléket kért. Ha mást nem, egy szentképet az aláírásommal! Egyikük a rózsafüzéremet kunyerálta el. S ígérte, amikor a fájdalmas rózsafüzért végzi, mindig a magyarokért ajánlja fel. Egyikük azzal állt elő, hogy ő sokat tud a magyarokról. Tudja, hogy az 1221-ben tartott káptalanon már egy magyar testvér is részt vett: Ábrahám testvér, aki a világhírű Celanói Tamással a Németalföldön apostolkodott. Alverna meg tele van magyar emlékekkel, mintha magyar kegyhely lenne. Ott van Boldog István képe, ezzel a felírással: "A börtönben nagyon megkínozták; a tűzből sértetlenül szabadult ki; végül agyonkövezték." Ott van a magyar András testvér is, aki Lajos magyar király kérésére, több testvérrel együtt, a bolgárok megtérítésére

ment s ott halt vértanúhalált. Ott van az ebédlőben Boldog Bernát testvér — Magyarországról — képe is: kenyert osztó portás.

— Régen figyelem őket — mondotta a klerikus. — Szeretnék még többet tudni róluk!

Egyik este — hosszú beszélgetés után — fáradtan mentem a cellámba. Már lefekvésre készültem, amikor — a kezében kis füzettel és ceruzával — bejött az a többet tudni akaró klerikus. Arra kért, soroljam el neki azokat a magyar kapisztránus ferenceseket, akiket a kommunisták börtönbe vittek, szenvedtek, meghaltak vagy másképpen lettek az istentelenek áldozatai. Nagyon meglepett. Milyen komoly az érdeklődése! A mártírok szeretete és csodálata izzik benne! Elém térdelt, úgy írta a neveket:

P. **Uzdóczi-Zadravecz István** tábori püspök, kegyetlen börtönt és üldözést szenvedett.

P. **Kiss Szaléz** teológiai tanár, kegyetlen börtönt szenvedett és eltüntették.

P. **Károlyi Bernát**, börtönben halt meg.

P. **Kriszten Rafael** házfőnök, a börtönben megfojtották.

P. **Tamás Alajos** zeneszerző, karnagy, az internáló táborban szerzett betegségébe halt bele.

P. **Körösztös Krizosztom** plébános, jugoszláv kommunisták verték agyon.

P. **Kovács Kristóf** hitszónok, jugoszláv kommunisták verték agyon.

P. **Kamarás Mihály** plébános, Tito partizánjai félholtra verték.

P. **Somogyvári Hetény** tanár, üldözésben halt meg.

P. **Lukács Pelbárt** hitoktató, oroszországi fogolytáborban lett vértanú.

P. **Galicz Töhötöm** tanár, az oroszok hosszu időre elhurcolták.

P. **Farkas Jozafát** házfőnök, több évet börtönben szenvedett.

P. **Horváth Jusztusz** hitoktató, több évig szenvedett börtönben.

P. **Gyárfás Győző** népmisszionárius, sok éven át szenvedett börtönben.

P. **Faddy Ottmár** házfőnök, életfogytiglani börtönre ítélték.

P. **Tarcza Aurél** tanár, több éves börtönt szenvedett.

P. **Veres Géza** tanár, több évig börtönben szenvedett.

P. **Dr. Szántó Konrád** tanár, évekig börtönben volt.

P. **Majsai Mór** szentföldi biztos, több évig börtönben sínylődött.

P. **Dr. Kalmár Özséb** tanár, évekig volt börtönben.

P. **Csontos Oszkár** tanár, sokáig volt internálva.

Fr. **Farszky Szalvátor**, sírásás közben egy orosz katona agyonlőtte.

P. Király Kelemen szerkesztő, házfőnök, a Vörös Hadsereg fogsággal gyötörte.

P. Végvári Vazul, az 1956-os szabadságharcban a Vár védője volt; a bosszú elől menekülnie kellett.

Fr. Belucky Cirják, több évig internálták.

Fr. Nagy Petronius, a Vörös Hadsereg fogsággal gyötörte.

Fr. Berkes Szervác, az oroszok elhurcolták; meghalt.

Fr. Kovács Bennó, az oroszok elhurcolták; meghalt.

Fr. Matus Efrém, hosszabb orosz fogságot szenvedett.

Fr. Kakuk Kornél, évekig szenvedett orosz fogságban.

P. Thun Albin kínai misszionárius főnök, évekig a vörösök zaklatását szenvedte, majd kiűzték az országból.

P. Erdős Apollinár kínai misszionárius, sok zaklatás után elűzték.

P. Ferenczy Ipoly kínai misszionárius, a vörös kínaiak évekig zaklatták, majd kiűzték.

Fr. Tóth Titusz kínai misszionárius, évekig zaklatták, majd kiűzték.

Fr. Gunszt Ede kínai misszionárius, évekig zaklatták, majd kiűzték.

Fr. Baráth Bence kínai misszionárius, sok évi zaklatás után kiűzték.

Azoknak a számát és szenvedéseit, akiket a rend feloszlatásakor nincstelenekké, földönfutókká, megvetettekké, hajszoltakká tett a vörös rendszer, ki tudná elsorolni és leírni? De bizonnyal az ő nevüket is beírták az Élet Könyvébe . . .

— Ennyi ferences vértanú! — ámuldozott a klerikus. — Nem jöttél Ferenchez puszta kézzel! A magyar ferences mártírok nevéből egy egész listát tehettél a sírjára. Irigyellek benneteket. Szeretnék magyar lenni. Tudod, mit? Küldj nekem egy magyar nyelvkönyvet! Szeretném azt a népet közelebbről megismerni, akinek ilyen sok vértanúja van!

Csendben, lélekben megrendülve öleltem meg ezt a kis "új" magyart, s mikor elment, azt gondoltam: milyen furcsa játéka lenne a sorsnak, ha a vértanúink nevét valamikor tőle tudnánk meg!

MINDEN VÉRTANÚ ISKOLÁJA

Rómában először Szent Péter sírját kerestem fel, amely minden mártíriumság induló- és beérkező pontja. Innen visszük az erőt, ide hozzuk a pálmát! Minden szent és vértanú ide járt iskolába . . .

Innét kimentem a katakombákba. A híres Via Appián haladtam, egy magyar ferences testvér vezetésével. A "Quo vadis"-kápolna mellett elhaladva, Szent Sebestyén katakombájához értem.

A SÁTÁN VÉRTANÚI?

Beléptünk egy nagy, föld alatti terembe. A megdöbbentő némaságban legalább háromszáz szarkofág sorakozott egymás mellett. A legtöbbjét villanyfáklya vagy mécses festi pirosra, és illatos virágok vannak rajtuk. Ekkor súgta a fülembe a vezetőm:

— Kommunista vértanúk!

1944-ben a Via Rasellán, egy utcasöprő kocsijában bombát rejtettek el. A bomba felrobbant: harminc német katonát ölt meg. Előzőleg a megszállók kihirdették: minden német katona haláláért tíz olaszt ölnek meg. A börtönökből összeszedték őket — kommunisták voltak —, a barlangban legéppisztolyozták mindnyájukat, a bejáratot pedig dinamittal rájuk robbantották. Ez volt a hírhedt Fosse Ardeatine-i eset. Az egész világ feljajdult, s nem engedik, hogy valamikor is elfeledhesse az emberiség. Miért? Mert kommunisták! Mert ártatlanok! Hősök! Vértanúk! Itt feküsznek, a keresztény mártírok tőszomszédságában. Szinte egybefolyik a vérük. És valamikor majd a poruk is összekeveredik . . .

A Sátánnak is vannak mártírjai? Vannak vértanúi és megszállottjai? Vannak! Mintha korunkban többen lennének, mint Istenéi! Vagy csak azért, mert az istenhívők nem tartják őket úgy számon, mint a sátánimádók? Ezek háromszázan voltak. S nem is önként vállalták a sorsot. Beleestek. Még csak nem is az eszméért haltak meg, hanem azért, mert gyilkoltak . . . És mégis? A Vatikán adatai szerint a kommunisták tizenhatezer embernél többet gyilkoltak le a spanyol forradalomban! Mert bombát dobtak? Nem, csak azért, mert papok, szerzetesek, apácák vagy egyszerűen istenhívők voltak! Ebből a tizenhatezerből tizenkettő volt püspök, ötezernél több pap, két és fél ezer szerzetes és háromszáz apáca! Mikor jajgatott ezek miatt a világ? Hol állított a világ ezeknek díszes szarkofágokat? A legtöbb katolikus még csak nem is tud róluk!

ISTEN VÉRTANÚI

Nagyon bántott, hogy ide beléptem. Úgy éreztem: beszennyeztem velük a testem, a lelkem. Levertem hát még a port is a lábamról, hogy tisztán léphessek be azok temetkezési helyére, "akikre nem volt méltó a világ". Ezek a föld alatti folyosók sokszor harminc méterre is lehatolnak a föld alá. Csak Róma alatt vagy ezer kilométer hosszúságban vannak. Az első századok keresztényei ide temették a halottaikat, a mártírjaikat, az üldözések idején ide jártak le istentiszteletekre. Egy valóságos föld alatti birodalom. Állítólag hat millió sírt zár magába. Mennyi lehetett ebből a mártír? Ki tudja? Még a történészek is csak nagy számokat mernek mondani. Úgy gyilkolták a keresztényeket, hogy a hóhéroknak egymást kellett váltaniuk.

Minden sír megelevenedik előttem. Látom a mártírjaikat, látom a szenvedésüket, a helytállásukat, a halálukat. Hogyan folytak az ő

"pöreik"? A bíróik igazságosabbak voltak, mint a mieink? A szenvedéseik elviselhetőbbek?

Ezekre a kérdésekre megfelelnek a háromszáz évig tartó keresztényüldözés után tartott niceai zsinaton megjelent főpapok, akiknek a testén még ott voltak a kínzóeszközök sebhelyei. Ott volt a csodatevő Paphnutius püspök, akinek a lábáról leszakították az izmokat, akinek kiszúrták a szemét; ott volt a neocezariai Pál, aki — mikor áldást osztott — csonka kezét emelte fel; ott volt Szent Potamon, akinek szintén a szemét tolták ki . . .

Tehát minden kor embere mestere volt embertársa megkínzásának. De abban nagy különbség volt, hogy akkor a keresztények tisztelték a mártírjaikat. A történelem arról tanúskodik, hogy az említett zsinaton a főpapok mind a mártírok felé fordultak — elsőnek maga a császár —, hogy a sebeket és a világtalan szemüregeket megcsókolják . . .

Eltűnődtem. Ugyan ezek a mártír milliók — szenvedéseik közepette — kételkedtek-e, hogy a szenvedéseiknek van értelme? Remélték-e, hogy az üldözéseknek egyszer vége lesz? Vagy olykor ők is meginogtak, megzavarodtak? Nem hiába mondta a híveinek az ötször száműzött Athanáz püspök: "Fiacskáim, ne zavarodjatok meg! Csak felhő ez. Hamarosan elvonul." Nekik is kellettek ilyen rendíthetetlen lelkek — mint nekünk Mindszenty —, akik tudják, hogy a küzdelem idején nem az alku, hanem az elvhűség, a bátor kitartás és a szenvedés vállalása az, amely győzelmet jelent?

S azért tudtak milliók meghalni a hitükért, mert olyan bátor embereik voltak, mint például a hitvalló, nagy Tertullián, aki örök időkre érvényes, márványba kívánkozó szavait írta a római törvényszéknek: "A ti törvényszéketek a harcmező, amelyen mi az igazságért küzdünk. A harc olykor a halálunkkal végződik: de nekünk ez is győzelmet jelent. Ám mészároljatok csak bennünket, keresztényeket, tisztelt bírák, a tömeg tapsolni fog hozzá. Gyötörjetek, kínozzatok, ítéljetek el, zúzzatok össze! A ti kegyetlenségetek lesz a mi ártatlanságunk bizonyítéka. Ezért is tűri el az Isten, hogy tovább dühöngjetek. De mikor SARLÓITOK a sorainkat aprítják, a táborunk csak megsokszorozódik általa. A keresztények vére vetőmag lesz!"

(Nem különös, hogy "sarlót" írt?)

Egyre jobban sóhajtoztam magamban: bár így lenne most is, hogy minden mártírunk helyébe újabb millió lépne, akkor Isten országa közel lenne . . .

Hat millió sír! Számunkra millió kérdést jelentenek, de legalább ugyanannyira választ is adnak.

Szent Péter, a vértanúk forrása, mártírokat adj Egyházunknak és Hazánknak!

HOMOK VAGY SZIKLA?

A katakombákba a kegtöbb mártírt az arénákból, a cirkuszokból és a stadionokból hozták. Ezek szimbóluma a Colosseum! Nem mintha itt született volna a legtöbb mártír, hanem ez volt a birodalom legnagyobb, legcsodálatosabb cirkusza. Ahogy itt állok előtte, lenyűgöz romjaiban is megdöbbentő nagysága, mégis, lelki szememmel csak azt látom, ami naggyá tette örökre: a keresztény mártírok vére!

Visszafojtott lélegzettel lépek be. Azon a részen, ahol leginkább szokták a kereszténveket kivégezni, egy nagy kereszt áll (elődje már 675 óta ott állt). Mindaz, amit a halált osztó aréna jelent egy keresztény számára, felajzik bennem.

Lehajlok. Felveszek egy marék port. A gyöngeség, a mulandóság szimbóluma. Pedig szikla volt a szülőanyja! És ha mártírvér öntözi, ismét szétzúzhatatlan szikla . . . Homok és szikla!? Mi a homok, mi a szikla? A feleletet mintha most harsogná a fülembe valamelyik őröm: "Ugye, arra számítotok, hogy megbukunk? Megbukik a rendszer? Megbukik a kömmunizmus? Hiú ábránd! Örök önámítás! Mi már nem bukhatunk meg! Nem, nem, soha (mint ezt Trianonra ordították valamikor)!" Gábor Andor költőjük szavai szerint is: "Minket nem lehet legyőzni már!" A képzeletbeli őr folytatta: "Tudod, meddig uralkodik a pártunk? Ezer évig? Nem! Millió évig! A dialektikánk minden rendszerre érvényes, de a miénkre nem! Érted? A proletárhatalom legalább egy millió évig tart! Bennünket már nem győzhet le sem Isten, sem ember!"

Szédültem. Megráztam a fejem: igaz lenne ez? A homok akar millió évig maradni, melyet a kis szél tovasodorhat, a csermely magával görgethet? Ennek a marxizmus-leninizmusnak nevezett homokszemnek igaza lenne? Tovább élhetne a homokszem, mint a szikla? A kezemben egy marék homok — benne látom a múltat, azokat, akik Egyházunk ellenségeként örökké élni akartak . . .

Hol van a keresztényekből fáklyát gyújtó Néró? Élete utolsó pillanatában boldog volt, hogy a kardjába dőlhetett.

Hol van a hitehagyott, bölcs Julián császár, aki a legveszedelmesebb fegyverrel akarta legyőzni a gyűlölt Galileait? Saját kiomló vérével kellett a homokba írnia: "Győztél, Galileai!"

Hol vannak az eretnekek és a szakadárok, akik eltemetni akarták Egyházunkat?

Hol van az Egyházat is lába alá tiporni akaró Napóleon?

Hol van Bismarck, az "Egyház Kalapácsa"?

Hol van Mussolini, aki "A kardinális leánya" című regényében papjainkat csak bacilusoknak nevezte? Aki fennen hirdette: "Megvetjük a kereszténység minden formáját, Jézusét is!"

Hol van III. Viktor Emánuel, kora legegyházellenesebb királya?

Hol van Hitler, a "vezér", nácizmusával és habzó gyűlöletével, világhódító álmaival? "Túl magasan áll ahhoz, hogy Jézushoz hasonlítható legyen!" — mondották róla.

Hol van a második Néró: Sztálin, a "mélységből felbukkanó vadállat", akinek a kezén hatvan millió ember vére szárad? A világ megváltójának hirdettette magát, de máris a föld átkának nevezik. Hogy eszméje és rendszere áll? Hogy vörös csizmáival a földkerekség egyre több pontját tiporja? Csak türelem! Eszméiről a történészek, politikusok máris azt hirdetik, amit ő mondott Istenről: halott! Nem az eszme hódít már, hanem a fegyver! Az eszméjük már csak álarc és ópium a megtéveszthetőbb emberek számára.

Tűnő, súlytalan, széltől hányatott homokszemek . . .

És az Egyház? Megtépázva, megviselve, a világ vörös tengereitől ostromolva, de áll! Sőt: újabb, erősödő élet nyomai mutatkoznak rajta! Akinek szeme és hite van a látásra, az látja ezt . . . Azért az az Aranyszájú Szent János, aki 1600 évvel ezelőtt maga is a zsarnok császár száműzöttjeként halt meg, joggal mondhatta: "Az Egyház semmihez sem hasonlítható. Nincsenek védfalai, és mégis, még az ördögök sem árthatnak neki. Hányan támadták már — és mentek maguk tönkre! Az Egyház az egek fölé nő: ez az ő nagysága! Annál inkább győz, minél szilajabb háborút viselnek ellene. Annál ragyogóbb, minél gyalázatosabban bánnak vele. Sebeket kap, de sohasem hal bele! Hullámok zúgják körül, de sohasem merül el. Viharokat él át, de hajótörést sohasem szenved. Küzd, de soha el nem bukik. Nem öregszik, örökké ifjú marad."

A Colosseum sok millió homokszeme ezt harsogja hát: "Ne féljetek, kicsinyhitűek! Én meggyőztem a világot! Egyházam szikla és nem homok!"

"NEKED KÉT HAZÁT ADOTT VÉGZETED . . ."

Szent révületemből egy idősebb férfi rezzentett fel. Az aréna homokját csaknem kiejtettem a kezemből.

— Bocsánat, uram, hogy megszólítom és zavarom! De nem tarthatom véletlennek, hogy itt ismét találkoztunk! Mert mi ismerjük egymást!

Ránéztem és megismertem. Ő volt az, akinek a vonatkerekek ezt zakatolták: "rabok voltunk".

— Ugye, ön pap?

— Igen. Miből gondolta?

— Most abból, hogy az aréna komokját felemelte és nézte. A vonatban pedig abból, hogy annyira ragaszkodott a szentképhez, és csaknem csomag nélkül indult a nagyvilágba. Milyen pap, ha szabad kérdeznem?

— Börtönviselt budai ferences. Ezért mert hát a vonatban megszólítani?

— Ezért!

A nyakamba ugrott. Úgy megölelt, mintha édestestvére lennék.

— Alig akarom elhinni, hogy a ferencesekhez tartozik. Kisunokám a szentendrei gimnáziumukba jár. Boldog vagyok, hogy ismét találkozhattunk! Istenem, milyen kicsi ez a világ! Két porszem összeta-

lálkozhat. Még az imént azt hittem, hogy a világ végén vagyok és parttalan pusztaságban bolyongok, kétségbeejtően egyedül! Most meg, mintha otthonról el sem jöttem volna, a budai hídfőnél ismerősbe ütközöm! A budai hídfőnél és nem a Tiberisnél. Alig várom már, hogy ismét viszontláthassam!

— Vissza akar menni? Akkor hogyan zakatolhatták önnek a kerekek: "rabok voltunk"?

Elpirult, mint a csínyen ért gyermek. Lehajtott fejjel suttogta:

— Akkor még azt gondoltam, nem megyek vissza. Elég volt a rabszolgaságból! Elég a zsarnokságból! Elég a rettegésből! Elég minden vörösből. De azóta már tudom, hogy nem bírok elszakadni a hazámtól! Visszahúz a budai hídfő, az alatta fodrozódó Duna, visszahúznak a kéklő budai hegyek . . . Az eszem tiltakozik ellene. De a szívem nem akar más földet ismerni, csak azt, amelyből vétetett! . . .

— Mit akar ezzel a homokkal, atya?

A nagy találkában el is feledkeztem róla. Most a zsebkendőmbe tettem.

— Nem találná ki? Mi másért jön ide az ember, ha nem azért, hogy lássuk és érezzük e homokszemeken a keresztény vértanúk pirosló vérét? Szeretnék belőle magammal vinni. Tudja, a magyar katolikusoknak két hazájuk van: egyik a Duna-Tisza vidékén, a másik meg itt, a Tiberis kanyargásában. Az egyik a földi, a másik az égi. A földi velem van — édesanyám sírhantjával. Azzal szeretném keverni ezt. Legyenek egyek, miként a katolikusoknak mindig is egy volt. Szeretném, ha majd a hamvaim harmadikként keverednének velük. Így lennének az életemben és a halálomban örök figyelmeztetőim: se a földi, se az égi hazámról ne feledkezzem el soha!

Elérzékenyülve hallgatott. Majd lehajolt és ő is egy marék homokot vett fel.

-- Én is viszek belőle magammal haza. Majd a Vasfüggönytől kezdve egy-egy szemet elszórok: a Dunába, a Tiszába, a Hármashatárhegyre, a Mátrába, a Pilisbe, a Balatonba, hogy megtermékenyítsék a földünket és a lelkünket, nehogy valamikor hűtlenek legyünk a hitünkhöz vagy a hazánkhoz!

Kifelé jövet mintha Krisztus lépdelne mellettem:

— Quo vadis? Hová mégy?

— Hová mehetnék, Uram? Csak haza!

— És mit viszel?

— Tudod, Uram, a ki nem cserélt szívemet!

XVIII. fejezet

Itthon

"Igen, hamarosan eljövök. Ámen."
"Jöjj el, Uram, Jézus!"
(Jel. 22. 20)

"ÉN IS MAGYAR VAGYOK!"

Sok bolyongás után végre, végre felém integetett a New York-i Szabadság-szobor.

Szabadság!

Az egész világ álma!

A repülőtéren tehetetlenül álltam kis csomagommal a nagy emberforgatagban. A vámvizsgálókat még csak megtaláltam, illetve ők hamar elcsíptek engem. De ez semmi. Hol van az a hivatal, amelyről a budapesti amerikai követség annyit beszélt nekem, hogy ennél mindjárt jelentkeznem kell, az irataimat nekik át kell adnom, majd tőlük kapok belépőt Amerikába? Tudtam valamelyest angolul, de nem annyit, hogy nagyon ugrálhattam volna vele. Olvasni jobban tudtam. Forgolódtam egy hatalmas teremben, hátha valami útbaigazító írást találnék. S ekkor megszólított egy nagyon csinos kislány angolul:

— Segíthetek valamiben?

Néztem jobbra-balra: kinek szólhatott, de aztán láttam, hogy nagyon a szemembe néz. Motyogtam neki:

— Segíthetne, mert nem nagyon tudok angolul!

— Mutassa csak az írásait!

Átadtam neki egy egész paksamétára valót. Szakértően forgatta. A karján valamilyen hivatalt jelentő, megkülönböztető szalag volt. Egyszer csak felkiáltott — magyarul:

— Hiszen maga magyar!

— Hát mi más volnék? — feleltem, csaknem vele kacagva a boldogságtól. — No de maga is magyar?

— Én is magyar vagyok! Pedig én már itt születtem! Magyar vagyok, mert a szüleim azok. Tőlük megtanultam a nyelvet, átvettem a magyar vért és a magyar szívet. Nagyon boldog vagyok, hogy egymásra akadtunk! Örülök, hogy segíthetek! Ezért is vagyok itt. Egyetemista vagyok, a szabad időmben kijövök, hogy a bevándorlóknak, az utasoknak segítsek ebben az új világban eligazodni. Külön ünnepnap, ha magyarra akadok! Úgy örülök, hogy megértjük egymást! Ilyenkor többszörösen boldog és büszke vagyok a magyarságomra. Látom az írásából, hogy pap. Mondja, milyen pap?

— Ferences szerzetes vagyok.

Most rajta volt a sor a csodálkozásban.

— Csak nem a budai ferencesektől?

— De bizony, onnét!

— Akkor talán ismeri páter Kiliánt, a New York-i magyarok szeretett papját?

— Hogyne ismerném, ha Csaba atyáról van szó? Régebben leveleztünk is egymással!

— Ő az. Látja, már közös ismerősünk is van. Tele van Amerika magyarral. Atya, nem idegenbe jött, hanem haza! Érezze hát magát jól és itthon!

A keresett hivatalhoz vezetett. Istenem, milyen hálás voltam neki! Ezzel a néhány kedves szóval és fogadással hogy megkönnyítette az Újvilágba való lépést! Mintha gyógyírt rakott volna a sebeimre! Míg irataimat a hatóság nézte, ez a kis magyar tündér csak beszélt: bemutatta a magyar katolikus Amerikát.

Az irataim elintézése után valami magyar emléket kért tőlem. Néhány pillanatig gondolkodtam, aztán kivettem a magyar földet és a Colosseum porát, melyet közben már összekevertem:

— Nézze, a legkedvesebből adok magának: a magyar földből, amely édesanyám sírjáról való, és a római Colosseum homokjából, amely a hitünk földjéből való. Nekünk ez a kettő egy. Legyen magának is!

Gyorsan megkereste a rám váró két atyát. Elegáns autójukba ültettek s máris röpítettek Amerika szívébe.

1965. május 18-át mutatott a kalendárium!

ISMÉT PAP ÉS ISMÉT SZERZETES!

Hatvan kilométeres robogás után megálltunk az egyik legnagyobb magyar plébániánkon, New Brunswickban. Itt is ismerős atya fogadott: P. Borsy György. Együtt voltunk kispapok. Tiszteletből és szeretetből a saját kezével készített zamatos, magyar ételeket. Bátorított:

— Hazajöttél, otthoni provinciánk filiájába. Tíz helyen vár rád negyven testvéred. Amerikában, Kanadában 170 helyen van magyar

plébánia, 400 pappal, szinte megszámlálhatatlan sok apácával és a hívek ezreivel! Mindenhol vannak magyar iskolák, magyar tanítók, cserkészek, énekkarok, klubok, egyesületek, magyar könyvek, újságok . . . Testvér, hazajöttél! Itthon vagy! Egészségedre! Isten hozott!

S rám emelték a magyar borral teli poharukat.

Másfél hónap múlva meghívtak egy magyar ünnepélyükre. Óriási előadó teremben, hatalmas színpadon rendezték. Itt nyüzsgött az egész magyar egyházközség. Fiatalok, szereplők, hívek. A műsor után az épület alatt lévő óriási étteremben úgy mulattak, úgy vigadtak, úgy daloltak, mintha csak Magyarországon lettek volna.

Mutatták a "Hontalanok" című dráma kéziratát is. Mennyi őszinte vágy sugárzott ki belőle a szeretett Magyarország felé.

Mindennapi imájuk, hogy hazájuk egyszer felszabaduljon az orosz elnyomás és a kommunizmus zsarnoksága alól!

Ekkor nem gondoltam volna, hogy tíz év múlva az én első megállóhelyemre jön Mindszenty hercegprímásunk is, P. Füzér Julián plébános meghívására, hogy az egyházközség újjáalakított templomát felszentelje. A tervek kivitelezésére és a festmények elkészítésére kihívták Magyarországról a híres Kákonyi Asztrik ferences atyát, s vele a hívek — 400 ezer dollárért — megalkották az amerikai magyarság egyik legszebb és legmodernebb templomát. Ekkor kapta a terük Mindszenty József nevét. Azóta új erővel lángol a magyarság élete egész Amerikában, s ha eddig sem akarták elfeledni a hazájukat, ezután még kevésbé fogják . . .

A nyelvtanulás mellett aztán beálltam a pasztorációs munkába. Nehezen tudnám érzékeltetni, mit jelent egy papnak — csaknem húsz év után — a hívekkel együtt ismét az oltárhoz állni; szabadon prédikálni; kötetlenül tanítani a fiatalokat, öregeket; gyóntatni; keresztelni; esketni; temetni . . .

Azért erről csak ennyit: ha mindezt csak egyszer tehettem volna is, érdemes lett volna érte a legnagyobb emberi áldozatokat is meghozni! Minden áldozat kicsi azért, hogy ismét pap és szerzetes lehessek!

"NEM TUD ELŐLÜNK ELBÚJNI!"

Ezt is mondották búcsúzóul az Állami Egyházügyi Hivatalban. Ezt hamarosan tapasztaltam s tapasztalom a mai napig. Figyelő szemüket rajtam tartják. Megtudtam, hogy azoknak a leveleknek a nagy részét, amelyekben ismerőseimnek, rokonaimnak megírtam, hogy Amerikába megyek (s miért megyek), a címzettek nem kapták meg. Magyarországra írott leveleimet, az onnan nekem írtakat örökké cenzúrázzák, sőt: mikrofilmre veszik, hogy felhasználhassák ellenem vagy mások ellen! Ezeket olyanoktól tudom, akiknek mikrofilmezett leveleimet mutatott a rendőrség. Ma is folyik az ellenőrzés! Aki fontosabb állást töltött be, abba kellett hagynia a velem való levelezést. Ma is ezerszer meg kell gondolnom, mit és hogyan írhatok Magyaror-

ságra, ha nem akarok a címzetteknek kellemetlenséget okozni! Hazaküldött könyveimet elkobozzák vagy visszaküldik! Ugyanakkor kéretlenül — előfizetés nélkül — küldik propagandaújságjaikat és folyóirataikat. Személyes küldönccel kétszer is meghívott az állam az úgynevezett Anyanyelvi Konferenciára, amely nem más, mint a beépítettek megszervezése! Az útiköltséget is fizették volna! Hazamenőktől érdeklődnek utánam, a kint járókat pedig spionkodni a nyakamra küldik!

Tehát: a béklyó ezer módon továbbra is működik!

UTÓSZÓ

Farkasból bárány

"Billió torkon bőg az indulat!
Halálig-osztályharc
Forradalom!
Kommunizmus!"
(Komját Aladár: Új internacionálé)

"A DIKTATÚRA MA IS DIKTATÚRA!"

A kommunista propagandának sikerült elhitetnie a világgal, hogy nem olyan veszedelmes már, mint volt! Feladta világhódító álmát! A világnézetét legfeljebb ajánlja, de senkire rá nem erőszakolja! A börtönben s azon kívül a magatartása, az igazságszolgáltatása, a rendszere humánus lett! Így a békés egymás mellett élés vele megvalósítható! Vele együttműködni annyi, mint a békét és a világ boldogságát előmozdítani! Még a vallásnak is csak haszna lehet belőle, ha nem berzenkedik ellene, hanem a szociális jólétet hozó szekeret együtt húzza a kommunistákkal! A pártnak, Jézusnak, az Egyháznak ugyanaz az álma: mindenkinek tömve legyen kenyérrel a szája! A célunk egy! Miért lennénk hát egymásnak ellenségei, amikor jó barátoknak kellene lennünk!

Annyira sikeres ez a propaganda, hogy a II. Vatikáni Zsinat előtt az a hír járta: a "haladó értelmiség" a zsinattal hatálytalanítatni fogja XII. Piusz kommunizmust elítélő enciklikáját. Amit akkor — elméletben — nem értek el, azóta — gyakorlatban — Egyházunk magatartásában elérték.

El! Mert olyan szédületes propagandával hirdetik ezt hivatalos és nem hivatalos, szent és profán helyről, kis és nagy tekintélyek,

hogy szédül az ember tőle. Holott az igazság az, amit Vándor György — szociáldemokrata — így fejezett ki 1974-ben: "A diktatúra ma is diktatúra! Hazánk ma is gyarmati sorban sínylődik! A parancsuralom ma is ugyanaz! Ugyanúgy a holnap bizonytalansága!" Ma is az a helyzet, amit — valamikor — a Vatikán így fejezett ki: "A kommunizmus Marxon, Engelsen és Leninen nyugszik. Ezt a tant a kommunisták nem ítélték el eddig, és semmi jelét sem mutatják, hogy lerombolják."

VÁLTOZTATOTT MAGATARTÁSUK CSAK TAKTIKA!

Ötven év tapasztalata bizonyítja, hogy a taktika mesterei. Tudnak a legnagyobb ellenségüknek barátai, a legnagyobb barátaiknak ellenségük lenni, ha az érdekük úgy kívánja. Tudnak visszahúzódni a sáncaikból, hogy annál nagyobb lendülettel törhessenek előre. Egyetlen szerződés, egyetlen ígéret sem szent nekik. De ezek betartását megkövetelik — másoktól! Ha kell, előzőleg áldozatot mutatnak be a megtagadott Isten oltárán, hogy azután még az oltárt is szétszórhassák. A világ szemfényvesztői! Ne higgyetek nekik! Csak taktika, minden taktika!

Mit mond minderről Szolzsenyicin 1975-ben, itt, Washingtonban? "Semmi sem változott meg a kommunista ideológiában. A cél is ugyanaz, ami volt. Nyikita Hruscsov itt mondotta a szemükbe, Amerikában: 'El fogunk benneteket temetni!' Sokan mondják: a szovjet vezetők feladták embertelen ideológiájukat. Egyáltalán nem! Sőt: egyetlen lépést sem adtak fel! Hogy vannak a pártban jobb- és baloldaliak? Igen, de nem ideológiailag harcolnak egymás ellen, hanem a hatalomért! A céljuk egy!"

Amig lesznek vasfüggönyök, egypártrendszer, világhatalomra való törekvés, világnézeti kényszer, vallásüldözés, valláskorlátozás, forradalmi bujtogatások, osztályharc, addig nem változott semmi! Minden csak porhintés, szemfényvesztés és taktika!

A VÖRÖS POKOL MA IS VÖRÖS POKOL!

Ennek bizonyítására hadd említsek néhány mondatot Graham A. Martin — Amerika volt vietnámi nagykövete — jelentéséből, amelyet az USA kormányának írt Dél-Vietnám utolsó napjaiból:

"Tho Troongban a lakosság a templomba menekült. Az északvietnámiak a templom elé tankokat hoztak, s addig lőtték a templomot, a benne levőkkel együtt, amíg csak néma rom nem maradt a templom helyén. Phu Sen községben történt, hogy kétszáz dél-vietnámi katona megadta magát. Hogy el ne szökjenek a fogságból, mindegyik fogolynak átlőtték a lábát.

Észak-vietnámiak rátörtek egy lakótelepre. Mindenkinek elvágták a nyakát. A polgári menekülteket mindenfelé fegyverrel lövik, lesből szinte darabokra szaggatják őket össztüzükkel. A polgári lakosságot

kényszerítik, hogy végezzen eddigi vezetőivel, hogy népítéletre hivatkozhassanak. Sietve állítják fel a népinek nevezett vésztörvényszékeket . . ."

A dél-vietnámi események után Habsburg Ottó — hivatalos meghívásra — végiglátogatta fél Ázsiát. Ezt írta: "Nem lett emberibb, nem lett humánusabb a kommunizmus! Nem változott semmit!" S ezek bizonyítására elképzelhetetlen borzalmakról, kegyetlenségekről, sztálini mészárlásokról, tömeggyilkosságokról, egész törzsek kiirtásáról, minden isteni és emberi jog eltiprásáról számol be.

Ezer szónak is egy a vége: XII. Piusznak volt igaza, amikor azt mondotta: "A kommunizmus eredendően és lényegét tekintve gonosz!"

A kommunizmus lázadás a természet ellen, hataloméhes funkcionáriusok lázadása, akik a maguk uralmát csak az emberi méltóság romjain tudják felépíteni . . .

Sztálin nem halt meg! Sztálin és öröksége él! A céljuk továbbra is: világforradalom, azaz: világuralom!

"Százmillió proletár álma:
— nyílj! — szegények vörös virága!
Sok millió kifakadt álom:
lobbanj már, fuss át a világon
vörös rózsalugas! Borítsd el
a Földet kinyílt szíveinkkel."

(Váci Mihály: Miránk hasonlíts, kommunizmus!

"MEDDIG, Ó, URAM, MÉG MEDDIG?"

Azok olvasása után, amiket eddig elmondottunk és bemutattunk, mindnyájunkban felzokog "Isten Prófétájának" éjjeli zsoltározása: "Meddig, ó, Uram, még meddig?" És a válasz csak Isten szájából jöhet.

A debreceni börtönbe véletlenül bejutott egy újságdarabka. A rabok között kézről kézre járt. A tartalmát a mai napig sem feledtem el. Valaki ezt írta:

"Vannak, akik azt hiszik, hogy egy lábon állva is kibírják már a kommunizmus végét kivárni. Nos, mi biztosítjuk őket, hogy még két lábon sem!

Vannak, akik azt hiszik, hogy egyet-kettőt alszanak, mint Mikulás előtt a gyermekek, és itt a rendszer vége. Nos, biztosítjuk őket, hogy már régen elmúlt Mikulás, még karácsony is, és mégsem lesz itt a vég! Persze, ők ezt nem hiszik!

Vannak, akik azt hiszik, hogy borotválkozás nélkül is kibírják, amíg megbukik a demokrácia. Nos, mi biztosítjuk őket: ha egy hétig, ha egy évig sem borotválkoznak, sőt, akkora lesz a szakálluk, hogy a földet söpörhetik, még akkor sem fog a kommunizmus megbukni!

Persze, azt is tudjuk, hogy ezeket a megrögzött hitetleneket meggyőzni semmilyen módon sem lehet. Ők továbbra is legyőzhetetlenül hisznek értelmetlen hitükben. Hát higgyenek!"

Borzalom, de való: a tények ezt a hetvenkedőt igazolják, a mai napig. Hályogos szemünk semmi jelét sem látja a vég közeledtének! Sőt, az emberiség egyre nagyobb része — még a legkatolikusabb államok is — önként akarja a zsarnokság igájába hajtani a nyakát. Aki pedig benne van, már meg sem próbál tőle szabadulni.

És én mégis a legyőzhetetlen hívők közé tartozom. A börtönben megtanultam hinni a lehetetlenben. "Angyalom" azt mondotta: "Az élet tele van fordulattal!" A közmondás szerint pedig: A szerencse forgandó. Tudom. De még inkább tudom, hogy a szerencse kerekét nem a vak véletlen, hanem Isten forgatja! Ezt a hitet igazolja történelmünk és az életem.

A tatárdúlás után a szomszéd népek krónikásai azt írták rólunk: "Magyarország volt és nincs." Még meg sem száradt a tintájuk, IV. Béla királyunk máris megkezdte hazánk újjáépítését.

A mohácsi vész után 150 éves török rabszolgaságba temették nemzetünket. És mi még ebből a 150 éves sírból is kikeltünk.

A trianoni trancsírozással halálra darabolták népünket, hirdették az ellenségeink. És mi még mindig élünk.

A börtönben ezerszer ordították a fülembe: "Itt rohadsz el, itt döglesz meg! Innét nincs kiút!" És nemcsak kiszabadultam, nemcsak élek, de a szabad világban élek!

Miért ne hinnénk hát az egész világ felszabadulásában? Mi, hívők, tudjuk, hogy Isten olykor — büntetésként — kinyitja a pokol kapuját és ránk szabadítja kínzóinkat. De csak azért, hogy a szenvedéstől megtisztítva, új, szebb, szabadabb, Istennek tetszőbb életet élhessünk! Istenen múlik tehát (és rajtunk is: megtisztulásunkon, közreműködésünkön), mikor fordít egyet a világtörténelem kerekén, mikor söpri vissza ezt a vörös hadat a pokolba! Nem rajtuk múlik, mikor akarnak elkotródni és eltűnni az élet színpadáról!

Azért mással befejezhetném-e, mint a börtönben írt mesém utolsó szavaival?

Fájdalomfi országából már kitakarították a Sátánt. Isten győzött. A nép országszerte diadalhimnuszként zengte hát — és én velük együtt zengem, utolsó lehelletemig —:

"Hitünknek ez a sziklája:
Nagypéntek húsvét záloga!
A Sátán nem győzhet! Nem és nem!
Csak Isten győzhet véglegesen!"

TÁRGYJEGYZÉK

ELŐSZÓ

ELSŐ RÉSZ

I. fejezet

NYOMON A VÉREBEK

Hinta-palinta politika — 17; Megszólalnak az elnémult harangok — 21; A rendőrkapitány Marxja — 25; Kinek pofon, kinek kard . . . — 26; Van dokument? — 28; Sztálin háborús bűnös! — 30; Máriával a demokráciáért — 32; Vérebek a templomban — 33; A mérleg billenésre tele! — 34.

II. fejezet

VÉRPRÉS — VALLOMÁS

Az első Júdás — 37; Héberül, latinul, görögül — 38; Ne bántsátok az anyámat! — 41; Gyóntatószék — Mindszenty-trapp — 43; A kínzások kis lexikona — 45; Agymosás-lélekmosás — 46; Elfelejtettem a nevem! — 47; Nincs más: vallom, beismerem! — 49; A cél szentesíti az eszközt! — 51.

III. fejezet

KÉSZ A BILINCS

Csak az igazat mondjátok! — 53; Hóhérok-kupecek — 56; Hamis tanúkat kerestek ellene — 57; De nem találtak! — 59; Azonnali letartóztatását indítványozom! — 61; Méltó a börtönre! — 62; Nem alkuszom a bőrömre! — 66; Sátáni színjáték — 67; Két oltár — két Golgota — 69.

IV. fejezet

A TITOKZATOS "TAU"

Ha nem lenne pap és gyóntatószék! — 71; Fakardok és kongó harangok — 72; Álom vagy valóság? — 75; Szemében örökmécs égett — 76; Kettős aranykorona — 77; "A fehér ruhába öltözött férfi." — 77; Vörös Isten, Fehér Isten — 80; Kátyúba rekedt szekér — 81; Kun Béla zászlaja — 82; "Küldj, Uram, munkásokat!" — 83.

MÁSODIK RÉSZ

V. fejezet

"TIED A BÖRTÖN"

Rivotortói kaliba — 87; "Felvette a vérző szívet . . ." — 91; A bádoggörény — 92; Börtönújonc — 94; A börtön Golgotája — 97; Szívek találkája — 100.

VI. fejezet

TÖVISEK, TÖVISKORONÁK

Riasztó lövések — 102; Lesz csajka vagy nem lesz csajka? — 103; "Semmi közöd neked azzal az igazzal!" — 104; Lekopogott karácsonyi Jézus — 104; Bilincstelen újévet! — 106; Magyarország Pátrónája — 107; Hipis — 108; "Ha elítélnek, megszököm!" — 109; "Élvezd börtönödet!" — 111; Irgalom-csomagok — 111.

VII. fejezet

SZÉTFRÖCCSENT AGYVELŐ

Igazságtalanság a jog nevében — 113; Sátán az ember? — 115; "Csizmadia ügyész" — 117; "Lőjjétek szitává!" — 119; A börtön poklosa — 120; Mise palacsintával — 122; Hóhérmunka — 124.

VIII. fejezet

"ISTEN PRÓFÉTÁJA"

Elő a táskákat! — 126; Őrült vagy szimuláns? — 127; Jeremiásunk éjjeli zsoltározása — 130; "Rabok legyünk vagy szabadok?" — 132; Integer Magyarország — 133; Legyen meg az Úr akarata — 134; "Minden ember érzi, hogy szabad." — 135; Prófétál a Prófétánk? — 136; Sarló-kalapács bilincseiben szenved! — 137.

IX. fejezet

ŐRTORNYOK PUSKACSÖVÉN

Nyitány Dante Purgatóriumából — 139; Őrlő kerekek között — 144; Gyónnak az angyalok — 146; "Hiszem, mivel abszurdum!" — 147; Börtön-humor — 149; Fehér mise, fekete mise — 152; Sötétzárka-fonnyasztó — 153; Csatornákon keresztül — 155; A választottak táborában — 156.

X. fejezet

BITÓFÁK ÁRNYÉKÁBAN

A pokol tornácában — 158; Macskakirály — macskaproletár — 159; "A halálommal tiltakozom!" — 160; "Hóhér, teljesítse kötelességét!" — 164; Kémiai képletek, kínai írásjelek — 168; A szegény asszony fillérje — a gazdag papok álkulcsa — 168; Leprafolt egyházunkon? — 169; "Autodafé" — 170; Dachau — Moszkva — Peking — 170; Óvatosan a kővel! — 170; A föld a világ közepe? — 171; Szerecsenmosás vagy hályoghullás? — 172; "Őrség, kurtavasat neki!" — 172; Kígyót fojtogató ököl — 173; Lebontják az egyik Golgotát — építik a másikat!

— 176; "Ne kalácsot, kenyérhéjat küldjenek!" — 177; Börtön-magnificat, rab-ave — 178; Az egyetlen, börtönben tanult ima — 180; Magánzárka — Halálkamra — 181; Szárazmisék — katakombás misék — 181; A halál jelentkezik így is, úgy is! — 184; A huszonnegyedik hóhérkötél — 185; Hóreb csúcsán — 187.

XI. fejezet

SZADISTA ÁVÓ-SOK MARKÁBAN

A váci Józsue — 189; Vaslánc — aranylánc? — 191; Pokolcsárda — 192; Pekingi kacsák — 196; Összeesküvés latinul — 200; Így készítik a pacalt a demokráciának! — 201; Szabadalmazott eredeti bűn — 203; Nulla vagy és semmi más! — 205; "Szomjaztam és innom adtál!" — 205; Fájdalomfi — 206; Latrok keresztje — 210; A poloska-párt van uralmon? — 211;Pók-húgocskánk! — 213; "Bebádogoztak minden ablakot!" — 214; A mennyország előcsarnoka — 216; Akiről angyaloknak kellene énekelni — 218; Az örökké munkálkodó — 219; Áldott légy, Uram, a Halál Nővérért! — 219.

XII. fejezet

LÉGY KÉRLELHETETLEN A NÉP ELLENSÉGEIVEL

Gyár lett a zárkánk — 224; Ferences mártírok litániája — 225; Szomorú vasárnap — 227; "Gaudete in domino semper, iterum dico: gaudete!" — 228; Éhség; terített asztalok álmainkban — 230; Itt döglesz meg! — 232; Párbaj — 235; Kún Páter, Szaléz Páter! — 237; Szent Bertalan-nyúzás — 240; Összetört hegedű — 240; A meghajtott fej — 242; Elem-töltés — 243; Dolgozni vagy meghalni! — 244; Egyik sírból a másikba — 247.

XIII. fejezet

ZAKATOL A VÖRÖS FALANSZTER

Rabszolgahad, indulj! — 250; Termelés! Fegyelem! És nincs kegyelem! — 252; Gép-rabok dalolnak az Úrnak! — 254; Hajt a norma, hajt a kenyér. Hajt a korbács! — 255; "Valljátok meg egymásnak bűneiteket!" — 256; Vörös harmonika vagy rabbi-filozófia? — 257; Csörög-

nek a kurtavasak — 260; "Rákosi, a tied vagyok!" — 262; Józsi "katója" — 263; "Szánom a sereget!" — 264; "Anyám, ha látnál!" — 265; Isten egy pohárban — 267; Rózsadombi orgonák — 267; Ahol Isten a nap — 269; Csillagokkal körített menü — 269; Gül baba mai rabjai — 270; És ott lent a rácson? — 270; Kurtavasban a lélek — 272; Misztériumok misztériuma — 273; Feltört pecsétek — 274; Ave Crux! — 274; Túl és lent a rácson — 275; A vörös paradicsomok — 275.

XIV. fejezet

VÉR-KERESZTÚT

Győzni fogsz! — 277; Ady búcsúsai — 280; Tejeskávé vagy Juniperkoszt? — 283; Orosz hadifoglyok a kórtermünkben — 285; Muri a Pokolcsárdában — 285; Az ismeretlen Isten — 286; Uram, te sohase üss, hanem csak cirógass! — 287; A szenvedés nem mindig büntetés — 289; A szenvedések atyja, a Sátán — 289; Az örök élet hídja: a szenvedés — 290; Nem minden a földi élet — 291; "Csak őrült hihet Istenben!" — 292; "Őrmester és kapitány . . . !" — 293; Álmunk: az Isten! Álmuk: a Nincsen! — 295; Emmauszi mise — 300; Költöznek a vadludak — 301.

HARMADIK RÉSZ

XV. fejezet

LEHULL A BILINCS

Sírkőhengerítő, börtöntnyitó angyal — 305; A vörös csillag születésnapja — 311; Kézbilincsből szájbilincs — 313; Borban az igazság és a szabadság! — 315; Jancsi és Juliska mézeskalács háza — 317; Te Deum! . . . — 317; "Ne féljetek, én vagyok!" — 319.

XVI. fejezet

LÁTHATLAN BÉKLYÓK

Te rab maradsz mindörökké! — 322; A demokrácia rókabölcsessége — 325; "Fiam, ez az én testamentumom!" — 327; "Arcod verejtékével eszed a kenyered!" — 329; Zöld fény — 331; A szabadságot választom! — 332; A legmegvetettebb foglalkozás — 333; "A kezünk mindenhol eléri!" — 335.

XVII. fejezet

TÚL A VASFÜGGÖNYÖN

Isten veled, hazám! — 337; Kapisztrán Szent János ruhájában — 340; Mit viszel a celli Máriának? — 341; Mit viszel Assisi Szent Ferencnek? — 343; Új magyar ferences litánia — 343; Minden vértanú iskolája — 345; A Sátán vértanúi? — 346; Isten vértanúi — 346; Homok vagy szikla? — 348; "Neked két hazát adott végzeted . . ." — 349.

XVIII. fejezet

ITTHON

"Én is magyar vagyok!" — 351; Ismét pap és ismét szerzetes! — 352; "Nem tud előlünk elbújni!" — 353.

UTÓSZÓ

FARKASBÓL BÁRÁNY?

"A diktatúra ma is diktatúra!" — 355; Változtatott magatartásuk csak taktika! — 356; A vörös pokol ma is vörös pokol! — 356; "Meddig, ó, Uram, még meddig?" — 357.